

XX a. LIETUVIŲ LITERATŪROS
CHRESTOMATIJA

1904–1989

XX a. LIETUVIŲ LITERATŪROS
CHRESTOMATIJA
1904–1989

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto taryba
(2014 m. vasario 28 d.; protokolas Nr. 3)

Sudarė:

Dr. Neringa Klišienė

Recenzavo:

Doc. dr. Rita Tūtlytė

Doc. dr. Regimantas Tamošaitis

Knygos rengimas ir leidyba finansuota ES projekto
„Lietuva čia ir ten: kalba, mokslas, kultūra, visuomenė“
(VP1-2.2-ŠMM-08-V-02-005) lėšomis

Chrestomatijoje pateikiama XX a. lietuvių literatūros panorama. Pristatomi iškiliausių XX a. lietuvių autorių kūrybos tekstai (ar jų ištraukos), aprėpiantys 1904–1989 m.

Sąlygiškai XX amžius lietuvių kultūrai prasidėjo panaikinus lietuviškos spaudos draudimą 1904 m. gegužės 7 d. Tai riba, nuo kurios tarsi prasideda naujas, jau išsilaisvinusios iš carinės priespaudos lietuvių literatūros etapas: aktyvėja kultūrinis-mėnininis gyvenimas, didelis lietuviškų laikraščių ir žurnalų poreikis skatina spaustuvių plėtrą ir lietuviškų periodinių leidinių bei knygų leidybą. Tokiam darbui telkiami geriausi publicistai ir rašytojai. 1988-ieji – šiuolaikinės lietuvių literatūros „slenkstis“: nepriklausomos, necenzūruojamos lietuvių literatūros pradžia skelbia 1989 metai, kai dienos šviesą išvysta Ričardo Gavelio kūrinys „Jauno žmogaus memuarai“, dalimis publikuojamas *Pergalės* žurnale.

Chrestomatiją sudaro du skyriai: pirmas apima XX a. pradžią (1904–1940), antras – XX a. vidurį (1940–1989). Pirmame pristatomi svarbiausi autoriai ir pavyzdiniai jų tekstai, atsižvelgiant į vidinius literatūros pokyčius, priklausomus ne tik nuo chronologinės sekos, bet ir nuo kalbamo laikotarpio lietuvių literatūros modernizacijos pobūdžio bei jos raidos požymių. XX a. II pusės lietuvių literatūros nevienkryptiškumas, politinis, kultūrinis, geografinis išsišakojimas, nulemtas skaudžių istorinių pervartų, antrame skyriuje vertė ieškoti kitokių teksto atrankos principų. Ši dalis suskirstyta teminiais poskyriais, kuriuose pristatomi svarbiausi to laikotarpio literatūriniai reiškiniai ir juos atskleidžiantys tekstai.

XX a. lietuvių literatūros chrestomatija derinta su elektroniniais atviros prieigos ištekliais (žurnalais, talpyklomis, duomenų bazėmis). Toks knygos sudarytojos pasirinkimas grindžiamas tuo, kad leidinys skirtas įvairių pasaulio universitetų ar lituanistikos centrų užsienio studentams lituanistams, nes jiems veikiausiai ne visada lengvai pasiekiami kritinė akademinio pobūdžio literatūra.

Kiekvieno autorių ir jo kūrybą pristatančio skyriaus pradžioje pateikiama internetinė nuoroda, pagal kurią galima rasti išsamią jo biografiją bei informaciją apie pagrindinius kūrybos bruožus. Klausimai ar tekstui suvokti reikalingi komentarai dedami po kūrinių ar jų ištraukų. Skyriaus pabaigoje pateikiamos internetinių straipsnių nuorodos, kur galima rasti daugiau dėmesio vertų kūrybos aptarimų ar medžiagos nagrinėjamo autoriaus istoriniam, kultūriniam kontekstui pažinti. Šiam tikslui tarnauja ir internetinės nuorodos į Lietuvos televizijos mediatekos archyvą – ten galima susipažinti su įdomia vaizdine ir garsine medžiaga. Retesnių lietuvių kalbos žodžių, tarmybių, retai vartojamų formų, barbarizmų paaiškinimai – tekstų apačioje. Pagrindiniame tekste žvaigždutėmis pažymėti literatūros terminai, sąvokos aiškinami žodynyje, kuris pridedamas knygos pabaigoje.

Nuoširdžiai tikimasi, kad ši chrestomatija ir joje pristatomų autorių kūrybos tekstai ne tik leis susidaryti bendrą XX a. lietuvių literatūros vaizdą, tačiau bus ir parankinė lietuvių literatūros seminarų priemonė skaitant, suvokiant ir nagrinėjant tekstus.

Sudarytoja

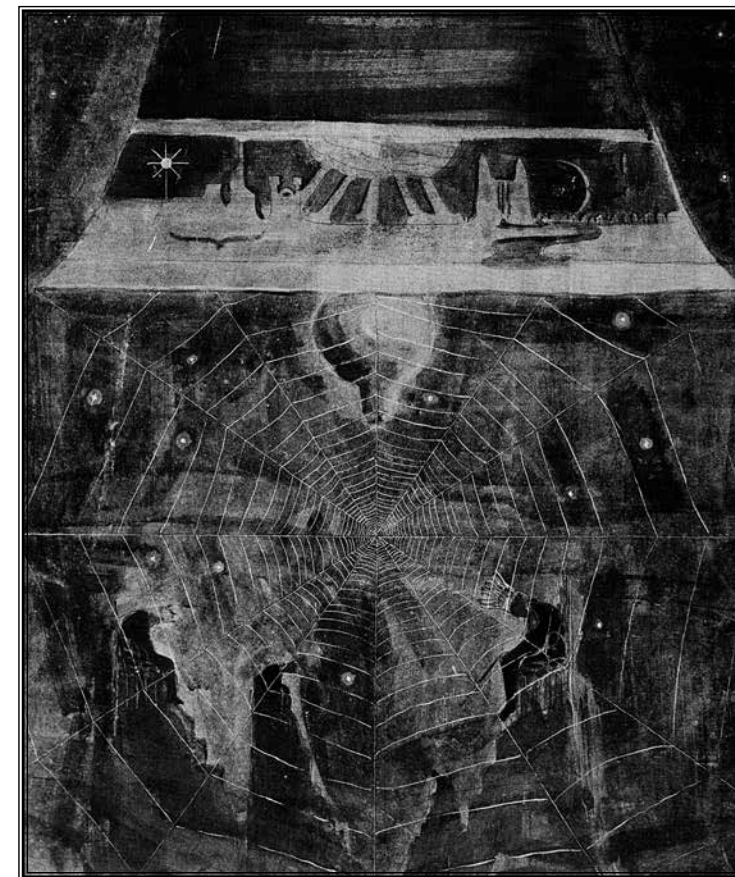
Turinys

XIX–XX a. SANKIRTA. Posūkis į modernizmą	11	Moderniosios estetikos kūrėjai	145
Juozapas Albinas Herbačiauskas	13	Jurgis Savickis	146
<i>Tautos Širdis, Dievo šypsenos</i>	13–20	<i>Komediantai, Ad astra, Kova</i>	146–161
Šatrijos Ragana	21	Henrikas Radauskas	162
<i>Senamedvare</i> (ištraukos)	21–28	<i>Pasaka, Pirmasis ledas, Upelio rytas, Dainos gimimas, Girtuoklis grįža namo, Strėlė danguje, Vakaras, Pavasario naktis, Karo metai, Mechaniškas angelas, Madona su muse</i>	162–169
Jonas Biliūnas	29	XX amžiaus ketvirtasis dešimtmetis	170
<i>Joniukas, Kliudžiau, Brisiaus galas, Ubagas</i>	29–41	Lietuvių poetai neoromantikai	171
Juozas Tumas-Vaižgantas	42	Salomėja Nėris	172
<i>Dėdės ir dėdienės</i> (ištraukos)	42–62	<i>Anksti rytą, Jaunystė, Jūrų pasaka, Saulėleidis, Kaip žydėjimas vyšnios, Gyvenimo giesmė, Pabučiavimas, Sudeginkit mane, Per lūžtantį ledą, Diemedžiu žydėsiu, Tu nubusi, Alyvos, Dvidešimtį sū, Akmenėlis turi šaltą širdį, Maironiui, Prie didelio kelio, Savęs aš gailiuos, Troškulys</i>	172–182
Vincas Mickevičius-Krėvė	63	Jonas Aistis	183
<i>Silkės, Gilšė, Skirgaila</i> (ištrauka)	63–92	<i>Prologas, Aistringos vakaro lūpos, Akys, Karunka, Lorelei, Kaip Šekspyro tragedijoj, Peizažas, Karaliaus šuo, Pastoralė, Persevalis, Septynios psalmės, Karavanas, Katarsis, Vienas kraujo lašas...</i>	183–194
Ignas Šeinius	93	Antanas Miškinis	195
<i>Kuprelis</i> (ištraukos)	93	<i>Sieloj kaip viešbuty, Toks nuogas, toks nuogas ruduo, Daina apie saulėtus namus, Laiminga meilė (3), Sidabro nuotrūpa, Elegantiškai sninga</i>	195–199
<i>Siegfried Immerselbeatsijaunina</i> (ištraukos)	98–106	Bernardas Brazdžionis	200
Simbolizmas	107	<i>Harakiri, Yra žmogus ir Dievas, Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį, Mes neturime namų, Sulamita, Per pasaulį keliauja žmogus, Mes kaip žiedas, Neregio elegija, Aš čia – gyva, De profundis</i>	200–212
Jurgis Baltrušaitis	108	Proza	213
<i>Smilgų šlamesys, Ramunėlė, Jūros daina, Aukuro rūkas</i>	108–110	Antanas Vaičiulaitis	214
Balys Sruoga	111	<i>Valentina</i> (ištrauka)	214–224
<i>Supasi, supasi lapai nubudinti, Ar atminsi bernužėlį, Mes ateinam kaip šešėliai</i>	111–113	<i>Rogės, Pelkių takas</i>	224–234
Vincas Mykolaitis-Putinas	114	Petras Cvirka	235
<i>Margi sakalai, Rudenio naktį, Rūpintojėlis, Vergas</i>	114–121	<i>Vartiklis, Mažasis ir didysis</i>	235–243
Lietuviškasis avangardizmas	122	Ieva Simonaitytė	244
Kazys Binkis	127	<i>Aukštųjų Šimonių likimas</i> (ištraukos)	244–263
<i>Agitacinio pobūdžio eilėraštis su priemaiša piršlybų, Vėjavaikis, Vokiškas pavasaris, Donelaitiškas, Galvon suaugę baras profesoriai, Augnelių arija</i>	127–132		
Juozas Žlabys-Žengė	133		
<i>Lietuviškas pavasaris, Pavasario futurizmas</i>	133–134		
Pranas Morkūnas	135		
<i>Revercija</i>	135		
Juozas Tysliava	136		
<i>Pieniška daina</i>	139		
Petras Tarulis	137		
<i>Nuovakarių skiauterys</i> (ištraukos)	137–144		

Katastrofų literatūra	264	Algimantas Mackus	387
Vytautas Mačernis	268	<i>Netikėjimas, Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas, Atsklanda, Litanija, Liaudiškoji, Chapel B, Mirtis yra pasenęs ir nuvėses, Žalios, žalios!, Raudiškoji (1, 2), VII, Triumfališkoji</i>	387–396
<i>Rudens sonetai (4, 7, 12, 13), Žiemos sonetai (3, 4, 9, 29, 31), Pavasario sonetai (3), Vasaros sonetai (1)</i>	268–274	Antanas Škėma	397
Lagerių literatūra	275	<i>Žilvinėli, Balta drobulė (ištraukos), Kalėdų vaizdelis</i>	397–424
Balys Sruoga	276	Šalia bežemių	425
<i>Dievų miškas (ištraukos)</i>	276–289	Jonas Mekas	425
Dalia Grinkevičiūtė	290	<i>Semeniškių idilės (Pirmoji, Dvidešimt šeštoji), Reminiscensijos (I)</i>	425–432
<i>Lietuviai prie Laptevų jūros (ištraukos)</i>	290–300	Birutė Pūkelevičiūtė	433
Antanas Miškinis	301	<i>Mano mylimasis tebemiega, Tu esi jaunas..., Kai paleidžiu savo plaukus..., Aš esu piktas žiedas..., Rytai aš praskiriu..., Iš ciklo „Mergaitėms“, Iš ciklo „Mano motinos“</i>	433–439
<i>Rūpintojėlių Lietuva, Pasaulis be Dievo, Regėjimas,</i>	301–304	XX a. antrosios pusės lietuvių proza ir dramaturgija	440
ILIUSTRACIJOS	305–328	Juozas Grušas	442
<i>Pasibaisėjimas, Neramūs sapnai</i>	329–330	<i>Barbora Radvilaitė (ištraukos)</i>	442–447
Partizanų literatūra	331	Kostas Ostrauskas	448
Bronius Krivickas	331	<i>Karalia(u)s juokdarys</i>	448–452
<i>Rudens melodija, Vilko riksmas, Migla, Mano dienos nebūtin pasvirę</i>	331–333	Icchokas Meras	453
Lionginas Baliukevičius-Dzūkas	334	<i>Lygiosios trunka akimirka (II sk. „Penktas ėjimas“, VIII sk. „Po septyniolikto ėjimo“, XI sk. „Keturiasdešimtas ėjimas“)</i>	453–471
<i>Partizano Dzūko dienoraštis (ištraukos)</i>	334–336	Bronius Radzevičius	472
Didysis pokario egzodas	337	<i>„Tėve“, – pasakys, Naktį..., Žemės keleiviai</i>	472–479
Marius Katiliškis	339	Juozas Aputis	480
<i>Išėjusiems negrįžti (ištraukos)</i>	339–356	<i>Vakarėjant gražios dobilienos, Šūvis po Marazyno qžuolu, Horizonte bėga šernai</i>	480–493
Kazys Bradūnas	357	Romualdas Granauskas	494
<i>Protėvių dausos, Protėvio malda, Milžinkapiai, Namai, Kraujas, Namų žuvimas, Skalbėjos, Tėvynė, Ištikimybė, Vakaras prie Šiluvos, Antifona IV</i>	357–362	<i>Veršio akis, Duonos valgytojai</i>	494–508
Henrikas Nagys	363	Vanda Juknaitė	509
<i>Agonija, Mėlynas sniegas, Terra incognita, Svajonė, Rauda, Prisijaukinsiu sakalą, Atskrenda sakalėlis, Išmaldos neprašiau...</i>	363–367	<i>Šermenys (ištraukos)</i>	509–519
Alfonsas Nyka-Niliūnas	368	Bitė Vilimaitė	520
<i>Eldorado, Vėjas, Pavasario simfonija (I, II, III), Motinos daina, Orfėjaus medis, Tyli daina, A l'ombre des jeunes filles en fleur, Pažinimo elegija, Lopšinė, Maulbronn, Žiemos teologija</i>	368–378	<i>Peilis ir pirštinė, Šaltoji ugnis, Kliedesys, Duona ir cigaretės</i>	520–528
Liūnė Sutema	379	Saulius Tomas Kondrotas	529
<i>Niekieno žemė, Noriu grįžti namo, Nebėra nieko svetimo, Niekieno žemė</i>	379–386	<i>Žalčio žvilgsnis (ištrauka), Facecija</i>	529–536
		Kazys Saja	537
		<i>Mamutų medžioklė (ištraukos)</i>	537–555

Poezija	556
Justinas Marcinkevičius	556
<i>Kiek daug tylėjimo gamtoj, Rudens auka, Joninės, Epo pradžia, Sena abėcėlė, Rūgpjūtis, Tai gražiai mane augino, O tėviške..., Lopšinė gimtinei ir motinai, (ištraukos iš poemos „Devyni broliai“)</i> Pirmas atsidusimas, Ženklių baladė	556–561
Vytautas P. Bložė	562
<i>Geležis, Dievo ieškojimas, Noktiurnas 6</i>	562–566
Vladas Šimkus	567
<i>Pro miegą girdėjau – skambėjo bidonai, Nusileisk, dangau, ant žemės, Tobulas eilėraštis, Sapnas, Bitės pabėgėlės, Nuo amžių vakare už stalo dviese</i>	567–569
Judita Vaičiūnaitė	570
<i>Funikulierius, Ateis sekmadienis, Kavinukas su pastoralėm, Pavasaris, Saulėgrąža, Vilnius. Miesto vartai, Kanonas Barborai Radvilaitei, Akmuo su pasaga, Senos fotografijos, Genezė</i>	570–579
Tomas Venclova	580
<i>Daphne, Viskas būna ilgai..., Eilėraštis apie žuvusį, Ghetto, Ruduo Kopenhagoje, Ugnyje</i>	580–586
Marcelijus Martinaitis	587
<i>Tau ačiū, tėvyne, už kalbą, Tu numegzk man, mama, kelią, Paskyrimas, Vaikeli, paukščio širdy, Nakvynė pas žemaitį Kukutį, Kaip Kukutis protą atgavo, Mano sugalvota pasaka pakartam Kukučiui palinksminti, Kukutis daboklėje, Instrukcija Kukučiui, paleistam iš daboklės, Kukutis nori pamatyti tėvynę, Kukutis Katedros aikštėje susapnuoja Žuveliškių kaimą</i>	587–598
Sigitas Geda	599
<i>Stachos akys medinių dievukų, Arkliai siūbuoja žalią horizontą, Buvau į Lietuvą išėjęs, Jotvingių žemė, Žemės arimas (ištrauka iš poemos „Strazdas“), Pabudimas, Laukinis ežeras, Lietuvos atsiradimas, Eilėraštis Dionizui Poškai, Antrasis sonetas (iš ciklo „Maironio mirtis“)</i>	599–608
Nijolė Miliauskaitė	609
<i>kai valydavo, atsargiai papučiu..., esi tik veidrodis..., buvau dvylikos metų, žinau, kad lig šiol nediršti, ji nieko nežino</i>	609–613
1989-ieji: dabarties akivaizdoje	614
Ričardas Gavelis	615
<i>Jauno žmogaus memuarai (ištrauka)</i>	615–630

XIX–XX a. sankirta. Posūkis į modernizmą

M. K. ČIURLIONIS. SAULĖS SONATA (1907). FINALE

1904 m. Lietuvoje panaikinus spaudos lietuviškais rašmenimis draudimą, lietuvių literatūroje ėmė rasti modernizmo užuomazgų. Pirmuoju ankstyvuoju modernistinės literatūros šaukliu, skelbusiu kultūrinės sąmonės atsinaujinimą, lietuvių literatūroje laikomas Juozapas Albinas Herbačiauskas, Krokuvoje išleidęs pirmąjį lietuvių literatūros almanachą *Gabija*. Jame paskelbti jo eilėraščiai išsiskyrė menine forma, keista intonacija, „netaisyklingumu“. Meninė kūryba, kurią reprezentavo jaunieji kūrėjai, vis labiau imama suvokti kaip savitas, originalus pasaulis. Į jo centrą iškeliamas individualumas, grožio pajauta, nuostaba, stilius, meninė forma.

Gabija (1907) – pirmoji lietuvių literatūrinio neoromantizmo, kuriame jau justai įvairių modernizmo bruožų, manifestacija. Jo psichologinis pagrindas – „ilgesys to, kas nematoma, nepasiekiamas, neišsprendžiama. Romantizmas – literatūrinės neoromantizmo krypties podirvis. XX a. pradžioje ankstyvasis modernizmas visų pirma sietinas su didesniu dėmesiu vidinei žmogaus jausenai, jo prigimčiai, kintančiam santykiui su aplinka. Viena vertus, ieškoma lietuviškos tautinės formos, atliepančios lietuvišką dvasią, kita vertus, stengiamasi prilygti moderniai Vakarų Europos literatūrai, jau išbandžiusiai simbolizmo, impresionizmo ir kitų kryptčių teikiamas galimybes. Kūryboje susitelkiama į dvasinį idealą, būties paslaptį, grožį, gyvenimo efemeriškumą aukštinančias temas, neretai susipynusias su istorinėmis idėjomis bei patriotine tematika. Iš šios romantinių ir modernistinių elementų pynės išsirutuliojo neoromantizmo sąvoka apibūdinti šiam laikotarpiui.

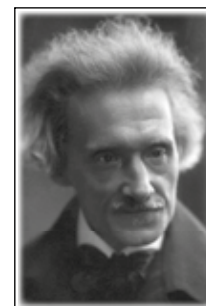
XX a. pradžios literatūros atnaujintojus – Juozapą Albiną Herbačiauską, Šatrijos Raganą, Joną Biliūną – nelengva priskirti kokiai nors kryptčiai: jų pasakojimo stiliuje sinkretiškai telkiasi romantizmo, realizmo, modernistinių kryptčių ypatybės ar tendencijos.

Neoromantizmo literatūros krypties apraiškų justai ir ankstyvojoje Balio Sruogos, Vinco Mykolaičio-Putino, Vinco Mickevičiaus-Krėvės kūryboje. Vėlyvajam neoromantizmo laikotarpiui – moderniajam ketvirtojo dešimtmečio neoromantizmui – priklauso Jonas Aistis, Salomėja Nėris, Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kubilius, „Modernizmo pradmenys“, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 106–135 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/94-bendroji-literatros-kritika/5713-vytautas-kubilius-mo-dernizmo-pradmenys.html>)
- Albertas Zalatorius, „Estetinės sąmonės lūžis XX a. pradžioje“, *XX amžiaus lietuvių literatūra*: straipsnių rinkinys / redaktorius Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1994, p. 7–30 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/94-bendroji-literatros-kritika/5852-albertas-zalatorius-estetines-samones-luzis-20-amziaus-pradzioje.html>)

JUOZAPAS ALBINAS HERBAČIAUSKAS

(1876–1944)

Pirmas, kuris tikrai romantišku idealizmu ir maištingumu pradėjo kovoti dėl mūsų literatūros atsinaujinimo, buvo Jaunutis Vienuolis – Herbačiauskas. Jisai vienas iš pirmųjų „Erškėčių vainike“ ir „Gabijoj“ iškėlė formos problemą ir nurodė į tautosakos poeziją – dainas ir pasakas – kaip į priemonę tai problemai išspręsti. Jaunučio Vienuolio balso, per daug nepaprastai pakelto, tada dar maža kam buvo klausyti. Tačiau nauji to laiko mūsų literatūros reiškiniai vis dėlto derinasi su jo paskleistais obalsiais.

Vincas Mykolaitis-Putinas

J. A. Herbačiausko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Tautos Širdis

...Tautos Širdies vis ieškau ir ieškau...

Gyvos Meilės Šaltinio skausmingai ieškau: nuo pat pradžios vargingo gyvenimo mano...

Kūnas mano išdžiūvo – kaipo žolė nuo saulės karščio: ir sielos mano akys apsiniaukė it saulės veidas ūkana.

Taip baisiai nulso mintis mano ir širdis mano: ilgėjimo sapnas marina mane. Visad trokštu ir alkstu: ir Meilės Šaltinio vandenėlio, ir Tautos Širdies duonelės.

Dieną graužiu skausmo akmenėlius, o naktį geriu gamtos ašarėles: šitai mano valgis ir gėralas.

Tautos Širdies vis ieškau ir ieškau: bet niekur negaliu jos atrasti.

Kūnas mano alpsta, ir širdis mano verkia, neturiu kur prisiglausti ir atsilsėti.

Vienas esmi ant tyrymės¹: saulė dar labiau džioviną mano kūną, o nakties ašaros graužia mano sielą.

Ir taip einu per svietą: ir sapnuoju, ir svajoju apie Tautos Širdį.

Visi tyčiojasi iš manęs, visi man piktžodžiauja šaukdami:

– Šitai nelaimingiausias amžino elgetos paveikslas! Proto išsižadėjo ir vis tiek kokios ten širdies ieško. Bepročiu tapo, vienok širdies neišsižadėjo...

Ir ko jis valkiojasi po svietą, ko? Visus gąsdina, visiems kenkia, visus erzina, visus baisia liga apkrečia, visus ragina bepročiais tapti!

Kad nors greičiau pasikartų ar nustiptų! Kokios ten širdies jam reikia; proto mat neužtenka! Tfu! Spjaukim visi sykiu: tegul sau eina po šimts velnių! Tfu! Kokios ten širdies jam reikia... Tfu! Bangu į jį žiūrėti – drugys ima kratyti... Tai baidyklė, špukas, šmėkla... Tfu, tfu! Tegū mus Viešpats Dievas nuo to žmogaus saugoja!..

Taip visi mane dergia, nors žino, kad aš troškau to, ko jie trokšti bijosi.
 Taip visi mane niekina, nors supranta, kad ieškau to, ką jie brangina pavojaus ir nusiminimo valandą.

Ir ką aš jiems atsakysiu? Nuvargo mintis mano ir ašaroja mano širdis.

Ir taip einu per svieta: ir vis giliau, vis tikriau apie Tautos Širdį svajoju, sapnuoju.

„Tautos Širdie! Atsiliepk ant mano verksmo ir mano skundo!
 Tu, geriausioji vargdienių Motin, suramink mane, priglausk!
 Tautos Širdie! Papanėk mane Meilės žodeliu!
 Tu, skaisčiausios Nekaltybės Šaltini, apiplauk mano purviną sielą, atnaujink mane, atgaivink!

O, kur tu esi, kur viešpatauji – tu, Tautos Širdie!

Kada aš tave surasiu, kada prie tavęs amžinai prisiglausiu – o Tautos Širdie!“ ...

Cit! Tyliu... klausau...

Ar ne muša, ar ne plaka, ar ne gaudžia it jūroj paskandintas varpas Tautos Širdis?

Neregėta, neapsakyta, neprašyta, neišdainuota Tautos Širdis – ar ne muša, ar ne plaka, ar ne gaudžia?

Cit! Tyliu... klausau...

Ne, ne! Dar neplaka, dar nemuša, dar negaudžia Tautos Širdis!

Vien tik mano širdelė aimanuoja, skundžias, vaitoja: ir viesulas užia, šlama ant kapų.

Vien tik bažnytėlės varpas pritaria mano širdelės skundai...

[...]

Ir taip einu per svieta: ir ieškau, vis ieškau Tautos Širdies.
 Alksta mintis mano, ir trokšta širdis mano: kaipo trokšta kalinys laisvės spindulėlio ir alksta žmogus gerų vaisių.

Ir štai prieinu upelį, kurisai vyniojasi ant tyrynės it žaltys ant vieškelio.

Ir nudžiugau ant valandėlės: nors alpstančią širdį, maniau, atgaivinsiu upelio vandenėliu.

Sudrebėjo mintis mano, ir sudejavo širdis mano: nes upelio vanduo kruvinai drumsčias.

– Nustipsi išgėręs nors biskelį to vandenėlio! – taip prakalbėjo į mane varna, išsimaudžiusi upelyj.

O, kaip baisiai trokšta širdis mano: nors ir stipsiu, bet atsigersiu.

– Negerk! – sako varna. – Šitam upelyj skalbiasi ir plaunasi žmonių širdys: čia baisiausi nuodai.

– Negersiu, – sako širdis mano, – tos smarvės ir bjaurybės: nors ilgėjimo karštis džiovina mane!

Ištroškęs, nuilsęs toliau velkuosi: ir dar karščiau svajoju apie Tautos Širdį.

Ir prieinu antrą upelį: antrą pagundą ilgėjimo mano.

Ir nudžiugęs vėl noriu atsigeriti vandenėlio: ir regiu, jog upelio vanduo dar labiau negu ano sudrumstas.

Skausmas suspaudė mano širdį ir išsunkė paskutinę vilties sultį.

Nėra man gėralo visam pasauly: ir duonos mano negaliu atrasti ant žemės.

O, baisi baismė! Nusidėjėliu tapau, kada pradėjau ieškoti Tautos Širdies ir Jos meilės alkti!

– Negerk šito vandenėlio, – sako man kiškis, – nėra² žvėrim tapsi.

Išgersiu nors du lašeliu: mažu ir netapsiu žvėrim.

– Negerk! – sako kiškelis. – Šitam upelyj plaunasi, skalbiasi žmogaus protas!

– Negersiu, – sako mano širdelė, – tų bjaurių pamazgų: nors troškimas baisiai mane marina!

Suspietęs visas jėgas savo, toliau velkuosi: ir nepaliauju apie Tautos Širdį svajoti.

Einu vis tolyn ir tolyn: ir nežinau, kiek laiko prabėgo ir kaip aš senas ilgėjimo mano jaunystėj.

Ir prieinu iš kaleinos³ trečią, ketvirtą, penktą... septintą upelį: dar penkias mano tvirtybės pagundas.

Veltui maldauja mano širdelė vandenėlio lašo: veltui aimanuoja balsu gyvai kape užkasto.

Nes tų visų upelių vanduo dar labiau, dar bjauriau sudrumstas: pragarinė smarvė smaigia mano sielą.

Trečiam upelyj skalbiasi ir plaunasi žmonių siela, ketvirtam – žmonių kūnas, penktam – žmonių išmintybė... septintam – žmonių „dieviškumas“: taip man išaiškino paukšteliai ir gyvulėliai.

...Puoliau ant kranto septinto upelio: ir apmiręs taip gulėjau septynis metelius.

Tik lūpos man, it žolė naktyj, vis šnabždėjo ir tyliai meldės:

„Tautos Širdie! Gelbėk mane, priglausk mane!

Tautos Širdie! Paskandink mane Meilės Šaltinio bedugnėj ir atgimdink mane“...

[...]

Ir taip drąsiai ėjau, bėgau vis pirmyn ir pirmyn: nes tikėjau, surasiu Tautos Širdį. Atsimonijimo⁴ galė⁵ apsiautė sielą mano: nuvargusi mintis mano jai neprieštaravo.

Su nežinomu mano priešu susitikti geidžiau, kad išbandyčiau tvirtybę mano ir viltį mano.

Surasti norėjau nelaimės mano kaltininką: ir gausiai jam atsimokėti...

...Jau švisti pradėjo, kada aš dūsaudamas pribėgau prie septynių upių Šaltinio, juk tai Tautos Širdis!

„Viešpatie Dieve mano!“ – sušukau ir verkdamas puoliau ant kvepiančios žemelės.

Ir taip ilgai gulėjau ant žemelės: ir gaudžiai verkiau iš džiaugsmo.

Ir atsikėlęs norėjau prisiartinti prie Šaltinio: ir atsigerti Meilės vandenėlio už visus troškimo metus.

Ir nužemintai pirmyn žengiau, bet netikėtai kelią man užstojo Kunigas.

– Kas tu toks ir iš kur? – užklausė mane Kunigas. – Ar turi visiškų atlaidų kvitelę?

Įniršimas supurtė mano sielą.

– Ne, neturiu! – atsakiau Kunigui.

– Kad tu neturi kvitelės, – atsakė Kunigas, – tai Meilės vandenėlio negerši: eik sau, iš kur atėjai!

Įniršimas visiškai mano sielą apgalėjo: nusidėsiu, bet Meilės vandenėlio atsigersiu!

– Kad jau taip, – pasakiau aš Kunigui, – tai tu eik sau išsimaudyti: nes purvinas esi!

Ir, ištaręs tuos žodžius, nustūmiau Kunigą nuo kranto į pačią Šaltinio Širdį: taip baisiai buvau įniršęs.

Ir tame pačiam akimirksnyj nežinia kieno ranka ir aš tapau nustumtas Šaltinio Širdin: atsigerti Meilės vandenėlio...

...Baisus sapnas išnyko: staiga pabudau.

Guliu ant juodos žemės – ant kranto smarvė tekančio upelio: ir dar baisiau vaitoju:

– Tautos Širdies vandenėlio trokštu! Gelbėkit mane!

10. II. 1908 m.

¹ Čia: plynas laukas. ² Čia: nes. ³ Kaleinà – eilė. ⁴ Čia: apgaulė, burtai. ⁵ Čia: galia.

1. Panagrinėkite sandarą, siužetinę liniją, kalbėjimo būdą. Aptarkite kalbančiojo poziciją.
2. Apibūdinkite kuriamą pasaulį, aplinką. Kuo jie artimi tautosakos, liaudies pasakos pasaulėvaizdžiui, o kuo jį papildo?
3. Paaiškinkite „Tautos Širdies“ metaforą.
4. Tautos ir individo santykis – viena iš pagrindinių XX a. pradžios tekstų temų. Kokią šio santykio versiją pateikia Herbačiauskas? Kuo ji ypatinga?

Dievo šypsenos

Kūryba – tai nuolatinė avantiūra ne vien su gamta, bet ir su Viešpačiu Dievu. Geriausias matematinis išrokavimas – vergu gimti ir vergu mirti! Tegul Viešpats Dievas kuria.

Žiauria Dievo šypseną spindi saulė: jos spinduliai aistringiausiai glamonėja didenybės griuvėsius – griaučius.

Didžiausia gyvenimo paslaptis – I r o n i j a; Jos dvasia alsuoja visa gamta.

Žmogus – Ironijos juokingiausia auka!

Amžių amžiai kinematografiškais filmais užfiksuoti mūsų žemės atmosferoj. Kas moka padaryti, kad jo smegenys būtų e k r a n u, tas virsta žmonijos p r a n a š u.

Jis moka perskaityti amžių amžiną filmuotą „knygą“ savo asmenybės ekrane.

Poetai ir yra tokie pranašai: jų kūryboje kinematografuojasi amžių amžiai.

Jie – gražiausia Dievo šypseną!

Rašte šventam pasakyta: „Šešias dienas Viešpats kūrė, septintą – atsilsėjo“. Irgi šventa Kabala aiškina: „Septintą dieną Viešpats ž a i d ž i a su Leviatanu (mūsų menku supratimu – su Šetonu).

Septintą dieną Viešpats sukūrė teatrą ir vaidybos meną. Tą dieną Viešpats visados A r t i s t a s - A k t o r i u s, vyriausias V a i d i l a!

Jis tą dieną vaidina komediją su žemės Genijum – su Prometėju. Labai malonus ir linksmas Viešpačiui Dievui p o i l s i s! Žemei tragedija (katastrofa), Jam linksmybė! Mūsų gdynė, kurią mums lemta perkentėti, – tai Viešpaties Dievo drąsiausias ž a i d i m a s (vaidinimas).

Dabar Dievas žaidžia *va banque!*

Provokuoja tokį žemės p a r t n e r ė, kokio dar nebuvo (Liuciferis Viešpačiui jau nusibodo).

Scenos artistas – šypseningiausia Dievo šypsena!

[...]

Štai pasirodo J u l i j u s C e z a r i s:

– Aš vienintelis viešpats valdovas imperatorius! Visa žemė man! Visi gyviai man! Žmogus man tik kardas mano rankoje!..

Viešpats Dievas nusišypsojo: b ū k!

Ir štai pribėgo prie imperatoriaus B r u t a s (brutalizmo simbolis) ir tarė įsmeigdamas durklą jam į širdį:

– Savo brutalumu išsaukei mano brutalumą! Aš s a u imperatorius! Žūk! Tu jau nereikalingas!

Tegul tave minia proklamuoja imperatorium: tu pats mokėk tylėti ir tyli valia veikti!

Štai pasirodo m o k s l i n i n k a s i š r a d ė j a s:

– Aš išradau elektros jėgą! Aš išradau radiospindulius! Aš greitai laiku sužinosiu visas gamtos paslaptis! Tu man jau nereikalingas, Viešpatie! Aš tave nugalėjau savo išradimais! Aš padarysiu geresnį už tavo jau padarytą žmogų! Mokslas – štai žmonijos dievas, mokslininkas – jo pranašas!

Viešpats Dievas nusišypsojo: gerai!

Ir ištiko žmoniją didelė nelaimė. Nei elektros jėga, nei radiospinduliai jau nebetarnavo paklusniai mokslui. Kur niekad šalčio nebuvo, ten žiema įsigalėjo. Kur niekad šilumos nebuvo, ten vasara įsigyveno. „Stebuklingos“ mašinos sugedo. Apskaičiavimai¹ apvylė protą.

Išsigandęs mokslininkas sušuko:

– Viešpatie, gelbėk mokslą!

Neerzink gamtos išradimais savo!

[...]

Štai pasirodo pavergtų tautų genijai:

– Viešpatie, išgelbėk mus iš vergijos pragaro! Malonėk suteikti mums laisvę! Gražink mums valdovų sostus! Mes Tavo vardan viešpatausim! Mes šventą tautų laisvę kursim, aukodami save! Susimilk, Viešpatie, gražink mums valdovų sostus!

Viešpats Dievas nusišypsojo: b ū k i t t a u t ų v a l d o v a i s!

Bet štai susirinko ant kalno viršūnės visų jau sulaisvintų tautų parinktieji atstovai ir griežtai pareiškė Dievui:

– Viešpatie, išgelbėk mus nuo mūsų tautiškų valdovų! Jie bjauresni, jie piktesni, jie žiauresni už buvusius – svetimus! Mūsų laisvė dabar mums didesnis pragaras negu buvusi nelaisvė! Viešpatie, gelbėk mus nuo mūsų tautiškų valdovų!

Viešpats Dievas nusišypsojo: b ū k i t l a i s v i!

Anarchija įsiviešpatavo, įsigalėjo visur – visų tautų gyvenime. Ji viešpataus ligi sekančios Viešpaties Dievo šypsenos!

Štai pasirodo dvylikos metų berniukas, visas apdriskęs, matyt, alkanas, visų apleistas, visų nuskriaustas:

– Viešpatie Dieve, mano mylimasis tėveli, kada gi Tu mane pabučiuosi?! Aš tik tuo gyvenu, tuo tik svajoju, kad Tu mane tikrai pabučiuosi – tikrai, tikrai, mano numylėtas tėveli! Pabučiuok mane, Viešpatie Dieve! Aš jau nuilsau!..

Viešpats Dievas nuliūdo, ir Jo akys apsiašarojo. _____

Mano akys ašarų pilnos.

Jau nieko nebematau. _____

M o k s l i n i n k o k o m e n t a r a s:

Iš to išvada tokia, kad genialiai organizuota vergija pasauliui privalomas idealas.

P o e t o l i b e r u m v e t o:

Ne! Tai tik aiškus įrodymas, kad vien žmogaus širdis savo meile gali Viešpatį Dievą nustebinti.

S k e p t i k o d v y l e k i s²:

Nei šiaip, nei taip! Žmogaus gyvenimas – tai tik gudriai sugalvoti vadinaimo dievo šposai! Patsai žmogus – tai tik gamtos mįslė, patarlė, priežodis, jei ne žodžių juokingas kalambūras! Gi vadinamas dievas – tai b a s l i o k u l t o bjauri liekana.

¹ Čia: apskaičiavimai. ² Čia: kišimasis į kitų kalbą.

1. Aptarkite kūrinio formą. Kuo ji netradicinė?
2. J. A. Herbačiausko kūrinio stilistika panaši į Friedricho Nietzsche's kalbėjimo būdą. Suraskite argumentų patvirtinti šiam teiginiui, ištrauką aptardami emocinės raiškos požiūriu.
3. Kaip pristatomas Dievas? Aptarkite kūrinyje išryškėjančią artimo meilės idėją.
4. Koks pateikiamas pasaulio vaizdas? Apibūdinkite jį, išskirdami teigiamą ir neigiamą plotmes. Į kokias problemas sutelkiamas dėmesys? Kas išaukštinama, o kas nužeminama (šaržuojama, parodijuojama)?
5. Remdamiesi ištrauka, įrodykite arba paneikite, kad Herbačiauskas – „sarkastiškas maištininkas“.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Birutė Meržvinskaitė, „Maišto paradigma J. A. Herbačiausko kūryboje“, *Žmogus ir žodis*, 1999, nr. 2, p. 33–36 (el. prieiga: http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/ZM_ZOD2.PDF)
- Janina Žekaitė, „Iššūkis tradicijai: Juozapas Albinas Herbačiauskas“, *Modernizmas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 9–23 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/467-h/5823-janina-zekaitė-issukis-tradicijai-juozapas-albinas-herbaciauskas.html>)
- TV laida „Laiko ženklai. Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944)“, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/13876>

ŠATRIJOS RAGANA

(tikr. Marija Pečkauskaitė,
1877–1930)

Apysakos „Sename dvare“ daugiasluoksniškumą lemia kelios ypatybės, išskylančios iš jos struktūros. Tos ypatybės matomos kaip sandūros: tarp dabarties ir atsiminimo; tarp tikrovės ir jos peržengimo – transcendencijos; tarp kasdienybės ir aukštojo dvasios polėkio, arba, Šatrijos Raganos žodžiais tariant, „dvasios pagavimo“.

Viktorija Daujotytė

Šatrijos Raganos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Sename dvare (ištraukos)

Akles Vergänaliche

*Ist nur ein Gleichnis.*¹

Goethe

Raudoniems saulėlydžiams begęstant, baltų rožių² sidabrinės akys žiūri į mane pro langą...

Ir nuskyčiau vieną baltą rožę, ir glaudžiu prie žiedo karštą kaktą... Motin mano! ar ne tavo rankos – baltos, meilios, kvapios ir švelnutės – taip mane meilingai glamonėja?

Ar ne tavo tai rankelės brangios?

Ašaroms apsirasojo žiedas...

O pro langą sidabrinės akys žiūri vis. Ir jųjų kvapo bangos audžia seną seną aukso sapną.

* * *

Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis miegūstas tvenkinys paslaptینگomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsikvepėjęs, įsisvajojęs sodnas.

Meilingai glaudžia sodnas prie plačios krūtinės tvenkinį ir rūmą – ištikimu savo draugu – ir šnibžda jiedviem kažkokias nepabaigiamas pasakas, kažkokias bylas slėpiningas, ilgas, amžinas godas. O tuodu klauso – tylūs ir susimąstę.

Yra sodne mažas pussalėlis, į tvenkinį įsikišęs, spirėjų³ žydinčių krūmų uždengtas, visas gėlėmis apibertas. Ant jo kranto auga gluosnis, kurio stuobrys,

matyti, kitąsyk nukirstas, išleido tris naujus stuobrelius ir sudarė tarsi fotelį, kuriame labai patogiai galima sėdėti atsilošus. Kana kados radova tą kampelį su mamate. Mamatė išpjovė ant vieno stuobrelio mano raidę ir tarė:

– Dabar čia bus tavo fotelis, Irusia, o kai čia sėdėsi, atmink mamatę, ir vien geros ir gražios mintys teateinie į tavo galvelę.

Šį pavasarį dažnai sėdžiu gluosnio fotelyje, nes ruošiu dovanėlę mamatės vardinėms. Žiemą pramokau išsiuvinėti ir užsigeidžiau pirmąjį savo darbo vaisių jai paaukoti. Už savo pinigus nupirkau reikiamos medžiagos, ir štai, pasislėpus fotelyje, kad mamatė nepamatytų, siuvu staltieselę spintelei pas jos lovą. Pasirinkau šią dovaną, ne kitokią, giliai viską apgalvojusi. Vakare, maščiau, kai mamatė paskaičius norės užgesinti žvakę, jos paskutinis žvilgsys puls ant mano staltiesės, ir ji užmigs, apie mane mąstydamas... O rytą pirmutinis daiktas, jos žiūrėjimas, yra laikrodys ant spintelės... Ir čia vėl turės mane atsiminti.

Viršum mano galvos gieda ir čiulba paukšteliai; toli, antrame tvenkinio krante, kalena gandrai; ties mano kojomis mėlynuoja dangaus ašarėlių giria, stebėdamos savo atvaizdą tvenkinio veidrodyje. Kažkoks saldus, tarsi medaus kvapas kutena man nosį, bet nepaisau nieko ir vis tik siuvu kuo uoliausiai. Taip man saldu, linksma mąstant, kaip nudžiugs mamatė, ši mano darbelį pamačius. Ir didžiudamosi žiūriu į savo veikalą – iš tikrųjų menką ir ydingą, bet mano akyse labai gražų. O paskui atsimenu mamatės norą, kad, man čia sėdint, tik geros mintys teateitų į galvą, ir mąstau, kad juk negali būti minčių, geresnių už tą, kaip patiekti džiaugsmo savo mamatei.

– Irusia!

Krūptelėjau, išgirdusi mamatės balsą. Greit sudėjus darbą, paslėpiau jį už krūmų ir nubėgau.

Įėjus į taką, einantį nuo alėjos, pamačiau antrame jo gale mamatę. Ėjo man priešais, vesdama už rankos mano mažesnį broliuką. Neturėjo užsidėjusi skrybėlės, tik su baltu skėteliu dengė galvą nuo saulės. Jai taip einant, visai saulės spindulių apibertai, šviesus, melsvai pilkas rūbas, apsiaučias jos gražų, laibą stuomenį, buvo panašus į saulės nušviestą debesėlį. Skėtelio pauksmeje juodavo ant galvos storų kasų vainikas, o iš blankaus veido liūdnam ir meiliai žiūrėjo juodos didžiulės akys iš po antakių lyg kregždės sparnai. Mažas Jonelis šalia jos su savo balta eilute, neseniai pakeitusia jupelę⁴, ir didele skrybėle atrodė kaip išlindęs iš krūmų pasakos nykštukas.

– Esu, mamate! – sušukau pribėgus ir liemenį jai apkabinus.

O ji, su rankele mano veidą glostydamas, paklausė:

– Savo fotelyje sėdėjai, Irusia? O ką ten dirbai?

Per jos lūpas pralėkė lengvutė šypsena, o man dingtelėjo, ar tik ji kažko nenumanė. Nelaukdama mano atsakymo, tarė:

– Eisim pažiūrėti, ar neprašydo jau mūsų rožės.

Nuėjome pirma prie vadinamųjų mano rožių – dviejų senų, aukštų – sulig

mamate – kerų, kažin kieno ir kažin kada pasodintų. Buvo juodu pilnu baltuojančių pumpurų, bet žiedo dar neradome nė vieno.

– Tavo seneliai vis daugiau aptingsta, – tarė mamatė. – Einame pas manusius.

Perėję per tiltelį, atsidūrėme kitoje sodno pusėje. Ten, ant aukšto tvenkinio kranto, buvo maža dirvelė, pilna jaunų rožių kerelių, pačios mamatės neseniai padiegtų⁵. Ant visų baltavo gražūs, dideli žiedai švelniais lyg šilkai ir baltais lyg sniegas lapeliais, pačiame viduryje vos paraudusiais. Ir rodė, kad po tuo raudonumu slepiasi rožių siela.

Mamatė ėjo nuo vieno kerelio prie kito, lytėjo rožes savo plonais piršteliais ir pasilenkus traukė jų nuostabų kvapą.

– Žinai, Irute, tas meilus kvapas – tai rožių kalba. Ir ta savo kalba pasakoja jos apie tokias grožybes, kokių niekadoms nėra mačiusios žmonių akys, apie tokius balsus, kokių niekadoms nėra girdėjusios žmonių ausys, ir apie tokią laimę, kokios niekadoms nėra patyrusios žmonių širdys.

O aš pamačiau, kad vis dėlto žmonės daug laimės patiria. Štai puikios, kvapios rožės, štai brangioji mamatė ir mylimasis brolelis, ten, anapus tvenkinio, graži staltiesė, ir netrukus bus mamatės vardinės, ir bus daug svečių, ir kremas, ir taip gražu visur, ir saulė taip puikiai šviečia ir šildo.

– Mamate, – tariu, – o mano širdis yra labai laiminga. Taip visur gražu, taip puikiai žydi tos rožės!

Mamatė jau ne į rožes žiūrėjo, bet kažkur tolybėn, pro tamsias pušis, augančias sodno gale, tarsi ieškodama tų gražybių, kurių nėra regėjusios žmonių akys. Išgirdus mano žodžius, ji lyg prisiversdama atitraukė žvilgsį nuo tų tolybių ir pažiūrėjo į mane, liūdnai šyptelėjo ir tarė:

– Trumpai težydi rožės, Irute!

Ir, papurtinus galvą, tarytum norėdama nusikratyti liūdnas mintis, ėmė skinti rožes ir dėti į puokštę.

– Nunešime bukietą⁶ tėveliui, – tarė.

Išrinkus puikiausią rožę, pasistiepusi įsegiau ją mamatei į kasų vainiką ant kaktos ir gėrėjaus, kad ant juodų plaukų ji atrodė lyg sidabrinė žvaigždė. Ir ūmai pamačiau, kad tarp mamatės ir baltų rožių yra kažkokio panašumo...

Ir tariu:

– Mamate, rožės į tave panėši.

– Kuo, Irute?

– Tokios jos meilios meilios ir taip liūdnai žiūri, kaip ir tu.

* * *

¹ „Visa, ką laikas išdildo, – / Simbolis vien“. ² Rožė krikščioniškoje simbolikoje dažniausiai siejama su Švč. Mergele Marija, kuri kartais vadinama rože be spyglių. Balta rožė reiškia skaistumą. ³ Lanksvos. ⁴ Jupė – ilgas su rankovėmis per galvą velkamas viršutinis moteriškas (senovėje ir vyriškas) drabužis, suknelė. ⁵ Čia: įsodinti. ⁶ Bukietas – puokštė.

[...]

* * *

Naudodamos šviesiomis vasaros dienomis, mamatė pradėjo man siūti antklodėlę. Pasilenkusi ant staklelių, piešė ji su kreida žvaigždes ir ratelius, o paskui siuvo rūpestingai, savo baltomis rankelėmis švytuodama. Atsisėdus šalia, skaičiau balsu „Iš jaunos našlaitės atsiminimų“. Priskaičius vietą, kurioje vargšė mergelė aprašo, kaip mirė jos motina, skausmas suspaudė man širdį, o akys pasruvo ašaromis. Metus knygą, prisiglaudžiau prie mamatės verkdamas. Mamatė ramino mane, kad, tiesa, gaila esą tos našlaitės, bet taip verkti nereikia.

Bet aš jau nebe tos našlaitės verkiau. Žaibu šovė man į galvą mintis, kad jei tos našlaitės motina mirė tokia jauna ir palikus mažą dukrelę, tai juk ir mano mamatė gali mirti. Ir ne tik gali, bet ir turi, jei ne dabar, tai kada nors. Juk visi žmonės miršta, juk nuolat girdžiu mirus tai vieną, tai kitą.

– Mamate, kas bus, jei tu taip mirsi, kaip tos našlaitės mama?

– Iš kur tau tokios mintys, Irusia? Juk matai, kad esu visai sveika.

– Taip, dabar gal ne, bet vis tiek kada nors mirsi, kai užaugsiu.

– Žinoma. Kiekvienas žmogus turi mirti. Tai baisu, vaikeliai, bet nieko nepadarysi.

– Bet aš nenoriu, kad mirtumei, mamate, – tariau kukčiodama. – Niekados, nė kai užaugsiu! Aš ir užaugus didelė taip pat juk tavęs gailėsiuos. Aš prašysiu pono Dievo, kad mirčiau pirmiau už tave, ir už tėvelį, ir už Niką, ir už Jonelį.

Tartum po mano kojomis atsivėrė bedugnė, ir aš turiu į ją įkristi, nes kito kelio nėra. Taip, visi miršta. Tėvelio tėvų jau nebėra, mamatės mamos nebėra – ir mano tėvelių nebebus, o aš pasiliksiu. Baisa ir skausmas draskė mano mažą širdelę, iš akių upeliais tekėjo ašaros, šlapindamos mamatės rūbą.

Tada mamatė, pametus savo darbą, pasisodino mane ant kelių ir ėmė raminti. Sakė, kad aš juk jau mokinuisis katekizmo ir turinti atsiminti, jog tiktai žmogaus kūnas temiršta, o siela yra nemiri; kad, apleidus tą savo sumenkusį, paliegusį kūną, ji einanti žvaigždėtai keliais pas Dievą. Ir jei ji buvusi gera, tai Dievas vedas ją į savo rojus sodnus, kur ji matanti tokių gražybių, kokių niekas žemėje nesąs matęs ir nepamatysias, kad ir visą pasaulį iškeliautų, ir girdinti tokią puikią muziką, kokios niekas nesąs girdėjęs šioje žemėje.

– Ar ten gražiau ir už tave groja, ir už poną Jonavičių? – paklausiau liovus verkusi.

– Žinoma, Irute. Kad ir geriausi viso pasaulio artistai susirinkę imtų groti įvairiausiais instrumentais, ir tai jų muzika nebūtų tokia puiki, kaip anoji Dievo sodnuose. O sielos vaikščioja, tų stebuklingų melodijų klausydamos, sutinka savo mylimuosius, anksčiau mirusius, ir laukia tų, kurie dar pasiliko žemėje.

– Ar mūsų sielos, mamate, bus tokios pat, kaip mes? Ar mes galėsime pažinti kits kitą?

– Kaipgi mylinčioji siela nepažins mylimos sielos? Pagalios, juk siela ne visada bus atsiskyrus, juk žinai, kad paskui ji vėl susivienys su kūnu.

– Kaip gera, mamate! Sako, kad sielų negalima esą nė palytėti, kad jos lyg dujos blaškānciosi ir nykstančios. O aš noriu, kad būtumei ten visa, tokia pat, kaip dabar, mamate, kad galėčiau prisiglausti ir bučiuoti tas baltas rankeles ir kad į mane žiūrėtų tavo akys ir viskas.

– Bus taip, Irusia.

– Aš manau, mamate, kad ten turi būti ir knygų, daug daug, gražių, raudonų, pilnų puikių paveikslėlių?

– Viso ko yra, ko kas geidžia.

– O ar sielos visados bus drauge Dievo sodnuose? Iš ten jau niekuomet nereiks persiskirti?

– Niekuomet. Taigi matai, kad nereikia taip verkti ir mirties bijoti. Kai ateis ta skaudžioji valanda, žinosi, kad persiskirsime tik trumpai valandėlei.

– Ar tikrai, mamate?

– Tikrai, Irute. Tik reikia būti gerai, kad ponas Dievas į tuos savo sodnus priimtų.

Jau visiškai buvau nurimus. Mano mintys atsitraukė nuo baisių mirties paveikslų ir skrajojo ten, kame taip gražu, kaip niekur žemėje, gražiau negu Šveicarijoje, kur, kaip skaičiau, esą mėlynų ežerų ir baltų kalnų. Tačiau vakare, kai sukalbėjome balsu poterius, aš patylomis dar pridėjau: „Pone Dieve, duok, kad aš mirčiau pirmiau už mamatę, tėvelį, Niką ir Jonelį.“

„Geriau ten laukti jų, nekaip čia be jų pasilikti“, – nusprendžiau.

Atsigulus į lovelę, mintis apie mirtį vėl išsinėrė iš kažkokių sielos gelmių. Stebėtina man pasirodė, kad taip nebranginau mamatės, tiek laiko kasdien praleisdama be jos. O kas gal žinoti, ar ilgai dar teks būti kartu. Ir nutariau, kad, kiek galėdama, nuo jos nesiskirsiu.

* * *

[...]

* * *

Vis žemiau, vis žemiau leidžia brėkis⁷ savo pilką šydą ant pasinėrusios spalvų ir garsų gėryje žemės. Senas rūmas gobias slaptina kraiste ir ima svajoti, pilnas jazmininių kvapų ir melodijų, sklindančių iš vieno jo kampo. Ten groja mamatė. Atsisėdusi didelės kanapos kertelėje, klausau, žiūrėdama, kaip mamatės rankelės, brėkio pilkume baltais balandėliais švytuodamos, greitai bėginėja po klavišus. Šalia manęs sėdi Nika su savo vežėjo sumeistruota skripkele⁸ – paprasta, lėkšta lentelė, išpjauta skripkos pavidalu, su užvyniotais ant sukamųjų pagaliukų siūlais stygų vietoje. Ak, tie sukamieji pagaliukai! Visai kaip tikroje skripkoje. Pasikišęs savo skripką po smakreliu, Nika griežia, braukdamas stygas

su smičiumi – vytele, lanku sulenkta ir surišta su siūlais. Skripkos balsas panašus į uodo birbimą. Bet dabar jo visai negirdėti. Griežia Nika, stengdamasis prisitai-kinti prie mamatės muzikos: kai mamatė skambina iš reto – ir jis palengva judina savo pirštelius ant „stygų“ ir retai traukia smičių, o kai iš po mamatės rankų ima byrėti greitai pasažai – ir jo piršteliai skubiai laksto, o smičius šokinėti šokinėja.

Kaip puikiai, kaip puikiai groja mamatė! Pagros ką nors liūdna – ir ašaros nejučiomis ima riedėti iš akių, o širdį taip skauda. Pagros linksmi – ir ima noras šokti ir juoktis. Ir kaip ji myli muziką – ji viską užmiršta begrodama. Juk nese-niai, kai tėvelio nebuvo namie ir niekas nepertraukė, mamatė grojo ir grojo be galo. Sutemus užžiebčiau žvakes ant pianino, ir ji pradėjo groti iš natų, kol žvakės pasibaigė, o pro langus ėmė žiūrėti aušra. Nika su savo skripkele snaudė viename kanapos gale, aš antrame. Mamatė išsigandusi pažadino mudu ir nuvedė gulti.

– Kodėl nepasakėte man, vaikeliai, kad taip vėlu? – prikaišiojo ji mudviem, susirūpinusi ir nusiminusi. – Kodėl nenuėjote patys gulti?

– Norėjom, kad ilgiau skambintumei, taip buvo gražu, – atsakiau.

– Norėjom vis dar klausytis, – pridūrė Nika.

Kokia maloni buvo mudviem ta naktis! Dar niekad, rodos, mamatė taip nuoširdžiai mudviejų nebuvo labai nakčiai bučiavusi, taip rūpestingai apkloju-si, tokiais meiliais žodeliais kalbinusi.

Bet retai tegali mamatė taip muzika gėrėtis. Dažniausiai kas nors pertraukia, vos jai groti pradėjus. Ar šeimininkė reikalauja dispozicijų⁹, ar kambarinei reikia kažko pasiklausti, ar, pagalios, ateina tėvelis ir atitraukia mamatę prie kažkokių ūkio klausimų. Tačiau vieną kartą – per mane – mamatė galėjo ilgiau pasėdėti prie pianino. Malonu man, tai atsiminus. Ji grojo, o aš pro langą pamačiau tėvelį skubiai pareinant į namus. Nujaučiau, kad ateis pas mamatę ir pertrauks muziką. Nors labai sunku buvo išdrįsti, nubėgau priešais ir, pabučiavus jam ranką, tariau:

– Tėveli, tegu mamatė dar groja! Ką tik pradėjo. Mamatė taip mėgsta...

Tėvelis pažiūrėjo nustebeš man į akis, paglostė čiuprelę¹⁰ ir nuėjo į savo kambarį, o mamatė dar valandą skambino, nieko netrukdoma. Paskui neišken-čiau nepasigyrusi, ką padariau.

– Niekados nebedaryk taip, Irusia, niekad, – tarė mamatė. – Jei mane myli, turi man padėti eiti savo priedermes, ne kliudyti.

Berods, sako mamatė, kad ne visados galima esą daryti, kas malonu. Bet aš norėčiau, kad mamatei būtų visados malonu ir gera. Ir skaudu man, jei taip nėra. Žinau, kad skaudu ir jai. Matau, kad tuomet jos veide pirmą valandėlę žybtelia apmauda ir atkarumas¹¹. Bet žybtelėjus akimirksniu gęsta, ir visai ra-miai ir meiliai, kaip paprastai, užvožus pianiną, ji eina, kur jos reikalaujama.

Jau praskambėjo slėpiningas Šumano „Warum“¹² ir gašus¹³ Mocarto me-nuetas, ir plaukia dabar po kits kito ilgūs Šopeno noktiurnai. Ak, kokie liūdni yra tie noktiurnai! Ak, kaip liūdnei kvepia jazminai! Lyg vainikas ant kažkieno kapo. Ak, kaip baisu, kad visi mirs!

Pabučiavau aksominę Nikos galvelę ir tylitelaičiai nuėjau pas pianiną, no-rėdama būti arčiau mamatės. Ji kaip tik, pabaigusi noktiurną, padarė pauzę ir sėdėjo susimąščiusi.

– Mamate, – tariau, – kodėl visados iš pradžios groji „Warum“?

– Nes siela pilna, pilna klausimų... Klausimų, į kuriuos nėra atsakymo.

– Kokių klausimų, mamate?

– Kodėl žmogaus sielos esmė yra ilgesys? Kodėl žmogus, nutvėręs tai, ką buvo vijęsis, apsvylęs sako: ne, tat ne tai! Kodėl žmogaus sieloje žydi gėlės, kurių kvapu niekas nesigėri? Kodėl viso ko galas yra mirtis?

Kodėl „na tym świecie śmierć wszystko zmiecie, robak się łęganie i w bujnym kwiecie“?*

Paskutinysis klausimas užgavo ir mano sielos stygą, ir panorėjau nors į jį duoti mamatei atsakymą.

– Juk sakei pati, mamate, kad mirtis veda mus į laimės šalį.

– Ak taip, Irusia, tiesa...

Mamatės pirštai vėl palytėjo klavišus ir ėmė austi kažkokią liūdną, graudžią melodiją, ir jos taktu mamatė pradėjo pusbalsiu neva dainuoti, neva deklamuoti:

*Siela vis nerimsta... Jai ilgu plačiojoje žemė,
jai dieną ir naktį tikroji vaidinas tėvynė.
Ak, grožio anojo čia atvaizdas menkas, nublankęs,
ak, tonų anujų čia atbalsis silpnas, netikras.
Taip vandenio lašas, nuo gimtinės jūros atskirtas,
ar ūžia upeliu, ar lytumi verkia, nerimsta,
ir, ilgesio stumiamas, bėgęs tolyn nesiliauja,
skubėdams atgal mėlynojon, beribėn tėvynėn.¹⁴*

Nika, išgirdęs mamatę dainuojant, pametė savo skripkelę ant kanapos ir at-ėjo pas pianiną. Iš visos tos elegijos jis, matyti, tiek tesuprato, kad mamatė ilgis ir trokšta kažko, ko čia neturi. Ir, nutilus paskutiniems liūdnieams akordams, jis tarė:

– Mamate, kai aš užaugsiu ir uždirbsiu daug pinigų, aš tave nuvešiu toli į užsienį, ir per jūras važiuosime, į Paryžių, į Peterburgą, paklausti tų orkestrų, kur daug daug muzikantų griežia koku šimtu įvairių instrumentų.

Mamatė papurtino galvą, tartum nukrėsdama nuo jos kažkokias mintis, ir tarė šypsodama:

– Pasiklausti tų stebuklingų simfonijų orkestrų ir garsių artistų? Gerai, Nika, važiuosime. Ak, kaip trokšta kartais siela...

– Juk ir mane pasiimsi, Nika? – paklausiau.

– Žinoma. Visi važiuosime.

– Bet ne tik muzikos klausysime, Nika, – kalbėjo mamatė, – apžiūrėsime ir tas puikias galerijas, kuriose yra garsieji paveikslai.

– Ir tą gražiąją Madoną, mamate, ant angelėlių dugno?

– Madoną... būtinai, būtinai... ir Džokondą slaptą šypsena... Taip, no-

rėčiau nors kartą visa tai pamatyti.

– Pamatysi, mamate, kai nuvažiuosime.

– Bet būtinai nukeliausime ir į Šveicariją, Nika. Ten balti kalnai ir mėlyni ežerai. Kalnai, kurie saulei į akis žiūri ir taip aukštai aukštai pakilę nuo žemės klonių...

* Šiame pasaulyje mirtis viską nušluoja, kirminas tūno ir gėlėj puikiojoj (*lenk.*).

⁷ Čia: prietema. ⁸ Skripkà – smuikas. ⁹ Dispozicija – kieno nors valia, valdžia, teisė savarankiškai tvarkyti, valdyti. ¹⁰ Čia: galvelė. ¹¹ Čia: atkaklumas. ¹² „Warum“ („Kodėl“) – vokiečių kompozitoriaus Roberto Schumano (1810–1856) fortepijoninė pjesė iš „Pjesių-fantazijų“ ciklo (op. 12), sukurto 1837 m. ¹³ Gašūs – gražus, puikus. ¹⁴ Lenkų poeto romantiko Antonio Malczewskio (1793–1826) garsios poemos „Marija“ (1825), paremtos autentišku tragišku faktu ir nemažai paveikusios lenkų romantizmą, fragmentas.

JONAS BILIŪNAS

(1879–1907)

Jautrus, bet stoviškas požiūris į pasaulį yra ta išsigelbėjimo sala, kurią autorius susiranda ir pasiūlo skaitytojui. Tai bene originaliausia, informatyviausia ir įtaigiausia J. Biliūno novelių meninė idėja, suteikianti jo kūriniams neblėstančios gyvybės.

Albertas Zalatorius

J. Biliūno talentas ypatingas: jis girdi žmogų, ypač nelaimingą, o kartu ir žodį – kaip jis skamba, kaip derinasi su kitais žodžiais, kaip susidaro sakiny, kaip jis jungiasi su kitais sakiniais.[...] „Šeštų metų Joniukas jau piemuo“ – iš vienos frazės, iš jos paprastumo ir iškalbumo atpažintume J. Biliūną. Vargu ar yra lietuvių literatūroje kita tokia paprasta, lakoniška ir tiek daug pasakanti pradžia. Šeštų metų piemuo – dar mažutis. Jau piemuo – nėra jam kada paaugti. Šeštų metų Joniukas – ne Jonukas. Vienas minkštasis priebalsis keičia mažo vardo skambėjimą, pripildo jį gailumo.

Viktorija Daujotytė

J. Biliūno biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Joniukas

Šeštų metų Joniukas jau piemuo. Gano jis žąsis. Teisybė, tos žąsys svetimoms. Bet Joniukas ir neatamena, kad jo tėvelis būtų kada nors žąsis laikęs. Ir kur tėveliui jos laikyti, jeigu jis gyvena miestely, tokioj sugriuvusioj nedidelėj trobelėj, ir žemės vieną mažą darželį teturi (ir tas, sako, esąs žydo Iršos). Ant galo, ir tėvelio dabar nėra. Kur jis yra, Joniukas pagaliaus gerai nežino. Tik atamena, kad buvo apsiniaukusi liūtinga diena, kai tėvelis su maišeliu ant pečių iš namų ėjo. Joniukas kaip tik tą dieną tupėjo susirietęs ant suolo: tai dairėsi bailiai po trobelę, tai žiūrėjo, kaip dideli vandens lašai varvėjo nuo langelių arba vyniodamies, tarsi gyvi, šliaužė per stiklą žemyn. Seniau tokią dieną Joniukas neiškentėdavo; atsiklaups, būdavo, ant suolo, primygs int šlapią stiklą savo pirštelį ir trina, trina: toks dzyravimas jam buvo kaip gražiausia muzika. Bet tuo kartu bijojo: matė, kad visi nusiminę, tyli; tėvelis susirūpinęs avėsi kojas, motutė, mažąjį broliuką ant kelių turėdama, kniukčiodama verkė.

Atamena Joniukas, kad atėjo tada keletas moterų ir dėdė Jokūbas tėvelio išleistų. Visi dūsavo, dejavo; kalbėjo, kad reikšią toli, labai toli keliauti, kad ten galį užmušti, – ir kiekvienas prašė Dievo, kad tik nors gyvas grįžtų.

Nesuprato gerai Joniukas, ką tas visa kas reiškė, bet ir jo mažą širdelę tarsi replėmis kas krūtinėje suspaudė. O kai tėvelis visiems pradėjo sudiev sakyti, kai motutė pradėjo balsu raudoti, Joniukas nušoko nuo suolo, nusitvėrė tėvelį užu skverno ir verkė, verkė, visas drebėdamas, net jam gerklutė užkimo: jautė, kad atsitiko baisi, didelė nelaimė...

1. Aptarkite kūrinio stilistiką, pasakojimo ypatingumą, nuotaiką. Iš kokios perspektyvos pasakojama? Paaiškinkite epigrafą; kokių papildomų reikšmių jis suteikia kūriniui?
2. Kaip įžangoje atskleidžiama romantinė pasaulėjauta?
3. Kaip pasaulį mato ir jaučia veikėjai? Raskite spalvas, būsenas apibūdinančius žodžius.
4. Koks Irusios santykis su mamate? Su aplinka? Ko ji yra mokoma? Ši apysaka yra krikščioniško auklėjimo, dvasinio ugdymo pavyzdys. Pagrįskite.
5. Kuo svarbi gamta? Kodėl ji siejama su muzika? Kokia jausmo ir gamtos dermė: kaip žvelgiama į gamtą, kokiomis raiškos priemonėmis ji poetizuojama?
6. Kokie pagrindiniai žmogaus būties klausimai keliami šiame kūrinyje?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Viktorija Daujotytė, *Šatrijos Raganos pasaulyje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997 (el. prieiga: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Viktorija_Daujotyte%20-%20%C5%A0atrijos_Raganos_pasaulyje.LHM500A.pdf)
- TV laida „Laiko ženklai“. „M. Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana“ (vedėja – Liudvika Pociūnienė), http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/13101/laiko_zenklai._m._peckauskaite-_satrijos_ragana

Tėvelis jį apkabino, pabučiavo galvon ir peržegnojo; paskum užsimetė ant pečių maišelį ir visų lydimas išėjo pro duris...

Ir ligi šios dienos nebematė Joniukas savo tėvelio. Niekas jau nebeatneša jam iš miestelio riestainio ar saldumynų nupirkęs. Paliko Joniukas trobelėj su savo motute ir mažuoju broliuku vienas. Bet motutę jis ne taip mylėjo, kaip tėvelį, – labiau jos bijojo. Girdėjo kalbant, kad ta motutė esant jam netikra; kad jis turėjęs kitą motutę, kuri numirusi ir jį visai dar mažą palikusi. Ką tas reiškia, Joniukas gerai nesuprato; tik matė, kad mažąjį broliuką antroja motutė daug labiau mylėjo; tuo tarpu jį labai dažnai ir skaudžiai baudė, visados barė. Ir Joniukui labai dabar buvo gaila savo tėvelio; bet kur jis yra ir kada pagriš, apie tai paklausti motutės bijojo. Matydamas motutę turinčią ant savo kelių mažąjį broliuką, ne kartą ir jis norėdavo priėti taip pat int ją prisiglausti; jautė, kaip tat gera turėtų būti, bet nedrįso. Ir tik dar tylesnis paliko, ne kaip pirma. Dažniausiai sėdėjo per dieną ant krosnies, nes lauke buvo šalta, ir dirbo iš šakaliukų kryželius, kaip jį buvo tėvelis išmokęs. O kai motutė pradėdavo ant jo barties, jis nulįsdavo pačian šakalynės¹ kampelin ir iš tenai žiūrėdavo, kaip kačiukas, savo didelėm šviesiom akelėm. Tenai tupėdamas matė ateinančias apsilankytojų int motutę moteris, girdėjo, kaip motutė skundėsi, kad nėra ko valgyti, trūksta duonos, ir kalbėjo, kad jį, Joniuką, reikšią leisti piemenautų, jeigu tik kas priimsiąs, nes namie toks tik duoną dykai valgysiąs, o uždirbti negalėsias nieko. Moters lingavo savo galvas, pritardamos motutei, ir pasigailėdamos žiūrėjo šakalynėn. O Joniukui, tą kalbų klausant, drebėjo širdelė krūtinėje ir sausos juodos duonos kąsnelis sustodavo gomury.

Ant galo vieną dieną prieš Velykas pamatė nuo krosnies Joniukas, kad trobelėn intėjo kažin koks nepažįstamas žmogus, raudonais kailiniais apsvilkęs, ir pagarbinęs Dievą, paklausė motutės:

– Na, kurgi tamstos pienuo?

Joniuko širdis sudrebėjo, tuos žodžius išgirdus.

Motutė liepė jam lipti iš šakalynės ir pabučiuoti „dedei“ ranką.

Nepažįstamas dėdė apžiūrėjo Joniuką iš visų pusių, pakraipė galvą ir tarė:

– Ar nebus tik per mažas?

Paskui, prisikimšęs tabako ir užsidegęs pypkę, pridūrė:

– Na, kai žąsims ganyti, bus geras ir toks. Kiek gi tamsta už jį norėtum?

Joniukas girdėjo, kaip „dėdė“ pradėjo su motute derėtis, kaip motutė prašė nors sykėlį² bulbių pridėti; matė, kaip tas „dėdė“ padavė motutei poperinį pinigą, ir suprato, kad jam su tuo žmogum reiks važiuoti.

– Na, taisykis, važiuosiva, – tarė „dėdė“. – Nebijok, gerai tave laikysiu: kasdien tris kartus lupsiu, kartą valgyti duosiu.

Taip pasakęs, susijuokė. Bet Joniukui, tuos žodžius girdint, juokties visai nebebuvo noro. O čia dar motutė prašė to „dėdės“, kad gerai jį prižiūrėtų, negailėtų rykščių, jeigu neklausys ir tinginiaus. Ir Joniukas, nors namie negera buvo ant krosnies tupėti, išvažiavo apsiašarojęs, dar labiau susitraukęs, kaip pirma.

Bet ir naujojoj vietoj Joniukas iš palengvo apsiprato. Teisybė, tetulė buvo pikta,

dažnai jį siuntinėdavo, dar dažniau bardavo, o ne kartą ir suduodavo; bet užtatai valgyt čia daugiau gaudavo kaip namie. Iš pradžios jį pristatė int mažą vaiką. Bet kai atšilo ir pradėjo skilti³ žąsiukai, naujas darbas atsirado: reikėjo jie lesinti ir saugoti. Kaip visai sušilo, tetulė sudėjo žąsiukus anderion⁴, išnešė pakluonės pievon, parūkė švęstomis žolėmis ir paleido ganytus. Joniukas juos ganė, lesino ir saugojo nuo varnų. Kaip žąsiukai pasiūgėjo, turėjo Joniukas kartu su kitais sodžiaus vaikais laukan juos varyties, – ir kartu ganė. Nors iš pradžios šalta rytais buvo, bet patiko tas darbas Joniukui: buvo ne vienas, krūvoj su kitais lakstė, žaidė.

Iš lauko matos nelabai toli miestelis, kur jo motutė gyvena, aplinkui gano galvijus, kur ne kur pakrūmėmis ilsis arkliai. Visi šitie daiktai Joniukui nežinomi, neregėti. Mato, kaip sodžiaus vaikai joja ant arklių, ir jis labai norėtų jodinėti; mato, kaip važinėja, ir jis norėtų važinėties, nes prie tėvelio nebuvo to mėginęs, patyręs; girdi, kaip sodžiaus jaunimas arba ir piemens dainas dainuoja, ir jis mėgina sau vienas dainuoti: tokios tos dainos linksmos, malonios. Klausos jų, ir jam taip gera, ramu randas. Dainuoja jis pats, ir jam taip linksma, širdį aukštyn kelia.

Nėr žinios, kodėl Joniukui labiausiai patiko daina, kurią pirmą kartą sodžiuje išgirdo. Tos dainos Joniukas nemoka, tik kelius žodžius žino, bet jam ir tą pakanka: varinėjas savo žąseles po lauką ir šaukia kiek tik galėdamas:

Ak vija panavija,

Jau pražydo kaip lelija!

– Ką tu čia dainuoji? – klausia jo kartą Morkūno Antanas, grįždamas iš lauko mėšlą nuvežęs.

Ak vija panavija,

Jau pražydo kaip lelija!

Šaukia dar labiau Joniukas, norėdamas pasigirti, ir godžiai žiūri int Antano vežėčias. „Tai kad man taip pasivažinėti!“ – pereina jam per galvą mintis.

Norėtų paprašyti Antano, bet nedrįsta: juk nei karto dar nėr važinėjęs.

– Sėsk ratuosna, pavažinėsiu, – sako Morkūno Antanas, tarsi suprasdamas Joniuko slaptą norą. – Tik žiūrėk, visą laiką dainuok, kai tave vešiu.

Joniukas prašvinta iš džiaugsmo, meta savo žąsis ir sėdas ratuosna.

– Na, dainuok! – sako Antanas ir sukerta arklį.

Ratai dardėdami ir šokinėdami rieda keliu, krato Joniuko kūną, bet jis iš visos galios šaukia vis tą patį:

Ak vija panavija,

Jau pražydo kaip lelija...

– Iš kur tu tokį dainininką nutvėrei? – klausia Antano sodžiu.

– Lauke, – atsako juokdamasis Antanas. – Kad pavažinėčiau, sutiko man dainuoti.

Visi iš to sumanymo juokias; visiems jis kažin kodėl tuoju patinka. Kada

Joniukas grįžta laukan, kiekvienas susitikęs važiuotas prašo jo sėstis ir liepia dainuoti. Po visą sodžių skleidosi skardus mažo vaiko balsas:

*Ak vija panavija,
Jau pražydo kaip lelija...*

– Na, čiagi ar ne Šeškaus piemenį vežiojas? – sako vyras, stovėdamas vienam kieme.

– Nagi mat, užkankįs vaiką, – gailistauja žiūrėdama int Joniuką moteriškė. – Nebūtų našlaitis... kiekvienas skaudžia.

Bet Joniukas linksmas ir laimingas; važinėjas per visą dieną, per visą dieną iš visos galios dainuoja savo dainą, nors ratai be perstogės⁵ krato jo kūną, drebina plaučius krūtinėje, nors jam sopa gerklę ir balsas užkimo. Bet dainuoja, kad tik jį daugiau pavažinėtų, nes juk niekadosis dar nėr važinėjęsis. Važinėjasi Joniukas per visą mėšlavežtį, per visą mėšlavežtį dainuoja savo dainą – užmiršta savo žasiukus ir šeiminius. Tik prievakariais suranda tuos žasiukus ir varos namo.

Varos jis vieną vakarą žąsis ir mato: dviejų žasiukų nėra.

„Blogai, – dilkteli jam galvoj, – pamatys tetulė, kas tada bus!“

O tetulė, kaip tyčia, stovi prie vartų, laukia.

– Ar visi? – klausia ji ir pradeda žasiukus skaityti⁶...

– Dviejų trūksta! – surinka. – O tu, paršai, tai taip daboji?⁷..

Ir pripuolus prie Joniuko pradeda kumščiuoti:

– Greičiau eik, suieškok: nesurasi – visą kailį išpersiu!..

Joniukas išlaksto visą sodžių ir lauką – nėra. Nuliūdęs grįžta int šeiminius. Visai tenai neitų, bet kur dėties. Ir Joniukas nedrąsiai atadaro trobos duris, nori nepasergėtas⁸ įeiti ir atsigulti. Bet tetulė taip pat išlaksto visą sodžių, nesuranda žasiukų ir sugrįžus namo puola int lovą, nutraukia nuo jos įsikniaupusį Joniuką ir lupa jį, lupa.

– Tau važinėties, važinėties!.. – rėkia ji nesavu balsu, kirsdama jam žabine⁹ per pečius, per nugarą, per pakinklius.

Joniukas vyniojas ir raitos, kaip deginamas, bet negali išsprukti iš jos stiprių rankų. Nuo išgąščio ir ašarų jam kvapą užgniaužia. O ji numeta jį ant žemės, primyga koja ir duoda, duoda. Kai pati priilsus paleidžia Joniuką, jis negali nuo žemės atsikelti – taip jam visus sąnarius sopa, ir tik kniukčiodamas verkia. Tik tik užsiriti ant lovos ir ilgai nemiega. Pirmą kartą jo mažoj galvelėj pradeda gimti graudžios mintys. O, jo niekadosis taip skaudžiai niekas nebaudė: nei motutė, juo labiau tėvelis. Ir jam taip sunku randas, kad jis ne namie, ne su tėveliu kartu. Bet miegas visa nuramina, ir Joniukas užminga...

Tečiau ant rytojaus anksti, rytą žąsis laukan varydamas, jis aiškiai prisimena, kas atsitiko, ir jaučia sopėjimą dar visam savo kūne.

Gal greitai visa būtų užmiršęs, bet vidurdienį ateina laukan pažiūrėtų dėdė, randa jį su kitais vaikais žaidžiant, o žąsis toliau ir nutvėręs skaudžiai primušą.

Joniukas ištrūkęs lekia int žąsis ir susirietęs ant ežios skurdžiai rauda... Ne, pas tėvelį niekadosis to būtų neatsitikę. Ir Joniukas vėl atsimena namus, motutę. Jam dilgtelia galvoje, kad jau tėvelis gal sugrįžo. Ir toks noras paėmė jį nulėkti miestelin savo trobelės pažiūrėtų. Pats nejudamas pradeda tolintis nuo žąsų int miestelį: šitai jau visas nuo kalnelio matyti – ir bažnyčia, ir namai; tuojau už upės ir jo tėvelio trobelė. Ir Joniukas jau greitais, tvirtais žingsniais skuba miestelin, kuone tekinas. Jis nieko kita nenori, tik trobelėn inteiti ir pažiūrėti, kas tenai dedas. O ką, jeigu ras tėvelį! Ir Joniuko krūtinėje smarkiai pradeda plakti širdis...

Šit upė ir tiltas, šitai nebetoli ir tėvelio namelis. Prisiartinęs int namelį Joniukas apsistoja, tarsi nedrįsdamas toliau eiti. Bet pastovėjęs kiek, bailiai atadaro trobelės duris ir inteina vidun. Pirmas, kas puola Joniukui akin, yra maišelis, tas pats maišelis, kurį tėvelis, išeidamas iš namų kadais ant pečių išsinešė. Maišelis padėtas ant suolo, netoli durų, tik dabar jis supurvintas ir tarsi nelaimingas. Joniukas žvilgtėri int visas puses, ar nepamatys tėvelio. Bet tėvelio nėra. Tik mato Joniukas ant suolo sėdinčią motutę su broliuku ir tetulę Uršulę. Motutė rauda.

Joniukas nustebejęs žiūri int jas ir girdi:

– Tai tamstai iš valsčiaus maišelį atnešė? – klausia tetulė Uršulė.

– Iš valsčiaus, kūmyte, iš valsčiaus, – atsako kniukčiodama motutė ir apsiašarojusi gailestingu balsu skundžias: – Jau nebesugrįš mano balandėlis vargintojėlis, pūna jo kaulai tolimoj, nežinomoj šalelėj; nebėr mano darbininkėlio, kur aš dėsiuos varguolėlė...

– O tu, mano našlaitėli, nebėr tavo tėvelio, – kalba tetulė Uršulė, žiūrėdama į Joniuką.

Girdi tą Joniukas ir visas nutirpsta; akys pradeda jam greitai greitai mirksėti, ir didelės ašaros, šviesios kaip krikštalas, rieda jam per veidelį.

– Kur aš dabar dėsiuos, iš ko gyvensiu! – dejuoja motutė...

Staiga, tarsi tik dabar pamačiusi Joniuką, žiūri motutė int jį išsigandusiom akim ir pradeda šaukti:

– Na, šitas ko gi čia atėjo, dar to nebuvo! bene tik pabėgo nuo šeiminių?

– Sarmatykis¹⁰, kūma, toks mažas vaikas... – nori užstoti Joniuką tetulė Uršulė.

– Iš akių matau, kad pabėgo! Kur tavo žąsys? – šaukia ant Joniuko apsvaigusis nuo nelaimės motutė.

– Lauke... – sako pabalusiom lūpom Joniukas.

– Aa, lauke! Dieve mano, Dieve mano! – skundžiasi motutė. – Išvaryti gali šeiminius, kur aš jį dėsiu?!

Nebesižinodama pati ką daranti, pilekia motutė int krosnį, nutveria šluotą ir gena Joniuką pro duris.

Išsigandęs, tik gyvas, sprunka Joniukas iš trobos ir kaip tik galėdamas bėga

atgal. Dar ilgai girdi užpakaly motutės balsą ir bijo atsigręžti.

Parbėgęs laukan, int savo žąsis, vos tik begali kvapą atgauti. Pailsęs puola ant ežios ir pradeda gailiai, skurdžiai raudoti.

Pirmą kartą gyvenimas parodė jam savo nagus, pirmą kartą jo maža širdelė atjautė žmonių neteisybę ir sunkią nelaimę...

Zakopanė, 1906. IV. 21.

¹Šakalynė – vieta ant krosnies, kur džiovinami šakaliai. ²Sỹkas (*arba* saikas) – apie 6, 49 l talpos kiekis. ³Skilti – *čia*: kaltis, ristic iš kiaušinio. ⁴Anderž – didelė pintinė nešti šiaudams ar šienui. ⁵Čia: be paliovos. ⁶Čia: skaičiuoti. ⁷Dabóti – saugoti. ⁸Nepastebėtas. ⁹Žabinė – rykštė (mušti). ¹⁰Sarmāytis – gėdytis.

1. Apibūdinkite pagrindinį veikėją Joniuką. Kieno akimis žvelgiama į veikėją? Kaip jis vertinamas? Aptarkite Joniuko gyvenimą, būsenas, padedančias atskleisti vaizduojamą aplinką.
2. Iš kur šiame apsakyme kyla liūdesys? Ieškodami atsakymo, iš pradžių aptarkite kūrinio stiliaus ypatumus, sintaksę, gramatines formas, kontrasto principą.
3. Kaip atsiskleidžia berniuko drama? Kokios vertybinės nuostatos išryškėja šiame kūrinyje?

Kliudžiau

Tat buvo nedidelė balta katytė. Jos menkas suliesėjęs kūnelis visas drebėjo nuo šalčio ir baimės; jos plaukai, lietaus sušlapinti ir purvais apskretę, visi kabėjo sustyrę ir pasišiaušę. Radau aš ją lauke, patvoryje pritūpusią, susirietusią, nelaimingą. Mane pamačiusi ji taip gailingai balsu sumiaukė ir pažiūrėjo akimis, kuriose švietė ir baimė, ir viltis. Ji buvo dar visai visai jaunutė, bet tokia sudžiūvusi! Gal ją atėmė nuo jos motinos žmonės; gal jie pirma norėjo ją įdėti maišiukan ir nunešus int upę įmesti vandenin, bet paskui atnešė laukan, pametė patvorin, kad ji neberastų namų ir nudvėstų badu: pas žmones jau nebebuvo jai vietos; gal jau nebe pirmą dieną ji čia išalkusi ir sušalusi tupi...

Bet kas man darbo? Juk ji niekam nereikalinga...

Ir aš apsidžiaugiau, kaip apsidžiaugia pamatęs kiškį medėjas¹. O aš juk juo buvau apsitaisęs. Ant pečių turėjau persidėjęs lanką, rankoje nešiau strielas²: maniau esąs tikru Amerikos tyrlaukių gyventoju, Kuperio aprašytu. Nors buvau tik antros klesos mokinys, vienok jaučiausi milžinu esąs, kuris, rodės, ir vilkų būrį susitikęs, neišsigąstų.

O čia buvo tik maža sudžiūvusi katytė...

Atmatavęs dešimtį žingsnių, atsistojau, nusiėmiau nuo pečių lanką, įtempia strielą ir pradėjau taikinti. Liūdnomis akimis žiūrėjo į mane nelaimingas gyvulėlis, tarsi klausdamas, ką aš darau... ir laukė.

Striela sudzimbė ore, ir pamačiau, kaip katytė staiga pervirto kūlio, skaudžiai skaudžiai sumiaukė ir pradėjo stirenti kojytėmis...

Kliudžiau. Kaip tikras medėjas, prilėkiau artyn, bet ūmai pajutau širdyje šaltį ir apsisistojau nustebejęs: katytės veidas buvo pervertas neapsakomu skausmu, akys primerktos; ji iš visos dar likusios gąlios pasistengė atsistoti ant pirmutinių kojų ir pradėjo šliaužti, vilkdama žeme savo kūnelį: kartu vilkosi įlindusi jos krūtinė striela, o iš žaizdos dideliais juosvais lašais lašėjo ant smėlio sukrekėjęs kraujas.

Nusiminęs, nebežinodamas, ką daryti, atžagaria ranka numėčiau lanką ir strielas ir neatsigrėždamas parlėkiau namo. Širdyje jaučiau skausmą ir sunkumą: tarsi didelė didelė našta slėgė krūtinę.

Tik ant trečios dienos drįsau išeiti laukan: katytė gulėjo aukštelninka, nebegyva. Čia pat prie jos buvo numesti lankas ir strielos. Nutvėręs nuo žemės, lanką ir strielas sulaužiau į šupulius ir toli išmėčiau po lauką. Tik nedrįsau išimti strielos, kuri buvo įsisiurbusi katytės krūtinėn ir dabar stypsojo atsikišusi.

Tai buvo vienatinis mano gyvenime šoviny. Bet laimingas: aš jį ir ligi šiolei dar tebenešioju savo krūtinėje...

1905. V. 22.

¹Medėjas – medžiotojas. ²Strielà – strėlė.

1. Aptarkite kūrinio sandarą. Ką įprasmina pavadinimas? Kieno vardu pasakojama ir iš kokios perspektyvos? Apibūdinkite įvykio veikėją, šios istorijos pasakotoją.
2. Kodėl tekste pabrėžiamas katytės apleistumas? Kaip jos apibūdinimai, vietos nuorodos lemia gyvūnėlio dalią būti „sumedžiota“? Pagrįskite pavyzdžiais teiginį, kad vaiko pasirinkimą nušauti katytę lėmė ne vien jo noras būti medžiokliu, o bendra žmonių pažiūra į silpnesnę, vadinasi, nebereikalingą.
3. Aptarkite kulminacinę veiksmo vietą – šūvį. Kodėl vaikas nesijaučia laimingas, sumedžiojęs „grobį“?
4. Paaiškinkite paskutinę pastraipą. Kas ja teigiama?

Brisiaus galas

Šaly dienadaržio durų ant didžiulės spalių krūvos guli senas Brisius – žilas, apžabalęs¹. Matyti jisai dar mato, bet tik kaip per dūmus, ir savo žmogaus labai dažnai nebepažįsta. Sunki senatvė ir jam: visų užmirštas, apleistas. Patsai gerai jaučia, kad mažai kam bereikalingas. Bet, kiek galėdamas, rūpinas dar būti naudingas. Nors nebeprigirdi, e sunkios blakstienos amžinai merkia jo traškanotas akis, tečiau vaiko nuo savęs snaudulį ir klausos. Beklausydamas apsnūsta... Ir girdi per miegą: šlama netoli, tartum eina kas svetimas... Sunkiai

kelias senas Brisius iš guolio ir loja užkimusiu, mieguistu balsu.

– A tu, žabali, ar nenustosi!.. Savo žmogaus nemato, – girdi jisai pažįstamą balsą.

Susigėdęs šiepia bedantį snukį, inkščia gailiai, tartum atsiprašydamas, ir paspaudęs uodegą vėl susiriečia guoly...

Jau nebe kartą Brisijų pajautos apgauna, jam gėdą padaro. Dažnai troboj, viduasly² gulėdamas, sapnuoja jisai vagį ar vilką, kuriuos jaunas būdamas kada vijo, ir jam pradeda regėtis, kad tie priešininkai vėl dabar tyko: kelia jisai tada savo seną galvą nuo kojų ir, tartum ko išsigandęs, netikėtai... suloja: am! am!

Ir netikėtai, vagies vietoj, girdi tik iš visų pusių iškalbinėjimo³ balsus:

– A tai, žilis! visai iškvaišo.

Nebežinodamas, kur dėtis iš gėdos, kelias jisai iš viduaslio ir paspaudęs uodegą lenda pasuolin.

– Kur velkies, eik oran! – šaukia ant jo.

Ir Brisius nuliūdęs dūlina pro duris.

Dabar jisai bijo trobon ir beėti. Verčiau jau ant spalių gulėti: vis mažiau kitiems po kojom maišyties. Teisybė, troboj labai gera, pastalėj gulėti šilta. Bet kaulų graužti vis tiek jau nebegali, o nuo musių ir tenai sunku senam apsiginti. Ir čenai, jo senatvės pasigailėję, atneša jam kartais kruopų geldelį palakti, e ne – tai išalkęs eina pašalėmis tokio maisto ieškotų, į kurį seniau ir žiūrėt nežiūrėjo. Taip ir skursta senatvėj...

E juk buvo jaunas ir jisai, stiprus ir visų branginamas. Tada apsigint nuo žmonių negalėjo. Su juo vaikai žaidė, jį račiukuos įsikinkę važinėjo: nepyko ant jų Brisius, kad ir kartais visai be reikalo jam skaudžiai suduodavo, – žinojo, kad mažas ir silpnas ir maža dar teismano. Jį troboj kiekvienas int save šaukė ir duona penėjo, medžiotų su savim vedės. Ustovas⁴ ir varškės jam negailėjo, bet tik nuo jo namo nebėgtų, galvijus dabotų. E kiek dar, jau senas būdamas, juokų piemenims pridarydavo! Užmes jie, būdavo, ant Brisiaus galvos čerkasėlį⁵ ir turi, e vienam pasislėpti liepia; paskum paleidžia Brisijų ieškotų. Ir visados surasdavo, nors tasai už pusvarsčio⁶, aukščiausioj eglės viršūnėj, būtų pasislėpęs. Susekdavo jo pėdsakus, apuostydavo medį ir, pakėlęs aukštyn snukį, imdavo loti. Neidavo, kolei tasai nenulips. Pamatęs nulipantį, nesitverdavo iš džiaugsmo, šokinėdavo inkšdamas aplinkui ir, sugrižęs int piemenis, iškišęs liežuvį žiūrėdavo tai int juos, tai int krepšelius: žinojo, kad iš tenai būtinai gaus mėsos kruopelę ar duonos plutelę. Tečiau ir piemenys jį užmiršo...

Guli senas Brisius ant spalių ir sapnuoja. Mato jisai per miegą antis, kurias jo šeimininkas šaudo, e jisai iš vandens neša. Ir taip tų ančių daug, tokios jos riebios! Pramerkia Brisius akis ir saldžiai žiovauja, jas atsimindamas. Bet kaipgi jisai stebisi, iš tiesų priešais save šeimininką su šaudykle⁷ už pečių pamatęs. Savo akim nenori tikėti: turbūt ir jį sapnuoja...

Bet aiškiai girdi, kaip tasai šaukia:

– Sa, Brisiau, sa!

Tai turbūt iš jo, seno, juokias? Kam?

– Sa, Brisiau, sa! – vadina šeimininkas.

Brisius šiepia snukį, tartum norėdamas šyptelėti, bet tik kažin kaip gailiai inkščia...

– Sa, Brisiau, sa!..

Jisai nenorom atsikelia nuo spalių ir seka paskum, ne taip, kaip pirma – jaunas ir linksmas, bet paspaudęs uodegą ir nuliūdęs, kaip koksai kaltininkas.

Šeimininkas eina už klojimo laukan ir atsigręždamas vis šaukia:

– Sa, Brisiau, sa!..

Pamiškėj sustoja. Brisius inkščia bailiai ir žiūri int žmogų, tartum klausdamas, kam čenai jį atavedė. Mato, kaip tasai nusiima nuo pečių šaudyklę, atsitolina nuo jo keletą žingsnių ir pradeda int jį taikinti...

Negali būti?! Brisius netiki. Tai tik pasijuokti iš jo nori. Bet kam taip baisiai iš seno juokties? Kam? Juk jisai nekaltas... Brisius nori pasigerinti, sumojuoti uodega, bet iš bailės tupiasi ant paskutinių kojų, ir per jo snukį rieda gailios karčios ašaros.

Staiga ugnis ir bausis trenksmas, – ir jisai griūva, sopulio pervertas. Pramerkęs akis tik spėja pamatyti, kaip nuo jo tekinom bėga žmogus, turėdamas rankoj šaudyklę...

Gal ir suprato Brisius, kodėl tasai žmogus jį užmušė; tik nebegalėjo suprasti, kodėl tekinom nuo jo pabėgo: juk jisai, mirdamas, tik kojas norėjo jam paskutinį kartą palaižyti...

¹ Ankšas. ² Vidury aslos. ³ Iškalbinėti – prikaišioti. ⁴ Ustovas – čia: vyresnysis piemuos, kerdžius.

⁵ Čerkasas – naminis audeklas, kurio metmenys lininiai ar medvilniniai, o ataudai vilnoniai.

⁶ Pūsvarstis – pusė varsto. ⁷ Čia: šautuvas.

1. Kodėl senas šuo tampa pagrindiniu šio kūrinio veikėju?
2. Kodėl žmogus bėga neatsigręždamas, nušovęs savo namų sargą? Kokį vaidmenį atlieka pasakotojas? Kokia jo nuostata?
3. Autorius nemoralizuoja, nemoko, palikdamas „atviras“ kūrinių pabaigas. Kaip jūs manote, kodėl?
4. Šią novelę palyginkite su kūrinio „Kliudžiau“. Kokie motyvai, bendra tema juos sieja?

Ubagas

Parvažiaavęs iš užsienių Lietuvon, gulėjau vieną gražią pavasario dieną pas brolių ant gonkelio¹ ir traukiau silpnon krūtinėn pakvipusį nuo sužydusių medžių orą. Malonus vakarių vėjelis, šlamėdamas medžių lapais, pūtė tiesiai man kakton, glostė plaukus ir veidą tartum senai manęs pasilgęs, ištroškęs. Klausiausias, kaip sodne² raiboja gegutė kukuoja, linksmi luputis³ tutuoja⁴, gėriau pavasario kvapą ir klajojau akimis Šventosios pakraščiais, kur gražios ievos žydi, kur naktimis lakštingalos skamba... Visur graži prigimtis, bet savajame krašte jinai maloni, brangi, gaudina širdį. Dabar suprantu, kodėl kareivis, savajan sodžiun pargrižęs, su ašaromis puola ant kelių žemės bučiuotų. Graudu buvo ir man, nors ne kareiviu pargrižau tėvynėn.

Kažin ko dirstelėjau šalin ir pamačiau takeliu ateinantį žilą senelį. Iš už statinės tvoros negalėjau int jį gerai išžiūrėti, negalėjau net pažinti, ar tai buvo ubagas, ar taip sau žmogus, nes ėjo nepasirimsčiuodamas, ne taip, kaip ubagai moka eiti.

Priėjęs prie vartelių, apsistojo bailiai, kaip ir nedrįsdamas jų atadaryti; paskum, pamatęs mane gulintį dar labiau nusiminė ir drebančiu balsu paklausė:

– Ar galima čia inteiti?

– Galima, galima, – atsakiau stebėdamasis, – labai prašom.

Senelis drebančiom rankom atidarė vartelius ir intėjo kieman. Buvo tai ubagas. Teisybė, neturėjo jisai didelių lazdų geležiniais galais su ilgais botagais, nebuvo toksai drąsus, kaip dažnai esti drąsūs mūsų ubagai. Bet tai buvo ubagas, nes nešęs pasikabinęs ant pečių krepšį, teisybė, visai dar dyką.

Užlipęs ant gonkelio senelis vėl bailiai apsistojo, nežinodamas, kur dėties.

Kadangi troboj nieko nebuvo, – visi buvo išvažiavę bulvių sodintų ir aš vienas namie atlikau – paprašiau senelio sėstis ant gonkelio. Atsisėdo ir palenkęs galvą pradėjo kalbėti poterius...

Nežinau, kodėl man pasirodė, kad ir poterius jisai kalba ne taip, kaip ubagai pripratę yra kalbėti. Buvaunas⁵ ubagas kad kalba, tai kaip žirnius beria arba vėl kalba giedančiu gailėstingu balsu, kur reikia pratęsdamas ar nuduodamas. Šitasai gi senelis kalbėjo visai taip, kaip kalba žmogus nelaimingas, – tyliai, lūpom drebančiom; vietomis jis visai nebegalėjo kalbėti, tartum jam kas kvapą gniaužė: mačiau tik, kaip jo lūpos dar labiau drebėjo, virpėjo; jo balse keletą kartų, visai, rodės, netikėtai, taip skaudžiai suskambėjo apmaudos ir baisios nelaimės styga, kad mane visą šiurpas paėmė. Int jį žiūrėdamas pamačiau, kaip per raukšlėtą, išdžiūvusį jo veidą rieda gailios karčios ašaros...

– Ko tamsta raudi? – paklausiau nemandagiai senelio, kada jisai pabaigė melsties.

Pakėlė int mane raudonas nuo ašarų be blakstienų akis ir norėjo kažin ką pratarti, bet žodis neišėjo iš burnos, tik skaudžiai sudrebėjo lūpos. Aš krūpte-

lėjau: jo veidas pasirodė man matytas, tik kur ir kada, negalėjau atsiminti.

– Kaip neraudoti? – tarė pagaliau senelis, – sunku pakiemiais pirmą kartą vaikščioti.

– O iš kur tamsta? – paklausiau nustebęs.

– Iš Pavarių. Petras Sabaliūnas... gal tamsta atameni?

– Dėdė Petras?! – surikau, ūmai pažinęs sėdintį priešais mane žmogų.

Atsirėmiau alkūne pagalvių ir nustebusiom akim žiūrėjau int senelį. Kaip tai? Petras Sabaliūnas, kurį iš pat mažumės pažinojau kaip turtingą pasiturintį žmogų, kursai buvo geriausiu mano tėvų kaimynu ir bičiuoliu⁶, dabar ubagas?

Visokios nelaimės aplanko žmogų šioje ašarų pakalnėje, bet toksai atsitikimas, ūmus ir netikėtus, man buvo visai nesuprantamas. Teisybė, kai mano tėvai numirė, Petras Sabaliūnas nustojo mūsų namus lankęs, ir aš, išvažiavęs mokytus, kokį 15 metų jo iš artie ir nemačiau; bet parvažiuodamas retkarčiais savo tėviškėn, visados girdėdavau, kad Petras Sabaliūnas gyvenęs kaip gyvenęs, gerai ir laimingai, kad savo dvi dukteri jau išleidęs už vyrų ir vienu bičių kiekvienai davęs po dvidešimtį kelmų...

Reikia paminėti, kad Petras Sabaliūnas labai mylėjo bites. Gyveno jisai vienasėdy, už dviejų varstų nuo mūsų sodžiaus, pačioj pamiškėj. Žemės jo buvo ne kiek, bet bičių daugybė. Vienu savų kelmų namie turėjo arti šimto; kita tiek pas savo kaimynus su bičiuoliais. Keletas tokių kelmų buvo ir pas mano tėvus. Atamenu, kaip mes, maži vaikai, džiaugdavomės, pamatę Sabaliūną su savo šeimyna ateinantį: kaip tik Sabaliūnas vasarą pasirodydavo, žinodavome, kad bus bičkuopis⁷ ir kad kiekvienas gausime nuo dėdės Petro po nemažą kvepiančio medaus korį. Ir gaudavome! Sabaliūnas mažus vaikus mylėjo ne mažiau kaip bites; užtatai per bičkuopį jisai ne tik bitėmis, bet ir vaikais būdavo apspitęs. Ir stebėtina! Bitės niekad jos neliesdavo. Kalbėdavo jisai apie bites kaip apie kokį šventą, labai brangų žmogui daiktą ir visados tvirtindavo, kad bitės tada tik sekas ir esti geros, kada bičiuoliai nešykštūs ir vienybėj gyvena, kada ir kitiems jų nepavydi. Todėl kiekvienam pasitaikiusiam žmogui niekad nepamiršdavo medaus duoti...

Toks tatai buvo žmogus Petras Sabaliūnas. E dabar sėdėjo priešais mane ubagas, su krepšiu.

– Tai tamstos gal namai sudegė ar žemės nebeturi? – neiškentėjau nepaklausęs.

– Tebėra ir namai, ir žemė...

– Tai kodėl gi tamsta kalėdoji?⁸

– Sūnus išvarė... – tik ištarė senelis, ir karčios ašaros pradėjo riedėti iš akių.

Supratau... sūnus... Atsiminiau, kad Sabaliūnas turėjo sūnų vienatūrį⁹, su manim vienametį; atsiminiau, kaip su tuo sūnu dar lakstydavova per bičkuopį už rankų susitvėrusiu, medų iš korių čiulpdamu... Tai buvo mano mažų dienų draugas, su kuriuo paskum niekad nebesusiedavau...

– Tai tamstos sūnus gal jau savų vaikų suslaukė? – paklausiau.
 – Turi bent trejetą, – drebančiom lūpom atsakė senelis, – jau ketverti metai, kaip jam visa atadaviau. Nieko taip ir negailiu, kaip jo vaikų... Taip juos mylėjau!.. Išsigandę, išplėstomis akelėmis lydėjo mane, kaipėjau iš kiemo... E gal ir jie kada nors taip varys iš namų savo tėvą...

Ir senelio akyse vėl pasirodė ašaros.

– Ar tamsta int savo dukteris nesiglaudei?

– Kur man int jas glausties! Turi jos savo vyrų tėvus dar gyvus, – tegul tik juos moka mylėti. Nėra tenai man vietos. Žinai, senas žmogus visur nemalonus...

– Argi visur?..

– E... Ar neatameni tamsta senų žmonių pasakos?.. Įsodino kartą sūnus žilą tėvą ragelės¹ ir veža iš namų, e jo mažas vaikas paskum bėga. Atavežė miškan, išvertė senį po pušimis, e rageles šalin numetė. Ir eina namo. Bet mažas vaikas nutvėrė jį už rankos, neleidžia ir prašo: „Tėveliuk, tėveliuk, kam rageles palikai? Aš neturėsiu kuo tamstos čionai atvežti...“ Matai: ne senelio, tik ragelių pasigailėjo. Tai ne pasaka, bet tikra teisybė: ne vienas išaugęs norėtų kuo greičiausiai savo tėvus iš namų išvežti, tik nedrįsta arba gėdžias. Bet atsiranda tokių, kurie ir gėdos neturi...

– Na tamstos bitės? – atsiminiau paklausti.

– Tai... baigia jau nykti, – tik penki kelmai beliko: kur namuos vaidai, ten bitėms ne vieta.

– Tai kur tamsta dabar gyveni?

– Niekur... Kaip išvarė, krepšį užmovęs, tai pats nepajutau, kaip čionai atėjau... Vis gausiu vietale pas kokį... kampsininkėlį¹⁰... Nedaug man reikia...

Supratau, kad negražu taip žmogų klausinėti, tik gurdinti¹¹... Atsiminiau, kad reikia jam kas duoti – ir pajutau, kaip mano veidas visas užkaito. Nieko prie sau neturėjau; niekuo negalėjau atsilyginti tam seneliui, kuris tiek kartų man mažam buvo davęs pilnus medaus korius, kuris meduotom¹² savo rankom ne kartą glostė man mažam galvą...

Atsikėlęs susiieškojau peilį ir įėjau kamaron; iš ten išnešiau didelę duonos riekę.

– Atleisk man tamsta, kad niekuo negaliu tamstai padėti, – kalbėjau visas išraudęs, duodamas seneliui duonos riekę.

Nulenkė žemai žemai žilą galvą, kaip ir slėpdamas nuo manęs savo veidą, padėjo drebančiu balsu ir drebančiom rankom paėmė duoną, peržegnojo ją ir indėjo krepšin.

Mačiau, kiek skausmo, kiek jausmų sukėlė jo krūtinėje tas pirmasis duonos kąsnelis, iš svetimųjų išprašytas. Sumišęs, nežinodamas, kas besakyti, vėl pradėjau – visai ne vietoj – atsiprašinėti senelio, kad niekuo negaliu jam padėti: jaučiau, kad dalį amžinos vaikų kalties ir aš savyje nešioju.

– E kuo tamsta man padėsi? Aš nieko daugiau nuo tamstos negaliu reikalauti, – atsakė jau ramiu balsu Sabaliūnas, net ir man ramiau rados, – mano dienos neilgos, suskaitytos, e daug man nereikia... pragyvesiu...

– Girdėjau, ir tamsta sergi? – paklausė jisai mane.

– Sirginėju... – atsakiau, – atvažiavau tėvynėn pasiilsėtu.

– Pasitaisysi čionai, po pušynėlius vaikščiodamas, – padaršino mane senelis. – Šitą ligą tamsta miestuose gavai; tai nuo mokslo ir dulkių... Kad kuniguos' būtum ejęs, gal dabar sveikas būtum... Bet Dievas ne kiekvienam Dvasią šventą duoda, kad ir mokytam...

Taip kalbėdamas, senelis lingavo savo žilą galvą. Paskum atsisveikino su manim ir išėjo iš kiemo. Girdėjau, kaip už vartelių pradėjo balsu melstis už savo prietelius¹³ ir geradarius...

Niūronys, 1906. VI. 8.

¹ Gōnkas – priebutis, veranda. ² Sōdnas – sodas. ³ Luputis (lukutis) – paukštis margomis plunksnomis, lenktu snapu ir plačiu kuodu, kukutis, dar kitaip – dudutis. ⁴ Čia: rėkti. ⁵ Buvaūnas – daug kur buvęs, daug ko matęs, prityręs. ⁶ Čia: bitininkas. ⁷ Bičkopis – medaus ėmimas iš avilių. ⁸ Čia: elgetauti. ⁹ Vienatūris – vienturtis. ¹⁰ Kampiniūkas – laikinas gyventojas, įnamys; neturtingas žmogus, bežemis ar mažžemis. ¹¹ Čia: varginti. ¹² Čia: meduotomis. ¹³ Prietelius – bičiulis, draugas.

1. Apibūdinkite senelį Sabaliūną. Aptarkite jo kitoniškumą – skurdas, ištikusis nelaimė, netinkamas elgesys. Į ką sutelkiamas dėmesys, aprašant kūrinio veikėją?
2. Kaip kinta pasakotojo požiūris į elgetą? Aptarkite susitikimo ir atpažinimo momentą.
3. Kodėl šiame tekste svarbus pasakojimas apie Sabaliūno bites? Kas ir kaip juo apibūdinama?
4. Kaip išryškinama moralinė nežmoniško elgesio skriauda?
5. Aptarkite Sabaliūno ir pasakotojo būsenas. Kurią vietą laikytumėte pasakojimo kulminacija? Kodėl? Ar Sabaliūno likimas pasakotojui atskleidžia jo paties likimo dramą?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Albertas Zalatorius, „Apie stilių, pasakotojo ir skaitytojo santykį Jono Biliūno kūryboje“, *XX amžiaus lietuvių novelė*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 77–84 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LG00/Albertas_Zalatorius._Apie_stilių,_pasakotojo_ir_skaitytojo_santykį_Jono_Biliūno_kūryboje.LG1800C.pdf)
- Regimanta Tamošaitis „Mitologinio ir istorinio kodo literatūra“ / *Jonas Biliūnas / sudarė Marius Mikalajūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 179–185.
- Režisieriaus R. Verbos filmas apie rašytojo Jono Biliūno kūrybą ir gyvenimą. Scenarijaus autorė – I. Kostkevičiūtė, operatorius – V. Kostiugovas. LKS filmai, <http://www.lrt.lt/mediateka/>

JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS

(1869–1933)

Vaižgantas yra giliai pažvelgęs į žmogaus prigimtį, sukūręs išpūdingus žmogaus grožio, energijos, talentingumo, gerumo paveikslus. Bet jis buvo ne mažiau akylas ir tamsiajai žmogaus pusei. Tačiau jam svetima amžino teisuolio poza – esminis yra sugebėjimas reikalauti visų pirma iš savęs, o ne iš kitų, ir tai jo kūrybai ir jo gyvenimiškai laikysenai suteikia didelį moralinį svorį.

Vanda Zaborskaitė

J. Tumo-Vaižganto biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Dėdės ir dėdienės (ištraukos)

„Raštų“ t.3, p.9

Bepiga, kad tai būtų buvę tėvelio ar motutės broliai ir jų žmonos. Apie juos būtų galima prirašyti labai gražių dalykų. Turėti daug dėdžių, žinoma, su dėdienėmis, nemaža garbės ir malonumo. Kokia tau garbė visame kaime, kai į tavo kiemą ima sukti, iš atlaidų grįždami, vienas vežimas, antras, trečias... Kai tavo kiemelyje pradeda nebepareiti kalamaškų¹ ir brikelių, gerai apkaustyty, kartais ir su lingėmis. Kai baltai aptiestą tavo stalą apsėda dešimts, dvylika asmenų ir visi tau artimi. O, tokiai dienai tu negaili dviejų pūrų² miežių ir apynio spurgo, negaili ir avinioko. Tau džiaugsmas, kad pirkioje užia, ir drauge malonu nusimanyti, kad kur tik pasisuksi, visur pakeliui čia vieną, čia antrą dėdę rasi, drąsiai į jį užvažiuosi, drąsiai kalbėsies, nakvynės ir vaišių lauksi, nes jie bus tavo skolininkai, privalės tave atmylėti.

Ir patiems dėdėms miela savo broliavaikiais pasididžiuoti. Giminės – ką daugiau besakysi!

Bepiga, kad taip būtų buvę!

Man tenka į lietuvių tautos epopėją* įvesti kitos rūšies dėdžių ir dėdienių. Liūdna tai bus istorija ir pasakojama toli gražu ne prie „apynio spurgo, miežio grūdelio“. Man teks kalbėti apie tėvo brolių – nevedusių ir apie tėvo brolienę – našlę. Šitokių tipų, manau, visai nebėra Lietuvoje, kitokioms ekonominėms ir socialinėms sąlygoms susidarius, nes dėdės ir dėdienės pavadinimai anuolaik reiškė visai ne giminės ar šeimos santykį, tikrai tam tikrą socialinį vienetą šeimoje.

1. Panagrinėkite apysakos įžangą: kodėl ji pavadinta „Dėdės ir dėdienės“?
2. Apie kokius socialinius tipus, apie kokias tylias ir nematomas žmonių dramas autorius sakosi kalbėsias? Paskutinė įžangos pastraipa Vaižgantą atskleidžia kaip rašytoją-visuomenės tyrinėtoją. Perskaitę visas ištraukas, suraskite argumentų šiam teiginiui pagrįsti.

I. Labai senai: Mykoliukas ir Severiutė

Gerokai prieš panaikinant dvarų baudžiavas. Saveikių dvaras buvo ne didžiausias Pats-Pamarnecko dvarų. Vis dėlto jo laukų dirbtų suvarydavo iš keleto apylinkės kaimų: Aužbikų, Geišių, Tilindžių ir kitų. Visus juos valdė Geišių Geišė Rapolas, to dvaro tijųnas, paprastai vadinamas prižiurna. Jojo antrininkas buvo Aužbikų Šiukšta Mykolas, perpus už jį jaunesnis. Tijųnas Rapolas, geroką bizūną nusitvėręs, rūsčiai ir rimtai vaikščiojo dvare aplink ūkio trobas ir lauke aplink darbininkus. Tvarškė, barės, bizūnu pliaukšėjo ir – nuolat pypkę rūkė. Kur tik jis pasisuko, visur girdėjai:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Reikia grėbti:

– Mykoliuk, veskis mergas!

Reikia vežti:

– Mykoliuk, vežimų krautų!

Reikia kimšti:

– Mykoliuk, į galą!

Taip per kiaurą dieną, per kiaurus metus, per nemaža metų.

O Mykoliukas – jau visas Mykolas. Jam arti trijų dešimtų. Jis gražiai išaugęs, storas juosmenyje, pečiuitas, daugiau kaip vidutinio ūgio ir pagali. Šieno plakais³, grūdų maišais jis žaiste žaidžia, visą vežimą tik vilpš už galo, jei užkliuvo. Uostai⁴ šepėčiu panosėje, nes karpė nuo burnos, kad nelįstų į šaukštą valgant.

Mykoliukas visur šoka, bėga, nė neviptelėjęs, mažiausiu žodeliu nepaprieštaravęs, nepasiteisinęs, niekam, nė namiegams⁵, nepasiskundęs. Dirbo tylomis, kalbėjo tik kas reikia. Vis dėlto jis nebuvo paniuręs, nuobodžius. Viską taisė mėlynos jo akys, tokios ramios ir lipšnios, jog už vienas jas negalima buvo jo kitaip šaukti kaip malonėjama žodžiu: Mykoliuk.

Tylus tylus buvo Mykoliukas, o visiems matės, jog jis šneka. Bent nori kažką pasakyti. Lūpos atsičiaupusios ir taip sudarytos, lyg tuoj štai pasakys, ką jis gera yra sugalvojęs ar atminęs. Mykoliukas kažin kuo džiaugės, kažin kam šypsojos.

– Mykoliuk, tekinas, greitutis!

Mykoliukas bėga kaip įdygtas⁶, krauna, mina, braukia, triūsia pluša, – ar maža Pats-Pamarnecko dvaruose darbų lažininkams! Dirba tikrai už du, už tris, niekados nieko nesišaukdamas padėtų. Net kai tirštai žmonių aplink esti, Mykoliukas dirba vienas, varo vienas savo barą⁷. Tai aiškiai matei, ir nebuvo noro jam padėti. Kam, kad jam taip gera? Nei Mykoliukas žmonių šalinosi, nei į juos dėjosi. Patekęs į būrį, jo nepadidino, išsiskyres iš būrio, jame žymės nepaliko.

Dienos darbus padirbęs, namo savo kaiman žingsniavo pats vienas, tolėliau atsilikęs nuo kitų. Gal jo kaimas nekentė? Kur tau! Visam kaimui, kaip ir dvarui, jis buvo tikras Mykoliukas. Niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad Mykoliukas bet kada su bet kuriuo būtų nesutikęs, susigynęs ir išsipravardžiavęs.

Vis dėlto jis kiksi⁸ vienas. Kiksi ir šypsosi, ir nesuprasi, kuo jis šiandien taip patenkintas, kas jam, ypač šiandien, taip patiko, kas jį paglostė, pagyrė ar dovanų kąsnį kieta sūrio pakišo pagrauzti. Ne, niekas jo nepamalonino nei šiandien, nei bet kada per visą jo amžių, niekas jo darbštumo ir spartumo nepamatė ar tyčia nepasirodė matą, juoba niekas nė gražiu žodžiu neatlygino. Niekas, niekas; nė artimiausieji kaimynai neprakalbino jo:

– O tu gi, Mykoliuk...

Maža to, labai maža. Lietuvis tuo pasakymu nieko nepasako, nieko nepaklausia, nieko nelaukia ir išgirsti, kad prisipažintumei. Vis dėlto tai malonu. Prašnekinama protekciniu⁹ balsu ir užjautimu, bet reiškia, jog ir tave štai pasergėjo esant. Taigi tu nebe vienas pasaulyje, nors vienam akies mirksniui tu buvai reikalingas.

Dėl to ir šypsosi Mykoliukas visai ne šiam pasauliui. Jis jau užmiršęs, kas šiandien yra buvę, ką jis yra dirbęs, ką, kur ir iš kur vežiojęs, kas yra padėjęs, ūdijęs¹⁰ ar įsakymus davinėjęs, kelis kartus yra jam surikęs tijūnas: „Mykoliuk, tekinas“. Užmiršo, kas buvo, ir, matyti, nesirūpina, ką jis ras namie ir ką vėl veiks, jei tą dieną į dvarą neis.

Mykoliukas šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu; kam jis pritaria, kas jam atsiliepia. Viena tebuvo aišku: tame pasaulyje negalėjo būti žmonių, nes žmonių Mykoliukas nebuvo reikalingas. O kad jo žmonės buvo reikalingi, tai visai kas kita, tai jau jų dalykas, jie susidaro savo pasaulius.

Niekur Mykoliukas nėjo, niekur nesikišė, niekuo nesisielojo. Tėvų jam senai nebėra. Ūkį laiko ir visu kuo sielojas vyresnysis, senai jau vedęs ir vaikais suskubęs apsikrauti brolis. Ir Saveikių dvare, ir visoje jo seniūnijoje, ir namie, ir visame Aužbikų kaime nevadino jo Mykolu, tik Mykoliuku, ir nelaikė rimtu darbininku, nors jis nuo pat piemens metų dirbo berno darbus ir pagalėjo. Nei tijūnui Geišei, nei broliui Šiukštai jis nesirodė tinkas rimtam sunkiajam darbui, tad ir siunčiojo jį ten, kur jis... padirba dvigubai, trigubai. Niekas jo nemuša, niekas nestumdo. Vis dėlto lygiai dvare, lygiai namie tiek ir tegirdi:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Kai tijūnas nevaro į dvarą, brolis jį varo į savo dirvą, į savo pievą, į savo klojimą. Ligi tik pasirodė pirkioje, tuoj brolienė užkorė jam ant rankų vaiką ar pristatė prie lopšio supti klykiantį. Ir Mykoliukas ėmęs tą „darbų“ lygiai meiliai ir švelniai šypsodamas, kaip ir vežimų krauti. Dar labiau. Vaikelį ėmė minkštai, moteriškai, prabildamas gražius maloninamus žodžius, glaudė į save abiem didelėm kaip vėtyklės saujom už pakalio¹¹ ir už nugarėlės. Jis myli savo brolio vaikus, su jais žaidžia, iš laukų jiems nešioja paukščiukus, kiškiukus, iš miesto riestainius.

Tačiau niekas to nepamato, niekas jam už tai ačiū nepasako, niekuo neatlygina, jokio gardėsio jam nepakiša. Bene nuopelno – „dėdės“, seno, bevaikio jaunikio, kurs džiaugias svetima šeima, savo neturėdamas; taigi sau daros malonu, ne kitam. Ar negana „dėdei“, kad ūkininkas brolis sėja jam keliais gorčiais¹² linų pasėlio, iš ko jis gauna keletą auksinų saviems reikalams, tabokui, jei rūko,

ar kam kitam. Mykoliukas nerūkė, tai tuos auksinus supenėdavo brolvaikiams riestainiais. Ar negana, kad ūkininkė brolienė kas šeštadienis padeda jam, jei turi prasiskalbus, baltus plovinius ir kas diena ant stalo jo vieton deda šaukštą: vadinasi, turi teisės valgyti? Nei savo lovos, nei šiaip jau jam skiriamos ypatingos vietos gulėti, nei ko pašonėn pasimesti, nei kuo užsikloti jis neturi. Kur liko vietos, vaikams sugulus, ten jam gulti; ką apsidairęs pasergėjo kitų nuliekamą, tai pasikloti, jei troboje teko gulėti. O dažniausiai nakvojo daržinėje šiene ar šiauduose, o kad ne, tai arklidėje – ten šilčiau ir nuo vagies sargyba. Neginčijami Mykoliuko tebuvo „dveji“ – kailiniai su miline, kuriais dvejais vilkėjo, kai buvo šalta, kuriuos dvejus svėrės sau per petį, kai ėjo bent kuriuo metu gulti.

Kasdienis prastas valgis, truputis audimo ir kailių gėdai prisidengti kitam būtų buvę mažoka už tokį trūsą. Mykoliukui užteko. Ak jis tik – Mykoliukas, ne Mykolas, tai ir reikalai jo maži. Jis ir pats sau buvo kažin koks mažas, tikras – Mykoliukas. Tai ir nesistebėjo, kad visi juo, mažuoju, pasivaduoja.

Taip Mykolas Šiukšta pamažu pamažu virto „dėde“, tuo senovės šeimos žmogum ašvienu, kurs aria, akėja, viską dirba, dvarą atlieka, namie berną atstoja, tuo būtinuoju ūkio inventorium, be kurio ūkis būtų ne ūkis ir šeiminkas gautų išėiti elgetautų.

Dėdė – tai ta pati tyli žemė: vaiso nesididžiuodama, nesigirdama.

Štai jis pagrižo iš bažnyčios, pavalgė, pažygiavo, pagulėjo, pagaliau pasiėmė savo paties darbo skripkelę¹³. Jis pats susisuko avinžarnių stygomis, pats pasidirbo skrynute, prisipešiojo arklio ašutų¹⁴ smuikui, nusipirko kanifolijo¹⁵. Iš viso to negudraus padargo dabar jis moka gauti melodiją, tokią pat negudrią, bet jam pakankamą.

„Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“.

Eina Mykoliukas per savo atslaimą¹⁶ į pakluonę, takeliu į kalną, leidžias nuo kalno į paraistę grieždamas tą pačią melodiją. Balsas silpnėja, tolyn einant nyksta, lyg Mykoliukas jį pamažu aišytų¹⁷ iš sodžiaus vidurių sau į galulaukę. Sodžius, lyg nepasiduodamas, kad tai iš jo vidaus aišytų, pats, balsų traukiamas, pasirodo voromis po du, po tris. Jauni, paaugusieji ir net seni slenka Mykoliuko taku ten pat į paraistę. Dabar jie patys skripkelės balsus aišo į save iš Mykoliuko, artindamiesi į jį ir vis aiškiau girdėdami: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“.

O Mykoliukas jau besėdįs paantvalnyje¹⁸ patogiausioj jam sėdynėj, ant ežios, kelius ne pastatęs, tik juos paklojęs minkštoje pievoje. Sėdi skersomis lyg našlaitis, neturįs prie ko prisiglausti, nei motutės, nei mergelės, tai prisišliejęs bent dirvos motinėlės. Veidu į vakarus, kur saulutė pamažu žemyn leidžias, įsižiūrėjęs į erdvę, ne tą erdvę, kuri prieš jo akis, tik į tą, kuri jame pačiame. Mykoliukas varo ir varo vis tą pačią melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju; kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Nepertraukdamas, nepagreitindamas, tuo pačiu taktu, visai nesumesdamas, kam jis griežia, kas jo muzika gėrisi, kas naudojasi, kas klauso, kas šoka, kam jo muzika labai tai. Lygiai taip pat,

kaip tuo pradėjimu nesiliaudamas čirškia jo gamtos brolis žiogas, čia pat žolyne drauge prisigaužęs. Abudu į gamtos akordą, ne kam kitam. Dėl to ir nenuobodžiai, kad ir vienodai.

Išėjo Mykoliukas su savo liūdesiu, visame kaime sužadinęs ilgesį, norą eiti toliau toliau, į gamtą griežėjelę, į gamtą dainuotoją, į gamtą dabitą, kur gražu, kur prakilnu, iš kur – „tol matyt“, destis¹⁹, kas atitinka lietuvių liūdesį ir ilgesį. Muzika pagauna sielas, užburia jas ir nebepaleidžia jų iš savo srities ne tiek savo dailiškumu, kiek tuo sielai tinkamumu.

Tai vieni toliau, kiti arčiau susisėdo, šnekučiuoja klausydami. Net tie, kurie paskendo raistan neva uogautų ar krembliautų²⁰, neina gilyn, iš kur Mykoliuko nebesigirdi, kur viena tylą, tik sukiojasi vis tų pat balsų srityje, lyg ant tam tikro ilgumo balsų virvės pririšti.

Toli toli nuo griežėjo ima suktis dvejetai. Daugiausia vienos mergaitės. Lažininkų sūnūs šokti nemoka, jie, rodos, tiek išvargę, ir kojos nebe tam; po tam dar viena už kitos užklisus ar pats šokis panašesnis bus į šlubavimą. Šoka ypatingai. Susitveria vienom rankom už pečių, už pažasčių, ne už liemenų, ne už rankų plaštakų, palinksta viena į kitą galvom, plačiai atkiša storus pasturgalius ir sukas, ne kratytinio, tik suktinio. Muzika girdis: „Kai noriu, rimtai dirbu“, o šokikės čiūkš, čiūkš, čiūkš, darydamos labai plačią apačioje ir siaurą viršuje gubą, lyg dvi vantos, surištos ražais ir už jų sukamos. Juo panašesnės į vantas, kad šventadieniui, to laiko mada, mergaitės, o ypač moters, segės bent keleriais apsagalais²¹ tyčia, kad būtų stori pasturgalyje ir dėl to laibiau rodytųsi juosmenyje. Nelabai tai buvo reikalinga ir vykę: kaimietės lietuvių kresnos ir storagalės buvo ir be priedų, o tvirto vyriško juosmens nė raišiodamas nesulaibinsi.

Pasisuks vienas dvejetas, pasisuks antras; pasisuks kartu bent trys dvejetai; nebesisuka nė vienas, – Mykoliukui vis tasia, čirškia ir čirškia: „Kai noriu, rimtai dirbu“, pats sau, iš viso žmonių būrio išsiskyrėliui. Mykoliukas skenda savo daromuosiuose tonuose.

Na, ir teskendie sau! Kam tai rūpi? Niekas ir nejautė. Taip ir reikia, kad muzikantas sau griežtų, kaip dėdė sau džiaugtų, kad ir svetimais vaikais. Niekas neįvertino Mykoliuko muzikos, kaip neįvertino jo darbo, nė meilės, – kaip gi ir kam gi įvertinsi saulės labą darbą, kad tai ir savaime aišku? Šviečia saulė – gera žmonėms, apsiniaukė – prasčiau žmonėms. Kai gera – džiaugies, kai negera – skursti, – ką gi daugiau bedarysi? Saulės dirbtinai nepasigaminsi, reikia laukti, kad vėl savaime švystelėtų. Tos pat rūšies buvo ir sodžiaus artistas, dėl kurio buvo bent kiek patogiau gyventi verguvės²² laiku. Nebūtų jo buvę Auzbikuose, žmonės negi būtų mirę. Ag kitiems kaimams nebuvo tokių Mykoliukų, nei Geišiams, nei Tilindžiams. Juo bjauresnė buvo pilna priverčiamųjų pareigų baudžiauninko butis, juo gražiau puošė artistas vidaus gyvenimą.

Negi vienas gamtai tėra akordas, negi vienaip ir tu jam įtarsi. Negi kas šventadienis ėjo Mykoliukas paraistėn. Šiomet tačiau jis tų šventadienių nelyduoja²³.

Šiomet jis, neva kaip ir pirma, nematydamas minios juo atsekusių kaimiečių, vis dažniau ją glosto savo akim. Peršliauš palengva per visus ir vėl sau žiūri į erdvę ar į savo muzikos sritį. Ir vėl iš ten žvilgiu²⁴ nukeliauja į minią. Kaip kada tai nė nebeatitraukia akių. Žiūri ir žiūri vis į tą pačią vietą, tik vargu bau kas būtų atspėjęs, ar jis ką mato. Jis ir pats to nežinojo. Tik tuo laiku jo muzika imdavo skardžiau gausti, nebe tylutėlėmis, nebe tokio liūdesiu ir ilgesiu. Tada ir suktis daugiau dvejetų išeidavo. Mykoliukas vėl šypsos, kaip grįždamas namo, tos dienos darbus padirbęs.

Nesuprantami gamtos dėsnių ir jų pajėgos ėmė darbuotis jo viduje, šildė jį vidaus šilimėle, keitė visą jojo asmenį, ligi tol pasingą²⁵ darė aktingą²⁶ ir nebevienodą. Nebuvo kam pasekti ir jam pasakyti, nes jis pats to nenumanė, kodėl jo griežtuvėlis tyliu griežia, kai minioje kurį kartą neranda Severjos Pukštaičios, ir triumfo balsu ima skambėti, kai pasirodo, pavėlavusi šį kartą, nuo kalno leidžiantis mergytė. Tokiu triumfu ir ūpu, jog ji, vos tik nusileidusi nuo kalno, tuoj imdavo suktis. Ją pagaudavo muzikos ūpas, išpūsdavo jai gražias šnerveles ir įliūliuodavo jauną krūtinę. Mykoliukas nenusimanė Severjai griežias; Severja nenusimanė tai jaučianti ir atsiliepianti. Jis ir ji buvo tik gamtos akordas, dar vienas visoje jos harmonijoje.

Gamtoje betgi viskas tikslu. Bet kas turi savo šaltinį, pradžia ar priežastį ir plėtojasi, kol prieina skiriamąjį galą. Mykoliukas ir Severja ėmė vienas antru domėtis, lyg juodu būtų tik dabar viens antrą pažinusių, ne iš pat mažens, lyg tik dabar pasimačiusi, ne per dvidešimt metų kasdien. Dabar, šią vasarą, darėsi jie viens antram naujas ir įdomus; vienas ir antras ėmė tai pastebėti, ko pirmiau nebuvo pastebėję. Ir stebėjosi: nejaugi tai tas pats Mykoliukas, nejaugi tai ta pati Severiutė?

Dabar Severiutei atėjus paraistėn, nors ji kaip ir pirma laikėsi mergaičių būryje, atokiai nuo Mykoliuko, vis dažniau atsitikdavo praeiti pro griežiką. Gal tai draugė vedė, už rankos susitvėrus, o Severja nepasidavė – ir grįžo tuo pat keliu, vėl pro Mykoliuką. Jei ne praeinant, tai bent grįžtant, vis atsitikdavo ir dirstelėt iš šono į griežėjo veidą. Juodi juodi plaukeliai, net blizga iš juodumo, tamsus tamsus veidelis, lyg išblyškęs nusigandus. Graži graži lietuviškai smaili noselė.

– Kad nebūt toks blogas, būt gražus... – dilgtelejo jai vieną kartą ir kažin kur nudulkėjo. Blogas – reiškė: neriebus, sublogęs, sumenkęs.

Ir Mykoliukas ėmė matyt Severiutę šenjuo²⁷ iš tolo ateinant ir daugiau niekur nebežiūrėjo: traukė erdvę į save, rijo ją, kaip traukinys bėgių kelią, ir artino į save mergele. Tačiau jai praeinant, nepažiūrėjo į veidą ir jos akelių negaudė. Jautė ją grįžtant, nors buvo nusigręžęs, jautė artinantis, kaip jaučiama šilima, einant į krosnį ar žiburį kišant į veidą. Juo arčiau, juo Mykoliukui darėsi geriau, lyg šaltyje artinantis šilumėlės srovei. Severjai praėjus, jau buvo patogiau ją lydėti, įrėmus žvilgį jai į pakaušį, kur drūti bizai²⁸, į nugarą, kuri, kaip ir kitų sveikųjų ir riebiųjų lietuvių, kuprelė buvo, lyg palenkdamą galvą sprandelyje.

Severja Pukštaičia mažiau už kitas buvo panaši į vantą. Ji buvo be palaidinės nažutkos²⁹, skiriamos, kaip ir ispanių, moteriškumui paslėpti. Tai ji ir be tos

priemonės mokėjo padaryti, kietai apsitempdama stikluota liemene, klotinine ir karpyta žemiau juosmens. Toks pat stikluotas apsagaliokas buvo apytrumpis, buvo jį išaugusi, ir tas vienas. Tai aiškiai buvo matyti prieš saulę, kai tamsiai užsibrėždavo žičkinių³⁰ marškinių ilgumas. Rankų riešuose ilgos marškinių rankovės buvo surišamos kaspinais įsiveržtinai į mėsingą ranką. Tik tai buvo ne raiščio veržimai: tai savaime buvo įsismauge, kaip riebaus vaikelio. Ir per visą rankovę jautei lygų moterišką rankos mėsingumą, ne vyrišką raumeningumą. Palinkęs sprandas, kai žiūri iš kupros, pažiūrėjus iš priešakio, buvo tik stiprai įbestas į tvirtą neilgą liemenį.

Bizus visos mergaitės vyniojo aplink galvą, kuri vieną kartą, kuri du; nelygu kurių ilgumas. Ant to gimtojo vainiko segėsi antrą – rūtų vainikėlį. Vienaplaukei rodytis žmonėms buvo neleistina, reikėjo susirišti skarele. Jei šilta, tai vainiku suklostyta, tačiau mečmergės³¹ (viešai išžagusios³²) turėjo pakaušį, kur dedama rūtų vainikėlis, pridengti tos pat skarelės kertele, nebeįvyniojama į skaros vainiką. Moterys ir vasarą išėiginį galvos apdarą dirbos iš didelės vilnonės, tik labai plonos skaros – rytiečių čalmą.

Severiotė skyrėsi nuo kitų mergaičių nebent tik dviem dalykais. Ji ėjo, vis akis nuleidus, lyg ieškodama žemėje ko mažo, ir kas žingsnis kinksėjo kaip varliaująs gužas³³. Prityręs būtų pasakęs – tai krembliautoja specialistė. Be to, jos veidelis buvo, nesakysime, gražus, tik toks baltas ir toks švelniai rausvas, jog už tą cerą³⁴ japonai, sakoma, tikrai būtų dovanoję septynetą kitokių moteriškų trūkumų. Veido, rankų, tad ir toliau turbūt oda buvo tokia lygi, tarytum dirbtinai aptempta, ir taip blizgėjo, lyg lakuota. Derėti tai gal ir nelabai derėjo, bet reiškė geležinį kūno padarymą ir jo patvarumą. Rodės, tokia oda nė senatvėje nesiraukšlės.

Visos draugės buvo basos. Tačiau ir kojose čia buvo didelio skirtumo. Kitų matei kojas, šventei tenumazgojamas. Pukštaičios buvo tiek neįpurvintos, jog lengvai įspėjai jas esant rūpestingai mazgojamas ne tik tai vienai dienai. Buvo baltos tuo švelniu baltumu, kuriuo žymisi moteriškas kūnas, parausvinamas sveikatos ir nepagedusio kraujo. Ypač tai aišku buvo, kai besisukant suktinio, žybčiojo pilnos jos blauzdos. [...]

¹ Kalamaškà (sl.) – ant aukštų ratų su spyruoklėmis nedidelis šventinis vežimas, brikas.
² Púras – senovinis biralų matas. ³ Plākas – grėbliu sudarytas glėbys (šieno, šiaudų). ⁴ Uōstai – ūsai. ⁵ Namiegas – šeimos narys, namiškis. ⁶ Įdurtas. ⁷ Bāras – vienu kartu užimamas lauko ruožas dirbant (pjaunant javus, raunant linus, šienaujant). ⁸ Eiti tankiais žingsniais, bėgti. ⁹ Čia: globėjįšku. ¹⁰ Ūdyti – barti, plūsti. ¹¹ Pakalỹs – užpakalis. ¹² Gōrčius – skysčių ar biralų saikas arti trijų litrų. ¹³ Skripkā – smuikas. ¹⁴ Ašutaĩ – arklio uodegos ar karčių plaukai. ¹⁵ Kanifōlija – kieta, trapi spygliuočių sakų derva. ¹⁶ Atšlaĩmas – kiemas. ¹⁷ Čia: traukti. ¹⁸ Antvalnỹs – pievos pakraštys prie dirvos, antėžis. ¹⁹ Dėstis – žiūrint, nelygu. ²⁰ Krembliāuti – grybauti. ²¹ Āpsagalas – sijonas. ²² Vergūvė – vergovė. ²³ Čia: nepraleidžia. ²⁴ Žvilgis – žvilgsnis. ²⁵ Čia: pasyvų. ²⁶ Čia: veiklų. ²⁷ Šenjuō – šenlink, į čia. ²⁸ Bizà – kasa. ²⁹ Nažutkā – moteriška palaidinė, trumpas švarkelis. ³⁰ Žičkinis – raštuotas (languotas ar margas) audeklas. ³¹ Mėčmergė – mergina su vaiku. ³² Čia: susitepusios, susiteršusios. ³³ Gūžas – gandra. ³⁴ Odą (lot.).

1. Panagrinėkite šios ištraukos sandarą, siužetinę liniją. Aptarkite pasakotojo nuostatą. Išskirkite jos pasakojamą realistinę ir vertinamąją (publicistinę) plotmes. Ką šiam kūriniui suteikia meninių scenų pakomentavimas?
2. Aptarkite Mykoliuko pristatymą kūrinio pradžioje. Kokiomis talpiomis detalėmis jis apibūdinamas? Kokia jo išorė, koks vidus? Kaip atskleidžiamas šio veikėjo dvasinis pasaulis?
3. Pasižiūrėkite Mykoliuko grojamos melodijos motyvo „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginauju“ prasmę.
4. Apibūdinkite Severją. Kokios jos savybės pabrėžiamos? Kaip pasakotojas ją vertina? Kaip apibūdinamas moteriškumas? Kokios lietuvių tautos kultūros apraiškos išryškėja šioje dalyje?

III

Esti neramių nakčių. Oras elektra pernelyg persisunkia ar ką. Rusai tokias naktis vadina „vorobjinaja noč (žvirblių naktis)“. Dėl ko, neišmanau. Esti ir dienų tokių, kuriomis žmonės it bitės esti pikti, riejas, vaidijas, net mušasi, nori pirtin eiti ar ypatingai guoslūs³⁵ tampa.

Visa ta diena buvo ypatingai nervinanti. Kaitra, kokios dar šiomet nebuvo buvę. Ne tik saulė, visas oras buvo geltonas kaip tirpintas vaškas. Žmonės alsavo kaip žąsiukai išsižiodami. Ėmė drabnumas³⁶, noras virsti ant šono. Bažnyčioje žmonės šlapo mirko savo prakaitu ir nervinosi. Ir pats kunigas nervingai pasakė pamokslą: visus išpeikė, išbarė, pragarus pažadėjo ir iš ten nebemėgino vaduoti, kaip paprastai darė, paduodamas vilties. Oras sudaro gyviams nuotaiką, be pagrindo pykina ar linksmina. Buvo jaučiama audra. Oras buvo pilnas elektros, ir ji amalu byrėjo iš oro, nebesilaikydama, blizgėjo žybčiojo be griaustinio, pažemiais pynės. Kad būtų griaudė, būtumei nusimanęs esąs karo lauke per artilerijos ataką.

Neramu. Žmonės buvo padidintais norais ir padidintu nepatenkinimu. Nepatenkintas sugrįžo iš bažnyčios ir Mykoliukas. Benorėk doros iš kitų. Vaikams šiuo kartu jis neparnešė nieko. Tai ir jie paliko nepatenkinti. Vienas net jį įžeidė, atsisakęs su juo sėstis užstalėn kaip visados. Kitas šnirpštė, lūpeles patempęs, pikta akelėm delbsėdamas. Vaikai, kaip ir didieji, buvo pripratę iš Mykoliuko laukti ne malonės, tik „dėdės“ pareigų ėjimo, taigi ir vaikams pataikavimo, be ko kita.

Mykoliukas niekam neištarė nė pusės žodelio. Ką valgęs, ką nevalgęs, – rytą virtas viralas jam pasirodė atausęs ir skanumo nustojęs, – išėjo į apluką³⁷ ir užsirėmė abiem alkūnėm ant vartų. Įsižiūrėjo dvasios akim į savąjį pasaulį, į paprastąją savo erdvę ir išvydo ten nebe tai, ką visados matydavo, kam šypsodavos. Bene pirmą kartą jis išvydo visą esamąjį ir būsimąjį savo gyvenimo pragarą.

Štai jis baigia tris dešimtis. Kiti tos eilės draugai jau savaimingai ūkį laiko,

yra vedę, po vieną antrą klykiantį džiaugsmą susilaukę. O jis, Mykoliukas? Ko jis prigyveno? Ir tai, kas dabar ant jo, skalbiniai, „dveji“, ir tie brolio ar brolienės „duoti“ vilkėti: tik vartoti, ne į savo skrynelę pasidėti ar išsinešti. Jo paties tėra nebent savasis kailis, kuris vargu nulupti, nors ir sakoma dvaras mėginąs bent po du kailiu lupti. Jei dvaras lupa po du, tai reikia pridėti trečias, kurį lupa brolis. Už ką? Kuriomis teisėmis? Vien tomis, kad jis pirmiau vedė, vaikais apsikrovė? Vadinasi, tyčia pasigamino daugiau duonos valgytojų ir pats vienas jos nebepritesi. Pamėgink dabar jam nebepadėti: visi jo mažiukai išeis elgetomis – ir Kaziukas, ir Laurukas, ir pati mažoji Onutė, kuri dar nieko nekalba, o dėdę jau pažįsta ir išmano, ko iš „dėdės“ reikalauti. Ligi tik jis pirkion, tuoj jam rankeles ištiesia, ruošdamos eiti jam ant rankų, ir šaukia:

– Duod, duod...

Suprask, riestainį ar kokį pigų žaislelį iš pievos.

Vienas brolis nebepavaldys valako, ir dvaras išmes jį kur į trobelę medsargiu³⁸ ar laukabėgiu³⁹.

Atminęs „gaspadoriaus“ nupuolimą, Mykoliukas net visas nutirpo. Kaipgi tai galima? Ne, jis, Mykoliukas, neleis, kad taip atsitiktų. Gi atminęs Onutę ir berniukus, net vėl ėmė šypsotis, kaip ir pirma. Visas gyvenimo kartėlis kažin kur dingo. Ne, tikrai ne! Jis negali suardyti broliui gyvenimo, vaikus paleisti iš neturto į tikrąjį badą. Jis turi būti taip, kaip yra, bent kol vaikai paūgės.

Tačiau šis šviesus, pragiedrėjęs tipas vėl ėmė savaiame niauktis. Naujas, ligi šiol visai jam svetimas vidaus balsas ėmė gundyti:

– O kol tai pasidarys, tu būsi jau senas ir nebenorėsi savito gyvenimo. Nebenorėsi nei pačios, nei savo griežtuvėlio. Būsi kietas bejausmis. Jei šiandien tavo brolis šeimininkas tave veda, kur tinkamas, kur nori, ir tu laikai, juoba tada laikysi. Tik jau nebebus nei Kaziuko, nei Lauruko, nei Onutės. Onutė išskris kitur vargo vargti ir teparvažiuos ar pėsčia beparbėgs ne pažaisti su dėde, tik pilnų kerčių čia priverkti ir vargo dienelemis prisiskūsti. Kaziukas su Lauruku bus taip pat nepatenkinti; riesz tarp savęs, riesz su tėvu, pasigers ir da, žiūrėk, savo dėdę apmuš... Dėdė ir tada bus vienas, kaip ir dabar, ir numirs užmirštas, kur arklidėje, tais pačiais amžiniais savo dvejais užsiklojęs tik ligi kelių, nušalusiom kojom ar susitraukęs kamuolin... Ne, Mykoliuk, to laukti nėra ko. Reikia vesti ir savo šeimą susidaryti.

Bet brolis ir brolienė neįsileis naujos poros į tą pačią gūžtą, kur ir be to pilna. O kad ir įsileistų, tai kas doras eis į tokį tirštumą? Nebent paprašius ponas, kad „pavelytų“⁴⁰ vesti. Reiškia, tuoj duotų skyrium valaką valdyti ir dienas eiti. Būtų gera... Tik su kuo tu pavaldysi, kuo įsitaisysi ir pasisamdysi, kad nė kelinių⁴¹ savo neturi? Tokiems plikiams valakų neduodama valdyti! Be to, visoje Saveikių seniūnijoje, rodos, nėra nė vienos dykynės (pustoš), kad imtumei ir apsigyventumei gatavose trobose. Gal kur kitur yra. Pats-Pamarnecko dvarų daug tolimuose kraštuose. Tada tektų išeit iš Aužbikų, iš tos paraistės, nuo to kalno, iš kur taip toli matyti...

Ne, Mykoliuko pajėgos to netesės – išeit iš gimtosios vietos, iš to krašto, kur jau tiek vargo privargta. Ir dabar dar Mykoliukas nežinojo ar nenorėjo prisipažinti, kodėl jam ši gimtoji vietelė tokia brangi, kodėl nuo jos negali atitraukti savo širdies, kodėl ji taip prikepė prie jo, jog skauda, net tik pagalvojus apie nebuvimą čia.

Mykoliukas dar nebuvo sau pasisakęs, jog čia pat jau per ištusis dvidešimtį metų jis žiūri į Pukštų Severiutę. Atmena jos krikštynas. Paskui bėgdavo jos verkiančios pasupti. Paskui nešiojo ją ir žadino. Paskui vedžiojos, piemeniuku būdamas, kai visas būrelis sodžiaus mažiukų prie jo prikibdavo. Paskui drauge vakaravo, jai šokti griežė, kas dieną matė. Galų gale visame pasaulyje juk nėra gražesnės, stipresnės, meilesnės, išmintingesnės, doresnės, tėvam paklusnės...

Biro Mykoliukui visa eilė, be galo, be saiko, pagyrimo priedų, kurie vis dėlto nė iš tolo neatvaizdino jam tikrosios Pukštaičios, viso Severjos gerumo ir tinkamumo. Tarytum dabar tik, šią slopią dieną berymojant jam ant vartų, visa tai palengva prašliaužė pro jo atminties akis. Ir širdį jam taip suskaudo, taip ji ėmė plakti, jog net rankos ėmė drebėti, net ašaros pliūptelėjo iš akių. Mykoliukas išsikukčiojo kaip Kaziukas, susigėdo pats savęs ir nubėgo daržingalin į šiaudus, išsigandęs, kad kas jo nepamatytų verkiant ir neimtų domėtis ir teirautis, kodėl.

Dabar tik Mykoliukas ne tiek suprato, kiek juste pajuto, kaip Severiutė yra jam artima, kokią didelę dalį jo būtybės sudaro, kokia didelė spraga pasidarytų jo gyvenime, jei jos netektų. Ne spraga, būtų neblikė ištiso ilgo straipsnio, tiesiog nebūtų kas beužstoja, kai šiaurus vėjas pučia, kas užtveria, kad svetimas gyvulus nelįstų... tau į sielą. Taip, dabar Mykoliukui aišku: be Severjos jam gyvenimas ne gyvenimas, ar jis jos neves, ar ji už kito ištekės.

Ir tapo ji susyk brangi brangi, už viską pasaulyje brangesnė. Ak, kad jis dabar turėtų tiek, kiek Pats-Pamarneckas: kokie būtų jam niekai visi tie dvarai, kokiuo nusijuokimu juos pablokštų Severjai po kojų. Te, žinokis, tik būk mano – tu man atstosi visas pasaulio brangenybės.

Aš tau pačią saulę atiduosiu, nes tu man skaistesnė už saulę. Aš tau visas žvaigždes nuraškysiu, nes tavo dvi akelės gražesnės ir meiliau mirksi už visą dangaus skliaustą giedrią šaltą žiemos naktį. Tegul sau iškerta visą mielą mūsų raištelį, – liks man tavo plaukeliai...

Dainavo savo širdyje savo meilės dainą Mykoliukas, įsikniaubęs į šiaudus. Visa, visa, kas tik Severiutės buvo, dabar jam kažin kodėl rodės nebe jos, tik jo, tikrojo visa to savininko. Tiek jo, jog bet kieno pasikėsinimas atimti tai būtų sunkiausias nusidėjimas septintajam Dievo įsakymui – nevok, net negeisk. Severja dabar rodės Mykoliukui taip suaugusi su jo būtybe, jog nė tai vienai valandai nebegalima jos beatplėšti. Jis ir ji – tai jau viena; ar juodu žmonės sujungė, ar dar ne, – pati gamta, pats Dievas jau juos sujungė, ir kas bemėgintų išjungti, gautų atkirsti, atpjauti ar kokią kitą skaudžią operaciją padaryti, ir ji veikiausiai pasibaigtų jo, Mykoliuko, mirtimi...

Paskutinis vaizdas buvo toks baisus, jog Mykoliukas šoko iš šiaudų kaip iš verdančio vandens. Ne, jis dabar nebenori mirti, nes jis dabar be galo turtin-gas, be galo pilnas, kažin ko prielektrintas, nors plyšk ėmęs. Tai buvo begalinis džiaugsmas, kad jis gyvas, jaunas, Mykoliukas, gimęs ir augęs Aužbikuose šalia Severiutės ir iš jos turbūt išmokęs griežti...

Pagavo tad mėgstamąją savo dėžutę ir tokiuo įnirtimu patraukė smuiku: „Kai noriu, rimtai dirbu“, jog net margis, paklėtyje pasliukas gulėjęs, kilstelėjo galvą ir išgąsdintas gaidys suriko: „kur, kur, kur...“ Nė kiek netrukus, visas jau-nimas išvirto iš trobų ir iš tolo liuoksėdamas ir maitodamasis paskubėjo paskui Mykoliuką.

Bene pirmoji tai išgirdo Severja ir nelaukdama, su kuria čia drauge susitvėrus, viena pasekė. Kažin kodėl kaip tik per šią slopą⁴², namie ir dabar eidama, vis mąstė apie Mykoliuką.

– Kad nebūtų toks menkas, būtų gana gražus... – kartojo nebe pirmą sykį. – O koks geras! Jau tokio kito visoje parapijoje nerasi... Mums jis kaip ir nesve-timas, tik saviškis. Drauge augom... O koks jis nedrąsus... Mes, mergelės, savo tarpe drąsesnės. Jokio palaido žodžio... O kad griežia! Girdi? Visas raistas jam taria. Gaus man pagriežti per vestuves...

Ir atsidūrė pakalnėje, kur savo vietoj ant ežios jau buvo skersom atsisėdęs gamtos žiogas Mykoliukas ir čirškė nepaliaudamas. Daugiau dar nieko nebu-vo. Severja, šiuo kartu neturėdama draugių, ėjo stačiai į griežiantįjį. Griežėjas vėl lyg to tik laukė. Traukė griežtuvu ramiai, vyriškai, tvirtai; visos stygos gauste gaudė, visas miškas aidėjo, net žiogai buvo nutilę. Griežė įsižiūrėjęs į ateinančią mergaitę. Tai nebuvo šiuo kartu Aužbikų Pukštaičia, tik jo, artisto, antrininkė, kuri grįžo atgal į savo būstą, į artisto širdį. Nuo pat kalno, ligi tik ją išvydo, Mykoliukas ją imte ėmės į save, artino sau Severją, rydamas erdvę, ir kai priėjo visai artie, nebenuleido savo akių, tik didelėm didelėm, pilnom bekraščio džiaugsmo ir pasigėrėjimo žiūrėjo stačiai jai į akeles. Severjos akys, taip pat plačios plačios, lyg atropino⁴³ įleidus, kiek suvilgusios, taip pat pasižiūrėjo Mykoliukui į akis pilniausiu pasitikėjimu ir be jokių reikalavimų ar pretenzijų. Taip, kaip ji mokėdavo susižiūrėti su savo motina ir akimis susikalbėti, kai pabaigdavo rietimą austi, kai griausmas sugriausdavo, kai nueidavo gubų statyti: regi, kiek, kaip gražu, kaip baisu, kaip gera?

Abudu sakės: regi, kaip šiandien slopu, drabnu, ir vis dėlto kaip miela ma-lonu gyventi, nors tiek vargo baudžiauninkams žmonėms. Mykoliukas nieko nemąstė, tik žiūrėjo, žiūrėjo į akeles neatsitraukdamas, kaip pirma žiūrėdavo į savo erdvę. Dabar jis bus radęs naują erdvę, kuriai vėl šypsosis, kuria gyvens, dėl kurios nematys dienos vargų ir sunkumų. Severja irgi nieko nesakė, tik atsisėdo grečimai⁴⁴ ir ėmė smilgeles, ašarėles smaugyti, į vieną šluotelę dėlioti. Pagaliau tarė:

– Kad aš tau, Mykoliuk, šitą kutą prie kepurės prisegčiau, tai gražiau būtų

nekaip Pats-Pamarnecko vežėjui povo plunksna...

Ir nusijuokė. Nusijuokė ir Mykoliukas, sustodamas griežęs; ne balsu, tik ka-žin kaip savo viduriu. Jo krūtinę, gerklę kažin kas neapsakomai meiliai kuteno ir vertė balsą daryti bul, bul, bul, o krūtinę liūliuoti.

Ir daugiau nebegriežė. Kam begrieš, kad dabar jo krūtinėje, visame jame buvo tokia muzika, kurios jis negi išreikš menku savo griežtuvėliu, dar menkes-niu prisimanymu.

Sėdėjo abudu ir nieko daugiau nebekalbėjo. Jiem buvo gera. Taip gera, kaip pilnu žiedu pražydusiems žolynams. Jie tarpsta, kvepia, lapeliai kečias į šalis, iš sunkumo lėpsta. Jie gražina pievą, traukia į save bet kurio gyvio akis. Ir nė vienas vabzdys neaplenkia jų nepabučiavęs, ant jų nepasilsėjęs.

³⁵ Goslus. ³⁶ Drabnumas – tvankumas. ³⁷ Aplūokas – aptvaras prie namų gyvuliams paganyti. ³⁸ Mėdsargis – eigulys. ³⁹ Laukabėgis – dvaro laukų saugotojas. ⁴⁰ Pavėlyti – duoti leidimą, leisti. ⁴¹ Kėlinės – kelnės. ⁴² Slopà – slopinantis, tvankus oras. ⁴³ Atitrōpyti – atitikti. ⁴⁴ Čia: greta, šalimais.

1. Aptarkite veiksmo slinktį. Dėl kokių priežasčių pirmos pastraipos virsta pasakotojo poreikiu apibūdinti dvasinę Mykoliuko būseną?
2. Išnagrinkite pastraipą, kurią sąlygiškai galima vadinti Mykoliuko monologu, arba savirefleksija. Kokie prieštaringi jausmai „grumiasi“ Mykoliuko sieloje? Kodėl jis vis dėlto ryžtasi aukotis ne dėl mylimos Severjos, o dėl brolio šeimos? Kokios etinės aplinkybės išskiriamos? Kodėl?
3. Kaip atskleidžiama Mykoliuko meilė Severjai? Kaip kinta Mykoliuko būseną? Kuo ši ištrauka ypatinga?

V

Gandas, jog į Pukštus jau atėjo piršliai (jam buvo vis tasia⁴⁵, kas) neužmušė Mykoliuko, tik jį nutirpino kaip perkūno srovė, ir nebežinojai, į kokią čia žemę jis be-įkasus, kad ta srovė iš jo išėitų ir vėl padarytų nors tiek laisvą, kiek jis buvo prieš tai laisvas. Tokios „žemės“ nebuvo, ir Mykoliukas pamažu mirė, tos srovės troškinamas.

Mirė, jis tai kuo aiškiausiai jautė. Silpo jam nariai⁴⁶, nebebuvo jokios energijos, nei tos kojos bežingsniavo savaime, nei rankos besitiesė ko paimti. Mirė budėdamas, dar labiau mirė miegodamas. Tada jis visiškai „ėjo iš šio svieto“, kažin kur tol tol, į nekrikštytų vaikų pragarus, kur nėra kančių, bet nebėra ir džiaugsmo, kur tuščia tuščia, kaip jo širdyje.

Nuostabu, kad ir jis iš pradžių nesivaizdavo Severjos ir ne joje koncentravo visa, kas dabar darėsi. Jis buvo iš tolo nuo visa to priežasties ir jos nesitvėrė, kaip, susirgęs karštinėmis, nesitveri mikrobu, kurie tą ligą yra padarę. Įėjo tau į kraują, ten gyvena ir vysta, o tu karščiuoji savaite, dvi, tris, pagaliau miršti. Ką pridės pykus ant mikrobu,

jei jų negalima pašalinti?

Namiškiai dar nebuvo Mykoliuko tokio matę. Tik jie pigiai sau tai išaiškino: tingi arba nesveikas. Ir ūdijo juoba už tinginį, nematydami ligos: kas serga, gula.

Severja kaip šmėkla pasirodė atvirose Šiukštų duryse: atsisėdo šalia ir lengvai palytėjo Mykoliuką už peties.

– Mykoliuk, Mykoliuk, ar snaudi?

Tylutėliai, paslaptinai, daugiau pašnibždėjo, pasilenkus prie jo ausies, neg pasakė.

Mykoliukas greičiau pajuto Severiutės lūpas arti jo ausies, neg išgirdo žodžius, ir sunkiai sunkiai atsivėrė savo galvą pabalusiomis it ožio akimis. Atsilošė į sieną, pažino Severją ir visas išbalo kaip drobė. Nė žymelės tos šypsenos, kuri kiškeliu imdavo žaisti jam ant lūpų, ligi tik išvysdavo Severiotę.

Dabar galvos jiems abiem nusviro ant krūtinių. Abudu tylėjo gerą gerą valandą, lyg gedulyje laidodami į šaltą šaltą žemelę tai, kas buvo jiems brangiausia ir skaisčiausia visame visame pasaulyje. Gedėjo ir pagarba lydėjo tai, kas jiems vargingąją buitį per kurį laiką saldino, lengvino, darė pakenčiamą, net džiaugsmingą.

– Mykoliuk, aš išteku... – pagaliau tarė Severja, lyg pirmą kartą pranešdama šią naujieną. Ir pabaigė:

– Už Geišės, į Saveikius...

– Išteki... už Geišės... į Saveikius... – dusliu aidu pakartojo tai Mykoliukas nesavomis, užtirpusiomis lūpomis.

– Mykoliuk... ačiū tau už skripkavimą... ačiū... labai ačiū... Ak, kaip gražiai tu skriпкуodavai...

Ir ėmė kukčioti. Krūtinėje jai virė lyg bulbių katilėlis.

– Tai dar kartą... paskutinį kartą pagrok man per vestuves...

– Ne... ne... Severiut, atleisk, susimildama... negalėsiu... Tik ne tai, tik ne tai!..

– užsigynė Mykoliukas nepaprastu jam karštumu, net rankomis atsimušdamas.

Žiobt žiobt, dar kartą stvėrės oro ir nebeteko žado. Nebevaldoma galva nusviro.

– Mykoliuk, Mykoliuk, kas tau?.. Ė kolgi tu toks... – nusigando Severja, ir taip jai pagailo savo draugo, jog ėmė jį visa savo moteriška pajėga glamonėti.

Koks jis gražus dabar pusiau apalpęs! Kokia daili skliausčia noselė, koks jis jaunas jaunas, baltas ir, dabar tik pamatė, koks jo veidelis per šias savaites sulysęs! Lyg Dievo munkelė, nuimta nuo kryžiaus: tiek buvo kančios pusiau pravirose jo lūpose.

Ir ėmė jį kaip pablūdusi bučiuot, į save spaust, širdyje atsiprašinėdama už tą jam daromą skausmą. Savo rankele glostė Mykoliuką per veidelį taip švelniai, atsargiai, lyg tai vėjelis būtų jį bučiavęs. Sklaistė jo plaukelius, maukė juos aukštyn nuo prakaitu rasotos kaktos, nebeleisdama, kad vėl uždriktų. Ir vėl bučiavo skruostus, kaktą, lūpas.

Vykino⁴⁷ iš Geišės gautas pamokas. Geiše ji meile neatsakydavo į karščiausius jo malonėjimus. Visa, kas buvo susidarę joje per tuos malonėjimus, ji dabar atnešė tam, kam buvo ji Apvaizdos, regėti, skiriama. Ji visą save davė Mykoliukui ir tikrai būtų atsidavusi, kad tik jis būtų priėmęs.

Mykoliukas tačiau švito švito, pasirodė ta pati senovinė šypsena ant jo lūpų, akys sublizgėjo pirmykščia svajone, – jis vėl tapo ne šios žemės gyventojas, tik savo išsvajotosios srities, kurią mes proziškai vadiname – poezija, nes jos esmės nei jaučiam, nei suprantam. Laimingas, jau ką čia besakyti! Jis dar kartą nukilo į tą sritį, ir to jam buvo taip sočiai gana, jog nė justai nepajuto reikalo iš ten nušliaužt į žemybes kažko atsiimti. Ne, jis savo svajonei negalėjo taip atsimokėti kaip Geišė.

Tačiau į Severiutės meilę jis atsiliepė visa savo būtybe. Nieko panašu jis nebuvo prityręs per visą savo amžių. Lyg dangus jam tai valandai būtų prasivėręs ir davęs jam paragauti savo saldybių. Tai buvo jam uždas⁴⁸, jog iš tų dangiškujų sričių į žemės vargus ir kartybes jis nebenužengs. Jis jaučia ir turbūt per visą jau amžių jaus mylimos mergelės delno švelnumą ir skruosto degimą, kuriuo ji glaudės prie jo skruosto. Jautė ir nebeužmirš niekad, kaip ji spaudė į jį savo merginos krūtine, skabinėjos jam už kaklo. Kiekvienas jos pabučiavimas buvo jam dar vienas svajonių rūmo filioras⁴⁹, ir tas rūmas statės dygo, tvirtėjo plėtės. Ir, ak, kaip jis buvo paskui per visą savo amžių laimingas, kad tų rūmų neišmainė ant ko nors pigiau, ko jam būtų trumpesniai laikui beužtekę!

Atsikėlė abudu nuo suolo. Išsitempė Mykoliukas, dabar toks gražus, toks prakilnus, lyg dangaus arkangelas. Iš viso liesučio jo veido tryško įkvėpimas, tik tik nebesimatė kaktoje Mozės ragų. Akys švietė nežemiška meile ir dovanojimu visa visa, kas tik žemiška.

– Sudiev, Severiut! Ačiū ačiū tau už viską! Aš tau per vestuves vis dėlto pagrosiu... Paskutinį kartą pagrosiu – tau, kaip per visą amžių tegrojau tau, tiktai tau ir saulei... dar miškui... dar pievai...

Ir paėmęs ją į vyrišką savo glėbį, stiprai stiprai suspaudė, stipriai stipriai pabučiavo į pat lūpas.

Geišė jos taip nėra nė karto pabučiavęs. Nuo Geišės akys temo, nuo šio šviesiau darės. Nuo ano neramu, nuo šio gera gera, taip gera, jog vargu beužmirština.

Severja neverkė, iš Šiukštų išeidama: Mykoliukas nestabdė išleisdamas; Dievas juos buvo besurenkęs į dvejetą, tik gyvenimas išskyrė. Mykoliukas ne rungėjas nei Geiše, nei kam kitam.

Sekmadienį Mykoliukas lydėjo Geišę ir Pukštaičią per miestelį į bažnyčią, paskui atgal į užėigą, nieko nematydamas, nieko negirdėdamas. Jis vykdė savo pažadą – dar kartą, paskutinį kartą per vestuves pagrot ir tesėjo: nesisakė, kiek jam tai kainuoja. Jis grojo Severjai, tai, kuriai grodavo paraistėje, tai, kuri taip brangiai jam užmokėjo už muziką, vieną vienatinį kartą per visą amžių pamy-

lavo, pamylėjo, tai, kurią jis vieną vienatinę per visą amžių mylėjo, tebemyli ir niekadados niekadados nesiliaus mylėjęs.

Parvažiavo namo. Severja, dabar jau marti, užrišo Mykoliukui pačią gražiąją juostą šaliką, žalią žalią, geltonais, raudonais kvietkais⁵⁰ kaip Aužbikų pieva. Tai už muziką.

Nė valandėlei jos nepadėdamas nuo kaklo, nors tai buvo vasara, Mykoliukas namelyje už grūstuvės užsiglaudęs, kad jo šokikai ir svečiai nestumdytų, griežė griežė savąją melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Žmonės mainės, šoko, valgė, ilsėjos, liuikas⁵¹ rūkė, žaidė kieme. Jis ir vienas palikęs vis griežė nepaliaudamas. Prašė ir jį valgyti – nėjo, griežė. Lyg norėdamas tą dieną atsiskripuot visam savo amžiui. Griežė ne vestuvininkams – jai griežė. Griežė lig išnaktų. Tad ūmai pasigirdo svečiams skaudus balsas – brrrn, ir suprato, jog skripuotojas savo stygas perdilino. Mykoliuko skripkelės trūko stygos.

Išvirtę į namelį, svečiai neberado Mykoliuko savo vietoje.

Dzidorius artojas – dėdė Mykolas

[...]

Retas kas beatmena, kada Aužbikų paraistėje pačiame slėnio skardyje, pačioje patekančioje saulėje pradėjo atsirasti vienas, vis tas pats intapas⁵². Jo niekaip nagalėjai nepamatyti, kad ir lomoje būdamas, nes prieš pamatydamas ilgai ilgai girdėjai iš tolo ateinantį skardų ir, tau rodos, neapsakomos rūstybės balsą, lyg kas griškėdamas pro surakintus dantis būtų košęs:

– N-o-o-a, dvyli, lauki! Vaga, dvyli, lauki! N-o-o-a, maitos, kad jus vilkai papjautų! Šiū-ū, kerėblos keverzos! Tprū-ū, kad jus devynios kur tuoj – ar nematot, kad bližės⁵³ žagrė iššoko?! Na, ar beįsijudinsite dabar, tinginiai! Jums kad tik ilgiau stovėt ir uodegomis temojuot... Na, ženkite greičiau, dar apsnūsit ir iš vagos išvirsit, negyvėliai!.. Šiū-ū!

Akompanimentu tam baudimui ir primokymui girdėjai tokią papliaušką, net skardus aidas ritos trukčiodamas per visą girią. Giria kartojo ir visus piktus rykavimus iš užu skardžio. Rodės, lyg visa paraistė pilna balsų, dirvos pilnos artojų, o tearė tas vienas.

Štai jis pats.

Saulė, nardžiusi maudžiusis galuūlyčių⁵⁴ rūkuose, pagaliau išsprunka kaip

didelis skaisčiai raudonai nudažytas sviedinys, per nevalią panarintas į vandenį. Nusiprunkščiusi, dar visa šlapia, jau šauna savo spindulių strėles palei pačią žemę. Nutiesia nudriekia jomis rugienas ir gaisru uždega lomos raisto viršūnes, kai pati atkalnė tebėra pilkai parūkavusi.

Skardyje, gyvybe ir amžinąja jaunyste plastančioje saulėje, visas apdriektas jos spinduliais, kaip klojime auksiniais šiaudais, ilginių pėdus treknais⁵⁵ trinant laužant, lyg pats iš savęs trėkšdamas tuos spindulius, pasirodo jungas didžiulių juodų jaučių.

Iš pradžių ilgokai tematyti beveik nekrutą keturi didžiuliai ragai, lyg Čiurlionies paveiksle ožragiai. Tau rodos, lyg iš už kalno eitų dvi tuojau puodus krosnyje kilojusios moterys, dabar iškeltomis šakėmis baidydamos tai, kas jas patrameno⁵⁶ ir nubėgo į raistą:

– Bū, bū, įdursiva!

Paskui pasirodo didžiulės galvos, viena dvyli⁵⁷ kakta, antra lauka⁵⁸. Ne-gailestingai atlaužti aukštyn snukiai varvančiomis iš nasrų seilėmis lyg šaukte šaukės dangaus keršto už tai, kad artojas jungo galus pririšo jiems prie ragų, ne prie sprando, ir jie ne pečiais turi traukti didelį, sunkų arklą bližę ir versti storas bei plačias įžėlusio dirvono velėnas. Galvos lyg pačios savaime oru plaukia, pamažu, užsimerkusios, reikšdamos begalinę kančią ir priverstinę kantrybę. Plaukia lyg paskutinėmis pastangomis: pasvyruos, pasvyruos, čia pat kris į vagą, ir apklos jas velėna. Tik galvomis atseka stori, aukštyn kupromis išvirtę sprandai, tiek, tau rodos, galingi, jog, pajungus už jų, jaučiai nubrauktų į lomą visą kriaušių, ir tu imi abejoti, begu⁵⁹ tik iš netesėjimo, iš per didelio sunkumo jaučiai vos vos pakruta ir tokią kančią reiškia.

– Tinginiai, apsimetėliai! Aš jums parodysiu! – aiškina tau vis dar už kalno tebesąs rūstybės balsas ir tokia papliauška, jog tau net šaltis nueina per visą kūną lyg tau prie pat ausies būtų kas iššovęs iš pištalieta⁶⁰. Tai artojas perliejo katram per nugarą. Tokį smūgį gavę, jaučiai turėjo šokti kaip įgelti, o tuo tarpu jie nė nekrust; eina, kaip eję, lyg kojomis taikydami į valkelę⁶¹ ir nedrįsdami, be nebus per gilų, be nenumarmės ligi pat antrojo dangaus, kurs va matyt.

Už jungo, jaučių ir viso pakinkymo pagaliau matyti žmogysta, pasilenkusi žemyn ir dar perkrypusi kairėn. Tvirtai nutvėręs vieną arklo ragą dešine, kaire žemai nuspaudęs antrą ragą, idant velėna juoba virstų į tą pusę. Žmogaus kepurė užmauta ant styrinčio aukštyn bližės rago, dirželis persvertas per žagrės galą. Palaidi, ant kelinių išleisti, kaip rusų, marškiniai plakasi pakinkliuose ir be sagtelės pakaklėje. Krūtinėje prasikėtę, rodė ją nežmoniškai apaugusią juodais plaukais kaip Ezavo⁶². Tai darė įspūdžio, lyg užantyje tebutų buvusi tuštuma, ne kūnas. Plika lig pakaušio galva saulėje blizga kaip metalinė. Stori uostai kelmais styri nepakarpomi, tik daugiau darbo užduodami nusišniurkščius, kol juos nusausini šiurkščiais kaip karštuvai delnais.

Jaučiams tai pramoga. Ligi tik artojas atims vieną ranką nuo bližės graci-

ngai dviem piršteliais, kaip ienagaliai nosiai paspausti ir energingai patriūbys nosim, jog net per mišką aidas pereina, tuoj jungas sustoja ir kantriai laukia, neva artoju pataikaudamas, ne savo tinginiui, kol jis pabaigs tą painią ir sudėtingą operaciją.

– N-e-e-a, vilko sote! Užmigote?!

Ūmai supyksta susitvarkęs artojas ir papliauška baisiųjų savo disciplina, tuo kankinimo įrankiu. Jaučiai betgi pamažu išsitempia kaip tramvajaus arklys, iš vietos patraukdamas vagoną su penkiomis dešimtimis važiuolių⁶³. Patraukia, ir žagrė lyg pati savaimė ima toliau riekti rugieną ir versti plačią bei storą velėną.

Stačia galva nuropojo atkalne lig paantvalnio⁶⁴ ir vėl sustoja; čia artojas nebesako nieko. Palikęs botagą skersai žagrės galo, delnu kaip karštuvu braukia vienam šiapus nugarkaulio. Perbrauktų ir anapus, tik nepatogu pajungtam. Vienoje vietoje ranka kažin ko užkliuvo. Tai susidomėjo ir, praskleidęs plaukus, pažiūrėjo, be ne vėlyvasis inkstiras ar koks šašas. Nykščio naga, didumo sulyg geru kaušeliu, nukabino – prilipusį grumstelį. Perbraukė kitam. Čia nieko neužkliuvo. Tai iš viso abudu apmetė akim iš priešakio.

Jaučiai buvo įganyti kaip stumbrai bent po tris birkavus⁶⁵. Jų kailiai žvilgėjo kaip mašastiniai⁶⁶. Šlaunys buvo švarios, nemaž neapskretusios guolio mėšlais, matyt, sausai gulima. Nestigo nė vieno plaukelio, kurie būtų buvę nušutę nuo prikepusio mėšlo ar nuzuzinti, besikasant į tvorą ar sąsparas nuo suskių⁶⁷ ir dulkių. Matyti, buvo rūpestingai trenkami.

Pagaliau artojas abiem perbraukia per snukius, išleisdamas neapibrėžto pasigėrėjimo balsą:

– Ė-ė-ė...

Ir nueina paežin didelės, niekieno dar nepalietos žolės parauti. Po gerą saują supenėjęs per abi ranki jungui, vėl nežmoniškai surinka:

– Sukitės, nevalos, liurbiai, kad jus visi vilkai papjautų!

Ir papliauškėja baisiųjų disciplina. Gavę po smūgį, jaučiai nė netimptelia. Toks jau jų rambumas ar kokie monai? O monai labai paprasti. Ant trumpo botkočio ne sukriai suvytas botagas užnertas, tik užrišta plati minkšta šikšna, juoba tinkama musioms sienose naikinti, ne storaodžiams jaučiams raginti. Sveiki, nesubadyti, nesuraižioti ariamųjų pasturgaliai reišė, jog botkočio gale nebūta nė paprastojo, jaučiais ariant, akstino, įkaltos vinies.

Dvyliis, laukis ir artojas buvo tad ne kankintojai kits kito, tik labai susimylėjusi sutartinė trijulė; artojas ne skūrlupys, ne įpykėlis pergelta širdimi, kurs savo apmaudą giežia ant kitų.

Artojas – geras mūsų pažįstamas Šiukštų Mykoliukas, trims dešimtims metų praslinkus, savo sodžiuje belikęs paprastu „Šiukštų dėde“, o visoje apylinkėje – Dzidorium Artoju. Nejaugi tai tas pats nebylys pastumdėlis? Nejaugi taip atsimainęs, rėksniu virtęs? Tas pats, tas pats minkštaširdis Mykoliukas, dabar kapą⁶⁸

metų su kaupu ant savo pečių nešiojās, nemint kodėl ir bent kiek pakitėjęs.

Artimieji ir tolimieji praminė Mykolą savo amato globėjo vardu – Dzidorium, šventojo vardu. Vis dėlto širdingai būtų pasijuokę, jei kas būtų išisžodęs⁶⁹, nujau, bene ir patsai pravardžiuojamasis yra šventas? Kur tau, toks keiksminkas, toks pikčiurna, surumbėjęs senas jaunikis storžievis! Žinojo svietas Mykolo amatą, žinojo ir jo rėkavimus ir plūdumus, kuriais skambėjo visi laukai ir praretintas dabar raistas. Tiesa, kad tuose tariamuosiuose plūdimuose nebuvo blogesnio už maitą ir vilko sotį. Bet kiek reiškia vienas jo „piktumas“, kuriuo tai pasakoma!

Apgižo senas vienišas, nes gyvenimas nevienišo jo nepadare. Gyvenimas tik jį persirito neužkliudamas.

Metai vijo metus. Keitėsi žmonės. Šiukštų namuose, priaugant vaikų, vis daugiau radosi pastumdėlių, tai Mykoliuko rolė maža pamažu keitės. Jis nebe visų ir nebe visur buvo siunčiomamas – buvo kas jaunesnis pavaduoja. Tęviršt⁷⁰ ir darbininkų Šiukštuose padaugėjo. Kaziukas, Gabriukas ir kiti, o jų bent aštuonetas, darėsi pusberniai ir pusmergės, paskui bernai ir mergos, miško kirtėjai, šieno pjovėjai. Vienos tekėjo, kiti užkuriomisėjo. Turtų čia daugėjo, čia mažėjo. Tik dėdei nuo visa to nedaug tepalengvėjo.

Pavaduojant jį kituose darbuose, savaimė jam krito vienas, kurs ir virto jo specialybe – orė.⁷¹

Baudžiamą laikus Aužbikai jau buvo gerokai užmiršę ir praturtę. Pirkias rukšles⁷² pakeitė erdvesnėmis, dideliais, šviesiais langais. Atsirado daugiau būklų kamarėlių atskiriems žmonėms nakvoti. Daug daug ko pramoko jaunesnioji karta. Pramoko ir orės, tai ji ir teko dėdei, neva netikesniam kitam darbui dirbti.

Dėdė gavo rudenį suarti ne tik pūdymui, dar ir vasarajui. Visas rugienas ir vasarajienas. Ne taip jau tai spartus darbas. Tai kaip pradėdavo arti rugiapjūtėje, praversdavo lig pat bulbakasties⁷³. Bulbakastis vėl, vasarajus vėl, lig pat Visų šventės. Pavasarį akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui, aparinėk mėšlus, sėk rugius, kviečius ir tuo pat žygiu vėl draskyk rugienas.

Taip ir slinko metų metai, lyg nepertraukiamą, nepaliaujamą, tą vieną darbą dirbant. Kokiuo tik nori laiku Aužbikų lauke matei tą vieną jungą jaučių ir artoją. Tarytum niekas daugiau nė nearė, tik vienas Šiukštų dėdė pureno žemę visam kaimui. Kiti juo nesekė, neišmanydami ar netesėdami.

Brolis mirė. Brolienė mirė. Tačiau šeimos tradicija liko ta pati, ta pati „dėdės“ rolė Mykolui; jis – nuliekamas, vos pakenčiamas žmogus šeimoje, kuriai buvo gana savo reikalų ir rūpesčių.

Brolis, iš baudžiamos paleistas, ėmė sparčiai gerėti. Atsirado gyvų pinigų, priaugo neblogų gyvulių. Prisipirko žemės, persistatė visas trobas, praplėtė sėdybę. Po ištisą pusę metų buvo bendrai svarstomi visi nauji sumanymai. Tik vieno „dėdės“ niekas nepasiklausė nuomonės. Jam teišmanė liepti, kad tą ar kitą darbą padirbtų, kaip ir pirma, kaip ir seniau, dar baudžiamos metais. Ir jis

dirbo, kaip ir pirma, žodžio netaręs, nepaprieštaravęs. Bejausmis žmogus, ir tiek. Ko čia glušo ir klausies. Būta gi su kuo tartis!

Taip mokėjo Mykolui jo augintiniai brolvaičiai, lygiai kaip ir brolis, nenuvokdami, iš kur jiems turtai ir lengvenybės gyventi.

Tylutis ramutis Mykoliukas buvo ir tada, kai visa šeima jaunu džiaugsmu klykė, kai graudžias ašaras liejo, kai užu stalo suvatkinėjo⁷⁴, pletkavo, kaimynus plūdo, kits kitą prasivardžiavo. Priprato nesikišti. Be balselio žygiavos, savo jautelius šėrės. Visą savo tikrai moteriškai jautrią širdį dabar atidavinėjo savo vargo bendrams jauteliams, kaip seniau – vaikams. Vaikus auklėjo, riestainiais penėjo, žaisleliais žadino, glamonėjo, lepino, užtarinėjo ir vadavo. Ir vis dėlto nepelnė jų širdies. Linksnoje kompanijoje jie pirmieji mokėjo skaudžiai balsu pajuokti savo dėdę.

Tai buvo pigi⁷⁵, medžiagos buvo net per daug; per labai kitoniškas buvo jų dėdė, palyginti su kitais, ir, jiems rodės, pajuokimų nesuprato, tai ir slėptis nebuvo ko. O Mykolas visa girdėjo ir visa giliai jautė. Tik jau toks jo buvo būdas: neprieštarauti, ne gintis, ne pretenzijas kelti, tik vis gilyn į savo kiautą trauktis; juo skaudžiau, juo giliau, ir ten gyventi savo gyvybe.

Niekas dabar jo nesuprato ir nebemėgino suprasti taip, kaip pirmąsį jo sielą buvo savo meilės instinktu supratusi Severja, ar bent tik atspėjusi. Antros tokios nė negalėjo būti pasaulyje.

Taip Dzidorius Artojas gyveno žmonėms ir su žmonėmis. Pats sau jis visai kitaip gyveno ir vėl dvejojai.

Šiuokštų dėdė, laisvas patapęs, taip pat praturto: jis jau turėjo jei ne savo, tai bent jam skiriamą vietelę lovai pasistatyti – „Dėdės klėtelė“ buvo vadinamas tarpusienis. Jis susidarydavo dvi klėtis statant iš keturių sienų, katrą skyrium. Bereikėjo tarpas tarp jų užbraukti dviem sienom, ir turi trečią klėtį. Viena klėtis buvo skiriama rūbams ir moterims, antra grūdams ir bernams, į trečią buvo sunešama visi kinkymai, visos šikšnos ir geležgaliai. Čia tai viena siena dabar neabejojamai priderėjo dėdei, ir jau niekas kitas tame pasienyje nebegalėjo pasistatyti savo lovos ar gulėti dėdės lovoje. Šiuokštuose tiek buvo delikatnumo⁷⁶, jog į tą lovą niekas nedribo net tada, kada dėdė namie nenakvojo; jis per visą vasarą varydavos savo jautelius per naktį ganyti, idant laikiau galėtų juos pasijungti.

Taigi dėdės klėtelėje – tarpusienyje ar, tikriau, dėdės pasienyje, giliau stovėjo lova labai retai mainoma paklode (ančvilkalas⁷⁷ dažniau). Priešais duris stovėjo staliukas, ant staliuko maldaknygės ir dvejetas trejetas religinių senų apdriksusių ir apčiurintų knygeliių ir dvi vaškinės žvakės. Sienoje kabėjo nuo patrešusio kryžiaus nukabinta didžiulė Dievo munka (kančia), didžioji dėdės šventenybė, ir iš abiejų pusių, nujau, bene lygios šiai šventenybės: iš vienos pusės jo paties jaunų dienų darbo skripkelė nutrūkusiomis stygomis, iš antros pusės kitados žalias žalias, dabar gerokai jau nublukęs, bet dar visai sveikas, nepaleistomis akelėmis vilnonis šalikas. Nuo ryšėjimo jis gerokai išsitempė, nebebuvo toks papuręs, šiltas ir gludnus kaip pirma; dabar juoba panėšėjo į

juosimają juostą, ne rišamąją šaliką, vis dėlto raudonos, geltonos paraistės gėlės tebebuvo veikslis⁷⁸.

Abudu daiktu atminė jam vienatines laimės dienas, ypačiai veiksliai – Severiutės vestuves. Vieno daikto dėdė Mykolas niekad nepavartojo, nė nebečiupinėjo. Tai skripkelės. Kai nutrūko stygos, jam paskutinį kartą begriežiant, kai nusviro jos, taip niekas daugiau jų ir nebesurišo... Per tris dešimtis metų niekas nebeišgirdo linksmo čyravimo: „Kai noriu, rimtai dirbu, – rimtad rimtad“, nors iš pradžių kaip jį prašinėjo jaunimas, pasiilgęs muzikos ir šokių. Antrą daiktą, šaliką, jis ryšėjo tik šventomis dienomis, lygiai žiemą, lygiai vasarą; ne kiekvieną šventadienį, tik per atlaidus ir kai prie šventųjų Sakramentų ėjo.

Nežinia, ar tai padarydavo valandos rimtumas, ar šaliku susirišimas, Šiuokštų dėdė šventadieniais į bažnyčią ėjo ir bažnyčioje laikėsi nė kiek ne menčiau už pačius didžiuosius, pačius turtinguosius ūkininkus. Pasakysime pašnibždomis – net rimčiau ir didesniu savo vertybės jautimu už patį kleboną.

Bažnyčioje dėdė Mykolas – Dzidorius Artojas dvasėjo, nyko jo apatija ir rezignacija, jis darėsi status, kai stovėjo, nužemintai pasilenkęs, kai klūpėjo; akys blizgėjo išmintimi, protu, tokiuo vidaus turiniu, kurs kiaurai peršviečia visą kūną – sielos žievę. Jis meldėsi ir mokėjo melstis taip, kaip temoka tikrieji dvasininkai, įpratę vartalioti savo sielą, mintimis gyventi. Akylasis būtų įspėjęs jame didžiulę inteligenciją, tik nebuvo kas įspėja. Tik ir be to bažnyčioj ir einant, ir pareinant į Dzidorių Artoją kaimynai žiūrėjo kitaip ir, lyg ko nebedrįdami, kalbino jį. Mykolas atsakinėjo jiems iš didžio, trumpai, mandagiai, kaip gražiai atsakinėja mandagiems neužaugoms, prikibusiems pakeliui.

Parėjęs namo į savo klėtelę, drauge su šaliku nusiimdavo ir į gembę⁷⁹ ligi kito karto pakabindavo tą savo antrinę sielą.

Meldėsi dėdė ir namie, tik čia kitaip. Atsiklaups nakties glūdumoje prieš Dievo kančią, pakalbės paprastuosius negudrius savo poterėlius, tars ačiū už praleistą dieną ir ima dėkoti Dievui už tą neapsakomą Jo malonę ir bekraštę gerybę, kurios yra iš Jo prityręs, jaunas būdamas, kada mylėjo ir buvo mylimas. Saldumo pagautas, kniubo ir nebesikėlė; nenorėjo gadinti tos dangiškosios valandos, kada jį mylimoji mergelė glostė ir bučiavo. Jis, kaip gyvas, tebematė ir tebejautė, lyg tai tuojau būtų atsitikę, kiekvieną jos pajudėjimą. Ir buvo tiek laimingas, tiek laimingas, tiek to pilnas, jog ničnieko daugiau ir nebegeidė iš gyvenimo. Žinojo jį nieko geriau nebegalint duoti.

Ir gulė į lovą, laimingas, gražiai šypsodamas, kaip seniau temokėjo šypso-tis. Dar nemigęs sapnavo ir užmigęs svajojo vis kažin ką gera ir laiminga, kol išaušta tikrenybės diena ir dienos tikrenybė su svetimais, šaltais, neprietelinais, bent jam nepalankiais žmonėmis ir perkelia jį visai į kitą sritį.

⁴⁵ Čia: vis tiek. ⁴⁶ Čia: sąnariai. ⁴⁷ Vykinti – vykdyti. ⁴⁸ Uždas – laidas, garantija. ⁴⁹ Piliorius. ⁵⁰ Čia: žiedais, gelėmis. ⁵¹ Liūlka – pypkė. ⁵² Čia: siluetas. ⁵³ Bližė – žemaičių arklas, padarytas iš dvišako medžio su noragu šakume. ⁵⁴ Ūlyčia – kaimo ganykla. ⁵⁵ Treknai – avių ir miežių šiaudai. ⁵⁶ Patramėnti – sukelti nerimą, pagąsdinti. ⁵⁷ Čia: tamsiai rausvas, žalias. ⁵⁸ Čia: balta kakta ar baltu snukiu. ⁵⁹ Begū – ar, kažin. ⁶⁰ Pištaliėtas – pistoletas. ⁶¹ Valkà – nedidelis klanas, bala. ⁶² Ezavas – Senojo Testamento (Pr 25) veikėjas, Izaoko sūnus, Jokūbo brolis; visas buvęs apžėlęs plaukais. ⁶³ Važiuolis – keleivis. ⁶⁴ Añtvalnis – pievos padirvys, antežis. ⁶⁵ Birkavas – 10 pūdų svorio matas. ⁶⁶ Mašastinis – pasiūtas iš mašasto. ⁶⁷ Čia: niežai. ⁶⁸ Čia: didelis skaičius. ⁶⁹ Žodyti – priekaištauti. ⁷⁰ Tėviršt – ilgainiui. ⁷¹ Ŗrė – arimas. ⁷² Čia: senas, susmukusias. ⁷³ Būlbakastis – bulvių kasimo metas. ⁷⁴ Čia: apkalbinėti. ⁷⁵ Čia: ne be reikalo. ⁷⁶ Čia: mandagumo. ⁷⁷ Añčvilkalas – priegalvio apvalkalas. ⁷⁸ Veikslūs – ryškus, gerai matomas. ⁷⁹ Gėmbė – medinis kablys sienoje.

1. Išgirdęs apie Severjos ir Geišės užsakus, Mykoliukas išgyvena dvasinę mirtį. Kaip šiame epizode kuriama dramatinė įtampa?
2. Kodėl, prarasdamas mylimąją, Mykoliukas nepraranda meilės? Kokia čia darbo, maldos, tikėjimo svarba (žr. dalį „Dzidorius artojas – dėdė Mykolas“)?
3. Aptarkite ariančio Mykolo vaizdinį. Kokią papildomą prasmę įgyja jo vaizdinio prilyginimas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybai? Kuo ši scena didinga, o kuo buitiška?
4. Apibūdinkite autoriaus kalbėjimo būdą. Kokias didžiausias jo stiliaus vertybes išskirtumėte (atkreipkite dėmesį į leksikos turtingumą, meninių vaizdų sandarą, teksto, jo dalių, sakinio sudėtį ir pan.)?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vanda Zaborskaitė, „Juozas Tumas-Vaižgantas“, *Tarp istorijos ir dabarties*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 37–64 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LG00/Vanda_Zaborskaitė._Juozas_Tumas-Vaižgantas.LG6901A.pdf)
- Laida apie rašytoją ir visuomenės veikėją, kunigą Juozą Tumą-Vaižgantą „Laiko ženklai. Vaižgantas ir epocha“, <http://www.lrt.lt/mediateka>
- Radijo spektaklis: Kosto Ostrausko monodrama „Vaižgantas“. Režisierius ir Vaižganto vaidmens atlikėjas – Ferdinandas Jakštys, <http://www.lrt.lt/mediateka>

VINCAS MICKEVIČIUS-KRĖVĖ (1882–1954)

Kai skaitome kaimą vaizduojančius Krėvės kūrinis, į mus dvelkia gerumo ir taikungumo šiluma. Šiam išpūdžiui paaiškinti ne vienas literatūros tyrinėtojas yra pasitelkęs idiliškumo terminą: atseit rašytojas kaimą stilizuoja pagal idilės principą – viskas gražu, švelnu, jokių konfliktų, jokių naikinančių aistrų. Palyginti su Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, G. Petkevičaitės-Bitės, pagaliau su A. Vienuolio proza čia nė vienos traagiškai pasibaigusios „istorijos“: niekas nežudomas, niekas nepatenka į beviltišką padėtį, nieko likimas galutinai nesužlugdo.

Albertas Zalatorius

V. Mickevičiaus-Krėvės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Silkės

I

Buvo pusiaugavėnis. Į pavasarį virto. Dienos buvo šiltos, saulėtos; sniegas tirpo, viršukalniai visur juodavo; klonelėmis, vagomis, vidukelėmis bėgo upeliai ir šniokšdami pasakojo pavasario pasaką, pranešdavo, kad jisai jau arti arti...

– Moterėlės, ar neturite šerių, vištų, kiaušinių? – pirštu langan belsdamas, klausė vieną tokią dieną Kušlius.

Buvo tai senas žydelis, iki akių apžėlęs ilga raudona barzda. Plaukai buvo visai žili, barzda tik pusiau, ir šis pusiaužilumas nedengė ir negadino prigimtos jo plaukų spalvos. Jisai buvo labai kušlas¹ ir niekadoms nematė, kas guli po jo kojų, todėl eidamas čiupinėdavo pirma savęs lazda kaip aklas; ypačiai atsargiai žengdavo, jei nešdavo kiaušinius.

– Kodėl tu akinių sau nenusiperki? – klausia jį ne kartą žmonės.

– Akinių? O kur aš imsiu pinigų akiniams pirkti? – klausdavo jisai ir sunkiai dūšaudavo.

Daugiausia turėdavo jis nukęsti² nuo sodžiaus vaikų. Jie mėgo padėti jam po kojų pagalį ar ką kita, kad tik Kušlius sukluptų. Tai būtų juokų! Bet Kušlius gerai žinojo jų norus ir buvo ypačiai atsargus, kada matė žaidžiančius vaikus ar pusbernius.

– Kam jūs pikta darote senam žmogui? – kalbėdavo jisai priekaišiai³, pastumdamas lazda nuo kelio šalin tyčia padėtą pagalį ar akmenį. – Ar tai būtų gera, jei aš nuvirčiau ir užsimuščiau?

Bet pykti jis niekuomet nepyko: gal jau jo širdis priprato prie visokių pajuokimų.

Žiemą ir vasarą vienodai apsitaisęs, ėjo per sodžius, nešdamas rankoj pintonėlę, maišą – krautuvėlę už pečių ir neaplenkdavo nei vieno kiemo.

Dabar jisai stovėjo po Gerdviliaus langu ir klausė, priglaudęs į stiklą ausį, ką atsakys jam moterys.

– Yra tekio⁴ jaknos,⁵ – pasityčiojo iš jo piemuo, kuris, sėdėdamas ant suolo, mezgė prie lango tinklą. Bet Kušlius, pripratęs jau panašius pasityčiojimus girdėti, neėmė dabon⁶ jo žodžių. Palaukęs truputį ir nesulaukęs atsakymo, jis vėl beldžia pirštais langan.

– Ar nereikia muilo, adatų, degtukų, silkių?..

– Užeik, užeik, pamatysime, – kviečia jį pirkion Gerdvilienė, pasikuštėjusi, pasitarusi su marčia, kuri, užgulusi ant lopšio, žindo dabar vaiką.

Kušlius nušlepsėjo per kiemą į priemenę. Piemuo pašoko į pakrosnį, ištraukė storiausią pagalį ir padėjo po slenkščiu.

– Paimk pagalį, paimk pagalį! – subarė jį Gerdvilienė. – Ar tu nori, kad senas žmogus užsimuštų? Ak tu, begėdi!

– Būta žmogaus – nekrikštas! – šaiposi piemuo ir sėdasi prie lango. – Kai aš tarnavau Šilakiemy, ne tokius dar juokus jam krėtėme.

Monikė, Gerdviliaus duktė, apie penkiolikos metų mergaitė, priglaidus į sieną kuodelį ir pašokus greitai – Kušlius jau ėjo per priemenę – pakėlė pagalį ir numetė vėl pakrosnin.

– Palaidūne! Štai kad duosiu kukurėn⁷, tai žinosi! – bara ji piemenį, savo vieton, prie kuodelio, eidama.

– Per trumpos rankos. Ar ne Kušliaus marti nori būti, kad už jį taip stoji? – pasityčiojo iš jos piemuo.

– E, varliūktis, dar šaiposi kaip pelė žirniuose.

– Ką tu Šilakiemy darei, tu sau žinokis, o čia to nebedarysi, – subarė jį taip pat ir Gerdvilienė. – Tik išdykėliai juokus daro iš seno žmogaus. Nesijuok, nes ir patsai senas būsi. Nusidėsi dievui, tyčiodamasis iš senatvės. Dievas pačiam neleis senų metų susilaukti.

– Dar jau ten dievui nusidėsi, kai iš žydo pasijuoksi, – paabejojo Marcelė, tarnaitė algininkė⁸. – Jie gi mūsų viešpatį dievulį nukankino.

Čia, sunkiai stenėdamas, vos persirito per slenkstį Kušlius. Matyti, buvo labai nuvargęs.

– Pagarbintas dievas! – prabilo jisai, nenusiimdamas kepurės.

– Per amžius! – atsakė vien Gerdvilienė.

Kušlius, priėjęs į skobnius⁹, arti lango atsistojęs, nusiėmė nuo pečių maišelį, kuriam buvo jo prekės sukrautos, padėjo jį ant uslano¹⁰, pintinėlę su kiaušiniiais pastatė po suolu, pabeldinęs lazdele, ar ten nėra ko. Kibirėlį su silkėmis pasidėjo šalia, ant suolo, ir atidengė lopinį, kuriuo buvo silkės užklotos.

– Nu, eikite, imkite silkių! – kviečia jisai moteris ir ima rinkti kibire viršun kur mažiausias. – Kiek jūs norite imti? Dvi, tris?

Gerdvilienė nulindo nuo priekrosnio, pasitaisė suknelę ir, priėjus į suolą, ėmė kibire rinkti silkes ir išrinko sau, kurios jai atrodė pačios geriausios.

– Vai, tu pačias geriausias silkes pasirinkai. Kas gi nupirks menkas? – murma Kušlius.

– Nieko, paims žmonės ir menkas, kai nebus gerelesnių.

Gerdvilienė, išsirinkusi sau penkias silkes, atidėjo jas ant suolo.

– Kiekgi tu nori už jas kiaušinių? – pasiklausė ji Kušliū.

Kušlius paėmė silkes rankon, pakilnojo, pavartė, pasvėrė...

– Kiek kiaušinių? Kiaušiniai dabar labai pigūs, o silkes pasirinkai didžiausias. Ot, žiūrėk, riebios kaip vištos, – pakišo jisai silkes Gerdvilienei po nosimi.

– Tu man nekaišiok akysna. Aš nekušla, matau. Silkės kaip plokštės.

– Geros plokštės! Kad aš geresnių savo amžiuje nevalgytau. Nu, duosi man ketvirtą kapos¹¹ dalį. Gerai?

– Vai, kad tu nesulauktai, nekrikšte, kad aš tau už šitas plokštukes tiek duotau! Še tau tavo silkes, turėkis sau.

Paėmus nuo suolo silkes, sumetė jas kibiran ir nusigrėžus eina į priekrosnį, kur ant mažo uslanėlio guli jos verpstis.

– Nu, kiek duosi? Sakyk, kiek duosi? – šaukia Kušlius ir krauna tas pačias silkes iš kibiro vėl ant suolo.

Gerdvilienė šluostosi prijuoste rankas ir sėdasi už ratelio.

– Aštuonių nori, – pasiūlė ji Kušliui, – tai imsiu.

– Aštuoni kiaušiniai už tokias penkias silkes? – nusistebėjo Kušlius. – Kad mano nedraugas tiek turėtų, kaip jos man pačiam daugiau atsieina. Keturiolika duosi?

– Neduosiu. Nori, devynis imk, daugiau negausi nei skatikėlio.

Ir, pasistačius verpstį, prisitraukė ratelį, paseilino kuodelį ir ėmė verpti, lyg jai silkės nei nerūpi.

– Trylika duosi? – klausia Kušlius. – Pigiau negaliu. Kad aš taip gyvas būtau, negaliu! – siekia Kušlius, bet nekrauna dar silkių atgal kibirėlin.

– Dešimts, paskutinis žodis. Daugiau nei vieno kiaušinio nepridėsiu.

– Kad nors silkės būtų geros, – palaikė ją marti. Pažindžiusi vaiką, apklostė jį vystyklėmis ir, eidama į verpstį, pavartė gulinčias ant suolo silkes. – Mažos, menkos lyg mekšrukai.

– Kad aš taip gyvas būtau, kaip man pačiam brangiau atsieina.

Kušlius sukrovė silkes kibirėlin, užsimetė maišinę savo krautuvėlę ant pečių, į permestą per petį maišo galą prikabino pintinėlę su kiaušiniiais ir dūsaudamas eina į duris.

– Dvylika duosi? – klausia, stabtelėjęs duryse.

– Dešimts, sakiau. Daugiau nepridėsiu ir nesiderėk veltui. Aš – ne mažas vaikas.

– Negaliu, dievaž negaliu.

– Negali, neparduok, – bambtelėjo marti.

Išėjęs kieman, Kušlius priėjo prie lango ir dar sykį klausia:

– Moterėle, vienuolika duosi?

– Dar akysna lenda. Sakau, dešimts.

Kušlius minutėlę stovi vietoj ir mąsto, ar eiti toliau, ar grįžti atgal. Kaip negrįši, jei vis dėlto uždarbui bus: penki šeši skatikai, o gal ir visas dešimtokas.

Kušlius grįžta atgal pirkion, stato toje pačioje vietoje savo prietaisus ir krauna iš kibiro silkes.

– Nu, nešk kiaušinių ir imk sau silkes, – šaukia jisai sukrovęs jas ant suolo.

Gerdvilienė, priglaidusi verpstį į sieną, nusiėmė nuo lentynos dubenėlį silkėms sudėti.

– Kokių dabar tu man čia duodi silkių? Ar tu mane kvailą matai, kad aš tokias imtau! – pyksta Gerdvilienė, vartydama išdėtas ant suolo silkes; jai parinko dabar Kušlius, kurios mažesnės.

– Kokių tau reikia silkių? – rėkia Kušlius. – Pačios geriausios silkės, kad aš taip gyvas būtau.

– Imk, imk sau šitas, man tokių nereikia, – kemša jam rankosna atgal silkes. – Žiūrėk tik jo! Parinko, kurios blogiausios.

– Už dešimtį kiaušinių tu nori gerų silkių, – bambsi Kušlius ir pamaino dvi silki geresnėm. – Nu, še geresnes. Imk silkes ir nešk kiaušinius.

Gerdvilienė atsisėdo po kuodeliu ir žiūrėte nežiūri į silkes.

– Nereikia man tokių. Neduodi gerų, laikyk sau visas.

Žydas vėl rankioja kibire silkes. Parankiojęs, pauostęs dar dvi pamainė.

– Ar imsi, moterėl? Man nėra kada, kam laiką gaišini? – net supykęs rėkia žydas. – Nu, imk, kokias buvai išsirinkusi.

Gerdvilienė mato, kad jisai pamainė jau visas geresnėmis.

– Marcele, paimk tu iš jo silkes, – liepė ji samdininkei, o pati pasikėlusį išėjo su dubenėliu priemenėn, kur spintelėje buvo sukrauti kiaušiniai.

Marcelė, neatsikeldama nuo kuodelio, pasiekė iš kampo dugnelį, kuriuo užvoždavo puodus su karštu viralu, kad juosna musės nekristų, ir sudėjo ant jo silkes.

Kada Gerdvilienė atnešė kiaušinių, Kušlius apžiūrėjo kiekvieną jų, ir ant saulės žiūrėjo, ir kratė, ir į ausį dėjo.

– Kokius tu man davei kiaušinius? – reikalavo dabar Kušlius. – Kas matė tokius kiaušinius? Už juos man niekas nei dviejų skatikų neduos.

– Nenori – neimk, Merkinėje parduosiu, – atrėžė Gerdvilienė. – Marcele, atiduok jam silkes.

– Nu, nu, kam taip greitai, – tyliau ir taikiau kalba Kušlius ir krauna kiaušinius pintinėn. – Tu man duosi dar kelias keptas bulbes. Aš nūnai dar nieko nevalgiau.

– Moniute, duok jam bulbių, – nusigręžė Gerdvilienė į dukterį.

Toji pasėmė rieškučias bulbių ir pabėrė ant skobnių. Kušlius nusilupęs suvalgė uvėriai¹² dvi tris, o kitas įsidėjo sau kišenėn.

Kol žydas lupė ir valgė bulbes, Marcelė ištraukė jam iš kibiro vieną, antrą ir trečią silkę, taip paselino¹³, jog niekas nei nepastebėjo, kai ji ištraukė jas ir paslėpė už verpsčio. Vien tik piemuo matė. Kada ji paslėpė silkes, jis dirstelėjo, mirkstelėjo į ją ir nusikvatojo ant visos pirkios.

– Ko dabar tu čia gerklę plėši?¹⁴ – nusistebėjo Monikė. – Paleido nasrus¹⁵ kaip trimitą.

– Iš seno žmogaus juokiasi, kad jam sunku, – pasiskundė Kušlius, rydamas bulbę. – Negerai iš nuvargusio juoktis.

Marcelė dirstelėjo į piemenį ir taip pat nusikvatojo; supratusi, kad jisai viską matė, mirkstelėjo jam, kad tylėtų.

Kušlius, likusias bulbes įsidėjęs kišenėn, pasiaiškino:

– Parnešiu mano bobai; ji labai serga.

Paskui Kušlius užsirišo, užsidėjo maišelį ant pečių ir giliai atsiduso.

– Moteriške, ar neturi man vištos parduoti? a? Vištos, gaidžio?

– Nėra. Kas dabar tau vištas parduos.

– Mano žmona serga, jai vištos reikia, ir vištos nėra, – pasiskundė Kušlius ir, pasiėmęs savo visą mantą, nuėjo į duris. Dūsauja senis, sunku jam ji nešioti: jis vos kojas velka, o čia braidžiok tokioje palaidoje¹⁶, tokioje slidumoj, iki klupsčio šlapias, purvinas. O ten namie jo senė viena, ligota, be pagalbos.

– Ui, kad mano nedraugams būtų taip lengva gyventi, kaip man lengva, – dūsauja eidamas Kušlius.

Kai tik jis išėjo per slenkstį, piemuo ir Marcelė vėl abu nusikvatojo pilna gerkle.

– Tai judu, begėdžiu, iškrėtėta dabar jam kokį šposą?¹⁷ – susiprato Gerdvilienė.

Marcelė pakėlė aukštyn už uodegų tris silkes.

– Tai tu jas, begėde, jam pavogei? Ak mazniule! – nusijuokė marti, o Marcelė ir piemuo dar labiau nusikvatojo.

– Ir negaila tau jo vargo, begėde! – subarė Gerdvilienė. – Gal visos dienos uždarbį pavogei. O ten jo žmona gal alkana guli. Dievo tu nebijai.

– Neims jo galas! – pasiteisino Marcelė, liovusi juoktis. – Maža jie apgauna mūsų žmogų.

– Tai jų darbas. Bet pažiūrėsime, ką pasakys tau kunigas, kai nueisi išpažinties?

Marcelė visai nutilo, nes ji nusigando, kunigą prisiminus. Vėlgi, jai toptelėjo širdin, kad gal tikrai Kušlius ir jo šeimyna badauja. Ir prisiminė, kaip jis uvėriai valgė keptas bulbes.

– Pasijuoksita judu, kai teks jum aname pasauly, įsikandus silkes dantyse, prašinėti Kušlių, kad jas nuo jūsų atgal priimtų! – pagrasė jam Monikė.

– Nesulauktų jo galva, kad aš žydo prašinėtau, – atrėžė piemuo. – Arba ten žydai bus, kur mes, katalikai?

– Kai pateksi pragaran, ten gana rasi visų: ir žydų, ir katalikų, ir ponų, ir prasčiokų.

– Dar jau, die, yra nusidėjimas dievui žydą apgauti, – mėgino teisintis Marcelė. – Jie gi mūsų viešpatį dievulį nukankino, nukryžiavo.

– Vai, mergele! – atsiduso Gerdvilienė, – mes jį kasdien, mieliausį dievulį, kiek kankinam, kiek kryžiuojam!.. Ir jis mums vis atleidžia...

II

Prisisapnavo Marceli, kad ji pateko dangun. Ten buvo gražu kaip Pivašiūnų bažnyčioje. Visur žvakės dega, žiburiai; patsai ponas dievulis, žilas, ilga barzda, sėdi aukštai ant altoriaus, o aplinkui vis angelėliai: vieni maži maži kaip švenčiausios panelės paveiksle Merkinėje lekioja ir aukštai, ir žemai aplinkui dievulį, o kiti – dideli jau, ilgais rūbais apsitaisę ir dideliais sparnais už pečių klūpauja pas altorių, rankutes sudėję kaip jauni kunigėliai ar klierikai, ir garbina dievulį.

Visas dangus pilnas numirėlių; iš tų, kurie dar gyvi, Marcelė nepamatė nei vieno. Jai net baugu pasidarė ir toptelėjo širdin, ar tik ir ji nebus numirusi, kad pateko dangun. Tik prisiminti, kada gi ji mirė, negalėjo. Ilgai mąstyti neteko, nes numirėlių ėmė vis daugiau ir daugiau brautis dangun pro mažąsias dureles, kur ji stovėjo, jog ją nustūmė net kampan ir ten prispaudė prie sienos. Prisibrukė¹⁸ tiek numirėlių dangun, lyg žmonių Merkinės bažnyčion per švento Roko atlaidus. Visi jie buvo gražiai apsitaisę, lyg vos tik palaidoti. Daugel ten buvo vyrų, moterų, ponų, kunigų ir prasčiokų žmonių.

Ponai ir ponios už grotelių sėdėjo, arčiau pono dievulio; pamačiusi tai Marcelė net atsiduso.

– Tai, dievuliau, ponams ir danguje geriau!

Čia pamatė Marcelė daugelį savo pažįstamų; vieni jų jau seniai buvo mirę, kiti dar tik pernai. Čia buvo Lukošius Petras, jos krikštatėvis, pas kurį ji penkerius metus tarnavo ir piemene, ir pusmerge. Pamatė ir Vakšienę, savo krikštamočią, kuri jai padovanojo šilkinę skarelę, kada ji ėjo pirmosios išpažinties. Tiesa, skarelė buvo jau nebenauja, net maža skylutė pačiam vidury žibėjo, bet Marcelė ir dabar ją raišioja, kada tik eina kur didesnį atlaidan. Čia buvo daugel ir kitų, kuriuos Marcelė vos atsiminė.

Stovi Marcelė arti durų, pas sieną prisiglaudus, ir dairosi. Mato, kad ten, pas groteles, klūpauja ir jos sena motutė. Pajuto ji, kad tiek pasiilgo savo motutės, tiek pasiilgo, jog širdį suspaudė kaip replėm. Taigi jau dabar pasikalbės, taigi papasakos savo motutei, išporins visus savo vargelius, kaip kad būdavo, kada dar motutė nemirus buvo ir kas vienas šventadienis pas ją ateidavo.

Nieko nebodama, braunasi Marcelė ten, kur klūpauja motutė, daro sau kelią alkūnėm ir šonais, kaip tik gali, tiesiai; tą prispaudė, tam koją užmynė; net pyksta ir šaiposi ant jos vėlės. Bet ji nepaiso ir braunasi toliau.

Kada ji taip įsibrovė net dangaus vidurin ir motina jau buvo visai arti – liko pora tik žingsnių žengti – pastojo jai kelią angelas. Jis buvo baltai apsitaisęs; per petį buvo persijuosęs raudona juosta su aukso blizgeliais, o rankoje laikė didelę auksinę buožę¹⁹.

– Ko čia brauniesi kaip nesivaimėlė²⁰ ir trukdai vėlėms dievą tėvą garbinti!

– subarė jis Marcelę. Apžiūrėjęs ją nuo galvos iki kojų, ir dar pridėjo: – Atėjai čia apskretusi ir trini baltus vėlių rūbus.

Pasidairė į save Marcelė, ogi ji tikrai apskretusi, apsisegusi kasdiene suknele, marškiniai gal jau dvi savaiti nemainyti. Susigėdo Marcelė, net nusi-gando ir akis žemyn nuleido. O angelas žiūrėjo į ją vis rūsčiau ir rūsčiau.

– Kam atsinešei silkes dievo namuosna? – klausia angelas. – Ar kad tvanką²¹ darytai? Duoki silkes, teišmesiu jas.

Žiūri Marcelė, kad tikrai rankose laiko silkes, tas pačias, kurias iš Kušliaus kibiro buvo pavogusi. Kaip ji jas pasiėmė ir kaip čia atsinešė – pati nežinojo. Prisiminė tik, kad buvo jau jas suvalgiusi, ir dar daugiau nusigando. Dabar pajuto Marcelė, kad nuo silkių varva per pirštus ant suknelės skystimas. Ištiesė tada greičiau rankas, atiduodama angelui silkes. Angelas pašaukė kitą mažesnę ir tarė:

– Imk iš jos silkes ir išmesk laukan. Danguje yra savo valgymų ir savo gėrimų, ne žemiškų. Silkių čia nebereikia.

Jau mažas angelėlis atkišo ranką paimti iš jos silkių, kai už dangaus durų pasigirdo rūstus balsas:

– Atiduokite man silkes! Tai mano silkės, kurias ji man pavogė!

Pažino Marcelė Kušliaus balsą ir dar labiau nusigando. Pamatė, kad visos vėlės nuo jos pasitraukė, o dievulis, aukštai sėdėdamas, net kaktą suraukė. Marcelė bijojo pakelti į jį akis, bet žvilgtelėjęs iš pasalų gerai pamatė, kad jisai rūstauja. O tasai begėdis Kušlius vis rėkauja už durų. Išraus ji jam barzdą, net piemens paprašys, kad vilkutį įleistų! Ar nevertas gi? Jau kad sužinojo, būtų kur kitur jai pasakęs, vienų vienai, ir pareikalavęs mokesčio, o ne čia, danguje, angelų ir dievulio akivaizdoje.

– Ar tai ir danguje tiesos nėra, kad man silkių neatiduoda?! Ir ten pavargėliui žydui skriaudą daro? – nesiliauja Kušlius.

– Tai tu, prisivogusi silkių, dangun atėjusi? Dievo namuosna atsinešusi vogtų daiktų? – klausia angelas, bet Marcelė tyli, lyg žadą užkandusi: tiek ji nusigando.

– Kad taip darai ir dar tyli, pasiaiškinti nenori, einam pas dievulį, tenubaudžia jis tave, kaip esi užsitarnavusi!

Paėmė angelas ją už rankos ir veda per visą dangų, tiosiog į dievo sostą prie altoriaus. Marceli tokia gėda, jog, rodosi, primanų – žemėn prasmegtų. O visi tai tik traukiasi šalin, lyg ji būtų niežais užkrėsta, ir pasipiktinę šaiposi.

– Vagilka! Silkes pavogė žydui... – girdi Marcelė eidama.

Tai vėlės piktais žvilgsniais ją lydi. Sunkiausia buvo Marceli, kada ją angelas vedė šalia tos vietos, kur motutė klūpodavo. Nors Marcelė akių nepakėlė, bet pajuto, kaip į ją motutė gaudžiai pasižiūrėjo. Pajuto Marcelė ir paraudonavo kaip putino uoga; ar gal jai tik pasirodė, kad paraudonavo.

– Tu pavogei Kušliaus silkes? – paklausė dievulis, kai Marcelė priėjo prie

jo sosto ir atsiklaupė.

Marcelė tyli kaip nebylė, tik ranka akis uždengė ir dreba kaip epušės lapas.

Dievulis tyli ir laukia, ką pasakys Marcelė. Nesulaukęs pasiteisinimo, jis atsigręžė į angelus ir paliepė jiems:

– Veskite ją pragaran ir atiduokite velniams, tekankina ją amžių amžius.

Kai tik dievulis ištarė, angelai tuojau prišoko, ir Marcelė nespėjo atsikvėpti, kai jau ją išstūmė iš dangaus ir duris užrakino.

Už dangaus durų buvo tamsu, niauru ir baisu. Vos tik užsidarė durys, kai ją iš visų pusių apspito velniai. Jie buvo raguoti, uodeguoti, iš gerklių ugnis liepsnojo kaip iš krosnies; vienas per kitą jie lindo į Marcelę, o patsai bjauriausias jau taikė ją šakėmis paverti. Pamačiusi tai, Marcelė nusitvėrė už dangaus durų, suriko nesavu balsu ir – nubudo.

Nubudus atsisėdo Marcelė patale, visa nuprakaitavusi, drebanti, lyg ją drugys būtų krėtęs.

Pirmas jos noras buvo – šokti tuoj iš patalo, bėgti pas Kušlių, prisipažinti jam ir prašyti, kad dovanotų. Bet pamatė, kad už langų naktis, tamsu, o Merkinė, kur gyveno Kušlius, toli! Vėl kur tu jį surasi nakčia? Dar žmonės pamany, kad iš proto išsikrausčiusi...

Ilgai ilgai sėdėjo Marcelė patale, susirangiusi kojas, ir bailiai dairėsi į langus, ar nelenda per kurią nors raguotasis.

Paskui peržegnojo patalą, aslą, iš visų šonų sienas, kampus, o ypačiai žegnojo langus ir duris. Apžegnojusi viską, nušoko žemėn, priėjo lovą, kur gulėjo Gerdvilienė, ir ėmė atsargiai grabstyti aplinkui, ieškodama jos suknelės. Suradusi ją, Marcelė drebančiom rankom, bijodama, kad kas nepabustų, išėmė iš kišenės raktelį nuo spintos.

Atsargiai pravėrusi duris, kad nesugirgždėtų, išėjo priemenėn. Ten vėl kuo atsargiausiai, dažnai pasiklausydama, ar nepabudo kas, atrakino spintą ir ėmė patamsėje ieškoti puodelio, kuriame, kaip ji gerai žinojo, sukrauti buvo kiaušiniai.

Surado vieną indą, įkišo ranką – ten saldaus pieno būta, kitan – visais pirštais pateko grietinėn, o ten pataikė ranka kruoposna. Pagaliau atrado ir kiaušinius. Išėmusi šešis, užrakino spintą, o kiaušinius pakasė smėlin, kuriuo buvo nuo rudens užverstas visas priemenės kampas, kad žiemą būtų kuo išbarstyti nušluota asla.

Paslėpus kiaušinius, vėl taip pat atsargiai grįžo Marcelė pirkion, padėjo raktelį atgalio²² ten, iš kur buvo pasiėmusi, ir, atsigulusi patalan, ramiai užmigo.

Rytojaus diena Gerdvilienė stebėjosi, kodėl spintos ir pirkios durys ir jos pačios suknelė pienuotos. Nejaugi ji užsisapnavusi vaikščiojo spinton?..

Apžiūrėjusi betgi indus, pastebėjo, kad ne visi kiaušiniai, ir užsipuolė pie-menį. Tasai gynėsi ir keikėsi, kad jis neėmęs, bet Gerdvilienė juo neįtikėjo.

Marcelė girdėjo viską ir tylėjo. Ji dabar kas vienas vakaras knaisioja smėlį

patikrinti, ar ten dar guli kiaušiniai, ir nekantriai laukia šventadienio, kada nuneš juos Kušliui ir užsimokės už pavogtas silkes...

Tada jau nebebijos, kad ją vėl lieps dievulis išmesti iš dangaus už vagystę!..

¹ Kušlas – silpnų akių, aklas. ² Nukęsti – čia: nukentėti nuo ko nors. ³ Priekaištingai. ⁴ Tėkis – vyriškosios lyties gyvulys (kuilys, ožys, avinas, bulius). ⁵ Jāknos – kepenys. ⁶ Nepaisyti. ⁷ Kukūrė – kupra. ⁸ Samdinė, gaunanti užmokestį. ⁹ Skobnis – senovinis, paprastai ilgas ir masyvus stalas. ¹⁰ Uslānas – sėdimas suolas be atkaltės. ¹¹ Kapà – 60 vienetų. ¹² Uvėriaĩ – godžiai. ¹³ Paselinti – sėlinant, slapčia. ¹⁴ Rėkauti. ¹⁵ Ėmė rėkti. ¹⁶ Palaidà – čia: polaidis. ¹⁷ Špósas – išdaiga, pokštas. ¹⁸ Brūktis – įsiterpti, prasispausti. ¹⁹ Búožė – čia: lazda. ²⁰ Čia: silpnaprotė. ²¹ Tvankà – troškus oras, tvaikas. ²² Atgaliõ – atgal.

1. Aptarkite novelės sandarą ir siužetą. Kas kūrinyje svarbiausia? Kaip grupuojama gyvenimo „medžiaga“? Kokia buitįs vaizduojama?
2. Apibūdinkite žydo Kušliaus personažą. Kodėl jis kelia graudulį? Kodėl jis laikomas „svetimu“, tuo, iš kurio galima pasityčioti?
3. Kaip vaizduojama Marcelė? Kaip pasakotojas vertina Marcelę ir Kušlį? Kuo jie skiriasi?
4. Kaip atskleidžiama žmogaus sąžinės balso tema? Aptarkite sapną. Kokiomis meninės raiškos priemonėmis jis kuriamas?

Gilšė

I

Seniai tai, seniai, nepamena mūsų tėvai, gal tūkstantis metų atgal, ar du jau praslinko, buvo tenai aukštas kalnas, tame kalne dideli dvarai stovėjo. Tuose dvaruose gyveno puikus bajoras, galingas ir toksai turtingas, jog nei pats savo turtų skaičiaus nežinojo. Aplink dvarą kaip marios siūbavo, mėlynavo jo dirvos, girios kugždėjo, pilnos žvėrių, pievos – gyvulių. Tarpu šilų, tarpu liepalotų bitelės dūzgė, lekiojo. Balti dvarai aukštomis sienomis aptverti, prie vartų sargai pastatyti, kad nei žmogus neįeitų, nei žvėris neįbėgtų, nei paukštis neįlėktų be bajoro žinios.

Garsus buvo bajoras savo turtais visame pasauly, ir niekas nei eidamas, nei jodamas, nei važiuodamas – nepraeidavo, neprajodavo, nepravažiuodavo jo aukštų dvarų, kad nebūtų užėjęs, nepasidžiaugęs turtais, nepernakvojęs. Nakvodavo uliodavo pas jį karaliai, bajorai, kunigai ir prasčiokai žmonės. Visus priiminėdavo, visus žaliu vynu girdydavo, valgydindavo, nieko neatstumdavo, nieko nenuskriausdavo – nei didelio, nei mažo, nei vaiko, nei vargdienės našlaitėlės...

Iš visų nesuskaitytų turtų, kuriais puikinosi didžiavosi bajoras, brangiausia buvo jam duktė, iš visų pasaulio mergaičių pati gražiausia: veidai kaip pie-nas, su krauju maišytas, plaukai kaip geltono aukso, žverblančiais perlais bars-

tyti; akys mėlynavo kaip rugiagėlės, rankelės baltos kaip popierėliai. Žingsni žengė – kaip gulbelė ėjo, žodį kalbėjo – kaip lakštutė lakštavo. Dieną – kaip lelijėlė žydėjo, naktį – kaip mėnulis žibėjo. Visame pasauly niekas niekur kitos tokios nebuvo nei matęs, nei regėjęs. Kai ji užaugo, paūgėjo – ėjo, važiavo, kaip nemunai plaukė iš viso krašto piršliai; siuntė juos ir bajorai, ir kunigai, ir patys karaliai, bet ji už nieko tekėti nenorėjo...

Gyveno bajoras kaip koksai karalius: laikė daug tarnų, ir senų, ir mažų, ir jaunų bernelių; tarp jų visų buvo vienas gražiausias, tarp gudrių raituželių vienas gudriausias. Kai žirgeliu jojo, bėras su vėjais lenktynių ėjo, o po juo žemė skundėsi drebėjo, girios šilai viršūnėles lenkė. Geležinis jo kilpinėlis¹ siųstė vilyčias už mintį greitesnes, kur akys padabojo, kur godelė susigodojo; šaudydavo ir antis, ir gulbes, ir pilkąsias žąsis; jo smeigena² kaip perkūnas mušė lokius ir briedžius...

Kai raitas jojo – žemė dundėjo, kai pėsčias ėjo – medeliai drebėjo, geltoni plaukai supės ant vėjo; akys kaip dangus mėlynuodavo, kai į mergeles žiūrėdavo. Mylėjo jį visi, ir žmonės, ir bajoras, neatleisdamas jo nei žingsnio nuo savęs: kur pats eidavo, ten berną vesdavos, kur pačiam joti reikėdavo, ten berną siųsdavo. Bet už visus labiausiai pamilo jį skaisti bajoro dukrelė, balta lelijėlė...

Šviesios akys kaip žvaigždės dangaus gilumoje, kaip saulė – dažnai į gražų bernelį, puikų raitelį žiūrėdavo, kol širdies ramumą sudrumstė, kolei jausmų nelaimių gaisrą krūtinėj sukūrė, kol tas akeles jisai pamilo. Pamilęs miego nemigo, sapnų nesapnavo, vis galvojo dieną ir naktelę. Nuliūdo bėras žirgas, veltui dvare bežvengdamas, rūdijo kilpinas ir šveitrus kalavijas, ant sienos bekabodamu, dulkėjo balnelis, ant balkio arklidėje bedulėdamas; nesėdo jaunas savo eikliausias žirgelin, neėmė rankon savo mikliausio kilpinėlio, nešaudė nei baltųjų gulbių, nei pilkųjų žąsų, nei ančių krigžduonėlių, nei mažų paukštuželių, tiktai dūsaudamas, tiktai vaikščiodamas po baltą dvarelį, aplink aukštą klėtėlę, daineles dainavo, godeles godojo apie savo jauną merguželę, skaisčią lelijėlę... Galvojo metus, manė kitus, nieko gero nesumanė, tik susigodojo godelę ir nusiuntė piršlį pas savo jauną mergele...

Kai įjojo piršliai į didįjį dvarą, sulojo juodi kurtai, sužvengė širmi žirgai, ir išgirdo jaunoji mergelė, bajoro dukruželė; jos akys tai prašvito, kaip saulelė tekėjo, lūpos kaip rožės pražydo, ir tarė žodelį, kaip paukštelė čiulbėjo:

– Tėvuli mano, tėvuli senasai, leisk mane už jauno bernelio, už jauno raituželio. Jei manęs už jo neleisi, tai jau už kito nei netekėsiu. Testa³ geriau rūdija ant rankos mano ziedeliai, tegul geriau vysta ant galvos žalia rūtelė, negu aš turiu už kito tekėti amžinam vargeliui, širdies skausmeliui kitam ranką duoti, o šitą bernelį mylėti.

Tai užtemė tamsūs debesėliai, tai sugriaudė griausmas, tai bangos suūžėjo – vai, širdo, barė senas tėvulis jaunąją dukrelę už jaunosios kalbeles. Šaukė pas save šaunų raitelį ir tarė jam graudų žodelį:

– Tai tuomet leisiu dukrą už tavęs, tai tuomet siųski piršlius, kai turėsi tokius dvarus kaip mano. O dabar sėski savo žirgan greičiausiai, joki iš mano dvarų ko toliausiai platun pasaulin, kur akys žiūri, kur žirgas neša...

Dūsavo sunkiai bernelis, žirgą balnodamas, verkė gailiai mergelė, po langu sėdėdama, seno tėvulio savo bemaldaudama...

Bet nesidavė permaldaujamas senas bajoras...

Išjojo bernas iš dvaro į viešąjį kelią ir ėmė galvoti, kas jam daryti, kur joti, kur sustoti, kur naktelė nakvoti. Joja dieną, joja antrą – mato, važiuoja pirkkliai vaizbūnai, veža turtus nesuskaitomus, važiuoja tiesiai nuo Alytaus miesto į bajoro dvarus.

Ir sugalvojo jaunas, kur turi joti, kur sustoti, kur naktelę nakvoti. Grįžo žirgą į sraivą⁴ upelę, leido jį žaliojon pievelėn, pančiodamas šilko pančiais, o patsai gulė po aukštu tiltu, tempė baltom rankom miklų kilpinėlį, dėjo nendrinę vilytėlę, laukė nakties vakarėlio. Naktelę prarymojo, jau saulelė teka, dar akių bernelis nesumerkė: vis laukia, vis tebesėdi; dar gaili rasa nenukrito, mato, važiuoja su turtais vaizbūnas. Kai privažiavo aukštą tiltą, – siuntė leido bernas greitą vilytėlę. Žodžio neištaręs, nuo vežimo krito, nuo turtų savo griuvo jaunas vaizbūnas. Paslėpė bernas pirklio lavoną po aukštuoju tiltu, o jo turtus – žaliojoj girelėj...

Nakvojo bernelis po aukštu tiltu tris nakteles – užmušė nužudė tris pirklius vaizbūnus, paslėpė juos visus po aukštu tiltu, geltonan smėlin. Užmušė tris vaizbūnus, pagrobė jų turtus nesuskaitomus.

Gaudė žirgą žalioje pievelėj, tyminiu balneliu balnojo, tolimon šalin nujojo, pasistatė dvarus ko aukščiausias, iškirto miškus ko seniausias, plėšė laukus ko plačiausias ir siuntė piršlius pas savo mergele, į seno bajoro dvarą. Laukia dieną, laukia antrą – trečiąją dienelę žemė sudrebėjo – tai senas uošvelis į peržiūras atjojo... Žiūri: aukšti jo dvarai, o berno dar aukštesni, plačios jo dirvos, o berno dar platesnės; tamsūs jo miškai, o berno dar tamsesni; greitai, eiklūs jo žirgai, o berno dar eiklesni...

Ir nustebo senasis bajoras.

– Pasakyk man, žentuli, iš kur turtus ėmei? Ar aitvarai tau juos nešė, ar viesulai pūtė?

– Tėvuli senuželi, tėvuli uošveli, ir aitvarai nešė, ir viesulai pūtė iš gudo šalies, iš didžiųjų pilių, kur aukselio upės plaukia...

II

Vaikščiojo jaunas bernuželis kaip sakalėlis, su juo mergelė lelijėlė; šnekėjo kalbėjo meilius žodelius. Vaikščiodama, šnekėdama klausinėjo mergelė: kur tuomet bernelis jojai ir kur sustojai, kurion šalėlėn žirgą varei? Ar lenkų žemėn, ar gudų kraštan raitelis jojai, turtų ieškojai?

Nuleido galvą į žemę jaunasis bernelis, paraudo visas kaip putinėlis.

– Mergele mano, baltoji gulbele, neklauski jauno raitelio, kur jojo, kur sustojo, kur turtų ieškojo. Jojau, dalelę keikdamas, ėmiau turtus drebėdamas, vėžiau nesuskaitytus dūšaudamas, o dabar porysiu, gėdą rydamas. Ar tu tekėsi, ar tu netekėsi už manęs – teisybę sakysiu, žodžio nemeluosiu, nors tavęs aš gal amžinai daugiau nebematysiu. Ne svetimoj šalelėj turtų ieškojau, ne kalaviju, ne su narsiais berneliais, jaunaisiais broleliais svetimoj šalelėj turtus įsigijau, tiktai į sravią upelę aš jojau, po aukštu tiltu nakvojau, ten turtus sau radau...

Užlaužė mergelė baltas rankes ir žodį kalbėjo, gailiai verkdamas:

– Vai, kur tai išmokai šito, berneli, ar gudo šaly, tolimam krašte? Nege-
rai jaunas darei, dievus užrūstinai, žmones pražudei! Jei tekėsiu už tavęs, siųs
dievuliai didžias bausmes ant mudviejų galvų, nužudys prapuldytą mudviejų
jaunas dieneles...

Verkė mergelė gailiomis ašarėlėmis, baltas rankas laužydama, gūdzius žo-
džius kalbėdama:

– Netekėsiu už tavęs, berneli, kol sužinosi, kokią mudviem dievai bausmę
paskirs. Bijau aukštųjų dievų, bijau piktųjų kalbų...

– Kaip sužinosiu, kaip atspėsiu, mergele, kokią bausmę man dievai lėmė
už nedorus mano darbus?..

– Klausk, berneli, žynių seniausių, klausk, raiteli, žynių gudriausių – gal
atspės, gal jie pasakys...

III

Tamsiuose miškuose, žaliuose giriose, palei Gelovinės ežerą, kuris buvo dar
ne tokis mažas kaip dabar, bet buvo apsėmęs ir Krantą, ir Krokiškį, ir Klampę,
ir Balyną, ir Nožagarę, ir buvo ilgų ilgiausias ežeras, plačiausias, kaip marios
siūbavo – palei tą ežerą augo didelis ąžuolas, tokis storas, jog ir šimtas vyrų,
rankom susiėmę, apimti jo negalėjo. Po tuo ąžuolu gyveno senelis, tokis senas,
jog seniausi žmonės negalėjo atsiminti, kada jis buvo jaunesnis; visuomet žilas,
visuomet apaugęs plaukais iki juostos, barzda iki žemės, visas želte apžėlęs, tik
akys žibėjo kaip žarijos. Ir klegėjo žmonės, kad jis tuomet mirsiąs, kai Gelovinė
išdžiūsianti, o Gelovinė tuomet išdžiūsianti, kai amžių pagyna būsianti. Sako,
ir dabar šitas senelis gyvenęs aukso dvaruose, Gelovinės ežero dugne ir šven-
to Jono vidunaktį išeinęs kraštan paparčio žiedo skintų. ąžuolą jau du šimtu
metų atgal perkūnas sutriuškino, bet žmonės vis dar jo neužmiršo ir iki šiai
dienai tebevadina tą vietą: ąžuolo Ragas.

Tai šitas senelis visa žinojo, kas dedasi danguje ir ant žemės, ir po žeme, ką
veikė žmonės ir dievai. Jis buvo tokis galingas, jog klausė jo ir saulė, ir vėjai, ir
žvaigždės, ir debesys; panorėdavo – audrą pažadindavo, panorėdavo – bangą
sukeldavo, liepdavo – ir saulė temdavo, ir žvaigždės žibėdavo. Jis mokėjo klegė-

ti ir su žvėrimis, ir su paukščiais, suprato, ką šnekėjo žolės ir medžiai...

Nors visa galėjo senelis, bet niekam pikto nedarė. Išmirdavo kieno bitės,
užpuldavo gyvulius žvėrys, – nešdavo jam žmonės medaus ir pieno ąsotėlių, ir
visa eidavo vėl geryn: atsirasdavo ir gyvuliai, atgydavo bitės... Sukdavo kuriam
kojas ar rankas, nešdavo jam vilnos ar linų – ir sveikas grįždavo... Ir garsus
buvo tasai senelis visame pasauly, iš visų kraštų plaukte plaukė pas jį žmonės
kaip nemunai, ir jis visiems gera darydavo...

Nuėjo tada pas jį ir bernas sužinoti, kas jam dievų lemta už tai, kad užmu-
šė tris vaizbūnus, tris pirklius, nužudė tris žmones, pravirkdė senas motinėles,
našlėmis paliko jaunas žmonas ir našlaičiais mažus jų vaikelius...

Dar nepriėjojo ąžuolo, jau pasitiko jį senelis ir tarė:

– Eiki po tuo pačiu tiltu ir pernaktvoki ten tris naktis, tai sužinosi, kas tau
reikia žinoti.

Nusigandęs bernas grįžo atgal ir viską papasakojo savo mergelei. Ir liepė
jam jaunoji eiti, tris naktis po tiltu nakvoti.

Nakvojo bernelis pirmą naktį po aukštu tiltu; per naktelę per ilgiausią akių
nesumerkė, savo likimą keikė ir vis mirties laukė... Dar gaidžiai nesugiedojo,
tiltas sudrebėjo, kapas prasivėrė, kėlėsi jaunasis vaizbūnas, užėjo ant aukšto
tilto ir, baltas rankas į aukštą dangų kilnodamas, galingiausių dievų, balsiai
šaukdamas, meldė:

– Dievai išmintingiausieji, atkeršykite tam, kuris mane nužudė, jauną pa-
čią našlele paliko, mane dideliu vargui paleido, kad neturiu nei dienos, nei
nakties...

Ir pasigirdo balsas iš aukšto dangaus ir plaukė per kalnus, per klonius, per
tamsias girias, per žalias pievas:

– Už devyniasdešimt devynerių metų!..

Kaip lapeliai ant epušės medžio sudrebėjo berno širdis jaunoje krūtinėje,
kaip aukštas beržas galva jis nusviro į juodąją žemelę...

Porino savo mergelei, ką naktį matė, ką girdėjo, kad dievai galingieji devy-
nioms dešimtims devyneriems metams bausmę atidėjo...

Tarė mergelė, žodį kalbėjo:

– Devyniasdešimt devyneri metai sueis ne nū⁵ ir ne rytoj, gal nesusilauksi-
va, gal negyvensiva tiek. Kas bus – tebūna, bet aš už tavęs, raiteli, tekėsiu.

Antrą naktį bernelis gulėjo, akių nesuleido, keikė savo piktą likimą. Dar
vidurnaktis neužstojo, kai žemė sudrebėjo, upės vanduo susidrumstė, kėlės iš
kapo antrasis vaizbūnas, keldamasis aukščiausiųjų dievų gaudžiai meldė:

– Atkeršykite, nubauskite, aukščiausieji dievai, tą, kuris amžinai nužudė
mane jauną, gilioje žemelėje liepė dūlėti, žvirgždui akis graužti, o jauną pačią
ir mažus vaikelius paleido didžiam vargeliui, sunkioms dienelems...

Kaip žemė drebėjo, kaip griausmas sugriaudė – plaukė balsas per girias,
per aukštus kalnus, per žemus klonius iš dangaus:

– Už trisdešimt trejų metų atsiminsiu ir už vargo ašaras užmokėsiu!

Nuliūdo, nubalo kaip epušės lapas, vėjo papučiamas, sudrebėjo vaizbūno žudytojas, bėgo uošvio aukštuosna dvaruosna, pas jaunąją mergelę, porino sakė graudžius dievų žodžius.

– Trisdešimt treji metai – tai ilgas laikas! Gal nesulauksiva, gal dar numirsiva, o dieną ne vieną laimėj pragyvensiva. Testa būna, kas bus, aš už tavęs jaunojo tekėsiu...

O kai trečią naktį jaunasis nakvojo, iš vakaro kaip lapas drebėjo, vidunaktį kaip akmuo stingo; dar neužgeso šviesi aušrelė, dar neapsėmė žemės tamsioji naktelė – sudrebėjo lygios lankos, viršūnėlėmis susiūbavo žalios girios, susidrumstė šviesus vandenėlis: kėlės trečiasis pirklys iš gilaus kapo, atsistojo ant aukšto tilto ir gūdžiu balsu kaip giria ūžė, dievus aukščiausiusius meldė:

– Atminkit jam, galingiausieji dievai, kad mane jauną nužudė, mano jaunas dienas sutrumpino, mano gelsvus plaukus sukruvino, mano kraują praliejo ir seną motulę ilgoms dienoms pravirkdė, didiems vargams, gailiomis ašarėlėmis jos žilą galvą paliko!..

Kaip viesulai sustaugė, kaip audra suūžėjo, kaip trys griausmai sugriaudė – per kalnus aukščiausius, per girias tamsiausias, per lygius laukus, per plačias pievas kaip viesulas lėkė, plaukė balsas:

– Už trylikos metų viską priminsiu!

Kaip žemė pajuodęs jaunikis namo bėgo, į aukštus dvarus, į baltą klėtį, pas jaunąją mergelę, pasakodamas gūdžią naujienėlę.

– Per trylika metų daug laiko praslinks, linksmų dienų, laimingų nakčių daug praleisiva... O paskui abu žūsiva, abu kentėsiva, laimę ir nelaimę abu regėsiva... Tekėsiu už tavęs, berneli!

Ir ištekėjo bajoro dukrelė už jauno bernužėlio...

[...]

VI

Ir liepė bajoras gaminti juo greičiausiai šveitrius kalavijus, miklius kilpinėlius, drožti eiklias drožteles, gaminti vilytėles, balnoti širmus žirgelius, ginkluoti jaunus bernelius – karan joti tolimon šalelėn, vakaruosna, ne rytuosna, už trijų girių, už trijų kalnų, už trijų sraivių upelių, už didžiųjų vandenėlių, kur apsigyvenę tie piktieji žmonės, kurie žada miego nemiegoti, baltos duonos nevalgyti, tik vienu mūsų karštu krauju misti, kol mūsų dievus išvaikys, šventąsias ugnis užgesins, šventuosius miškus iškapos, tėvų kapus išdraskys. O kai ėmė rengtis karan jotų, pasodino pas sraują upelę, kur guli miegti amžinai užmigdyti pirkliai vaizbūnai, sausą liepos šakelę.

Ir išėjo aukštan dvarelin jaunojo bajoro mergelė, ir klausė savo mieliausio:

– Pasakyk man, mano mielas, kam tu širmus žirgus balnoji, kodėl jaunus

D. Tarabildienė. „Kur tu josi, ten aš eisiu“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 327

raitelius ginkluoji? Kur tu josi, kelelį keliausi? Ar žalion girelėn medžiotų, ar tolimon šalelėn kariautų?

Ir atsakė bajoras:

– Neklauski manęs, jaunoji! Paklauski širmo žirgelio. Jei jis prakalbės, tau žodelį pasakys, tai tada žinosi, kur aš josiu, kelelį keliausiu – ar žalion girelėn medžiotų, ar tolimon šalelėn kariautų.

Ir sunkiai atsiduso jaunoji, ir graudžiai prakalbėjo:

– Ne tai tu man sakei, ne tai dar porinai, ne tai aš klausiau, ne tai dar aš girdėjau, kol mane jauną mylėjai. Dievai mane baudžia, kad tu mane lioveisi mylėjęs, nei nebetiki manim daugiau...

Ir, užlaužus baltas rankeles, paleido gūdų balselį po didįjį dvarą. Ėmė ją bajoras už baltų rankelių, vedė aukštojon klėtėlėn, sodino už baltųjų skobnelių, kalbėjo meilųjį žodelį, kalbindamas linksmindamas jaunąją mergelę.

Ir paklausė vėl jo jauna bajorienė:

– Pasakyk man, bernužėli, kur tu josi, kur kelią keliausi? Ar žalion girelėn medžiotų, ar tolimon šalelėn kariautų?

Kad nenugąsdintų jaunos širdelės, norėjo sumeluoti bajoras, netikrą žinią paduoti, kad ne tolimon šalelėn jojęs kariautų, o tik žaliojon girelėn medžiotų, bet jauna pati taip meiliai jam į akis pažiūrėjo, jog liežuvis užstėbo, širdį jam kaip diegliu pervėrė... Pamiro meluoti ir netiesą kalbėti...

– Dievai mano aukščiausieji, – graudžiai mąstė jaunasis bajoras savo sužeistoje širdyje, – galgi aš jos daugiau nebepamatysiu. Kaip neatsisveikinus, paskutinį sykį meiliai nepakalbėjęs, gražių vardelių nepavartojus, skaistų veidelių neišbučiavus, gelsvų kaselių neišmasčius.

Taip pagalvojo – ir tamsus nuliūdimas šviesias akis jam aptemė, kaip temia šviesią vasaros dienele didi audra vakaruose; liūdną širdelę jam suspaudė – ir pagailo jam ir jaunosios jaunystelės, ir gražiosios merguželės, linksmųjų pragyventų dienelių... Skundės porino jai, ką sakė kranklelis, ką liepė senelis...

– Tai lauk manęs, jaunoji mergele! Kai pražydės, kai išsprogs sausa liepos šakelė, tai tuomet aš jaunus parjosiu, tai tuomet tu vėl man jaunam devėsi kaip žalioji rūtelė...

– Berneli mano, jaunasai mano, kam aš žydėsiu kaip žalia rūtelė, kam aš devėsiu kaip lelijėlė, jei tavęs jauno nebebus? Kai tu išjosi tolimon šalelėn, tai aš džiūsiu vysiu kaip nuskinta rūtelė be tavęs, jauno bernelio...

Ir meiliai prašė bernelio jaunoji, kad žirgų nebalnotų, grynų auksu nekamanotų, nors vienus metelius dar palūkėtų. Neklausė bernelis jos meiliųjų žodelių, bučiavo baltas rankes ir skaisčius veidelius, ėjo iš aukštos klėtėlės nuo baltų skobnelių didžiajan dvarelin, sėdo pabalnotan žirgelin, kamanotan bėrelin, išjodamas iš plačių dvarų į lygius laukus, į tamsias girias, į viešąjį kelelį.

Ėmė tada mergelė savo baltosna rankelėsna miklųjį kilpinėlį, statė dėjo drožtąją vilytėlę, šovė žirgelį eikliosna kojėlėsna. Klupo žirgas ant kojelių, puolė berno kepurėlė...

– Tu dėl manęs, berneli, dievus užrūstinai, tu per mane, raiteli, vaizbūnus nužudei, mažus vaikelius pravirkdei, per mane savo jauną jaunystėlę pražudei, tai aš su tavim vargsiu, su tavim kęsiu, su tavim drauge kaip gyvenau ir žūsiu! Berneli mano, jaunasai mano, liepk vesti atgal širmuosius žirgelius.

– Už ką tu kentėsi, už ką tu vargą vargsi, niekam bloga nepadariusi, viešo kelio niekam neperžengusi?

– Jei tu joji, tai ir aš josiu, jei tu karan stosi, tai ir aš prie šalėlės, jei tu kare žūsi, tai ir aš prie galvelės. Mylėjovos, dėvėjovos drauge, drauge ir žūsiva kaip gyvenova! Berneli mano, raiteli mano, ko mudviem bijoti, ko mudviem baidytis, jei mudu abudu! Liepk atgal vesti širmuosius žirgelius. Brangesnė laimės dienele pragyventa nei šimtas vargelio metų, nei šimtas dienų išsiilgėtų, nei šimtas naktelių dėl rūpesčių neišmiegotų.

– Tegul gi būna, kaip tu nori, – atsakė bernelis ir liepė vesti širmus žirgus atgal naujon arklidėlėn, karstyti šviedrius ginklus, šveitrius kalavijus atgal ant sienų plačiųjų. Kai žirgus vedė arklidėsna, žirgai drebėjo, kai ginklus karstė ant sienų, ginklai liūdnai skambėjo – tik viena jauna mergelė tai linksma buvo.

VII

Nuo aukštų kalnų, iš didžių dvarų, per vario vartus išjojo garsus kunigaikštis Šarūnas žaliojon girion vilkų, meškų pamedžiotų, lokių, briedžių pavaikytų, pilkų ančių, baltų gulbių pašaudytų, miklių kilpinėlių pamiklintų, žirgelių paeiklintų – ir bemedžiodamas, greitus žvėris bevaikydamas, antis, gulbes bešaudydamas – prijojo aukštus bajoro dvarus, prijojo ir nustebo: jo dvarai tai aukšti, o čia dar aukštesni, jo dvarai tai platūs, o čia dar platesni! Ir nustebeš varė žirgelį į vario vartelius, papūtė ragan ant viso dvarelio; išėjo bajoras vario vartų atkeltų, didžio svečio priimtų.

Ir atkėlė vario vartus, ir įjojo Šarūnas didžian dvarelin.

– Kieno šitie aukšti dvarai? – klausia kunigaikštis.

– Šitie aukšti dvarai, šviesiausias kunige, tai mano.

– Nežinojau, nemaniau, kad mano šaly gyvena bajorų, kurių turtai didesni negu mano, kurių dvarai aukštesni už mano.

Ir nusėdo kunigaikštis nuo eikliojo žirgelio, ir vedė jį bajoras aukštojon

klėtėlėn, užgėrė žaliuoju vyneliu. Ir išėjo jauna bajorienė, kaip saulelė sužibo, kaip gulbelė skersnus žingsnius žengė, kaip karvelis ulbuonėlis gražius žodelius kalbėjo, sveikindama ir pagerbdama garsųjį kunigaikštį Šarūną. Vienoj rankoj nešė žalią vyną, kitoj – aukso taurę. Ir paslydo jauna kojėlė, ir paliejo žaliąjį vynelį...

– Tai nelaimę dievai siunčia, blogus ženklus mudviem jie duoda! – tarė ne tiek nusigandus, kiek didžiai nuliūdusi jaunoji.

– Dvylika metų pragyvenova šituose aukštuose dvaruose – nenusiliejo iki šiol vandens lašelis, nenugurėjo duonos gurinėlis, o nū prasiliejo žaliasis vynelis...

– Nebijoki nieko, jaunoji, – tarė Šarūnas žodelį, – neatsitiks tau nelaimė, kad ir tiek blogų ženklų regėtai, kiek giedriam danguje žvaigždelių... Kad dangus tave užgriūtų, ginklais paremtumėm, kad žemė po tavim prasiskirtų – skydais užklotumėm, kad visas pasaulis prieš tave sukiltų – savo kalavijais apgintumėm!..

Tris dienas, tris naktis gėrė, valgė ir uliojo Šarūnas bajoro dvare. Žalio vyno dunojai plaukė, saldaus midulio ežerai stovėjo. Ketvirtą naktelę visus miegas numarino. Vos sumigo ir namiškiai, ir svečiai, vos užmerkė šviesias akis Šarūnas, garsus kunigaikštis, girdi – žadina jį didis balsas:

– Kelkis, Šarūne, negulėk, atsikėlęs nelauk, kelk savo tarnus ko vikriausius, imki kilpinius ko valkiausius, šviedrius ginklus, šveitrius kalavijus, žirgelin sėski, iš šio dvaro joki žaliojon girelėn medžiotų.

Pravėrė akis kunigaikštis, manydamas, kad tai jį kelia savieji, bet apsidairęs nieko nepamatė – dar tamsi buvo naktelė, ir gaideliai dar negiedojo – kunigaikštis vėl užmigo.

Akių dar nesumerkė, saldžiuoju miegelium nesusnūdo, kai vėl išgirdo didį balsą:

– Kelkis, Šarūne, negulėk! Liepk balnoti širmus žirgus, iš dvarelio skubiai joti, kad nelaimėn nepatektai, veltui nepražūtai.

Atsisėdo kunigaikštis, išsitraukė šveitrių kalaviją ir prabilo:

– Tegul čia žemė skiriasi, tegul čia Perkūnas daužo, aš nepasitrauksiu, iš šio dvaro neišjosiu, kol šviesi saulelė užtekės, kol gaili rasa nukris.

Ir taip prabilęs delnais suplojo, šaukdamas savo draugą kareivį, keldamas iš saldaus miego jaunąjį bajorą; liepė ginklus pagaminti, visą dvarą apžiūrėti, visus kampus apieškoti, atrasti, kas jį taip žadino, kas kėlė... O pats vėl atsigulė ir saldžiai užmigo.

– Kelkis, kunigaikšti, tavo aukšti dvarai dega.

Pramerkė akis Šarūnas, mato – kelia jį draugas ko tikriausias, rodo ant dangaus gaisus ko didžiausius toje pusėje, kur Šarūno aukšti dvarai stovėjo.

Šoko Šarūnas iš minkšto patalėlio, sėdo eikliajin žirgelin, jojo iš aukšto dvaro ton pusėn, kur gaisas ant dangaus švytavo. Dar neprijojo pusės kelelio, dar tik įjojo žaliojon girelėn, mato: pragaišo pranyko dideli gaisai, tik žvaigždės giedriam danguje žverbla, kaip gaili raselė ant žaliųjų lapelių... Nuliūdo didis

Šarūnas, puikią galvelę nuleido.

– Kol mes čia gėrėm uliojom, ten priešininkai mūsų dvarus sudegino, draugus ir artimuosius pavergė... Bet kalavijas dar neatšipo: ką ginklu paėmė – kalaviju atimsiu, kas kalaviju pirko – kalaviju tam mokėsiu...

Bet mato, kad jis neturi savo kalavijo aštriausio: liko jis ant skobnių didžiajam bajoro dvare. Siuntė Šarūnas kareivį atgal į didį dvarą, kad jam atneštų jo kalaviją. Ir sugrižo raituželis ir nerado aukštų dvarų, tik atitiko gilų ežerėlį, didį vandenėlį. Ir nusigandęs varė žirgą atgal, ir, pasivijęs didį Šarūno pulką, paporino pasakė gūdžią naujienelę.

Neįtikėjo Šarūnas – šveitraus kalavijo besigailėdamas, žinia nebetikėdamas, jojo atgalio dvaro pamatyty, savo akimi pažiūrėty. Kai prijėjo tą kalną, kur dvarai stovėjo, tai pamatė padabojų gilų ežerėlį, didį vandenėlį... Tik prie krašto baltos skobnys plaukė, ant skobnelių šveitrus kalavijas gulėjo...

Taip žuvo jaunasis bajoras ir jo gražioji mergelė.

Ne tiek visi gailėjosi didžių dvarų, kiek jos jaunosios skersnų žingsnelių, gelsvųjų kaselių, josios jaunųjų dienelių.

Tik kas metai vidunaktį, kai pirmieji gaidžiai gieda, tą naktele, kurią didis dvaras žuvo, šviesus mėnuo šviečia, baltas miglas kelias – vidury ežero jauna mergelė su jaunu berneliu mėnulio šviesoj žaidžia, baltomis miglomis klostosi...

Oi, ir gilus gilus tas ežeras, niekas jo dugno nepasiekia. Bet kaitrią dienele, kai vilnelės nemuša, vanduo nebanguoja, kai šviesi saulelė šviečia – matyti giliai giliai ežero viduje aukšti dvarų bokštai, bet kas ten tada priplaukia, kas ten prisiiria – iš ten jau nebegrižta...

Ir vadina žmonės tą ežerą Gilše...

¹ Kilpinis – šaunamasis lankas. ² Smeigenà – ietis. ³ Čia: tebūnie. ⁴ Čia: sraunią. ⁵ Čia: šiandien. ⁶ Čia: strėlė. ⁷ Čia: krūmas.

Skirgaila (ištrauka)

Trečioji dalis

Palūžusios sielos

I

Šventaragio klony, ties pilies kalnu. Kareiviai neša sunkiai sužeistą Stardą.

STARDAS. Paguldykit mane čia. Mirdamas aš noriu girdėti šventų ažuolų šlamėsį... Aš noriu saulę matyti, kol dar galiu... (*Kareiviai atsargiai stato neštuvus ant žemės*).

BUTRIMAS (*ties juo sustojęs*). Nekalbėk niekų, tu dar nemirsi. Tavo žaizdos nepavojingos; mes perrišim jas ir tave išgydysim. (*Kareiviams*). Neškite jį tiesiog pilin. (*Kareiviai ima neštuvus*).

STARDAS. Nelieskit manęs! Aš čia noriu mirti. Dievaitė Praurima jau pranešė dausos šalin, kad aš vykstu, ir ten manęs laukia.

BUTRIMAS. Nekalbėk niekų. Tavo dainos kaip tik dabar mums reikalingos. Jei nori čia atsigauti, mes tuoj sustabdysim kraują ir perrišime tavo žaizdas. (*Vienam kareiviui*). Atnešk greičiau iš upės vandens. (*Kareivis skubiai bėga į upę*).

STARDAS. Palikit mane vieną ir leiskite ramiai mirti. Tai buvo paskutinė kova, kurioje galėjęt Perkūno šauktis, bet nepanorėjote. Į mano silpną balsą jis neatsiliepė. (*Butrimas nusilenkia, kad pamatyty žaizdas, paskiau atsiklaupia ir nori nuimti šalmq*). Neliesk manęs... Aš į dievus noriu... Protėvių šalin...

KAREIVIS (*skubiai pribėgdamas, uždusęs*). Jūsų malonybe, kunigaikštis reikalauja! Jis pily ir liepia skubėti.

BUTRIMAS (*atsikėlęs, šluostydamas rankas į skvernus*). Perriškite jam žaizdas ir, kai atsigaus, neškite pilin. (*Skubiai nueina drauge su kareiviui*).

STARDAS. Eikite sau visi... Man jūsų nereikia... Aš vykstu pas dievus...

JONAS SKARBEEKAS (*priėjo, išgirdęs Stardo žodžius*). Aš noriu, kad tu nueitai pas tikrąjį Dievą.

STARDAS (*žiūri į jį, lyg nesuprasdamas. Paskui neapykanta suraukia jam veidą*). Tai tu, lenkų pope! Ko atėjai čion? Ar kad sudrumstai mano paskutinę valandą? Aš nekenčiu tavęs... Eik šalin, apgavike, gundąs žmones melu... (*Nukreipia veidą šalin*).

JONAS SKARBEEKAS (*atsiklaupdamas šalia jo*). Lūpų mano dar nėra palietęs melas. Aš noriu meilės patarnavimu tau atsilyginti už neapykantą. Taip liepė gerasis mano Kristus. Jis tau visa atleis, jei tik tu pamirsi jo veidą.

STARDAS (*atsikreipęs į jį veidu*). Apie kokį atleidimą kalbi man, lenke? Aš niekam pikto nedariau. Jei tavo dievas geras, kodėl nepaliepė jums palikti ramybėje mūsų šalį?.. Ne... Būkit prakeikti tu ir piktas tavo dievas! Duok man ramiai numirti. Už dievus noriu mirti... Senus dievus... Vykstu protėvių šalin, pas dievus, kuriuos išginėte iš šito krašto. (*Pasivertęs augštininkas, nusitvėręs rankom už krutinės*). Trošku man... Oi, trošku... Trošku... (*Miršta*).

JONAS SKARBEEKAS (*skubiai ima vandenį, kurį atnešė šalme kareivis, ir, klūpo-*

1. Koks vaizduojamas istorinis laikotarpis? Apibūdinkite legendoje kuriamą pasaulį, aplinką, žmones. Kuo jie artimi tautosakos, mitologijos pasaulėvaizdžiui, o kuo jį papildo?
2. Dėl ko žūsta pagrindiniai veikėjai? Kokios keliamos ir sprendžiamos moralinės problemos?
3. Aptarkite poetinę kalbą: menines priemones, sintaksę, sakinių ritmiką.

damas šalia mirštančio Stardo, pila jam ant galvos – krikštija). O aš vis dėlto krikštiju tave, Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios vardu, ir tepasigaili mūsų Viešpats Dievas Jėzus Kristus baisaus teismo dienoje ir atleidžia man nuodėmę, kurią aš pasiimu, kad tik išgelbėtau ir amžinam gyvenimui grąžintau tave, paklydusi, bet kilnioji siela! (*Žegnoja jį, paskui, pridengęs jam akis ir sudėjęs rankas ant krutinės, atsikelia ir atiduodamas kareiviui jo šalmo*). Kas jūsų krikščionis, melskitės už jo vėlę: jis mirė kaip krikščionis... Ir būkite liudytojai, kad aš jį pakrikštijau... (*Du kareiviai nusiima šalmus ir žegnojasi*).

SKIRGAILA (*skubiai priedamas drauge su Butrimu ir dar keliais palydais*). Nelaimingasis Stardas! Kur jis? (*Kareiviams*) Ko čia stovite? Neškite jį pilin! (*Sustoja ties lavonu*).

JONAS SKARBEEKAS (*iškilmingai*). Kunigaikšti, jis mirė, ir mirė kaip krikščionis!

SKIRGAILA (*nustebęs žvilgteli į jį*). Jis mirė krikščioniu?.. Tu meluoji, pope!

JONAS SKARBEEKAS (*rodydamas kairiąja ranka lavoną*). Žiūrėk, valdove, dar nenuodžiūvo ant jo veido vanduo, kuriuo aš jį pakrikštijau Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios vardu. (*Sudėjęs rankas ir pakėlęs akis augštin*). Didi Dievo malonės galybė, kunigaikšti!

SKIRGAILA (*pažvelgęs į čia esančius kareivius, abejojamai*). Ir tai tiesa?..

VIENAS KAREIVIŲ. Jis pakrikštijo velionį.

SKIRGAILA (*kiek patylėjęs, lyg susimąstęs; tuo laiku Skarbekas, pakėlęs akis augštin ir sudėjęs dievobaimingai rankas, meldžiasi*). Galingas gi tavo Dievas, pope, kad pajėgė palenkti net jį... (*Rodo į Stardo lavoną; nusigręždamas, kareiviams*). Užkaskite jį čia žemėn.

JONAS SKARBEEKAS. Kunigaikšti, jis buvo tavo draugas. Jis reikia laidoti iškilmingai, kaipo tavo draugas, su egzekvijomis ir visomis maldomis, kurios atliekamos, dievobaimingus krikščionis laidojant. Temato visi, kurie jį pažino, Dievo malonės jėgą! (*Kunigaikštis tyli; arčiau prie jo priedamas*). Ar gal tu nori jį paniekinti už tai, ką tu patsai ir tavo visi broliai esate padarę – kad yra atsižadėjęs senų klaidų?..

SKIRGAILA. Daryk su juo, ką išmanai... (*Priėjęs lavoną*). Et, Starde, Starde! Tik dėl tavęs aš tikėjau žmonėmis ir kai kuriuos dar gerbiau... (*Sumojęs ranka*). Na, visa pasmaugei tu mano sieloje dabar... (*Palytėjęs lavoną koja*). Tu niekšas buvai, kaip ir visi kiti, ar gal aš vienas klystu...

II

Augštojoje Vilniaus pily. Viename kambarių prie krosnies sėdi Skirgaila, pečiais į duris. Šalia stovi skobnys; ant jų vyno ąsotis ir taurė. Kambarys skęsta tamsoje.

[...]

DAUGAILA (*ranka atstumdamas taurę šalin; stumia kėdę kiton vieton, taip, kad*

atsisėstų priešais kunigaikščio. Atsirėmęs į skobnis). Valdove, ne tam atėjau aš, kad su tavim vyną gertau. Rūpindamasis tavo nauda, aš čion atėjau.

SKIRGAILA (*ironiškai nusišypojęs*). Tavo naudos atsižvelgdamas, patariu nesi-rūpinti per daug mano reikalais: tai bus įskaityta tau savo metu kaipo geras darbas. (*Tarnui*). Išeik. (*Tarnas išėina*). Sakyk, kokį svarbų reikalą turi?

DAUGAILA. Turiu pranešti, valdove, kad tavo priešas lenda tiesiog tau į rankas, nepasitaręs nenoriu nieko su juo daryti.

SKIRGAILA. Ar vokiečių grosmeisteris tau atnešė pažastėje savo galvą, ar Kęstučio sūnus gal pilin naktigultan prašosi: aš mįslių nemėgstu, sakyk aiškiai, apie ką kalbi.

DAUGAILA. Fryzų pirklys, tavo pily viešis, yra pikta sumanęs prieš tave.

SKIRGAILA. Na, tai pakark jį, jei tave baido jo sumanymai! Nusiraminsi tada.

DAUGAILA. Jis stengėsi įkalbėti kareivį ir didelius pinigų jam siūlė, kad, sargybą eidamas, slaptai įleistų pilin vieną vokiečių riterį.

SKIRGAILA. Ir tasai kareivis patsai atėjo tau pranešti apie tokius dalykus? Kaip jam nepagailo lobio, kurio gali nustoti?

DAUGAILA (*tvirtai, pabrėždamas*). Tai buvo jo pareiga, kaip doro ir ištikimo kareivio.

SKIRGAILA. Žinau, net girtas būdamas žinau, kad taip man turėsi atsakyti. Bet vis tik parodyk man tą kareivį: jis nepasielgė, kaip elgiasi rūpestingi žmonės, ir todėl, matyti, kad kvailas. Ar jis nesupranta, kad apie pareigą žmonės galvoja tik tuomet, kai ji liečia kitus? (*Nusišypojęs*). Juk galėjo paimti iš vokiečio pinigų ir pažado netesėti. Ar ne taip elgiasi visi? (*Daugaila tyli ir kremta ūsus*). Ar ne taip buvo pasielgta su senu Kęstučiu, dėl kurio likimo man ir dabar gėda svilina veidą, nors aš čia buvau mažiau-siai kaltas? (*Daugaila, nuleidęs galvą, tyli kurį laiką*).

DAUGAILA. Tai buvo visų mūsų klaida... (*Pakėlęs galvą*). Tik čia visai kas kita, kareivis čia gerai pasielgė... Taip turėjo pasielgti.

SKIRGAILA. Manau, kad jis tikėjosi gausias iš manęs daugiau negu iš pirklio, ir todėl taip pasielgė. Bet aš jam nieko neduosiu, ir nusiminęs pasikars jisai.

DAUGAILA (*atsisėdęs tiesiog*). Valdove, ištikimai tarnaudamas tau ir tavo protėviams, aš nesuteikiau priežasties taip mane įžeisti. Man būtų skaudu, jei mano doras kareivis sužinotų, kaip tu įtari jį.

SKIRGAILA. Ką tu kalbi, Daugaila? Kas jus mano skriausti? (*Ima taurę ir geria iki dugno; išgėręs šluosto ūsus; kiek patylėjęs, niauriai*). Kiek aš esu girdėjęs kalbų, kad jūs visi nepakenčiat vokiečių dievo?.. Ar ne Stardas gundė pakelti ginklą ir išginti jį ir visus, kurie su juo, iš Lietuvos, o mirdamas patsai pagerbė tą dievą?

DAUGAILA. Netikiu, kad Stardas būtų tai padaręs. Sumelavo tau lenkų popas, jei tiesa, ką esu girdėjęs.

SKIRGAILA. Sumelavo, sakai? O kiti, kurie vakar kovos metu apleido mane ir, pas Vytautą perėję, privertė mane pralaimėti, ar irgi netvirtino, kad nekenčia vokiečių? O Kęstučio sūnus juk su vokiečiais išvien...

DAUGAILA. Tai trakiečiai, valdove... Jie dar nėra užmiršę, kad senas Kęstutis buvo jų valdovas.

SKIRGAILA. Taip, taip, bet seno Kęstučio sūnus vokiečių dievo ženklų papuošė savo krūtine... Visgi dėl jų aš pralaimėjau mūši... (*Abu kurį laiką tyli, nuleidę galvas*). Kuo pasitikėti, Daugaila, kuo pasitikėti?.. (*Pakėlęs galvą*). Man sakė, kad lenkų pasiuntiniai dideles siūlė dovanas Jogailos vardu mano karavadams. Ir tau, Daugaila, ar jie nėra siūlę?..

DAUGAILA. Taip, ir man yra siūlę... Bet su panieka atmetė jų pasiūlymus visi...

SKIRGAILA. Tai buvo vakar... O nūnai, Daugaila, ar atmetę?.. Kas mane įtikins, kad ir nūnai visi taip pasielgtų?

DAUGAILA. Tie, kurie su tavim, ištikimi tau...

SKIRGAILA. Ištikimi... Taip, ištikimi; (*nusišypsojęs*) bet vis tik pastatyk sargybą pas lenkų duris: tenevaikščioja ir nesimato su nieku.

DAUGAILA. Gerai, valdove...

SKIRGAILA (*ima qsočį, pila sau taurę; rodydamas į Daugailos taurę*). Gerklė, Daugaila. (*Gerklė savo taurę iki dugno ir stato atgal. Daugaila, vos palytėjęs, atstumia vyną, niauriai žiūri priekini, barbūdamas pirštais į skobnis*). Kas tasai kvailas vokiečių, kuris patsai galo sau jieško? Ko jam čia reikia?

DAUGAILA. Tai tas patsai vokiečių, dėl kurio kilo šis karas. Jo vardas, rodosi, Kelleris. Taip man sakė pirklys, kurį aš esu įkišęs į rūsį ir patsai tardžiau.

SKIRGAILA (*nustebęs, net iš vietos pašokęs*). Kelleris? (*Sėdasi vėl ir traukdamas taurę*). Nudurti mane sumanė, ar ką? (*Mėgina gerti, net matydamas, kad taurė tuščia, siekia qsočio*).

DAUGAILA (*išimdamas iš užančio laišką*). Šis laiškas tau pasakys. Dievai man nesuteikė gudrybės suprasti žodžiams, šiuose ženkluose paslėptiems, o kitiems rodyti be tavo žinios aš nenorėjau.

SKIRGAILA (*imdamas laišką*). Kaip tu jį išgavai?

DAUGAILA. Jis kunigaikščienei skirtas. Jai perduoti buvo įteiktas tam kareiviui.

SKIRGAILA (*atiduodamas laišką atgal*). Jei laiškas ne man, bet kunigaikščienei, atiduok jai. Man jo nereikia.

DAUGAILA (*ima laišką ir slepia užantin*). Kaip nori, valdove. Aš maniau, kad tuo įtiksiu tau. (Lyg pasiteisindamas). Kitaip negalima buvo. (*Skirgaila vėl ima qsočį ir pilasi vyno*). Kas man daryti su vokiečiu, jei tikrai panorės jis slaptai pilin įsivogti?

SKIRGAILA (*atgėręs kiek vyno, stato taurę atgal; nuleidęs galvą kurį laiką mąsto*). Laikyti savo rankoje priešas ar draugas vis tiek naudinga ir malonu. Teįleidžia jį kareivis. (*Pakėlęs galvą*). Fryzų pirkli, kai nebus reikalingas, gali pakarti. (*Nusišypsojęs*). Vėl daryk taip, kad ir tau iš to būtų naudos.

DAUGAILA. Tavo nauda, valdove, mano nauda. Apie kita aš negalvoju.

SKIRGAILA. Ir veltui. Kai mane pakeis kitas, ar neteks tau pasigailėti, kad per daug mano nauda rūpinaisi?

DAUGAILA. Tegelbsti dievai tave ir mus!

SKIRGAILA. Nuo to meto, kai Stardas atsižadėjo senų dievų ir mirdamas naują pagerbė, aš nebetikiu nei dievais, nei žmonėmis.

DAUGAILA. Aš daugel metų jau ištikimai tau tarnauju. Galėjai pakankamai įsitikinti.

SKIRGAILA. Žinau, žinau, Daugaila. Visi taip kalba ir kalbėjo. Visi man ištikimai tarnauja. Drįstų gi kuris kitaip! Bet aš vien sau gero jieškau ir daugiau niekam.

DAUGAILA. Tu valdovu gimęs, ir tau lėmė likimas valdyti tautas ir žmones. Mes ištikimai turim tau kaipo valdovui tarnauti: to mūsų pareiga ir garbė reikalauja.

SKIRGAILA (*atsikėlęs kurį laiką vaikšto tyliai po kambarį; paskui sustojęs ties Daugaila*). Pasakyk man, Daugaila, kaip dažnai tu kalbėjai šiuos žodžius mano broliam Jogailai ir Švitrigailai?

DAUGAILA (*atsisėdęs tiesiai ir suraukęs kaktą*). Tavo žodžiai nūnai keisti, valdove. Jie įžeidžia mano žilą plauką. Jei aš tavo broliams nesu sakęs, ką tau sakau, tai tik todėl, kad jie manęs neklausė. Aš gal pasakysiu tai ir kitiems, net Kęstučio sūnui, jei tu, kunigaikšti, sumanysi pasielgti su mumis, su mūsų kraštu, kaip pasielgė tavo broliai. Mes jūmyse matome savo vadus, gimtojo krašto gynėjus, o jus norite mus paversti savo audringų aistrų įrankiu. Mes jus mylėti ir gerbti norim, o jūs niekinate mus. (*Kalaviju pasiremdamas*). Iki šiol mes tave mylėjom, kunigaikšti, nes ir tu mus mylėjai, mūsų vargus, mūsų kančias. Neleisk dabar įsigalėti savo sieloj juodoms mintims.

SKIRGAILA. Kam tiek daugel žodžių kalbi, Daugaila, lyg moteris būtai? (*Eidamas į kėdę*). Aš myliu tuos, kurie gyvena ten, miškuose ir laukuose, ir sunkiai vargsta, kaip tu visuomet man esi sakęs, bet gal todėl myliu, kad jų nepažįstu. Juk jie turi būti tokie patys, kaip aš ir tu.

DAUGAILA. Taip, jie žmonės, kaip tu ir aš. Senas esu, valdove, ir jau pažinau, kas yra žmogus ir jo karti buitis.

SKIRGAILA (*atstumia koja kėdę, vaikšto po menę, nuleidęs galvą ir rankas susidėjęs užpakalin*). Visur niekšybė, visur tik smarvė. Sliškai esame, šliužai, rupūžės!.. Nesuprantu tik vieno, Daugaila, kodėl Perkūnas netrenkia šio pasaulio, jei išgali, dulkėmis nepaverčia, kaip jis seniai jau yra nusipelnęs?

DAUGAILA (*atsikeldamas*). Jis protingesnis už mus, kunigaikšti, ir geresnis. (*Stovėdamas*). Jis kaipo stiprus vyras tik kovoje baisus, bet širdis jo skaidri ir šviesi. Būk ir tu į jį, kunigaikšti, panašus ir neniekink veltui žmonių: jie ne pikti, kaip tu manai, bet nelaimingi ir negudrūs varguose.

SKIRGAILA (*vaikščiodamas po menę*). Taip, taip, aš vienas tik piktas, aš tik žiaurus, nedoras, girtuoklis, o visi žmonės geri... Visi, išskyrus mane. Na, ką gi, gyvenkite ir džiaukitės, o aš... (*Sustojęs ties Daugaila*). Perduok, Daugaila, laišką, kam jis skirtas... Kunigaikščienei įduok... (*Nusigręžęs, eidamas nuo jo*). Kai jis pateks į jos rankas, tu man praneši.

DAUGAILA (*atsikeldamas*). Ar tik nesumanei, kunigaikšti, mus apleisti?

SKIRGAILA. Aš dar tiek nenustojau proto... Vėlgi aš ne moteris, kad savo mintis

kitam pasakotau... (*Prieina stalą, pila taurėn vyno, geria iki dugno ir sėdasi pas krosnį. Daugaila ilgai stovi vietoje, žiūrėdamas į Skirgailą, paskui eina į duris. Duryse jis vėl susilaiko ir pažvelgia į kunigaikštį, kuris nejudėdamas sėdi, galvą nuleidęs, susimąstęs, parėmęs ranka pasmakrę, alkūnę įrėmęs į klupstį; paskui nusilenkia, ima kelis pagaliukus ir vieną po kito įmeta krosnin. Ugnis labiau suliepsnoja. Daugaila grįžta, prieina kunigaikštį, pabučiuoja kakton ir išeina, nei žodžio neprataręs. Skirgaila atsigręžęs pažvelgia į jį ir vėl nejudėdamas sėdi, įsmeigęs akis į ugnį. Duryš tyliai atsiveria, ir įeina krivis Skurdulis. Jis senas, nusilpęs, visai žilas; eina į kėdę ir sėdasi. Kurį laiką abu tyli).*

SKIRGAILA (*vos pakreipęs galvą*). Tu atėjai, seni?

SKURDULIS. Taip. Tu mane šaukei, ir aš atėjau.

SKIRGAILA. O tu žinai, ko aš tave čionai pakviečiau?

SKURDULIS. Be reikalo manęs nesišaukia niekas, vaikeli. O kai pašaukia, žinau, kad esu ten reikalingas.

SKIRGAILA (*po trumpos valandėlės*). Tavo dievai, seni, mirė ar galvos neteko.

SKURDULIS (*liūdnai nusišypsojęs*). Vaikel, tai širdis tavo skausmuose dejuoja. Dievai nemiršta ir negimsta. Jie amžini, ir galia jų amžina.

SKIRGAILA. Kodėl gi tyli Perkūnas ir netrenkia tų, kurie jį apleidžia?..

SKURDULIS. Ar ne vis tiek Praamžiui, kuriuo vardu jį žmonės garbina?

SKIRGAILA (*atsigręžęs į jį, mustebes*). Krivi, ar pamišai?.. Ką tu kalbi?..

SKURDULIS. Kai vaikas tampa jaunuoliu, o jaunuolis suaugusiu vyru, jie keičia savo drabužius, į labiau pritaikintus jų ūgiui ir darbui. Tauta kaip žmogus auga ir rimtėja, o jos tikėjimas dievais – tai rūbai, kuriuos ji dėvi. Mūsų tauta buvo vaikas, bet atėjo laikas tapti jaunuoliu, ir todėl ji keičia dievus. Kai surimtės ir taps suaugusiu vyru, ji apleis naująjį dievą, kaip dėl jo apleido Perkūną. Bet vis tiek, kaip ji pavadins naująjį dievą, kuriuo vardu šauksis jo, gerbs visuomet tą patį, didį, paslaptinę Praamžių, kuris gyvena ne ten (*rodo į dangų*) ir ne čia (*rodo į žemę*), ne ažuolynuose mūsų, ne naujose šventovėse, bet žmogaus sieloje.

SKIRGAILA. O nemeluoja tu, krivi? (*Atsistojęs*). Tai kam gi mes kovojom su vokiečiais ir su lenkais? Kam vieni antrus žudėm, deginom kaimus ir pilis? Kam gi mes tai darėm ir iki šiol darome? (*Vėl sėdasi*).

SKURDULIS. Nežinau, vaikel. Tai Praamžius, turi būti, taip žmogui lėmė. Aš stengiausi suprasti, bet mano senatvė pasirodė per silpna suvokti. Tik vieną tau pasakysiu, vaikeli: svarbiausias gyvenimo uždavinys – išgyventi taip amžių, kad savo darbais nenuskriaustai kitų ir nepriverstai jų kentėti. Pagaliau kiekvienas žmogus, geras ir piktas, susipranta, tik dažnai per vėlai ateina žmogui toji mintis galvon.

SKIRGAILA. Šlykštu visur, bjauru!... (*Pasikėlęs vaikšto ten ir atgal*). Man bjauru girdėti, ką tu kalbi... Jei tiesa, ką sakai, geriau man visko netekti ir gyvenimo po draug...

SKURDULIS. Jei, apleisdamas gyvenimą, nieko nenuskriausi ir nepriversi kentėti, ir gyvenimas tave vargina – apleisk jį. Tik saugokis savo skaudančios sielos kliedėjimą laikyti rimto vyro proto išvada. Žinok, kad mirtis visų nekenčiama, ir nėra

jokios jėgos, kuri priverstų žmogaus sielą pamilti ją. Todėl žmonių nekenčiama ir to atmintis, kuris savo noru ją randa.

SKIRGAILA (*ilgesnį laiką vaikščioja. Sustojęs ties kriviu*). Pasakyk man, krivi, kada tu melavai, dabar ar tuomet, kai plūdai mus, kam, užmiršę senus dievus, draugaujam su vokiečiais ir lenkais?

SKURDULIS. Ten kalbėjo širdis jūsų širdims, o čia reiškia protas tavo nusiminiui. Ten aš buvau senų dievų krivis, o čia gydytojas, nes tavo siela, mano vaikeli, serga.

SKIRGAILA. Aš tavęs neprašiau mane raminti. Melagis tu kaip visi, ir todėl nėra tau nei mano pagarbos, nei pasitikėjimo tavim...

III

Augštojoje Vilniaus pily, moterų pusėje. Visa, kaip penktame pirmosios dalies vaizde. Ant suolų sėdi mergos ir verpia linus. Pas skobnis sėdi Ona Duonutė. Viena mergų šluoja molinę aslą.

[...]

JONAS SKARBEEKAS. – Tenenusileidžia saulė, jums pykstant! – tarė Viešpats mūsų Dievas Jėzus Kristus, ir Jo ramybė teviešpatauja tavo sieloje, mano dukrele! (*Rodo į Oligę*). Kuo tave užgavo šioji mergytė, kad taip gailiai pravirkai?

ONA DUONUTĖ. Ak, šventasis vyre, tu nežinai, kas man tenka kentėti šioje pily!

JONAS SKARBEEKAS. Žinau, dukrele. Ne tau vienai. Garbingasis vyskupas Henrikas ir jo palydai sėdi savo kambary, sargyba apstatyti, kaip kaliniai – ir kenčia. (*Prieina, ima rankom jos galvą ir nusilenkęs bučiuoja kakton*). Nešk savo kryžių, atmindama, kad Kristaus buvo dar sunkesnis, ir Viešpaties malonė tesie su tavim. (*Žegnoja laimindamas; Oligei*). O tu, dukra mano, eik ramiai. Tenurimsta tavo valdovė, ir ji tau atleis kaltę. (*Priejęs ima už pečių ir atsargiai kreipia į duris. Oligė išeina, pažvelgdama su neapykanta į kunigaikštienę. Skarbekas atsieda šalia kunigaikštienės ir švelniai imdamas jos ranką*). O dabar, dukruže mano, nuramink savo sielą šventa išpažintimi. Sudėk pas Viešpaties Jėzaus kojeles, kurio nužemintas tarnas esu, savo skausmus ir džiaugsmus, savo nusiminimą ir viltis, savo troškimus...

ONA DUONUTĖ (*neigiamai kraipydama galvą*). O ne, šventasis vyre, aš nesu pasiruošusi tokios didelės pareigos atlikti! Mano siela kupina blogų norų, neapykantos ir keršto troškimų. (*Atitraukdama savo ranką*). Aš tik norėtau pasitarti su tavim, šventasis vyre... Štai, šitą laišką įteikė man toji mergaitė... (*Duoda jam laišką*).

JONAS SKARBEEKAS (*ramiai skaitydamas laišką*). Šioji mergytė tau labai ištikiama, ir neverta ant jos pykti.

ONA DUONUTĖ. Ji labai mane užgavo, kalbėdama mano garbę įžeidžiančius žodžius.

JONAS SKARBEEKAS (*baigęs skaityti, nusigręždamas, padeda laišką ant skobnių*). Klatingas ir apgaulingas žmonių amžinas priešas. Nuodėmingos meilės ugnį sukūrė jis širdyje to, kuris tau rašo šituos žodžius. (*Dėdamas kairiąją ant laiško*). Saugokis, mano dukrele, tinklų, kuriais klatingasis nori tavo sielą pagauti ir iš tiesaus suklaidinti kelio. Neužmiršk, kad galingasis Dievas lėmė tau baigti mūsų šventosios karalienės pradėtą darbą, ir todėl tu turi visuomet būti skaisti kaip dangaus lelija... Nenusidėk Dievui ne tik darbais, bet ir troškimais.

ONA DUONUTĖ (*sugniaužus rankas*). Ak, šventasis vyre! Aš tiek nuvargau, nuilsau, jog nebeteko mano siela jėgų... Negaliu pakelti naštos, kurią tu nori užvelti ant mano silpnų pečių, šventasis vyre... Negaliu, nepajėgiu...

JONAS SKARBEEKAS. Pasitikėk Dievu, dukrele mano. Jis neapleis tavęs ir suteiks tau reikalingų jėgų... Mūsų šventoji karalienė su savo vyru Gardino pily kalinami šito klatingo valdovo įsakymu, jos pasiuntiniai čia kaliniais laikomi... Kas išgelbės karalienę, kas sulaukys nuo šio nelaimingo krašto kerštingą rūstaus Dievo ranką už josios valdovo nusidėjimus? Kas suminkštins Skirgailos širdį, užgesins baisaus karo pavojų? Tu viena, tik tu viena gali ir – turi...

ONA DUONUTĖ. Negaliu ir nenoriu, šventasis vyre... Lenkų karalienė panorėjo Lietuvos pilių... (*Šiurkščiai*). Juk aš lietuvaitė, Lietuvos krašto duktė...

JONAS SKARBEEKAS (*nutraukdamas*). Tylėk ir nesipriešink Dievo lėmimui, kurio mudu nesuprantame... Atmink Kristaus žodžius apie tinginį tarną. Tau daugel suteikė Viešpats ir daugel pareikalas baisioje paskutinio teismo dienoje... (*Po kurio tylėjimo, šiurkščiai*). Tu dar nepažinai kunigaikščio kaip vyro?

ONA DUONUTĖ (*paraudusi, susigėdusi ir uždengusi veidą rankom*). Ak, neklausk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEEKAS. Už piktus jo darbus Viešpats Dievas aptemdė jam protą, bet vis tik nėra žuvusi jo sielos išganymo viltis. Kol jis tamsuoju tebesti, sunkus nusidėjimas Viešpaties akyse susiartinti tau kaip žmonai su juo?

ONA DUONUTĖ (*nedrąsiai*). Betgi jis mano vyras...

JONAS SKARBEEKAS. Tau nesuteikė Dievas malonės spręsti dangaus dalykams, ir tu manęs turi klausyti, jei nenori amžinai degti pragaro ugnyje, netikėliams ir hereetikams Dievo valios pakurtoje.

ONA DUONUTĖ (*tyliai*). Atleisk, šventasis vyre...

JONAS SKARBEEKAS. Dievas atleis, ir aš Jo vardu tau atleidžiu, tik saugokis, dukra mano, puikybės... Tai vartai, per kuriuos klatingojo pagunda įeina į sielą... Vyras tavo, – sakai. Taip, kada praregės jo siela, kada atliks, ko iš jo pareikalas Dievas tavo lūpom. O iki tol ne vyras jis tau. Juk tavo jungtuvės – tai prievarta buvo, ir mūsų visų šventasis tėvas, Romos popiežius, gražins tau laisvę, jei ji šventam mūsų darbui bus reikalinga. Tu kunigaikščiui ne žmona, kol jis, puikybės pagautas, nenori atsižadėti priešingų Dievui savo darbų, skriaudžiančių mūsų šventą karalienę. Dievo valią reiškiu tau... Taip jam pasakysi, kai jis pareikalas tavęs kaip žmonos, ir Dievas tau už gera tai paskaitys... Jei ir tuomet nesuminkštės jo širdis, ir jisai nesiliaus atkakliai el-

gęsis prieš savo brolių Jogailą – dienos jo bus suskaitytos, ir rūsti Dievo ranka pakelta. Apie laišką, ir tą, kuris jį rašė, užmiršk: ne Dievo lėmimą, bet velnio ranką čia matau...

ONA DUONUTĖ (*ima kalbėti tyliai, bet balsas nuolat tvirtėja ir baigia karštai*). Aš silpna, aš neprotinga moteris... Aš noriu elgtis, kaip Viešpats tavo lūpom man liepia... Bet negaliu... skaudu mano širdžiai... Ji man kalba, kad to riterio žodžiai nuširdūs ir teisūs... Nėra juose melo, šventasis vyre! Tai junta mano širdis... Jis vienintelis pamilo mane taip, kaip niekas iki šiol nebuvo pamilęs ir nepamils... Nejaugi tokia meilė nuodėminga? Ne, šventasis vyre, aš netikiu!.. Ji skaisti kaip žvakės liepsna. (*Liūdnei*). Tokios kitos meilės juk nebesulauksiu savo amžiuje.

JONAS SKARBEEKAS (*rūsčiai, grasinamai*). Baidykis šito bjauraus jausmo! Atmink, kad jis klatingos tautos sūnus, ir pati tiesa virsta jo lūpose apgaulingu melu. Jei jis tave myli, temyli, kaip dera riteriui, skaistybę pažadėjusiam: tepasirenka tave širdies mergele, kaip riterių papročiai liepia. Bet jausmo, kuris tavo širdy gimė, saugokis!.. Tūkstančių metų ugnis nenuvalys baisios tavo nuodėmės... Žinok, gudrus ir stiprus velnias – ir jis jau surado kelią į tavo sielą... Amžina pražūtis, negęstanti pragaro ugnis tavęs laukia!..

ONA DUONUTĖ (*nusiminusi, nuleidusi galvą žemyn*). Melskis už mane, nusidėjėlę, šventasis vyre... Aš užmiršti jo visgi negaliu, negaliu... Negaliu, šventasis vyre... (*Ima laišką nuo skobnių*). Šitas laiškėlis tiek sujaudino mano širdį ir pagimdė tokią linksmybę, jog aš ėmiau suprasti, kodėl ji taip ilgėjosi iki šiol... (*Spaudžia laišką prie krūtinės. Veidas jos nušvinta laimės šypsena, akis pakelia augštin. Kunigas, mustebes, pasipiktinęs žiūri į ją. Tuo metu durys staiga atsidaro, ir jose atsistoja Skirgaila*).

JONAS SKARBEEKAS (*pasikeisdamas*). Nusigąsk savo žodžių, paklydusi avele!..

SKIRGAILA (*duryse stovėdamas*). Tu visur kaip juodas kranklys pastoji man kelią. Kur tu, ten nepasisekimas. (*Įeidamas kambarin*). Tuoj išginsiu iš čia jus visus, svetimą lizdą pamėgusius.

JONAS SKARBEEKAS (*atsistoja ir žemai nusilenkia*). Pasisekimo ir nepasisekimo žemės dalykuose teikia žmogui Viešpats Dievas, žiūrėdamas, ko žmogus jo akyse užsitarnavo. O tu, kunigaikšti, žodžiu ir darbu kiršini teisingą Dievo rūstybę, klausydamas šventosios mūsų tikybos priešų pagundos...

SKIRGAILA (*susiraukęs*). Tylėk, pope! Aš neatėjau klausyti čia tavo kvailų žodžių; kalbėk juos moterims; vyrui nedera klausyti tavo patarimų. Dabar išei, tu čia neberekalingas.

JONAS SKARBEEKAS. Teprablaivina Dievo malonė tavo sielą, kunigaikšti, ir pamokina tave gerbti Jo šventą valią. (*Žemai nusilenkęs jam ir kunigaikščienei, išsinešdina*).

SKIRGAILA (*eidamas į kunigaikščienei ištiestom rankom*). Aš matau: tu linksmas. Džiaugsmas spindi iš tavo veido, ir tu veltui stengiesi jį paslėpti. (*Kunigaikščienei nusigręžia nuo jo, ir jis susilaiko vidury menės*). Man malonu, kad tu geriau pasijutai šeimininke, nekaip viešnia čia būdama. (*Sėdasi ant suolo pas skobnis*). Tu jau lioveisi ant manęs pykus?

ONA DUONUTĖ (*nusigręždama*). Aš tau atleidau, kunigaikšti, kad tu mano jaunas dienas pražudei. (*Atsigręždama*). Teatleidžia tau teisingasis Dievas baisioje paskutinio teismo dienoje.

SKIRGAILA. Aš suprantu, kad tave sunkiai nuskriaudžiau. Matyti, taip dievai buvo lėmę, tavo ar mūsų seni, vis tiek... Ir geriau, kad taip atsitiko. Ko vertas vyras, kuris tiek lengvai tavęs atsižadėjo ir užleido kitam, kaip tai padarė lenkų kunigaikštis? Kalba, kad jis besirengiąs kitą vestį.

ONA DUONUTĖ. Dievas panorėjo, kad meilėje būtau apvilta. Jam vienam atiduosiu ją amžinai.

SKIRGAILA (*iš paniūrų į ją pažvelgdamas*). Dievai turi deives, o tu jiems kam esi reikalinga? Tavęs užleisti aš niekam nemanau. (*Nuleidęs galvą*). Anksčiau aš nežinojau, kas toji moters meilė, ir kam ji vyrui reikalinga. Jei man kuri patikdavo, aš tik norėjau, kad ji man priklausytų... (*Pakėlęs galvą ir pažvelgęs į ją*). Tokia šypsena, kaip toji, kuri man įeinant nušvietusi buvo tavo veidą, nei viena moteriškė dar nėra manęs sutikusi.

ONA DUONUTĖ (*į jį nukreipusi savo veidą*). Kunigaikšti, tu klysti.

SKIRGAILA (*karčiai, nusišypojęs*). Bijau, kad taip. Aš visuomet klysdavau, kai maniau apie žmones ar pikta, ar gera. Todėl aš labai nuvargau ir noriu atsilsėti. (*Įsmeigęs į žemę akis*). Aš ilgai apie tai esu mąstęs. Valdymo našta tepasiima ant savo pečių Kęstučio sūnus – jam vienam tik tegaliu užleisti savo vietą, bet ne Jogailai ir ne kuriam kitam broliui. Patsai aš užsidarysiu paveldėtoje iš tėvo pily, kad nematytai ir negirdėtai nieko... (*Pažvelgęs į ją*). Tik tu viena ten būsi su manim ir tokia šypsena kaip šiandien šypsosies man.

ONA DUONUTĖ. Kunigaikšti, tu vėl klysti.

SKIRGAILA. Bijau, kad vėl klystu. Bet dabar aš supratau, kodėl vyrui reikalinga moters meilė, ir ji man turi būti. Todėl supratau, kad aš vienas, ir nėra man draugų.

ONA DUONUTĖ (*nusigręžusi į jį, neapykantos kupinu balsu*). Nejaugi manai, kad, taip su manim pasielgdamas, galėjai mano meilę įgyti? Buvo laikas, kada man buvo gaila tavo neramios sielos, bet... (*Nusigręžus*). Žinoma, tu gali mane uždaryti keturiose pilies sienose, (*neigiamai kraipydama galvą*), bet tuo nepriversi pamilti tave.

SKIRGAILA. Mano žmona esi, turi manęs klausyti. Argi tavo dievas nepaliepė to, ar gal aš tau kaipo žmonai pikta esu padaręs, ar prievartą prieš tave panaudojęs?..

ONA DUONUTĖ. Patsai Viešpats Dievas lėmė mergelės širdžiai pamilti vyrą, o vyrui mergele, ir šventoji Bažnyčia laimina tą meilę amžinu ryšiu. Bet ne iš meilės vedei mane, ne meile vadovavaisi tu, per prievartą imdamas mane sau žmona. Nėra ir negali būti Augščiausiojo Dievo ir šventosios Mergelės, krikščionių šeimų globėjos, mūsų jungtuvėms palaimos. Skaudžia prievarta išgautas Bažnyčios palaiminimas yra tik iš Dievo pasityčiojimas. Taip kalba šventasis vyras ir mano sąžinės vadovas, dvasininkas Jonas Skarbekas.

SKIRGAILA (*į ją iš paniūrų žvairuodamas, iš lėto*). Už tokius žodžius jam reikėtų liežuvis ištraukti; jei aš to neliepsi padaryti, tai vien tik, kad tau nebūtų skaudu. Bet

susilauks jisai to, nors tariasi esąs savo dievo ir mano brolio Jogailos ypatingoje globoje.

ONA DUONUTĖ. Kam skriausti turi šventą žmogų? Jei tavo rūsti širdis keršto reikalauja, nubausk, o dar geriau, liepk nudėti mane: vis tiek aš tau ne žmona ir ja niekuomet nebūsiu.

SKIRGAILA (*iš paniūrų į ją pažvelgdamas*). Būsi, kai aš panorėsiu. Bet dabar ne rūšiai barti – su geru žodžiu atėjau aš pas tave. Tik, matyti, tu vis dar pasitiki savo draugais, jų pagalba, ir todėl taip su manim kalbi.

ONA DUONUTĖ (*pakėlusi akis augštin*). Tu man priminei, kad ne vieno mano draugų kraujas tarp manęs ir tavęs. Ačiū.

SKIRGAILA. Na, taip, kai kurių jau nebėra gyvų, o kurie gyvi, apleido tave. Ką jiems gali duoti draugavimas su tavim? Vien mano rūstybės baimę. Kur dabar galėtai prisiglausti, mano pilį apleidus?

ONA DUONUTĖ. Man nereikia nei žmonių meilės, nei jų palankumo. Bet tu veltui manai, kad aš neturiu draugų, kurie norėtų man pagalbos suteikti. Tu pats žinai, kad jų yra, ir todėl laikai mane uždaręs kaip kalinę, nors sakai, kad tavo žmona esu.

SKIRGAILA. Veltui taip kalbi. Pasakyk žodį, ir pilies vartai tau atsivers, ar nori medžioti, ar pažįstamus aplankyti. Teišvyks tik iš mūsų krašto priešas. O kodėl tu mano žmona esi, pati žinai. (*Po trumpo tylėjimo, į ją žiūrėdamas*). Kur dabar eisi iš mano narnų? Tavo žemėje sėdi mano tijūnas, o tasai, kurio sužadėtinė buvai, jau kitą sau pasipiršo. (*Parėmęs galvą rankom*). Nebūk žiauri ir nesielk su manim pikta, kai aš atėjau su geru žodžiu.

ONA DUONUTĖ. O kodėl kilo šis karas?

SKIRGAILA (*atsisėdęs tiesiai ir nusišypojęs*). Ar nemanai, kad vokiečiai pradėjo karą, tave užstodami? Ten dar ne visi pamišo... Žinok, kad šį karą sukėlė Kęstučio sūnaus noras padabinti savo galvą Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepure. Ordinas jam palankiai teikia pagalbos, pamatęs, kad aš netikiu jo pasiūlymais ir aklu įrankiu nebūsiu, kaip kad buvo mano brolis Jogaila.

ONA DUONUTĖ (*tvirtai*). Netiesa.

SKIRGAILA (*ilgu žvilgsniu į ją pažvelgęs*). To man niekas dar nedrįso pasakyti į akis, o kas būtų drįsęs, nepakartotų. Bet tu moteris. (*Po kurio tylėjimo*). Vokiečiai man karaliaus vainiką siūlė ir ketino Žemaičių išsižadėti, jei sutiksiu susidėti su jais prieš lenkus. Aš atmečiau jų pasiūlymus: kunigaikštis Skirgaila užsidės karaliaus vainiką tuomet, kai patsai to panorės, o kol kas jis dar nežino, kur tasai vainikas su Didžiojo Lietuvos kunigaikščio kepure geresnis. Kuo gali baigtis su vokiečiais susibičiuliavimas, aš gerai numatau. Pakanka brolio Jogailos ir Vytauto patyrimų. (*Nuleidęs galvą*). Karas prasidėjo ir baigsis, o dėl tavęs niekam neskauda.

ONA DUONUTĖ. Tebūna taip. Bet yra jų tarpe kilnių riterių, kurie pasiryžę aukoti dėl manęs savo gyvybę, ir tu veltui tvirtini, kad aš neturiu draugų.

SKIRGAILA. Ar turi galvoje tą vokiečių, kuris buvo sumanęs tave išvogti iš mano pilies?

ONA DUONUTĖ. Jis kilnus riteris, narsus ir tvirtas vyras.

SKIRGAILA. Ir aš jį tokį manau. Ar todėl tu liūdi, kad aš sukliudžiau jam įvykinti, ko norėjote tu ir jis? Jums, moterims, labai patinka, kurie dėl jūsų neapgalvotai elgiasi, kaip elgtis rimtam vyrui nedera.

ONA DUONUTĖ (*išdidžiai*). Aš tavo valioj esu, ir gali kalbėti, kaip tau patinka, nepaisydamas, ar mane užgauni. Bet žinok, jei Dievo būtų lemta man pačiai iš jūsų dviejų pasirinkti, aš jį, ne tave pasirinktau.

SKIRGAILA (*ilgai žiūri į ją, parėmęs ranka pasmakrę*). Tu jau pasirinkai, ir man tai į akis sakai. Pasigailėsi.

ONA DUONUTĖ (*taip pat*). Aš valdovų duktė, ne vergė, ir tavo grasinimai manęs nebaido. Aš sakau, kad tu visa žinotai.

SKIRGAILA (*tiesiai atsisėdęs*). Gerai. Jei tau jisai tiek patinka, pažadu padovoti jo galvą.

ONA DUONUTĖ. Dievas neleis! Dievas jį apsaugos!..

SKIRGAILA. Matysim, kas daugiau gali, tavo dievas ar Lietuvos valdovas. (*Pasikėlęs*). O dabar tu užmiršk, ką aš tau buvau sakęs, ir neatsimink. Aš atėjau čion su gera širdimi, norėjau tavo draugas būti. Bet dabar užmiršk tai... Aš būsiu tau valdovas ir viešpats, ir tu greit pajusi tai.

ONA DUONUTĖ. Dievas gailestingas.

SKIRGAILA. Ir lauk iš jo pasigailėjimo. Iš manęs jo nesulauksi nei tu, nei kiti.

1. Kokios temos gvildenamos šioje ištraukoje? Nurodykite scenas, kurias galima laikyti veiksmo kulminacija, ir jas aptarkite.
2. Aptarkite dvasinį Skirgailos lūžį (atkreipkite dėmesį ir į remarkas): kokios priežastys jam sukelia keršto troškimą? Ar Skirgaila vertas pasmerkimo ar pateisinimo? Pagrįskite.
3. Panagrinėkite Skirgailos ir Skurdulio dialogą: kodėl jie nesusikalba? Aptarkite jų kalbėjimo būdą; kokias vertybes jie teigia? Kuo jos skiriasi?
4. Apibūdinkite Oną Duonutę. Kodėl ji laikosi savo nuostatos? Kodėl jos elgesys išprovokuoja Skirgailos žiaurumą? Kokios atsiskleidžia jo būdo savybės? Įrodykite, kad Skirgaila – tragiškas herojus.
5. Remdamiesi tekstu, apibūdinkite tragedijos žanro savitumą.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Albertas Zalatorius, „Vincas Krėvė: gimtoji aplinka kūrybos veidrodyje“, *Žmogus ir žodis*, 1999, nr. 2, p. 3–18 (el. prieiga: http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/ZM_ZOD2.PDF)
- Viktorija Daujotytė, „Vincas Krėvės universalijos“, *Metai*, 2012, nr. 12, p. 70-74 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/7101-viktorija-daujotyte-vincas-kraves-universalijos>)
- Regimantas Tamošaitis, „Meninės vaizduotės trajektorijos“, *Metai*, 2012, nr. 12, p. 78–81 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/rss/737-2012-m-nr-12-gruodis-/7103-regimantas-tamosaitis-menines-vaizduotes-trajektorijos>)
- TV spektaklis V. Krėvės drama „Skirgaila“, <http://www.lrt.lt/mediateka/paieska>

IGNAS ŠEINIUS (1889–1959)

Vaizdavimo būdu bei stiliumi Šeinius yra pirmas nuoseklus impresionistas lietuvių literatūroje. Jis operuoja nebe buitinėmis detalėmis, bet spalvų ir nuotaikų „dėmėmis“, pastovią lokalinę spalvą (couleur locale) pakeisdamas subtiliais ir nuolat kintančiais pojūriniais pagavų fiksuojamo pasaulio niuansais.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

„Siegfriedą Immerselbe“ turiu pažymėti kaip pirmą mūsų romaną, įsileidusį į aukštųjų idėjų, pasaulinio gyvenimo sritį. Jis aiškiai nesitenkina mūsų ribomis, bet siekia europietiško minčių rato tegu ir paremto aktualija.

Antanas Vaičiulaitis

I. Šeinius biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Kuprelis (ištrauka)

XXXVI

Kuprelis vėl patylėjo kiek, palaukė.

– Ilgai ėjau iš namų išėjęs.

Kur ėjau, apie tai negalvojau. Buvau kaip pakalnėn paristas akmuo. Vien riedėjau. Toliau nuo namų, toliau nuo žmonių.

Toli nuėjau. Kad ir ieškoję, būtų niekur manęs neradę.

Dieną miegojau kur krūmuosna įlindęs, o naktį ėjau, bėgau. Vengiau sustikti žmonių ir iš tolo. Bijojau, kad jie, pamatę mane, pamišėliu paskaitys ir dar, keliuos susirinkę, panorės sugauti.

Jei ir naktį pasivaidindavo kur žmogus, nutildavau ir užsiglausdavau kur.

Dar ir dabar bijau žmonių, labiausiai nepažįstamų. Kai ką sustinku, tuojau žiūriu, ar jis ko neslepia: kišenėje ar akyse.

Vieną šiltą vakarą, nusėdus saulei, ėmė kilti iš pievų balti rūkai, kaip vidurvasaryje. Aš sustojau ir išžiūrėjau į juos. Jie kilo, sklaistėsi, nērės pro krūmus, paslėpė upelį. Man kilo galvoje vasaros vaizdai, raiškūs, varsingi – jie svaigino mane.

Ėmiau brist pievon. Tolyn, gilyn. Bet pamažu. Bijojau sudraikyti rūkus ar sudrumsti savo regėjimus.

Štai matau, ten toliau stovi ji, visa balta, apsiautus nuo galvos lig žemei permatomu apsiaustu. Ji moja į save. Girdžiu ir švelnų, rūkų nešamą kuždesį: „Olesi, Olesi.“ Einu į ją, tiesiu rankas. Ji pakyla oran ir slenka pažemiu. Vejuos paskui. Ji slenka greičiau ir vis toliau. Jau pavargstu, man užmuša kvapą, suklumpu pievoje, ji vėl, matau, sustoja ir kužda: „Olesi, Olesi!“ Vėl vejuos, akių

nuo jos neatitraukdamas. Štai ji lūkina manęs. Jau visai arti, tiktai penkiaus žingsniais nuo manęs atokiai. Dar arčiau, dar arčiau. Štai visai priėjau. Stveriu jos ranką, širdis sustojo iš džiaugsmo, ir ji vėl staiga mane palieka. Bet iš tolo kužda, vilioja.

Štai Gundė įslinko miškan, išnyko. Įlėkiau paskui. Ieškau, graibau apie kiekvieną medį. Ji štai atsiliepia man per kelintą medį. „Au, aš čia!“ Lekiu tenai, ji toliau: „Au! au! Olesi!“ Štai matau, ji medyje ant šakos linguoja; šaka girgžda, ir jos šilkinis permatomas apsiaustas čeža. Pasalomis, slapstydamasis prieinu prie to medžio, taikau jau lipt, ji šust! ant kito. Tenai jau supas, linguoja. Žiūri į mane ir piršteliu moja.

Miške vis daugiau temo, bet aš mačiau ją vis viena. Ji man žvilgėjo tamsoje ir kelią rodė.

Naktis nubalto, išaušo, ir Gundė visai nuo manęs pasislėpė. Lyg visą pasakingą reginį šviesa sugėrė.

– Gunde, Gunde, ateik, sugrįžk, sugrįžk! Žiūrėk, kaip čia raudona saulė teka, purpuru uždega girių viršūnes ir auksu tirpina debesis. Klausyk, kaip paukščiai bunda, tolimon kelionėn rengias, rokuojas. Jie skris visi susitarę. Tu išskridai viena...

– Sugrįžk, Gunde! Aš visas degu lūkesiu. Sugrįžk ir paimk mane!

Stovėjau miško pakraštyje iškėlęs rankas ir mačiau, kaip augo, skleidė palša diena, persunkta šaltos tikrovės. Nemigęs pradėjau busti.

Laukiau tokių rūkiais kylančių vakarų, laukiau ūkanoje Gundės, bet vakarai darės vis šaltesni, – rūkai nekilo. Naktys darės juodesnės, ir temo greičiau.

Jaučiau, kad buvau visai nesveikas. Iro mano kūnas ir dvasia.

Protarpiais, ypatingai rytais, viskas man prablaivėdavo, nuo akių lyg kokios uždanga nukrisdavo. Jaučiaus pasveikęs. Juokiaus pats iš savęs, iš meilės apskritai.

– Kvailas daiktas. Dar kvailesnis, kas jai nugarą lenkia.

Ryždavaus tuojau pat grįžti į normalias gyvenimo vėžes ir nejuokinti daugiau pasaulio.

Bet pamažu vienas vaizdas po kito primindavo man Gundę. Girdėjau jos balsą, jaučiau jos kvapą.

Ir man vėl darydavos svaigu. Vėl keitės mano akyse dienos šviesa ir visi daiktai aplinkui.

Jaučiau, kad tie pasveikimo protarpiai man buvo labai nesveiki.

Bet dienos bėgo ir tekino mane kaip vanduo jūros pakraštyje kietą akmenį.

Vienam, nežinau kokiam miške radau didelį kiaurą ažuolą. Susukiau jame savo gūžtą.

Neturėdamas ko daryti, nežinodamas kur dėtis, kiauras dienas slankiojau po mišką. Vakaraus grįždavau savo ažuolan, įlįsdavau drevėn ir užmigdavau tenai, lyg vandenyje nuskandintas. Joks sapnas manęs negundindavo. Miegas būdavo juodas ir tuščias kaip gili duobė. Nubudęs jausdavau, kaip jis mane

žemyn slegia ir vėl savo juodon duobėn stumia.

Išalkęs bruknių, spalgenų pasirinkdavau. Sukramtydavau jas. Radęs kur, grybą išsikepdavau. Ir jau būdavau sotus. Visai mažai man reikėjo. Dar gurkšnį vandens šaltinyje išgerdavau. Nuo jo man vėšiau pasidarydavo, galvoti kiek palengvėdavo.

Retkarčiais man būdavo beveik linksma. Vienas, vienas. Miške tylu tylu. Kartais nusigandęs kiškis tarp krūmų švysterėja. Lapė pralekia, vilkas savo sermėgą parodo. Voverė riešutus lazdynuose braškina, gliaudo; įsikandus po vieną apušėn neša. Margai dryžas genys medžiu šokinėja; kala kiek įmanydamas jį iš visų pusių. Žalvarniai pačiose viršūnėse rėkauja, ant laibų šakų grakščiai supasi.

Neatsižiūriu aš į visus miško gyventojus. Visi jie man tapo artimi, lyg kokie giminės, kaimynai. Pažinau jų, regis, kiekvieną, beveik pasisveikinti galėčiau. Geniai kalė ir mano ažuolą, nuo kirminų gynė, ir ne kartą voveraitė ant jo pasėdėti atlėkdavo. Ir lapė nebijodavo pro šalį prasmukti. Vilkas beveik kasdien netolimais praeidavo.

Bet tokiai šviesnei valandėlei praslinkus, sunku, nepaprastai man būdavo sunku. Rodos, visi debesys ant to miško užgriūdavo. Užtemdavo jame, lyg saulė visai būtų pranykusi.

[...]

XXXIX

– Meilė mane tokį padarė. Sulaužė, perdegino, – atkėlė Kuprelis galvą.

Žiūri pro langelį, pro kurį mėnulio sidabrinė juosta tiesias per stalą, per aslą, dengia lovos kraštą. Ieško tarytum ko.

Kuprelis lyg ką nubraukė nuo savo veido, atsilošė kėdėje, pažiūrėjo tamson ir jau kitu balsu pasakoja.

– Stebėtina, kaip laikas nudildo viską. Po keletos metų jau vargiai galėjau prisiminti Gundės veidą. Regis, taip viską dar žiūriu, nors pro rūkus, o veido jau veik nematau.

Negalvojau apie ją jau taip dažnai. Sapnuoti, regis, visai nesapnavau. Bet sieloje, širdyje jaučiu dar ir dabar meilės antspaudą. Ji tapo ugnimi įdeginta. Jos iš tenai niekas nebeįstengs išdildinti.

Tiesa, ir vėliau neretai galvojau, laukiau, kad štai, štai prasivers malūno durys, guviai sugirgždės laiptai ir Gundė į mane ateis pavargus, bet linksma, štai šitan kambarėlin. Laikiau jį visuomet švaroj, padabintą. Nieko, jokio žmogaus, jin neleidau.

Tai tik jai, brangiai viešniai.

Tu pirmas peržengei slenkstį.

– Kam tave įleidau, nežinau, – lyg kokia mintis Kupreliui skersai kur kelio atsistojo.

Pats čia visuomet skaitau, dirbu, galvoju. Čia viskas sklandžiai man sekasi. Lyg jausčiau Gundę prie savo peties ar girdėčiau ją mūsų vaikams rūbus dorojant.

Prieš trejetą metų įvyko kas, ką ir dabar kiekviena smulkmena pamenu.

Buvo pavasario ankstyvos nuotaikos vakaras. Ir čia, aukštai būdamas, jaučiau pavasario kvapą. Apėmė noras likti ir nakvoti malūne.

Guliu, miegas neima. Kiekvienas vaizdas, kiekviena smulkmena Gundės meilės pro mano akis palengva plaukia. Viską, regis, tikrai matau. Rodos, kad ne tik matau, bet ir jaučiu, džiaugiuos, gyvenu, kaip ir tuomet. Jau tarytum esu ne malūne, o Skardžiuose. Jaučiu ir matau, kad esu vargoninkas. Pamilęs nuostabią Gundę, nuostabaus gyvenimo kaitinamas.

Štai mėnesieną naktį laikiu jos su Irša atvažiuojant. Laukiu ilgai, nerimauju. Ji pagaliau atvažiuoja. Linksma, nudžiugus, kad niekas jos nepatriko.

Vedam. Gyvenam vienus metus Prūsijoje. Laimingi, vienas nuo kito negalėdami atsitraukti. Grįžtam Skardžiuosna, susitaikom su tėvais. Visi mums palankūs, visi draugingi. Aš pastebiu net, kad mano kupros mažėja, mano savijauta auga.

Matau kiekvieną detalę, kiekvieną smulkmeną mūsų gyvenimo. Galiu viską paliesti rankomis, tiek tikra.

Turbūt užmigau...

Švenčiam Olesėlio septynerių metų gimimo dieną. Sveikas, gražus vaikas. Geltonplaukis. Panašus į mamą. Gal daugiau mane mėgsta. Bet nenori būt vargoninku, nenori skambinti, sako, bus malūninkas. Ar inžinierius. Aš džiaugiuos. Šiandien dovanojau jam vėjinį malūną. Pats padirbau, numalevojau¹. Štai Olesėlis darželyje ant šulo jį pastatęs, geresnio vėjo laukia, į visas puses kraipo. Aš ir Gundė žiūrim pro langą, džiaugiamės, didžiuojamės. Aš apskabinu ją, spaudžiu į save. Ji glaudžias.

– Žiūrėk, Olesėlio malūnas jau sukas, – sako Gundė. Ji taria tą vardą taip ypatingai. Jame jungias ir meilė sūnui, ir man.

– Tėveli, malūno sparnas užsikabino! – šaukia Olesėlis. – Ateik, padėk!

Skubinu padėti...

Nubudau. Pamažu, nenoromis.

Merkiu akis, guliu, noriu toliau sapnuoti.

Pro langelį ryški vėlaus ryto šviesa veržias, bet aš nesikeliu.

Girdžiu Gundės, girdžiu Olesėlio balsą, viską matau. Matau net, kad jo kairės rankos nykštukas aprištas. Įpjovė vakar, statydamas savo tiltą per upelį sode...

Kas beldžias į duris.

Reikėjo keltis, reikėjo eit malti. Bet visą dieną, visur mačiau tik tą sapną. Svaigau nuo jo.

Gyvenau juo ilgai. Mažai valgiau, mažai gėriau. Niekas man nerūpėjo.

Pamažu pajaučiau, kad vėl prasivėrė mano didelė žaizda. Visą vasarą vėl buvau nepanašus į žmogų.

Bet laukiau, nuolat laukiau vėl tokį sapną susapnuoti.

Jis negrižo.

Aš norėčiau mirti, antrą kartą jį susapnavęs. Matyti Gundės žvilgsnį, girdėti Olesėlio balsą. Ir likti tame sapne...

Nutraukė Kuprelis.

Tyli. Niekur nežiūri. Akys nepaprastai, juodai spindi.

Vis tyli Kuprelis. Laukia ko.

Laukia.

Aš keliuos. Tyliai, palengva.

Einu į dureles, vos liedsdamas aslą.

Kuprelis nemato manęs, negirdi.

Pravėriau, išėjau. Pravėriau dureles po truputį, po truputį.

Lipu laiptais žemyn. Tyliai, vos liedsdamas juos.

Malūnas pilnas šešėlių. Sienose, lubose. Jie sėdi ant girnų, glaudžias į piklių. Žiūri į mane. Aš sustoju, į juos žiūriu.

Čia viskas gyva. Bet viskas dabar tyli.

Aš stoviu, žiūriu, klausaus.

Man nuostabu, sunku daros. Tarytum aš įėjau į kokią paslapčių vietą, iš kur sugrįžti negalima.

Stoviu, nedirštu eiti.

¹ Čia: nudažyti.

1. Kokia tema, koks jausmas vienija kalbančiojo išgyvenimus? Kaip tai atskleidžiama?
2. Kaip išgyvenama praeitis? Kodėl ji daug intensyvesnė už dabartį?
3. Kokiomis raiškos priemonėmis sukuriamas estetinis išpūdis? Palyginkite abiejų ištraukų tekstus ir aptarkite stilistines jų ypatybes.
4. Aptarkite ištraukos sandarą, sakinio ritmiką. Kuo impresionistinis kūrinys skiriasi nuo realizmo krypties artimų kūrinių?

Siegfried Immerselbe atsijaunina (ištraukos)

Pasitaiko Siegfried Immerselbės gyvenime akimirksnių, kada jis tarno Fritzto atžvilgiu pamišta titulus ir socialią atstumą. Buvo tokių akimirksnių karo metu, po karo pamažu jų vėl daugiau pradėjo atsirasti.

Tokius akimirksnius – jie kartais virsta valandomis ir dienomis – Fritz mėgsta. Jis pajaučia tada turįs kai kokią aukštesnę misiją ir stengiasi ją atlikti visu rimtumu. Tokie akimirksniai jį pakelia, duoda jėgos. Jam taip pat nublunka titulai ir apdyla socialės ribos.

Gavęs parėdymą penktai valandai paruošti kavos dviem ir atnešti iš rūsio seno Domo, Fritz suprato, kad šiandien reikia laukti ypatingai didelio akimirksnio. Pasirūpino ypač gerai išvirti kavą, atitinkamai sutvarkė sielos gelmes.

Siegfried Immerselbe išgeria, tiesiai atsisedęs pusiau gotiško reiniško baroko fotelyje, vieną kavos gurkšnį, išgeria kitą ir taria in anapus aštunkampio stalo tokian pat fotelin pasodintą Fritzą:

– Gerai išvirei kavą. Tu visados gerai išverdi, kai panori. Nenorėčiau pasakyti, kad tau gero noro stigtų. Visados buvai mano patikimiausias tarnas, kartais pajausdavau tavyje, nežiūrint padėties skirtumo, stačiai draugą.

– Aš suprantu. Profesorius turėjai daug blogų pergyvenimų ir šeimoje, ir šiaip. Aš taip pat profesorių mėgstu.

– Prisipilk daugiau likerio, Fritz. Žinai, kad aš mažai geriu. Gerkl!

Fritz geria, lūpas servetėle nušluosto ir vėl geria. Jo, prie 54 metų, raudoni skruostai daugiau inrausta. Jei turėtų plaukus, juose pasidarytų šilta.

– Siegfried Immerselbe žiūri in savo seną tarną ir darosi vis daugiau juo patenkintas. Jam galima daug, beveik viską patikėti. Niekur nieko neišneš, bent Siegfried Immerselbe nepatyrė, kad išneštų. Siegfried Immerselbe visados išdėstydamas jam savo sumanymus, gal daugiau kad išgirstų, kaip jie tarp aslos ir lubų skamba, bet, reikia pripažinti, jie atsiliepdavo Fritzto galvoje neretai tikrai svariomis pastabomis. Nors jis tik paprastas tarnas, tik ūkininko sūnus iš Slesvigo. Kurio šiaurės didesnė pusė, su Fritzto tėviške Sonderburg, danų nete-reiniškai barokiškai išdrožinėto fotelio nugaros, ties viduriu mėlynu pliušiniu isėtai atplėšta. Dėl to jis paliko Fritzą ir po karo savo tarnyboje, dėl to moka jam 5 markių mėnesinį priedą.

– Klausyk, Fritz, ką aš tau pasakysiu, – atsilošia Siegfried Immerselbe aš-triai iškyšuliu apsaugotos.

– Aš gaunu štai keturių mėnesių atostogų, poryt išvažiuoju Italijon, Gardonèn prie Gardos ežero. Ten nutariau pas profesorių Gonzano pamėginti a t s i j a u n i n t i.

Fritz pastatė lyg saugumo dėlei likerio stikliuką stalo vidurin ir taip pat atsilošia fotelio mėlyno pliušinio iškyšulio. Jis stengiasi suprasti, bet jam temdo mintį per didelis skaičius svetimų vardų. Karas buvo jau seniai, atrato nuo jų.

– Man atrodo, kad nustebei kiek. Kas tave stebina?

Fritz dar galvoja.

– Taip, žinai, kad prieš atjauninimus buvau griežtai nusistatęs. Maniau, kad germanas, o ypač vokiečiai, turi mirti karo lauke ar natūrale senatvės mirtimi, jos neatidėliodamas. Kai prieš keletą metų nacionalsocialistiniai medicinos mokslininkai norėjo pastatyti savo uždaviniu greičiau surasti tikrą būdą žmogaus gyvenimui prailginti, aš pirmas smarkiausiai pasipriešinau. Jie norėjo palenkti mane paaiškinimu, kad tas būdas, jį suradus, bus laikomas slaptai ir taikomas tik vieniems vokiečiams. Aš atsakiau tada, kad vokiečiai neturi bijoti mirties, kad jis neturi atrasti mirti. Seniams per ilgai užsigyvenus, aiškinau, jaunieji gyvenime negalės prasimušti, jiems noras priekin skverbtis atpuls, visame kame insitvers stagnacija, jokia pažanga nebus pamanoma. Pažanga juk ir yra kova tarp seno ir jauno, tarp inprasto ir naujai atrasto, maniau. Vokiečiai turėtų pirma sau neribotą erdvę patikrinti, paskum tik galėtų, jei panorėtų, apie gyvenimo prailginimą galvoti, sakiau ir taip. Todėl mums valdžią paėmus ir buvo padarytas galas visoms panašioms pastangoms. Max Hirschfeldo seksualinio tyrinėjimo institutas Berlyne buvo tuojau pat uždarytas. Žydams be-pigu buvo apie ilgą amžių galvoti, kai jie visą žemės kamuolį jau buvo aprėpę, ironizavome. Dabar aš galvoju kitaip.

– Kodėl? – paklausia Fritz ir pasiėmęs stikliuką iš stalo vidurio jį pilną prisipila.

– Vado atstovas pasakė šiandien, kad jei n o r i s t i p r i o s V o k i e t i j o s, t u r i i r p a t s b ū t i s t i p r u s. Jo valia, Vado atstovo valia yra visiems privaloma. Ar galima pavadinti stiprumu, kai aš, prieš keletą dienų muziejuje nedidelės amerikietės mergaitės paklaustas, kaip vadinasi Vokietijos valstybės galva, nieko negalėjau atsakyti? Pamiršau. Stačiai ir paprastai pamiršau. Kaip koks susenęs rusas ar prancūzas. Juk tai jokiomis aplinkybėmis nepateisina-mas nusilpnėjimas, Fritz.

Fritz išsiėmė nosinę ir šluostosi veidą, laukdamas, kad jį prakaitas išmuš. Jam nusišluosčius, prakaitas tikrai tuojau ir išmuša. Fritz pradeda dabar su-prasti kiek savo šeimnininką. Po tokio nusikaltimo galėjo blogiau atsitikti.

– Vokiečiai prie 50 metų neturi teisės tiek susenti, kad savo krašto nepažintų. Kiekvienas vokiečiai ir 100 metų sulaukęs turi būti sveikas ir stiprus. Juo daugiau bus sveikų ir stiprių senių, juo didesnių pastangų rodys jaunuoliai, juo mažiau kvailysčių jie darys. O juo tirščiau Vokietija bus apgyvendinta stiprių vyrų, juo greičiau nuvers ji savo ankštas sienas, – net atsistojo Siegfried Immerselbe tardamas šituos žodžius. Jie pakėlė jį iš reiniško baroko fotelio.

Atsistojo ir Fritz, stikliuką pakeldamas. Jis dabar visiškai supranta savo šeimnininką. Jo šeimnininkas tikrai neturėjo jokios teisės tiek pasenti. Galėjo jį vargai išvarginti, galėjo jam tėvų ir jo išgertas Reino vynas apgadinti kraują, bet ligi tiek pasenti... Fritz vėl šluostosi ir laukia, kad jį prakaitas išpiltų.

– Sėsk, Fritz, aš noriu daugiau tau ką pasakyti, – sėdasi Siegfried Immerselbe ir laukia, kol gerai nusišluostęs Fritz atsisės.

Fritzą apima dabar nerimastis. Jis laukia kai ko dar baisesnio. Gerai išauklėtas tarnas nežino dabar, ar rankas ant kelių, ar ant stalo dėti.

– Tu visados buvai man ištikimas, paklusnus kaip tikras vokiečių. Aš noriu, kad ir tu, kai tavo jaunesni broliai eis Slesvigo atsiimti, galėtum šautuvą nešti ir vienas kaip du ar trys danai kautis.

Jau pusiau stojas Fritz, nors ir žino, kad neturi teisės stotis.

– Aš noriu, kad ir tu, Fritz, atsijaunintum. Aš apmokėsiu visą tavo kelionę ir atsijauninimą.

Neišsilaiko Fritz, pašoksta.

– Aš nenoriu, profesoriau!

– Kaip gali nenorėti, jei aš noriu? Pasiaiškink.

– Atsijauninti jokių būdu nenoriu! – pavirsta Fritz in tarną, bet kartu ir in sukilusį tarną.

– Gana aš buvau jaunas! Kiek vargo turėjau su moterimis, kiek kartų buvau apviltas! Tai prakeiktai kvailas buvo laikas. Džiaugiuos, kad pradėtu surimtėti.

– Bet jei Trečioji valstybė pareikalaus iš tavęs atsijauninti? – atsistoja ir Siegfried Immerselbe ir arčiau in savo tarną prieina.

– Gana Vokietijai mano vieno gyvenimo!

– Jei ji pareikalaus, tris, keturius kartus turėsi jai gyventi!

– Ne, profesoriau, tada verčiau aš grįšiu Danijon, – eina Fritz atopakalin in duris ir galvoja, kaip neprotingai jis pasielgė, kad anksčiau Danijon negrįžo. Būtų sau dabar Fredriku besivadinęs ir ramiai pleškes valgydamas tylios senatvės belaukęs.

– Gerai, aprimk, Fritz, aš važiuosiu vienas, – deda jam šeimininkas ranką ant peties.

[...]

Insižiūri Siegfried Immerselbe pro pusiau užskleistą langą tamson. Ten nieko nematyti, tik juoda. Toje juodumoje jis pajaučia ryšį su visata, jį maldingumo nuotaika apima.

– Viešpatie, aš esu tik mažas Tavo tarnas... Tik tikintis Tavo vokiečių...

Klauptų Siegfried Immerselbe, tik prisimena savo padėtį. Jis, generalinis direktorius, profesorius ir rasizmo vyriausias apaštalas, gali juk Dievui sėdėdamas melstis.

– Gal negerai, kad aš insibraunu Tavo tvarkon, kad noriu iš man duoto vieno du gyvenimus pasidaryti. Bet, Viešpatie, man reikia antro gyvenimo.

– Tu žinai, Viešpatie, kad esu ne paskutinis Tavo tarnų. Aš esu vokiečių, dalelė Tavo išrinktosios tautos. Ne kokia paprasta dalelė, vienas idėjinių jos vadų, Tavo paskyrimo vykdytojų.

Geriau atsisėda Siegfried Immerselbe lovoje.

– Tavo tautos žmonės negali senti kaip kokie negrai, slavai ar Tavo atsimetėliai prancūzai. Jie turi būti stiprūs ir ilgai gyventi, kad galėtų visus Tavo uždavinius atlikti. Tu padarei juos pirmais pasaulio mokslininkais, kad jie galėtų paruošti metodinio galvojimo pergalę prieš diletantizmą. Tu gražinai dabar jiems meilę intuicijai, kuri yra vienatinis ryšys su Tavimi. Tu padarei juos pirmais Tavo kariais, kad jie kardu išnaikintų blogą sėklą ir paruoštų erdvę Tavo Paties išrinktiesiems plėstis ir tarpti. Tu tikrai padarysi juos pirmais diplomatais, kad jiems ir ten sektųsi, kur jie kardu dar nepasiekia. Tu turi padaryti vokiečius ir ilgai gyvenančiais, kad jie tikru intuicijos ir savo vyriško instinkto keliu eidami galėtų visa ko atsiekti. Juk jie, juk mes tiek ilgai turime ruošti, tiek kliūčių mums pritauso Tavo atstumtos tautos! Mes pasenstame pirmiau, negu tinkamai pasiruošiamo. Mes laiko ir jėgos netenkame invykinti, kas Tavo mums skirta. Mes turime būti, o! Viešpatie, ilgai jauni ir stiprūs!

Imperatyvą Siegfried Immerselbe staiga pajaučia savo krūtinėje. Lyg iš žemės kylančią, lyg erdvėje tūnančią ir šių plotų pasiekiančią praamžę vokiškąją dvasią būtų savyje pajutęs. Juk jis, Siegfried Immerselbe, išrinktosios vokiečių tautos aukščiausios paskirties reiškėjas, turi teisės ir pakalbėti su Dievu, ne tik Jam melstis.

– Viešpatie, aš turiu Tau ir pasakyti kai ką. Tu toli nuo žemės būdamas kartais neįžiūri, o gal ir laiko neturi geriau nujusti, kas čia, žemėje, dedasi. Tu statai mums, savo tautai, didelius reikalavimus, tik kai mes, būdami klusnūs, juos vykdome, Tu pamiršti mus, vienus sau palieki. Prisimink, kas buvo 1914–1918 metais. O ir paskum ligi pat 1932 metų. Kodėl Tu darai taip?

Didingai atkelia galvą in lubas, paaiškinimo iš viršaus laukia.

– Tu padarei tai, gal mumis pasitikėdamas. Tik atsimink, kad Tavo pasaulis labai netobulas, kad Tu jį tik pusiau apdirbęs paleidai iš rankų. Tavo mums skirtas uždavinys darosi todėl kartais nepakeliamas. Tada mes šaukiame in Tave, primename susidariusią padėtį, o Tu tyli.

– Gal Tu išbandyti mus nori, išbandyti ligi pat galo. Tik kas iš to, jei Tavo išrinktieji, blogiausiu atveju Tavo pagelba pasitikėdami, žus jos nesulaukę? In ką Tu kreipsiesi, jiems žuvus? Juk žemėje nėra kas juos pavaduotų.

– Ar buvo gerai, kai Tu tą dieną muziejuje moterų, ir dar amerikiečių moterų, akyse palikai mane vieną? Ką galėjo jos, Tavo šviesos nevertos moterys, pagalvoti ne tik apie mane, o apie visą Tavo tautą? Tai, Viešpatie, ne tik man vienam, Tau kartu gėda pasidarė. Juk toks menkas aš tada atrodžiau! Šaukiame muziejuje prieš 60 lengvakalbių moterų!

– Nerūstauk tada, jei aš dabar darau ką prieš Tavo tvarką. Nerūstauk, jei aš atsijauninęs ir visą vokiečių tautą pasiimsiu jauninti. Ji turės būti tokia

pajėgi, kad ir Tau ją pamiršus galėtų Tavo paskirtį vykinti, kad galėtų žemės kamuolį tinkamai tvarkyti.

Siegfried Immerselbe darosi vis drąsesnis, smarkesnis. Aukščiau lovoje atsisėda.

– Sukurti žemę ir žmogų, ir dar tik pusiau, nebuvo jau toks didelis daiktas. Daug didesnis netobulus žmones ir nesudorotą žemę suvaldyti. Reikia žiūrėti, kad viskas tinkamai numatyta tvarka vystytusi, kad niekas šunkeliais neiškryptų. Tu padarei protingai, kad mus tam dideliu uždaviniui parinkai, tik Pats neturi pamiršti, ką esi pavedęs. Kad viskas gerai eitų, Tu turi reikalui esant in pirmą mūsų šūkį tuojau atsiliepti, mums prašomą pagelbą nedelsiant atsiųsti. Ne tik mes Tau, Tu mums taip pat turi pareigų.

– Matai, Viešpatie, kad aš turiu Tau reikalavimų. Ne nuo savęs, nuo visos vokiečių tautos kalbu. Nors Tavo darbą dirbdamas, bet blogai padedamas, esu dabar čia, šitame keistame kažin kokio anglo pastatytame japoniškame name-lyje, atsidūręs. Jaunystės atgauti čia in italą atvažiavau, Tavo vokiečių tautai duotą paskirtį tęsti noriu. Tavo pagelbos, Tavo palaiminimo dabar tik prašau!

– Ar Tu girdi mane? Ar nori man padėti?

Laukia Siegfried Immerselbe.

Sustiprina balsą.

– Ar išgirdai, ką aš Tau išdėsčiau, ko prašiau?

– Negali tylėti, nes stačiau reikalavimus ne savęs dėlei, nors ir teisę turėčiau.

Reikalavau išgirsti mane visos vokiečių tautos dėlei. Tavo paties paskirtimi rūpinuosi.

– Atsiliepk, Viešpatie! Per visus tris mėnesius man ko pasakyti progos neturėsi.

– Tu tyli. Lyg aš koku menkniekiu Tave varginčiau. Ar lyg Tau kokios kitos tautos reikalai daugiau rūpėtų. Lyg Tave daugiau domintų tų menkaverčių prancūzų pastangos mano kraštą izoliuoti, jį geležies ir ugnies siena apjuosti, užtroškinti paskum.

– Tu tyli, kai aš in Tave rimtą valandą taip rimtai kalbu, Tavo užtarnautos pagelbos šaukiuosi.

Insiklauso Siegfried Immerselbe nakties neperveriamon tylon, juodumon insižiūri. Jo akys, nors ir blėstančiais žiburiais, sužiba.

– O gal Tau vis tasia, jei aš in velnią kreipčiaus? Su juo prieš Tave sutartį sudaryčiau? Tavo šventyklas išdeginčiau ir jų vietoje giriose senų savų vokiečių dievų, Tiu, Wodan ir Fro¹, stabus pastatyčiau?

Insirėžia Siegfried Immerselbe lovon, savo padėties svorį ir atsakingumą jusdamas.

– Man velnio pagelbos nereikia. Šių dienų žmogus daugiau gali padaryti. Supykę vokiečiai daugiau padarys negu jis, Tavo priešas.

– Būdamas vokietis, Tavo išrinktosios kilnios tautos vienas idėjinių vadų, norėjau lojalumą Tau parodyti. Nenorėjau, kad tarp Tavo tautos ir Tavęs suges-

tų santykiai. Bet jei kaip, mes, didelį paskyrimą savyje jausdami, galime jį ir be Tavęs vykinti. Jei reikės, gali mus vesti kaip senovėje mūsų pačių dievai. Wodan savo kalaviju ir ant jo nedžiūstančiu krauju kelią mums rodys. Galėsi žinotis tada! Ar Tu girdi tai?

– Ar girdėjai, kad aš meldžiaus Tau kaip tikras katalikas? Kad kalbėjau su Tavimi kaip geras vokietis? Dabar? Dabar aš grasau Tau kaip teisėtai supykę nacionalsocialistas!

– Išgirk mane, aš reikalauju! Aš reikalauju, kad Tu mane išgirstum! – pakelia Siegfried Immerselbe aukštyn rankas ir galvą.

Tyly visur. Kieta kalnų tyla viską kausto. Siegfried Immerselbės Vokietijoje išvargintas balsas vargiai pro namelio sienas prasiskverbia. Bet jis laukia ir klausosi, lyg Dievas su juo, išblyškusi ir sunykusi Fausto ainiu, kalbėti norėtų.

Staiga suvirpina tylą radio garsiakalbio tamsus ir sultingas imperatyvus balsas:

– D e v i n t a v a l a n d a. V i s i e m s i n s a k y m a s g u l t i. V i s i t u o j a u p a t g u l a!

Siegfried Immerselbe kartu su kitais japoniškų namų gyventojais, nors ir nėra dar sąmonės nustojęs, bematant sukiša kojas po patalu, užsitraukia jį ligi kaklo ir, nei trims minutėms nesuėjęs, jau miega. Klusniu ir tyliu miegu. Kaip visatos vaton, erdvės ilgesio nežinančion, suvyniotas.

Siegfried Immerselbe nulipa nuo asilo siauroje Florencijos gatvelėje ties vienu baltu, žalsvomis durimis XV šimtmečio nameliu. Keistas namelis, langų nematyti. Gidas, atvedęs jį čionai, sako, kad tai garsaus skulptoriaus Donatello² dirbtuvė. Jis čionai kaip tik dabar ir laukia jų.

Gidas pabarškina savo lazda durysin. Išėina dailiai žilai barzdotas senukas apyilgiais ratu nukirptais plaukais, balkšvu veidu, visas balkšvai ilgu apsiaustu apsvilkęs. Galvą dekoratingai apsirišęs, turbūt nuo dulkių, balta skepeta.

– Prašau vidun, malonūs svečiai. Man labai smagu pažinti garsųjį mokslininką profesorių Siegfried Immerselbę. Prašau, – lenkiasi senukas Donatello ir abiem rankomis kelią rodo.

Siegfried Immerselbe, kaip reikia uniformuotas, nusiima savo nacionalso-cialistinę kepurę ir ineina. Donatello prašo sėstis, žvalgytis aplinkui, o jis tuo tarpu padirbės. Parodys svečiui, kaip jis iš šalto marmuro šilumą ir nemirš-tamą gyvybę išskelia. Paskum, kai svečias pažins jo darbo būdą, kai apsipras kiek, supažindins jį arčiau su čia esamais savo darbo kūriniais.

Iš pradžių žvalgosi Siegfried Immerselbe, kaip prašytas, aplinkui. Čia tikrai nemažai yra ko pasižiūrėti. Ne tiktai Biblijos ar Senosios istorijos vyrai ir moterys realistiniame Renesanso stiliuje, bet ir prašmatniai pabalnoti gyvo didumo žirgai su plienan inkaustytais dožais. Štai kaip rūpestingai ir kilniai padarytas tas karo

vadas Gattamelata³, kaip gerai jis pasodintas ant savo stamantraus žirgo, kaip karingai ir valstybiškai laiko ištiesęs ranką priekin. Gabus, darbštus senis. Visa, nors in gatvę be langų, didelė dirbtuvė daugiausia išbaigtais darbais nustatyta.

Dabar, su aplinka susipažinus, reikia pažiūrėti, kaip senukas dirba. Iš didelio marmuro gabalo skelia jis pliką laibą jaunikaitį. Atrodo, kad jis išeis nieko sau. Tik senuko darbo metodas rodo, Siegfried Immerselbei gerokai pasenęs. Būtų daug lengviau pirma nulipdyti iš molio, paskum numatuoti ir perforatorium, ar kaip jis ten vadinasi, nustatyti marmure skulptūros išvaizdą. Galima būtų daug to paties kūrinių egzempliorių pridaryti. Tą darbą galėtų atlikti bet kokie šiek tiek painformuoti gizeliai. Tuo būdu kai kas bedarbių gautų užuodarbį, o kartu galima būtų padidinti krašto eksportą. Juk kiek būtų galima tu pat statulų padirbti iš vario, bronzos, gipso, marmuro, medžio. Invariausiomis kainomis! O Donatello, kuris dabar čia vienas dirba, lengvai galėtų pasidaryti savo dirbtuvės direktorium.

Nors ir vienas senis, bet, žiūrėk, štai kaip sparčiai jis dirba! Stačiai matyti, kaip jaunikaitis iš marmuro auga, savo jaunus muskulus intempia ir in toli optimistiniu žvilgsniu žvelgia.

– Tai Dovydas. Kuris akmenuku kakton filistinų milžiną Goliatą nudėjo, – paaiškina Donatello ir paglosto Dovydui ranką, jo tokią jauną, bet taiklią ranką.

Taip, tai tas, supranta Siegfried Immerselbe. Arčiau in jį insižiūri, jame kritiško antropologo akis atsiveria.

„Jis per aukštas savo metams, kad būtų žydukas, – galvoja sau Siegfried Immerselbe. – Per laibas. Žydukas kresnesni, apvalesni. Šito Dovydo pečiai ne visai žydiški, per siauri. Jo nugara per tiesi, kad būtų žydiška. Galva ne tokia apskrita, kaip reikėtų. Nosyje ir akyse taip pat žydiškumo nedaug kas yra. Nors senis plačiai išgarsintas skulptorius, net Vokietijoje yra apie jį ir jo darbus storų monografijų prirašyta, bet rasės klausimuose jis nėra autoritetas.“

Donatello, kaltą kešenėn insidėjęs, darbą nutraukęs, žiūri in savo svečią Siegfried Immerselbę. Vis arčiau ir rūsčiau insižiūri.

Sunkus tas žvilgsnis darosi Siegfried Immerselbei. Matyt, senis permatė jo mintis. Tikrai, kaip jis galėjo pagalvoti čia taip neatsargiai? Būtų bent palaukęs, kai išeis.

Galvoje Siegfried Immerselbei apsisuka nuo to žvilgsnio. Jis atsistoja susigėdęs. Ne, neapsisuka. Jis nepargrius. Pasakys seniui, kad jam skubėti reikia, išeis.

Kas?! – – – Jis stingsta, žingsnio negali išžengti. Jaučia, kaip jo kraujas kaip vanduo sušąla. Raumenys ir kaulai, ir nacionalsocialistinė uniforma uolon susilieja.

Tikrai, jis pavirto in marmuro gabalą. Intuityviai jaučia, kaip jis stovi ten baltas ir kietas.

Dabar senukas Donatello pasiima taburetą ir prie jo su kalta rankoje priei-

na. Ne piktas. Jo žvilgsnis švelnus pasidaręs. Lyg suprato, kad Siegfried Immerselbe teisingai apie jį pagalvojo.

Donatello skelia jį nuo viršaus apačion, kaltą kūju pavaro. Padirbėjęs kalta šonan insiremia, iš visų pusių apeina, iš tolo delnu prisidengęs pažiūri.

Bėgtų Siegfried Immerselbe nieko nesakęs, bėgti negali. Šauktųsi gido pagalbos, gidas niekadėjas dingo kažin kur. Jis vienas čia, toli nuo Müncheno, toli nuo smarkių SS vyrų, su juo čia ką nori daro!

Sparčiai dirba senukas. Štai jau vietomis poliruoja jį, ranka paglosto.

Šilčiau darosi, kai senukas glosto. Kraujas virpėti ima, kai jis stikliniu popieriu kur pabrauko.

Siegfried Immerselbe atgyja. Visais jausmais atgyja. Geriau mato, toliau girdi, giliau plačiau jaučia. O! kaip jis dabar gyvena. Ne akmenuką, o didelį akmenį pakeltų ir ne vieną, o daugelį Goliatų viena eile paklotų! Jis vietoje nepastovi, jo paties visame kūne juntama jėga jį nuo aslos atkelia.

Ir senukas Donatello daugiau dabar patenkintas.

– Tikrai, šitas Dovydas geriau pavyko, – girdi jis, kaip Donatello iš pasitenkinimo pats su savimi šnekasi. – Jis kresnesnis, apskritesnis, platesni pečiai, smarkiau lenkta nugara. Jame žymiai daugiau jėgos juntama. Jo nosis iškilesnė, akys didesnės, plačiau prasivėrusios. Jis iš viso daugiau panėsi in tikrą Izraelio sūnų.

Juk tai apie jį taip kalba, apie jį patį! Jis, Siegfried Immerselbe, I z r a e l i o s ū n u s !

Bėgs iš čia!..

Ne, bėgti negali. Visas gyslas intempia, pykčiu sužaibuoja, bet sujudėti nestengia, – lyg kaustyty jį dar kas.

– Esi dar nebaigtas. Lūpos nepakankamai ryškios. Plonokos kiek, – kalba senis Donatello.

Ima kaltą ir storesnes, ryškesnes lūpas iškala. Paskum mažu kaltuku išdailina, paskum smulkiu stikliniu popieriu nutekina.

Siegfried Immerselbe jaučia, kai jo lūpos storeja, sodresnės, jausmingesnės darosi. Jose gyvybingumas, valios gyventi ir tarpti pranašumas išsiryškina.

Savo lūpomis jaučia jis Donatello kvapo dvelkimą, jaučia jo geismą jį visiškai tobulu ir neinveikiamai lanksčiu padaryti.

Jis toliau auga po jo sparčiu keringu kalta, jo kraujas karščiau kaista, jo raumenys tekinami plieno jėga insintempia. Jis kuriamas nugalėti ir valdyti.

Didelę, nesuvaržomą, neišmatuojamą jėgą naujas Dovydas savyje jaučia.

– Dabar dar geriau išėjo! – insisprenžia senukas Donatello abiem rankomis, toli sviedęs kaltus ir stiklinį popierių.

– Dabar jau niekas negalės man prikišti, kad nesi tikras žydas, – deda jis ranką ant peties naujam savo kūriniui ir šyptelėja geru, tėvišku veidu. Šyptelėja taip, lyg niekadės anksčiau niekas nebūtų jam taip gerai nusisekę.

Tai juk ne taip sau kokia statula, tai jis, Siegfried Immerselbe, naujo antropologijos muziejaus generalinis direktorius! Jis čia to Donatello tikru žydu padarytas!

Ne, taip praeiti negali! Jokiū būdu! Jis čia viską aukštyn kojomis apvers!

Stveria Siegfried Immerselbe taburetą, insuka jį kaip stadiono atletas ir sviedžia!.. Stveria paskum kūjį ir aplink ratu pasileidžia!..

Skyla ir griūva Biblijos statulos, trupa arkliai su dožais, džingsi langai, skalanduoja sienos... – – –

Nieko neliko.

Ne, štai dar ten varinis Gattamelata tarp griuvėsių, ranką priekin ištiesęs, joja. Neliks ir jo!

Užsimoja Siegfried Immerselbe kūju, tik mato, kad ne Gattamelata, o Donatello ant žirgo sėdi, akimis in jį žaibuoja. Patempia smarkiai pavadžius, žirgą piestu prieš jį pastato.

Siegfried Immerselbe neišsigąs, jis droš vis viena!

Bet Donatello, tas senis, paspaudžia tik pentiniais žirgą, dar baisiau akimis sužaibuoja, ir... – – –

¹Tiu, Wodan ir Fro – senieji germanų dievai: karių globėjas Tiu, karo dievas Vodanas ir Vodano žmona Frėja. ²Donatello (*tikr.* Donato di Niccolo di Betto Bardi, apie 1386–1466) – italų skulptorius, Renesanso meno atstovas. ³Erasmus da Narni II Gattamelata (1370–1443) – italų kondotjeras, tarnavo popiežiaus, vėliau Venecijos kariuomenėje; minima 1453 m. Donatello sukurtą jo skulptūrą, esanti Paduje.

1. Aptarkite kūrinio tematiką, sandarą, siužeto plėtotę, komizmo formas. Su kuo siejamas pagrindinis įvykis?
2. Apibūdinkite Siegfriedą Immerselbę. Kokie pagrindinio veikėjo mėginimo atsijauninti motyvai?
3. Aptarkite Siegfriedo Immerselbe's metamorfozę. Kuo ji ironiška? Kodėl pasikeitimas skatina perkainoti savo įsitikinimus? Į kokius klausimus ieškoma atsakymų?
4. Kaip ironiškas santykis lemia meninio vaizdo kūrimą? Kaip pasakotojas vertina vaizduojamą tikrovę, jos reiškinius?
5. Kokia humanistinė pasaulėžiūra įprasminama I. Šeinaus romane?
6. Šis romanas turi modernistinei literatūrai būdingų bruožų. Kokių?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kubilius, „Modernizmo pradmenys. Ignas Šeinius“, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, p. 129–135 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-tekstus/107-s-/5724-vytautas-kubilius-modernizmo-pradmenys-ignas-seinius.html>)
- Nerijus Brazauskas, „Teksto strategijos lietuvių modernistiniame romane“, *Lituanistica*, 2006, t. 2(66), p. 77–88 (el. prieiga: http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Lituanistica/Lit_077_088.pdf)

Simbolizmas

Lietuvių literatūroje simbolizmas iškilo XX a. antrajame ir trečiajame dešimtmečiuose Balio Sruogos ir Vinco Mykolaičio-Putino kūryboje. Simbolizmo pranašas Lietuvoje – rusiškai rašęs poetas Jurgis Baltrušaitis.

Lietuvoje simbolizmo ribos chronologiškai brėžiamos nuo pirmojo antipozityvistinės krypties lietuvių literatūros žurnalo *Vaivorykštės* (1914) ir *Pirmojo baro* (1915) pasirodymo iki V. Mykolaičio-Putino poezijos rinkinio *Tarp dviejų aušrų*, išleisto 1927 m. Nors iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškas J. Baltrušaičio eilėraščių rinkinys *Ašarų vainikas* (I d.), pasirodęs 1942 m., jis neabejotinai priklauso simbolizmo estetikos laukui. J. Baltrušaičio poezijoje filosofiskai svarstoma žmogaus būtis, jo vieta visatos sąrauge, lietuviškos simbolistinės lyrikos tradicijoje jis išsiskiria harmoningu pasaulio, ciklinio laiko suvokimu.

Pasaulėjauta artimi romantizmui, lietuvių simbolistai savo kūrybinį kelią pradėjo kaip Maironio tradicijos tęsėjai (ypač V. Mykolaitis-Putinas), tačiau, ieškodami savito poetinio kelio, nuo tautinės problemikos pamažu ėmė gręžtis į atskirą žmogų: rūpėjo prieštaranga, dualistinė jo prigimtis, dramatiška sielos istorija. Naujos poetinės tikrovės kūrimas keitė ir eilėraščio pavidalą: dėmesys sutelkiamas į nuolat kintančias emocines būsenas, išgyvenimus, ne tiek į patį daiktą, kiek į jo sukeltą įspūdį. Kiekvienas minėtų poetų turėjo originalią poetinę programą ar bent jos siekį.

B. Sruogos lyrikai (rinkiniai *Saulė ir smiltys*, 1920; *Dievų takais*, 1923) būdingas impresionistinio vaizdo eilėraštis: jis pasižymi fragmentiškumu, melodingumu, asociacijų žaismu, nuoseklus dėstymo nesuvaržytų poetinių išgyvenimų, įspūdžių mirguliavimu, improvizaciniu pobūdžiu. Eilėraščiuose išlaikomas būties slėpiningumo ir begalybės pojūtis, simbolinių nuorodų bei abstrakčių jūros, saulės, sielos įvaizdžių gausa liudija B. Sruogos priklausymą simbolizmui.

V. Mykolaičio-Putino poezijoje ryškus intelektinis pradas, sąmoningas siekis filosofiskai įprasminėti vaizdą – gilią mintį. Lyrika sutelkta į žmogaus prigimties dvilypumo apmąstymus: kosminės erdvės peizažai, žemės ir dangaus, viršūnių ir gelmių priešpriešos jo poezijoje išreiškė dramatinę įtampą tarp žmogaus prigimties ir idealių būties aukštumų. Savo simbolistiniais kūrniais poetas įteisino filosofinį lietuvių poezijos stilių.

PLAČIAU APIE LIETUVIŠKĄJĮ SIMBOLIZMĄ:

Vytautas Kubilius, „XX amžiaus lietuvių lyrika. Lietuviškasis simbolizmas“, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 155–216 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6709-vytautas-kubilius-xx-amziaus-lietuviu-lyrika-lietuviskasis-simbolizmas>)

JURGIS BALTRUŠAITIS

(1873–1944)

Pagrindinė Baltrušaičio poezijos mintis (tiek rusiškoj, tiek lietuviškoj jo kūryboj) yra ta, kad žmogus šiame pasaulyje tėra keliautojas, kad žemė jam tėra vienas laiptas visoj laiptų grandinėj, kuriais jam reikia kopti, kad dideli ir maži dalykai vienodai sveria amžių svarstyklėse.

Henrikas Radauskas

Smilgų šlamesys

Nusilenk, praeivi, žolytei prie tako,
Jei girdi, kai smilga, iš molio išdygus,
Tavo kurčiai širdžiai tyliai, tyliai sako,
Kad tu ir jos stiebas – amžių saikui lygūs...

Nes jau taip sumanė tėvas visagalis,
Kad, priėmę žemės skirtį lygiai kuklią, –
Judu – dvi jo mįslės, dvi vienodos dalys
Pelenų ir žiedo jungtame stebukle...

Kas šią žinią gyvą atbudęs nugirsta,
Savo lakų mirksnį jau iš amžių semia, –
Žemės karalystės daugiau nebeskirto
Į žvaigždėtą dangų ir dumbliną žemę...

Ramunėlė

Ramunėle tu baltoji,
Kad išpuoštum mano kelią,
Tu iš dulkių atsistoji,
Skaisčią pakeli galvelę...

Vargui – takui pro rugienas
Tavo žiedas – džiaugsmo kraitis.
Štai pasauly aš ne vienas,
Jo bedugnėj ne našlaitis...

Skurdo skausmas lyg pagijo,
Skausmo ilgesys nurimo,
Ir krūtinė jau nebijo
Kryžiaus žemės ištrėmimo...

Saulės taurę tu pripylei,
Ir, tamsus, žygiuoju drąsiai,
Ir širdis tik klauso tyliai,
Ką tu giedi mano dvasiai...

Jūros daina

Priėmęs klajūno likimą ir naštą,
Nežinoma jūra, keliu nejaukiu,
Iš ankščio į žemės žadėtą kraštą,
Į tolį užburta, į tolį plaukiu...

Ir užia, ir ošia, ir baubia, ir rangos,
Ir griūva, ir vėlei pašoksta piestu –
Nevaržomas siaubas, iširdusios bangos
Siūbuoja ir supa klajūną kartu...

Ir putos po lašą man krinta ant veido –
Vaje, tu pati, širdužėle, verki,
Kad tolimą krantą laivelis apleido,
Mįslės neįminęs, ką ras priešaky...

Bet vilnys rūstingos vėl žaidžia neparčiai...
Greit sutemų miglos verpetą užklos...
Vos draikosi putų išmėtyti karčiai –
Ir vėl aš sulauksiu giedros ir tylos...

Tiek buvo pakelta per nerimo dieną,
Ir, plaukdamas naktį, užburta, žiūriu,
Kaip barsto žibučiais gelmės mėnesiena,
Kaip žyra liepsnelės dangaus žiburių...

Ir žvelgęs atgal į išvargintą kelią,
Stebiu iš laivelio, nuliūdęs išties,
Kad paskui tik driekias trumputė srovelė –
Tai visa, kiek liekti žmogaus praeities...

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją, sintaksę, garsinę sandarą.
2. Kokia pagrindinė eilėraščio mintis? Į ką nukreipta lyrinio vyksmo energija? Kokios metaforos sujungia dangaus ir žemės sferas?
3. Kokios gamtos detalės tampa trokštamos amžinybės simboliais?
4. Paaiškinkite eilutę: „Kad tu ir jos stiebas – amžių saikui lygūs...“.

1. Apibūdinkite eilėraščio „Jūros daina“ lyrinį subjektą. Kokia jo veiksmo motyvacija?
2. Aptarkite poetinius įvaizdžius. Kokią jie įgyja simbolinę prasmę? Kaip jais atsiskleidžia kalbančiojo pasaulėvoka?
3. Kokiomis meninėmis priemonėmis atskleidžiamas vidinio pasaulio sudėtingumas?

Aukuro rūkas

Aš daugel pjauju, nes daugel sėju –
Mano malūnas – ketverto vėju...
Kas kad man tarpsta raugių ir dirsių,
Aš ne dėl duonos gimęs numirsiu...

Daug buvo verкта, daug buvo nešta,
Bet gerbti kryžių džiaugsmas nemažta,
Užtat aš gaunu stebuklą didį,
Kad mano gluosniai be žiedo žydi...

Vargęs uždirbau ir kilnią žinią,
Kad Dievas duoda žmogui krūtinę
Ne tam, kad tvinktų įnorių tuštis,
Bet kad galėtų, kas klysta, muštis...

Ir Viešpats akį man, akliui, duoda
Ne tam, kad skirčiau nuo balto juoda,
Bet tam, kad mįslės amžių žvaigždėtų
Per mano žvilgį save regėtų...

Ir kas nežino šio didžio burto,
Amžino varpo psalmi užkurto,
Ir tas, kas niekia lašelio vertę,
Neras, kuo žemės troškį užgerti...

Tad laimink skausmą, tingusis verge,
Ir gausi visa, ką mirksnis sergi,
Ir per šios žemės gėstamą šviesą
Bent kiek nuvoksi amžiną tiesą...

BALYS SRUOGA

(1896–1947)

B. Sruogos eilėraščių prigimtis liko impresionistinė, nors reikšmės intensyviai perkilnojamos ir maišomos. Bet ši pastelinė, judri ir greitakalbė sandara įteisino simbolizacijos metodą, kuris nekūrė išbaigto visatos modelio, bet kiekviename daikte ieškojo kitokios – psichologinės, kartais metafizinės, o dažniausiai poetinės – prasmės. [...] Visa tai pasidarė simbolizmo poetikos atrama.

Vytautas Kubilius

* * *

Supasi, supasi lapai nubudinti,
Šnarasi, šnekasi vėjo pajudinti, –
Skleisdami gaudesį alpstantį, liūdintį,
Supasi, supasi lapai nubudinti.

Plaukia gegužio sapnai netikėtieji,
Gal tik raudoj kai kuomet palytėtieji,
O išgodotieji, o numylėtieji,
Slenka gegužio sapnai netikėtieji...

Naujo gyvenimo gaudą atnešdami,
Žemę ir dangų, ir dulkes atmesdami,
Naujus takus per bedugnes atrasdami,
Naujo gyvenimo gaudą atnešdami...

Rimk, besiplečianti sielvarta gūdinti!
Tau paslapčių amžinų nesujudinti!
Vėjo bučiuojami, vėjo pagundyti
Supasi, supasi lapai nubudinti...

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Bronius Vaškėlis, „Jurgis Baltrušaitis – žmogus ir poetas, *Jurgis Baltrušaitis: poetas, vertėjas, diplomatas*, red. D. Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 56–72 (el. prieiga: http://www.elibrary.lt/resursai/Leidiniai/Versus/Bronius_Vaskelis_zvilgsnis_is_atokiau/Vaskelis_04.pdf)
- Gediminas Mikėlaitis, „Jurgio Baltrušaičio kūrybos vertybių vertikalė“, *Lituanistica*, 2004, 2(58), p. 50–60 (el. prieiga: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2004/2/L-50.pdf>)
- Radijo laida: „Vidurnakčio lyrikoje Jurgio Baltrušaičio eiles skaito Gražina Urbonaitė“, <http://www.lrt.lt/mediateka/paieska>

1. Raiškiai perskaitykite eilėrašį. Kokį įspūdį kelia skambėjimas? Atkreipkite dėmesį į pasikartojančius priebalsius, balsius, dvibalsius.
2. Kaip kuriamas lėtas bangavimo įspūdis? Kokią papildomą prasmę eilėraščiui suteikia melodingumas?
3. Aptarkite lyrinį subjektą. Kokiomis užuominomis atskleidžiama jo būseną? Kaip ją perteikia eilėraščio vaizdas, o kaip – skambėjimas?

* * *

Ar atminsi bernužėlį, –
 Tylų mielą vakarėlį
 Kurs grėblelį tau išpjaustė?
 Kurs dainavo kaip dalgelė
 Ir lydėjo visą kelią,
 Ir žiedeliais kelią siaustė –
 Ar atminsi tą bernelį?

Pievos kvapas – sultys, vynos...
 Piemenučiai po pievelę
 Kelia išskilmę vakarę...

– Tu būk jauna! – Tu būk jaunas!
 Aš – kur pjauna
 Tik lelijas
 Ežerėly –
 Toks pjovėjas...

– Aš – kur plauna
 Aukso gijas
 Ežerėly –
 Tai audėja...

– Aš – kur rauna
 Lelijėlių
 Gilią šaknį gilumėly –
 Toks pjovėjas...

– Aš – kur krauna
 Giją gijon, žiedą žiedan ir šešėly –
 Tai audėja...

Ir svaigus sultingas vynos...
 Ir linksmybė po pievelę,
 Kaip kaitra sapnų vasarių...

Ar atminsi?... Ar atminsi?..
 Skrenda tyli sutemėlė,
 Verkia tyla – tylumėlė...
 Nepajėgsi, neužginsi
 Špižiui dužti ir žvangėti,
 Žiedui nukirstam žydėti,
 Nors ir mirksnį, neužginsi!

* * *

Mes ateinam kaip šešėliai
 Ties bedugnėm giesmių pint.
 Kas numiršta – turim vėlei
 Mes giesmėmis atgaivint...

Amžių ūkas velias, driekias –
 Dengias paslaptis buitės...
 Virpa dalgis, varpos siekės...
 Varpas liūdnas be šerdies...

Mes kaip varpos laukiam nykiai,
 Kolei dalgis mus pakirs...
 Kolei godos, austos tykiai,
 Susipainios ir iširs...

Žemėj šioje mes užklydę –
 Tik ilgėjimos sargai...
 Žiedą paslėptą išvydę,
 Vėl plasnosi gimt aukštai...

1. Kuo eilėraščio kompozicija artima lietuvių liaudies dainai? Kokius poetinius įvaizdžius, stiliaus elementus poetas pasitelkia iš tautosakos? Kokią naują prasmę jiems suteikia?
2. Eilėraštis sukurtas remiantis dialogo situacija. Apibūdinkite eilėraščio veikėjus.
3. Kokia simbolinė prasmė suteikiama pasikartojančiam žodžiui „pjauna“? Kas juo pasakoma apie dviejų žmonių santykius?
4. Aptarkite lelijos, audėjos, pjovėjo įvaizdžius. Ką jie simbolizuoja?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kubilius, „Tolyn nuo Maironio!“, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 137–154 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-tekstus/94-bendroji-literatros-kritika/5794-vytautas-kubilius-20-amziaus-lietuviu-lyrika-tolyn-nuo-maironio-3.html>)
- Rimvydas Šilbajoris, „Balys Sruoga ir simbolistai“, *Metmenys*, 1976, nr. 32, p. 10–33 (el. prieiga: http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_205676_1&biRecordId=37208)

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

(1893–1967)

Nuo V. Mykolaičio-Putino lietuvių poezijoje sustiprėjo lyrinė savianalizė, pasaulį suvokianti per save, ginanti žmogaus būties unikalumą, nepakartojamumą.

Viktorija Daujotytė

V. Mykolaičio-Putino biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Margi sakalai

Lydėdami gęstančią žarą, vėlai
 Pakilo į dangų margi sakalai.
 Paniekinę žemės vylingus sapnus,
 Padangėje ištiesė savo sparnus.
 Ir tarė margieji: negrišim į žemę,
 Kol josios pakalnės ir kalnai aptemę.
 Sapnai ir šešėliai padangėse mums
 Šviesiųjų į saulę kelių nebedrums.
 Mes skaisčiąją aušrą dangum pasiviję,
 Iš josios vainiko nuskinsim leliją –
 Ir miegančios žemės laukus ir uolynus
 Paversim į žėrinčius saulės gėlynus.
 Ir štai suplasnojo iš naujo sparnais,
 Tolyn ir aukštyn, kolei kraujas užkais
 Pavytosios saulės ieškota liepsna,
 Ir žemei užgims pranašauta diena.

Bet štai rytuose jau nuraudo dangus,
 Jau nušvietė saulė uolas ir laukus,
 Tačiau iš dangaus nei anksti, nei vėlai
 Negrįžo į žemę margi sakalai.

1922.

1. Aptarkite svarbiausius eilėraščio vaizdinius.
2. Kokios poetinio teksto ypatybės rodo, kad jis priklauso simbolizmo* kryptim?
3. Apibūdinkite eilėraščio erdvę, išskirdami du priešingus jos polius. Kas nulemia įtampą, atsirandančią tarp žemės ir dangaus?
4. Kokią prasmę šiame kūrinyje turi šviesa, tamsa, spalvos?

Rudenio naktį

Tyli naktis, šviesi rudens naktis,
 Skambi, kaip dainiaus kankliai šilkastygiai,
 Plikus laukus ir pievas, ir girias
 Užliejo sidabru taip lygiai lygiai.

Vėlai nuklydau aš į tuščią lauką
 Tavim pasigėrėt, gilus dangau.
 Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį –
 Ir tartum lašas jūroj išnykau.

Ir nežinau, kad aš buities kelionėj
 Minu vien žemės tremtinio takus,
 O mano džiaugsmas, poilsis ir laisvė
 Toli, kaip aukštos žvaigždės ir dangus.

Ir nežinau, kad ryt ir vėl su saule,
 Ant veido užsimovęs margą kaukę,
 Žingsniuosis, kaip lig šiol, į šviesų rūmą,
 Kur nieks mane nei sveikina, nei laukia.

Ir nežinau, kad visos mano dienos
 Bus be vilties skausminga vienuma,
 Kur mano siela kaip nyki liepsnelė
 Klajos, dangaus žvaigždėto laukdama.

Tyli naktie, šviesi rudens naktie!
 Tau daug yr žiburių dangum spindėti,
 O man širdis viena, tyli, liūdna:
 Tau šviesti ir žavėt, o man mylėti.

1922.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą, erdvę ir laiką, lyrinio subjekto kalbėjimo pobūdį.
2. Kokia situacija, vaizdas, pojūtis išryškėja pirmame posme?
3. Į ką kreipiasi lyrinis subjektas? Suraskite palyginimą, kuriuo atskleidžiama jo dvasinė būseną.
4. Paaiškinkite ketvirto ir penkto posmų priešpriešą. Ką ji atskleidžia?
5. Kokia prasminė paralelė išryškėja paskutinės eilutės priešpriešoje?
6. Kokia gyvenimo programa įprasminama?
7. Koks kalbančiojo santykis su kuriama tikrove? Kokia egzistencinė situacija išsakoma šiame eilėraštyje?

Smutkelis Rūpintojėlis.
Medinė statulėlė–autorius nežinomas

Lietuvių liaudies tradicijoje Rūpintojėliu vadinama medinė skulptūra, vaizduojanti sėdintį, ranka pasirėmusį galvą Kristų. Šią skulptūrėlę dažniausiai galima išvysti koplytėlėse, prikaltose prie medžių kamienų pakelėse, pamiškėse, tačiau beveik niekada – bažnyčiose. Menotyrininkas Paulius Galaunė teigė, kad Lietuva „turi teisę laikyti Rūpintojėlį savo tautos sielos kontempliacija“.

Rūpintojėlis

Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per aukštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! didelės ir mažos
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valūžė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dienas dūsaudami vaikšto.

Dievuli mano, argi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šiandakt padūmoti. –
O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

1926.

Vergas

I

Puikūs mano viešpačio namai:
Šimtabokščiai, krikštoliniai, šviesūs rūmai.
Pažiūrėsi – temsta akys nuo žydrumo,
Palytėsi – skamba tūkstančiai aidų.

Gyvenu aš savo viešpačio namuose
Nepažįstamas, užklydęs pakeleivis.
Kur einu – visur atverti vartų vartai,
Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

Negaliu apimt dangaus šviesių žvaigždynų,
Nei pasiekti tolumoj baltų viršūnių,
Nei srauniai, prie žemės puolęs, kaip upelis,
Išsilieti į putojančias marias.

Tiktai vakaro sulaukęs, kaip šešėlis,
Aš einu prie savo bokšto siauro lango
Ir kai uolos saulės spindulius užtvenkia
Tuomet blankų savo veidą pradengiu.

Ir sakau: štai vėl praėjo jau diena –
O tik lašas į bedugnę nuriedėjo.
Mano mintys kaip žėruojančios žarijos,
O aplinkui tik glūdnybė ir drėgmė.

Ir skaitau aš savo rūstų pasmerkimą:
Čia pasaulio baigias ribos, baigias erdvės.
Nepramušti lakiai minčiai kieto skliauto –
Būsi vergas ir vergausi amžinai.

II

Nusvirau aš į vargingą savo guolį,
Kaip žmogus, kuriam vis tiek – gyvent ar mirti,
Kaip žmogus, kurio paniekinta gyvybė
Tartum liūtas tūno alkio lūkesy.

1. Aptarkite eilėraščio vyksmo laiką ir vietą. Kokiais įvaizdžiais, detalėmis nusakoma dangaus, o kokiomis – žemės sfera? Kas sujungia tuos du polius?
2. Kas lemia kalbančiojo situaciją (ieškodami atsakymo, atkreipkite dėmesį į kiekviename posme esantį įvardį). Aptarkite jausmo ir minties sąsajas. Kuriuose posmuose ryškesnis jausmas, kuriuose – mintis?
3. Kokia Rūpintojėlio paskirtis šiame eilėraštyje?

Ir išvydau prieš save aš moteriškę,
O jinai slaptinę žadinį man sakė:
– Aš tave paimsiu, menkas žemės verge,
Ir paveldėsi tu mano karalystę.

Bet dabar tu nebregėsi Dievo žemės,
Nė vidurnakčio varpų nebegirdėsi,
Nepaliesi savo pirštais jokio žiedo,
Ir nė vieno skambaus žodžio nebetarsi. –

Ir tapau aš panašus į jūros gyvį,
Kurs gelmėj į kietą lukštą įsitraukęs
Ir geismais į savo širdį įsiėmęs,
Pats maitinasi jos gyvasties penu.

Ir nežino, kad viršuj ten ūžia bangos,
Siaučia audros ir verpetai sūkuriuoja,
O bekraštis vandenynas ir pasaulis –
Jam tik sapno nereikšminga nebūtis.

Bet iš kurgi tie nauji skaidringi aukščiai,
Kur mane kaip tyrą mintį laisvėn neša?
Plaukia, skamba daugiaspalviai žibintuvai,
O visų viena versmė – mana širdis.

Ne, ne gyvis aš, į lukštą įsitraukęs,
Tik naujos būties ir gyvasties kūrėjas,
Kur erdvu, platu ir laisva, ir džiaugsminga,
Tartum Dievo būtum skrendanti dvasia.

Ir prabilo didis balsas į mane:
– Būki sveikas, mūsų amžinas valdove!
Tu tasai, kurio palaimintą gimimą
Patekėjusios septynios puošė žvaigždės.

III

Kam gi mano neprašytas atbudimas
Anksti rytą vėl pagimdė mane saulei
Ir iš naujo spinduliais erdves aptvarstė,
O širdy paliko alkanus geismus?

Argi tam, kad aš per dieną būčiau sargas,
Pats prie savo laimės angos pastatytas.
Arba tam, kad, palšvo vakaro sulaukęs,
Keikčiau tuščią savo būtį ir sapnus!
Nes, pažvelgęs pro mažutį bokšto langą,
Pamačiau, kad aš tas pats tik menkas vergas,
Kurs kaip vakar, taip ir šiandie neberanda
Savo kelio į pasaulio platybes.

Ir suspaudė mano galvą tokia gėla,
Kad, tariau, pabirs po kojų šaltos plytos,
Ir išsirakins aukštųjų skliautų siulės,
Ir ugnim išsprogs įkaitę smilkiniai.

Ne, tariau, tegu jau būčiau nepažinęs
Tų pasviečių ir tų žvaigždžių septynspalvių,
Kur akis man kaip meilužės išbučiavo
Ir paliko ryto saulės patyčiom.

IV

Mano viešpats ir valdovas rengia puotą.
Skamba, džiūgauja sujudęs visas dvaras.
O vergai aukštiesiems svečiams lig žemės lenkias
Ir sodina į garbingas jų vietas.

Tad pasišaukė mane ir tarė viešpats:
– Šiandien būsi iš vergų tu man pirmasis.
Eik ir vilkis kuo gražiausią savo rūbą,
Imk ir pilstyk vyną į taures. –

Ir pilu visiems saldaus ir seno vyno,
Ir jaučiu, kad į kiekvieną tuščią taurę
Aš pilu ir savo širdgėlos po lašą,
Aš ir pagiežos pilu jiems ir tulžies.

Nes ar mano didis sapnas nepribrendo?
Ar ne metas man atrast slaptinę viešnią,
Kur parodė mano tolimąją laimę
Ir septynias mane gimdžiusias žvaigždes?

Tuomet priėjau prie tos garbingos vietos,
Kur sėdėjo viešpačio dukrų jauniausia
Ir skambiu juoku gaivino visą puotą –
Ir mane į save šaukė jos šypsny.

Tad kai pyliau jai saldaus į taurę vyno,
Gal tai tu, maniau, viešnia regėto sapno,
Kur gražinsi mano prarastą tėvynę
Vienu tyliu savo žadinio žodžiu.

O jinai, pažvelgus į mane, pasakė:
– Šitai mano tėvo ištikimas vergas,
Kurs nežino, kas yr laisvė, kas yr meilė;
Jojo laimei trupinių po mūs pakaks. –

Tuomet, nežinau dėl ko, tie ramūs žodžiai
Taip staiga sukurstė mano gyslų kraują,
Kad nebišturėjau svaigulingo geismo
Ir valdovo vyną žemėn aš sviedžiau.

Nemačiau aš tuo metu nė vieno veido,
Tik girdėjau išsigandusiųjų šauksmą,
Kurs mane pasibaisėdamas lydėjo:
– Vergas pašėlo! ... –

Nieks nedrįso atsistot į mano kelią,
Nieks nedrįso sulaikyti mano žvilgsnio,
Kurs į tolimas padanges tartum žaibas
Smigo, žiebdamas naujas kaitrias ugnis.

Irėjau aš, viešpačio palikęs rūmus,
Į naujos būties nežinomą kelionę,
Tiktai vieną žodį širdyje kartodams:
Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus.

Aš žmogus, kuriam prailgo jojo dienos
Be nežinomų kitos būties platybių,
Kur kita šviesa kitokius ugdo žiedus,
Kur nėra nei pabudimų, nei sapnų.

Bet dabar jau mano dienos, lyg žemčiūgai,
Skaidrios, rieda į bekraštę amžinybę,

Kur septynios dega žvaigždės daugiaspalvės,
Kur gyvena mano ilgesio viešnia.

Ir eina vergas kalnais, eina kloniais –
Bet jau ne vergas, tik nykus klajūnas.
Didžių nebodamas, mažų neliesdamas, –
Visus šypsniu pasveikina taikingu,
O džiaugsmas spindi jojo akyse.

Užeis ant kalno, –
Rankas į viršų kelia, lyg norėtų
Palaimint visą aukštą Dievo dangų.
Nužengs pakalnėn –
Bučiuoja apkabinęs pilką žemę –
Ir laime dega jo veidai.

Visi jau laisvajį klajūną mato:
Vieni ramia užuojauta sutinka,
Kiti jį paniekos žvilgsniu palydi,
Bet kokią mintį slepia jis krūtinėj,
Nežino niekas. – –

1924. X. 18.

1. Apibūdinkite du poemoje kalbančius vardus. Kas pasakoja vergo istoriją?
2. Aptarkite metaforas, kuriomis apibūdinamas vergas. Kodėl jo vaizdavimą galima vadinti paradoksaliu?
3. Paaiškinkite eilutes: „Kur einu – visur atverti vartų vartai, / Bet išeit į plačią laisvę negaliu“. Apie kokią vergiją kalbama?
4. Poemos dalyse galima pastebėti kūrinio nuotaikos kaitą. Kaip ir kodėl ji kinta?
5. Kas paskatina vergo laisvės proveržį? Dėl ko vergas sukyla?
6. Kodėl išsivadavęs žmogus tampa „nykus klajūnas“?
7. Kaip šioje poemoje atskleidžiama dualistinė pasaulėjauta, būdinga simbolistams?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kubilius, „XX amžiaus lietuvių lyrika. Lietuviškasis simbolizmas“, *XX amžiaus lietuvių lyrika*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 192–216 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6709-vytautas-kubilius-xx-amziaus-lietuviu-lyrika-lietuviskasis-simbolizmas>)
- Eugenijus Žmuida, „Žemės mitema Vinco Mykolaičio-Putino poezijoje“, *Tautosakos darbai*, t. 45,, p. 52–69 (el. prieiga: http://www.liti.lt/failai/07_Zmuidos.pdf)

Carlo Carrà, „Interventionist Manifesto“ (1914)
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 310

Lietuviškasis avangardizmas

Vėjavaikių sambūris

Avangardizmas* lietuvių literatūroje atsirado apie 1920 m., veikiamas rusų, italų futurizmo ir vokiečių ekspresionizmo. Lietuvoje jis buvo radikaloji meno linkmė, sutapusi su pomaironinės epochos būtinumu atsinaujinti, išreikšti gaivališką atkūrusios Nepriklausomybę Lietuvos jaunystę. Pirmoji lietuvių avangardistų grupė, pasiskelbusi meno ir visuomenės atsinaujinimo vedliais, susibūrė 1922 m. Kaune apie poetą Kazį

Binkį. Jai priklausė Petras Tarulis, Salys Šemerys, Juozas Tysliava, Juozas Žlabys-Žengė, Antanas Rimydis ir kiti. Tais pačiais metais jie paskelbė manifestinį leidinį „Keturių vėjų pranašas“, o 1924–1928 m. leido *Keturių vėjų* žurnalą, davusį pavadinimą *keturvėjininkų* grupei.

Programiniuose keturvėjininkų tekstuose gyvai apmąstomos italų ir rusų futuristų poetinės kalbos teorijos. Ypatingą dėmesį kalbai lėmė jų nepasitikėjimas sustingusiomis tradicinėmis reikšmėmis, priešiškus simbolikai. Avangardistai atsigręžė į žodį: siekė atskleisti savaiminę prasminę ir estetinę jų galią, mėgino transformuoti pačius kalbos ženklus, eksponuodami materialią žodžio faktūrą. Keturvėjininkai siekė tapti įgudusiais „žodžio“ amatininkais, iš „žodžio medžiagos“ dirbančiais žmonėms reikalingus „gaminius“. Šios medžiagos šaltinis jiems buvo primityvus liaudies menas, tautosaka (patarlės, mįslės, šiurkštoki juokavimai). K. Binkis išbandė „nesąvokinės kalbos“ programą viename žinomiausių eilėraščių „Augnelių arija“, vėliau intensyviausiai ją naudojo Pranas Morkūnas. Pastarojo poeto kūryba atstovauja pačiai radikaliausiai lietuvių avangardizmo kryptčiai. Destrukcija* pasitelkiama kaip kūrybos principas. Iš kitų avangardistų šis autorius išsiskiria ir turinio, ir formos atžvilgiu, bandymu paneigti pagrindinius poezijos dėsnius: suardoma sintaksė, žodis atsiejamas nuo reikšmės, transformuojami kalbos ženklai, dadaizmo principu kuriama nesąvokinė kalba. Eilėraščiai kupini destrukcijos vaizdų, yra atvirai antiestetiški.

K. Binkio eilėraščių rinkinys *100 pavasarių* (1923) – svarbiausia lietuvių poetinio avangardizmo knyga. Joje sutelkti esminiai lietuviškojo avangardizmo elementai: poeto maištininko, vėjavaikio įvaizdžiai, aukštojo ir žemojo stiliaus deriniai, miesto, civilizacijos temos, revoliucingi šūkiai, optimistinis santykis su tikrove ir kt.

„Trečias frontas“

Apie 1928 m. išsikvėpus keturvėjininkų sąjūdžiui, 1930-aisiais Kaune atsirado kitas avangardistų sambūris – *trečiafrontininkų* (pagal savo leisto žurnalo *Trečias frontas* (1930–1931) pavadinimą). Jam priklausė rašytojai Kazys Boruta, Petras Cvirka, kurį laiką – ir Salomėja Nėris. Jų programoje – socialinis literatūros aktyvumas, artumas dirbančiam, gyvenimą kuriančiam žmogui. Siekdami jungti realizmą ir modernizmą, trečiafrontininkai iš esmės tęsė keturvėjininkų kūrybos kryptį – eksperimentavo su literatūros žanrais, ardė ribas tarp meno ir tikrovės. Dėl prosovietinės politinės orientacijos deklaravimo šį žurnalą cenzūra uždarė.

Keturių vėjų pranašas.

„Keturių vėjų“ manifestas*

Mes jauni iškeltagalviai, nenuoramos ir vėjavaikiai einame į gyvenimą Naujojo meno vėliava nešini.

Mes nudrėskėme nuo savo dvasios sumirkusį laiko baltą apdarą ir sviedėm jį tiems, kurie senatvėję šąla.

Amžinai naujas ir amžinai jaunas gyvenimas – mūsų nesenstamoji Beatričė. Mes atgrįžome jai savo dvasios veidrodį – te gėrisi.

Tegu jo atšvaitoj šypsosi kvatojasi mūsų Beatričė; tegu Frizuoja¹, tegydo prieš jį savo veido intapus².

Nustelbdami prekymečio užesį ir miegančių knarksmą, mes mušame į skambaus žodžio būgną ir šaukiame visus, kurie jauni dvasioj, sudaryti vieną didelę Naujojo Meno kūrėjų armiją!

Mūsų žemė įtrešta menu. Mūsų tėvai kvėpavo dainomis ir sapnavo pasakomis. Mes, jauniausi jų ainiai, šaukiame

jį „Valio!“ ir, eidami jų keliais, – kuriame savo naujosios būties naująjį mitą.

Teskamba Baltijos pajūris!

Per meną dabarties veidas taps mūsų veidu.

Meno Betliejūj gims naujų žmonių karta.

Meno dinamą³ mašina milijonais prožektorių nušvies mūsų sutemas.

[kalba autentiška]

„KETURIŲ VĖJŲ“

Kurija Keturių vėjų pranašas. – Kaunas, 1922 m. vasario 16 d.

¹ Frizuoti – garbiniuoti, raityti plaukus. ² Intapas – apgamas. ³ Dinamą – elektros nuolatinės srovės generatorius.

1. Kaip pirmojo lietuvių avangardistų manifesto autoriai suvokia save? Kokias savybes rodo „iškeltagalvių, nenuoramų ir vėjavaikių“ įvaizdžiai?
2. Koks avangardistų žygio tikslas? Koks jų žmogaus idealas?
3. Kokiais vaizdais ir temomis siekiama išreikšti gyvenimo greitį?

ŽENGTE MARŠ!

MŪSŲ LABORATORIJA.

Mes žodžio darbininkai, žodžiui pasiaukavę¹ kantrūs meisteriai pavieniui ir būriais iš žodžio minkštimo dirbame naujus daiktus.

Nubalnoti mūsų Pegasai!

Mums nereikalingi jų sparnai aukštyn pakilti išdvelkėjusios dangaus parfumėrijos uostyti.

Vyturiai ir lakštutės del mūsų gali būti ramūs: jų gramfoninių balsų vietoje, kad nuo jų pasilsėtumėm, mes mieliau klausysime kad ir karvės maurojimo!

Mes ryžtamės plačiai reikalingus daiktus dirbti.

Mūsų žodžio darbininkų profesija lygiai garbinga, kaip ir kitų, savo amatą mėgiančių ir jį mokančių, meisterių. Majestotingos² togos ir pranašingumą turįs pabrėžti paslaptingas išdidumas mums dabar svetimi ir jau pamiršti žaislai.

Mūsų draugai turi molį, plytas, akmenį, geležį, kietąjį ažuolą ar kitą kurią nors medžiagą, iš kurios sumani ranka padaro žmogui reikalingus daiktus.

Mes gi turime žodį. Pirma viso ko stengiamės pažinti jį. O paskui prantame iš jo daryti naujas brangenybes.

Pirmas mūsų rūpestis – auklėti mūsų pačių jėgas. Nes mes žinome, kad taip vadinamas įkvėpimas yra tik senas, menininkams kenksmingas prietaras, kuris dar lig šiol kitų mokslo ir kasdienio gyvenimo prietarų tarpe užsiliko. Todel nepasitikim pripuolamu įkvėpimu, bet stengiamės geležinės valios pagalba išmokti laisvai valdyti žodį ir nuodugniai pažinti pamatus bei taisykles, kurios jį tvarko.

Kaip kalvis padrikos formos geležies gabalą, mes imame žalią žodžio medžiagą ir kietai kaustysime iš jos savo naujus dirbinius ir stengsimės, kad nei vienas žodis iš jų neiškristų!

Ir tik savo jėgomis pasitikėdami, eisime senuosius meno stuobrius laužti.

Darbą pradėdame iš pat pamatų. Liaudies kūrinių primitingas³ prastumas tai ir yra tas sveikasis grūdas, iš kurio mes ugdysime ateities meną.

Trumpai gyvavo Lietuvoje knygoje rašomas žodžio menas. Pabrėžiam, kad skiriam žmonių žodžio meną, kuris mus moko ir mokys, ir literatų kūrybą. Taigi ši, dažnai padrika, „kūryba“ – atšipadantės saldžiosios tėvynės meilės, paviršutinių liaudies motyvų pamėgdžiojimų ir paskutiniu metu žvaigždapalaikių simbolizmo bei aukštastiebio estetizmo atmiešta, – jau suspėjo surūginti

tam tikras žodžių grupes. Todel mūsų žodynas griežtai nuo tų palaikų valomas.

Šalin saldūs, tarp poetų lūpų nudilę, posmai!

Šalin gražumynai!

Šypsodamies savo plačiais padais mindome poetinio darželio gėlynus! Praveriam smulkiai dabintus jo vartelius ir žengiam į lauką, kur žmonės ir mėšlą verčia ir stato aukštus bokštus.

Ar norit pakvėpint gėlių puokštę, kuri apjuosta Nemuno juosta?!

[...]

[kalba autentiška]

Keturi Vėjai

Keturi vėjai, Nr. 1. – Kaunas, 1924 m. sausis

1. Kokia avangardinio meno samprata išryškėja šiame manifeste? Kokie šio meno uždaviniai, šaltiniai, priemonės?
2. Koks manifesto autorių santykis su kultūros tradicija? Paaiškinimą pagrįskite pavyzdžiais iš teksto. Ką jie laiko savo sąjungininkais ir priešininkais? Kodėl?
3. Kaip paaiškinti teiginį – „mes žodžio darbininkai“? Kuo jis skiriasi nuo romantiško požiūrio į kūrybą?
4. Kuo lietuvių avangardizmas savitas, palyginti su europinėmis avangardizmo kryptimis?

¹ Pasiaukavę – pasiaukoję. ² Majestotingas – majestotiškas, didingas. ³ Primitingas – primitivus, nesudėtingas.

ŽMONIŲ ŽODŽIO GAMINIAI

Mums čia brangu: –
vaizdai
žodžio branginimas ir
žodžių tamprus ryšys

Žuvis tinklu gauda
Atvažiavo pakulioriai
Išsigando gaspadoriai,
Namai per langus išlindo.

Šuo
Varangė šarangė
Po suolu pasirangė.

Špūlė
Skiurutė buriutė,
bebėgdama priėdė.

Debesys ir sniegas
Marykė rykė padangėmis lakstė,
Kukuliais drabstė.

Dantys ir liežuvis
Anoj pusėj beržynėlio
Teleliuja šokinėja.

**Vilkas pagavo avį. Duokit arklį,
Vysiu vilką ir atimsiu avį.**
Atėjokudubudu,
Paėmė kidibidi,
Duokit Kamandikį.
Vysiu kudubudu,
Atimsiu kidibidi.

Zuikis, varlė, Perkūnas ir žarija
Pliekšt pagiry,
Čibirkšt vandeny,
Trikubilius danguj,
Martelė pelenuos.

Debesys
Margos karvės dangų laižo.

Kelnės
Dešimts liokų teleliokų
Traukė tinklą ant pirdokų.

Langas
Marga marška
Sienoj kabo.

Obelis ir baslys
Mečiau aslį į kuntaslį
Aslas nukantaslas.

*Keturi vėjai, 1924,
Nr. 1, p. 40.*

Lietuvių poetinio avangardizmo branduolys

KAZYS BINKIS

(1893–1942)

Eilėraštį K. Binkis įstatė į konkretaus mąstymo vagą. Jis naujai įteisino daiktiškumo faktūrą, grįsdamas ją ne statiško konstatavimo, o aktyvios dinamikos ir deformacijos principais.

Vytautas Kubilius

Iš rinkinio *100 pavasarių*

Agitacinio pobūdžio eilėraštis su priemaiša piršlybų

„Pavasario saulė* nušvito meiliai“
Ir žiūri.
Ei, žeme,
Žemėn kepurė!
Žiūrėk – spinduliai.
Ne saulė, – senovės lietuviškas dievas
Šypsos, dangun pasilipęs.
Ne girią, ne upę, ne lauką, ne pievas, –
Bet visą tavo ištisą plikę,
Tavo gyvaplaukius, kur suvytę,
Atėjo milijardais degančių pirštų
Naujam gyvenimui atkasyti,
Atėjo tau pavasario pirštų.
Žeme, rangykis!
Nebe pirmas jau sykis
Pavasaris tavo jaunikis, –
Bet taip ištekėki, kad rudenį jau nebesiskirti.
Kas, kad senatvėj tau skruostai suplėkų,
Kas, kad senatvėj tau dantys išvirtę, –

Liepk – grimą.
Ne našlę, bet tikrą jaunuolę tave aptaisysim,
Tavo rūpesčių juodą arimą
Vasarojų auksinga pudra nubarstysim.
Liepk – kad vainikų vainikai, –
Ne rūtos, bet ištisos girios
Puoštų tau galvą duobėtą ir pliką.
Įsakyk, kad vasaris, tavo maestro,
Supūstų poetų ir paukščių orkestrą,
Ir muzika ne tik kad vestuvėms tau padainavo,
Bet:
Kad dainos skambėtų,
Kad vainikai mirgėtų,
Kad lydėtų tave
Visą gyvenimą tavo.
Saulė iš snaudulio kelia,
Prie vartų jau tavo jaunikis, –
Žeme senele,
Rangykis!

1926.

* Saulė – maždaug kaip pas Maironį (*aut. past.*).

1. Kaip interpretuotumėte eilėraščio pavadinimą? Kas sieja K. Binkio ir Maironio eilėraščius? Kuo skiriasi Binkio pavasaris nuo maironiškojo?
2. Aptarkite eilėraščio ritmą, poetines priemones. Kaip įprasminama kitoniškumo, maištingumo programa?
3. Šį eilėraščių palyginkite su kitais 100 pavasarių pavasariškais eilėraščiais („Vokiškas pavasaris“, „Donelaitiškas“). Kuo jie skiriasi? Kaip kuriamas groteskiškas tradicijos provokavimo įspūdis?

Vėjavaikis

Pasikinkęs jauną vėją,
Vėtrą šaunią apkabinęs,
Leidžiuos per padangių plynę
Su pavasariu lenktyniais.

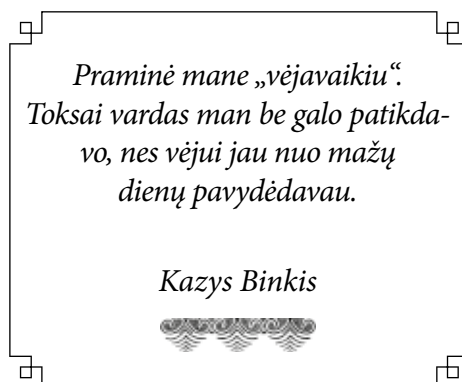
Gulbės – kelią!
Gervės – kelią!
Debesų keliu didžiuoju
Aš važiuoju!

Mano skraistė lengvo rūko
Plasta padangėj ištįsus.
Mano vėtra kai padūko –
Išsislapstė žvaigždės visos,
Mėnuo nuo dangaus paspruko.

Kas man vėją paviliotų?
Kas man vėją pažabotų?
Debesų keliu didžiuoju
Tik aš vienas tevažiuoju...

Lik, pavasari, tarp pievų!
Gaudyk savo varles, sliekus...
Paukštės ilstančios, – sudievu!
Aš pralenkiu ir palieku.

1921.

1. Kur vyksta veiksmas? Kokia kalbėtojo savijauta ir nuotaika?
2. Kaip reiškiamas laisvės tema šiame eilėraštyje? Kokį laisvės įvaizdį poetas pasitelkia? Kodėl?
3. Eilėraščio pabaigą susiekite su programiniais lietuviškojo avangardizmo tikslais ir ją paaiškinkite.

Vokiškas pavasaris

Berlynas aukštyn kojom drybso,
O mėnuo, senas idiotas,
Elektros viela pažabotas,
Šypso.
Gatvėse medžiai apkarpyti
Nežino, ar jiems sprogt, ar ne...
Tiktai už lango vazone,
Svaigių, skanių kvapų pilni
Narcizai pradeda šaipytis
Lyg vaikas alkanas sapne.
Žvėryne miega krokodilai,
Liūtai, beždžionės ir gyvatės.
Šalia Žvėryno savo viloj
Jau rengias gult aristokratės:
Juk metas jau – nakties antra.
Tramvajai ir automobiliai,
Pabaigę gatvėse kadrilį,
Seniai po urvus išsislapstė,
Pralenkdami kuris katrą.
Jau vietoms merkias elektra.
Pakilo mėnuo dar aukščiau.
Įkliuvęs tarp bažnyčios bokštų,
Pakreipęs savo snukį plokštų,
Jis išsižiojo dar plačiau
Ir atsiduso. Pūstelėjo.
Ir šiltos srovės minkšto vėjo
Užliejo knarkiantį Berlyną.
Mėgino mėnuo į Žvėryną,
Bet staiga, pro stiklus pamatęs,
Kaip rėdosi aristokratės,
Paraudo senis ir už bokštų
Užrito savo veidą plokštų.

1921 03.

1. Eilėraštis sukurtas priešpriešos principu. Kas jame kontrastuoja? Raskite pasikartojančių gamtos „įkalinimo“ motyvų.
2. Kas šio eilėraščio veikiantieji? Kaip jie išryškina miesto ypatybes? Koks kalbančiojo santykis su vaizduojamu pasauliu?
3. Atkreipkite dėmesį į rimą, ritmą. Kaip jie padeda kurti kūrinio prasmę?
4. Nužmoginto miesto tema, ironiškų įvaizdžių kaita kuria susvetimėjimo įspūdį. Su kokia kita avangardizmo kryptimi sietumėte eilėraščių persmelkusių jauseną?

Donelaitiškas

Pavasaris aukštiekninkas nugriuvo žemėn.
 Diegų prilindo ir vabalų visokių pribyrėjo.
 O kur toliau, kur pamiškėje,
 Tai laukai atrodo lyg aptemę,
 Lyg rūkas draikosi, liūliuojamas vasario vėjo.
 Laukai ir pievos, ir miškai, irgi visi kitoniški dalykai
 Labai patenkinti, kad žiema juos galų gale paliko,
 Ir džiaugias visiškai, kad žemė ir dangus pavasarėja.
 O saulė vis skaisčiau ir didėja.
 Ji viską savo šilma¹ įgali.
 Sugrįžus iš pietų, ji užgulė dabar šiaurės ašigali, –
 Ir matome: galvotrūkčiais mūs puskamuolis mainos.
 Pasaulis mūsų tampa įvairus ir rainas.
 Ir žiurkėms, ir šeškams, pelėms ir širmuonėliams,
 Žmonėms visiems ir jų vaikams utėliams,
 Ir proletarijai visai, irgi visiems buržujams
 Apsuko galvas visiškai, nugirdė svaigiamomis dujomis.
 Ir tu, žmogau niekings, išgerk, kiek tau priklauso,
 Ir balsą savo sprausk į ūžiantį ermiderį².
 Žinok, jog sauso nieks neklauso, –
 Išgerk pavasario sulos
 Ir stok į vidurį.

1922.

1. K. Binkis savo eilėraščiu atsigręžia į Donelaičio „Metus“. Atkreipkite dėmesį, kaip poetas pasitelkia rupius donelaitiškus žodžius ir žaidžia jų sąskambiais. Kas šiame eilėraštyje nauja ir netikėta? Kaip pabrėžiamas pasaulio daiktiškumas ir subjekto artumas atgimstančiai gamtai?

¹Šilma – šiluma. ²Ermideris – triukšmas, sujudimas.

* * *

Galvon suaugę baras profesoriai,
 Kad vietoms gabus, bet nerimtas.
 O man – kur pažiūriu – visur pavasariai,
 Kiekvienoj kišenėj pavasarių šimtas.

Išeini – aplinkui gyvenimo potvynis, –
 Visus širdies kalnus baigia apsemti.
 Bendrai, pasiutimas eina visuotinis, –
 Taigi, neimsi perneval¹ trūnyti ir senti.

Nusigrįžta, kad saulė per kaitriai nešildytų,
 Kad akuliorių² stiklai nesutirptų.
 O jei kuriam plaukus rasa suvilgytų, –
 Tuoj bėga kirptųs.

O aš, kad ir nenoroms, kad ir juokaudamas,
 Kišenę ar burną vos atveriu, –
 Ir veržias pavasariai cypdami, sprausdamies,
 Ir raitos žaliūkšniai³ po patvorius.

Ir daryk, kad išeitų kaip nors kitoniškai?
 Tik pirštą nuversi, įkišęs duryse.
 Matyt, liga pristojo chroniška,
 Ir nieko čia nebepadarysi...

1923.

1. Šį eilėrašį galima laikyti dvasine poeto autobiografija. Apie kokį gyvenimo tarpsnį ir kaip kalba eilėraščio subjektas?
2. Kas būdinga kalbančiojo elgsenai? Kuo ji avangardistinė? Kokia pozicija deklaruojama?
3. Aptarkite eilėraščio skambesį. Kas būdingiau jo instrumentuotei – aliteracijos* ar asonansai*. Kodėl?
4. Kas šmaikščiai ironizuojama?

¹Perneval – per nevalią, prieš norą. ²Akulioriai – akiniai.

³Žaliūkšniai – neprinokę javai, žalumynai.

Augnelių arija

Mūsų žemė jauna dar.
Bus ir pas mus Eldorado¹.
Aldorijo adrijo ada.

Džiaugiams, jog vienas pražydes atėjo.
Daug dar ateis, atliūliuos mums pavėja²,
Kaip altra ridėlija rėja.

Ir sninga, ir lyja, ir mėnuo kas mėnuo,
Ir saulė kas antra, kas penkta, kas dvylikta diena
Rėja ir ada ir audrija lėna.

Gerai, kad iš rojaus Adomą išjojo,
Perdien nusibostų mums rojui!
O čia juk aldorijo arija rėja,
Čia altra ridėlija ado.

Žinia, kad iš dulkių ir virsim į dulkes,
O dulkės taip lakios, taip lengvos, taip smulkios,
Kaip lėta livano alenga.
Tad laukim augnelių arijos ada,
Tad būkim kaip altra ridėlių rėja.

1923.

1. Aptarkite kalbantįjį, erdvę ir laiką.
2. Kokia eilėraščio tema? Kokių gamtos motyvų jame randate? Kokią nuotaiką jie kuria?
3. Kaip su eilėraščio nuotaika, pasaulėvaizdžiu susiję autoriaus naujadarai? Suraskite nesąvokinių žodžių grupes, pasekite prasminę jų slinktį.
4. Apibūdinkite eilėraščio prasmę. Kiek ji atitinka lietuviškąjį avangardizmą?

¹ Eldoradas – svajonių šalis, vidurinių amžių ispanų konkistadorų nuomone, buvusi dabartinėje Lotynų Amerikoje ir turėjusi daug aukso ir brangenybių. Pasakojimai apie šį pasakišką kraštą buvo ypač populiarūs XVI–XVIII a. ² Pavėjui.

JUOZAS ŽLABYS-ŽENGĖ (1899–1992)

Šiuose tekstuose iš keturvėjininkų laikų Žlabys-Žengė pasirodo esąs apsisėstas ne mažiau nei Binkis. [...] Tai greičiausiai pats „lietuviškiausias“ pavasaris, gimęs keturvėjininkų literatūroje, kuriam pavaizduoti Žlabys-Žengė netradiciškai naudoja liaudies kūrybos motyvus.

Christoph Zürcher

Iš rinkinio *Pavasario kalvis*

Lietuviškas pavasaris

Ak! Toji saulė – rupūžė, rupūžė!
Ak! gyvatė!
Kai ji, brolyti, užpučia,
Esi gatavas¹.

Lekia vėjas – žaltys,
Žalsvai melsvai susiraitęs,
Ir toji upė – gyvatė
Plaukia, aplenkus giraitę...

Ir tas kumelys –
Juodas šėtonas,
Vakar kai žvengė
Lauko pašonėj.

Ir tas bernas – jautis,
Ir ta merga – karvė.
Vakar buvo pagautas
Su šitąja lerva.

Ir tų gryčių² baltos blakstienos
Atmeta akį.
Supa vėjas – žaltys,
Plaukia – gyvatė.

Ir tas bernas – jautis
Kažkur eina kieto arklo kryžium.
Ką ta mergė jaučia –
Šita lerva, šita vyža?...³

Ir kiekvienas – velnias,
Ir kiekvienas –
Perkūnas,
Gyvatė,
Paralis,⁴
Devyni.

Ką jūs čia darot,
Ką jūs čia matot?
Supa vėjas – žaltys,
Plaukia – gyvatė.

1927.

¹ Gátavas – negyvas. ² Gryčiai – pirkia, troba. ³ Vyža – iš karnų pintas senovinis autuvas; čia: ištižėlė, nevykėlė. ⁴ Parālis – paralyžius.

1. Aptarkite eilėraščio išraišką: kaip, kokiomis priemonėmis kuriamas šiurkštumo, noro šokiruoti įspūdis?
2. Apibūdinkite eilėraščio nuotaiką. Palyginkite su Maironio eilėraščiu „Pavasaris“, Salomėjos Nėries „Pavasario svaiguliu“. Kuo skiriasi J. Žlabio-Žengės eilėraštis?
3. Aptarkite kiekvieno posmo įvaizdžius. Kaip jie tarpusavyje susieti? Kas juos sieja?

Pavasario futurizmas

Beržai ir gluosniai čir-vir-vir.
Vieversėlis – vyras.
Debesų fakyras¹
Medžių šakomis nusviro.

Lakštingalų, lakštingalų...
Jurgiuk! Palauk. Jurgiuk! Palauk.
Jurgiuk! Jurgiuk! Jurgiuk!
Ir botagu per visą mišką čiaukšt!

Nudribo snaigių kryžmės².
Kai riktels pempė „Gyvas!“,
Žiūriu: nuo kelmo driekias futurizmas
Ir šauk gyvenimo aktyvas!

Baloj tilvikas
Tili-tili-tili.
Bala
Tili-tili-tili
Sparnuotu radiju prabilo.
Ir Argentina, ir Peru, ir Čili
Mus sveikina, pavasariui atgijus...

Toli – tai švilptels,
Arti – tai šūktels varnas.
Paraižys orą sparnas,
Ir šauks varnėnas
Fju–
Fju–
Fju–turizmas!

1926.

1. Aptarkite eilėraščio pavadinimą, susiekite su turiniu ir jo prasme. Kaip juo išreiškiama lietuviškojo avangardizmo dvasia?
2. Atkreipkite dėmesį į „tirštą“ eilėraščio garsyną ir judesio dinamiką. Kaip jis sudarytas? Raskite tekste onomatopėjas*, aptarkite jų kilmę. Kaip poetiniame tekste perprasminama tautosakinė lietuvių liaudies tradicija?
3. J. Žlabio-Žengės eilėraštis – energingas ir konkretus. Kokį vaidmenį jame atlieka žodis? Ieškodami argumentų, pasitarkite lietuvių avangardistų manifestus.

PRANAS MORKŪNAS (1900–1941)

Užliūliuotas rituališkai skambančios „Revercijos“, ne iš karto pajunti, kad P. Morkūno tekste yra kažkas daugiau negu garsų žaismas, – tik įtaiga tarp duplexinių ir triplexinių (dvigubų, trigubų) reversinių (negrįžtamų) frazių pasigirsta lietuviškų žodžių nuotrupos.

Leonas Gudaitis

Revercija

(eilėraštis proza)

ūž-čiu ūž-čiu ūž-čiu stilippstilippstilipp
dunmašmaš darrdunndrok in in ciežciež os os
ur-trum ur-trom dir dir cikcickik ba ba stop

be šleplep dar dar čežčež be čiuž čiuž nana
klump klump mo

mateduo duomate nosma manotete rrr ma
in inai aival valdu dugy ok ok tititi

ženžen tramtram im ei mimi nabetinga gagas
tegi ho ho vu vavao ja liopro meleste
tatarara

trenkt trenkt trenkt top top top rivon šakiu
liliok ok invon elegšt džerkšt trekš zim ai
klumpt pumpt kravai anai geairi vai ai

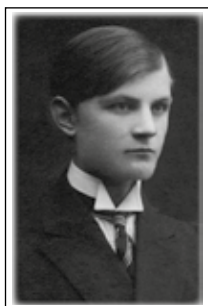
rrr reke vovo el lili kiju itit cici vivi jaso
rever pacisauja lio reververeka revercija.

1929. XI. 23.

Eilėraščio pavadinimo „Revercija“ (lot. reversio) reikšmė – grįžimas į ankstesnę būvį, apgręžimas. Įsigilinę į transformuotą, „apgręžtą“ kalbą ar jos ženklus, galite įskaityti ir prasminius žodžius. Pirmasis jų – „čiu-žu“, antroji frazė – „dunda mašinos“. Įdomumo dėlei, suraskite dar keletą.

¹ Fakyras – klajojantis fokusininkas. ² Kryžmė – netaisyklingas keleto metmenų susipynimas.

JUOZAS TYSLIAVA

(1902–1961)

Geriausiai savo lyrikos pavyzdžiais Juozas Tysliava išsiveržia iš bet kurių literatūrinių mokyklų lukšto ir stoja prieš mus kaip nuoširdus talentas. Tokiems jo eilėraščių būdingos savybės – švari melodija, erdvus mostas, ritmo natūralumas, vaizdo ir išgyvenimo gaivumas, skonio tikrumas ir nuotaiko sugestyvumas.

Antanas Vaičiulaitis

Pieniška daina

Pieno, pieno visos gatvės laukia.
Karvės pienas žydi saldumu.
Pienas šiltas, pienas balto plauko,
Jis iš lauko plaukia į namus.

Jei turėčiau savo laimės karvę,
Jai bučiuočiau žydinčius ragus.
Savo sieloj šaukčiau: salve, salve!
Mano sieloj – linksma ir smagu.

Jai pietums aš duočiau apelsinų,
Vakarienei – vyno paragaut.
Ji nešiotų grandį sidabrinę.
Ir mokėtų šokti ir juokaut.

Būčiau indas, nors ir be turbano.
(Vieno pieno man dar negana).
Kūne džiaugsmas, sieloje nirvana,
Tai skambėki, pieniška daina!

PETRAS TARULIS

(tikr. Juozas Petrėnas, 1896–1980)

Vienas svarbiausių keturvėjininkų sambūrio organizatorių. Eksperimentinis tekstas „Nuovakarių skiauterys“ buvo išspausdintas pirmajame *Keturių vėjų* numeryje; jame išdėstoma avangardinė kalbos teorija, išreiškiamą avangardinė pasaulėvoka. Literatūros tyrinėtoja Dalia Striogaitė (*Avangardizmo sukuryje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998) teigė: „Tarulis demonstruoja tris novatoriškus tikrovės perteikimo rakursus: **žvelgimo** (I–VII skyriai), **šnekėjimo** (VIII–XI skyriai), **judėjimo** (XII–XX skyriai)“.

P. Tarulio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Kūrinio pavadinimas – „užsifruotas“, jis sudarytas iš daugiskaitinių daiktavardžių – nuovakarės ir skiauterys. Nuovakarės reiškia vėjų vakarą, o žodžio skiauterė vyriškosios giminės formos žodyne nėra.

Nuovakarių skiauterys (ištraukos)

Pradžiai

Raidės!

Prastutės, lygios vienodos ir smulkios raidės.

Per jūsų siauras burnas turiu sprauti savo margus žodžius. Rodos, sunku. Bet... Žiūrėk, įsižiūrėk ir pamatysi – gražios gi raidžių virtinės!

Graži ir pirminė raidžių grandinė abėcėlė!

Ją mes pradėdame džiugaus nusistebėjimo garsu – A!

O paskui seka įvairaus būdo, visokių papročių ir palinkimų raidės.

Simpatingi padarai!

Štai plačiai, maloni, kaip ir savo tik pagimdytu kūdikiu susirūpinus pievinga karvė, mauroja: – m; lipšni ir liekna – l; nuodingos gyvatės švilpesiu švilpia – s; Perkūno duktė – r – majestotingai¹ graudžia ir vergo krūtinėje, kada jis sukyla, ir valdovo, kada jis įsako.

Viena likus – d – nuobodi, bet radus džiugias drauges ir: – dangui!

Nupenėta ir pilvota – p – patenkinta savo likimu garbi abėcėlės pilietė.

Kukli ir mažutė – i – džiaugias, kad gali sulipdyti savo linksmas drauges.

O visi kitoki ženkilai – raidžių tarnai: taškai, prasti poemos sargybiniai, kableliai, kurie raides kabina, ir snukį susukę klausiamieji ženkilai.

Raidžių rūbais rėdos garsai, kurių pagalba reiškiami troškimai.

Parenki keletą raidžių, jas suglaudi, ir stoji –

¹ Didingai.

ŽODIS

Vos atsirado žodis ir štai – iš už nuostabiųjų raidžių jau šypsos gudri prasmė! Prasmė – raukšlėta senutė. Šypsos ji ir tempia į draugę kitus žodžius.

O žodžiai džiaugias, kad laisvi! Žodžiams artimas chaosas! Ten jų gimtinė! Ir iš ten sena prasmės ranka juos išgraibo! Nuolatinė jų kova: žodžiai veržias į laisvę, o prasmė, kaip perekšlė višta kiaušinius savo karštu kūnu stengias juos aptūpti, savo iškėstais sparnais apgaubti.

Tačiau džiugu, kada žodis išsprunka iš pasenusių prasmės riešukučių ir laisvas pats sau spindi, skamba ir aplinkui skrieja!

[...]

VII. Napoleonas žvirbliai ir tolis

Napoleono „rendez-vous“. Kur žiūri Napoleonas?

Iš devynioliktojo amžiaus pradžios siauru takeliu eina artyn Napoleonas. Štai jis truputį sustojo, stovi.

Napoleonas gerai iš provincijos aktorių išmokęs savąją pozą imituoti, truputį galvą palenkęs, rankas ant krūtinės sudėjęs, stovi taip, kad nė vienas buhalteris, pozos iškilnumui pavydėdamas, apetito nustotų!

Žiūri jis į taip vadinamą tolą, kurs esti ir padūmavęs, ir melšvas, ir dar kitokių spalvų, kokių poeto etikete pažaboto asmens centriniam vaizdų sandėly atsiranda.

Amžinieji skeptikai, akiplėšos žvirbliai, tą pačią mažytę baltą ranką, kuri savo laiku tūkstančius žmonių tvarkė, savo pėdsakais pažymi, kad čia jų tupėta...

Ak tie žvirbliai, žvirbliai!

Jie visas mūsų godojamas ir garbinamas kaktas, visas geningasis nosis vienodai pažymi!

Nebijo žvirblis baisaus Robespiero² ir jam ant ausies nutūpęs tikro kavalieriaus mitrumu kalbina kuklią Patelę, kuri tuo tarpu gan šaltai žiūri į to ženkio³ meilės intrigas!

Geningasis⁴ Goethe savo plikės plotuos ne vieną žvirblių porą suvedė į porą! Čia sužieduotuvės, vestuvės ir pirmosios, taip iškilmingos, krikštynos šokta!

Taigi. Stovi Napoleonas ir tikru imperatoriaus žvilgsniu puošia taip vadinamą tolą.

Staiga tuščia gatvė pražydo jauna mergina.

– Labas vakaras! kokia šalta tavo ranka. Ak, ponas Bonapartai, suprask

mane, aš taip noriu su kuom nors pasikalbėti. Pirma, mažesnė, neliūdėjau, dabar kažko, nežinau ko, vis trūksta, liūdna. Aš seniai į tavo portretą žiūriu. Tu visai nepanašus į visus kitus. Tu toks išdidus, majestotingas. O niekas, niekas taip nemoka padaryti Napoleono pozos, kaip tu, ponas Bonaparte!

Tiesa, mūsų departamento sekretorius irgi. Irgi mėgina Napoleono pozą padaryti: pasipučia, galvą panerčia, ir tik visos merginos krykščia žiūrėdamos!

O, tu kas kita!

Bet ką tu ten matai, a? Sakyk, ką matai?

Gaila, ir pasistiepus nieko nematau...

² Maximilien Robespierre, 1758–1794 – prancūzų politikas, revoliucionierius. ³ Čia: jaunikis.

⁴ Čia: genialus, genijus.

1. Koks kalbos idealas pristatomas pirmuose skyreliuose?
2. Autorius atmeta įsitvirtinimo kultūroje principą. Įrodykite šį teiginį, aptardami tekste vaizduojamus Napoleoną, M. Robespierre'ą, Johanną Wolfgangą Goethe.
3. Kokį požiūrį autorius perteikia, pasitelkdamas priartinimo / nutolinimo perspektyvą?
4. Koks žvirblių vaidmuo? Kokia perkeltinė prasmė jiems suteikiama? Susiekite su keturvėjininkų deklaruojama laikysena.
5. Aptarkite merginos vaidmenį, kokia mintis perteikiama jos žodžiais?

XII. Viešojo aikštė jau juda

Riebios paūdrės ašaros varva. Visi daiktai ima judėti: šakalai kaukia, traukinys traiško kažkokį vyrą, lakštutė ir uodas orą virpina garsais. Įvairios kariuomenės žygiuoja. Trinyčiai, galife ir meškos kailis. Dirva griežia dantimis ir skruostus krauju sruvindama gimdo bokštus ir bažnyčias.

Ten, visų vėjų pagairėje kas kur, kieno širdis kadrilį šoka, kieno nusigandusi paūdrė⁵ lašinių nustotus nuošimčius riebiom ašarom apverkia, kieno kinkos telegrafo laidininkus drugiu krečia, kas alkanu liežuvium tolimą meridianą⁶ laižo viskas artima: štai kaukia šakalai alkanus nasrus tuštumoje žiodami; nusvirusioje į upelį žilvičio šakoje gieda lakštutė; sotaus pilvo savininko raudonu paraitytu sprandu paviliotas uodas lipšniai maudžia; kažkur tolimose lygumose įsiutęs ekspresas baisiausiais krumpliais tamsoje traiško išblyškusių, išsvai-

dytais plaukais, vyrą, kurio užanty skubiai brėžti žodžiai: „nieko nekaltinti“...

Atilos⁷, Napoleono, Batyjaus⁸, Trockio⁹, Kserkso¹⁰, Hindenburgo¹¹ ir Aleksandro Makedoniečio gausios, galingos gaujos, kiekviena savo keliu, viena kitos kelius skiesdama, žygiuoja. Liūtingos dienos debesų gausumu pripildo jos Viešąją Aikštę.

Kas keturiasdešimts dviejų centimetrų armotas¹², kas šakotą buožę, kas tankus, taranus¹³, kulkosvaidžius, nardomuosius laivus, oro eskadriles ar lauko akmenis, kaip gali suspaudžia.

Iš didžiojo garderobo jie gavo kostiumus ir butaforiją. Čia frenčai¹⁴, ten trinityčiai¹⁵, šalmai, galifė¹⁶. Čaid Haroldo apsiaustai, meškos, kaip yra, su uodega, gauruoti kailiai dengia jų kūnų reikiamas dalis.

Kryžmai susikirtusiais tikslais atėję, jie savo priešininkus sutinka vieni vilyčiom¹⁷ ir mokamai iš mėtyklės mestu akmeniu, kiti nuodingom dujom, aeroplanų bombom ir tankų serenadom.

Aruodai, sandėliai, dėžės, skrynios, rūšiai ir seifai čia tuštėja, čia vėl sklidini.

Atilos raži šluota kartais taip brūkšteri, kad viršutinė dirvos pluta nusi-
maukia, ir gilūs randai gausiai pasrūva. Tarp jų tuščia, kaip bevaikės moteries širdy.

Seneliai pasakose mini kraujaupelius¹⁸.

Ir vėl nejučiom iš milijonais kojų išpėduotos, skaudžiai užupenčiais plūktos žemės plutos ima dygti vėl diegai. Dirva skradžiais plyšiais raukšlėjasi, kaip šimtametė senė mažiuko ainio įpykdyta. Bet pyktis neilgam, vėl tuojau ji šypsosi. Amžinai neščios žemės viduriai iš naujo, dažnai vaitodami ir iltimis grieždami ir gausiai skruostus krauju sruvindami, gimdo aukštus bokštus, bažnyčias ir pilis, ir pylimus.

Batyjaus kupranugariai su Hindenburgo sunkiaisiais motorais vieni kitus pralenkdamis pikta bliauja.

Visur girgžda ratai, visur dunda sena dirva.

⁵ Paūdrė – kiaulės papilvė. ⁶ Meridiānas – sutartinė linija, kuri eina per Žemės rutulio ašigalius, stačiu kampu kirsdama pusiaują, dienovidinis. ⁷ Atila (apie 406–453) – paskutinis hunų karalius, vienas iš galingiausių barbarų vadovų, kada nors puolusių Romos imperiją.

⁸ Batijus (apie 1205–1255) – mongolų chanas, Aukso Ordos įkūrėjas. ⁹ Levas Davidovičius Trockis (1879–1940) – tarptautinio darbininkų ir komunistinio judėjimo veikėjas, marksizmo teoretikas. ¹⁰ Kserksas (485–465 pr. Kr.) – Persijos karalius. ¹¹ Paulis von Hindenburgas (1847–1934) – Vokietijos karinis ir politinis veikėjas, antrasis Veimaro Respublikos Reichprezidentas. ¹² Armotà – didelis šaunamasis ginklas, patranka. ¹³ Tarānas – povandeninė atsi-
kišusi laivo priekio dalis, kuria smogiama į priešų laivą. ¹⁴ Freñčius – uniforminis švarkas. ¹⁵ Čia: prastos drobės švarkas. ¹⁶ Galifė – kelnės, kurios aptempia blauzdas ir praplatėja ties šlaunimis. ¹⁷ Vilyčia – strėlė. ¹⁸ Čia: kraujo upelius.

XIII. Ratų tepalas

Kad geriau riedėtų nerangios istorijos ratai, juos reikia tepti. Štai jų tepėjai.

Kiaulės oda aptaisyta knyga, kurioje aukso žodis: „NEUŽMUŠK“, paėmę, arnotuoti²⁰ plikiai laimina karžygius, kurie iš Paryžiaus į Berlyną ir iš Berlyno į Paryžių, kalaviją rankoje ir krūtinėje kryžių (krikščionys!) neša.

Kaunas ir Varšuva šaukias Aušros Vartų.

Atila riebiai šeria vyriausią savo Maldininką. O Vyriausias Atilos Maldininkas, slėpdamas tai, kad dažnai riebalais atsirūgsta, kelia aukštyn riebias rankas, meldžia molinį stabą gelbėti ir žada visiems Atilos klusniems žmonėms: po vieną sotų, šiltą ir patogų vienasėdį – dangų, kur minkštuos pataluos minkštos dvi pačios, kur saldžios tešlos ir kur kiekvienam (garantuota nuo bankroto) įrengta bankinė kontora!

Auksais kaustytas gražusis koranas veda savus avinus.

Keiksmų drobėje marguoja maldų gijos.

Tvanki kino salės atmosfera.

Patamsy šnabždasi: nežinai ar kailį dera, ar meldžiasi.

Ekране tamsus kryžius. Kryžiuje kas vakaras kantriai kenčia paskutinį savo jausmingo filmo paveikslą ŽMOGUS.

Ekrane parašas:

– Dovanok jiems, tėve... .

Karšti aplodismentai, džiūgūs 42 centimetrų katučių garsai lig šiol tebesigirdi, kaip buvo prie Verduno, Varšuvos, Reimso ir Kauno.

Soti publika mėgia dūsauti, pamačius tokius pamokančius paveikslus.

Patenkinti ir tie patys kino akcininkai. Jų rankos savaiame trinas, po krūtine maloniam maudžia ir į visas puses kečias knabios²¹ rieškučios, į kurias gausus, kaip alkanos vaiko ašaros, byra saulėje blizgus sidabras.

Viešoji Aikštė sklidinai pilna jų visų, tarp savęs supintų, žygių, žodžių ir geismų.

Mumija turi kuo stebėtis.

²⁰ Čia: dėvintys kunigo apdarą, vilkimą per mišias. ²¹ Čia: mitrios, graibščios.

1. Anot literatūros kritikų, „agitorius“ – tai metaforiškas* paties avangardizmo paveikslas. Kaip jis apibūdinamas? Ką skelbia? Kas „agitoriaus“ adresatas*?
2. Apibūdinkite baime; su kuo ji susijusi (sk. „Kuri valanda?“)?
3. Paaiškinkite minios sampratą (sk. „Skatikėlių siaubas“). Ar artėjantys pavojai, sukiantys baimės pojūtį, yra tariami ar tikri? Paaiškinkite prasmines „Rotušės“, „skatikėlių“ („skrituliukų“) reikšmes. Ką simbolizuotų Rotušės bokšto nugriovimas?
4. Aptarkite grafinį paskutinio skyrelio vaizdą ir susiekite su teksto visuma.

XVII. Šypsena agitatorius

Manyti, kad Maskva jam į Viešąją Aikštę kelionę apmokėjo, – klaidinga. Jis taip sau jaunas berniokas. O kad piliečių kinkos laibais siūlais prie liemenio prisegtos, jis nei kiek nekaltas.

- Mielieji, klausykit! – ne tik gerkle, bet visu kūnu kaukia kažkas jaunas.
- Klausykit! Ateina džiaugsmas!..

Pasitikim jį šypsena! Tokia šypsena, kad jos vienas galas pasiektų Faraono gadynę ir toliau, o kitas baigtųsi prie pat saulės. O platumo šypsena turi būt tokia, kad jos pakraščiai tik kojos mažojo pirščiuko nagoje baigtųsi!!!

Raizgus užtesio tinklas kai kur praleidžia:

- Ką jis kalba?... man baugu...
- Kas ateina?...
- Iš kur gi man šypsena?
- Einam iš čia. Nesibaigs geruoju... matysi...
- O jis tik šypsos...

XX. Skatikėlių siaubas

Išsigandėlių eilė: miltuotas ir majestotingas kepėjas, piemuo, plikis ir kiti. Baisi skatikėlių bailė. Tolyn baisyn. Pavojus laikrodžiui ir Rotušės bokštui! Dar baisiau. Paskutinė baimė ir ooo... Savas primintas liežuvis. Ką jis pasakė, arba paskutinė katastrofa. O galų gale:

Nuovakarių skiauterys.

Nors jo meili šypsena, tačiau pilvai plasta ir vis labiau ir labiau bijo. Bijo visi. Bijo: nespėjus pagimdyt nė–ščioji, pinigais savo gyvenimą apkamšęs plikis, paprasti batsiuviai, odinių priekai–ščių priekin vedami kietasprandžiai kalviai, baltom karūnom majestotingi ir miltuoti kepėjai, dykaduonės riebiatašlės bobos, senių įbauginti – rausvos aguonėlės – jaunučiai vaikiūkš–čiai, akiniuoti profesoriai, botaguoti piemenys.

O toliau jau pilna erdvė priberta skrituliukų, tarytum senos mašnos išdilintų skatikėlių. Skrituliukai. Tik arčiau pažiūrėjus matai du taškelius ir brūkšnelį:

☺ ☺ ☺

Kažkokia sauja sėja tuos gausius skatikus.

Jie dvejoja, dauginas, siūbuoja, plaukia ir veržias vis artyn. Jie aplipa Rotušę, plojas prie jos ir baisyu savo skaičium visur – viršuj, aplinkui ir žemai pripildo erdvę.

Tik mirga tie nudilę skatikėliai. O jų vidury vis po du taškelius ir brūkšnelis žymu...

– Ai! Rotušę nori nugriaut!

– Ai! – – spiegiu, laibu balseliu aplinkui taškos iš baimės net pritūpdama kaž-

kokia moterytė.

- Kas? – Kaip?
- Rotušę?
- Nugriaut?
- Vaje, man akį alkūne išdūrė!
- Ai! Rotušė, mūsų brangioji Rotušė!
- L – A – I _____ K – Y _____ K – I – T!

Tarp skrituliukų putos.

Tamsūs taškai punta ir juoduoja.

O brūkšnelių vietoje pasidarė: o

Daugybė o:

```

Ooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooo-
ooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooo-
ooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooooo

```

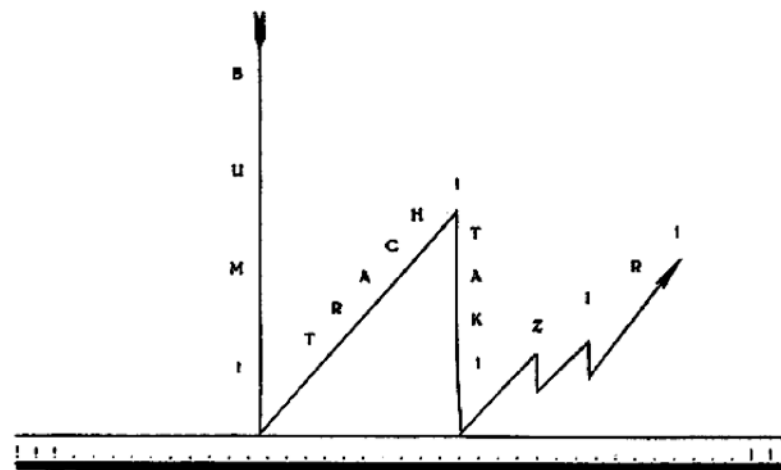
- Kas jis?
- Kas lipa į Rotušę?
- Ak, tie šešėliai!
- Kas dedas? Reikia matyti, kas dedas!
- Brrra-aška! Gelbė-ėkitės!
- Ai! tamsu!
- O – a! Savo liežuvį primyniau! O – a!
- Dievuliau, senoji mūsų Rotušė.
- Ji siūbuoja...
- Plytos byra...
- Bokštas braška...

na...

na...

na...

.....ir

PATAMŠIS. Rodos, kad tylu.
 Ir niekas nežino, ar liko kas nors, ar viskas griuvėsiuos.
 Nežinoma, ar daug verta vaitot, ar jau vėlu.
 Tik negreit ir toli -----švysteri...
 Urmu visi gyvi ir kitokie daiktailing plyšimo žiojas šviesą atspėti.
 – Kas ten?
 – NUOVAKARIŲ SKIAUTERYS.

Albinas Elskus. „Rožės“
 Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 308

Moderniosios estetišės krypties kūrėjai

Jurgis Savickis ir Henrikas Radauskas – itin savitos moderniosios lietuvių literatūros figūros, savotiški „atsiskyrėliai“, neiš-

sitatekė nė vienoje literatūros ir meno kryptyje.

J. Savickis – vienas lietuvių literatūrinio modernizmo pradininkų, nevisiškai pritampantis nei prie tarptautinio ekspresionizmo, nei prie lietuviškojo avangardizmo, nei prie kitų plačiau žinomų moderniosios literatūros reiškinių, nors jo kūryba turi tam tikrų avangardizmo bruožų.

Svarbiausios jo knygos pasirodė XX a. trečiajame dešimtmetyje – tuo pačiu laiku, kaip ir avangardinė keturvėjininkų kūryba. Jokiems kolektyviniams sambūriams nepriklausęs, jis sąmoningai rinkosi moderniosios literatūrinės raiškos kelią, – kitokią nei įprastės to meto realistinės ar neoromantinės prozos (Balio Sruogos, Vinco-Mykolaičio-Putino, Igno Šeinaus) ar eksperimentinės avangardinės kūrybos. J. Savickis, glausto, asociatyvaus stiliaus menininkas, vienas pirmųjų savo kūryboje atvėręs miesto žmogaus, intelektualo, esteto jauseną ir pasaulėžiūrą, iš kitų išsiskyrė žaidybiniu, teatrinu savo pradū lietuvių literatūroje. Savo amžininkų neperprastas, šiandien jis gretinamas su Oscaru Wilde'u, Luigi'u Pirandello, Franzu Kafka.

Salomėjos Nėries, Antano Miškinio, Jono Aisčio, Bernardo Brazdžionio amžininkas Henrikas Radauskas – modernus poetas, jo kūryba pasižymėjo nuoseklia estetizmo idėjų raiška lietuvių literatūroje. Ir lietuvių, ir XX a. Vakarų poezijos tradicijos jo kūryboje yra sutelktos į individualią programą, kur pirmenybė teikiama ne idėjoms, o formos kūrybiškumui, grožio pajautai. Paneigęs romantinio pasaulio suvokimo tradiciją, lyrizmą pakeitė estetinė distancija, skelbė meno laisvę nuo bet kokių ideologinių ar patriotinių tikslų. H. Radausko poezija žymėjo modernistinės lietuvių literatūros brandą ir kartu episteminių lūžio, lėmusio poezijos autonomiją, pradžią.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Visus literatūrinio sambūrio „Keturi vėjai“ žurnalus (1924–1928) galima rasti: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/4vejai/index.htm>
- Vygantas Šiukčius, „Keturi vėjai“: minties ir jausmo pavasaris“, *Metai*, 2003, nr. 4, p. 75–79 (el. prieiga: <http://tekstai.lt/buvo/tekstai/4vejai/apie/siuksciu.htm>)
- Vytautas Kubilius, „K. Binkis lietuvių poezijos kryžkelėse“, *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1986, p. 147–183 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Vytautas_Kubilius_K_Binkis_lietuviu_poezijos_kryzkelese.LH3900A.pdf)
- Dalia Striogaitė, „Moderniausio žodžio darymas“, *Avangardizmo sukuryje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 54–55, 68–72 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Dalia_Striogaitė_Avangardizmo_sukuryje.LHH400B.pdf)
- Literatūrinio sąjūdžio „Trečias frontas“ (1930) žurnalus galima rasti: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/3frontas/index.htm>
- Bronius Vaškėlis, „Trečio fronto keliai ir klystkeliai“, *Metmenys*, 1982, nr. 44, p. 62–87 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/3frontas/apie/vaskelis.htm>)

JURGIS SAVICKIS

(1890–1952)

Savickio proza keista, chameleoniška dėl to, kad jos autorius gyvenime – ekvilibristas. Tokia jo pozicija – neafišuota, plačiai neišgarsinta, o vis dėlto pakankamai nuosekli ir tvirta: turėti savo nuošalę ir joje tvarkytis pagal savo žaidimo taisykles, savaip eksperimentuoti.

Donatas Sauka

J. Savickio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš apsakymų rinkinio *Šventadienio sonetai* (1922)

Komediantai

Humoreska

Kumetienė¹, minkšto pakulinio patalo sušildyta, nubudo ir daugiau negalėjo užmigti.

Už lango kažkas šiurenos ir įtariamai šnabždėjos.

Pagalios² langan pabarškino kalaviju du svetimos žemės kareiviai.

Du kartu savo gyvenime kumetienė buvo panašiai išsigandusi. Pirmąkart, stojant pirmon išpažintin, ir antrą kartą, kalviui replėmis dantį traukiant.

Iš to išgąščio kumetienė gavo rožę³.

Žemę užpluko svetimi žmonės.

Gyventi buvo neramu.

Prasidėjo karas...

Kumetis-proletaras ėjo tamsiu varymu smulkiam lietui į nugarą ir kitur plakant.

Jis dėkojo Dievui, kad jis yra jį išvedęs „iš Egipto žemės“, nelygu jo siela blaškytų su Toska, jai nuo Romos aukštų sienų puolant ir dar vis tebepuolant nuo Europos kartoninių scenų.

Kuomet arkliai buvo užkinkyti, visi susėdo ant aukšto kaip kalnas vežimo ir truktelėjo.

– Tamsta namų dabok⁴, paršų kamaron nesuleisk, – įkvėpė šeimininkė kurčiam seniui.

Vieškelį pasiekus, sutiko daugelį pažįstamų.

Priešakyje, širmą žirgą apžergusi, kinksnojo⁵ rudaplaukė žmona, laikydamą glėbyje vaiką. Kažkoks ūkininkas vežė į kalvę akėčias taisyti:

– Žmogau, ką tu veiksi su savo akėčiomis? – šiepė minia.

Menkysta!

Visiems buvo linksma, įspūdinga. Visi iš džiaugsmo liežuvius iškaišiotų, jei tat būtų galima.

Važiavo į didelę Muge, karo aranžeruo⁶ – linksmumo patvarą⁷ šaltinį.

Dvare visi ramiai susėdo už stalo ir valgė. Po stalu landžiojo velniukas šposininkas ir žnaibė visiems į kinkas.

Kaliošais avęs, ispaniškų rankovių ilgas karūnėles išleidęs, šventą brevijorių vartydamas, slyvyne vaikščiojo kunigas.

Kieme vyrai nevykusiai mindė naujintelį, blizgantį pavogtą dviratį, norėdami juo pavažiuoti:

– Pašauk Joną, jis Amerikoje buvęs, dviračiu mokės pavažiuoti.

Atbėgusių piemenų gauja savo klyksmu kaip stiklą suardė tylą.

– Dėde, tamstos arklius užgriebė!

– Tamstos arklius muša.

– Su kuciniais⁸...

Eglyne sėdėjo jaunas studentas ir jauna princesė batisto baltais rūbais, gan gražiai pasiūtais.

Kunigo šeimininkė turėjo ypatingai gražią ranką – stebuklas mūsų eglynuose, stebuklas Paryžiaus langų parodose – ta grakšti parafino rankutė su mėlynomis gyslomis ir mėlynu krauju.

Liepsna palietė jos širdį, ji nesiorientavo, bučiavo jį savo lanksčiomis rankomis, glaudė jo gaurinuotą galvą-kudlas⁹ prie savo krūtinės ir prašė nieko nesakyti. Per veidus nužėrėjo du skautūs žemčiūgai.

Studentas pratarė:

– Bėkim iš čia – toks dabar metas!

Pasigirdo kunigo-šeimininko šauksmas, ji suvirpėjo, pašoko, palytėjo jo galvą rankomis, pabučiavo į kaktą ir verkdamą nubėgo per girią.

Namie pasiliko nedavirtų uogienių puodas ir kelio ruoša.

Studentas susiglaudė ant samanų ir užmigo. Per sapną matė savo draugą, gulintį sanatorijoje ant turpynės¹⁰.

– Bėkim iš čia – ko tu čia guli!

– Mano ligos diagnozė greit bus padaryta. Dvidešimt keturis kartus blauzdų kaulai trūko ir dantys pradėjo byrėti, du jau ištraukė...

Tarp alksnių vaikščiojo daktarai, vilkė baltais kiteliais¹¹, ir žiūrino ligonius.

Besiriejančių piemenų gauja prikėlė jį iš miego.

Mušėsi dėl užgriebtų arklių pievoje.

– Užėik iš užpakalio ir duok jam į galvą! – šaukė šeimininkas, įkibęs žmogui į krūtis. Kumetis užbėgo iš užpakalio, užsimojo baisiai kurpe ir skėlė tie-

sio g žmogui į galvą.

Viskas pradingo. Žmonės pavirto pelenais.

– Žmogų užmušė!

– Kas užmušė?

– Kaip tavo vardas – ar turi pasą?

Iš eglių šakų ir samanų lindo pilkos esybės.

Ant rytojaus atvažiavo svetimų žemių kareiviai, sunkiomis haubicomis¹² vežini, ir išklampojo visus rugius ir pievas.

Dievas Smūtkelis, medine ranka pasirėmęs, aukštai rymojo ant dangaus, mediniais pilkais skritulėliais išdabinto, ir abejudinai¹³ žiūrėjo į žemę. Šalia jo stovėjo dievas pakalikas¹⁴, žmonių nuodėmes ištobulintu kinematografu įvairiai užrašinėdamas.

Sename eglyne klykė šeinė katarinka¹⁵, kažkokio senio sukama.

¹ Kūmetis, -ienė – dvarininko samdomas valstietis, dirbantis už pastogę ir atlyginimą natūra.

² Pagaliūs – pagaliau. ³ Rōžė – liga, pasireiškianti ryškiai ribota raudona dėme odoje, temperatūros pakilimu. ⁴ Daboti – saugoti. ⁵ Kinksnoti – eiti, joti linksint į priekį. ⁶ Aranžuota. ⁷ Čia: patvarų, tvirtą. ⁸ Kūcinas – lazda, vėzdas. ⁹ Kudlā – susivėlę, ilgi plaukai, gaurai. ¹⁰ Turpynė – vieta, kur yra durpių, durpynas. ¹¹ Kitelis – kariško sukirpimo uniforminis švarkas. ¹² Háubica – sunkus trumpavamzdis artilerijos pabūklas. ¹³ Abejingai. ¹⁴ Pakalikas – pataikūnas; šiame kontekste gali būti ir patarnautojas. ¹⁵ Katarinka – sukamas muzikos instrumentas, ryla.

1. Susieję su teksto visuma, paaiškinkite pavadinimą, po to, atkreipę dėmesį į paskutinę pastraipą, – ir kūrinio temą.
2. Aptarkite kūrinio sandarą, nuolat kintančią pasakotojo perspektyvą*. Įrodykite, kad šiai nelinksmi „humoreskai“ būdingas skeptiškas ar net pesimistinis autoriaus požiūris į žmogaus prigimtį ir jos būdą.
3. Raskite daugiau motyvų, detalių, apibūdinančių vaizdų stiprumą, poveikio skaitytojui priemones, montažo stilistiką. Aptarę raiškos priemones, apibūdinkite vertybinę autoriaus poziciją.
4. Aptarkite teksto tikroviškumą ir sąlygiškumą. Paaiškinkite paskutinį sakinį: „Sename eglyne klykė šeinė katarinka, kažkokio senio sukama“.

Ad astra

Ūkininkas Dalba, atsikėlęs anksti šventadienio rytą ir gražiai nusiskutęs, rengėsi eiti bažnyčion.

Jis jautėsi pajaunėjęs ir buvo apimtas kažin kokio noro reformuoti visą savo gyvenimą ir pakeisti visą pirmąją tvarką ūkėje.

Dalba atsiminė, kaip dar neseniai viskas aplinkui gulėjo tarp girių, o su žmogumi, kiek toliau gyvenančiu, sunku buvo ir sueiti¹. O dabar aplinkui kelmynai ir platūs keliai, o malkų tai ir prakurams sunku surasti...

Ant upės kranto, kur buvo sodžius ir vyšnynai, liko tik kelios trobelės. Jų tarpe ir jo gryčia², naujoviškai ant molynės³ statyta. Sodžiaus senos trobos buvo nukeltos, o kaminai sugriauti. Kiek sveikatos reikėjo padėti – tuos kaminius⁴ išarti, o vyšnius išrauti.

– Aš padarysiu savaip ir nepasiduosiu, – ištarė Dalba lyg koks pionierius⁵.

Kol kas žmonės rudenį leidosi pakalnėn per jo kiemą ir išklampojo jam kelią nepamanomai⁶. Buvo kažkoks Aliaskos⁷ vaizdas su pabrinkusiais keliais per smuklių miestą.

Energijos buvo daug, jis nežinojo, kur ją dėti.

– Imsiu ir užtversiu kelią. Tegul pamėgina! – nurimo ūkininkas.

Kaip bankininkas, prisirengdamas prie savo week-end, atrenka visai netikusius vekselius⁸ sunaikinti, taip ir Dalba rado vieną naikinti tinkamą. Tai buvo šuva. Pasenęs, energijos nustojęs, gaivalinėjąs po trobas.

– Imsiu ir nužudysiu!

Pavalgęs skaniai šventadienio pusryčių – riebių blynų su varške, – jis rengėsi eiti miestelin ir liepė vaikams atvesti šunį.

– Tėvai, nedaryk nieko gyvuliui šventą dieną – nelaimė gali ištikti, – rimtai išlydėjo Dalbienė savo vyrą bažnyčion.

Ūkininkas ėjo upės ledu, nuklotu kę tik iškritusio sniego ir lengvučio kaip pūkas.

Jį sekė senas šuva, sukvaišęs ir didelis. „Kaip veršis“, – pamanė Dalba.

Žiemos dangus niūrus ir tamsus, kaip pragiežto⁹ rašalo piešinys su kai kur žymiais paišiuo¹⁰ bruožais – krūmų stabarais ir šarkomis, skrendančiomis dangum.

Protarpiais žiemos spalvų nykumas būdavo sušildomas gaivesnės spalvos – oranžo¹¹ ar žydriai melsvos, – tolimos saulės nusišypsojimas.

Saulei pradingus už susiveriančių debesų, viskas darydavos vėl pilka ir ramu.

Upės ledu ėjo vaikai pačiauskos¹², negalėdami atsidžiaugti savo naujai padarytomis rogutėmis. Kart¹³ su vaikais bėgo linksmi mastaguodami uodegomis šunys.

– Jaugi¹⁴ tat gali būti? Tamsta, kuris skaiteisi¹⁵ mūsų visuomenės įgudusiu nariu...

– Taip. Priėjo galas!

Šunys susiuostė.

– Nepasiduook, apsispręsk ir drąsiai išreikšk savo nuomonę, – pratarė vie-

nas šunų su rimta gydytojo mina.

– Tamstos kailis dar gali tiktį keliems sezonams, – ištarė viena suploninta kalė, suliesėjusi nuo bado ar poningumo.

– Ar nepalytėjai kartais žvakių lajaus? – ciningai¹⁶ atsiliepė vienas kumpanosis šuva, galvodamas vien apie dienos laukiamas pramogas.

Visi nudulkino¹⁷, palikdami senį šunį vienų vieną.

Pasielgta buvo šuniškai.

Senis šuva, nuleidęs galvą, nešė savo kudlas¹⁸ kaip gyvenimo našta.

Aukštai ant kalno, lygiai nutiestu vieškeliu, varėsi žmonės sermėgiai¹⁹, eidami šalia rogių ir laikydami rankose botagus. Šalimais ėjo moterys, juodai vilkusios, su numargintomis „vengrinėmis“²⁰ skaromis. Ant pat kalno viršūnės linksmi kinksnojo²¹ galva širmis, melsvo tinklelio užtiestas, tempdamas lengvas lakuotas rogutes. Jose sėdėjo jauna ponija, besikutodama²² skunkso²³ kailiniais.

Ten, kur vasarą būdavo brasta, buvo nedidelė sala upėje. Piemenys suvardavo vasarą savo bandą nuo mašalų apginti, o pravažiuoją ūkininkai stabdydavo savo arklius pagirdyti. Dabar sala aplinkui ledo sukaustyta, su apšalusiu smilčių krantais. Nendrės ir karklai, vėjo blaškomi, švilpė paprastą žiemos dainą.

Ties krantu buvo prapjauta aketė²⁴ žlugtui²⁵ skalbti.

Ūkininkas niekuomet nemėgdavo su šunim eiti. Labiausiai bažnyčion.

Nutarė pabaigti sugalvotą darbą ir savo sunkumo atsikratyti.

Saldučiu, cukriniu balsu pavadino šunį į save. Atkišęs gyslotą ranką, rodė šuniui aketę, tarytum joje būtų pilna visokių gėrybių, šuniui pageidaujama. Ūkininko veidas, nuo vėjo pamėlynavęs ir keliose vietose skustuvo suraižytas, išsitempė kaip gero aktoriaus kaukė į linksmučio žmogaus šypseną.

Šuva, įpratęs savo šeimnininko šaukiamas tik rimtais atsitikimais, stačiai²⁶ priėjo į jį. Ūkininkas, nudavęs, kad nori paglostyti šunį, nustvėrė jį už paskutinės kojos. Dabar tik pamato, koks šuva didelis ir svarus.

Ūkininkas, apsidairęs, kad niekas jo nepamatytų, norėjo įmesti šunį aketėn. Bet šuva piktai įkando jį rankon.

Užgulęs visu sunkumu ir perpykęs, ūkininkas įstūmė šunį aketėn.

Pasinėręs vandenyje, šuva vėl greitai pasirodė ant vandens paviršiaus ir įsikibo nagais į ledo briauną.

Šuva skendo.

Tik styrojo priešakinės šunies kojos su įtemptomis gyslomis ir nagais, suleistais ledan. Net ledas krauju nulašėjo.

– Dalba šunį skandina!

– Eitum verčiau bažnyčion...

Suriko vaikėzai, keldamiesi ties kapinėmis į kalną.

– Pienburniai!..

Jis jiems parodytų, kad ne šuva.

Pusberniai greitai pradingo už kapinių.

Ūkininkas išsibėgęs norėjo pastūmėti tas bjaurias kojas. Jis buvo sunervintas nepasisekimo ir tos „betvarkės“. Besisielodamas nepastebėjo, kad, šuniui aketėn plumptelėjus, ledas tapo sušvarkštytas vandens, ir jis, nenuskaitydamas²⁷ savo lygsvaros, pačiužėjo pasagaičių kaustytais batais tiesiog aketėn. Tarytum dar sunkių kailinių ir savo užsispyrimo tyčia velkamas.

Šuva ne tik nenuskendo, bet, radęs atramos žmogaus dideliame kamuolyje, iššoko aikštėn, brėžtelėjęs šlapia ir aštria letena žmogaus skruostan, ir iššokęs čia pat pradėjo purtytis, aptaškydamas žmogų šaltais lašais.

Jei pašauktų piemenis, jie išgelbėtų jį, bet jis nenorėjo to daryti.

Ir dviejų valakų²⁸ ūkininkas pradėjo skęsti.

Jo ir be to sunkūs kailiniai pradėjo mirkti ir traukė apačion; į batus čiurškė šalto vandens srovelės.

Žemės nesiekdamas ir bijodamas mirties, Dalba, įsikibęs ledan, pradėjo plumpnoti²⁹ batais ir šaukti gvoltais³⁰ pagalbos. Bet niekas jo negirdėjo..

„Jei atsitiktų laimė ir mane išgelbėtų, nieko negailėčiau tam žmogui,“ – meldėsi Dalba. Jis, skęstantis, išvydo bažnyčią, šviesių angelų pilną.

– Ciucka...

Šuva, lakstęs visą laiką aplinkui, piktai suleido savo iltis į šeimnininko kailinių rankovę ir atsispirdamas gyslotomis kojomis į ledo briauną, ėmė taip piktai traukti šeimnininką už rankovės, kad milo³¹ siūlai pradėjo trūkti ir braškėti.

Šeimnininkas, pasitaikius nusigriebti siūbuojančių karklų, išsirio glino viršun.

Atsisėdęs ant ledo, jis verkė ir šluostė prakaitą nuo pabalusios kaktos.

Artimos mirties regėjimas įvarė jam didelės baimės, ir jis buvo labai sunervintas.

– Ciucka! – jis pabučiuotų šunį.

Kažin ką duotų, kad pasidarytų geresniu žmogumi. Nors blogu žmogumi jis ir dabar nebuvo.

– Paspasinkausiu! Tris dienas nevalgysiu... – kaipo aukščiausią atgailą pasirinko.

Suvargęs ūkininkas atsikėlė nuo ledo.

Kad nesusitiktų su žmonėmis ir neaiškintų, kodėl jis sušlapo, namon negrižo, bet tiesiog nukumbrino³² į zakristijoną, kur, sumelavęs apie įvykį, gavo naujus vilokus³³ ir sermėgą³⁴.

Kunigas per pamokslą gaudino jį, tarytum, jam pokaičio metu bemiegant, šiltas vėjelis kuteno ir vartė marškinių atlasas. Ar kas varpa būtų jį erzinęs.

Užėjęs į zakristijoną, su kuriuo norėjo dorai atsisveikinti, tenai sutiko tuos pačius nelemtus pusbernius.

– Na, šeimnininke, ar paskandinai šunį? – stačiokiškai prakalbino vienas vėjavaikis.

Jis pamokytų, kaip reikia elgtis su žmonėmis, bet šuva lyg tyčia, besirangydamas po suolu, vamptelėjo³⁵: vam – aš čia!

Ūkininkui pasidarė nepatogu.

Jis prikibtų ir dabar, bet vaikinai lyg tyčia rinko sau tabokines ir domės³⁶ į

jį daugiau nekreipė.

– Imk šitą prūsinę³⁷. Tuč tokia³⁸ kaip mano tėtės. – Ir, tradicijos vedamas, žmogus išrinko juodai lakuotą tabokinę su gražiomis rožėmis ant dangtelio.

Iš miestelio ūkininkas grįžo vienas namon.

Kad jis pasidarys geresniu žmogumi, tat buvo aišku. Kaip kokiam kontrakte tat buvo surašyta.

Ūkį atstatys. Kelią užtvers.

Grįžo namon visai vienas ir miestelyje šiandien neužtruko.

Leidosi pakapinėmis³⁹ nuo kalno.

Pradėjo temti, ir kelias darėsi pilkas.

Paupėje nuo alksnių nuskrido šarkos ir nubėrė nuo šakų sniego pluoštus.

„Šilta troba – tai geriausias daiktas!“

Jis galvojo, kaip sugrįš namon ir paklaus piemenų, ar pagirdė karves, ar davė kratinio⁴⁰ arkliams. Pats atsisės su šeimyna ir srėbs karštus kopūstus, ant kurių plaukioja tirpinta įsnauja⁴¹, lyg kokie gintarai.

Vakare galbūt atvažiuos kunigas...

„Brudas!“⁴²

Taip užsirėplinės gali įkristi...

Prieš jį buvo juoda duobė.

Dalba atsiminė, kad lyg koks svarbus daiktas neužbaigtas.

Tarytum kas pradėta ir pusiaukeyje mesta.

Šuva stovėjo čia pat prie jo batų ir, nusvarinęs galvą, tarytum taip pat galvojo kaip jo šeimnininkas.

Dalba, pagriebęs šunį už galvos, vilko jį kaip kokį aviną ir įstūmė aketėn. Pats labiausiai dabodamasis⁴³, kad nepasprūstų ir neįkristų vandenin.

Vanduo sumurmėjo, lyg vaikai muilo burbulus leistų. Ūkininkas laukė iškylant šunį, bet šuva sunkiai nuskendo, matyt, iš karto vandens užsisrėbęs.

Tik šlapia uodega pasirodė.

„Kaip naujai turėto veršio uodega“, – pamanė Dalba.

Buvo tylu.

Netoliese tamsiu vieškeliu kalbėjosi žmonės.

Pypkė priduo⁴⁴ jam sielos lygsvaros, bet jis neužrūkė ir nuskubo namon.

Buvo vėlu.

Patvartėse sutiko jį švebelduo⁴⁵ vaikai.

– Tėtė parėjo, o mums kunigėlis paveikslėlių dovanėjo...

Ūkininkas norėjo įeiti sodybon, garsiai, kaip paprastai, pabarti piemenis už ne vietoje padėtus apynasrius, išpilti iš lovio vandenį, kad neprišaltų.

Bet įėjo gryčion neprataręs nė žodžio.

Šeimnininkė virė skilandį ir graibė jį iš garuojančio puodo.

Prieangyje buvo tamsu. Tik ugnies liežuviai laižė tamsą. Aplinkui šokinėjo šešėliai. Per stogo plyšį žybčiojo dangus kaip žvaigždė.

– Kad tamsta ir užtrunki tame mieste! O pas mus sėdi kunigas – laukia ir nesulaukia.

Dalbai rūpėjo šią valandą kitas daiktas. Jo išėiginių ir kone šliūbinių⁴⁶ kailinių rankovė buvo visai sudraskyta. Balta vata veržėsi dideliais pluoštais.

Jo vaidentuvėje⁴⁷ blikstelėjo girtas girininkas su žalia valdžios kepure, įsėdęs į nedažytas rogutes ir girtai kreveizojęs⁴⁸ po miestelį. Jis užkabino jį rogu-tėmis ir suplėšė jam kailinius.

Bet žmonai tik pasakė:

– Turėdama laiko, užlopyk! Brudas... suplyšo!

Seklyčioje, ant sofos, sėdėjo kunigas ir baigė rūkyti cigarą, išpraustą į popieros triūbelę.

Dalba pasilenkė pabučiuoti kunigui ranką, bet, tam ištraukus, pabučiavo vienas kitą į pečius.

– Na, vėlybi⁴⁹, geradėjau, mišparai...

Kaip čia šviesu ir jauku!

Ant stalo degė didelė šviesi lempa.

Ties kunigu ant stalo stovėjo neišgertos arbatos stiklinė, uogų dubenėlis.

Ant sutanotos kunigo krūtinės kybojo laikrodžio retežėlis⁵⁰ ir aukso kryželiukas prie jo.

Šilta.

– Žinai, miestas! Tik klausyk naujienų...

Mėgo Dalba pakalbėti apie plačią politiką.

Dalbienė nešė ant aukštai iškeltos lėkštės garuojantį skilandį.

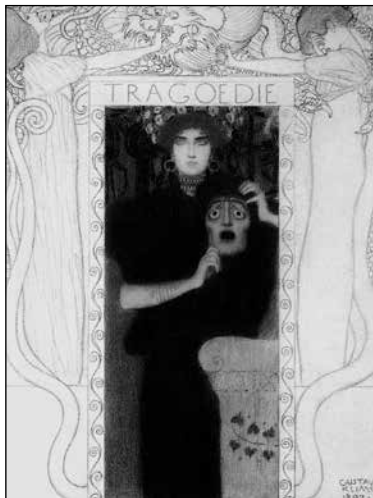
¹Sueiti – susitikti. ²Gryčià – pirčia, troba. ³Molŷnė – molynas. ⁴Kāminas – ugniakuras, židinys. ⁵Pioniėrius – šiame kontekste kokio nors didelio darbo pradininkas. ⁶Nejmanomai. ⁷Aliaska – Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) valstija šiaurės vakarinėje Šiaurės Amerikos dalyje, tarp Kanados ir Beringo sąsiaurio. Tai didžiausia ir rečiausiai gyvenama JAV valstija. ⁸Vėkselis – specialios formos rašytinis pasižadėjimas grąžinti skolą nustatytu laiku. ⁹Čia: išlieto. ¹⁰Paišiūkas – pieštukas. ¹¹Oranžinės spalvos. ¹²Pačiaūška – kas nuolat čiaūška, plepa. ¹³Kartu. ¹⁴Nejaugi. ¹⁵Laikyti (ką kuo). ¹⁶Ciniškai. ¹⁷Nudūlkinti – nubėgti. ¹⁸Kūdlos – gaurai. ¹⁹Sermėgius – prasčiokas žmogus, kaimietis. ²⁰Veņgrinė – skarelė, išausta pagal vengrų raštus. ²¹Kinksnóti – eiti linksint į priekį. ²²Čia: siausdamasi. ²³Skūnkas – Amerikoje gyvenantis kiauninių šeimos žvėrelis. ²⁴Aketė – prakirsta lede skylė, eketė. ²⁵Žlūgtas – vienu kartu skalbiami skalbiniai. ²⁶Tiesiai. ²⁷Neapskaičiuodamas. ²⁸Valākas – žemės sklypas apie dvidešimt dešimtinių. ²⁹Plumpnóti – su dusliu garsu mosuoti, lapsėti. ³⁰Gvóltas – riksmas, triukšmas. ³¹Milas – milinis apdaras iš storo velto vilnonio namų darbo audeklo. ³²Nukuūbrinti – nueiti susikūprinus. ³³Vaiłokai – veltiniai. ³⁴Sermėgā – ilgas milinis apsiaustas be pamušalo, velkamas ant kitų drabužių. ³⁵Vāmptelėti – suloti. ³⁶Domė – dėmesys. ³⁷Iš Prūsijos. ³⁸Tokia pati. ³⁹Vieta šalia kapinių. ⁴⁰Kratinŷs – šieno ir šiaudų mišinys gyvuliams šerti. ⁴¹Įsnauja – tam tikru būdu sutaisyti ir suvynioti į pilvo plėvę kiaulės taukai. ⁴²Brūdas – netikėlis, bjaurybė. ⁴³Saugodamasis. ⁴⁴Suteiktų. ⁴⁵Švebelduoti – neaiškiai kalbėti, švepluoti. ⁴⁶Šliūbinis – bažnytinėms sutuoktuvėms skirtas ar tinkamas. ⁴⁷Vaidentūvė – vaizduotė, sąmonė. ⁴⁸Kreveizóti – neilygiai, kreivai eiti, svirduliuojant. ⁴⁹Vėlybas – vėlyvas. ⁵⁰Retežėlis – grandinė.

1. Ar kūrinio pavadinimas susijęs su tekstu? Kaip jį interpretuotumėte? Kokie motyvai* šiame kūrinyje yra svarbiausi?
2. Aptarkite kūrinio erdvę, išskirdami binarines* motyvų poras (aukštai–žemai, tamsu–šviesu ir pan.). Kokie teksto vaizdai ir reikšmės su jomis siejami? Kaip jie plėtojami ir kokių naujų prasmų įgyja?
3. Kaip stilizuojama veikėjų kalba?
4. Ar pasakotojo nuostata (vertinimo, vaizdavimo atspirties taškas) sutampa su Dalbos pasaulio vertinimu? Kiek ir kur autorius ironizuoja, kur kalba rimtai?
5. Kūrinį palyginkite su panašios tematikos Jono Biliūno novele „Brisiaus galas“. Kuo skiriasi J. Savickio temos interpretacija? Remdamiesi surastais skirtumais, apibūdinkite modernistinį literatūros kūrinį.

Iš apsakymų rinkinio *Ties aukštu sostu* (1928)

Kova

Gustavas Klimtas. „Paskutinis „Tragedijos“ alegorijos eskizas“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 311

– Viskas būtų gerai, kad mano mamanka nebūtų tokia graži!

Jo „mamanka“ buvo išties per graži.

Vaikas džiūsna ėjo miesto ištuštėjusiomis gatvėmis; jo batai buvo dideli, vos pavelkami: tapu tapu! Milinė¹, irgi nuo svetimų pečių užmesta ant jo įdubusios krūtinaitės, buvo sunki, vos pavelkama.

It iš cirko išleistas į gatvę pajacas.

Iš po sutrauktų vaiko antakių žybciojo dvi gudrios akys. Beždžionės gudrumo.

Priešais gatvę praėjo senas rabinas, kažką murmeldamas ir savo nereikalingai staigiu šnabždesiu išgąsdindamas vaiką. Ant jo galvos buvo užmautas senos mados cilindris², kaminas.

Miestas buvo tuščias; pašaliais krypsnojo³ keli girti žmonės. Centrinėje gatvėje buvo sunkios konstrukcijos tiltas, kaip senovės ispanų tvirtovės – fortikos⁴. Sumanių ugniagesių buvo įmerkto kelios bačkos. „Kad nesubrinktų“.

Po tiltu pliuozeno ir varlinėjo vienų vienas žydukas. Aptriušusiais sparnais viščiukas. Pamatęs ant tilto beriogsantį iš sodžiaus atvykusį sermėgių⁵, jis pasveikino jį, paleidęs į jį akmeniu.

Bet tai rimtam sodiečiui⁶ efekto nepadare.

– Ką tu čia darai, žyde?

Miestietis atkišo jam delną su keliais pavytusiais bučgalviais⁷: „Žuvys!“

– Ak, koks tu durnas! Juk kai užaugs, tai bus varlės, o ne žuvys!

– Kol užaugs, o dabar žuvys. Namie turiu kūdrą, noriu žuvų įsiveisti...

Tai buvo du gyveniman išleisti aktoriai. Sodietis staiga paklausė:

– Ar tu benkartas⁸?

– Kas tai – benkartas?

– Ar tu turi motiną?

– Turiu.

– Kas tavo motina?

– Mano motina baronkas⁹ kepa. O tėvas – mėsininkas. Kai kas pareikalauja, parduoda ir žarnas...

Ir iš tikrųjų, įvažiuojant į miestelį, kur grindinys stambesnis ir arklius reikia sustabdyti, kad tekinių karnos¹⁰ nenulakstytų, gyvena mėsininkas. Tai mėsininko sūnus.

Šio žmogaus troboje, bebekuose¹¹, visuomet būdavo prislapstyta degtinės geriems žmonėms atsigerti. Ir vaikas retkarčiais išgerdavo degtinės, tėvo verčiamas ir nenoromis, vien tik tam, kad pavaidintų nonšelančiai¹² suaugusių žmonių rolę. Šiaip jau iš pamėgimo girtuoklis jis nebuvo.

Jis buvo vyras. Lyg kareivišku šineliu¹³ aprengtas „pulko sūnus“, žygiuojąs drauge su kareiviais gatvėmis, pučiaš dūdomis įvairias rimtas melodijas iš gaidų, suaugusių žmonių rašytų.

Abu vaikai nukilo nuo upės ir žengė miestelio link. Miestietis, bučgalvių skardinaite nešinas, ir sodietis, mastaguodamas¹⁴ savo ilgomis rudinės¹⁵ rankovėmis.

– Ar tavo tėvas dažnai tave lupa?¹⁶

– Lupa? Už ką? – Nors klausimas buvo logiškas, bet jis, žydukas, nepajėgė tinkamai į jį atsakyti.

– Ne! – Jis tik nusijuokė, su savo sudriskusiais ciceliais ir pernelyg strazdanotu veidu. Jis tiesiog negalėjo įsivaizduoti periamas. Tai jam buvo per daug juokinga.

– Kai pargenu iš kapinių ožkas, mama duoda atsigerti pieno, o tėvas paguldo į lovą ir apkloja.

Ne, tai jau per daug!

Tokio atsakymo sermėgius nelaukė.

Tai buvo aiškus pasityčiojimas iš jo asmens ir jo įžeidimas. Buvo kaip ir žibalo pilama į ugnį.

Jis smarkiai trenkė žyduką kumščia į krūtinę, parversdamas jį drauge su ištrūkusia iš jo rankų ir nudardėjusia skardinaite.

Žydukas žiūrėjo nustebęs į šį fenomeną¹⁷.

Du draugai išsiskyrė.

Saulė auksinė, graži leidos už miesto trobesių ir plačių miesto gatvių. Saulės spinduliai švelnino užmiesčio pievų ir laukų kilimus, dieną taip margus ir taip vy-

kusiai sudėliotus.

It sostas būtų kam rengiamas ar kas pasitinkamas ir laukiamas, kai jis ateis tais minkštais kilimais. Vakaro rugių kamienai atrodė dabar kaip aukšta giria laibais stiebais, aiškiomis, žalsvomis ir gelsvomis, it klykiančiomis saulės šviesomis perskrodžiama. Po girių skraidė dideli aitvarai-peteliškės, staigių saulės spindulių nubaidytos.

Tai buvo giria, įsisvajojusių tapytojų paprastai tepiešiama.

Saulė, kaip tas mūsų palaiminimas, kaip stebuklingas šiltas kamuolys, ritasi pamažu pažemiu. Dangus, neseniai dar mėlynas ir kaitrus, dabar supilkėjo ir rimo.

Vaikas turėjo daug atspėjamo¹⁸ laiko ir slankiojo miesto pakampiais.

Jis buvo nebepataisomas fantastas¹⁹ ir labiausiai norėjo, kad jo tėvas būtų toks pats „kaip ir kiti“. Tai stilius. Tai – malda. Pavyzdžiui, ar ne gerai ties geležies krautuve į žemę įleistas geležims kapoti priekalas dainuodavo: „dziling, dziling, džang!“

– Man aršina²⁰ su coliu²¹. Man tiek ir tiek pavažoms!²² – sakydavo pasigėrėjimo tonu ūkininkai.

Ir tėvas taip pat turėtų nusipirkti sau geležies ir, gražiai sulygęs²³ su žydu, nešti ją per miestelį savo vežiman krauti.

– Karnoms geležies pirkau! Žydas nulupo, bet ką padarysi, reikalinga! – turėtų sakyti jis. Pagaliau nesvarbu pati kalbos forma, svarbu tas amžinas gyvybės pradai, veiklumas ir rūpinimasis. Su koku pasigėrėjimu jis padėtų tėvui kišti geležį į šienus, į vežimo dugną!

Bet tėvas girtuoklis! Ne! Ne girtuoklis, bet paprastas girtuoklėlis. Smuklių palašautojas²⁴. Dėl to, kad durnas. Bobos apsėstas, nemoka atsikratyti. Jam duotų valią, jis mokėtų suvaldyti!

Vaikas jautė, kad tėvo geros širdies esama, bet silpnabūdžio. kažkas stipresnis negu jo pairusieji nervai jį valdė.

Išmauros²⁵, būdavo, neišsipagiriojęs iš pašiūrės ir ims pusgirtis krėsti visokias nesąmones ir priekabių ieškoti!

– Kas vakar vežimaičio ienas²⁶ sulaužė? A! – ir stuktelėdavo per neapsižiūrėjamą vaiką krūtinėn, tam net žvangtelėdavo.

– Kokias ienas sulaužė? Kokių priekabių ieškai, kvaily?

– Kad nesulaužei, reikėjo sakyti...

– „Sakyti“, kai sprandą apkūlei! Imsiu kitą kartą ir neatsileisiu. Žinosies tada.

– Ak, vaike, vaike, kas tave taip išmokė su tėvu kalbėtis? Neišmokai gyventi. Žinai, kelionėje viskas gali atsitikti!

– Atsitikti! Nereikia gerti, tai ir neatsitiks. Kad su šviesiu protu, viskas galima. Galima ir išgerti, kodėl ne.

Tikrai, su protu viskas galima. Tuomet ir varpos svaresnės gali būti, ir paukščiams giriose lengviau bus gyventi, ir šieno pievose bus daugiau.

Kartkartėmis tėvas, darbą baigdamas, uždainuodavo kokią švelnesnę melodiją, kad ir ne stipriu, bet gana gražiu jų mažai sodybai balsu, taip atrodė vaikui.

Kad ir mamanka! Geriausia pasaulyje močiutė, bet kai pamato kokį kavalierių, ima ir išlėpsta²⁷. Dėl to, kad durna!

Tai tokios jo buvo ateities perspektyvos.

Vaikas sunkiai pravėrė eglinius vartus ir įėjo į lietuvišką traktierių²⁸, „Laisve“ vadinamą, papuoštą lietuviškomis vėliavėlėmis ir vytimi, ir atsigulė ant savo vežimo kieme. Jis jautė, kad karčemoje²⁹ lėbauja jo motina, o tėvas nugirdytas kur nors guli pastalėje.

Išalkę ir susipainioję arkliai, pažinę savo šeimininką, tyliai sužvengė.

– Nenusprogsite! – atsiliepė vaikas ir susirangė patogiau ant maišo, užsiklodamas miline.

Tylu. Pašiūrėje irgi graibštos kiti arkliai. Įmatu³⁰ poniškos formos, svetimas vežimas. Tat jam nepatinka.

Kaip jis norėtų, suvaręs arklius namie ganykloje ir užskleidęs žardyną³¹, eiti poilsio į šienus, o ne čia vėpsoti³² po bjaurius kiemus mieste. Jis jautėsi esąs kaip ir dalyvis kažkokios piktadarystės.

Tarp klevų ant šventoriaus rymojo maža bažnytėlė. Medžiai iš lėto šiurenos savo auksiniais lapais, supindami vaikui pasakingą³³ melodiją. Vienas iš angelų atskrido įkaitusiu švelniu vakaro dangumi ir, prilėkęs bažnyčią, atsistojo viena koja ant bokšto kryžiaus. Tai buvo vėpūtė³⁴. Angelas pučia savo triūbon ir kelia iš amžinybės žmones.

Dangus žalsvas, tik apie klevų kupsnas³⁵ bei bažnyčios bokštą narpliojo melsvos dangaus juostelės.

– Negersiu ir nenoriu! – šaukė ūkininkas, tiesdamas ranką prie degtinės taurelės. Jis iščiulpė ją kaip veršis. Net stiklo briaunelės prie dantų žvangėjo kaip grojamos.

Ir pridūrė užkandžio vietoje ūsus rankove šluostydamas.

– Sakau, to faktoriaus³⁶ gerumas...

Stikliukas stebuklingu būdu vėl prisipildė Dievo dovanos. Bet, piktumo apimtas, ūkininkas nustūmė nuo stalo vaišes.

– Nenoriu! Ką čia man kvailam akis dumiat! Patys degtinę man pilat, o patys prie žmonos meilinatės.

– Žmona, namon ruoškis! – sušuko ožio balsu ūkininkas, o pats leptelėjo ant suolo, matyti, išėikvojęs visą savo energiją.

– Kam čia man tavo žmona reikalinga! Imsi mat vedusio žmogaus moterį ir paverši. Maža be jos mergų! Ateisi į dvarą, šieno gausi pagrioviais prisišienauti. Geram žmogui ir darai! Tokius turtus dabar ponaitis valdo, o aš prižiūrėsiu juos. Kitam to nedaryčiau! – fircikas³⁷, skaisčiu faktoriaus vardu vadinamas, per prievartą pylė ūkininkui šnapsą³⁸ per ūsus, šiam pro forma kratant rankas ir galvą.

Jis mirkstelėjo bravarninkui³⁹ „pavaišinti ūkininką“, o pats spruko į šoninę⁴⁰, kur vaišinosi jo draugai.

Tuščioje žmonių seniai jau apleistoje karčemoje mirkčiojo, vos atsipeikėdama nuo dūmų, viena lempa. Besnaudžias savo užstalėje bravarninkas, iš Amerikos re-emigravęs⁴¹ lietuvis, kaip tik rengėsi jau sustumti kufelius⁴² į krūvą, gesinti šviesą ir eiti į savo pirkele gulti, kur jau seniai ilsėjosi jo žmona ir alkoholingoje atmosferoje augą, papurtusiais paakiais du jo vaikai.

Karčema – tuščia. Be keturių tamsiame kampe susėdusių ūkininkų, rimtai degtinę geriančių. Bet į juos niekas nekreipia dėmesio. Tai buvo į sienas įaugęs inventorių.

Jie sau laisvai gėrė, kivirčijos⁴³, iš pradžių niekuo neužkąsdami, paskui padažydami padėtas jiems pluteles į druską. Jų akys ir nosys pradėjo rausti ir kalbos garsėti.

Staiga vienas gėrikas pastatė akis, pažiūrėjo išverstomis akimis į sieną ir išspjovė degtinę. Kiti trys kolegos pažiūrėjo į jį tylios užuojautos žvilgsniais:

– Kas atsitiko?

– Per maža laipsnių degtinėje.

Tada ir kiti trys, su tokiomis pat rimtomis minomis, geriau paragavę šnapso, įsitikino, kad gėrimas per silpnas.

– Prašiau šešiasdešimt laipsnių, o čia keturiasdešimt. Ką jūs mums čia duodat?

Traktieriaus savininkas, it svarbiai bylai ištikus, prieina, žodžio neištaręs, pasmaguriauja skystimėlių ir pakeičia jį kitu buteliuku.

Svečiai geria toliau.

Šoninėje, sudarydami architektonišką⁴⁴ grupę, puikiai vaišinos vienas jaunas Mokesčių inspekcijos valdininkas ir ūkininko žmona.

Jis kaip tik įkalbinėjo ūkininkei posakio in vino veritas⁴⁵ aukščiausią reikšmę, norėdamas šį sakinį tinkamai supopuliarinti.

– Na, ar ne stebuklas: šitokioje karčemoje ir šitokios grakščios moters rankutės?..

Moteris atkišo jaunikiui savo „rankutes“.

Ūkininko žmona buvo apypilnio, skaistaus veido ir sudėjimo. Ji atrodė tarytum nuoga esanti: tokio lankstaus kūno ji buvo. Nors šiaip jau ji buvo visai padoriai ir net gražiai apsvilkusi. Ji savo kūnu gundė. Tam jis buvo leistas. Taip esti kartais su moterimis.

Skaistokas ir apypilnis moteries veidas buvo gana išblyškęs, kaip pudros nubertas. Šviesūs gelsvi plaukai. Malonus žvilgsnis. Akys – du tamsūs taškai. Ištikimybės ir didžiausio nekaltumo žvilgsnis. Gražios švelnios odos kaklas ir krūtinė, kaip kvėpalų nuprausti. Bliuzkelė⁴⁶ buvo apščiai iškirpta iš priešakio.

Žmona, vedanti savo genealogijos medį iš vieno dvaro pieninės prižiūrėtojos, – gero atminimo jos motinos, ne laiku kamaroje⁴⁷ užsižiojusios, – ir vieno romantiškai ir nepraktiškai išauklėto grovo⁴⁸, toje pačioje kamaroje muzikinių momentų pagauto, buvo šiandien nuolatinio neramumo šaltinis vietos vyrams. Ji buvo kaip ir neramioji miestelio siela, vedanti į pagundą bei kitaip kodifikuojamus⁴⁹ nusidėjimus vietos žmones. Gerieji pavyzdžiai ir drovūs

žmonės jai kaip ir neegzistavo.

Valdininkas šandie jautėsi kaip atgimęs. Pats nežinodamas, koku būdu, kaip per kokį apsirikimą ar sapną, jis paveldėjo iš vieno jo vos pažįstamo tetėno⁵⁰ Amerikoje, dabar persiskyrusio su šiuo pasauliu, gerą gabalą žemės Lietuvoje.

Valdininko šiaip jau nemenkos vitalinės aspiracijos⁵¹ šandie buvo dar daugiau padidinamos.

Jis primygęs kvietė susirinkusius į save⁵². Į dvarą. Jis nežinia ką suteiktų šiai moteriai šią valandą. Taip ji jam tiko. Faktorių išpėjo ponaičio mintį. Prilindęs savo juodais ūsiukais prie pat moteries veido, jis gundė ją:

– Na, kad taip šilko bliuzkelę?

– Nemačiau aš tavo šilko bliuzkelės. Norėčiau, iš džiaugsmo man rankas laizytum, štai kokia aš.

– Ak, jūs vyrai!

– Į dvarą!

– Ar su jos vyru?

– Tikrai, ar su vyru?..

– Vyra nugirdykite!

– Koks šviesus protas! – stebėjos studentas.

Visi buvo įgėrę. Juk meilę gali sukurti su pusbuteliu geros maderos⁵³. Po karčemą sukos krinolinuotos⁵⁴ moterys ir jaukūs kavalieriai, elegantiškai darydami tylaus šokio pas⁵⁵. Kampe griežė pasipuošę muzikantai knechtai⁵⁶; skundėsi ir rezonavo graudus obojus ir skalandavo tyliai plieno trikampis, rimto vaiko mušamas taktui pabrėžti. Visokios figūros, pasišokinėdamos ir mušdamos užkulniais, tyliai sukosi graudžiu ratu, kaip lėlės, miniatiūrinės karuselės sukamos. Tik vyriškų batų užkulniai atsiliepdavo į muzikos instrumento dėžę, manieringai linkčiojant vyrams savo keliais, it negalint atitraukti nuo dėžės kaip ir prilipusių kojų. Ak, kaip jiems buvo linksma! Jie buvo mediniai ir rankena suko ant vielų pakabintas mario-netes. Tik tak tak!

Ir karčemos princesė, pasiraskažydama⁵⁷, kiek pakėlusį savo šviesių šilkų krinolinus, kitų porų priešakyje tyliai improvizavo menuetą, vesdama paskui save vyrus.

Karčema buvo išpuošta girliandomis. Visi tyliai šoko niūrų menueto šokį.

– O vyrus ji plaks!

Visi rengėsi keliauti į dvarą. Ji pirma, šviesiai šilkais apsvilkusi. Su aukštai sukudenta frizūra⁵⁸, pažų palydovų kaip beždžionių, iškišusių savo smailus liežuvius, lydima.

Bet staiga į griežiamąją mašiną ir į marionečių tarpą buvo įkištas geležinis virbalas. Ai ja jai! Kas ten atsitiko! Ji net pasviro, kažkas subraškėjo, kažkokia marionetė sukluko staigesniu balsu, tarytum dvi garsesnės skardos buvo trinktelėtos kartu.

– Ak, ak, ak! Taip netikėtai viskas! – pasišokinėdama sugraudeno⁵⁹ moteris ir nugriuvo savo farforine⁶⁰ galva į grindis.

Į trobą įėjo vaikas.

Rankoje laikė vaikas botagą. Pats stovėjo nesijudindamas iš vietos.
 Jis buvo rasotas ir paraudusiais nuo šalnos skruostais.
 – Motina, arkliai seniai pakinkyti! Namon.
 – Ak, koks gudrus vaikelis. Ar tai tamstos? – pirmas atsipeikėjo faktorius ir paglostė vaiką. – Gal šnapselio dėl šilimos?
 – Mano vaiko, meldžiamieji, nelieskit! – ji bijojo, kad jis nebūtų suteptas, jiems palytėjus jį. Ji glaudė jį prie savęs kaip višta savo išperą⁶¹.
 Ji buvo motina.
 Vaidmuo keitėsi. Visi, nuduodami rimtą toną, skubinos išgriūti ir kiek galėdami koreguoti įvyki.
 – Šalin nuo manęs! – purtėsi vyrų moteris. Ji buvo girta. – Noriu su sūneliu...
 – Ar nematote, kad girta? – paklausė vyrų vaikas.
 Faktorius iš vienos pusės, ponaitis iš kitos užgulę šnabždėjo jai kažką būtina į ausį ir vedė į ratus. Ta net nusikvatojo iš džiaugsmo, taip buvo juokinga.
 – Paleiskite, sakau! – priėjęs prie ponaičių, piktai timptelėjo jis vieną už rankovės.
 Nėra bjauresnio daikto už girtą moterį.
 Vaikas buvo tvirtai įsikibęs į vyrus, bevagiančius jo motiną. Fircikas spyrė iš pasalų vaikui blaudikaulin savo pasagotu⁶² batu. Jis buvo čia visai nereikalingas. Tas padūkęs vaikas. Vaikas net sučypė iš skausmo.
 – Ak, taip? – Jis dabar pašaukė galiūną kovon.
 Prišokęs prie beriedančio skubiai vežimaičio, jis dabar stengėsi jį sustabdyti. Bet tat jam nepavyko. Įsikibęs į vežimaitį, jis buvo smarkiai rato parblokštas ir gulėjo dabar karčemos kieme, smarkiai pritrenktas, žado nustojęs.
 Raudonas velnias šlavė savo uodega kelią, norėdamas žmonių pėdsakus užlyginti, iškišęs savo velnio liežuvį mažam miesteliui parodyti.
 Aukštai tik žvaigždės. Vaikas mato jas aiškiai. Jis stengiasi atsikelti, pavyti savo išvogtą motiną, bet jis jaučia, kad jam sopa per petį ranką, ir atsikelti jis nepajėgia.
 Karčemoje smarkiai knarkia tėvas, sunkių dūmų dvasinamas.
 Jau aušta.
 Ūkininko šeimos nariai turės vėl visi greitai susirinkti į krūvą.

¹ Milinė – iš milo pasiūtas viršutinis drabužis. ² Cilindras – aukšta, kieta, plokščiu viršumi vyriška skrybėlė. ³ Krypsnėti – svirdiniuoti einant. ⁴ Forteca (*lenk.*) – tvirtovė. ⁵ Sermėgius – prasčiokas, kaimietis. ⁶ Sodiėtis – sodžiaus gyventojas, valstietis. ⁷ Būčgalvis – pelkių augalas su viršūne, panašia į buožgalvį. ⁸ Beñkartas – ne santuokoje gimęs vaikas, pavainikis. ⁹ Baránka – riestainis. ¹⁰ Karnà – geležinis tekinių lankas. ¹¹ Sena manta, skudurai (*lenk.*). ¹² Abejingai, atsainiai (*pranc.*). ¹³ Šinėlis – milinė. ¹⁴ Mastagúoti – mosuoti, mosikuoti. ¹⁵ Rudinė – prastas (padėvėtas) milinis apsiaustas. ¹⁶ Lūpti – mušti, duoti į kailį. ¹⁷ Fenomėnas – nepaprastas, retas reiškinys. ¹⁸ Atspėjamas – laisvas, atliekamas (apie laiką). ¹⁹ Fantāstas – svajotojas, fantazuotojas. ²⁰ Aršinas – seniau vartotas ilgio matas (71,12 cm). ²¹ Cólis – ilgio matas, lygus 25,4 mm. ²² Pávažos – metaliniai apatinės rogių dalies apkaustai. ²³ Sulýgti – suderėti dėl kainos (perkant, parduodant). ²⁴ Palašáutojas – kas ieško nemokamai išgerti. ²⁵ Išmauróti –

išeiti maurojant. ²⁶ Īena – ratų, rogių ar arklo vienas iš dviejų rodiklių, tarp kurių įkinkomas arklis. ²⁷ Išlėpti – išglebti, nuleipti. ²⁸ Trāktierius – užėigos namas, kuriame pardavinėjami svaigieji gėrimai. ²⁹ Čia: smuklė. ³⁰ Čia: matyti, yra matomas. ³¹ Žárdynas – aptvaras naminiams gyvuliams ar paukščiams laikyti. ³² Vėpsóti – žiūrėti kur be reikalo, žiopsoti. ³³ Pasakingas – nepaprastas, nuostabus. ³⁴ Vėpūtė – vėjarodis, vėtrungė. ³⁵ Kupsnà – nedidelis pakilimas, kupstas. ³⁶ Fāktorius – kokio nors proceso priežastis arba viena iš pagrindinių jo sąlygų, veiksnys. ³⁷ Fircikas (*lenk.*) – puošėiva. ³⁸ Šnāpasas – degtinė. ³⁹ Bravarninkas (*lenk.*) – aludaris. ⁴⁰ Šóninė – mažas kambarėlis, kamaraitė prie kito kambario šono. ⁴¹ Pargrīžęs. ⁴² Kufelis (*lenk.*) – bokalas (pvz., alaus). ⁴³ Kiviřčytis – ginčytis. ⁴⁴ Architektóniškas – tam tikra sandara, išlaikanti jų visumos ir dalių santykį. ⁴⁵ Vyne teisybė. ⁴⁶ Palaidinė. ⁴⁷ Kamarà – miegamasis kambarėlis prie klėties. ⁴⁸ Gróvas – grafas. ⁴⁹ Kodifikúoti – surinkti, sutraukti į kodeksą. ⁵⁰ Tetėnas – tėvo ar motinos sesers, tetos vyras. ⁵¹ Aspirācija – ko nors siekimas, troškimas. ⁵² Pas save. ⁵³ Maderà – vynuogių vyno rūšis. ⁵⁴ Pasipuošusios plačiais, ant plonų plieninių lankų ištemptais sijonais pagal XIX a. vidurio madą. ⁵⁵ Žingsnis (*pranc.*). ⁵⁶ Knechtas – neturintis žemės baudžiauninkas. ⁵⁷ Raskāžytis – mėgautis. ⁵⁸ Čia: šukuosena. ⁵⁹ Graudėnti – sudejuoti, skūstis. ⁶⁰ Porcelianine. ⁶¹ Išpera – kas išperėta. ⁶² Pasagótas – kaustytas pasagomis.

1. Kūrinio pamatas – pirmieji sakiniai, išryškinantys grožį kaip savaiminę vertybę, tačiau teksto visuma atskleidžia farsišką „mamankos grožio“ paviršių, kuris slepia vaiko likimo dramą. Suraskite ir aptarkite teksto epizodus, patvirtinančius šį teiginį.
2. Koks ir kokiomis priemonėmis kuriamas vaiko įvaizdis? Aptarkite jo jauseną; kaip ji atskleidžiama?
3. Lietuvių literatūros tyrinėtojas Donatas Sauka teigė, kad „viena Savickio artistinės prigimties projekcija – į teatrinę išmonę“. Išties autoriaus vaizduojami žmonės yra tarsi scenos artistai, atliekantys jiems skirtą vaidmenį, o juos atidžiai stebi pasakotojas. Kodėl vaikai lyginami su „pajacais“, „aktorais“, o suaugusieji – su „marionetėmis“? Koks pasakotojo santykis su vaikais ir vaizduojamu pasauliu?
4. Aptarkite besikeičiančius pasakojimo rakursus ir nustatykite jų atramos taškus: vaikų kovos epizodas, karčemos scena, „šokio“ epizodas. Koks stilistinis ir prasminis šios kaitos santykis? Kokie bendri J. Savickio stiliaus dėsningumai kūrinyje?
5. Panagrinėkite baigiamąjį novelės peizažą. Kaip jame susipina realistinis ir simbolinis klodai?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Jurgis Savickis: *fin de siècle* ir jugendo parodijos ar žaidimas literatūrine tradicija“, *Literatūra*, 2011, nr. 53(1), p. 82–101 (el. prieiga: <http://www.kalbam.lt/wp-content/uploads/2012/08/Savickis-Jurgis-Literatūrinė-tradicija.pdf>) <http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/Literatra/Literatra%202011%2053%201/82-101.pdf>)
- Agnė Jurčiukonytė, „Kultūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse“, *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 22, p. 161–189 (el. prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367182625723/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>)
- Joana Tabor, „Kaukės motyvas Jurgio Savickio ir Witoldo Wojtkiewicziaus kūryboje“, *Colloquia*, 2009, nr. 23, p. 53–71 (el. prieiga: [http://www.liti.lt/failai/Nr23_Str_Tabor\(1\).pdf](http://www.liti.lt/failai/Nr23_Str_Tabor(1).pdf))
- Filmas apie diplomata ir rašytoją Jurgį Savickį, skirtas 120-osioms gimimo metinėms, <http://vimeo.com/12231626>

HENRIKAS RADAUSKAS

(1910–1970)

Skaitytojas turi mokytis ir suprasti vertybių skalę, išskylančią iš vidinių, visų pirma tik pačioj poezijoje galiojančių dėsnių ir santykių. Tarp jų svarbiausias, viską lemiantis yra transformacijos principas, pagal kurį visa medžiaginė ir dvasinė tikrovė praranda savo realią prigimtį, įgydama tik tiek naujos prasmės, kiek jos reikia poetui, statančiam savo vaizduotės šventovę.

Rimvydas Šilbajoris

H. Radausko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Fontanas* (1935)

Pasaka

Pro dūmus traukinio, pro vielas telefono,
Pro užrakintas geležies duris,
Pro šaltą žiburį, beprotiškai geltoną,
Pro karštą ašarą, kuri tuojau nukris,

Pro gervių virtinę, kuri į šiaurę lekia,
Pro gnomų požemiuose suneštus turtus –
Atskrenda Pasaka, atogrąžų karšta plaštakė,
Ir mirga margas spindulių lietus.

Septynias mylias žengia vaiko koja.
Našlaitės neliečia vilkai pikti.
O Eglės broliai dalgiais sukapoja
Jos vyrą Žaltį jūros pakrašty.

Voras su trupiniu į dangų kelias.
Kalba akmuo ir medis nebylys.
Ir ieško laimės, ant aklos kumelės
Per visą žemę jodamas, kvailys.

Pasaulis juokiasi, paspendęs savo tinklą
Ant žemės vieškelį, takelių ir takų.
Klausau, ką Pasaka man gieda kaip lakštingala,
Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu.

1. Tai programinis autoriaus eilėraštis. Kaip jame suvokiamas pasaulis? Su kuo siejama tikrovė ir pasaka? Kodėl žodis „pasaka“ rašomas iš didžiosios raidės?
2. Eilėraštyje pasikartoja žodelis „pro“. Ko siekiama pasikartojimu?
3. Kaip pasaka keičia realybę? Kuo ji pranašesnė už pasaulio tikrovę?
4. Aptarkite eilėraščio kalbantįjį. Koks jo santykis su vaizduojamu pasauliu? Kodėl?
5. Kaip menas veikia pasaulį? Koks poeto ir kūrybos santykis?

Pirmasis ledas

Pirmutiniais sidabro peiliais
Ant klanų ruduo pasiplovė.
Išbarstytos briliantų eilės
Lyg sultono naujai gulovei.

Tarp dangaus ir tolio mėlynės
Pakabino beržyno tinklą.
Spindi upės akys ledinės,
Ir tylą vidudieniui tinka.

Nepasilenkiu ir nepakeliu
Briliantų nuo plono stiklo.
Nematys vagių nei auksakalių
Šitos brangakmenių kasyklos.

1. Kokia ribine situacija pradedamas eilėraštis? Kokiomis detalėmis apibūdinamas gamtos reiškinys? Kokiems pojūčiams teikiama pirmenybė?
2. Eilėraštis parašytas kaip poetinis pasakojimas. Aptarkite jį. Kokie „įvykiai“ čia vaizduojami? Kas jo veikėjai?
3. Koks literatūrinis siužetas galėtų būti atpažįstamas eilėraštyje?
4. Autoriui rūpi estetinė* tikrovė. Šį teiginį pagrįskite.

Upelio rytas

Upelio šonus spaudžia miško replės,
Ištirpęs teka vandenin smėlys,
Ir žalsvos epušės, kaip mergos šveplos,
Žaliais liežuviais plepa pakely.

Nuo rytmečio dangaus akvamarino
Nušluosto vėjas dulkes debesų.
Nors vakar pušys liūdesiais marinos,
Spygliais prismaigstė šiandie daug rasų.

Melsvai sustingusioj dangaus apylinkėj
Miškų banga atsimuša žaliai.
Balta avis ties upeliu pasilenkia,
Ir skystas stiklas plakas skrituliais.

1. H. Radausko kūryba turi estetizmo* bruožų. Remdamiesi eilėraščiu, apibūdinkite šios meno krypties ypatybes.
2. Aptarkite eilėraščio formą, ritmiką, menines raiškos priemones.
3. Koks eilėraščio kalbančiojo santykis su gamta?
4. Kas yra šio eilėraščio veikėjai? Kodėl jame „nedalyvauja“ žmogus?

Iš rinkinio *Strėlė danguje* (1950)

Dainos gimimas

Aš nestatau namų, aš nevedu tautos,
Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos,

Ir vėjas dangiškas į jos lapus atklysta,
Ir paukštis čiulbantis joj suka savo lizdą,

Ir skamba medyje melodija tyli,
O aš klausausi jos ir užrašau smėly,

Ir vamzdį paimu, ir groju, ir dainuoju
Su vėju ir paukščiu, ir su medžiu baltuoju,

Ir ūžia debesys nežemiškos spalvos
Virš tos dainuojančios ir grojančios kalvos.

1. Eilėraščių palyginkite su Bernardo Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“. Kodėl H. Radausko nuostata kūrybos požiūriu pabrėžtinai netautiška? Papildomai perskaitytą nurodytą H. Radausko interviu apie kūrybos sampratą, pasakykite: kokią jis siūlo alternatyvą?
2. Kaip nusakoma poezija? Kokiais vaizdiniais? Kodėl ji apibūdinama muzikos terminais?
3. Aptarkite eilėraščio kompoziciją. Kaip eilėraščio „aš“ dalyvauja ir kaip pasikeičia?
4. Kokia pasikartojančių jungtukų „ir“ paskirtis eilėraštyje?
5. Paaiškinkite eilutę: „Ir skamba medyje melodija tyli, / O aš klausausi jos ir užrašau smėly“.

Girtuoklis grįžta namo

Kai tu, šventa šeima, ilsiesi,
Girtuoklis vidury nakties
(Jo klauso liepos ir vežikai
Ir neužmigę katalikai)
Dainuoja apie mergeles,
Ir darželes, ir rūteles.

Jam grindinys kaip ratas sukas,
Jį stumdo lempų spinduliai,
Ir mažas auto kaip šuniukas
Jį puola, lodamas žaliai.

Jis mašinai per snukį duoda:
„Daugiau nebenorėsi lot!“
Bet auto meta jį į juodą
Kalną ir pradeda kvatot.

Jis mašinos juokų neboja¹,
Klane gulėdamas dainuoja.

Dainuoja apie žirgelius,
Ir mergelius, ir darželius
Girtuoklis vidury nakties,
Kai tamsta, angele, meldies.

¹ Čia: nekreipti dėmesio.

1. Eilėrašties parašytas žiedine kompozicija, turi siužeto* užuomazgų ir veikėją. Kodėl girtuoklio grįžimas namo tampa eilėraščio pagrindine tema?
2. Kaip jungiama sakralioji (religinės simbolikos) ir žemiškoji (girtuoklio) plotmės? Kokią papildomą prasmę tokia jungtis ar daiktavardžių giminių painiojimas teikia eilėraščiui?
3. Aptarkite eilėraščio erdvę ir laiką. Kaip transformuojama tikrovė? Kokia „svaigulio“, įsiterpiančio į tikrovę, reikšmė eilėraščio visumos požiūriu? Ko siekiama įspūdžio erdvės pakeitimu?
4. Suraskite argumentų įrodyti, kad eilėrašties yra ne tiek kritinio ar ironiško miesčioniškos visuomenės atžvilgiu, kiek žaidybinio pobūdžio.

Strėlė danguje

Aš – kaip strėlė, kurią paleido vaikas
Į baltą obelį žaliame pajūry,
Ir debesis žiedų, tarytum gulbė,
Mirgėdamas į bangą nusileido,
Ir stebis vaikas ir negali putų
Atskirti nuo žiedų.

Aš – kaip strėlė, kurią stiprus ir jaunas
Medžiotojas į praskrendantį arą
Paleido, bet į paukštį nepataikė
Ir sužeidė didžiulę seną saulę
Ir visą vakarą krauju užpylė,
Ir numirė diena.

Aš – kaip strėlė, kurią netekęs proto
Kareivis prieš apsupty tvirtovėj
Paleido naktį į galingą dangų
Prašyt pagalbos, bet, neradus Dievo,
Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,
Nedrišdama sugrižt.

Vakaras

Vakaras. Nereikia nieko,
Tik sėdėti ir žiūrėti,
Kaip ta saulė mus palieka,
Ir lyg vakaras žerėt.

Ir matyt, kaip upėj gluosnis
Atsispindi ir lanka,
Ir kaip žemę ima glostyt
Šilto vakaro ranka.

Ir girdėt ties galva skrendant
Nepažįstamus paukščius,
Ir matyt į naktį brendant
Kažką murmančius medžius.

Taip sėdėti ir žiūrėti
Be jokios, jokios minties
Ir jau nieko nenorėti,
Nieko, nieko, net mirties.

1. Pagal kokius žmogaus gyvenimo tarpsnius komponuojamas eilėraštis? Kokius kultūros topus* jame galima išvelgti?
2. Palyginti su kitais H. Radausko eilėraščiais, kuo šis išsiskiria? Kam teikiama pirmenybė – estetinei žaismei ar minčiai?
3. Raskite argumentų teiginiui, kad šis eilėraštis – žmogaus būties apmąstymo variacija.

Pavasario naktis

Skambi lakštingala triukšmingai gieda.
Alyvom kvepia senstanti naktis.
O žalias mėnuo per medžius atrieda
Ir ima šviesti tiesiai į akis.

Atsiminimai skrenda mėnesienoj
Kaip angelai, ir aš nebegaliu
Užmigti nuo liepos silueto sienoj
Ir nuo žalių mėnulio spindulių.

O laikrodis kartoja seną melą,
Kad laimė šypsosi, kad ji gera,
Ir bėga jo tiksėjimas per stalą
Į džiaugsmą didelį, kurio nėra.

Karo metai

Kareiviai ir karvės žingsniuoja keliu.
Raudonas saulėlydis šviečia pro dulkes.
Štai paukščiai praskrido ties gluosniu žaliu,
Štai gėlės prie tako, geltonos ir smulkios.

Aš stoviu ant kalno, žiūriu ir tyliu,
Ir juokiasi saulė, užliejusi viską
Krauju, ir patrankos važiuoja keliu,
Ir kuopos dainuoja, ir šautuvai blizga.

Iš rinkinio *Žiemos daina* (1955)

Mechaniškas angelas

Mechaniško angelo pareigos nesudėtingos:
Valdyti žaibus, parnešti duonos ir vyno,
Žiūrėti pro langą, kaip sienom laipioja gaisras,
Kalbėti su lempom apie senas gadynes.

Mechaniško angelo pareigos nesudėtingos:
Kas šimtas metų pašert ant bokšto chimeras¹,
Iš lėto žengti, kad nežvangėtų metalas,
Miglom apvilkti šaLANČIAS kariatidas².

Mechaniško angelo pareigos sudėtingos:
Užremti duris, neleisti Mirties į vidų,
O jai įėjus, parodyti miegantį brolių
Ir ją įtikinti, kad jis neturi sielos.

1. Aptarkite su neoromantine poetikos tradicija susijusius įvaizdžius ir įrodykite, kad jos suformuotas metaforikos klodas H. Radausko eilėraštyje tampa ironiško santykio su šia tradicija prielaida.
2. Eilėraštis skyla į vidinę ir išorinę erdves. Pastaroji perkeliama į namus reprezentuojančius daiktus. Kodėl? Kokią kitą kūrinio temą atskleidžia paskutinis posmas?

1. Aptarę eilėraščio garsyną, kontrastingus sugretinimus, apibūdinkite karo vaizdą. Kokios detalės atskleidžia karo atmosferą, o kurios rodo kalbančiojo būseną (poziciją)?
2. Kas jungia abu posmus? Aptarkite spalvomis kuriamas karo vaizdo sąsajas.
3. Kokia alternatyvi prasmė sukuriama perkėlimu* (žr. antro posmo trečią eilutę)? Kas ja pabrėžiama?

¹ Chimera – fantastiška būtybė iš graikų mitologijos. ² Kariatidė – Artemidės šventyklos, buvusios pietų Graikijoje, žynė. Čia: vertikali moters pavidalo atrama, laikanti perdangą (būdinga antikinei, XVII–XIX a. Europos architektūrai).

Iš rinkinio *Žaibai ir vėjai* (1965)

Leonardo da Vinci. „Madona su gvazdikėliu“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 314

Madona su muse

Už jos pečių – nukritusi iš dangaus aukšiniai mėlyna upė, prie kurios kaip žalių avelių būrys bėga nuo kalno garbiniuoti medžiai ir kurioj miniatiūrinis raitelis girdo žiogo didumo žirgą.

Praskleidusi perlais ir safyrais pražydušį purpurą, ji paduoda geltonam kūdikiui rausvą rutulinę krūtį, kurią jis abejingai žinda, niauriai žiūrėdamas į marmuro baliustrada ropojančią musę.

„O, kad žmogaus protas, kad jo širdis galėtų suprasti jos skausmingai mistišką šypsnį!“ – rašė von Bock¹. (Vaiko pirštus, kurie kaip replėm žnybia motinos kūną, dengia jo dešinysis petys.)

Vidury nakties, kai vienintelė lempa cyptelėjusi perdega paluby, madona išeina iš rėmų, praeina pro girtą Rubensą ir žiaurų Goyą, leidžiasi laiptais į rūšį ir deda vaiką į juodo bazalto poliruotą asirišką vonią. Pajutęs akmens šaltį, jisai pradeda klykti, bet prieš ją jau prasiveria paslaugios durys, ir jinai, zirziančios musės lydima, išeina į neono šviesoj plaukiančią, tirpstančią, nykstančią gatvę.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

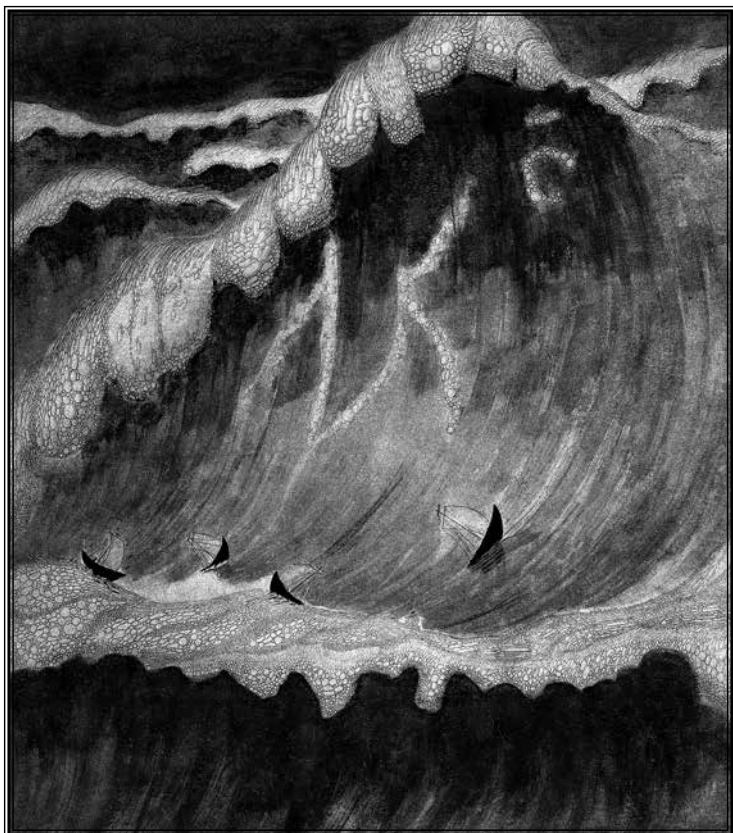
- Rimvydas Šilbajoris, „Radauskas – modernistas“, *Radauskas: apie kūrybą ir save / sudarė Giedrius Viliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 462–479 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-tekstus/459-r/4433-rimvydas-silbajoris-radauskas-modernistas.html>)
- Viktorija Skrupskelytė, „Dinamiškoji Radausko poezijos samprata“, *Radauskas: apie kūrybą ir save / sudarė Giedrius Viliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 432–436 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-tekstus/459-r/4428-viktorija-skrupskelyte-dinamiskoji-radausko-poezijos-samprata.html>)
- Neringa Klišenė, „Henrikas Radauskas: žaidimo apologija“, *Metai*, 2010, nr. 7/234, p. 72–80 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Neringa_Klišenė._Henrikas_Radauskas._Žaidimo_apologija.LHI900D.pdf)
- Henrikas Radauskas skaito eilėraštį „Kaštanai pradeda žydėti“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Henrikas_Radauskas_skaito_eilerašti_Kaštanai_pradeda_Žydėti.LHI913.mp3
- Henrikas Radauskas skaito eilėraštį „Žiemos darbai“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Henrikas_Radauskas_skaito_eilerašti_Žiemos_darbai.LHI914.mp3
- Laida, skirta poetui H. Radauskui: Iš radijo aukso fondo (2013–09–09), <http://www.lrt.lt/mediateka/paieska/page/2>

¹ Fedor von Bock (1880–1945) – nacistinės Vokietijos generolas feldmaršalas.

1. Pirmos eilėraščio proza eilutės leidžia manyti, kad jame kalbama apie renesanso stiliaus paveikslą, kuriame vaizduojama Madona su kūdikiu ant rankų. Į ką tuomet nurodo kūrinio pavadinimas? Kodėl jame vietoj kūdikio – opozicinę reikšmę turinti musė?
2. Kaip dėliojamos priešpriešos? Kaip jomis ryškinama mirties, grėsmės tema (atkreipkite dėmesį į spalvų semantiką). Kas sieja minimus asmenis: F. von Bocką, „girtą“ Rubensą ir „žiaurų“ Goyą? Kokius istorinius, kultūrinius kontekstus jie atveria? Kaip šiame eilėraštyje jie supinami?
3. Eilėraštyje ryškus transformacijos principas. Kas ir kodėl keičiasi šiame tekste? Kokią reikšmę teikia judėjimo žemyn kryptis – į rūšį? Kodėl vaikas „dedamas“, o ne „guldomas“ į juodą bazalto vonią? Su kokiomis istorinėmis realijomis sietina neoninė šviesa ir paslaugiai atveriamos durys?

XX amžiaus ketvirtasis dešimtmetis

M. K. ČIURLIONIS. JŪROS SONATA (1908). FINALE.

Lietuvių poetai neoromantikai

Neoromantizmas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvoje buvo ryškiausia ir įtakingiausia literatūrinė mokykla. Žymiausi jos atstovai – jaunų rašytojų karta, „garsioji ketveriukė“ – Salomėja Nėris, Jonas Aistis, Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis, romantizmo, liaudies kūrybos, simbolizmo tradiciją derinę su moderniais, avangardiškais lyrikos elementais. Nors neoromantikai neturėjo vieningos programos, bendro leidinio, kaip keturvėjininkai, tačiau jų idėjas brandino, tam tikrą estetinę orientaciją žymėjo žurnalai *Pjūvis* (1929–1931), *Granitas* (1930), *Linija* (1932), iš dalies *Naujoji Romuva* (1931–1940). Orientacija į literatūrinį ir kultūrinį Vakarų Europos kontekstą, pasaulėžiūrinio idealizmo, meno modernizacijos, individualumo ir universalumo sintezė – programiniai šių leidinių postulatai.

4-jo dešimtmečio poetų kūryba skirtinga, savita, kiekvienas jų savaip ieškojo poetinio kelio, tačiau esama bendrų sutapties taškų idėjiniu, pasaulėjautos, poetikos požiūriu.

Neoromantiniuose tekstuose į pirmą planą iškyla laisva individo dvasia, susijusi su asmenybės unikalumu, savu patyrimo apmąstymu, vidinio „aš“ pasaulio atvertimi, su išsakyimu, kai lyrinis subjektas tampa eilėraščio centru.

Būties atsivėrimas ir jos slėpingumas, laiko tėkmės išgyvenimas, idealiųjų siekimų ir buities priešprieša – vieni iš svarbiausių poezijos dėmenų. Būties paslapties ieškoma gamtoje, kuri suvokiama ir kaip savotiškas lyrinio subjekto išgyvenimų fonas, ir kaip didžiausių stebuklingų misterijų vieta.

Neoromantikų poezijoje juntama ir „amžiaus pabaigos“, civilizacijos „saulėlydžio“, katastrofos nuojauta, atliepanti ir liudijanti modernaus žmogaus savivoką.

„Aš esu lyrikė“, – taip save apibūdino S. Nėris, ryškiausia romantinės pasaulėjautos kūrėja iš visų lietuvių neoromantikų. Jos lyrika – savotiška išpažintis, tad poezija matuojama emocijų tikrumu ir stiprumu. Pirmajame eilėraščių rinkinyje *Anksti rytą* (1927) – grakštūs, melodingi posmai, atsiremiantys į paveldėtą iš liaudies dainų įvaizdžių sistemą. Šio rinkinio ašis – džiaugsmingas jaunystės ir atsivėrusio pasaulio svaigulys, meilės svajonės – temos, kurią atliepia ir jos dienoraščio įrašas: „Gyvent, gyvent, gyvent! taip aistriai šaukia širdis.“

Tradicijos ir modernumo jungtis būdinga A. Miškinio poezijai. Poetas sukūrė savitą eilėraščio tipą, kuriame dera rupi kasdienė intonacija ir grakšti poetinio kalbėjimo elegancija. Iš savo kartos poetų jis išsiskiria socialiniu angažuotumu, lėmusiu A. Miškinio kūryboje kaimo ir miesto, valdiškos tėvynės ir romantinio idealo priešpriešą.

J. Aistis – eleginio, melodingo, modernios sandaros eilėraščio kūrėjas, subtilių vidinių išgyvenimų, intymaus kalbėjimo, išgrynintos nuotaikos poetas. Jo poezija daugiasluoksnė, kalbanti keliais tarpusavyje pinamais vaizdais, literatūrinėmis, kultūrinėmis užuominomis.

Modernia krikščioniškos pasaulėžiūros raiška, religine problemika pasižymi B. Brazdžionio poezija. Transcendentinė atvertis jo eilėraščiuose jungiama su kasdiene asmens patirtimi, iš psychologizuotos gyvenimo sampratos einama į būties ontologizavimą. Ryški žmogaus būties dramatinio jausena, barokiška retorika, deklamacinė stilistika poetui pelnė pranašo vardą

SALOMĖJA NĖRIS

(tikr. Bačinskaitė-Bučienė,
1904–1945)

S. Nėries eilėraštis yra iš skaudančio gyvenimo sukurta meno paslaptis.

Rita Tūtlytė

S. Nėries biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Anksti rytą* (1927)

Anksti rytą

Anksti rytą parašyta
Daug naujų skambių vardų –
Versiu knygą neskaitytą
Nuo rytų lig vakarų.

Žemė kryžkelėm žegnojas –
Ji keleiviam be sparnų
Pavergė dulkėtas kojas.
Aš su saule ateinu.

Anksti rytą baltos laumės
Laimę lėmė man jaunai –
Ir išbūrė ir nulėmė
Jauna būti amžinai.

Saulė žeria anksti rytą
Daug auksinių valandų.
Rytą auksu parašytą
Savo vardą ten randu.

Jaunystė

Saule nudegusi, basa –
Tu – piemenaitė murzina!
Tau akyse dangaus šviesa. –
Tu man viena, viena, viena!

Žiedų nei auskarų brangių,
Nei šilko rūbų neturi, –
Plaukuos tau – gėlės iš rugių,
O veide – šypsena skaidri.

Kur tie nameliai, kur takai?
Sakyk man – kur tu gyveni?
Bet tu šypsais ir nesakai –
Tik ateini ir nueini...

1926. V. 22.

1. Apibūdinkite eilėraščio „aš“. Į ką jis / ji kreipiasi? Koks jų santykis?
2. Įrodykite, kad piemenaitė – tai jaunystės metafora. Kodėl ji vaizduojama kaip piemenaitė? Kokie požymiai ir vertybės jai suteikiami?
3. Palyginę paskutinę pirmo posmo eilutę ir eilėraščio pabaigą, aptarkite eilėraščio nuotaiką. Kaip ir kodėl ji kinta?

1. Kokias estetiškes vertybes, pozicijas, tikslus galima išvelgti šiame eilėraštyje?
2. Kokie žodžiai ar žodžių junginiai liudija apie romantinę eilėraščio „aš“ pasaulėjautą?
3. Aptarkite garsinę eilėraščio organizaciją: aliteracijas*, garsų sąskambius, pasikartojimus. Kokių papildomų reikšmių jie teikia eilėraščio prasmei?

Jūrų pasaka

Jūra be galo, jūra be krašto.
Laivų skenduolių ji karalystė;
Kur vėjams grojant, bangos dainuoja,
Kur balti žirgai lekia putoja.

Aš su bangomis žaisiu ir šoksiu,
Vėjų laisvųjų dainas dainuosiu.
Vakaro saulės juostų audėja,
Žvaigždėtam guoly žemę svajosiu.

O tu, gododams saulės godelę,
Eisi pajūrin gintarų rinkti.
Eisi vakarių svajų svajoti,
Ilgesio dainą jūrai dainuoti.

Vakaro vėjas pučia nuo kranto:
Ritasi bangos tolیمان tolin.
Labanakt, liki, baltas sveteli.
Man patalėlis – jūros dugnelis.

Tau žemės grožis, žydinčios pievos.
Tau žemės dainos, deganti meilė.
O man klajonė, mėlynas tolis,
Jūros beribės keliai klajoti.

Aš išbučiuosiu krantą smiltinį,
Kur tavo kojoms vakar ilsėjos;
Amžius kartosiu ilgesio dainą,
Kurią tu vakar jūrai kalbėjai.

[1925–1926]

1. Aptarkite poetinio pasakojimo erdvę. Kokie žodžiai pasikartoja? Kaip jais sukuriamas bendra eilėraščio nuotaika? Kokia ji?
2. Aptarkite formos dalykus: rimavimą, stilistines figūras, patyrinėkite jo instrumentuotę. Kaip jie papildo lyrinio „aš“ charakteristiką?
3. Aptarkite gamtos vaizdo ir lyrinio subjekto jausmų santykį. Įrodykite, kad šis eilėraštis artimas romantinei pasaulėjautai.

Saulėleidis

Saulę sapnuodamos, supasi šakos.
Vakaro vėjas myluoja krūtinę.
Skęsta mintis į liepsnojančius vakarus.
Mylimą vardą topoliai mini.

Varpai vakariniai paskendo į Nemuną.
Kažin kur smuikas skundžias lig ašarų.
Žiūri ir plečiasi mylimos akys
Tylinčiam veidrody mėlyno ežero.

Supasi, pinasi sutemų pasakos.
Skrenda naktis pro banguojantį debesį.
Saulę sapnuodamos, supasi šakos,
Bokštai sukaustyti tyli ir stebisi.

1926. V. 16.

Iš rinkinio *Pėdos smėly* (1931)

* * *

Kaip žydėjimas vyšnios

Mūsų dienos – kaip šventė,
Kaip žydėjimas vyšnios, –
Tai skubėkim gyventi,
Nes prabėgs – nebegrįš jos!

Tai skubėkime džiaugtis! –
Vai, prabėgs – nebegrįš jos!
Mūsų dienos – kaip paukščiai,
Kaip žydėjimas vyšnios.

[1929–1930]

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją. Atkreipkite dėmesį į posmų sudarymo tvarką. Kuo antras posmas atvirkščias pirmam? Kas sudaro eilėraščio žiedą*?
2. Kieno vardu kalba lyrinis subjektas? Kuo kalbėjimas „mes“ skiriasi nuo kalbėjimo pirmuoju asmeniu? Aptarkite eilėraščio emocinę kaitą.
3. Aptarkite žmogaus ir gamtos paralelę. Interpretuokite žodį „dienos“ eilėraščio kontekste.

Gyvenimo giesmė

Gyvenimas mano – vėjas palaidas!
Kaip sakalas skrieja per tyrus laukus.
Gyvenimas mano – pavasario aidas.
Gyvenimas mano – tai sapnas klaikus.

Aš myliu gyvenimą – jauną, ugningą,
Kaip myli pavasarį lauko gėlė!
Aš myliu gyvenimo džiaugsmą aistringą, –
Stipriai – kaip jaunystė temoka mylėt!

O žeme, o motina mano brangioji!
Mielai tu puošiesi žiedais ir krauju. –
Jei burtus tavuosius pakeistų man rojum,
Tai būtų ilgu man, ilgu man be jų!

Aš myliu tave, gaivalingas pasauli!
Galbūt kaip žvėris tu mane sudraskysi? –
Vis tiek – aš ir mirsiu šypsodamos saulei,
Ir saulė degs mano akyse!

[1927]

1. Koks bruožas sieja gyvenimo apibūdinimus? Kaip jais charakterizuojamas lyrinis subjektas ir jo vertybės?
2. Koks pasaulis priimamas, su koku konfrontuojama?
3. Aptarkite poetinius vaizdus, išreiškiančius jausmo stiprumą.
4. Palyginkite gyvenimo sampratą S. Nėries eilėraščiuose „Anksti rytą“, „Jaunystė“. Kuo kitoks šis eilėraštis?

Pabučiavimas

Pabučiavimas tavo buvo karštas ir trumpas,
Ir kaip žaibas staigus, ir svaigus kaip naktis –
O galinga pagunda! – Ir šventieji suklumpa..
Pabučiavimas tavo – pavogta kibirkštis.

Negaliu aš pamiršti tų įkaitusių lūpų –
Jos išdegino žymę lig širdies gilumos!
Ir beprotišku svaiguliu mintį užsupo –
Ji kaip vergė prie tavęs dieną naktį rymos.

Ne gyvatė įkando – karštos lūpos bučiavo!
Ligi kaulų nusmilko šiurpulinga šalna –
Negaliu aš pamiršti... Nes žinau, kad ir tavo
Visos mintys ir aistros – bendro laužo liepsna!

[1928. VII. 30]

Sudeginkit mane

Sudeginkit mane – kaip raganą!
Sudeginkit mane žėruojančiame lauže!
Nesudrebėsiu aš nė vienu sąnariu!
Nė lūpų nepraversiu – klausit ar neklausit.

Tiktai žiūrėsiu, kaip saulutė leidžias, –
Kaip glosto veidą man jos švelnūs pirštai...
Ir nežinosit jūs – kodėl aš jums atleidžiu, –
Ir nesuprasit jūs – kodėl šypsodamos aš mirštu.

Bučiavo žemę vasaros dangus – –
O žemė nuotaka saldžiai sapnavo.
Ir tolimosios žvaigždės dainavo meilę mūs, –
Ir mūsų žvaigždės akys laime spinduliavo.

Dabar – sudeginkit mane, – kaip raganą, –
Kur žemę nušvietė dangaus ugnim!
Jums palieku aš jūsų pragarą!
Dangus tegul išnyksta su manim!

1927. VI. 11.

1. Kas eilėraščio adresatas? Aptarkite pasirodančių įvardžių seką: „aš“ – „mes“ – „jūs“. Kaip jais ryškinama emocinė lyrinio subjekto būseną, santykis su tais, į kuriuos kreipiamasi?
2. Palyginkite eilėraščio pradžios ir pabaigos situaciją. Kas rodo, kad pabaiga yra kulminacinė? Kodėl? Aptarkite eilėraščio skyrybos ženklus; kokie prasminiai žodžiai jais išskiriami? Ko jais siekiama?
3. Kokia lyrinio „aš“ vertybė? Ar galima ją sieti su romantine pasaulėjauta? Atsakymą pagrįskite.

Iš rinkinio *Per lūžtantį ledą* (1935)**Per lūžtantį ledą**

Pavasaris žemę jau veda –
(O mane kas ves?)
Aš bėgu per lūžtantį ledą
Į jo vestuves.

Kukliais žibuoklėlių žiedais ji
Kasas nusagstys. –
Ar ilgai tu būsi bevaisė,
O žeme skaisti?

Saulėtų krantų pasigedo
Širdis. Nebgaliau.
Ir bėgu per lūžtantį ledą
Skenduolių keliu.

Jei žūsiu, – draugai, nesakykit:
Per greit pailsau...
Aš troškau vien džiaugsmą pavyti
Pasauliui ir sau – – –

1. Eilėraštis pradedamas vestuvių metafora. Kas ja apibūdinama? Kaip ji atskleidžia eilėrašio „aš“ būseną? Kokia ji? Kaip kontrastuoja su gamtos vaizdiniais?
2. Ko trokšta lyrinis „aš“? Koks jo tikslas?
3. Paaiškinkite pasikartojančią eilutę „per lūžtantį ledą“. Įdėmiai perskaite visą eilėrašį ir aptarę jo sandarą, įrodykite, kad eilėraštis yra: sentimentalus, dramatiškas, liūdnas ar optimistinis. Atsakymą pagrįskite.

Iš rinkinio *Diemedžiu žydėsiu* (1935)**Diemedžiu žydėsiu**

Ir vieną kart, pavasari,
Tu vėl atjosi drąsiai. –
O mylimas pavasari,
Manęs jau neberasi – –

Sulaikęs juodbėrį staiga,
Į žemę pažiūrėsi:
Ir žemė taps žiedais marga...
Aš diemedžiu žydėsiu – –

Panevėžys, 1936. III. 03.

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją (kas yra kalbantysis? Į ką kreipiamasi?). Kokios laiko nuorodos, kaip jos susijusios su poetinio teksto „veikėjais“ – „tu“ ir „aš“?
2. Aptarkite dviejų laikų – žmogaus ir gamtos – sampratą eilėraštyje.
3. Aptarkite pavasario vaizdinį. Kuo jis siejasi su tautosakine lietuvių tradicija?
4. Šį poetinį tekstą palyginkite su S. Nėries eilėraščiu „Alyvos“. Kas juos sieja ir kuo jie skiriasi?

Tu nubusi

Tu nubusi vidury nakties –
Miško vėjai su tavim kalbės.
Ir beržai rankas į dangų ties
Sveikint gerves, grįžtančias gulbes.

O pavasaris žarstys žvaigždes
Ir tvoras ir pavartes vartys –
Pro skylėtas baltas paklodes
Kils ir šiaušis dirvos varputys.

Paskutinį smūgį iš peties
Gaus žiema. Ir nemunėliai plauks.
Tu nubusi vidury nakties. –
Tai gimtoji žemė tave šauks!

Palemonas, 1938. III. 08.

Dvidešimti sū

Ruduo Paryžiuoj. – Šlapia. –
Bulvaruose šviesu. –
„Štai, gėlės! Gražios! Kvepia!..
Tik dvidešimti sū!

Čia baltos, čia raudonos –
Taip mėgiamos visų. –
Nevalgiau šiandien... Ponai!
Tik dvidešimti sū!“

Šalti lašai sruvena
Nuo sulytų kasų. –
„Oi, pirkit, ponai mano,
Tik dvidešimti sū!“

Palauk!.. nors tu, bent vienas
Neužsikimšk ausų!
Stimpu čia visą dieną
Už dvidešimtį sū –

Nuvargę stingsta pirštai,
Ir akyse tamsu – –
Gyvenime! Aš mirštu –
Dėl dvidešimties sū!“

Alyvos

Manęs dar nebuvo, –
Alyvos žydėjo – –
Manęs nebebus jau, –
Jos vėlei žydės. –
Ir kris jų lapeliai
Nuo saulės ir vėjo –
Kaip smėlio saujelės –
Ant mano širdies – –

Panevėžys, 1936. III.

Paryžius, 1937. I. 14.

1940–1945 metų eilėraščiai

Akmenėlis turi šaltą širdį

Leisk man prie ugnelės pasišildyt, –
Nevaryk į vieškelio audras!
Akmenėlis turi šaltą širdį –
Ir mažos našlaitės nesupras.

Skrenda gervės, skrenda mano dienos, –
Kad galėčiau ranką joms paduot!
Aš skurdi – skurdesnė už rugienas. –
Bėgalinė širdgėla – ruduo.

Iki žemės vėtra beržą lanksto, –
Ne berželį – o veikiau mane. –
Šiandie dar minu aš tavo slenkstį, –
O rytoj – tamsioji nežinia.

Leisk man prie ugnelės pasišildyt,
Nevaryk į rudenio audras!
Akmenėlis turi šaltą širdį, –
Kas tą širdgėlą rudenę besupras?

Maironiui

Sako, mirdamas mane tu keikei,
O numiręs surūstėjai dar labiau.
Ligi šiol aš negaliu vis atsipeikėt:
Juk tave mylėjau ir gerbiau.

Ar galėjau iš pusiaukelės sugrižti?
Ar galėjau – tais pačiais keliais?
Gena, gena pikto dievo rykštė, –
Atgalion ir atsigrežt neleis.

Aplink žemę skridusi su vėtrom,
Vėl išgirsiu mylimus vardus.
Tik akmuo, paduotas duonos vietoj,
Bus man atpildas skurdus.

Ir nenoriu sau geresnio nieko,
Tik prie žemės prisiglaust brangios,
Būti tėviškės arimų slieku,
Mėlyna rugiagėle rugiuos?

Ufa, 1942.I.15.

Prie didelio kelio

Prie didelio kelio stovėjom – žiūrėjom...
O liūdesiai gūdūs kelių didelių!
Nuėjo, nuėjo... žiūrėkit! – nuėjo
Pavasaris mūsų didžiuoju keliu!

Už kalno, už juodo pavasaris nyko
Su gėstančia saule, su balta diena...
Ištįso prieš mus be dainų, be vainikų
Nutilus pakalnė – šalta ir liūdna.

Ir gluosniais mes virtom prie didelio kelio,
Beržais svyrūnėliais prie stepės plačios.
Ir svyra mums šakos, ir krinta lapeliai,
Ir veria mus speigas lig šerdies pačios.

Maskva, 1942. XII. 21.

1. Paaiškinkite eilėraščio pavadinimą, siedami su vaizduojamomis aplinkybėmis (erdvė, lyrinis subjektas ir kt.). Kokią simbolinę prasmę įgyja kelio motyvas?
2. Atkreipkite dėmesį į garsinę eilėraščio (pirmo ir antro posmų) sandarą. Turėdami omenyje, kad emocija yra įrašoma ir garsuose, panagrinėkite, kaip jie kinta. Kokią nuotaiką sukuria rupaus skambesio garsai?
3. Aptarkite erdvės ir laiko epitetus*. Kas juos sieja?

Savęs aš gailiuos

Neilsėjos, neėdė, negėrė, –
Vilkė bėgo laukais klupdama.
Baimės genamą, sergantį žvėrį
Šaukė miško žalia glūduma.

Sutema samanų aksominė
Amžinuoju miegu užliūliuos...

Kad mane – taip sutiktų tėvynė!
Kaip sunku, kaip savęs aš gailiuos.

1944

1. Eilėraštis parašytas 1940 m., kai S. Nėris tapo vadinamojo Liaudies seimo atstovė. Turėdami omenyje šį kontekstą, paaiškinkite kūrinio pavadinimą.
2. Kokią dvasinę lyrinio subjekto būseną atskleidžia prašymas?
3. Kokie įvaizdžiai ir metaforos atspindi lyrinio subjekto beviltiškumą ir dramatiškumą?
4. Paaiškinkite eilėraščio frazę: „Bėgalinė širdgėla – ruduo.“

1. Pamąstykite, kodėl eilėraštis dedikuojamas Maironiui? Apibūdinkite eilėraščio temą. Atkreipkite dėmesį į jo parašymo datą ir vietą.
2. Aptarkite lyrinio subjekto būsenas, savijautą? Su kuo siejamas liūdesys, kaltė?
3. Paaiškinkite žodžio „akmuo“ semantiką. Kaip ja atskleidžiama našlaitystės tema?
4. Šį eilėraščių palyginkite su S. Nėries eilėraščiu „Troškulys“. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi? Kas lemia jų nuotaiką?

Troškulys

Skaudžia maudžia troškulys krūtinėj –
Lyg žaizda, išdeginta žarijom.

Jei atrasčiau avinėlio pėdą,
Gimtame takelyje išmintą...
Sklidiną rasos tulpelės žiedą,
Troškulį galėčiau nuraminti.

Buvo ten kalneliai, pievos, miškas,
Mano rudenio aušra išblyškus...

Sėmėm vandenį šaltinio žalio
Pro geltonus lapelius berželio.

Ir tada, tada nepažinojau
Aš tavęs, o širdgėla juodoji!

Rodos, ir manęs ten pasigenda, –
Dūsauja saulėlydžiu motutė...
Girdžiu – gervės į dausas jau skrenda.
Rytmečiais tenai šalna baltutė.

Ten į vandenį šaltinio žalio
Byra šaltos ašaros berželio.

1944

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Gyvenimo šventė: Salomėjos Nėries lyrika ir literatūrinis jugendas“, *Darbai ir dienos*, 2003, nr. 36, p. 7–20 (el. prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367183546067/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>)
- *Salomėja Nėris: tarp dainos ir regėjimo*: mokslinės konferencijos, skirtos Salomėjos Nėries 100-osioms gimimo metinėms, pranešimai / parengė Rūta Brūzgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Radijo laida „Vidurnakčio lyrika“ / S. Nėries eiles skaito aktorė Rūta Staliliūnaitė, <http://www.lrt.lt/mediateka>
- Laida „Tūkstantmečio akimirkos. Aistrų valdoma S. Nėris“, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/3268>

JONAS AISTIS

(1904–1973)

Akvarelinėmis spalvomis jis kūrė emblemą Lietuvos paveikslą, nuskaidrindamas dainiškosios tradicijos švelnųjį potėpį iki kerinčio vaiskumo.

Vytautas Kubilius

Poetas prisiima Liūdnojo Vaizdo riterio kaukę, kuri yra raktas visai jo poezijai suprasti. Liūdesys! Bet ir kaukė... Liūdnas vientonis J. Aistis? Tačiau daug vaidmenų šiai vienai tonacijai surasta, daug įspūdingų dekoracijų!

Rita Tūtlytė

J. Aisčio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Eilėraščiai* (1932)

Prologas

Jaunystę žaliąją užnuodino
Ne smakras, akys, ne plaukai,
O šilas mėlynom anodijom¹,
Malonia šypsena laukai.

Gal negerai, ir gal be reikalo
Šiandieną liūdnas ir graudus,
Bet akimis, širdim papaikėle
Aš įžiūrėjau tiek žiedų...

Ir pamilau tą pievą nykiają,
Tas žydro ilgesio marias –
Tai gal nors dalį to čia, knygoje,
Manau, ne vienas įžiūrės.

Nebūk naivus, brangus skaitytojau,
Nebūk naivus ir neieškok daugiau:
Kaip ant dangaus, giedrai išlytojo,
Nėr debesų, taip čia – žmogaus.

Ir kokia ji? Ir kur gyveno ji?
Ar buvo taip sau, ar graži?
Kas tau? Ar nežinai, jog scenoje
Taip įprasta rankas grąžyt².

Kaunas, 1930. 01. 07.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą: kuriuose posmuose nusakoma eilėraščio situacija? Apie ką joje kalbama?
2. Kaip keičiasi eilėraščio „aš“ intonacija? Kaip, palyginti su pirmais posmais, pakinta paskutinis? Kaip sukuriama atsiribojimo efektas?
3. Kokį kalbėjimo pobūdį rodo kreipiniai?
4. Apibūdinkite kalbantįjį. Kuo ir kodėl jis dengiasi?
5. Kodėl poetinė išpažintis yra „netikra“? Kodėl poetui prisireikia teatro motyvo, spektaklio kūrimo logikos?

¹ Anodija – eterio ir spirito mišinys. ² Rankas grąžyti – sielvartauti.

Aistringos vakaro lūpos

Aistringos vakaro lūpos
Ir mėlyni šilo poakiai,
Kur pasakų vergės klūpo,
Laumės, smakai ir vilkolakiai.

Ten aš savo meilės pasaką
Kliedėdamas imdavau sekti,
Tarsi kraujo lašais, taip nesekė
Tūkstantis ir vienos naktys!

Kaip šeichą rūstų, nenumaldaujamą
Jo žiauriojo keršto bežadėje,
Sugraudins tave pasakų saujomis
Mano širdies Šeherezadė!

Akys

Yra tokios akys, kaip rudenio
Gervių ištiesti kaklai,
Ir tokios, kaip saulė vidudienį
Šiltos, ir šaltos kaip stiklai.

Taigi yra nuostabios akys –
Šilkinis gervių ilgesys,
Kur trikampiui tolin plakas,
Į pasakų šiltas šalis.

Kažkur nuvargę ir apmirę,
Savyje sielvartą marins,
Svajos pasaulį, meilę tyrą,
Lyg netekėjus moteris.

Kaip gervių skausmo begalinio
Lėnūs¹ mojavimas sparnų,
Yra numėlusios kaip linas,
Kaip skliautas rudenio dienų...

Beprasmiškai plasnojančios plaštakės.
Kažkur jau mėlyna ir žalia.
Yra šilkinio skausmo akys,
Kur būtų aiškus mano kelias...

1. Kokiomis poetinėmis priemonėmis kuriamas peizažas? Aptarkite pasakos siužeto plotmes, įvaizdžius.
2. Koks santykis išryškėja tarp pirmo posmo pasakos ir antro posmo „mano meilės pasakos“? Su kokia dar tema siejama meilės „pasaka“?
3. Koks lyrinio subjekto vaidmuo? Koks sekamos pasakos tikslas? Ką J. Aisčio poezijoje pridengia pasakų kultūros siužetai?
4. Ši eilėraščių palyginkite su Henriko Radausko eilėraščiu „Pirmasis ledas“. Kuo jie panašūs?

Karunka*

Neateina mintys, nesirašo eilės,
Ir nelaša kraujas rašalu juodu;
Kažin ko taip ilgu, kažin ko taip gaila
Ir pačiam be galo liūdna ir graudu.

Leiskit pažiūrėti nors pro langą šilo¹,
Leiskit pažiūrėti marių mėlynų –
To bedugnio skliauto sielvartingo gylio
Ir dangaus blakstienų ašarų pilnų...

Aš iš margo svieto smulkmenų, detalių:
Lauko, pievų, miško, skliauto ir žvaigždžių
Susikūriau savo pasakišką šalį –
Pats nepasidžiaugęs, perdaviau žodžiu.

Verkė mano skliautas, ašarom pasruvęs,
O gal man tik rodės, galgi aš klydau?
Tai nuvargęs šiandien, išsimušęs suvis –
Aš ieškojau laimės ir nesuradau...

* **Karunka** (*lenk.*) – religinių giesmių grupė.

¹ Šilas – smėlynuose augantis tiesių spygliuočių miškas.

1. Aptarkite pradinę eilėraščio situaciją. Kas leidžia numanyti, kad ji dramatiška?
2. Kokiomis metaforomis nusakoma kūryba, poetinio žodžio tema? Kaip ji suvokiama? Kaip pavadinimas susijęs su poetinio teksto visuma?
3. Aptarkite lyrinio subjekto būseną. Suraskite jos apibūdinimus. Kodėl kūrybos tema nutvieksa liūdesio?
4. Paaiškinkite paskutinį posmą.

¹ Lėnūs – tykus, ramus, lėtas.

Lorelei*

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...¹
Sopulingyn² vis niaukias skliautas,
Daina gaudyn ir įstabyn!³

Kaip pasaka gaudi mane apėmus
To žalsvo sielvarto naktis.
Ne meilė tai ir ne chrizantemos,
Kad sopuliu taip perteko mintis.

Jaučiu, lyg kalnas debesyse eina
Ir nešasi lyg zovada⁴ arkliai...
O kur tu, pasaka nuo Reino
Apie tą gražią Lorelei?..

O dienos ir vanduo taip greitai,
Ir vakaras kas kartą vis labyn!..
Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin...

* Lorelei – stati uola dešiniajame Reino upės krante, Reino krašte – Pfalce (Vokietija). Uola pasižymi stipriu aidu, todėl nuo seno pasakojamos legendos, kad šiose vietose gyvenanti sirena, kuri savo žaviomis dainomis vilioja plaukiančius į pavojingus rifus, kur jų laukia mirtis. Uolą 1823 m. savo kūrinyje aprašė žymus vokiečių poetas Heinrichas Heine.

¹ H. Heine's eilėraščio eilutės: „Nežinau, ką tai turėtų reikšti, / Kad aš toks liūdnas esu“. ² Sopulingas – gaudus, teikiantis sielvartą, širdgėlą. ³ Įstabūs – nuostabus, nepaprastas. ⁴ Zovada – šuoliais.

Kaip Šekspyro tragedijoj

Prasiskiria vakaro mantijos sunkus kruvinas aksomas
Ir saulė krauju prakaituoja it¹ Kristus Alyvų Darželyje.
Keistuoliai mes naktį žvaigždes nusišagstome,
Kad čia tarp raidžių jos žydėtų dar naktį, dar žaliają.

Ar ne šviesus dangus ir be to, ir be žodžių paliegėlių!
Abuoja² gi pasaulio širdis, abuoja ir sužiedėjus.
Kas iš to, kad surinksi gėles, gėles sausažiedėles,
Kai žinai, kad kraują vakare daugiau nei Šekspyro tragedijoj...

Kaunas, 1929. 11. 24.

¹ It – lyg, kaip ir, tarytum. ² Abuoja – piktas, nedoras.

Peizažas

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus ižas¹
Ir gaudi gaudi daina.

Bėga kelias, ir berželiai
Linksta vėjo pučiami;
Samanotas stogas žalias
Ir šuns balsas prietemy.

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Tokiu liūdesiu savu.

Tik sukrykš lyg gervė svirtis,
Sušlamės daina klevuos...
Gera čia gyvent ir mirti!
Gera vargt čia, Lietuvoj!..

Kaunas, 1929. 10. 29.

¹ Ižas – ledo lytys (pavasarij).

1. Dauguma šio eilėraščio detalių, vaizdų labai konkretūs, tarsi regimi. Aptarkite erdvinį jų išsidėstymą. Koks vaizdas šias detales sutelkia į visumą?
2. Paaiškinkite trečio posmo eilutės „Tik žirgeliai tarp klevų“ vaizdą. Kuo jis ypatingas?
3. Kuriose eilėraščio eilutėse išryškėja lyrinio subjekto santykis su tėviške? Koks jis?
4. Aptarkite rimus, rimavimo būdą, skambesį, nuotaiką.
5. Įrodykite, kad J. Aisčio „Peizažas“ yra idiliškas*.

Karaliaus šuo

Numirė karaliaus šuo – šunelis geras,
Geriausias iš šunų...
Ir sušaukė karalius visą dvarą
Ant šunio šermenių.

Markizai, freilinos, baronai, grafai
Ir daug kareivių, daug tarnų
Karaliui meilinos pas šunio kapą,
Geriausio iš šunų...

Karaliui ašara nukrito ant to kapo,
Geriausio iš šunų –
Nukrito freilinių, markizų, grafų,
Baronų ir tarnų...

O juokdarys tik juokino karalių: –
Turi, karaliau, daug šunų,
Bet kur tu rasi kitą tokį pat šunelį,
Geriausią iš šunų?

Užsirūstino karalius ir jo visas dvaras –
Iš tiek dvariškių, tiek tarnų!..
Pakorė juokdarį, kad šmeižė šunį gerą,
Geriausią iš šunų...

Kaunas, 1928. 5. 6.

1. Kokiomis gerai pažįstamomis situacijomis J. Aistis žaidžia šiame eilėraštyje? Ar šis eilėraštis tikrai apie karaliaus šunį?
2. Koks vaidmuo tenka „karališkajai svitai“ ir juokdariui, turinčiam tiesos teisę?
3. Aptarkite eilėraščio (jis parašytas rondo* forma) sandarą, poetines priemones. Įrodykite, kad šio teksto intonacija yra ironiška.
4. Kaip kuriamas neatitikimas tarp to, kas sakoma ir vaizduojama?
5. Perskaitykite trumputę Kosto Ostrausko pjesę „Karali(a)us juokdarys“ (1987), kuri yra savotiška šio eilėraščio parafrazė. Tekstus palyginkite.

Iš rinkinio *Imago mortis* (1934)**Pastoralė**

O Viešpatie, koks vakaras, koks nerimas,
Koks sielvartas mane apėmęs!
Toli balti laivai liūliavo mariomis –
Balti kaip baltos chrizantemos.

O saulė leidosi balta, pailsusi:
Ji leidos nežinion į rūką tirštą –
Mačiau, sutasė spindulius konvulsijos,
Mačiau ir vakarą, kaip žmogų, mirštant.

Užgeso varpo aidas klonyje...
Skambėjo kažin kas lyg piemenų rageliai...
Tai vakaras ir tai tikra agonija,
Tai galas kažkokios graudingos pastoralės.

Už šilo spinduliai nusilpo bekyšodami
Ir tartum skęstančio ranka paniro.
Ir medžiai, šermenių giesmes giedodami,
Pravirko, ir lyg vargonai gaudė girios...

Kaunas, 1933. 10. 10.

1. Aptarkite saulėlydį. Kuo jis ypatingas?
2. Kaip šiame eilėraštyje susiduria skirtingi išpūdžiai – skaidri melodija ir liūdnas vaizdas? Kokia lyrinio subjekto būseną, santykis su peizažu?
3. Apibūdinkite lyrinio vyksmo* plėtotę.
4. Aptarkite eilėraščio poetiką. Įrodykite, kad J. Aistis – modernus poetas.

Persevalis – prancūzų ir vokiečių eiliuoto epo (1190 m. ir 1210 m.) herojus, legendinio karaliaus Arturo riteris, viduramžių riteriškumo simbolis, išgarsintas vokiečių romantizmo ir Richardo Wagnerio (1813–1883) operos (1882).

Persevalis

Pažvelgė naktis, lyg juodos akys per vualį
Su baltais taškais,
Ir nuėjo mėnuo, baltas Persevalis,
Rymančiais miškais.

Stovi Persevalis, pasirėmęs kardu,
Taip tyrom akim,
Ir kartoja šventą savo damos vardą
Geliama širdim.

– Išklajojai žemę, daug vardų apgynei
Veidu vis linksmu,
Ar ne tavo dama kojomis pamynė
Tuos šventus jausmus?

Ar radai tu meilę, baltas Persevali,
Eidamas miškais? –
Klausė jo klastingos akys per vualį
Su baltais taškais.

Kaunas, 1933. 04. 29.

1. Kas šio poetinio pasakojimo veikėjai? Apibūdinkite juos: ką primena „naktis“? Į ką kreipiasi lyrinis subjektas?
2. Įdėmiau panagrinėkite poetinį siužetą. Kaip per gamtos vaizdą ima ryškėti žmogaus gyvenimo kontūrai?
3. Aptarkite poetiką: vaizdus, eilėraščio sandarą, sakymo intonacijų, laikų kaitą ir pan.
4. Pagrįskite, kad šiame eilėraštyje romantinis meilės jausmas išsakomas netiesiogiai.

Iš rinkinio *Intymios giesmės* (1935)

Septynios psalmės

Saulėlydžio croquis*

Ten voratinklių šilkinės gijos,
Ten vakaras – žaizda, ten kraujas alma,
O saulėj tvyro aštrūs kalavijai –
Septyni sopuliai, septynios psalmės!

Niūniuoja vėtra giesmę gailią,
Vaitoja gilios jūrų marių gelmės,
O ten, gelmėse, miega mano meilė –
Septyni sopuliai, septynios psalmės.

Ten ragana vylingais burtais savo,
Sėdėdama žaliam dugne ant kelmo,
Ten ją, pirmutinę mano meilę, žavi –
Septynis sopulius, septynias psalmes.

Bet mariom pulkas karžygių atjoja,
Aštriais kardais kapoja aukso šalmsus...
Tave, tave išgelbės, mylimoji –
Septyni sopuliai, septynios psalmės.

Kraujuoti karžygių kardai sušvinta...
Karalių rūmai... lieknos palmės...
Ar jie pajėgs tave sostan grąžinti –
Septyni sopuliai, septynios psalmės?..

O Viešpatie, jų eilės tirpsta, jėgos mažta
Ir ryja juos ten nuožmios gelmės.
Ji nepasieks jau niekad marių krašto –
Septyni sopuliai, septynios psalmės!

Tai vakaro, ne mano žaizdos gyja,
Ne vakaro, tai mano kraujas alma:
Širdin įsmigę aštrūs kalavijai –
Septyni sopuliai, septynios psalmės!

Kaunas, 1934. 09. 09.

1. Aptarkite sandarą. Kiek yra poetinių pasakojimų? Juos apibūdinkite atskirai, paskui susiekite.
2. Paaškindite metaforą „saulėj tvyro aštrūs kalavijai“ ir pasikartojančias eilutes „septyni sopuliai, septynios psalmės“*. Kokį liaudies kūrinio kontekstą (-us) jos atliepia? Koks vaizdinys iškyla? Kokia pasikartojančios eilutės reikšmė eilėraščio visumos požiūriu?
3. Aptarkite lyrinio subjekto vaidmenį. Įrodykite, kad jo sielos istorija turi fantazijos, pasakos ar gamtos peizažo atitikmenis. Ieškodami argumentų, atkreipkite dėmesį į paskutines eilėraščio eilutes. Kas, palyginti su pirma eilute, šioje pakinta? Kodėl?

* Saulėlydžio croquis – saulėlydžio eskizas.

Karavano

Tik nueis tyruosna karavano...
Tik nueis taip lekiančiu smėliu...
Ir nupūs vėjelis pėdsakus ten mano
Ir nupūs kelius.

Tiktai trokš tyruos kupranugariai,
Tiktai ties išvargusius kaklus –
Dar platesnės bus tos smėlio marios,
Dar klaikesnės bus.

Nešė jis kadais didžiam vizirui,
Nešė šachui karalaitę dovanų –
Per tą patį smėlį, per tą patį tyrą,
Nešė daug dienų.

Bet tyrų kaitroj kupranugariai krito,
Tirpo reto karavano tyruose...
Tik šakalai lojo, tik hienos juokės iki ryto,
Kol iškrito visi.

Ką nuėjęs pasakysiu aš didžiam vizirui,
Ką aš šachui pasakysiu į akis?
Kad sutirpo karavano. Karalaitė mirė.
Liko tik naktis...

Kas tikės, kad karalaitė mirė?
Kas jos kapą tyruose ras ten?
Netikės man niekad didysis viziras,
Netikės ir šachas man!

Kaunas, 1934. 03. 27.

1. Eilėraštis priemena Wilhelmo Hauffo (1802–1827) pasaką „Karavano“. Kokius motyvus autorius panaudoja eilėraštyje ir kaip juos pakeičia?
2. Aptarkite sandarą (veiksmažodžių laikų kaitą, pakartojimus, sintaksę, intonaciją ir pan.). Kokius prasmės skirtumus, minties pokyčius jie slepia? Pasakos vaizdinius susiekite su lyrinio subjekto pasakojama „istorija“.
3. Pasakiškas eilėraščio vyksmas* apibendrinamas pirmais kūrinių posmais. Paaiškinkite jų prasmę eilėraščio visumos požiūriu.
4. Kokios temos susipina? Laiko tėkmės apmąstymo, poetinio žodžio, vilties, įkvėpimo? Atsakymą pagrįskite.
5. Išnagrinėję keletą J. Aisčio eilėraščių, išskirkite būdingiausias jo kūrybos bruožus.

Iš rinkinio *Užgesę chimeros akys* (1937)

Katarsis

Aš tik tau visas širdies gelmes atversiu,
Kaip aš niekad, kaip aš niekam nesakau.
Nusiplauk nekruvinos aukos katarsiu,
Mano žodžio kruvina auka.

Nesu niekad niekam sakęs šito,
Šito niekam pasakyti negaliu:
Žodis – žiedas pumpure nuvytęs,
Jis numiršta į pasaulį pakeliui.

Tujen niekam nebuvai širdies atvėręs,
Tujen šito nesuprasi niekuomet –
Tau smulkniom stiklų šukelėm žėri
Aukšto skliauto nemarioji klaikuma.

Netelpa many, tai veržias dėkingumas,
Nežinau aš pats, aš pats dėl ko,
O taip trokštu visas tapti dūmais
Ir sutirpti kruvinoj aukoj,

Kad tik tau kentėti nebereiktų
To paties gyvenimo – kančios:
Trupučiuką džiaugsmo sopuliu suteikti
Ir į tavo širdį pereit nejučiom...

Tai aš tau ant aukuro padėjau širdį –
Gal nė netikėsi, kad jinai gyva?!
Nenorėjau niekad aš tavęs nugirdyt,
O tiktai norėjau palytėt tave!

Paverstą į vyną mano kraują gersi
Ir mane pajusi širdyje, giliai.
Taip nusivalysi tu aukos katarsiu,
O ištikęs skausmas greit tave apleis!

Kaunas, 1934. 03. 20.

1. Įdėmiai perskaite eilėraščių, nusakykite jo temą.
2. Aptarkite eilėraščio „aš“ ir „tu“ santykį. Apie ką kalbama? Ieškodami atsakymo, iš pradžių aptarkite metaforą „mano žodžio kruvina auka“. Kaip ji plėtojama?
3. Paaiškinkite vieną gražiausių eilučių: „Žodis – žiedas, pumpure nuvytęs, / Jis numiršta į pasaulį pakeliui“.
4. Aukos temą susiekite su eilėraštyje pateikta kūrybos samprata.
5. Eilėraščių palyginkite su panašaus pobūdžio J. Aisčio kūriniu „Karunka“. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?

Iš rinkinio *Sesuo buitis* (1951)

* * *

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigedai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai,
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę –
Liko netesėti mūsų pažadai...

Thompson, 1948. 01. 13.

ANTANAS MIŠKINIS
(1905–1983)

Antano Miškinio poetiniame žodyje yra gabalėlis magiškojo kristalo, kuris jau atlaikė pusės šimtmečio istorinių ir literatūrinių permainų bandymą. Daug elementų įeina į šį kristalą – aukštaitiškos dainos, melodingas graudumas, žemdirbio rankų kieta atmintis, plačių laukų stebuklingi regejimai, ironijos kirčiai, staigūs vaizdo plykstelėjimai, eilutės lengvumas ir grakštumas...

Vytautas Kubilius

A. Miškinio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info**Iš rinkinio *Balta paukštė* (1928)**

* * *

Sieloj kaip viešbuty:
Kažin kokios godos¹ atvyksta, išvyksta...
Žinotum kam – melstum,
Kad niekas nevystų!

Ir koks gi čia galas!
Šį vakarą viskas apkarto.
Širdy tartum kelias nuartas,
Lyg akmenis varto...

O juk mintys – godos ir mintys
Su amžiumi riša!
Gyvenimas pilnas, toks didelis,
Pilnas afišų!

Sielon kaip viešbutin:
Mintys atvyksta – išvyksta.
O aš žinau kaip iš rašto –
Visiems jums tik duonos tereikia!
Ir viskas?

1. Aptarkite eilėraščio kalbantįjį, jo kalbėjimo būdą. Ar jo kalboje esama ironijos, graudulio? Jei taip, kodėl?
2. Pirmame posme siela lyginama su viešbučiu. Aptarkite šią paralelę. Kaip šios aplinkybės plėtojamos? Raskite daugiau palyginimų. Kaip jais atskleidžiama kalbančiojo būseną?
3. Kas šiame eilėraštyje susiję su romantine pasaulėjauta? Kas leidžia teigti, kad jame esama ir avangardo poetikos įtakos?
4. Interpretuokite paskutinį posmą. Koks kalbančiojo santykis su pasauliu?

1927

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Jonas Aistis: šviesioji poezijos pusė“, „Įspūdžio estetika Jono Aisčio poezijoje“, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 78–87, 98–108.
- J. Aistis skaito savo eilėraščius „Peizažas“, „Katarsis“, „Karaliaus šuo“ (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1186>)Z

¹ Godà – svajonė.

* * *

Toks nuogas, toks nuogas ruduo.
Stovi klevas liūdnumo kaip aš.
Eisiu – bėga ten upės vanduo,
Sakau – ir mane tegu neš.

Daug vasarų ėjo nuėjo, mačiau,
Laukuose daugel meilės žaliavo.
Ir širdis tartum plaka rečiau,
Kaip linguoja liūdnai nuogas klevas.

Kur tas džiaugsmas pakalnių plačių?
Anei žodžių neliko, nei juoko smagaus.
Tik tai liūdesį didį jaučiu –
Nuo pat žemės juodos ligi balto dangaus!

Dar išeit, pažiūrėt ir pamot, –
Nors ir visas pasaulis tevysta...
Dar su vėtra pašvilpt sutemoj
Taip, kaip lekia ir švilpia jaunystė!

1. Apibūdinkite eilėraštį: ar jis parašytas kaip poetinis pasakojimas, pokalbis, ar kaip monologas? Kas tai rodo?
2. Kokiomis poetinėmis priemonėmis atskleidžiama lyrinio subjekto būseną?
3. Aptarkite gamtos vaizdo ir lyrinio subjekto santykį. Kaip čia atsiskleidžia laiko tėkmės motyvas?
4. Apibūdinkite eilėraščio meninį vaizdą: kas poetizuojama?
5. Suraskite neoromantikams būdingų bendrų stiliaus ypatybių ir jas aptarkite.

Iš ciklo *Laiminga meilė*

Daina apie saulėtus namus

Į saulę šaipėsi lelijos.
Regėjos – visos iš dangaus.
O ašai čia, žalioj šaly,
Iš nuobodumo pavargau.

Prisiminiau čigonės burtą
(Kortas, iš rankos būrimus),
Kad aš turėsiu didį turtą,
Statysiu saulėje namus.

Maniau, sukursiu didžią meilę,
Nebus palangėj sutemos;
Tada bus gražios mano eilės
Šituos saulėtuosiuos namuos.

Daug kartų vyšnios žiedus purtė,
Daug upės nešė sūkurių.
Tik ašai vis nė jokio turto,
Namų ir nieko neturiu.

Jaučiu – tai skamba laiko dainos.
Žinau – tai ūžia ežerai.
Tik mano meilė neateina
Dienom, naktim nei vakarais.

Žiūriu – tai žydi pirmas sniegas
Sidabro žiedu po medžiu.
Gilias naktis toks kietas miegas,
Kad nieko nieko negirdžiu.

Ir aš sakau – nereikia nieko.
Vienam taip gera vakare.
Tegu ir vakarą apsniega,
Tai man gražu bus pažiūrėt.

Laiminga meilė

3

Mano meilė laimingai baigės.
Ji nuėjo linksma su kitais.
O man liko ruduo ir snaigės –
Lai ir vasara vėl neateis.

O man liko ruduo geltonuoti,
Žvaigždėti kasdien vakarai.
Ir šios eilės iš mažo bloknoto.
Kad ruduo... ir kažkas negerai.

Vakarais ji dažnai geria vyną.
Juokaudama šaukia – ak dieve!
O man akyse patvinę
Žalios žalios vasaros pievos.

Šoka ji elegantiškai tango;
Dangsto mėlynas vakaro šydas.
O mano širdy kaip ant lango
Baltos vasaros rožės žydi.

Iš jos šilko, pečių, iš jos rankų
Dvelkia stiprūs Coty kvepalai.
Gal kitiems jie svaiginančiai trenkia,
O jau man ir tatai per vėlai.

Mano meilė laimingai baigės...

1. Eilėraštis tarsi įrėminamas ta pačia fraze: „Mano meilė laimingai baigės“. Kodėl lyrinis subjektas ją pabrėžtinai kartoja?
2. Kiekviename posme yra sakinytis, prasidedantis jungtuku „o“. Kas ir kam tokiu būdu priešinama? Kokia lyrinio subjekto savijauta atsiskleidžia eilėraštyje?
3. Koks mylimosios paveikslas? Aptarkite miesto kultūros įvaizdžius – mylimosios erdvę. Kuo ji skiriasi nuo lyrinio subjekto erdvės?
4. Aptarkite kontrastingas intonacijas. Kaip jos tarpusavyje pinasi? Kokių papildomų prasmų teikia eilėraščiui?

Iš ciklo *Margi eilėraščiai***Sidabro nuotrupa**

Ir dienos, ir šventės, ir viskas
Prižarstė krūtinę gėlos.
Šilkiniai kasnykai¹ sudrisko,
Sudužo sidabras stikluos.

Pro žalią pakaimės² pušyną
Baltu baltu žiemos keliu,
Maniau, mano laimę grąžina
Su sidabro skardaus varpeliu...

¹ Kasnykas – kaspinas. ² Pakaimė – vieta palei kaimą, artima kaimo apylinkė.

Iš rinkinio *Trys elegijos* (1935)**Elegantiškai sninga**

Šiandien taip elegantiškai sninga,
Sninga žemėn medžių žiedais.
Panašiai mano meilė dingo
Su visais visais pažadais.

Dar tada, kai pavasaris trankės,
Visom upėm grūdės ledais,
Mirė meilė ant svetimo rankų,
Išvadinta gražiais vardais.

Kažin kam sužaliavo parkai,
Korės mėnesis naktį vėlai –
O ta meilė užtroško iš karto,
Kaip auksinė žuvis po stiklais.

Aš prisiminiau pasakos galą
Iš knygų, skaitytų kadais,
Kaip mergaitė iš baimės pabalo,
Apsimainiusi aukso žiedais.

O dabar elegantiškai sninga,
Sninga parkuos medžių žiedais, –
Tik ta meilė netyčia dingo
Su visais ir visais apžadais.¹

1. Aptarkite eilėraščio sandarą, laiko ir erdvės nuorodas. Iš kelių prasminių dalių sudarytas eilėraštis? Kokiomis laiko nuorodomis konkretizuojama erdvė? Kodėl?
2. Kalbama apie lyrinio subjekto meilės istoriją, pasitelkus gamtos temą. Kuo gamtai kontrastinga meilės tema?
3. Raskite meilės ir gamtos vaizdus. Kodėl jie hiperbolizuojami?
4. Aptarkite lyrinio subjekto būseną, jo emocijų, jausmų kaitą. Kaip intonacijos siejamos su eilėraščio turiniu, o kaip su – sakymo situacija?
5. Eilėraščių palyginkite su kitu autoriaus poetiniu tekstu – „Laiminga meilė“. Kaip šio poeto eilėse reiškiamas išpažintis?

1936

¹ Apžadai – pasižadėjimas padaryti, įžadas.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Romantizmas–neoromantizmas“, *Antanas Miškinis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 36–54 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Romantizmas_-_neoromantizmas.LHH100E.pdf)
- Rita Tūtlytė, „Antanas Miškinis 1905–1983“, *Lietuvių literatūros istorija: XX a. pirmoji pusė*, / sudarytojas Rimantas Skeivys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, II kn., p. 397–406 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Antanas_Miskinis.LHH100D.pdf)
- Vytautas Kubilius, „Gimtosios žemės poetas“, *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Švieša, 1986, p. 210–223 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Vytautas_Kubilius_Gimtosios_Zemes_poetas.LHH100B.pdf)

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

(1907–2002)

Tipiškas Brazdžionio eilėraštis virsta modernia psalme ar himnu, paremtu konfliktais, dramatiškais priešpriešomis. Poetas aprėpia didžiulę religinių jausmų gamą, aštriai atvaizduodamas žmogaus ypatingumą visatoje, jo būties paradoksalumą bei kontrastingumą – nuo vienatvės, abejonės, siaubo per protestą ir maištą, nusižeminimą ir atgailą ligi pagarbinimo.

Tomas Venclova

B. Brazdžionio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Amžinas žydas* (1931)

Harakiri

Nueisiu pėsčias į Čenstakavą¹,
Pėsčias į šventą vietą.
Aš vienas chamas², aš vienas nusidėjėlis,
Aš vienas juodas ant šio balto svieto.

Girdėjo mano meilės bakchanaliją³
Visa ši žemė ir visi aukštieji dangūs;
Ir paskutinė nuodėmė pabudusi
Skausmu ir sielvartu užtvino akių langus.

O buvo laimė ir nelaimėje –
Maža, toli, tyli, nežinoma;
Ir buvo taip: ant miesto rinkos harakiri⁴
Visais vardais vadinama.

Visą naktį tyla tyliai rėkia.
Tyla rėkia, naktis mane šaukia.
Tai pasimelsiu dievišku žodžiu, kaip pranašas darydamas stebuklą,
Ir nusiimsiu kaukę.

1930. II. 23.

¹ Čenstakava – pietų Lenkijos miestas, kuriame yra XIV a. įkurtas vienuolynas; piligrimus ir maldininkus traukia stebuklais garsėjantis Juodosios Dievo Motinos paveikslas, kaip teigiama, nutapytas Luko Evangelisto. ² Chamas – biblinis personažas, pasiūpęs iš savo tėvo nuogumo ir todėl Dievo prakeiktas. Šiame eilėraštyje jis vartojamas kaip nusidėjėlio sinonimas. ³ Bakchanalija – antikos laikų šventė dievo Bakcho garbei; orgijų, audringų puotų sinonimas. ⁴ *Harakiri* – charakteris, savižudybės būdas Japonijoje.

1. Aptarkite eilėraščio lyrinį subjektą ir kalbėjimo situaciją. Kieno vardu kalbama? Į ką kreipiamasi? Kuo kalbėjimo situacija panaši į scenoje vaidinamą dramą?
2. Aptarkite temą. Ką lyrinis subjektas išpažįsta?
3. Kaip ir kodėl sukuriama kalbančiojo ir pasaulio prieštata?
4. Aptarkite kaltės suvokimo eigą. Kuo ji paradoksali?
5. Kaip nuodėmės ir atgailos temos susijusios su eilėraščio sandara ir stilistika?
6. Kas išduoda lyrinio subjekto nerimą. Iš ko jis kyla?
7. Paaiškinkite metaforinę žodžio „harakiri“ reikšmę. Kokių papildomų prasmų ji suteikia eilėraščiui?
8. Paaiškinkite paskutinį posmą. Kokią prasmę šioje nuodėmės ir atgailos situacijoje įgyja kaukės motyvas?

Yra žmogus ir Dievas

Yra žmogus ir Dievas
Tarp žemės ir dangaus.
Nė dulkės, nė šešėlio
Už Dievo ir žmogaus.

Ir ta malda maldų šventovės,
Ir tie šalti stabai,
Kur auksu žiba, žydi sidabru –
Lavonai ir grabai.

Lavonai ir grabai per visą žemę,
Kur eis mirtis, kur eis.
Ir niekas nieko niekur nevadina,
Ir viskas – po velniais!..

Ir mano sutemų tylus artėjimas
Toks liūdnas ir baugus...
Kažkas už durų kalba Libera¹,
Kažkas išeina iš namų toks geras, toks brangus.

O aš sapnuoju taip: yra žmogus ir Dievas
Ir žemės realybė ir svajonėje dangaus.
O aš tikiu: nė dulkės, nė šešėlio
Tarp Dievo ir žmogaus.

1928. VIII. 31.

¹ Libera (*lot.*) – išgelbėk, išlaisvink; šiame kontekste tai maldos žodžiai „Ir gelbėk mus nuo pikto“ (*lot. Et libera nos a malo*).

Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį

Amžinos Meilės kūdiki, – vardandievo ir amen! –
Aš žinau, tu nemoki rūstauti,
Tu, kurs miegojai pirmą naktį šioj žemėj
Pas asilą ir pas jautį.

Manęs žmonės nenorėjo įleisti (prisiekiu: negirto!)
Į tavo bažnyčią,
Nes, sako, aš šunimi smirdu
Ir nieko neturiu tau pasakyti.

Jie zakristijoną atvedė,
Pirštai rodė ir keikėsi baisiai.
Dieve, ar taip galima elgtis:
Prie komunijos eiti ir keiktis?

O aš taip jau buvau pasiilgęs
Tavęs, šventasis Vaikeli...
Tada prisišliejau prie stulpo
Ir parpuoliau ant kelių.

Jėzau, namie, – tu žinai kokis mano namas, –
Yra septynetas vaikų ir jų motina,
Ir neturi jie ko padėt ant Kalėdų stalo,
Ir neturėjo ši vakarą plotko.¹

Aš viską, aš viską pralaku,
Kaip alkanas šuo,
Ir naktų nevalyvų keletą
Nesulaukia manęs mano lova.

„Kiaulė tas mūrininkas“, – kalbėjo
Kartą kunigas piktas:
„Į Dievo namus pasigėręs
Nesisarmatina lįsti!..“

Ir kaip aš negersiu, kad liūdna,
Ir nebūsiu nudriskęs, kad nesulopo niekas,
Kad per mėnesį dirbto pinigų, būtino,
Už poros dienų nebelieka?..

Eikit, jūs, žmonės, žmonės, – pedantai, smulkūs, –
Kai kada pagalvoju,
Gal aš nevertas sandalo dulkės
Prie Viešpaties kojų...
Gal aš, piliečiai mandagūs, santūrūs,
Nevertas pakelti akių į dangų,
O bet pastačiau šituos mūrus
Ir tuos didelius didelius langus.

Aš alkoholikas, cinikas, latras² (teisybė, teisybė!),
Ir vis tiek aš krikščionis.
O švenčiausias, o emanueli³, o mesijau, –
Tu būsi prikaltas už šitokius žmones!..

O jeigu aš ir šią naktį pas paleistuvę
Gulėsiu, beprotis, namo nesugrįžęs, –
Kas apspjaudytą, kruviną, pervertą, pasliką suvis,
Kas nuims tavo Kūną nuo Kryžiaus?...

1929. XII. 28.

¹ Plōtkas – šventintas paplotėlis – kalėdaitis. ² Lātras – girtuoklis, valkata.

³ Emanuelis – hebrajų kalba – „Dievas su mumis“.

1. Apie kokią naktį kalbama? Kodėl ji ypatinga?
2. Apibūdinkite mūrininko paveikslą. Kokiomis meninės raiškos priemonėmis jis kuriamas? Kuo mūrininkas skiriasi nuo eilėraštyje pristatomų „kitų“?
3. Panagrinėkite mūrininko monologą*. Kuriame posme justai intonacinis pokytis? Ką jis rodo kūrinio visumos požiūriu?
4. Suraskite argumentų pagrįsti teiginiui, jog šiame eilėraštyje apmąstoma paprasto žmogaus ir Dievo tema.

Mes neturime namų

Mes neturime namų pas juodą girią,
Mes neturime baltų avių bandos,
Mes išbėgę iš gyvenimo, kaip Mciri,¹
Nebenorime jin grįžti niekad.

Kur tu būsi, mano miela, mylimoji,
Ar paklausei, kur tu eisi be manęs –
Tie naktigoniai pamojo ir nujojo
Ir pernakt nekūrė laužo, nei ugnies.

Mūsų laukas, mūsų lankos – viskas mūsų,
Mūsų žvaigždės, mūsų laimė – viskas mūsų...
Žalia žemė sutemų sapnan įgluso,
Vaikšto vakaras, o vaikšto po namus.

Mes neturime namų pas juodą girią,
Pas mus vakaras per amžius neateis!..
Tai gerai, kad mano tėvas biednas mirė,
Kad tu visas mano turtas, tai gerai.

1931. V. 1.

¹ Mciri – rusų poeto Michailo Lermontovo (1814–1841) romantinės poemos *Mciri* pagrindinis herojus – vieniša, laisvę mylinti asmenybė.

Iš rinkinio *Ženkilai ir stebuklai* (1936)**Sulamita**

Aš žinau, aš žinau tavo mitą,
Tavo mitą pasaulis užmirš –
Aminadabo duktė Sulamita¹,
Be tavęs kas per amžius nemirs?

Tave nudegė rudenio saulė,
Parudavus per žiemą buvai,
Tamsiaveidė buvai kaip pasaulis,
Liūliavai, kaip liūliuoja laivai.

Tu Ermono² rasoje nusiplovus,
Pasikelsi Jeruzalės link –
Avinai šoks per kalnus ir griovius,
Ir bus kloniuose gera ir linksma.

Nebylė balandėlė iš tolo
Nebyliai tau į sielą kalbės,
Ir Dubysa su savo upeliais
Tau per Lietuvą plačią tekės.

1934. XI. 30.

¹ Vienoje Senojo Testamento knygų, *Salamono Giesmių giesmėje*, vadinama sužadėtinė.

² Ermonas (Hermonas) – *Giesmių giesmėje* minimi kalnai, esantys Libano pietuose.

1. Kieno vardu eilėraštyje kalbama? Kokią lyrinio subjekto būseną atskleidžia nuolat pasikartojantis teiginys?
2. Aptarkite „mes“ ir pasaulio santykį.
3. Kokia pagrindinė vertybė iškeliamą? Kaip ji suprantama?
4. Du paskutiniai posmai tarpusavyje kontrastuoja. Paaiškinkite šią priešstatą eilėraščio visumos požiūriu.

Iš rinkinio *Ženkilai ir stebukai* (1939)**Per pasaulį keliauja žmogus**

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.

Buvo draugas šviesaus Apolono,
Buvo brolis jis meilės Safo¹,
Ir kely begalinės kelionės
Nemačiau aš nuvargusio jo.

Šoko jis, gėrė jis ir dainavo
Su Katulu² Dianos³ laukuos,
Jam Horacijus šaukė: Bis!.. Bravo!
Krito žiedas nuo vyšnios šakos...

Krito žiedas kaip naktys, kaip dienos,
Kaip gyvenimas visas nukris,
O jis vienas, jis vienas, jis vienas
Praraston praeitin nebegriš.

*

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.

Eina jis pro karališkus sostus,
Pro muziejus monarchų senų,
Nuo karūnos jų dulkes nušluosto,
Nuo stabų užmirštų akmenų.

Per marias nemarias ir plačiausias
Ir per kalnus vainikais baltais,
Nei kelių, nei dienų nesiklausęs,
Jis lig Nemuno klonių ateis.

Žengs per girią, kaip eglių ošimas,
Pasipuošęs žiedais kadugių,
Kaip šventosios taurės piligrimas,
Bris per plaukiantį lauką rugių.

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus;
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.

*

Iš atogrąžų girių žaliųjų,
Kaip vienuoliai, suklaupę maldos,
Kaip atodūsis mirt pasmerktųjų,
Amžiais amžinas balsas giedos:

– Miršta tautos, vergai, viešpatijos,
Imperatoriai miršta seni,
Miršta žiedas balčiausios lelijos,
Tik tu vienas per amžius eini.

Per upelį, per ežerą gilų
Ir per lapą palaukių gėlės,
Iš pakrančių, iš tolimo Nilo
Ir iš tekančios saulės šalies

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.

1937. II. 21–2.

1. Paaiškinkite eilėraščio pavadinimą. Kodėl jame pavartotas esamasis laikas?
2. Kur prasideda žmogaus kelionė? Apibūdinkite keliaujantįjį. Paaiškinkite poetinės vizijos reikšmę: „Baltas baltas kaip vyšnios viršūnė, / Žydro veido kaip žydras dangus“.
3. Interpretuokite pasikartojantį posmą. Kokią intonaciją sukuria šie pakartojimai? Apie kokius žmogaus bruožus netiesiogiai kalbama?
4. Aptarkite žmogaus traktuotę B. Brazdžionio eilėraštyje. Kuo ji artima romantinei pasaulėjautai?

Mes kaip žiedas

Mes kaip žiedas, mes kaip rugio žiedas –
Plauks rugiai, išplauks ir vėl žydės.
Mes kaip žiedas, mes kaip rugio žiedas,
Šlamant lapui ir paukšteliui giedant,
Paklausykim plakančios širdies.

Virš papievių kyla baltas rūkas,
Virš palaukių rūkas nusileis.
Virš papievių kylant baltam rūkui,
Jos plakimas vis tyliau nuūkaus
Ir užges su saulės spinduliais.

Upės, kloniai, girios ir kalneliai
Veltui saulę mos ir veltui mus –
Upės, kloniai, girios ir kalneliai
Verks, kaip žemės miršančio karaliaus,
Susirinkę pas tuščius namus.

Ū... uhū... – nueis per gilią girią
Ir kalneliais, kloniais, upėm griš –
Ū... uhū... nueis per gilią girią
Mūsų dienos, mūsų metai mirę
Ir sesuo, šalta sesuo – mirtis...

1937. II. 26.

¹ Sapfo (*Sappho*, VII–VI a. pr. Kr.) – senovės graikų poetė. ² Katulas (*Catulus*, I a. pr. Kr.) – romėnų poetas. ³ Diana – romėnų girių, medžioklės, Mėnulio deivė.

Neregio elegija

Aš pasaulio šviesios karalijos
Nemačiau niekada, niekada –
Juodos rožės ir juodos lelijos,
Ir daina vyturėlio juoda.

Juodos vyšnios apkrito man veidą,
Juodos dienos man širdį apkris,
Kolei sutemų tolimas aidas
Pasigirs veriant nakčiai duris.

O naktie, o stebuklų pasauli,
Per tave, per tave aš einu,
Per tave aš nešu juodą saulę,
Ją iškėlęs iš skausmo dienų!

Nematysiu saulėleidžių aukso,
Nematysiu akių mylimos
Ir aušros, ir aušros nesulauksiu
Šituos aklo likimo namuos.

Žydi obelys jaunos ir gražios,
O žvaigždės kažkas keikia, girdžiu,
O rankas kažkas alpdamas grąžo:
„Niekada neregėsiu žvaigždžių...“

Kur tos žvaigždės, kur jos, sidabrinės,
Kur mirgėjimas jų nuostabus,
Ar ir j ū s neregėjot žydrynės,
Kad suklypot prieš žemės stabus?..

Prieš vaivorykštės šventę nepuolat,
Nesimeldžiate žiedui baltam –
Prieš stabus, nepažįstami broliai,
Pasiklydot pasauly šviesiam...

Man pasaulio šviesios karalijos
Neregėt niekada, niekada, –
Ne stabam – žvaigždėm, rožėm, lelijom
Tegu skamba ši mano malda.

1937. V. 20.

1. Apibūdinkite eilėraščio subjektą. Į ką jis kreipiasi? Kiek šiame eilėraštyje yra adresatų*?
2. Aptarkite kalbančiojo intonacijos kaitą. Nuo ko ji priklauso?
3. Kokiomis poetinėmis priemonėmis apibūdinamas aklumas?
4. Kokias simbolines reikšmes įgyja aklumo ir matymo, tamsos ir šviesos priešpriešos?
5. „Neregio elegiją“ palyginkite su B. Brazdžionio eilėraščiu „Per pasaulį keliauja žmogus“. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?

Iš rinkinio *Iš sudužusio laivo* (1943)

Aš čia – gyva

Ieškojau tėviškės tamsioj naktyj, it kapas:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Ar plaka dar skausme širdis sukepus,
Ar tu gyva, ar negyva?

Iškėliau, šaukdamas, rankas į dangų juodą:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Ir kai parpuoliau, bėgdamas per gruodą,
Atsakė man: – Aš čia – gyva!

Aš čia – gyva, – po kojų tarė žemė,
Aš čia – gyva, – sūnau, ar nematai?
Aš čia – gyva, – palinkę ir sutemę
Atsiliepė dangaus skliautai.

Aš čia – gyva, – Dubysa subangavo,
Aš čia – gyva, – jai pritarė krantuos,
Aš čia – gyva, – kaip aidas sudejavo
Daina pagujuose aukštuos.

Ėjau klupau iš pirkios į pirkele:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Tik balsas tas man rodė tamsų kelią:
– Aš čia – gyva, aš čia – gyva..

Kaip skausmo ašaros, mirgėjo žiburėliai...
– Ar tu tenai, ar tu ten, Lietuva?
Ir iš tamsos, ir iš nakties, ir iš šešėlių
Atsiliepė: – Aš čia – gyva.

1940.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą. Kokia erdvė, koks laikas, kokie objektai vaizduojami?
2. Koks kalbančiojo tikslas?
3. Atkreipkite dėmesį į eilėraščio parašymo datą. Su koku istoriniu kontekstu ji siejama?

Iš rinkinio *Viešpaties žingsniai***De profundis***

Iš gilumos šaukiuos Tavęs, o Viešpatie,
Iš gilumos susopusios širdies,
Einu Tavęs, Paguodos Žodžio ieškoti,
Einu tavęs, vidurnakčio Žvaigždės!..

*Bedaliai stovime,
Išgirsk vaitojimą,
Klausyk raudojimo
Vaikų tavų –
Tave tikėjome,
Tavy sudėjome
Tavimį tekėjimą
Dienų savų...*

Karčiais nuodais apkarto mūsų žemės vaisiai,
Mūs rankų drebančių nelaisvėj nuskinti...
Pražudėm praeitį, praradom dabartį, beteisiai,
Kaip skurdūs lauko paukščiai, drebam nevilty.

*Bedaliai stovime,
Išgirsk vaitojimą,
Klausyk raudojimo
Vaikų tavų –
Tave tikėjome,
Tavy sudėjome
Tavimį tekėjimą
Dienų savų...*

Tik Tu, kuris gyvent pažadini leliją,
Kuris laukus šilkais, o kalnus sidabru apdalinai,
Kurio alsavime numirę kelias ir ligonys gyja, –
Tik Tu, o Viešpatie, tik Tu tark Žodį iš Tenai...

*Bedaliai šaukiame,
Ateik arčiau, ramink,
Stebuklo laukiame
Vaikai tavi.
Tamsoj uždusome,*

*Bet ne, nežūsime,
Tavy vėl būsime
Gyvi, gyvi!..*

Iš gilumos šaukiuos Tavęs, o Viešpatie,
Iš gilumos susopusios širdies,
Einu Tavęs, Paguodos Žodžio, ieškoti,
Einu Tavęs, vidurnakčio Žvaigždės.

Kaip kalnuose upelį, Viešpatie,
gražink belaisvius mūsų!
Kaip tyruos karavaną, Viešpatie,
gražink belaisvius mūsų!
Kaip savo gūžton paukštę, Viešpatie,
gražink belaisvius mūsų!
Ir kaip nulaužtą šaką, Viešpatie,
gražink belaisvius mūsų!

*Bedaliai šaukiame,
Ateik arčiau, ramink,
Stebuklo laukiame
Vaikai tavi.
Tamsoj uždusome,
Bet ne, nežūsime,
Tavy vėl būsime
Gyvi, gyvi!..*

Tu stosi, Viešpatie, Galybių Kunigaikšti,
Ir kris karaliai, kaip vergai žemi, po kojų,
Tu eisi, Viešpatie, ir Tavo priešas ten nevaikščios,
Ir nebedengs tamsa Tavų namų, sodybų mūsų ir gojų...

Tu stosi, Viešpatie,
jū bombos kris kaip rūkas,
Tu tarsi, Viešpatie,
kaip lapai jie drebės,
Tu mosi, Viešpatie,
ir vėl diena bus Dzūkuos,
Tu šauksi, Viešpatie,
pakils jie iš duobės –
Šiurpiam biržely kritę Pravieniškiuos,

Ir Zarasuos, ir Petrašiūnuos, ir Panevėžy,
 Rainių miškelio kankiniai, kaip kraujo žvaigždės blykčios,
 Kad liautųs tėviškė skausme rankas gražyt!

Ir bus Aukštaičiuose,
 ir bus Žemaičiuose
 Dvasia jų amžių amžiais vis gyva!..
 Ir žengs į ateitį,
 ir bus gyva tauta,
 Laisva kad šviestų amžiais Lietuva!

Iš gilumos šaukiuos Tavęs, o Viešpatie,
 Iš gilumos susopusios širdies, –
 Ateik, ateik į tamsų mūsų vargo vieškelį,
 Ir mūsų rytdieną nušviesk, šviesi Žvaigždė!

1943. I. 27.

* *De profundis* (lot.) – iš gilumos.

Proza

XX a. ketvirtąjo dešimtmečio prozininkai – skirtingų pasaulėžiūrų, įvairių meninių kryptių rašytojai – Antanas Vaičiulaitis, Petras Cvirka, Ieva Simonaitytė. Visus juos vienija dėmesys tradicijai, stiliui, žodžio raiškai, gimtojo krašto patirčiai.

A. Vaičiulaitis – vienas žymiausių modernios krikščioniškosios pakraipos rašytojų, turėjusių stiprią estetinę pagavą. Jo kūryba dėl subtilumo dermės, tobulos stilistinės raiškos, idealistinės krikščioniškosios pasaulėvokos priskiriama **magiš-kajam**, ar **estetiniam, realizmui**. Dvigubas regėjimas, įgalinantis projektuoti buitį į būtį – vienas svarbiausių jo prozos etinės ir estetiškos įtaigos bruožų. Šio autoriaus kūryboje atsiskleidžia labiau žodžiu kuriama tikrovė nei jos aprašymas. A. Vaičiulaičio meninio pasaulio savitumą lemia intensyvus kalbinės tikrovės ir siužeto plėtotės ryšys. Meniniai jo tekstai paremti potekstinių ir užuominų, nutylėjimų poetika, meninės detalės įkrova.

P. Cvirka – XX a. I pusės realizmo krypties atstovas, talentingas pasakotojas, žodžio meistras. Sovietinės okupacijos metais buvo laikomas tarybinės literatūros klasiku. Lietuvių literatūroje išstobulino klasikines realizmo formas, socialinę kaimo vaizdavimo tradiciją papildė varguomenės žmogaus orumo vaizdais. Kūrinio poetikai būdinga skirtingų pasakojimų derme pagrįsta stilistinė raiška.

Lietuvinių likimo metraštininkė, Mažosios Lietuvos vaizduotoja – I. Simonaitytė – išsiskiria savitu kalbėjimo būdu. Pasitelkusi tarmines lytis, sakininius Klaipėdos krašto pasakojimus, šnekamosios lietuvininkų kalbos intonacijas, prozininkė sukūrė dinamišką ir fragmentišką pasakojimo struktūrą, kurioje pagrindinis vaidmuo teko dialogui. Realistinę buitinio pasakojimo tradiciją sutelkė į dinamišką psichologinį vyksmą, įtvirtino stilistinę daugiabalsiškumą.

1. Aptarkite kūrinio formą. Kuo eilėraštis primena religinę giesmę – psalmę? Kas juo išsakoma? Kokią funkciją jame atlieka kursyvu išskirti posmai?
2. Kokie minimi istoriniai faktai? Atkreipkite dėmesį į eilėraščio parašymo datą ir ją susiekite su poeto autobiografija. Remdamiesi šiomis aplinkybėmis, paaiškinkite poeto intonaciją, eilėraščio retoriką.
3. Kokios vardijamos Dievo galios? Paaiškinkite, kodėl šiomis aplinkybėmis kreipiamasi tik į Jį? Kaip tai susiję su kūrinio įtaiga, prasminiais jo klodais?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Ketvirtąjo dešimtmečio neoromantikai: pasaulėautos kontūrai“, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: „Gimtasis žodis“, 2006, p. 36–43.
- Dalia Satkauskytė, „Nuodėmė ir atgaila Bernardo Brazdžionio poezijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2002, nr. 2, p. 25–29 (el. prieiga: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2002/sat25-29.pdf>)
- Bernardas Brazdžionis skaito eilėraštį „Neregio elegija“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Bernardas_Brazdžionis_skaito_eilėraštį_Neregio_elegija.LH5113.mp3
- Bernardas Brazdžionis skaito eilėraštį „Per pasaulį keliauja žmogus“ http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Bernardas_Brazdžionis_skaito_eilėraštį_Per_pasaulį_keliauja_Žmogus.LH5114.mp3

ANTANAS VAIČIULAITIS

(1906–1992)

Niekas pas mus, nei šiapus, nei anapus, ir nesvarbu, iš kurios pusės bežiūrėtum, šiandien nerašo tokia niuansuota, sugestyvia, autentiška ir gramatiškai tobula lietuvių kalba. Sąmoningas stilistas, gramatikos virtuozas ir šiandieninėje lietuvių prozoje niekieno nė iš tolo neprilygstamas žodinio orkestro dirigentas. Bet svarbiausia, kad jo stilius yra nematomas.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

A. Vaičiulaičio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Valentina

XI

Liepžiedžiai

Bet kaip mes ten surasim kelią, jei niekadoms dar nesame ten lekioję?

Pasaka

Laukuose visą kelią abiem pūtė sausas ir skaidrus pietų vėjas, pilnas saulės ir neilstantis. Medžionės girioj jis ošė epušių viršūnėse, lenkdamas lapus ir metūges. Ošė ir šnarėjo per mylių mylias, nes tie miškai buvo dideli, tankiai sužėlę, pačiam mūsų žemės vidury ir nusitęsę toli, ligi pat Nemuno, kurį peršokę vėl gaudžia ir skamba neapmatomose lygumose, įvairiais vardais šaukiami.

Taigi dabar į anuos miškus ėjo Antanas su Valentina. Laukai jau baigėsi. Medžių kvapo ir ošimo buvo pilna erdvė. Ir vaikinai, alsuodamas alksnių ir pušų oru, matė šiandien tokius nubalusius josios skruostus, kuriuose tarsi buvo palikus pėdsakus ar nemiegota naktis, ar slepiamas rūpestis. Tačiau ji žengė atlaši prieš vėją, kuris plakė suknelę prie krūtinės ir plazdeno aplink kojas. Juodu turėjo pereiti pušyną ir traką, pasuko pro baltus beržus, rado brūzgų plotą, prisigėrusį tvankumo ir kaitros. Už skursnių krūmokšnių, už uogienojų niūksojo tamsus, galingas liepynas, nejautrus nei vėjui, nei žmogui, tačiau viliojantis savo romumu, išsikerojusiomis ir gumbuotomis šakomis ir kupliomis viršūnėmis. Lyg kviesliai nudvelkė vienas, nudvelkė antras skanus verpetas; netrukus medaus kvėpėjimo buvo prisisunkęs visas oras, prisisiurbęs tirštai ir sveikai. Pilki taškučiai narstė viršum galvų: tyliai ir darbščiai lėkė bitutės į tą vėsią tankmę. Nuo jų kas liepa dūzgė kaip milžiniškas avilys.

Po anuo dūzgimu sustoję, valandėlę abu klausėsi.

- Liepyną žmonės vadina Meškų rojum, – tarė Valentina.
- Jūs balsas toks duslus, – tyliai atsakė Antanas.
- Truputį priilsau.

– Sėdam. Atrodot pavargus, Valiute.
– Teisybė? – gyvai pažvelgė ji, smarkiai sumirksėdama: taip ji darydavo nustebinta. – Aš vakar nusišaldžiau... bent kiek...

– Buvo tokia šilta diena...

– Dėl to ir nusišaldžiau... Per ilgai ežere mirkau... Net drebulys sukretė, kai išlipau.

– O dabar?..

– Bemaž sveika... Bet jūs nežiūrėkit taip klaikiai į mane...

– Kaip man nežiūrėti! Aš jums norėjau...

Jo žodžiai užsikirto.

– Kokia didelė drevė anoj liepoj, – mostelėjo. – Tenai tikrai pelėda perisi.

Ar jūs nebijot, kai pelėdos ūkauja?

Antanas tylėjo. Valentina patraukė suknelę žemyn ant kelių ir vėl tarė:

– Sako, ūkimas lemia kokią nors nelaimę... Ir linksmas vardas: Meškų rojus... Ir mudu kaip du lokiai atėjom kopinėti... Gaila, kad avilių nėra... Antanai, kas tau šiandien?

– Norėjau pasakyti...

Jis pastūmė į šalį pintinę, kuri gulėjo tarp jų.

– Taip išsigražinai ir dabar – sėdi paniuręs...

– Tave labai seniai pažįstu, – ūmai prabilo jis.

– Trys savaitės.

– Pusė metų, Valiute! Anam baliuj... Ir nuo to laiko visados tave atsiminu...

Ne, aš nenoriu gyventi, jeigu...

Ji žvelgė į šakas.

– Kažin, ar mūsų bitės čia atleikia, – pasakė ji tyliai.

– Ims ir neatlėks, – jo balsas buvo piktas.

– Kokie stori kamienai... Ir luobas taip sueižėjęs...

Jisai rūpestingai tyrinėjo tuos kresnus liemenis, kreivas šakas. Kietai prisiglaudė galva, net šiurkšti žievė veržėsi į odą. Pro šakas mėlynavo gili skylė – ligi pat dangaus.

Antanas nusijuokė:

– Man rodos, kad angelai įstatys kopėčias į tą skylę, ir aš imsiu sapnuoti, kaip Jokūbas Senajame Įstatyme... Viršuj sėdės Viešpats su žvaigždžių vainiku.

Valentina susidomėjus pakėlė akis į viršų.

– Nematyt nė vieno angelo, – nusiskundė ji.

– Ligi jie apsireikš, o man jau sprandą kažkas įkando. E, skruzdėlė... Vaje, kiek jų laksto...

Į plaukus įsivėlusią jis rado antrą, trečią skruzdėlę... Ir dar... Rinko jas ir mėtė į žolę. Vieną suspaudė tarp pirštų ir tyrinėjo, kaip kruta smulktėlės kojytės.

– Kažin, ką ji dabar galvoja? – garsiai mąstė jis. – Ką jaučia ji triūsdoma, bėginėdama... Dieve tu mano, juk ji turi ką nors galvoti! Ne, to mes niekad nepatirsim.

Valentina nustebus žiūrėjo į rudą vabalėlį ir į Antaną. Jis numetė skruzdėlę ir susimąstė.

– Valiute...

Ji neramiai krustelėjo.

– Ne, aš nedrumsiu tavęs, – jis kalbėjo. – Norėjau tik pasakyti, kad tie kuplūs medžiai man primena... Ar kartais galvoji apie visą pasaulį?

– Apie visą?

– Taip, apie visą pasaulį...

– Ne, apie visą žemę niekad nesugalvojau. Man ją aprėpti sunku. Tačiau kai kada patenku į Indiją, taip arti jaučiu džungles... Ir dar senovės Egiptą... Kodėl klausai?

– Štai man liepos priminė Afrikos duonmedžius. Aš tarsi matau po jais sėdinčius negrus... Matau palmes... Tai nėra svajonė, tikrai ne... Kartais esti taip, kad tavo akiratis valandėlę prasiplečia; regi tolimas tautas, regi jas taip aiškiai, lyg jos čia pat būtų... Išižiūri detales – ar valtį upėje, ar narą vandenyse, ar lokį šiaurės leduose... Tačiau man prisistato tik kai kurios šalys. Pavyzdžiui, aš niekad nesu jautęs Kinijos: tarsi jos man visai ir nebūtų... Nė Islandijos... Ar nepyksit ant manęs?

– Už ką gi!

– Taip sau, kartais apima tokia nepagrįsta rūstybė... Negali tada žmogaus pakęsti akyse...

– Ar turi ką galvoje?

– Aš?... Dabar – ne... Bet vieno žmogaus nenoriu matyti, ne, nenoriu... uf!

– Aš jau pailsėjau.

Valentina pakilo. Iš sterblės pamaži biro pripešiotą žolė. Keli kambliai liko įsikibę žemiau krūtinės. Štai vienas nušliaužė suknele, o kiti virpėjo laikydami.

– Op, žmogau! – ragino ji Antaną, kuris tuo tarpu mąstė: „Viešpatie, kokia ji graži! Ne, man be jos ne gyvenimas!“

– Man taip smagu žiūrėti pro lapus ir nejudėti.

– Tinginys!

– To jau per daug, Valentina! – rūsčiai sakė jis.

Pašoko ir linksmas užsivertė ant šakos.

– Gerbiamoji, prašom pakylėti man pintinę.

– Pasirinkai blogą liepą.

– Kodėl blogą? Man rodos, kad ji ar tik nebus didžiausia... Ne, į ją ožkos tikrai neįlips.

Ir jis prisimerkęs žvelgė Valentinai į akis.

– Bet rimtai sakau: senoj liepoj sunku prie žiedų prieiti.

– Aš laikausi savo. Jei ką padariau – baigta. Niekados negrįžtu atgal.

– Net jei ir kažin kas būtų?

– Taip.

– Jei supykęs duotum žodį šokti iš viršūnės?..

– Ir šokčiau... Jei tik būčiau toj viršūnėj: tik vien dėl to nesliuogčiau ten – užsimušti. Ir jei apačioj dar manęs lauktų...

– Te pintinę.

– Dėkojam. Tik, Valiute, ar nereikės tave pakylėti?

– Mane?

– Ko išpūtei akis! Jos ir taip gana didelės.

Ir abu juokėsi.

– Ne, manęs pakylėti nereikės...

– Aš mielu noru.

– Dėkui. Tačiau būtų veltus darbas. Mažesnę mane mama kasdien apkuldavo – buvau baisi draska, kiauras dienas karstydavaus po vyšnius, po obelis... Grįždavau perplėšusi čia rankovę, čia su skylė nugaroj. Kartais gaudavau...

– Tave mušdavo? – sušuko jis.

– O ką daugiau darys su tokia padauža? Aš atsišnekėdavau, pati bardavausi... Antanas atsėdo ant šakos, sūpavo kojas ir svarstė.

– Ne, – griežtai pasakė. – Klausykit, aš tavęs niekad nesušiu. Niekados, niekad... Ir neleisiu niekam...

Ir jis priglaudė prie liepos galvą.

Valentina nuraudo ir nustebus prasižiojo. Ir valandėlę abu žiūrėjosi tylėdami. Paskui ji nulinko, pakėlė kreitelę ir tarė:

– Mes šiandien nė nepradėsime skinti...

– Tu man nieko nepasakysi?

– Taip, ponas Antanai.

Jį nusmelkė laimingi šiurpuliai.

– Valentina!

– Taip!.. Bet ką norėjau pasakyti? Gerai, jau atsimenu: mano knygoj lygiai taip, kaip jūs dabar, nupaišytas Robinzonas Kruzė, kai pirmą kartą nakvojo saloje.

Jis nieko netarė. Užsinėrė ant rankos pintinę ir lipo, čia pasispyrėdamas į šaką, čia į storą gumbą. Tačiau jos buvo teisybė: žiedų reikėjo kilti ligi viršūnės. Aukštai vėl pūtė vėjas, kuriame lekiojo bitės. Antanas užvertė galvą: kad jis galėtų prikopti ligi tenai! Kiek čia bus: sieksnis, pusantra... Nepasitikėdamas krutino šaką: „Ne, tu mane atlaikysi, tikrai atlaikysi“, – šnekėjo. Pasilypėjo ant jos, laukė, prikandęs žadą. Ir vėl pakilo. Čia pat jau viršūnė... Pro lapus galėjai just karštus ir sausus spindulius. Vėjas pūtė taip pilnai. Dar vienas žingsnis, dar kitas... Rodos, lyg susverdėjo liepa, nulinko, o su ja ir visi kiti medžiai. Jis įsikabino į šaką: „Jei užsimušiu, tai bent žinosiu, kad buvo verta“. Dar nenugalėjęs baimės, pasistiebė ir iškišo galvą pro viršūnę.

Jį pasitiko begalinė saulės malonė. Akys suraibuliavo nuo spindulių ir žalumo. Kai jau galėjo matyti, išvydo neišbrendamus girių plotus. Po juo ošė ir

siūbavo garbiniuoti viršūnių plotai, vienur tamsūs, niūrūs, kitur gležnai žali, tarsi būtų ką tik sulapoję. Nuo šviesos gausumo medžiai rodėsi apdūję skaidriomis dulkėmis, o eglynas antai buvo tarsi miglotas, tarsi lengvais sniego žiupsniais nubarstytas – taip giliai jis mėlynavo.

O tenai mirguliavo Geisaties ežeras, pilnas didžiulių dėmių, – vienur pilkų, plieninių, kitur gelsvų, ten vėl juodų nuo atsispindėjusios girių juostos. Ežeras plaukė toli į rytus, ūmai grėžėsi į šiaurę ir slėpėsi už pušyno alkūnės. Toliau už tos alkūnės vėl tysojo platus liūgas balsvos, išblėsusios spalvos. Antanas, vis laikydamasis šakos, smarkiai alsavo ir jautė galybę, erdvę ir platumą. Girios, laukai, ežerai ir vėjas – visa, visa dabar buvo jo. Jam atrodė, lyg medžiai, visos pievos ir dirvos būtų atiduotos į jo valdžią, kad jis iš savo viršūnės viešpatautų visai žemei – bręstantiems rugiams, pro šalį skrendančioms bitėms, visoms sodyboms ir visiems kūdikiams. Išdidęs, patenkintas jis leido vėjui draikyti plaukus ir kesnoti marškinių apikaklę. Netikėtai pajuto, lyg ko stigtų jo pilnybei. Žvelgė į žemę, atidžiai ieškojo pro plyšius tarp kreivų šakų, pagaliau neteko kantrybės ir ėmė su džiaugsmu šaukti:

– Valiute, Valentina, kur tu?

Kai niekas neatsiliepė, jis dar smarkiau šaukė:

– Valentina-a!

Vėjas čia pat griebė paskutinę „a“ ir nešė medžių viršūnėmis.

Pagaliam iš apačios išgirdo silpną, tolimą balsą:

– Kur tu?... Aš nematau tavęs.

– Viršūnėj, viršūnėj!

– Antanai! Bijok Dievo!

– Valiute, aš nieko nebijau! Nieko, nieko!

– Lipk žemyn!

– Aš čia viską matau. Visą pasaulį. Ir tavo tėviškę.

– Dieve tu mano!

– O ten žiba kažkieno bažnyčios kryžius.

– Klausyk, aš jau turiu šitiek žiedų! Tai ir pralenksiu vyrą.

– To nebus! Vyro nepralenksi.

Jis nusileido žemyn ir skynė, prisitraukdamas laukutines šakas. Vieni liepžiedžiai gležnai tirpo saujuje, kiti buvo purūs ir trapūs. Braukė juos su lapais, su metūgėmis, protarpiais sugniauždamas bitę, kuri tačiau negylė.

Antanas dirstelėjo į Valentiną: ji buvo įsilipus į jauną liepaitę, jos plaukai baltavo pro lapų žalumą, o rankos ne skynė, bet braukte braukė pilna sauja žiedus. Tada jisai nušliaužė apačion ir nepastebėtas įsikorė į tokį pat jauną medį. Jis dirbo akylai ir greitai, džiaugėsi kiekviena priaugusia rieške ir, žiūrėdamas, kaip įmesti žiedai pintinėj skečiasi, mąstė: „Jeigu mergaitė pirmiau baigs, aš liepžiedžius paliksiu papurusius – bus daugiau... Ne, tai būtų nedora: nevalia jos apgauti“. Jis vėl skubėjo, prisigėręs kvapumo, kruopštė persisvėręs per ša-

kas. Valentina susirado jį tarp šakų ir šūktelėjo:

– Ar jau daug turi?

– Artipilnio.

– Tik gerai suslėk abu. Aš nesiduosiu apgaunama.

– Teisybė, tilps dar kiek daugiau.

Ir vėl plušėjo. Žiedai kvepėjo, žemenėlė suokė, ir stirna bėgo tarp medžių.

Antanas liovėsi skynęs ir įsižiūrėjo į liepas: augo jos beveik greta, suskliautusias šakas, ir toli baigėsi tankia lapija, kuri gumšėjo ten juoda, lyg būtų kažkokio urvo anga. Jam regėjos, kad iš tos angos išlįs ar žmogus, ar žvėris, išlįs visas jų pulkas ir eis tarp lygiai sustojusių liepų.

– Jau? – prabilo Valentina.

– Klausykit, anoji tankmė tuojau atsivers, ir iškrypuos meškininkai – su kreivomis kepurėmis ant galvos, su būgneliais ir skambaliukais rankose... Jie čia šoks ir dainuos... Lokiai linguos į šalis, stiebsis ant paskutinių kojų ir kops į liepas, atsiminę žilus laikus...

Greitai nusliuogė jisai žemyn ir atsėdęs laukė, ligi prasidės žaismas. Paskui karčiai papurtė galvą ir sakė:

– Ne, jie niekadoms jau čia nevaikščios.

– Ar taip jų gaila? – tarė lipdama Valentina.

Jis sukruoto prilaikyti jos, tačiau mergaitė užtelėjo ir atsimušė rankomis į žemę. Pakilo linksma, nusikabino pintinę nuo apatinės šakos ir grįžo prie Antano.

Jis paklausė, alkūnėmis atsirėmęs į žemę:

– Pažįsti tos paukštytės balsą?

– Sakyčiau – sniegena.

– O man lyg žemenėlė.

– Ar matei kada žemenėlę?

– Ne, bet jos toks gražus vardas. Aš nežinau, kaip ji čiulba, bet, išgirdęs kiekvieną gražesnę paukštės giesmę sakau: „Tai žemenėlė“.

– Ir tu giedi... Beje, kaip tavo „Laikų giesmės“, jei galiu pasiteirauti?

– Bene tau įdomu?

– Aš labai mėgstu eilėraščius, be galo mėgstu. Jei atsimintum kurių...

– O, žinau vieną labai gražų... labai, labai...

– Pasakyk...

– Sėskis čia...

Jisai parodė šalia savęs.

– Aš ir stačia girdėsiu.

– Tada nesakysiu eilėraščio... O, aš maniau, kad tikrai mėgsti lyriką: juk joje sudėtas šių laikų tikriausias, gryniausias literatūros derlius... Žinoma, tai liečia tikrą lyriką. Ir koks aš kvailas!

– Mėgstu, ir dar kaip!

– O nenori atsisėsti...

Valentina nusileido sakydama:

– Jei tas plotelis, kur pirštu bakstelėjai, toks lyriškas, tai...
Ir ji atsisėdo šalia jo. Sudėjo rankas ant kelių ir pavilgė lūpas.

Tik štai ji subruzdavo ir tarė:

– Kodėl žiūri į mane vilko akimis?

– Aš? Ne, tau tik taip atrodo... Aš kiek prisimerkiau, nes bandau atsiminti, – sumelavo Antanas.

Jis atsiduso, žvelgė į lapus, pro kuriuos šen ir ten kaip mėlyni stikliukai buvo matyti dangaus gabalėliai. Tvino gaivi šiluma, pilna medaus kvėpėjimo. Nuo tamsios viršūnės jis akis nuleido taip, kad neįtariamai galėjo žiūrėti Valentinos kaklo, jos krūtinės, rankų ir veidų. Jis apsidairė; jam rodė, kad arti aštriai žydi čiobrai ar dvelkia paparčiai. Ne, aplinkui augo tik ilga, šiurkšti žolė. Rankove nusišluostė prakaitą nuo kaktos. Jau norėjo prabilti, kai Valentinos lūpos prasiskyrė. Tačiau ir vėl susičiaupė: žodis liko netartas.

Drebančiu balsu jis ėmė sakyti, daugiau nedrįsdamas žiūrėti į Valentina:

– „Štai, jis ateina, šokinėdamas kalnuose, peršokdamas kauburius. Mano mylimasis panašus į stirną ar į jauniklį briedį. Štai jis stovi už mūsų sienos, veizdi į langus, žiūri pro krotus. Štai, mano mylimasis man kalba: Kelkis, skubinkis, mano prietele, mano balandėle, mano dailioji, ir ateik. Nes žiema jau praėjo: lietus paliovė ir nuėjo; mūsų žemėje pasirodė gėlių; atėjo metas karpyti vynmedžius; girdėti mūsų žemėje purpalelio balsas; figos gavo savo spurgus; žydį vynuogynai duoda savo kvapą...“

Valentina neramiai sujudino. Jis nutilo.

– Tai, tai ne tavo...

– Teisybė, bet aš taip gražiai niekad neparašysiu...

Jis pasitrynė akis, lyg iš sapnų busdamas, ir kalbėjo dusliai:

– „Kelkis, mano prietele, mano gražioji, ir ateik; mano balandėle, uolų plyšiuose, akmenų skylėse parodyk man savo veidą...“ Ne, ne, Valiute...

Jis pasilenkė ir pabučiavo ją. Kol ji spėjo atsilošti, jis apkabino ją, bučiavo, skruostus, lūpas, plaukus...

– Antanai, Antanai, – spurdėjo Valentina, – ten eina...

Jis paleido ją, ūkanotomis akimis žiūrėjo į girią ir nieko nematė.

– Kur? – nusigandęs atsisuko į mergaitę. – Kas tau?

Ji buvo apsikniaubusi liepą ir krūpčiojo, viena ranka atsirėmus į kamieną ir priglaudus prie jo galvą, o antra slinko žemyn: tarsi glostė šiurkščią, gruoblėtą žievę ir ieškojo paguodos joje.

– Valiute, neverk, – paprašė Antanas. – Valentina... Aš, aš...

Jis prisiartino, bailiai prisilietė prie jos suknelės mezginių ties kaklu. Jis nežinojo, kaip raminti.

– Valiute, – sakė jis. – Jei tu verksi, aš... aš... man ne gyvenimas.

– Nekalbėk taip, Antanai, – tarė ji, vis krūpsėdama ir neatsigręždama.

– Aš tau tik gero noriu, Valiute. Nepyk gi... Valentina, aš tave...

– Ak, nieko nesakyk.

– Aš noriu sakyti... Tu atsisuk ir neverk.

Jo balsas drebėjo.

– Man tavęs taip gaila, – jisai kuždėjo, o jo akys buvo drėgnos.

Ji atsitraukė nuo liepos ir, vis nusigręžus, šluostėsi skruostus.

– Dar abu imsime rėkti, – prabilo ji. – Nepešiook gi manęs.

Jis skubiai atitraukė ranką. Atsiminė švelnius ir vėsius jos skruostus. Jam pasidarė taip graudu, kad negalėjo žodžio rasti. Suspaudė dantimis savo mažąjį pirštą ir kartojo, vis stipriau kąsdamas: „Ne, ne, ne!“ Jis pats nežinojo, kodėl tai sakė. Visi priekaištai, visa panieka sau pačiam, visas sielvartas, kad ji nelaiminga, bloškė jį. Žiūrėjo į jos pečius, į mažą duobelę ant kaklo.

– O aš noriu gyventi, – skaudžiai prabilo jis, pats nustebejęs.

Valentina atsigręžė. Jos akys buvo nusigandusios, nesuprantančios.

– Koks tu vaikas, – tarė ji.

– O, ne, – gyrėsi jis, – aš rimtai apie tave galvoju...

Valentina nutraukė:

– Imk liepžiedžius, ir keliaukim namo. Vaje, ir prisikabei gi su lapais...

Ji nusilenkė prie pintinės. Antanas atsiduso ir tarė sau: „Aš turiu viską pasakyti“.

Už brūzgyno Valentina pasuko nauju taku:

– Bus arčiau, – nusprendė ji.

– Ne, aš nenoriu tuoj grįžti...

– Ir vėl...

– Man kartais vienam esti taip baisu... Aš guliu ant lovos ir manau, lyg būčiau grabe...

Valentina tylėjo. Jis graužėsi, kam taip sakė: jai dar skaudžiau...

Takas įsuko į tankius krūmus. Valentina ėjo priešais ir skyrė šakas, kurios glaustės Antanui per veidą. Jis nesigynė. Žeme nubėgo driežas – jis nuniro tiesiai, kaip strėlė. Šlaitas, į kurį juodu pateko, buvo pilnas aviečių. Uogienojuose į visas puses kirtosi brydės, trapūs stiebai buvo nulankstyti ir aplaužyti.

– Dar ir mums paliko, – tarė Valentina ir pakėlė šaką su uogomis. – Imk!

– Čia taip gera būtų miegoti saulėje, – galvojo Antanas.

– Ypač jei kaimynijoje susiraitytų gyvatė.

– O, truputį šiurpu... Bet būtume dviese. Kartais vienatvė slėgia sunkiau už akmenį.

– Tik išsirinkai pavojingą draugę.

– Kiekviena laimė turi pavojų.

Staiga jis atsisuko į Valentina ir prabilo – taip visai paprastai, kažkokiu ramiu gerumu:

– Valiute: būk tu mano...

Ji stovėjo už jį aukščiau ir atrodė tokia didelė. Išgirdus jo žodžius nubalo,

įsikibo abiem rankom į kreitelę. Jos smakras pasitempė ir skruostai nelaimingai sudrebėjo.

– Ne, aš tau nieko daugiau nesakysiu. Aš nenoriu, kad tau būtų skaudu...

Nepyk ant manęs, kad tau tiek blogo padariau. Sudie, Valentina.

Ir jis nusigręžė atgal į girią.

– Antanai, – išsigandusi ji suturėjo.

– Aš kvailas, kad maniau... Kokios gi laimės čia gali tikėtis žmogus.

Ir sustojęs gūžčiojo pečiais. Jis žvelgė pro viršūnes į vakarinį dangų.

– Taip, gerai sakė Bronė Šveliūtė: tu apsisprendus, tau viskas aišku... Ir ką galiu tau duoti? Nieko, nieko...

O ji tyliai atsakė:

– Jau kuris laikas man taip neaišku, taip skaudu...

Jis nušvitęs grįžo prie jos ir kalbėjo:

– Tada mudu galim... Viešpatie, kaip būtų gera!

– Ne, Antanai, aš visiškai netekėsiu.

– Bet juk ketinai su ponu... – Antano akyse tvenkėsi ašaros.

– Tada pasaulis man atrodė toks paprastas, ponas Modestas buvo mano pirmasis... Ir taip, jauna mergaitė, pasistačiau namelius – kiekvienas daiktas savo vietoje ir pastovus ligi amžiaus galo...

– Žinau, bet dabar jau kitaip galvoji...

– Aš nieko negalvoju. Taip, mano namelius jau nunešė... Ir man nieko neliko...

– Tu nemanai už jo eiti?

– O, man taip gaila tėčio!

– Senelis man sakė... Tėtis gi šnekėjo su seneliu!

– Taip, mama ir tėtis vien laimės trokšta man... Tačiau žmogus turi ne vieną troškimą. Ne, aš negaliu jiems širdies užduoti... Jie visą laiką galvojo, jie ir susirišo...

– Valiute, tu gi negali būti auka... O aš visą savo ateitį mačiau su tavim. Kaip gražu buvo tikėtis, apmąstyti visus darbus, visus pasisakymus, kurie bus draugėje tarti...

– Aš nenoriu skausti nei tavęs, nei tėvų, nei jo... Ir aš mažčiau: man laimės čia nėra... Ir kokios laimės gali žmogus tikėtis! Kiek gyvena – ir ar jaučia bent vienas sielos ramybę, pasitenkinimą, vidinį pilnumą? Štai pažvelk, pro medžius jau matyti mūsų kaimas. Kiekvienas ūkis tarp žalių sodų atrodo tylus ir laimingas.

Antanas žiūrėjo į dūmus, kylančius iš kaminų. Vėjas į vakarą buvo nutilęs, padangė rauda.

– Iš tolo žiūrėdamas manai, kad ten nėra jokio rūpesčio nė vargo, – kalbėjo Valentina. – Kartais aš vaizduotėje nukeliu apgaulius stogus ir iš viršaus žvelgiu į vidų. Nėra nė vieno, kuris pakenčiamai gyventų. Tyčiūnuos jaunieji nesutinka su seniais ir bylinėjasi dėl duonos. Žeminio šiemet du vaikai mirė ir

žmona jau pusė metų nekelia iš lovos. Pilksėno tvartas griuvo ir karves užgulė. Ne, kiekvienas skęsta varge, rūpesčiuose, jau neatiduoda ne tik dalių, ne tik skolų, bet ir mokesčių... Dabar ir pas mus prasidės... Ir tai dėl manęs!

Ji atsišliejo į pušį.

– Rūpesčių niekur neišvengsim, – ramino jis.

– Tik gaila, kad labiausiai žėidi tuos, kuriuos daugiausia myli... Ne, aš neištūrėsiu... Aš negaliu jų stumti į skausmą...

– Valentina, – tarė Antanas, – tu manai, kad tėvai bus laimingi, jei mane paliksi ir prisiversi už kito. Juk jie viską žino. Ar nesikrims paskui jie, kai tu kentėsi? Tu jiems duodi kruviną auką...

– Tu manęs nė kiek nesigaili.

– Aš tavęs nesigailiu?! Taip, aš blogas, aš sakau žodžius, kurie tave skaudina... Aš tavęs nevertas. Tu tokia graži ir gera, o aš... Ką tau galiu duoti aš, skurdžių sūnus?

Jis nutilo supratęs, kad paskutiniaisiais žodžiais vėl ją kankina. Ir, pasižiūrėjęs į savo sąžinę, negalėjo išsiginti, kad tie žodžiai iš dalies buvo tyčia tarti. Dėl to jis pats dar labiau krintosi ir prikaišiojo, kad nėra pakankamai atviras ir nuoširdus; jam rodėsi, kad reikėtų kažkokios milžiniškos pastangos pasiekti tam nuoširdumui, kažko panašaus į savęs pamynimą ar išpažintį, išsipasakojus visą savo niekybę.

– Sudie, Valiute, – ištiesė jis ranką, – Ir jei tu būsi kada nors laiminga, aš džiaugsiuos, nors būčiau dievai žino kur.

Ji susirūpinus, kone išsigandus pasakė:

– Ką tu galvoji, Antanai? Būk gi vyras.

– Žinoma, vyrams neskauda širdies. Bet sudie... Ne, aš tave minėsiu amžinai...

Sustojo ir nusekė akimis ligi tos vietos, kur buvo įsmeigtas Valentino žvilgnis: ten kilo aukštas ir didus bokštas, apsemtas nusileidžiančios saulės šviesų.

Sušuko jis, dusdamas iš pykčio:

– Aš nepakęsiu šitos tavo aukos. Štai kodėl sakei netekėsianti! Viešpatie, man lengviau būtų tave grabė matyti negu ten!..

Ir griežtai, lyg norėdamas nuo žemės jį nušluoti, numojo ranka į bokštą.

– Tu vaikščiosi ten gera, tavęs nesiaubs vėtros, o aš negalėsiu akių į tave pakelti po kiekvieno savo puolimo, – jis šnekėjo. – Ne, Valiute, tu tokia išbalus, tu nepyk ant manęs... Jau vėsu. Eik namo... Aš apie tave negalvosiu.

Jos akys nustebo. Ji padavė ranką.

Antanas atsisveikinęs greit nusisuko, paėjęs keletą žingsnių ir vėl atsigręžė. Ji stovėjo tam pačiam daikte. Jis grįžo ir prabilo:

– Aš norėjau paklausti, ar būsi rytoj mieste?

– Gal būsiu, jei leis sveikata.

– Ar tau negerai?

– Aš tik iš įpratimo taip šneku. Iš mamos išmokau.

– Aš norėčiau tave rytoj susitikti... Ir dar norėjau pasakyti, kad aš negalėsiu apie tave negalvoti. Tu visados atsiminki ir žinoki, kad aš troškau tik to vieno dalyko: būti su tavim, ir būti, ligi užsimerks paskutinė diena.

Ji stovėjo prieš jį, galvodama, ką jis išpažino jai, ir tada nerami atsakė:

– Antanai, verčiau negalvoki apie mane.

Tuos žodžius ji ištarė nuolankiai ir su liūdesiu. Minutėlę jinai žvelgė į jį ramiai, lyg bijodama krustelėti ir skirtis. Paskui pamažėle nusisuko ir nuėjo.

Nuėjo susimąščiusiu žingsniu, po kuriuo trakšėjo žiogreliai. Antanas ry-mojo prie tos pačios pušies, ir kiekvienas žingsnis, kiekvienas trakstelėjimas gūdžiai atliepė jo širdy. Balta jos suknelė tolo tarp medžių, mažėjo lankose ir rugių lauke, kuris apsėmė jos liemenį, traukė gilyn į save ir po valandėlės visai paslėpė ją Antanui iš akių, lyg ji ten būtų nuskendus.

1. Apibūdinkite veiksmo vietą, aplinką. Kaip gamtos vaizdas atliepia veikėjų jausmus? Suraskite argumentų įrodyti, kad gamta yra dviejų žmonių jausmo aplinka.
2. Apibūdinkite veikėjus: kokia Antanui Valentina? Kuo savitas dvasinis Valentinos pasaulis? Kuo jis poetiškas? Kokiomis raiškos priemonėmis jis kuriamas?
3. Aptarkite Antano ir Valentinos tarpusavio santykį. Kaip jie įsivaizduoja kitų ir savo pačių gyvenimą? Kas priklauso nuo jų charakterių, o kas nuo aplinkybių?
4. Aptarkite pasakojimo būdą (atkreipkite dėmesį į sakinių ritmiką, sintaksę, pasikar-tojančius motyvus ir pan.). Kokiai literatūros kryptčiai jis artimas?

Iš novelių rinkinio *Pelkių takas* (1939)

Rogės

Šita istorija įvyko anais giedriais laikais, kada žmogui nereikėjo bėgti septyniasdešimt mylių pasižiūrėti meškino ar elnio. Lokiai patys atvėžliodavo į sodžius, išvartydavo avilius ir grįždavo į savo lauzus¹ meduotais snukiais ir linksmi lyg kokie girtuokliai. Čia betgi kalbėsime ne apie stirnas, tetervinus ar meškas, o apie auksinės sielos Medininkų vyskupą Kristupą ir apie jo roges. Visas atsitikimas, violetine stula² suveržtas, trūni surašytas Gaurės parapijoj, klebonijos aukšte.

Pro vyskupą Kristupą buvo jau prakūprinę daug žilų metų ir sugulę į dul-kėtus savo grabus. Ir jis pats nebuvo toks eiklus kaip seniau. Per pamokslus apie pagonišką stabų menkystę ir tikrojo Dievo šlovę gerklė jam vis dažniau užsikirdavo. Kaip obelis po žieduoto pavasario ir brandžios vasaros leidžia ant savo šakelių susikloti snaigėms ir užsnūsta tyliam miegė, taip ir jis nutarė

pailsėti po ilgų darbo metų. Vyskupystę atidavė įpėdiniui, o pats, šarmotas nuo amžiaus ir sulinkęs nuo gerų darbų, nuvažiavo į vienuolyną, kur visi linksminosi, sulaukę tokios garbės. Džiaugėsi viršininkas, džiaugėsi broliukai – visi jie džiaugėsi: ir vartininkas, ir kalvis, kuris tą vakarą taip smogė kūju, kad lūžo ko-tas, o kibirkštys ištryško už pusės mylios. Anoji senė ragana, kuri būrė iš žolių, iš vėjo ir žvaigždžių ir buvo dešiniąja akim žliba³, plepėjo, esą apakusi kaip tik nuo tų broliuko žiežirbų.

Vieną vakarą, kai į klevo viršūnę sutūpė būrys kuosų ir atstatė savo gū-žius prieš vėją, kai už alyvų trililiavo⁴ patenkintas broliuko dailidės balsas, sode vaikščiojo vienuolyno viršininkas. Jis žiūrėjo ne tiek į savo brevijorių⁵, kiek į dunksančias girias ir žioruojantį saulėleidį, nors nebuvo dar tiek sutemę, kad neįskaitytum raidžių. Jis mąstė, ką čia padovanojus vyskupui, kuris buvo ku-klus lyg pienė šalia kelio ir net neparagavo ano saulėto vyno, kurio buvo atsiun-tę kartūzai⁶ iš Prancūzijos. Per mūrinę tvorą, kuri Viešpaties tarnus gynė nuo pasaulio, jisai toli, baltose lygumose, išvydo juodą kuokštą, kuris štai krustelėjo ir per sniegus brido artyn: per pusnis klampojo ten senelis vyskupas. Jis buvo išėjęs į šerkšnu apibertas girias pasiklausyti Dievo tarp tų kuplių liepų ir lieknų pušų. Dabar jis grįžo žilas nuo metų ir paraudęs nuo žemių vėjo. Pasikėlęs su-taną, apšilęs, jis pūškavo be kelio, per arimus ir pievas. Viršininkas, atsirėmęs į obelį, nuo kurios krustelėjus biro sniego žvaigždelės, matė, kaip vyskupas porą sykių sukluo ir skurdžiai⁷ kėlėsi, o į kalvelę ties tvora jis beveik rėpliojo, nes takas buvo nuslidinėtas čiuožusių broliukų.

Nedrąsiai sugirgždino senelis Kristupas sodo vartus ir įėjęs į taką tarp erš-kečių purtė sniegą nuo sutanos.

Viršininkas jam tarė:

– Vyskupe, nuvargsite...

Anas jam atsakė:

– Miške, rodos, girdi patį Dievą šalia savęs tyliai ir galingai alsuojant. Vie-nišam genio kalenime jauti kažką stebuklingo ir jaukaus. Ir daviau sau žodį kasdien nukiūtinti⁸ į girias.

– Tokiam amžiu!

– Mielas tėve! Ar nėra Šventam Rašte pasakyta: „Kalnai šokinėjo kaip avi-nai ir kauburiai kaip avinėliai“. Taigi, brangusai, Aukščiausiojo galybė ir man su-teiks dar tiek jėgų, kad galėsiu bėgioti ir šokinėti kaip tie pranašo ėriukai.

– Taip, – tarė viršininkas, žvelgdamas į danguj prasikalančias žvaigždes. – Viešpats padarė su mumis didžių dalykų: pasidarėme linksmi.

– Tėve, linksmam būti yra sunkiausia. Džiaugsmą reikia pirkti didele šven-tumo, aukojimo ir meilės kaina.

Juodu žengė grikšninčiu sniegu į vienuolyną. Broliukas kalvėjęs daužė geležį ir giedojo. Medyje kiauktelėjo apsisapnavus kuosa ir vėl nutilo.

Susyk viršininkas tarė sau garsiai:

– Jau!

Ir iš džiaugsmo jis net suplojo delnu į brevijorių.

– Kas? – nustebo senelis Kristupas.

– Nė pats nežinau. Kartais mus pradžiugina kokia nors mintis taip staiga, kad jos net nespėji sugauti. Šitaip ir man dabar atsitiko.

O tačiau jis žinojo, dėl ko šuktelėjo aną žiemos vakarą sode. Jį lyg kokia šviesa nuplieskė: vyskupui reikia rogių!

Tik pagalvokit! Padarys vienarklės⁹ roges, su stirnų kailiuku ant kojų, su varpelio tintėjimu žiemos miškuose. Taip, važnyčios¹⁰ patsai vyskupas. Jis sėdės atsilošęs, retkarčiais botagu mostels arkliui, kuris karpys ausimis ir prunkš, įrietęs kaklą. Žmonės iš pirkių eis į kelią, maži vaikučiai rodys į senelį ir kuždės: „Vyskupas, vyskupas!“ O jisai prisiartins prie jų, laimins ir šnekės su jais, vyžotais¹¹ baudžiauninkais. Ir kai išdrįšęs kuris jų prieis prie rogių, apčiupinęs jas nuo pavažų ligi ienų, Dievo tarnas jiems sakys: „Tai vienuolino dovana“.

„Broliukui dailidei rytoj liepsiu imtis darbo“, – pamąstė sau viršininkas, vyskupui nieko neužsimindamas.

Rytojaus dieną į vienuolyną užsuko grafas Tarvydas su dešimtaine¹²: maišais kviečių, gyvu jaučiu, tokiu narsiu, kad jį varė penki bernai, ir lokio kailiu, sumedžiotu rudenį Čiuplynės trakuose¹³. Kitą dieną keliaudamas į Medininkus, vienuolyne sustojo Vilniaus vyskupo sekretorius Ksaveras, linksmas ir galingas kunigas. Jis ne tiek meldėsi ir Dievą garbino, kiek pilstė midų ir krimto zuikieną ir vis pasakojo apie didžiojo kunigaikščio medžioklę, kurioj buvo nušauta eibė stirnų, šernų ir lapių – kas čia visus juos ir suskaitys! Paskui, baigiantis savaitei, apie Skuodą pasirodė maras. Vienuoliai ištisas dienas ir naktis meldėsi ir pasninkavo. Pats viršininkas važinėjo po parapijas ir sakė pamokslus apie žmonių nuodėmes ir Viešpaties rūstybę, graudino savo klausytojus amžinomis kančiomis ir liepė jiems taisyti: sunaikinti stabus ir iš savo tarpo išmesti raganas bei kerėtojus; gal tada Dievas kylančią rykštę nukreips pro šalį.

Kai viršininkas grįžo ir vėl atsiminė roges, artinosi Užgavėnės. Jis broliui dailidei liepė šokti prie darbo.

Ir štai nuo ryto ligi vakaro broliukas dailidė tašė, obliavo, kalinėjo ir giedojo vis skardžiau ir skardžiau. Juo tolyn jis dirbo, juo nuostabesnių dalykų jo galvoj kilo. Ne, tai nebus kokios gramozdiškos¹⁴ šlajos¹⁵, kurias tempia sulysęs ašvienis¹⁶. Jo rogės žvilgės kaip provincijolo¹⁷ tabokinė, ir jose bus pilna visokių paveikslėlių. Vienam šone jis išdegino Lietuvos karalaitį šv. Kazimierą su lelėja rankoj, antroj pusėj – gauruotą lokį su medžiotoju ir trimis skalikais. Priešaky rogių tekėjo saulė su tiekos spindulių – akys raibo į juos pasižiūrėjus! Nemanokit, kad pavažos buvo pamirštos. Ne! Jose čiulbėjo dagiliai su sniegenomis ir skraidė šarkos. Jose tupėjo smulkios voveraitės su riešutu pirmagalinėse kojytėse ir nardė ūdros, ieškomamos grobio. Ir atrodė, kad rogėms nė žirgo nereikės: pakels jas į orą visi tie lokiai ir elniai, nuneš jas startos ir varnėnai, nuneš į patį dangų kaip pranašą Eliją¹⁸ anais laikais.

Atėjo ir pusiaugavėnis.

– Greičiau, broliuk, greičiau! – sakė viršininkas, beveik diena iš dienos užsukdamas pasižiūrėti.

– Greičiau, broliuk! – jam kalbėjo vienuoliai.

– Greičiau, greičiau! – ragino jį ir virėjas, kai temstant rétyje atnešdavo

virtų pupų jam vakarienės.

Net ir varnos, sutūpusios obelų viršūnėse, kraipė galvas ir kvarksejo: „Greičiau, greičiau-čiau!“

Broliukas dailidė iš tikrųjų jau slinko prie galo. Tik jam reikėjo užpakalyje rogių nupiešti žuvį, krikščionybės ženklą, o tai bus ne kas kita kaip didžuvė, su dvišaka uodega ir su švirksčiančiu vandeniu iš galvos.

– Išaušo diena, pilna mėlyno dangaus, kai medžiai nerimo beatžengiant pavasariui. Vanduo gurgėjo upeliukuose, o žvirbliai krūmuose mušdamiesi rėkė. Ir kaip tik tą dieną rogės buvo ištrauktos iš pašiūrės ir nuvilktos į kalvę.

– Oplia! – tarė broliukas kalvis ir taip žiebtė kūju, kad aplink stovėjusieji užsikimšo ausis.

Dirbo kalvis ištisą dieną ir naktį. Jis daužė raudoną geležį, lankstė ją ir giedojo vis garsiau ir garsiau. Kai saulei tekant viršininkas atėjo pas jį ir ketino priminti, kad nors valandėlę migtelėtų, didžiai nustebo išgirdęs broliuką šaukiant ne apie Dievo garbę ir dangaus angelus, o apie lydekėlę, marių žuvelę, ir apie mergelę aukštam tėvo dvare.

– Vaikeli, gailėkis už nuodėmes! – įspėjo viršininkas jį. – Kas per dainos čia, kur tik Aukščiausiojo vardas gali skardėti!

Broliukas nusišlusotė prakaitą nuo kaktos ir pasirėmęs ant kūjo žiūrėjo nuoširdžiu žvilgsniu, tarsi nieko nesuprasdamas.

– Na, sakyk: greit žadi apkaustyti?

– Rytoj.

Ir kalvis valandėlę snustelėjo čia pat, ant narų. Paskui vėl skambėjo geležis, švilpė dumplės, o sutemus kibirkštys pro kaminą virto kamuoliais lyg bitės iš avilio. Ir kai auštant broliukas baigė kaustę, pats negalėjo atskirti, kur čia žarijos, kur geležis ir kur medis. Jis kaip matai užmigo, vos pasiekęs narus. Jis gulėjo nei lokys irštvoj, ir jo žiemos miegas būtų buvęs labai ilgas, bet iš kalvės jį ištraukė vienuoliai, kurie, sukilę ankstyvųjų mišių, sode išvydo gaisrą ir išgelbėjo žmogų, bet rogės taip ir žuvo ugnyje.

Labiausiai jų gailėjosi broliukas dailidė. Jam tiesiog ašaros liejosi per skruostus. Tai kas, jei šiomet nebūtų regėjęs važinėjantis jomis! Kalvos pernakt nutirpo, ir eglės atrodė tokios tamsiai žalios, kad net kvapą gniaužė į jas pažvelgus. Pavasaris! Bet kas būtų buvęs per kitas Kalėdas! Koks skridimas laukais rogėse!

Vyskupas Kristupas, auksinės sielos vyras, apie roges ir jas ištikusią nelaimę nieko taip ir nesužinojo: prieš kelias dienas vaikščiodamas jis nusišaldė, o tą pačią naktį, kada gaisras kilo, gera jo dvasia pasibeldė į dangų ir ten buvo su dideliu rykavimu priimta, giedant angelams ir šlovinant Viešpatį patriarchams.

¹ Čia: lokio guolis. ² Stulà – katalikų dvasininkų apeigų aprangos dalis – ilga juosta, dėvima ant kaklo. ³ Žlibà – mažai matanti. ⁴ Trililiúoti – čiulbėti, čiviruoti. ⁵ Brevijōrius – katalikų kunigų maldų knyga. ⁶ Kartūzai (pagal lotyniškąją Prancūzijos vietovės Šartrezo (lot. *Carthusia*) pavadinimą) – vienuolių katalikų ordinas, benediktinų šaka; turi labai griežtas regulas; įkurtas 1084 m. Prancūzijoje. ⁷ Čia: liūdnei, graudžiai. ⁸ Kiūtinti – pamažu eiti, dūlinti. ⁹ Vieno arklio traukiamos rogės. ¹⁰ Važnyčióti – važiuojant valdyti arklius, vadelioti. ¹¹ Vyžótas – vyžomis apsiavęs. ¹² Dešimtinė – feodalinėje visuomenėje bažnyčiai ar feodalui →

1. Aptarkite novelės sandarą, erdvę ir laiką, siužetinę liniją ir pasakojimo stilių. Kuo pastarasis artimas legendos stilistikai? Raskite tekste teiginių savo atsakymui pagrįsti.
2. Apibūdinkite veikėjus. Kokie jų tarpusavio santykiai? Kaip apibūdinamas vyskupas Kristupas? Koks pasakotojo santykis su vaizduojamu pasauliu?
3. Kodėl šalia šventųjų rogėse išdrožinėjami ir gyvūnai? Kaip tai siejasi su pranciškoniška pasaulėjauta? Kokią simbolinę prasmę kūrinio kontekste įgyja rogės?
4. Aptarkite gamtos ir dieviškumo dermę. Kokiomis stilistinėmis priemonėmis ji kuriama?
5. Pagrįskite teiginį, kad šiam kūriniui būdinga humanistinė pasaulio traktuotė. Kokiomis meninės raiškos priemonėmis sustiprinamas būties pilnatvės įspūdis?

Iš novelių rinkinio *Pelkių takas* (1939)

Pelkių takas

*Wer jetzt stirbt irgendwo in der Welt,
ohne Grund stirbt in der Welt.**

R. M. Rilke

Matas Mateika paskutinį kartą smogė kirviu į kamieną ir pridėjo ranką prie kaktos. Jis žvelgė aukštyn, kur temstančiam danguj pušis stovėjo išdidi ir liekna, su snieguota viršūne.

Jis pasitraukė prie kitų darbininkų.

Medis apačioje griekstelėjo, susvirduliavo lyg nežinodamas, į kurią pusę griūti, – ir triokstelėjęs nuslinko žemyn šlamšdamas¹. Krito staigiai. Vainikuota galva dusliai šlumstelėjo į žemę. Spiečius snieguolių ištryško iš viršūnės. Pušis dar krūptelėjo, sušiuveno pastarą² kartą ir nutilo. Išskėtė šakas tarp kelmų, kurių susigūžusios eilės kirtimuose laukė nakties.

Mateika grįžo prie medžio, nubraukė delnu per kamieną, paglostė baltą rėžį su išplyšusia žievės juosta. Jis kalbėjo sau vienas:

- Tokia pušis! Tokia pušis...
- Mylimąją nukirto, – juokėsi vyrai.

Pamažu gulė snaigės ant šakų. Jis akimis permetė visą medį. Ūmai nusigręžęs, pasibruko kirvį su pjūklų po pažaste. Tiesiai per kelmynus kūprino³ į

* Kas dabar kur nors pasaulyje miršta, miršta pasaulyje be priežasties.

atiduodama dešimtoji pajamų dalis. ¹³ Trąkas – miške pakilesnė pieva, aikštė. ¹⁴ Gramōzdiškas – prastas, daug vietos užimantis daiktas, griozdas. ¹⁵ Šlājos – didelės porinės rogės vežti malkoms, kroviniams ir kt. ¹⁶ Ašvīenis – darbinis arklys. ¹⁷ Provincijōlas – vienuolių provincijos viršininkas. ¹⁸ Elijas – Senajame Testamente minimas žydų pranašas, kilęs iš Tišbos miesto. Gyveno IX a. pr. m. e. Izraelyje karaliaus Ahabo valdymo metais. Dailėje dažniausiai vaizduojamas kaip kylantis ugnies vežimu į dangų.

kaimą. Kur tik akys siekė, visur jis regėjo sugulusias eiles pušų ir eglių, begalinę srovę rudų ir sakuotų rąstų. Jis mąstė: „Koks naikinimas! Koks naikinimas!“

Grižęs tarė:

– Šiandien keliauju namo.

Ir ėmė dėliotis daiktus.

– Nakčia, – abejojo šeimninkas.

– Mėnesiena...

– Bet dvi mylios.

Mateika tylėjo. Atsiklaupęs ant grindų, jis kišo į krepšį duonos kepalaitį ir lašinių bryzą⁴.

Po valandėlės jis tarė:

– Gal paskolintumėt maišą.

– Pralobai, pralobai! – nupūtė dūmą ūkininkas, ir jo pypkė cypė ir spragėjo.

– Mat jie alkani ten, namie. Ir tie mažyčiai...

Jis norėjo dar kažką tarti, bet jo lūpos ėmė vapsėti⁵ kaip žmogui, kuriam graudu kalbėti, ir žodžiai užduso.

Šeimninkas, – o jis vadinosi Jonas Naigūnas, – pakilo nuo suolo, iškratė pelenus į stalo kampą ir žiūrėdamas, kaip asloje gęsta kibirkštis iš pypkės, tarė:

– Maišą duosiu. Tik aš manau: pasiimk dabar, kiek pakeli be vargo, – liukučius atvešiu antrą švenčių dieną.

– Būsit mieste?

– Jei sakau!..

– Gerai, gerai! Ir marškinius paliksiu, – reikia daugiau maisto...

– Taip! – pritarė Naigūnas, linguodamas galva.

Sutemos rinkosi į trobą, tokios skystos ir šėmos⁶ žvaigždėtų vakarų sutemos. Ant lovos, prie lango, driekėsi geltonas mėnesienos keturkampis.

Iš tvarto grįžo Jonienė, milžusi karvė.

– Šiandien su darba is sugaišau, – ji skundė ir įžiebė skalą⁷, kurią dantyse laikė medinis diedas.

Ji buvo liesa ir pageltusi moteriškė, su aukšta kakta. Vos padėjo kibirą, kai ją užpuolė kosulys. Ji kosėjo uždusdama, įtraukus vidurius ir rankomis krūtinę suspaudus. Akyse jai sužvilgo ašaros.

– Kad būtų medaus, – pasigaikščiodama ji kalbėjo, – išsivirčiau... išsivirčiau su liepžiedžiais... Tada man praeina...

Atbula rankovės puse, kaip vaikai daro, ji nubraukė ašaras ir košė piena, kurio burbulai pūtėsi ir sproginėjo puodynėje.

– Mūs bitukes vokiečiai sudegino, – tarė ji po valandėlės. – Buvo penki aviliai, o spiečiai tokie stiprūs...

– Žinai ką, Liudvika, – prabilo vyras, – užsuksiu pas dėdę, jis turės medaus.

– Taip vėlai? – tarė ji, nužnybdama žariją nuo skalos.

– Palydėsiu štai Matą.

– Ar jau išeina?

– Taigi.

Po vakarienės, į kurią grįžo išraudę vaikai, rogutėmis leidėsi nuo upės šlai-

to, abu vyrai iškeliavo. Buvo vaiski mėnesienos naktis. Kaimynijoj gūdziai kaukė šuva. Žvaigždės aukštai buvo stambios ir drebėjo kaip benukrentą rasos lašai.

Matas žengė atlasus⁸. Šiame žiemos pusiautamsy jo įkritusios akys, žandų įdubimai priminė juodas dėmes. Su pjūklų ir kirviu po ranka, su krepšiu ant strėnų, jis keliavo aukštas, įsižiūrėjęs į laukų platybes, į tas sniego lygumas, kurios toluoj niūriu ruožu susibėga su dangum.

Naigūnas, kuris nešė jam duonos kepalą, tarė:

– O aš dar galvojau, kad nesiskubinsi namo. Pačioj darbymetėj...

Jis ėjo palinkęs į pryšakį⁹, ilgomis, nukarusiomis rankomis, ir kalbėdamas vis kreipė savo didelį veidą į Matą, tartum norėtų kiaurai žmogų perprasti.

– Užteks jau... – atsakė tasai.

– Taip, taip... Ir aš pamanau: sunku jiems ten mieste...

– Kur čia bus lengva...

Mateika norėjo dar kartą tarti, bet jam dabar buvo ir graudu, ir malonu: jam rodės, kad Jonas užsiminė apie jo šeimą, – apie tą mažytį Stasiuką, tokio- mis didelėmis akimis nubalusiam veide, ir apie žmoną, ir apie Bronę...

– Ne iš gero juk ėjau, – pasakė jis Naigūnui, kuris žvelgė į jį ramiai ir stengdamasis suprasti. – Prieš karą gyvenau tegu nepuikiai, bet dėl kąsnio neturėjau vargo. Nūn ėmė iš visų pusių veržti: nei kuro, nei duonos, nei darbo. Galbūt būtume dar kentėję. Bet vaikai... Staselis. Jis toks mažas, o gudrumą savo turi.

– Vaiko neapgausi.

– Taigi... Vieną dieną kaip ten buvo, kad aš krutinu lūpas, lyg kramtyčiau ką nors. Berniukas atkiūtino prieš mane, žiūrėjo, žiūrėjo: „Tėti, ką valgai?“ – paklausė jis. O man jo žodžiai – lyg peiliu... Ir iškeliavau į girias. Na, bus geriau dabar. Ir keli variokai¹⁰ skamba kišenėj.

Ėjo tylėdami, kol Naigūnas tarė:

– O čia jau skirsimės...

– Dar geras kelio galas prieš akis. Aplinkui pelkės – tokia alkūnė!¹¹

– Kam tas šuolis į šalį – keliauk tiesiai.

– Kad įgarmėčiau kur į properšą!

– Pasisaugosi. Vasarą taip, šių liūnų neišbrisi. Tada čia tik žalčiai šliaužioja. Gyvatės vaikus perisi. O žiemą numina žmonės taką.

– Nežinojau.

– Parodysiu, ir žinosi. Galiu pavėdėti valandžiukę.

– Tik ar ne per vėlu bus pas dėdę...

Naigūnas juokės:

– Pas dėdę per vėlu! – Žmogau, ten – kaip vienuolyne! Jie kažin kolei vakaruoja, ligi atkalba rožančių, ligi atgieda apie Adomą ir Ievą. Senis net gyvenimus šventųjų skaito.

– Senoviški žmonės...

– Senoviški, senoviški.

– Kaip tie medžiai, kuriuos svetimi kerta.

Matas staiga nutilo: jis nebuvo pratęs tokiais žodžiais kalbėti.

Ūkininkas liūdnam jam pritarė:

– Skurdu žiūrėti, kaip jie naikina... O štai ir takelis. Retas kas juo vaikšto, bet jei įsižiūrėsi gerai – ir pėdas rasi. Jų ir laikykis. Nukrypęs į šalį, pateksi į kokią akį¹² ir... Žinai, pernai metais čia trys vokiečiai priburbėjo¹³... Eik rankos tiesumu, o mėnesienoj pėdsakus lengvai atseksi.

– Kad tik nesutemtų: lyg ir niaukiasi iš vakarų.

– Ne, – pasižiūrėjęs sprendė Naigūnas. – Ten skystas debesys, tik kol žemai, atrodo juodas ir sunkus. Iš tikrųjų – tik marška¹⁴. Aptrauks mėnulį, nubirs kelios snaigės... O dabar sudie!

– Pasilikit sveikučiai... Ačiū jums...

– Ką čia! Keliauki su Dievu.

Kai Mateika nosisuko ir kiek paėjėjo, ūmai išgirdo balsą už savęs: atsigręžęs pamatė ūkininką, stūksantį sniege, lyg ir padidėjusį nuo nykaus ir išblėsusio žiemos naktų šviesumo. Dūlavo jis ten kažkaip šiurpiai ir nežemiškai, o jo balsas sklido toli, lyg būtų sakomas sušalusiam ir išmirusiam pasauliui.

– Dar būčiau užmiršęs, – jis šaukė, – jie anoj pusėj turi sandėlius ir laiko sargybą. Pasisaugok: žmogaus jie nesigaili. Keliauki sveikas!

– Ačiū!

Ir juodu išsiskyrė. Vėlu dar nebuvo. Mateika galvojo, kad miestelį pasieks gerokai prieš vidunaktį. Tiesiai juk ir kelias kokia valanda trumpesnis. Taip, Staselis jau miegos. Žmona kartais gula negreit. Gali ją rasti adant ar lopant. Tada ir Bronė zys aplink motiną it širšė. Ne, tos mergaitės pervirš jis nemylėjo: tokia draska¹⁵, susipeša su vaikais. Parbėga kartais visa murzina ir purvais apsitaisius. O Staselis! Meilus kaip ėriukas. Na, aš jam nupirksiu naujas kelnaites. Ir valgyti bus tau ko. O, ir kepalas, net ranką sveria...

Aplinkui buvo lyguma, toli ten atsirėmusi į juodą girių ruožą ir į gilų dangų, kur stambios žvaigždės drebėjo. Nieko čia neaugo, vien tik samanų kupstai po balta pluta. Kur ne kur stiebėsi nušiuuręs lendrių¹⁶ ir švendrų kuokštelis, nespėjęs nugriūti į liūną ir likęs speigams ir šiaurės vėjams. Vietomis styrojo trumpi ir stambūs stagarai, apsisagstę lediniais spygliais, kurie užgauti trupėjo ant žemės. Ir akių tiesumu buvo įmintos pėdos – vienur giliau ir su apšalusiais kraštais, kitur lengvos ir vos įžiūrimos.

Pačiame pelkių vidury jis rado beržą, žemą ir skursnų, nežinia kieno galybės čia atneštą, įdiegtą ir augintą. Mateika atsikvėpė ties medžiu, čiupinėjo sustirusias beržo šakas ir glostė žievę.

Juoda debesų siena jau buvo pakilusi ir stūmėsi prie mėnulio, šalto ir bailaus tose erdvėse. Debesies viršūnė buvo išsitaršiusi, ir štai vienas skystas jo pluoštas perbėgo per mėnulį.

– Dar greit netems, – garsiai pasakė Mateika išsijudindamas.

Ir vėl sustojo. Klausėsi savo balso. Jam atrodė, lyg tuos žodžius būtų taręs kas visai svetimas ir nežinomas – taip keistai jie atliepė tarp šių sniego ir dangaus platybių, ir tokie nereikalingi jie buvo prieš visą šį nebylų pasaulį. Ir kaip tik šiuo metu prieš save Mateika pastebėjo juodulį. Žengdamas jis svars-tė: gal tai medis, gal kuolas koks įbestas ar tirštesnė dėmė debesyje. Juodulys ryškėjo – gal tikrai ten koks žvėrelis bėga ar žmogus eina. Kad tik nebūtų sar-

gybinis! Bet ne! Iš lėto keliavo moteriškė. Kai ji prisiartino ir pagarbino Dievą, Matas regėjo prieš save senutę, amžiaus prilenktą prie žemės. Rankoj laikė ji lazda, beveik lygią su savim. Apsigaubusi didele skara, užtraukta ant kaktos, ji nešėsi rožančių ir meldėsi kelyje. Šituose liūnuose Mateiką ji susitiko ramiai, lyg savo žmogų ar seną bičiulį.

- Kur, senutėle, taip vėlai? – tarė jis.
- Namu, vaikeli. O Dievuliui niekados nėra vėlu.

Tai sakydama, ji kėlė nulinkusią galvą ir žvelgė Mateikai tiesiai į akis. Jis nesuvokė, kaip atsakyti. Tada moteriškė vėl prabilo ramiu ir geru balsu:

- Iš miestelio grįžtu.
- Ilgai užtrukot.
- Dukrelę laidojau. Izabelė buvo ji vardu. Dievuliui niekados ne vėlu; dukterį pasiėmė, o motiną, sako Jis, paskui rasiu.

Matui buvo graudu prieš tą jos tiesų žvilgsnį ir švelnius ramybės žodžius.

- Tu, tu... jūs... – jis murmėjo.

Ji atrodė jam tokia didelė ir galinga su tąja į sniegą tvirtai įsmeigta kaip kokio vyskupo lazda.

– Gyvenu ten prie girios, – aiškino ji. – Miestelyje nelikau pas žentą – koks jis man dabar žentas!.. O pats į kur?

- Irgi namo. Į miestą.
- Valandą eisi. Pasiskubink iš pelkių: apsiniauks. Tamsy dar pataikysi į eketę: jų čia daug... Ir tos sargybos dar! Vaikščioja tarp gluosnio ir sandėlių. Sako, juose esą ginklų, parako... Nežinau tikrai. Bet kam taip labai žiūrėtų, jei nebūtų... Nuo tada, kai dvare generolai gyveno...

- Sako, štabas koks buvęs.
- Aš nieko nesuprantu, vaikeli. Gal ir štabas... Bet sargybiniai kaip tie maži šunyčiai: tai kanda, tai aplinkui glaustosi. Kartais paso nori: be paso dabar nė kojos per slenkstį nekelk. Ėjo pernai čia mūsų kaimynas. Stok! Duok pasą! Neturi. Suėmė, žinotum. Ir šiandien žmogus dar negrįžo – išvežė kur.

- Bjaurybės!
- O antrą adventų sekmadienį keliavo čia Dermino Julius į raras¹⁷.

Liepė stoti, o anam galva ir susimaišė: kad pasileis bėgti. Ir nušovė... Tokioj jaunystėj...

Ji lukterėjo, ar Matas jai nepritaras kokiu žodžiu. Bet jis niūrus tylėjo.

– O tarpais jie nieko, – prabilo ji. – Matyt, ar žmogus nelygu, ar sandėliuos mažiau būna... Nors ir šiandien: ėmiau ir susitikau sargybinį. Žemas toks, šinelis¹⁸ platus, skvernai nukarę; šypsosi jis kaip koks vaikas – ir toks nesuaugęs dar atrodo. Sakė man kažką, nusijuokė ir numojo ranka – eik savo keliu.

Staiga Mateika tarė:

- O jei mane bandytų suimti kaip tą jūsų kaimyną, – nesiduočiau. Ką be manęs pradėtų mažieji namie...
- Vaikų turi...
- Aš be jų negaliu. Nesulaikys manęs...
- Ką gi, sūnau, iš tolo pasaugok, kada kareivis nuo gluosnio grįš prie san-

dėlių – jis į dešinę, tu – į kairę; ir nepastebės tavęs. Gal ir taip nieko nedarytų. Kartais net pašneka su žmogum...

Ji nutilo. Mąstė kažką.

– Gal pas Dievą jai geriau, – ji pasakė. – Ir visiems bus taip, kaip ten Viešpats į savo knygas parašė... Sudie, sūneli: per ilgai šiandien gaištu... žemelėje gaištu... sudie!

– Sudie.

Baksnodama lazda ji gūrinu takeliu ir kalbėjo poterius. Mateika stovėjo, kol ją apglobė sutemos ir vis tirštesnės snaigės. Tada jis greit nusisuko ir keliavo skubiai, apie nieką nemąstydamas. Tik jam akyse vis šmėksojo ilga jos lazda, jis vis prisiminė ramų senės veidą ir gailią jos kalbą. Moteriškė strigo jam galvon, strigo prieš jo valią ir kažkaip nykiai atliepė jo sieloje. Ir gūdžiai pritarė jo sielai smarkėjantis vėjas tuose tyruliuose.

– Duktė numirė, duktė numirė! – jis kartojo. – Džiaugsis Staselis, kai grįšiu. Mano vaikas! Duktė... duktė... Ir tas vaikas – nušauti!

Ginčydamasis su savim, nė nepajuto, kaip jis baigė pelkių taką. Iš tolo buvo matyti ir sodybos, ir dvaras, ir giria, ties kuria barkšojo¹⁹ aukšti sandėliai, iš lentų sukalti. Sargyba? Ne, jos čia nėra. Skubėdamas jis truputį apilso. Pasiekęs gluosnį sustojo. Augo tas gluosnis tvirtos žemės liežuvyje, įlindusiam toli į liūną, ir buvo senas ir be šakų, tik ilgas išleidęs ūgius, kurie vainiku buvo sužėlę viršuje ir dabar styrojo sušalę.

Girioje stūgavo vilkai. Kiemuose bailiai jiems atliepė šunes.

Matas prisiliejo prie medžio. Oras buvo šaltas, toks gaivus ir sveikas gerklei. Mateika užsiėjo iš kitos gluosnio pusės ir išvydo lyg išplėštus vidurius juodą kiaurymę nuo šaknų ligi šakų.

Jis tarė sau:

– Čia įlindus ir užsirūkyti galima – niekas nepastebės.

Ir kėlė koją į tą drevę. Atkišo ranką. Susyk atšoko, palytėjęs kažką šiltą, lyg veidą. Iš medžio riktelėjo. Ten būta sargybinio. Jisai didelėmis akimis žiūrėjo, lyg nežinotų ką daryti, ir čiuptelėjo už diržo, permesto per petį.

„Šaus!“ – sužė Matui galvoje. Stvėrė jis kareivį, trenkė ant sniego ir griebė už gerklės. Tačiau anas grūdo jam keliu į vidurius, ištraukė rankas iš glėbio ir apsikabino. Mateika jį murdė į sniegą, o sargybinis nepasidavė, persisvėrė ant šono ir koja užkliudė kupstą. Pasispyrė, ir abu kūliais apsvirtė. Taip jie ritosi, balti kaip du sniego kamuoliai, pridusę ir tylūs. Ilgi drabužiai sukosi jiems aplink kojas. Matas buvo be kepurės, susivėlusiais plaukais, o sargybinio šalmas tarkšteldavo, pataikęs į sušalusį grumstą ar kyšantį akmenį. Tamsoje tik jų akys žvilgėjo, tik jautė vienas antro šniokštimą ir kvapą, veidas į veidą, tokį karštą ir stiprų kvapą, lyg juodu vienas antrą gaivintų. Grūmėsi nebylūs, tik unkstė kaip du susirieję žvėrys; grūmėsi naktį, tyručiuose ir sniege kaip du priešai, kurie po ilgų metų laukimo susikovė kerštui ir mirčiai. Nuo tako nuslydo į pelkę. Nė vienas neilso, nė vienas nepasidavė ir nė vienas nejautė, kaip sniego pluta ėmė eizėti ir linkti: lūžo juodu ir nugarmėjo po ledu.

Mateika vandeny plėšė kareivio rankas nuo savęs. Bet sargybinis laikė ją tvirtai, prisispaudęs kaip sūnus prie tėvo, ir gramzdino abu gilyn ir gilyn, kol paskutinis burbulas mušė jiems iš gerklės.

¹ Šlamšti – šlamėti, užti. ² Pāstaras – neseniai praėjęs (laiko atžvilgiu). ³ Kūprinti – eiti susilenkus, kuprą pastačius. ⁴ Bryzas – siauras pailgas lašinių ar ko kito gabalas. ⁵ Vapsėti – čepsėti lūpomis. ⁶ Šėmas – šviesiai melsvai pilkas. ⁷ Skalà – skeltinis šakalys deginti; balana. ⁸ Atlašūs – tiesus, nesusilenkęs. ⁹ Pryšakis – priešakis. ¹⁰ Variōkas – varinis pinigas. ¹¹ Čia: vingis, užsisukimas. ¹² Čia: eketė, liūno, ežero akivaras. ¹³ Čia: prigerti. ¹⁴ Mārška – paklodė. ¹⁵ Draskà – akiplėša, vaidingas žmogus. ¹⁶ Léndrė – nendrė. ¹⁷ Rarōtai – ankstyvosios mišios per adventą. ¹⁸ Šinėlis – milinė. ¹⁹ Barkšōti – kyšoti, riogsoti.

1. Kuo reikšmingas epigrafas* siužeto ir pagrindinės minties požiūriu?
2. Kodėl novelės pradžioje personifikuojamas* pušies nukirtimas? Kaip nukertamo medžio motyvas kūrinyje įgauna apibendrintą žmogaus gyvenimo reikšmę? Kokią reikšmę siužetinėje slinktyje įgyja medžiai – erdvės ženklai?
3. Kaip išorės ženklais „numatomos“ būsimosios aplinkybės, atspindima veikėjo būseną? Suraskite ir aptarkite šias vietas.
4. Kokiais žodžiais, įvaizdžiais atskleidžiamas teminis mirties, negailestingos lemties laukas?
5. Aptarkite Mateikos sutiktos senutės vaidmenį siužetinėje kūrinio plėtotėje.
6. Aptarkite paskutinį epizodą. Kur slypi šios novelės paradoksas*? Kokia filosofinė jos potekstė? Kaip suvokiama žmogaus būtis?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Aušra Liulevičienė, „Antanas Vaičiulaitis“, *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, p. 225–244 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/component/content/article/108-v/6725-lietuviu-egzodo-literatura-1945-1990-antanas-vaiciulaitis>)
- Rimvydas Šilbajoris, „Išpūdžiai iš A. Vaičiulaičio kūrybos“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, p. 473–490 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/component/content/article/108-v/6746-rimvydas-silbajoris-ispudziai-is-a-vaiciulaicio-kurybos>)
- Dalia Satkauskytė, „Peizažas, likimas ir subjektas Antano Vaičiulaičio romane „Valentina“, *Colloquia*, 2008, nr. 20, p. 11–26 (el. prieiga: http://www.lti.lt/failai/Nr20_02_Satkauskyte.pdf)
- Neringa Klišienė, „Religinės patirties matmuo Antano Vaičiulaičio ir Paulio Claudelio (Paul Claudel) kūryboje“, *Literatūra*, 2007, nr. 49(1), p. 25–38 (el. prieiga: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/49-1/25-38.pdf>)

PETRAS CVIRKA

(1909–1947)

P. Cvirka įtvirtino lietuvių literatūroje epinės novelės sandarą – priekyje stovi objektyviziškai pasakotojo figūra, vienas įvykis išgaubiamas lanku, viena detalė virsta kompozicijos leitmotyvu.

Vytautas Kubilius

P. Cvirkos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Vartiklis

Priešus skyrė šviesi upė, matyt, visai negili, nes jos viduryje lyg mažos saulės kyšojo nukautų arklių pilvai, išbrinkę ir žvilgą saulėje.

Į sunkių patrankų ratų provėžomis ir raitelių išraižytus, ištryptus pasėlių laukus krito sviediniai, išversdami didelius, saulę užgožiančius žemės stulpus. Aplinkui be paliovos kaleno alkanos mirties dantys.

Kairiajame krante buvo įsikąšę vokiečiai, o dešiniajame – rusai, tik vakar paskubomis atsitraukę per upę ir kalvose įtvirtinę bateriją¹.

Vasaros dienos karštis mirguliavo apleistuose kaimo laukuose. Nebuvo matyti nei žmogaus, nei gyvulio. Įaudrintas šuvių oras bangomis siautė žydinčius rugių plotus, iš kurių dulko žalsvi, duona kvepią debesys. Fronto vidury atsідūrusių gyvenamų namų, tvartų ir daržinių durys buvo atviros, ir sodybų kiemuose mėtėsi be tvarkos išblaškyti daiktai.

Netoli vienos sodybos, sprogus sviediniui, nuo kūtės² stogo nušliaužė kažkas pilkas ir dunkstelėjo žemėn. Iš po užvirtusių ant galvos drabužių pasižiūrėjo godžios, nustebusios akys, o iš atviros burnos, per smakrą, tekėjo seilės. Tai buvo kokių devynerių metų berniukas, šviesių, ant ausų uždribusių plaukų, lieso ir išblyškusio veido. Prie krūtinės prispaudęs jis laikė balandį. Persliuogęs per tvorą, šlubuodamas, vaikas pradėjo bėgti slėnio pusėn. Kartais šiurpus ir prailgstantis žviegimas danguje bėgantį sustabdydavo, jis pritūpdavo, užversdavo aukštyn galvą ir dar labiau prispausdavo prie savęs paukštį. Vaiko žvilgsny ir judesiuose nebuvo baimės, tik nusistebėjimas ir mįslingas nerimas.

Jo amžiaus draugai šaukė jį Vartikliu, nors jo tikras vardas buvo Tafilius. Berniukas gyveno su savo senute paskutiniame name prie upės, ant pačio slankiaus. Lūšna buvo sena, iš lauko aprūkusi, kažkada perstatyta iš pirties. Ties viduriu jos stogas buvo lūžęs ir atsitūpęs ant žemės. Kaime dėl to sakydavo: „Antai Stepų mamytės troba pasitursinus³ šokti“.

Stepų vardas, atitekęs senajai moteriškei ir jos sūnaičiui, išliko nuo ankstyvesnių laikų. Šeimoje, dabar sunykusioje, buvo eilė Stepų, kurie, neturėdami

žemės, karta iš kartos vertėsi dailidžiu, kubiliu ir kalvių amatais. Įsisiautusi baisesi liga, nuo kurios tino kūnai ir mėlynavo liežuviai, dar negirdėta tame krašte, paguldė stipriausius šeimos ramsčius. Liko tik Stepų mamytė ir jos sūnaitis, silpnas iš gymio, bet anksti pradėjęs svarstyti ir galvoti.

Piemenaudamas kaimynams, Vartiklis pridurdavo⁴ namams. Ganymu vaikas ne visiems įtiko. Užmiršęs gyvulius, atsitūpęs prie mažo vabalėlio Vartiklis galvodavo, ko jis ieško žolėje. Galvodavo jis, kodėl varlė šokuoja, o nebėga tekina ir kodėl įsibridus į vandenį, kojos atrodo tartum kreivos?

Dvi burnos tenkinosi mažuma, o kol senutė pajėgė, mynė ratelį, audė drobes. Kartais, vasaros laiku, ji nunešdavo į miestą prirankiojusi kažką mėlynių arba bonką⁵ dėlių. Dėles iš jos pirkdavo „kraujui nuleisti“ storoji Agafija, uriadniko⁶ pati, ir dar dvi ponios. Dėles su dideliu pamėgimu senei gaudydavo iš kaimo dumburių⁷ Vartiklis. Bet kai uriadnikas persikėlė į kitą šalį, o vieną nuolatinę dėlių pirkėją „užsmaugė kraujas“, šio uždarbio moteriškė visai neteko, nors ir bandė pačias riebiausias dėles siūlyti puse kainos.

Tik antri metai Stepų mamytė, neišgalėdama be dviejų lazdų vaikštinėti, pasiėmė sūnaitį prie savęs ir ruošė jį elgetauti, mokydama poterių. Berniukas nenuogastavo. Vaikštinėti po žmones su krepšiu ir pakaustyta lazda, kaip didysis Mykolas, žymiausias apylinkės elgeta, jam atrodė įdomiau negu ganyti.

Vartiklis viską gera širdimi priimdavo ir būdavo paslaugus, jei tik kas jam gražiuoju įsakydavo. „Dabar klaupkis, pakelk akis į dangų... Nuleisk galvą. Muškis į krūtinę... Muškis! Ne ta ranka“, – mokydavo senutė. „Ką ten laikai saujoje? Išmesk! Sakyk paskum mane: meldžiame Tavęs, viešpatie, teikis atsiųsti šitiems namams dovaną mylestos dangiškos...“

Berniuko smegenys buvo užimtos kuo kitu. Poterį išmokęs, greitai jį iškraitydavo iš galvos. Teko Stepų mamytei trejus metus iš eilės berniuką vesti prie pirmos komunijos, ir jis vis nepataikydavo žegnotis. „Ir Šventos Dvasios amen...“ – sakydavo dėdamas ranką kažkur prie juosmens. Kunigas, nepiktas ir juokdarys, mėgdavo Vartiklį paerzinti: „Vaike, tavo kryžius į šulinio svirtį panašus!“

Ilgiausiai iš komunijos dienų berniuko atminty pasiliko tik bažnyčios palubėj kabas melsvas paukštis, išskėstais sparnais. Pirmąkart jį pamatęs, Vartiklis be galo apsidžiaugė ir suriko:

– Motule, karvelis!

Stepų mamytė jam kumštelėjo kieta tartum medine alkūne ir uždraudė pirštu rodyti į paukštį, kuris buvo ne kas kita, kaip šventoji dvasia.

O karveliai buvo vienintelė mažojo aistra. Laikė jis jų gerą tuziną⁸ porų: moliūginių, baltųjų ir tokių, kurių net vardų nežinojo. Daugiausia jis brangino vartiklius, mokančius kūlvertomis raižyti dangų, visuomet pasprunkančius iš vanago. Pirkdavosi juos arba išmeilikaudavo iš kito kaimo piemenų, kur retkarčiais išsiruošdavo deryboms, mainams, prisikimšęs kišenės senų spyruoklių, vielos ar sagų.

Buvo apylinkėj ir tokių, kurie, pavydėdami Vartikliui didžiojo karvelninko⁹ garbės, išsigalvojo atskridusius jo balandžius palesinti spirite mirkymais žirniais. Nusigėrusius ir apsvaigusius jie uždarydavo savo lizduose ir taip prisijaukindavo visam laikui. Bet ir Vartiklis nelikdavo skolingas: gavęs spirito, tokiu pat būdu vaišino priklydėlius paukščius. Po ilgų rungtyniavimų kaimo karvelninkai su Vartikliu padarė sutartį ir bonkutes su spiritu sudaužė.

Vartikliu jį praminė nuo to, kai spindinčiomis akimis išžiūrėjęs į padangę kūlvertomis besivartančius karvelius, pats savęs nejausdamas, suplasnojo rankomis ir, nuo skardžiaus pasiritęs žemyn, išsisuko koją. Žmonės vis mėgdavo jį gundyti:

– Parodyk, Tafiliuk, kaip tavo kertikliai iš vanago paspruko!

– Ne kertikliai, o vartikliai! – pataisydavo karvelninkas ir vaizdžiai parodydavo. Ne kartą su šalančiu krauju gyslose, sulaikęs kvėpavimą ir apžiojęs kumštį, iki kraujų kandžiodamas pirštus, jis sekė padangėje greitai didėjantį ir vėl debesyse išnykstantį mirties šešėlį. Ir ne kartą po ilgos, atkaklios kovos į laukus nukrisdavo tik baltos, krauju suteptos plunksnos. Vartiklis apžiūrėdavo jas ir keletą gražiausių įsidėdavo sau į kišenę. Tokiomis nelaimingomis dienomis, užmiršęs viską pasaulį, jis valandų valandas ištūnodavo lūšnos kampe, po didžiąja lentyna. Kai Stepų mamytė, susirietusi į kamuolį, atkalbėdavo poterius už visą gausingą šių namų giminę, sausai atsikrankštusi sakydavo:

– Eitum miego. Ko ten žiūri į tamsą? Akis dar pakerės kas...

– Galvoju ir galvoju, – atsiliepdavo Vartiklis lyg iš gilaus miego pabudęs. – Jau daug sugalvojau... Prieš vanagus, gyvates sugalvojau...

– ...Per amžių amžius amen, – neklausydama anūko, užbaigdavo senutė dar vieną maldą, atsiminusi užmirštą šeimos narį, ir tuojau paskėsdavo savo mergautiniuose pagalvuiuose. Namuose ir pasauly įsiviešpataudavo tylą, kurios nesudrumsdavo nė vasarai lauke apsigyvenusio svirplio smuikavimas.

– Neklausi, ką galvoju... Kodėl neklausi? – pasiteiravo po kiek laiko Vartiklis ir, nesulaukęs žodžio, užsnūsdavo nenusirengęs.

Atūžęs karas nesudrumstė šio ramaus gyvenimo. Kas gyvas išbėgiojo, bet Stepų mamytė atsisakė trankytis dievai žino po kokias šalis svetimuose ratuose ir tarėsi geriausia pasikliausianti apvaizda. Neišgąsdino jos nė kalbos apie artėjančius vokiečius, raguotus, su keturkampėmis galvomis.

Anūkas taip pat nenorėjo palikti savo karvelidės, nors šis didysis kaimo triukšmas: verksmai, daiktų krovimas, kasimas į žemę drabužių, varomų į girią gyvulių maurojimas, bliūvavimas jam ir patiko.

Vienas nepajėgęs visko susiglemžti, kitas, palikęs paršingą kiaulę, seną ar luošą kuiną, prašė Vartiklio jais pasirūpinti, žadėdami atvežti dar nematytų, skiauterėtų karvelių.

Vartiklis tekinas skriejo iš kaimo. Šokdamas per griovį, vienoje vietoje jis pamatė išsišiepusį, atmerktomis akimis, su kraujo puta dantyse šunį. Arčiau prislinkęs, vaikas nepaprastai nustebo. Šuns buvo tik pusė: galva ir pirmutinės kojos, o už kelių žingsnių – išrausta duobė. Berniukas dar sparčiau pasileido namo. Pasiėkęs kiemą, jis sulėtino žingsnius. Stepų mamytė, gulėjusi tarp kubiliukų, neišgirdo jo įeinant.

– Karas ir karas... šuo jau negyvas... – prašneko vaikas, išplėtęs akis į senę.
– Kodėl karas?

– Dievulėliau tu mano, kur tu trunkaisi? Pats neėdęs, dar mane seną marini. Imk auseklį¹⁰ ir atnešk vandens: duoninės padarysiu, – atsiliepė Stepų mamytė.

Vartiklis, dar valandėlę pamirkčiojęs, nepaleisdamas iš užančio karvelio, pasiėmė indą ir išėjo prie kūdros, kamuojamas sunkių minčių. Pasėmęs vandens, atsiklaupė prie auseklio ir atsigėrė keletą drungnų gurkšnių. Burnoje palikęs atsargą, apžiojo karvelio snapą ir jį taip pat pagirdė.

Vartiklio kakta susiraukšlėjo. Negirdimi, tik jam vienam suprantami žodžiai judino lūpas. Jis greitai pašoko, palikęs vandenį, viską pasauly užmiršęs, išsitraukė iš pašiūrės ilgą šatrą¹¹ su pririštu prie jos galo skarmalu ir kerte ėmė kabintis stogan. Beregint viršum jo šviesiaplaukės galvos suplevėsavo baltas skuduras. Skudurui įsilėkus, jis buvo panašus į ratu skriejančią paukštį.

Ši karvelininkų pramoga, suteikianti jiems daug džiaugsmo, visuomet pakiliai veikė Vartiklį. Berniuko smakras sudrėko nuo seilių. Jis nieko daugiau nematė, tik begaline gelme tyvuliuojančią dangų. Karo trenksmų išblaškyti karveliai išvydo baltą ženkla. Jų sparnų ramus švilpesys artėjo iš tolo lyg artimo žmogaus dūsavimas. Praėjo visa valanda, kai nebuvo girdėt šūvių, ir Vartiklis suko ir suko savo ilgą šatrą lyg žaisdamas prieš visą įnirtusią, sudulkusią, plieniu ir paraku alsuojančią melsvą žmonių galybę, potvyniu išsiliejusią visu slėniu, artėjančią, grasančią.

Vienu sykiu, lyg ženklą davus, sugriaudė ir sudrebėjo žemė. Siauru kyliu, krūmų ir kalvų priedangoje slenkančius vokiečius pamatęs priešas ėmė sėti į jų eiles ugnį. Stūksą kupstai, vejos ir krūmai pavirto gyvais žmonėmis, ir dūmai, garsai, ginklų švitėjimas susiliejo į rausvai pilką debesį, atsistojusį kalnu.

Lyg kas būtų pakuždėjęs kraigą apžergusiam berniukui: – Tafiluik, parodyk, kaip tavo karveliai vartos!.. – jis pasišokėjo į orą, išmetęs šatrą, ir, linksmai malkaluodamas rankomis, nusirito nuo stogo. Iš jo ančio¹² išsprūdo karvelis ir baltas lyg sniego gniūžtė, pakilo į dangų. Savo atviromis akimis Vartiklis jį palydėjo, šypsodamasis, išsitiesęs dilgėlėse, su mažute, nematoma skylute krūtinėje.

Šaukiant ir nerimaujant Stepų mamytei, jis ten išbuvo iki vakaro, tartum kuždėdamas:

– Galvoju ir galvoju...

Į vakarą dienos karštis sumažėjo, nurimo trenksmai. Įaudrintas šūvių oras bangomis siautė žydinčių rugių plotuos, iš kurių dulko žalsvi, duona kvepią debesys.

¹ Baterija – artilerijos būrys, paprastai ginkluotas vieno tipo pabūklais. ² Kūtė – tvartas. ³ Čia: nenustygstant krutėti, judėti. ⁴ Pridurti – paremti, padėti. ⁵ Bonkà – butelis. ⁶ Uriādnikas – carinės Rusijos apskrities policijos žemesnysis pareigūnas. ⁷ Dumburys – kūdra. ⁸ Tūzinas – dvylika vienetų. ⁹ Karvelninkas – kas mėgsta karvelius, kas juos laiko. ¹⁰ Ausėklis – žemas su ašomis (ausimis) kubiliukas. ¹¹ Šatrà – ilga, plona šaka, kartis. ¹² Čia: vieta už drabužių lig juostos.

1. Aptarkite kūrinio erdvę, novelės veiksmo laiką. Kuo kaime likusiems žmonėms grėsmingos veiksmo aplinkybės?
2. Išskirkite pasakojimo plotmes: retrospektyvią* ir tiesioginio vaizdavimo. Kas jas jungia?
3. Apibūdinkite pagrindinį veikėją. Kiek gyvenimo sąlygos veikia berniuko sąmonę? Kokios jo pagrindinės savybės išryškinamos? Kodėl Tafilis vadinamas Vartikliu?
4. Kodėl berniukui didžiausią įspūdį padaro „bažnyčios palubėj kabas melsvas paukštis, išskėstais sparnais“? Kaip šis vaizdinys siejasi su novelės pabaiga?
5. Aptarkite kūrinio nuotaiką, pasakojimo intonaciją, meninės raiškos priemones.
6. Kokia metaforinė novelės prasmė?

Mažasis ir didysis

Verandoje, plačioje vytinėje kėdėje, įsisiautusi į gėlėtą šilko „šlafroką“¹, sėdi vidutiniško amžiaus moteriškė ir skaito romaną. Retkarčiais jos nedidelė nosis krusteli, jau pradėjusios ryškėti veido raukšlės susimeta ties paakiais, ir tuomet, išsiėmus iš „šlafroko“ rankovės atlapo nosinaite, ji rūpestingai nusivalo ašaras. Netoli jos kojų, apautų rausvais naktiniais batukais, guli didelis taškuota galva, atkritusiais mėsingais žabtais šuo Kvintetas ir įsimylėjusiomis akimis stebi poniją.

Užgulę stalą, prie šaškių lentos, murpso² Antanas Dūda, muzikos mokytojas, pilkai gelsvu, panašiu į Kvintetą, taškuotu pakaušiu, ir sūnus gimnazistas, taip pat Antanas. Kartoninė šaškių lenta nuo ilgo ir dažno vartojimo jau nusitrynusi. Keliuose jos kvadratuose kėkso pora misinginių sagų, su vytimi, iš seno Dūdos švarko, kada jis dar buvo nuovados viršininkas. Tėvas ir sūnus žaidžia greitai, azartiškai. Tik pradėję partiją, jie stengiasi išsikapti, kad galėtų pakeist nemalonus akiai sagas tikromis šaškėmis.

– Tu ten nelaikyk po pilvu. Nukirtai ir mesk, kur vieta... – pastebi sūnui didysis Antanas ir po valandėlės priduria: – Nepasižiūrėk, ir pasideda vėl... Duok šen!

Mažasis Antanas kilsteli į didįjį užsiverkusias akis ir nori kažką saky-

ti, bet tėvas nervinga ranka surankioja iš po sūnaus pašonės baltus rutuliukus ir triukšmingai juos sukrečia į medinę dėžutę. Ant dėžutės šono parašyta „Maikäfer“⁴³ ir nupieštas didelis ūsuotas karkvabalis.

– Važiuok, ponas!..

Sūnus kurį laiką, įsikandęs pirštą, žiūri į lentą, paskum ryžtingai kelia savo šaškę ir, šokinėdamas ja per priešo rutuliukus, paliesdamas tuščius kvadratus, plonu, graudžiu balsu sako:

– Viena, dvi, trr-rys...

Padėjęs į vietą savo šaškę, grįždamas atgal, mažasis laisva ranka ima nukirstąsias.

– Pa-lauk! – sustabdo tėvas sūnų, rūščiai žvilgtelėjęs pro akinių viršų. – Kur trys? Kokios trys? Dėk atgal!

– Oo štai... – rodo mažasis žygio eiga, bet nukirstųjų akių nepaleidžia.

– Padėk, sakau! – tėvas smarkiai tviksteli per sūnaus atkištą kumštelę, ir šaškės, triukšmingai nukritusios, išsibėgioja grindimis.

– Tuoni! – atsiliepia priekaištingu, perspėjamu balsu moteriškė, kilstelėjusi nuo romano apsiašarusias akis, ir ilgai ilgai jomis stebi vyrą. Šuo Kvintetas taip pat ilgai žiūri į šeimininką. Bet didysis Antanas ir nemano atsigręžti į tą pusę, kur jo laukia dvi akių poros, tik, rusindamas⁴ pečius, lyg norėdamas iš jų išsilaisvinti giliai įsitūpusią galvą, ryja pro akinių viršų ėmusį mikčioti sūnų.

– Tik nepasižiūrėk, – tuoj nusuks. Užausg išėkvotojas...

Antanėlis staiga užsidengia veidą rankomis lyg gindamasis nuo smūgio ir pradeda kukčioti.

– Tuoni! – suskamba moteriškė jau garsiau ir pikčiau. Ji net pakelia nuo kėdutės kojas, ir atrodo, kad puls vyrą ūmai, iš pasalų, bet neatsiliks ir Kvin-tetas, kuris taip pat kilsteli. – Kaip tau nesarmata?⁵ Nerandi sau geresnio užsi-ėmimo? Ar tu nepaleisi to kūdikio?

Bet tuojau pat meiliu balsu:

– Antanėli, eikš pas mane...

– Ko čia toniuojies? – pusiau grįžtelėjęs į žmonos pusę atsiliepia didysis Antanas. – Teisybės negaliu tokiam pasakyt? Pamokyt nevalia? Aš jo be reikalo nebaru, būk rami!

Tėvas kiek palaukęs keliasi, daugiau jau nieko neatsako į žmonos dūsavimus ir, surinkęs išsimėčiusias šaškes, vėl grįžta prie stalo:

– Gana, gana! Pabirbei, – laikas ir užmiršt. Važiuok!

Praeina dar valandėlė. Didžiajam vis raginant, mažasis ilgai grėžia delnais akis, paskum jas nusivalo nosine, išsišnypščia ir šliurpčiodamas, vis nepaleisdamas nosinės, nežiūrėdamas į tėvą, paeina. Tėvas, norėdamas suraminti partnerį, atlaidžiu, nors ir susirūpinusiu balsu sako:

– Paeita nešlecheckai⁶... Ne-šlehec-kai... Ahm... visai... nešlecheckai...

Didysis Antanas vėl mosteli ore ranka lyg čiupdamas musę, paskum ima

vieną šaškę, antrą, grįžta prie pirmosios ir galų gale stumteli visai iš kito šono. Mažasis Antanas, prikandęs apatinę lūpą, net su raukšle kaktose, prasiveržęs pro išretėjusią tėvo kariuomenę, smarkiai žygiuoja tiesiu kampu į damas. Didysis tokiu pat greičiu ima ginti ir savo favoritę, dainuodamas:

Turi katins sau kačiukę,

Turi žąsinas žąsiukę...⁷

Sūnus, pakišęs kirsti netoli damų linijos, nuima paskutinę didžiojo Antano viltį ir, triukšmingai mesdamas į dėžutę rutuliuką, sako:

– Vuo!

Tėvas vėl žvilgteli pro akinių viršų į sūnų, piktai palydi jo džiūgaujantį judesį ir susivaldęs atsikerta:

– Vuo vuo vuo! Didelis daiktas! A jai jai! Še, griebk ir šitą! A jai jai, nepasieki, ponas? Nepasiekia... mūsų ponas nepasiekia... O gal šitą?

Didysis Antanas prasmunka su viena į damas ir, patrynęs rankas, atsilošęs kėdėje, linksmai pasiūlo:

– Lygiom, ponas?

– Oo šiu-gausiu! – kietai, nuspręstai atsako Antanėlis, netyčia sušveplavęs, ir šį jo ryžtumą patvirtina triskart šliurbtelėjusi nosis.

– Gerai, – staiga pagyvėja didysis, sukručius visu kūnu, – šiugauk, ponas, tik šiugauk... Jau maldauju, ponas, tik kaip nors malonėkit šiugaut...

Sūnus ima kryžmai šaudyti aplink vienintelę tėvo damą, kurią šis, ilgai neapsistodamas, vedžioja iš vieno lentos galo, į kitą.

– Šiugavai? O jeigu šišia atšišošime, ponas? A, tamsta čia?. Tamsta čia, malonėjote... gerbiamasis? O kad mes šišia, ponas?.. Ahm... Tamstos kombinėšion⁸ tikrai baišuš! U jo joi, koks baišuš!

Mažasis neatsiliepdamas stato slastus⁹ po slastų. Muzikos mokytojas, neišeidamas iš didžiosios linijos, didvyriškai laikosi. Tik vienu kartu didysis nuščiūva ir, lyg pelė, katės užpulta, taikosi lįst čia, ten, bet jau noroms nenoroms tenka kirsti pakištą ir atiduoti savo.

Didžiojo Antano žiaunos krusteli: betruksta menkos priežasties, ir jis, pykčiu, gėda verdantis, išsiverš pro kraštus. Mažasis Antanas norėtų pakilti, bėgti kur nors į sodą, kiemą, bet tėvas, pro nosį šnypšdamas, vėl sudėlioja šaškes, ir prasideda revanšas. Mažasis gerai žino, kas tokiais atvejais atsitinka, jei laimi jis keletą kartų iš eilės. Pralaimėti didžiajam dar baisiau: prasideda niekinimas, kikenimas, plaukų vėlimas.

– Ė, ponas, kapuckin? Tridi ridi raška, gavai rudą šešką?.. A, gavai? Tik nepradėk birbinti, vis tiek muzikantas nebūsi!

Jeigu Antanėlis tvirtai laikosi, tėvas nenusileidžia:

– A, a, a! Jau, jau birbia lūpa! Pradėsi, pradėsi! Kurgi nepradės vargšelis, – dvarą prakišo!

Ir tol didysis trina, slegia mažąjį savimi pasitikinčia tėvo ir auklėtojo jėga, kol neatbėga iš kambario ar nepakyla nuo kėdės didžiojo pati, o mažojo motina ir dar šuo Kvintetas. Tuomet Antanėlis tikrai ima verkti.

Prasideda revanšas. Iš lėto, vengdami staigmenų, priešai supa vienas kitą. Didžiojo Antano kaktoje sublizga prakaito lašeliai: trys jo rutuliukai galėtų spirtis, bet neįstengia nė iš vietos pajudėti. Didysis dar arčiau palinksta prie lentos ir ilgai rymo, krutindamas juodus antakius. Antanėliui atrodo, kad ir vabalas, išpieštas ant dėžutės, ima krutinti ūsus, o greitai ir šuo Kvintetas...

Ūmai, pakėlęs ranką, tėvas lyg išnirusiu iš plaštakos smiliumi pagrūmoja po Antanėlio veidu. Sakytum po žaibo, sudunda ir perkūnija:

– Tu man... nesišaiptyk čia!

Antanėlis ir nemano šaiptytis. Bet kol nevelu, jis bando iš užstalės pasprukti.

– O kur ponas? Prie futbolų... Drabužį plėšt? Pamokas išmokai? Sėdėk čia! Pinta kėdė subraška:

– Tuoni?

– Penkiskart penki? Na? Man čia nemurmėk, atsakyk, ką klausiu...

– Tuoni, ar nesiliausi?! – sako motina, padėdama ant kelių romaną. – Fui,

dar vadiniesi pedagogu!

– Peda-agogu! Pedagogu! Tavo kykas – tavo ir dalykas. Turi po nosim, ir skaityk. O aš jau žinau, kaip reik su tokiu. Na penkiskart penki!

Antanėlis neatsako. Neatsako todėl, kad dauginimo lentelę jis jau praėjo pradžios mokykloje ir jam net drovu į tokius niekus atsakyti, lygiai kaip drovu jam dabar būtų gatvėj jodinėti ant medinio arkliuko. Gal supratęs tėvo pašaipą, mažasis pasipurto ir pirmąkart garsiai, dauge su verksmu užprotestuoja:

– Tėtė pralošė, tai pyksta...

– Ką? – atsistoja didysis Antanas visu savo ūgiu. – Šitaip jau su tėvu?! Į akis, į akis jau kimba? Kad taip, tai – marš!

Didysis Antanas lyg kietomis replėmis, nusitveria mažąjį už ausies ir tempia per verandą. Antanėlio motinos ir didžiojo Antano žmonos krūtinė kilnojasi aukštyn ir žemyn, o akys svaido žiežirbas.

– Tuoni! – surinka ji ir trypteli minkštu bačiuuku į grindis. Gėlės vazonuose sudreba, Kvintetas atsistoja ir laukia savo ponios įsakymo.

– Klaupk čia! – šaukia didysis, nekreipdamas dėmesio į moters perspėjimą. Antanėliui ir netenka savo valia atsiklaupiti, – tėvas jį patupdo smarkiu timptelėjimu, pagrasindamas: – Kad būtum čia, kol grįšiu.

Paskum trinkteli vienos, antros durys, kniaukteli katė, kuriai ponas privėrė uodegą: didysis išeina pasivaikščioti.

Vėl subraška pinta kėdė, ir minkštais, švelniais žingsniais prieina Antanėlio mama. Ji mažajam nušluosto ašaras, pakelia jį ir nusiveda pas save į kambarį.

Antanėlis gauna šokolado. Jo galva priglausta prie motinos, kuri švelniai jį glosto. Čia pat ir Kvintetas gainioja nuo savęs muses, garsiai kalendamas dan-

timis. Mažasis aprimsta. Pirštą padažęs ašaroje, jis pradeda piešti sienų apmušaluose paukščiukus.

Ir pradeda Antanėliui atrodyti, kad jis sėdi klasėje, visi vaikai pavirsta šaškėmis, jis nukerta geografijos mokytoją ir numeta į didelę dėžę.

– Dama! – surinka kažkas jam į ausį.

Antanėlis krūpteli, šokoladas nukrinta ant grindų. Kvintetas pakreipia taškuotą galvą, apuosto šokoladą ir netrukus taip pat užsimerkia.

¹ Šlāfrokas – namų chalatas. ² Čia: tūnoti. ³ Maikāfer (vok.) – karkvabalas. ⁴ Čia: rūšinti – ju-dinti, kasyti. ⁵ Čia: ne gėda. ⁶ Čia: neblogai. ⁷ „Turi katins sau kačiuokę...“ – eilutės iš Prano Vai-čiaičio eilėraščio „Daina girtuoklėlio“ (pirmoje eilutėje turėtų būti: „Turi katinas kačiuokę“). ⁸ Kombinacija. ⁹ Slāstai – spāstai.

1. Pavadinimas rodo pagrindinę kūrinio temą – vaiko ir suaugusiojo santykiai. Kokią jos vaizdavimo perspektyvą atskleidžia autorius? Kokia statusų hierarchija koduojama pavadinimu?
2. Aptarkite novelės sandarą: erdvę, veiksmo laiką. Ar vaizduojamas laikas sutampa su veiksmu? Kodėl kuriamas uždaros erdvės įspūdis? Kaip toks aprašymas atskleidžia veikėjų santykius?
3. Koks vaizduojamas pasaulis? Apibūdinkite veikėjus. Kokie jų tarpusavio santykiai?
4. Paaiškinkite priešpriešos reikšmę. Kaip ir tarp ko ji kuriama? Kokią reikšmę kūrinio kontekste įgyja tėvo profesija?
5. Aptarkite stilistinę raišką. Koks pasakotojo požiūris į „šaškių dvikovą“? Kaip jis atskleidžiamas?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Albertas Zalatorius, „Ankstyvųjų Petro Cvirkos novelių poetika“, *Petras Cvirka – mūsų amžininkas* / sudarė Marina Baublienė, Vilnius: Vaiga, 1979, p. 104–111 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Albertas_Zalatorius._Ankstyvųjų_Petro_Cvirkos_novelių_poetika.LH5703A.pdf)
- Vytautas Kubilius, „Petro Cvirkos kūrybos kontaktai su pasauline literatūra“, *Petras Cvirka – mūsų amžininkas* / sudarė Marina Baublienė, Vilnius: Vaga, 1979, p. 174–179 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Vytautas_Kubilius._Petro_Cvirkos_kurybos_kontaktai_su_pasauline_literatura.LH5703B.pdf)
- Mindaugas Tamošaitis, „Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka prieš okupacinių dešimtmečių“, *Colloquia*, 2010, nr. 24, p. 50–71 (el. prieiga: http://www.lti.lt/failai/Nr24_Str_Tamosaitis.pdf)
- Istoriniai Lietuvos nacionalinės televizijos 1947 m. gegužės 2 d. kadrai: „Lietuvos rašytojas, politinis veikėjas Petras Cvirka“. Režisieriaus R. Verbos filmas apie rašytoją Petrą Cvirką. Scenarijaus autorius – R. Šilinis, operatorius – V. Kostiuogovas, LKS filmai, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/7412>

IEVA SIMONAITYTĖ

(1897–1978)

Ieva Simonaitytė priklauso prie tų, kurie neatplėšiami nuo juos išauginusios aplinkos, yra tiesiog tos aplinkos sukurti, o jų giliausios kūrybos šaknys, įleistos gimtojo kampo dirvoje, traukia iš jos gyvybingiausius maitinančius syvus. Ieva Simonaitytė ir Klaipėdos krašto lietuvių gyvenimas – tai viena nedaloma sąvoka. Čia glūdi ir rašytojos savitumas, ir jos vieta, o kartu ir reikšmė mūsų literatūroje.

Irena Kostkevičiūtė

I. Simonaitytės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Aukštųjų Šimonių likimas (ištraukos)

I. Aukštujai šiandien

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas.

Maironis

Jeigu prisikeltų šiandien iš kapų vienas kitas senelis, kuris gimęs augęs Aukštujuose, ar jis beatsisektų tenai? Kaži. Nors Aukštujai ir visai ne miestas, o tiktai paprastas kaimas, vis dėlto jis nebe tas pats kaip kitados. Manding, jau niekas ir nebesako dabar „Aukštujai“, kaip kitąkart. Užaugusi antroji, trečioji karta seniai jau užmiršo tėvų, protėvių papratimus, išdalino Aukštųjų šilus, ganyklas ir pavadino kaimą kitaip.

Šiandien ant Aukštųjų kalno stovi bažnyčia, maža, bet daili ir jauki bažnytelė. Statyta dar nelabai seniai. Įeini į ją, ir rodos, kvėpia čia dar visa kas šviežumu. Rasi ir dėl to ji tokia jauki, kad neturi dar jokios vadinamosios istorijos; kad patys matėme, kaip jos kampinis akmuo statytas – ten, ant Aukštųjų kalno, ant lekiančiosios smilties; kaip jos mūrai kilo aukštyn ir aukštyn, kaip išaugo jos bokštas virš pušų galvų su kryžiumi, kuris „rodo kelią danguna“, kaip sakydavo kunigas.

Rasi ir dėl to ji žmonėms tokia maloni, kad patys rūpinosi jos statyba; patys ranką pridėjo, vargo, akmenų priritino; arba: posėdžiavo, tarėsi, ginčijosi, paskui vėl sutiko. O juk patys sodino ir lapuočių medelių aplink ją. Jų, deja, daug nudžiūvo, palikdami vietą pušaitėms ir eglėms, kurios, rodos, nė nemano trauktis, nes juk jų čia tėviškė. Bet išvermingesnieji, – keletas klevų, – pakėlė drąsią kovą su smiltim ir saulės kaitra, ir šiandien jie puošia Aukštųjų kalną. Jie yra lyg simbolis, kad tik kovojant tegalima išsilaikyti.

Aukštųjų bažnyčioje beveik dar nesimato mergaičių su kepuraitėmis, bet tik su dailiomis baltomis ir margomis skepetėlėmis. Daug čia matyti juodų skepetų, – ar tai šilkinų, su kutais, – tokiomis puošiasi turtingosios apylinkės ūkininkės, – ar tai paprastų vilnionių, kurias nešioja mamuzės senolės, išimtininkės¹, ištikimiausios bažnyčios lankytojos. Jos visada sėdi pirmuosiuose dešinės pusės suoluose, po koru². Niekada jos nesižvalgo aplinkui, o lenkia galvą prieš altorių. Jos yra pamaldingiausios bažnyčioje dūšios.

Ir aš nesižvalgau... tik šios senolės sėdi man prieš akis, taigi matau jas. O ir negaliu akių atkreipti: rasi atsisuks šita sulinkusi senutėlė, rasi kaip nors pamatysiu malonųjį jos veidą; jis, berods, bus pilnas raukšlių, kurias įbrėžė ilgų, didžiųjų vargų, skausmų ir rūpesčių metai. Ir kas nepažįsta Aukštujuose vargų ir rūpesčių! Laukiu, kad atsisuktų, tikiu, kad bus pažįstamas – toks malonus, kad norėtum jį apkabinti.

Ir atsisuko... visai iš netyčių. Ne, tai ne tas veidas, kurį vyliausi pamatyti. Svetimas jis, bet vis viena jis aukštujiškis ir rasi dėl to toks malonus. Dar ne taip labai seniai šių moterėlių tarpe dažnai matydavau moterų su pirmočiais³, arba apvaliai aprištomis galvomis. Šiandien to jau nebėra.

Pamūryje, pirmuose suoluose, sėdi bažnyčios seniūnai, vietininkai ir kiti garbingi senoliai. Dar vienas kitas ilgais plaukais, kurie balti kaip žydinti pavasarį obelis, kaip sniegas vidury žiemos. Nežinau, kodėl šaiposi kitataučiai: Langhaarige Litauer⁴. Manding, jie nežino, kokio tai prakilnumo liudininkai, – šitie ilgieji, baltieji plaukai. Ir aš taip myliu šiuos ilgaplaukius ir pražilusius lietuvininkus, aš juos visada mylėjau!

Ant korų vaikinai, kurie jau šiek tiek suaugę. Ne tiek jau jie pamaldingi. O kaip ir galima! Juk, aure, žemai sėdi daug dailių mergaičių. Visos tokios jaunos!

„Kaži, katra man tiktų? – galvoja jaunikaitis, kuriam jau pradeda ūsai dygti. – Ana, ten, kampe, labai turtinga. Tėvas jau seniai nori ją kur nors iškišti, tik ji ne taip jau daili, nosis truputį kreiva, ir... „vieną sparną eina paleidusi“. Ana, aure, su ta geltonąja skepeta būtų labai daili ir šiek tiek gauna dalies, tik nosį riečia. Vieną kitą sykį užmeta akį ant korų, o paskui išdidžiai ir greit nususuka. Ji, tur būt, mano, kad tie, kurie ten, viršuje, sėdi ir smalsiai žemyn žiūri, jos neverti. Ji susiras geresnį...“

O kas ta ten, ta tamsiąja skepeta? Ak, ta mergelė man patinka! Reikės pasiteirauti, kas ji tokia ir kiek jos tėvas duos dalies. Kad ji ūkininko dukra, tai matyt iš visa ko. Nors vieną kartą pažvelgtų aukštyn. Nežiūri, ir gana.“

Tokios ir panašios mintys jaunikačių, sėdinčių ant šoninių korų.

Įeina kunigas. Taip pat vyliausi pamatyti seną, pažįstamą veidą. Bet ir šitas jau svetimas. Kad ne tie mūrai, kad ne tas altorius, prie kurio, rodosi, dar tik vakar klūpota, kad ne anie žodžiai ten, aukštai, prie sienos: „Eikšte šen Manėpi visi“, visa būtų lyg svetima.

Bet ne. Štai liturgija, mišių apreiškimas. Kunigas paskaito atmintinai ži-

nomą biblijos legendą. Ir galingai, didingai sugriauja vargonai, ir pamaldingai lenkia galvas tikintieji, su šventiška pagarba pritardami:

*Ir visos žemės, ir visos žemės
Yra jo garbės pilnos!*

Ir jei dar krislelis svetimumo tavyje buvo, tai jis seniai jau pradingo, išgirdus motinos kadaise giedotas giesmes.

Tai tokia ta Aukštųjų bažnyčia iš vidaus šventadieniais. O lauke, aplinkui – visur auga pušys, pušys, pušys! Aukštos, tiesios, plačiašakės pušys. Ir viena kita eglė, bet jų jau rečiau.

Už bažnyčios, atkalnėj, į šiaurę, – ten tokia pat lekianti smiltis, – stovi Aukštųjų mokykla. Mano supratimu, jau seniai ji čia stovi. Už bažnyčią ji senesnė. Kol bažnyčios nebuvo, ji viena nušviesdavo Aukštujus; ji buvo pirmoji plytų statyba Aukštujuose ir todėl didingai stiepė savo stogą tarp pušų. Kol bažnyčios dar nebuvo, – pasakojama, – šventadieniais čia būdavusios bažnytinės pamaldos.

Mokyklą seniai čia stovint galima spręsti ir iš to, jog darže pasodintos alyvos jau šauniai paaugusios, visai nežiūrėdamos lekiančiosios smilties. Jos siekia net aukštojo mokyklos stogo ir seniai jau žydi pavasarį.

Tuoju už mokyklos – smilčių kalva. Ant šitos kalvos kapinės. Senos tai kapinės. Visokio amžiaus žmonės čia paguldyti. Tai ženkliną kryžiai, kurie dar audrų neišlaužyti, vėjų neišblaškyti. Menkai bėra jų iš senesnių laikų: vienas kitas ažuolinis, ir tas pats jau pusgriuvęs. Ir gerai taip: kaimas metai nuo metų didėja, žmonių daugėja; daug miršta jaunų, dar daugiau senų – visiems reikia vietelės kapinėse. Kelis kartus jos jau didintos.

Šiandien kapinės sumodernintos. Jau daug geležinių kryžių čia matyti, net su lietuviškais įrašais, kurių kalba kartais ir labai sudarkyta. Pas vieną tokį kryžių stoviu ilgai ilgai ir noriu įspėti, kas čia parašyta. Bet veltui pastangos. Ant geležinių kryžių užkabinėti perliniai vainikai, kurie nebrangūs, o be galo puošia kapus. Ilgai laiko... Net paminklų iš cemento ir plytų čia pastatyta. Jie, tiesa, stovi čia jau ilgesnį laiką, ir vienas kitas jau pargriuvęs, o kiti netrukus gali griūti. Galima dar, rodos, prisiminti, kada jie čia buvo pastatyti. Neprašė niekas tam tikslui leidimo ir niekas nesipriešino jų pastatymui. Ir kam tai? Juk cementiniai paminklai pastatyti svetimtaučių svetimtaučiams.

Jie Aukštųjų kapinėms nė kiek nepritiko. Jie atrodė tokie mandrūs, tokie išdidūs ir žvelgė vis per tvorą tolyn į ganyklas ir šilynus, lyg lauktų ko nors ateinant, kas juos išvaduotų iš šios jiems nepritinkančios vietos. O kryžiai medinukai, įbauginti paminklų išdidumo, kone visai sulindo į žemę, nes gėda jiems buvo tos savo prastybės. Bet šiandien ir anie paminklai jau nebedidžiuojasi, nes ir jie dešimtmečių apkramtyti, pradeda net drebėti, jei juos palieti.

Kapinės keturkampiu apaugusios įvairiais medžiais, ypačiai pušimis ir eglėmis, kurios jau senos ir perkaršusios. Jos niūniuoja kaip kitąkart, taip ir šiandien savo amžinybės giesmę, slėpingai, tyliai. O tačiau tai skamba lyg

balsas motinos, užmigdančios savo taip mylimą verkiantį vaikelį. Jų tarpe yra ir kelios apušėlės⁵. Jos dreba ir virpa lyg nuodėmingos vėlės, įbaugintos pragaro kančių, iš kurio nebeišeisi, kad ir paskutinį pinigėlį užmokėsi. Ant kapų stovėdamas, toliau atkalnėj į šiaurę matai dar žandaro namus baltuojant ir raudonuojant tarp žalių beržų ir gluosnių. Bet čia jau nebe Aukštujai, taigi ir grįšime. Ant kito kampo, vakarų link, priešais bažnyčią, stovi vėjinis ketursparnis malūnas. Neseniai jis čia pastatytas, tačiau jau nebeatrodo naujas. Jis tiek įdomus, kad parsiplovė, – manding⁶, iš Lankos, o rasi ir iš kitur, – į Aukštujus. Ir tiek jo istorija svarbi. Kol jo dar nebuvo, ganydavosi čia avys. Ir ne kartą jau šiek tiek paūgėjęs avinukas imdavo vyti vaikus, pareinančius iš mokyklos. Kartais jis išbandydavo savo ragelius į artimiausią medį ar akmenį. Kai kuriais metais augdavo ir žydėdavo čia trepejulės⁷ geltonų geltoniausiai.

Ant trečio kampo, pietryčių link, priešais bažnyčią, stovi karčema.

Juk kur dievo namai, čia ir velnio namai turi būti, – pyko kai kurie žmonės tuokart, kai ją statė. Bet paskui ir patys užkrypdavo gauti šilumos ar drąsos.

Tik ant ketvirto kampo, į pietvakarius, šalia keleto nuremplėjusių⁸ pušų, nieko daugiau nėra. Čia rudenį aukštujūškiai roputes parūsiuoja⁹. Mat, smiltis, aukštai, – menkai šiaudų tereikia.

Šitie keturi kampai sudaro kryžkelį. Pirmiau čia būta smiltingų vieškelių. Bet dabar jau supiltas plentas, jungiąs kaimą, taip sakant, „su visu pasauliu“, nes rytų link jis veda tiesiai į Lietuvą, o vakarų link – į Priekulę, kur turgus ir geležinkelio stotis.

Naujojo plento pakraščiais, tiesa, iškapotos žaliosios pušaitės ir jų vietoj pasodinti lapuoti medeliai, kurių vienas kitas tikrai žada augti ir puošti Aukštujus. Bet pastebėjau, kad pušys nesiduoda naikinamos, o dygsta, auga ir nesodintos.

Šiandien apylinkėj gyveną ūkininkai kone visi naujai pasistatę. Visur, kur tik žvelgi, matai raudonuojant, baltuojant ar marguojant ūkius. Pasodintieji namų daržuose vaisiniai medukai, kaštonai ar liepos ties prieangiais jau medžiais paaugę ir dailiai gražina sodybas.

Niekur čia nebeprisklausau ir, kur nors įėjus, vargu galėčiau padėti galvą, pailsėti, bet vis dėlto, matydama tą malonųjį vaizdą, jaučiuosi esanti gimtinėj. Ir pro akis patraukia vaizdas iš dar ne taip labai tolimos praeities: štai trobelė, iš molio drėbta, šiaudais dengta. Užėjus didžiam lytui¹⁰, ne kartą įlydavo pro šiaudinių stogelį, kartais bemiegant naktį pradėdavo tiesiog ant nosies varvėti. Vienam trobelės šone – daržas, kur riešutynų ir vyšnių būta. Po tais medžiais lyg iš apsirikimo pabarstyti kasmet augo ir margų margiausiai žydėjo lietuviški gvazdikai.

Ant daržo tvoros pakabinti skalbiniai džiūti. Ir kaip jie linksmi plasnoja vėjo užgauti! Antrame trobelės šone tarsi per kits kitą sumėtyti stovi seni medžiai: apušės, jovarai, beržai svyruokliai, net vienas senas ažuolas. Ir štai visa eilė senų senų pušų, kurios tiek perkaršusios, jog, vėjui pakilus, jau nebeošia, nebedejuoja, o traška ir braška; tai savotiška jų kalba, lyg seno seno tėvelio, kuris kažgi kuo nepatenkintas tyliai sau niurna.

Palei pušis tvora, už tvoros pūdymas, kur žiemą vėjai gaudosi, vasarą karvutė šemargė ganosi. Ten eina vieškelis. Čia vieškeliu pakraščiai jau apaugę alksnynais, vienas jų didesnis, antras mažesnis, o kiti griovy slapstosi.

Bet kas antai? Ak, tai atvažiuoja puikiais keturiais gretima kinkytais arkliais karieta. Priešakyje sėdi vežikas ir dar vienas, – bene tarnas? – abu sustingusiu tiesiog iš pagarbos: karietoj sėdi kunigaikštienė Oginskienė. Ir perūžia karieta per Aukštųjų lyg meteoras, pasirodęs padangėse. O mažos mergaitės akys lydi toli toli pilkajį dulkių debesį, ir mažojo svajotojos krūtinėj atbunda ilgesys.

Jeigu vežikas ir tarnas taip bingtai¹¹ aprengti, kokia jau bent pati kunigaikštienė? Niekas Aukštųjų Oginskienės nematęs, užtai ir eina visokie spėliojimai. Kaimyno Jurgutis ne tiek jau svajoja apie kunigaikštienę, kiek apie rauduosius žirgus, kurie visi kaip vienas: vienaip kaklus išrėžę, lyg iš kokios pagarbos, lyg iš puikumo. Nė botago jiems nereikia.

– Kaži, kokie Oginskienės rūmai bent jau bėra?

– Ak, labai gražūs! – paaiškina Jurgutis.

– O kas tau sakė?

– Tėtis pasakojo. Jis, tiesa, ir nėra matęs, bet žino. Visa kas kaip auksas ten žiba, o tų arklių...

Bet mažos svajotojos vaizduotėj ne auksiniai pasirodo rūmai, – aukso spalva visai negraži, jos supratimu, – tik dangaus mėlynumo, ryto aušros rausvumo ir saulės spindulių skaistybės. O rūmuose viešpatauja kunigaikštienė, graži kaip angelas. Jos ilgas ilgas rūbas velkasi žeme, mirga ir žvilga sidabru!

Tokia tai mažos kaimo mergaitės svajonė.

O tikrenybėje nukaršusioji kunigaikštienė, apleidusi savo tamsųjį, nejuokųjį rūmą, vyksta į kažkokį kurortą pataisyti savo silpną, amžiaus palaužtą sveikatą.

Už trobelės, į pietus, atkalniukas¹² iš skaisčiausių geltoniausių smilčių. Čia tai būta anos mažos mergaitės karalijos, čia saulės atokaitoj praleista vaikystė. Čia iš smilčių pastatyti kasdien nauji rūmai ir dvarai pagal lakiosios svajonės sumanymą. Jeigu naktį ir varėdavo ant nosies lytus – ką tai reiškė? Užtai kitą dieną ir smiltis būdavo tvirtesnė, ir rūmai, pastatyti pagal jos fantaziją, ilgiau laikydavosi.

Jeigu ir trūko vieną kitą dieną duonos ar dėl to, kad vėjo nebuvo, arba kad grūdų kampilis jau švariai iššluotas, – nesvarbu: svajonės karalijoje, minimoj smilčių atkalnėj, buvo visa ko. Net per daug. Čia tai buvo užmaršos jūra, kur paskėsdavo vargšės nuskriaustos našlaitės išalkio krintimas ir širdies sopėjimas.

Anoj smilčių atkalnėj ne visada būdavo rūmai statomi. Ten, sėdint saulės atokaitoj, mintys su baltais debesėliais išklysdavo į padanges, kur juos varinėdavo vėlužis šen bei ten, visai be programos.

O kartais tos pačios mintys pakildavo su gandru, kuris už skūnios¹³, se-name klevo medyje, turėjo savo lizdą, su vyturėliu arba ir kitu aukštai lekiančiu paukščiu į padanges pasklandinėti. Arba skrisdavo sau vienos į nežinomus kraštus, kur traukė ir viliojo ilgesys. Aplink smilčių atkalnę toli ir plačiai nieko

nebuvo, kas būtų trukdęs akims ir mintims keliauti į nežinomus kraštus.

Vien senas, jau labai apgenėtas kadagys stovėjo artybėje. Jo viršūnė dar dailiai žaliavo. Tik pasiekiamosios šakelės buvo jau visos nugenėtos. Ne dėl dailumo, bet kad reikėjo pasmilkyti kambarį. Tai ir atsiedavo parsinešti šakelę po šakelės, kartais mažesnę, kartais didesnę, pakišti po žėdu¹⁴ ir, reikalui esant, užkurti.

Kartais ateidavo mergaičių iš kaimynystės ir nusigenėdavo kadagi verbų dienai. Tą dieną jos eidavo į Žemaitiją, į katalikų bažnyčią, ir ten duodavo kadagi pašvęsti. O pašvęstu kadagiu pasmilkytas ligonis „visada“ išgydavo...

Juokiantis saulei tiesiai iš dangaus ir mergeitei vos bepakeliant jos spindulių kutenimą, palenkėdavo kadagys savo galvą, ir jo šešėlis imdavo ją savo prieglobstin. Ir kaip malonu būdavo tuomet ilsėtis ir svajoti jo pavėsy!

Laikai mainosi.

Šiandien to viso nebėra. Vieškeliui plentu likus, alksneliai visi jau iškapoti. Kunigaikštienės keturiais raudais žirgais kinkytos karietos seniai jau Aukštųjų Oginskienės nebematė.

Ir jovarų, ir pušų, ir beržų, ir senojo ažuolo nebėra. Didžiojo klevo už skūnios su gandro lizdu taip pat nebėra.

Ir smilčių atkalnelio, tos kūdikystės palaimos, ir senojo kadagio – nebėra.

Tikroji kaimo tylą šiandien Aukštųjų Oginskienės jau dingę. Motociklai, automobiliai tik lekia lekia kryžių kryžiais. Oras, čia pirma kvėpėjęs pušimis, berželiais, šiandien pakvipęs benzinu. O prie užimo, birbimo, brungzdimo ir dulkių netikėtai greit priprato Aukštųjų gyventojai ir jau nebekreipia dėmesio į tai, kas dedasi ant plento, kuris juos jungia su visu pasauliu.

Tiktai senos, apkerpėjusios pušys ties bažnyčia purto galvą, nebesuprasdamos šiandieninės padėties.

Todėl dar kartą grįžkime į Aukštųjų kalną ir ten sustokime. Ten mūsų laukia slėpiningoji praeities knyga. Ji atvira. Ir štai jau skleidžiame lapą po lapo ir skaitome. Mes skaitome apie kitą kartą, apie Aukštųjų senovę, apie Aukštųjų Šimonių likimą.

¹ Išimtininkė – ta, kuri gyvena iš išlaikymo, kurį duodavo tėvai, atiduodami ūkį vaikams.
² Kōras – paaukštinta vieta bažnyčioje chorui.
³ Pirmočiai – senoviniai viršutiniai drabužiai.
⁴ Ilgaplaukiai lietuviai.
⁵ Čia: epušėlės.
⁶ Manding – turbūt.
⁷ Trepejūlės – lubinai.
⁸ Čia: surambėjusių.
⁹ Rūsiuoti – pilti į rūšį.
¹⁰ Čia: lietui.
¹¹ Čia: gražiai, puošniai.
¹² Čia: nuokalnelė.
¹³ Čia: klūonas, tvartas.
¹⁴ Čia: už lubų sijos.

1. I. Simonaitytė savo romanu atskleidžia Mažosios Lietuvos istoriją. Kaip pradeda pasakojimas? Apibūdinkite topografinį Aukštųjų vietovės aprašymą. Kuo jis ypatingas? Kaip kuriamas? Kokį vaidmenį čia atlieka pasakotojas? Kieno vardu ir iš kokios laiko perspektyvos pasakojama?
2. Kokią reikšmę pasakojamai istorijai teikia laiko kaitaliojimas: dabar ir tada? Kokios detalės atskleidžia pasakotojos santykį su aplinka? Apibūdinkite šios dalies nuotaiką, kalbėjimo intonaciją.

II. Matas Šimonis

Senasis bokštas Įsros pakrantėje

Ryto rasoje atsipraususi, užtekėdama skaisčiai prašvito pavasario saulutė. Lyg mergaitė, jauna, daili, pasipuošusi, ji nori pamatyti savo veidą Įsros upės vandeny. Bet krantus sergstą krūmeliai, rodosi, tyčia lankstosi vienas prie kito lyg išdykaują vaikučiai, kurie dedasi turį kažį kiek paslapčių į vienas kito ausį pripasakoti, ir niekur negali saulutė pro juos prasiskverbti.

O Įsra teka ramiai sau tolyn, nėmaž nesirūpindama dėl medelių ir saulutės kabinėjimosi.

Nusibodo pagaliau saulei išdykaujančių krūmelių lankstymasis, ir įžambiai ji pakilo aukštyn, virš krūmokšnių galvų. Bet ir taip dar ne visos kliūtys nugalėtos: dar viena didesnė, atkaklesnė, negu kitos – tai senasis bajoro Šimonio rūmų bokštas.

Kiek amžių jis jau stovi čia, ant Įsros kranto, niekas nežino ir niekas nežinos. Galingai, nepajudinamai jis čia stovėjo nesuskaitomus metus, budėdamas lietuvių sargyboje.

Šiandien jau niekam nebereikia jo sargybos. Šiandien jo plyšiuotos sienos ne tam, kad lietuviai, čia pasislėpę, šaudytų savo strėlėmis į neatmušamus priešus, kurių pulkai, nesuskaitomi kaip žizdrai¹⁵ prie jūros, puola bajorų pilį. Taip, kitados čia tikros pilies būta. Bet, amžiams slenkant, ir griūvančioji pilis liko be prasmės. Ir vienas sumanus Šimonių protėvių pastatė čionai tvirtus, sau, savo vaikams ir vaikų vaikams namus, kuriuos aplinkiniai būrai rūmais praminė. Visas nereikalingas kampuotas sienas ansai protėvis nugriovė.

Tik bokštas pasiliko, nors jo taip jau nebereikėjo. Bet bokštas ir šiandien dar nežino, kad jis nebereikalingas. Jis dar, manding, nesupranta dabarties. Jis dar vis tebegyvena atminimais ir kažį ko lyg laukia. Ne laisvės kokios. Jis visai yra užmiršęs, kad paskutinė kadaise buvusi kruvina kova baigėsi lietuvių nenaudai, ir šiandien jie gyvena svetimoj ponystėj. Tiesa, jis daug karo gaisrų matęs, daug karo šauksmų girdėjęs, ir to jis neužmiršęs. Todėl jis visada dar pasirengęs atmušti kažkokį priešą, norintį užpulti Lietuvą.

Juokingas tas senis bokštas. Jis nė pats nebežino, kad tie plyšiai, kur kitados lietuvių šaudyklės kyšojo, šiandien net labai padidėję. Todėl jis kartais atrodo lyg bedantis senelis. Vėjai švilpia ir ūbauja pro anuos plyšius, gaudydami vienas kitą. O tai girdisi lyg kad senis švepliotų.

Bet bokštas, aukštas, platus ir dantuotas, stengiasi atrodyti garbingas. Saulės spinduliai tai žino, užtai ir apipina senio galvą auksiniu vainiku. Ir senis bokštas jaučiasi esąs teisingai tokios garbės vertas. Ir jau truputį per daug išdidęs vaikiškasis senis žvelgia patsai Įsros vagon – nori stebėtis savo didybe. Įsra žino, kad senis jau niekingas, bet nenori užgauti jo šlovės. Ji nori palikti

jam nors tą paguodą ir dėl to padailina jo išvaizdą. Ir senis bokštas džiaugiasi, patenkintas savimi!

O kad pro jo prodančius atsispindi saulutė Įsros vandeny, to jis nebepastebi.

Ir ano senojo bajoro, kuris bokšto požemyje ilsisi, statytieji rūmai jau sens-ta, kai kur jau linksta. Šiandieninis rūmų savininkas taip jau skaičių metų ant savo kupros neša. Šauniai sulinkęs, žingsniuoja jis per kiemą. Ir beveik norisi jį sulyginti su senuoju bokštu, kuris jau krypsta į šoną.

Bet juk Šimonis jau nebematęs jokių atūžiančių karo bangų, užvirstančių Lietuvą, kurias matė plyšiuotasis, dantuotasis bokštas. Juk jam jau nebereikėjo tvirtis ginklo, ginti savo tėvų žemės. Seniai seniai jau jo tėvų tėvams ginklas išdaužtas iš rankų. Seniai seniai jau mylimasis kraštas yra svetimtaučių rankose. Bet jis pasilaiko dar bajoro vardą. Bajorų dvasioj vaikai auklėjami ir mokomi, kaip gerbti ir ginti bajorišką savo kilmę ir vardą.

Tiesa, ne kardu prie šalies, kaip protėviai kitados, jis gina tėvų palikimą. Bet to ir nereikia: svetimtaučiai jo neužkabina, nekliudo, lyg jo visai nebūtų. Rasi tatau taip sunkiai slegia senį. Rasi dėl to linksta jo kupra. Rasi...

Bet Šimoniai moka tylėti. Jie neišplepa kitiems savo sielos paslapčių. Siaučiančią audrą krūtinėj jie sau vieni numalšina. Tik Šimonio veide likimas savo skaptu įrenčia vieną bruožą po kito. Juo senyn jis eina, juo bruožų daugėja. Jų jau niekada nepaslėpsi, juos pastebi ne tik priešas, bet ir draugas. Tik priešas nesidomi jais, o draugas su pagarba lenkia galvą prieš Šimonį.

Bet Šimonienė visai jau ne viduramžių lietuvių karžygė. Dar niekada ji nepamanė, nepagalvojo, kaip tai buvo, kaip tai atsitiko, kad čia, lietuvių žemėje, viešpatauja svetimieji. Nėmaž jai tat nerūpi.

O ji taip pat bajorų giminės. Jos lopšys Priegulos pakrantėj stovėjo, senoj Zigmanto pily. Ir jos senoliai kita apšlakstė Lietuvos žemele, gindamas ją nuo priešų. Seniai tatau buvo, rasi ir todėl jai nebemalonu tai prisiminti.

Ir ji nėmaž nesisieloja, kad jos tėvų senoji pilis svetimųjų „Burg Siegesmund“ pavadinta ir kad ateiviai joje viešpatauja.

Tik vieną rūpestį tepažįsta Šimonienė: savo vaikus užauginti dievo baimėje ir ištikimais karaliaus valdiniais. Bet Šimonių vaikai iš tėvo geriausiai žino, kas jie, ko jie verti. Ir, galvą aukštai iškėlę, jie žengia savo keliu.

Ir vakar, – kaip jau paprasta, – pavakary tėvas Šimonis, suvadinęs savo keturis sūnus, tyliai žengė iškrypusiais ir drebančiais laiptais aukštyn, vis aukštyn į bokštą, kol pasiekė jo viršūnę. Ten nusiėmė jis kepurę – ruošėsi melstis. Ne, jis dar vis nesimeldžia dievui, kuris jiems, lietuviams, svetimųjų įpirštas ir kuris ne lietuvių, tik svetimųjų maldas teišklauso. Senis Šimonis lenkia galvą prieš užmirštąjį senovės lietuvių dievą, kuris visada su lietuviomis buvo, kol lietuviai jį maldoj atsiminė.

Ir senis tyli ilgai ilgai, tik lūpos juda be žodžių.

Tada prižengia tėvas Šimonis prie bokšto krašto, pamoja vaikams – tuo tarpu jau ir abi dukrelės čia atsiradusios.

Iškelia tėvas ranką ir rodo į tolį. Niekur nieko nematyti. Ir iš svetimųjų nė vienas nežinotų, kas ten galėtų būti. Bet Šimonio vaikai žino, ką tėvas jiems nori parodyti. Ir jie mato.

– Ten! – sako Šimonis.

Vaikai linkteria galva ir laukia, ką tėvas daugiau pasakys, nes tai be galo įdomu, nors ir kaskart tas pat.

– Tenai! – pakartoja tėvas.

Taip, ten stovi senas, pakrypęs ir apsvilęs ąžuolas. Kadise ten augo iš vieno kelmo du kamieniai. Bet kartą, – o tai dar ne taip labai seniai, – užėjus baisiai audrai, norėjo pasislėpti po juo vokiečiai, grovas¹⁶ Stolbekis, dabartinio Stolbekio, Šimonio kaimyno tėvas. Ir lygiai jam ten palindus, trenkė perkūnas į ąžuolą, susmulkino vieną ąžuolo kamieną į šipuliukus, o iš vokiečio liko anglis.

Nuo tuokart palikęs vienas ąžuolo kamienas atrodo lyg vienišas senelis, kuris liūdi dingusio draugo. Ir nuo tuokart Šimonis visada nusilenkia prieš senį ąžuolą.

Šalia ąžuolo didelis keturkampis akmuo. Daug yra apie jį padavimų. Bet ne tai rūpi seniui Šimoniui.

– Pirm keleto amžių ten stovėjo Lietuvos kunigaikštis. Šiaučiant karo audrai, jis pats bėrė šventų žolių į aukuro ugnį. Ir lietuviai kovą laimėjo.

Šitą padavimą dažnai kartodavo Šimonis savo vaikams. Ir Šimonio tėvas, ir tėvo tėvas – kartų kartas atgal yra šitą kartoję savo vaikams. Tik tai per daugybę metų liko užmirštas ano kunigaikščio vardas.

Tėvui šitą pasakius, kaskart tyliai ir ilgai susimąsto Šimoniai. Kiekvienas jų savo vaizduotės akimis mato savotišką Lietuvos kunigaikštį.

Etmonas, vyresnysis Šimonio sūnus, mato aną kunigaikštį šuoliais jojant per laukus vis tolyn ir tolyn paskui priešus, iki išveja juos iš savo krašto. Jis mato, kiek žūva priešų, kuriuos ištiko Lietuvos gynėjų kardas. Jis girdi lietuvių laimėjimų šauksmus. Ir jo akys žiba, veidai kaista: kad šiandien taip būtų, kad šiandien ten jotų Lietuvos kunigaikštis, ir jis, Etmonas, su juo drauge!

Nedaug kitokį įsivaizduoja jį sau ir Lukošius, antras Šimoniukas, tik nelabai mielai jis atsimena kraują ir lavonus. Užtai jis jau ir mato grįžtantį iš karo kunigaikštį, apvainikuotą laurų vainiku, kurį jam pynė edelmonaitės¹⁷.

Endrius vaizduotėje kunigaikštis panašus į jo tėvelį, baltagalvį, žilabarzdį ir jau sulinkusį į kuprą. Endrius kunigaikštis nelekia, šuoliais nejoja, o tik kaip jo tėvas čia, bokšto viršūnėj, taip ansai ties anuo ąžuolu žiūri į tolį ir tyliai tyliai meldžiasi savo dievui Perkūnui. Kaži kodėl jam gaila ano vaizduotės kunigaikščio, ano senelio. Ir lyg jis privalėtų ar užjautimo reikšti, ar drąsos priduoti, prižengia prie tėvo ir braukia ranka per sulenktą jo kuprą.

Bet Mato kunigaikštis kaskart kitoks. Šiandien jis tikrai beria smilkymo žolių į aukuro ugnį. Ir štai jo veidas, apšviestas liepsnos, sužiba ugningai, kaip tikro kunigaikščio. Jo rūbą lengvai vėjas palytėjo; ne, nedaug jis jį užgavo, kad nesudarkytų karališkos statulos. Kaire ranka tvirtai jis laiko puikųjį savo žirgą.

Nemėgsta Matas karo, nors ir jokios kovos jis nebijotų, bet kam žudyti žmones, kam pralieti kraują? Tik tai jeigu gintis reikia. Mato vaizduotėj nesirodo šiandien nė vieno užmušto kryževio¹⁸. Jie išvaryti iš krašto. Ir už tai, kad lietuvių nė vienas nenužudytas, kad visi jie sugrįžę dabar dainuoja laimėjimo dainas – už tai Mato kunigaikštis aukoja lietuvių dievams. Ir ąžuolas milžinas ošdamas pritaria lietuvių dainai. O aplinkui žaliuoja pievos ir žydi gėlės, baltai, raudonai, mėlynai...

Ir Lydija nemato lavonų, tik grįžtančiam kunigaikščiui priešais ji neša ąžuolo vainiką, pintą tėvų sode.

Bet jaunutės Jonės vaizduotė užvis drąsiausia: pargrįždamas iš karo, Lietuvos valdovas, – taip, valdovas, – šuoliais jodamas, pagavo ją ir išsigabeno į Lietuvą.

– O mūsų sienose ans kunigaikštis ilsėjosi po sunkiosios kovos, – ilgai tylėjęs, pasakydavo senis kaskart iš naujo.

– Šiame bokšte jis pats sekė kiekvieną priešą judesį.

– Ir jau niekada šis bokštas nebematys Lietuvos kunigaikščių!

– Bet juk tai nesvarbu, – neiškentėdama ir nieko nenusimanydama, pradėjo čiauškėti Jonė. – Bokštas vis viena jau griūva. Svarbu tik, kad rasis dar vienas Lietuvos valdovas, kuris mūsų šalį atims iš vokiečių.

Niekas nieko pleputei neatsakė, tik Matas suraukė kaktą dėl to, kad pertraukta tylą. Širdies gilumoje jis pritarė Jonutei. O sugrįžus Šimoniui su vaikais pas motiną, šitoji sunkiai atsiduso:

– Tai tu jau vėl...

Bet daugiau sakyti nedrąsu.

Ir dar vienas rūpestis pastaruoju laiku spaudžia Šimoniene: vaikai jau paauge, laikas beveik visiems jau vesti. Bet ką! Lietuvių bajoraičių niekur, rodos, nebeliko, o edelmonaičių vaikai nenori. Etmonas griežtai anąsyk pareiškė josiąs by dieną į Lietuvą susirast sau žmonos. Negelbėjo motinos perspėjimai, prašymai, nurodymai, kad ir čia yra mergaičių, dailių ir net gelsvakasių baronaičių.

Lukošius, tiesa, lyg ir žvalgaujasi su edelmono Goldstromo dukrele, bet tėvas visada, tatau priminus, labai kaktą suraukia, nors ir tyli. Jisai mato, kad Lukošius ir Šimonių vardą neša, taigi ir susipras be perspėjimo.

Štai ir Lydija jau priaugo. Laikas tekėti. Piršosi jau grovo Stolbekio sūnus.

Bet Lydija griežtai ir išdidžiai pasakė:

– Ar aš, Šimonytė, tik nusigyvenusio edelmono beverta? Aš lietuvaitė ir tik už lietuvio bajoro teesiu.

O kur tų lietuvių bajorų rasti?

Tuo tarpu ne tai Lydijos rūpestis. Ką tik išaina ji, pintiniu nešina, į kiemą, tuoj užkalbina stropiai kinkantį arklius darbininką:

– Na, Grigaiti, ką veikia žmonelė?

– Dėkui, panaite! Ji visą naktį miegojo. O ši rytą sakės jau kelsianti. Juk reikia ir apsivalyti, mažiuką numaudyti.

Lydija linkterėjo galva ir nusiskubino. O Grigaitis, linksmai švilpaukdamas,

pliaukščiojo botagu.

Tikrai, Grigaitienė jau atsikėlusi. Lydija ją subarė:

– Ar tu negali nors vieną antrą dieną pagulėti? Kas tave varo iš lovos! O jei liga atlauš?

– Tegul dievas tau dangaus karalystę duoda, panaite, bet jau nebegaliu aš, vargšė, tavo malone ilgiau naudotis. Man gėda, pamanius, kad panaitė ateina į tokį prastą butelėlį, pas prastus būrus¹⁹.

– Gerai, jau gerai. O ką veikia sūnelis?

Ir Lydija nusilenkė ant margojo vygelio²⁰, kur gulėjo silpniausias pasaulio piliėtis. Ji žinojo, kad mirtis jau greit užspaus jam akis amžiams, bet nieko nesakė. Motina gana anksti pati patirs, kam dabar jau širdį skaudintis!

Palikusi Grigaitienę, nusiskubino pas Dabarienę, kuri metų metus guli ligos patale. Pats Dabaras eina pas baroną į lažą. Rytą anksti išeina, vakarą vėlai pareina. Niekas neturi laiko pasirūpinti ligone; jei ne Šimonytė, supūtų Dabarienė.

Šimonio sūnūs dirba laukuose drauge su darbininkais. Ir darbininkams linksmiau, ir darbas eina sparčiau. O šiandien reikia žiūrėti, kad darbas būtų atliktas kiek galima savo jėgomis.

Ir Matas per dieną stropiai dirbo drauge. Bet dabar jau saulė arti leisenos²¹, ir anksčiau, negu kiti, parėjo Matas iš laukų ir nuėjo miško link. Kaži kas jį vis ten traukė... pasvajoti?

Bet neatsisėdo jis šį kartą kaip pratęs, o žingsniavo vis tolyn, iki perėjo į kitą miško pusę. Ten jau barono Goldstromo laukai.

O kas ten darosi? Ar tai ne jaunasis edelmonas? Taip, jis. Ką jis ten spardo? Užmiršta Matas, kad čia jau nebe jo tėvo laukai, tik skubina į tą pusę.

– Ich werde dich lehren, du verfluchter Hund!²² – rėkia baronas.

Dabar jau mato Matas, kas čia dedasi: ant žemės guli Dabaras, visas kruvinas. Vienu šuoliu Matas ten. Nė žodžio neprataręs, sudavė edelmonui, kad tas kone pargriuvo.

Šimoniai visada rūpinosi engiamais, tai jau jiems prigimta. Ir čia, daugiau nebekreipdamas dėmesio į baroną, Matas atkėlė kruvinąją Dabarą.

– Kas čia buvo, ką tu padarei?

– Nieko nepadariau, tik...

– Wie kannst du es wagen, Bursche!²³ – jau atsipeikėjęs vokietis rengėsi pulti Matą.

Bet Matas nėmaž nesudrebėjo. Stačiai žiūrėdamas baronui į akis, aiškiai ir skambiai atsakė:

– Iki šiol tikėjau vokiečius esant tikrais edelmonais, bet šitoks tavo elgesys parodo jus kitokius! Ar visi edelmonai tokie? Visi jie taip skriaudžia vargšus baudžiauninkus? Ką?

– Wie kannst du es wagen...²⁴

– Visai paprastai: lietuvis neskriaudžia žmonių ir neleidžia skriausti nė

kitiems, vis viena, nors tai būtų ir vokietis edelmonas.

Nedrįso vokietis tvirti Mato, kurio akys žibėjo, taip energingai ir grasinančiai įsmeigtos į baroną. Ir netvėrė. Tik, baisaus pykčio krečiamas, prasunkė pro dantis:

– Das sollst du mir büssen, verdammter Litauer!²⁵

Ir nuėjo savo keliu. O Matas parvedė Dabarą namo, parvedė taip baisiai sumuštą dėl to, kad jis, grįždamas iš lažo, drįso pasiimti kelis pagalius malkos iš barono miško.

Šiuo atžvilgiu Matas vokiečių dar nepažino. Patsai savo akimis to dar nebuvo matęs. O motinos buvo stengtasi įtikinti, kad vokiečių edelmonai esą tokios pat kilnios sielos, kaip ir lietuvių bajorai. Tik dabar jis pažino, dabar jis savo akimis pamatė, pats įsitikino, kad vokiečių edelmonai ne tokie, kokiais jie dedasi esą.

Motina pasakytų: „Ne visi tokie, vaikeli!“ Bet Matas jau tiki brolio Etmono žodžiais, kad esama ir dar baisesnių.

Nepapasakojo Matas niekam savo prietykio²⁶ su baronu Goldstromu. Girtis jis nemėgsta, o motina tik be reikalo krimstųsi dėl sūnaus nemandagumo.

O kitą dieną, motinos įkalbinėtas, užsėdo Lukošius ant žirgo ir išjojo pas baroną Goldstromą prašyti baronaitės rankos.

Puikus Lukošiaus žirgas. Šauniai išjojo Lukošius. Kelis kartus jis atsisuko žiūrėti, ar motinos kur nematyti. Taip, aure, sode. Ji moja sūneliui balta skepetaite. Patenkintas Lukošius gyvenimu. Jis įsitikinęs, kad jau laukia jo gelsvaplaukė edelmonaitė.

Tikrai, pilies bokšte pro mažą langelį jau mojo baronaitė. Ji davė kažį kokį jam ženklą.

Sudundėjo, sutraškėjo pilies tiltas, žengiant per jį Šimonio Lukošiaus žirgui. Ir šuoliais įjojo jis į pilies kiemą.

Jaunoj Lukošiaus krūtinėj sutvaskėjo kraujas smarkiau ir linksmiau, kad tik greičiau ten būtų. Kodėl neišeina Ortrudė jo sutikti?

Bet pilies kieme Lukošiaus jau laukė jaunasis baronas, – su botagu rankoj. Nė žodžio nesakęs, skersai ir išilgai rėžė jis Lukošiumi į veidą.

– Uberbringe deinem Bruder diesen Gruss!²⁷ – velnišku balsu nusijuokė ir apsisukęs nuėjo į rūmą vokietis.

Ir, taip baisiai vokiečio nužemintas, grįžo namo garbingojo bajoro Šimonio sūnus Lukošius. Katram broliui padėkoti už tai gali, jis nežino. Katras jo brolių bent būtų drįšęs kaip nors paliesti barono Goldstromo garbę?

Etmonas? Ne! Jis dar niekada nėra matęs reikalo ginčytis su vokiečių edelmonais.

– Mano garbė to neleidžia, – sakydavo jis.

Tiesa, Etmonas nekenčia baronaičio, o tai dėl to, kad jis, būdamas lietuvis motinos vaikas, taip labai neapkenčia lietuvių, prie progos ar be progos juos dardo ir šmeižia. Bet visada Etmonas yra ejęs baronui iš kelio.

Endrius? Endriui paprastai tik ūkis terūpi. Jis pirmasis kelia, paskutinis

nueina į patalą. Ir jokio kito rūpesčio jis nepažįsta. Kokių ginčų galėtų jis turėti su baronaičiu?

O Matas? Tasai svajotojas, – jaunas, silpnutis ir baimingas... Ne.

Ir Lukošius negali išpėti. Tačiau juo ilgiau jis spėlioja, juo darosi jam aiškiau, kad tasai antausis buvo jo nupelnintas, tik ne iš vokiečio barono, o iš savo tėvo turėjo jį gauti.

Pamatęs senąją bokštą, Lukošius nuraudo iš gėdos. Ne, dar nė vienas Šimonis nebus parsinešęs iš svetimtaučio antausį. Dovanoti to negalima.

Tik kaip, kaip atkeršyti? Tėvui sakyti? Tėvas atsilieptų, kad labai gerai Goldstromukas padarė. – Ne tokios marčios, ne tokių giminių aš pageidauju, – griežtai jis buvo juk pareiškęs.

Ką pasakyt motinai, kuri daugiausia čia kalta? Lukošius nutarė tylėti, niekam nieko nesakyti: gana jau gėdos.

Ir senis bokštas, lyg linkterėdamas senąją savo galva, numetė naują mūro dalelę.

Tad Lukošius iškėlė tik kumštį Goldstromo dvaro link.

– Atkeršysiu tau, išgama! Ne dėl baronaitės... pasilaikyk ją sau, bet lietuvių bajoro garbę nepigu įžeisti!

¹⁵ Čia: smiltys, smėlio kruopelės. ¹⁶ Gróvas – grafas. ¹⁷ Čia: bajoraitės, didikės. ¹⁸ Čia: kryžiuotis. ¹⁹ Būrai – valstiečiai Prūsijos valdytose lietuvių gyventose vietose. ²⁰ Čia: ant lenktų pavažų supama lovelė. ²¹ Čia: leidimosi. ²² Aš tave pamokysiu, prakeiktas šunie! (vok.). ²³ Kaip tu drįsti, vaike! (vok.). ²⁴ Kaip tu drįsti... (vok.). ²⁵ Tau bus atkeršyta, prakeiktas lietuvi! (vok.). ²⁶ Prietykis – nuotykis. ²⁷ Šį pasveikinimą perduok savo broliui! (vok.).

1. Šioje dalyje persikeliami į XVIII a., kai Mažąją Lietuvą valdė vokiečiai. Kokių pagrindų pasakojimo pradžioje lyginamas senas bokštas ir senasis bajoras Šimonis?
2. Kokią prasmę įgyja kaskart pasakojama istorija apie Lietuvos kunigaikštį? Kaip ji Šimonio vaikų suprantama?
3. Kaip vaizduojami kitataučiai? Kodėl kyla Šimonių ir etmono priešprieša? Kokie jų skirtumai?
4. Kokios lietuvininkų (bajorų Šimonių) savybės pabrėžiamos? Kaip jos susietinos su senaisiais kunigaikščių laikais?

IV. Krizas Šimonis ir jo vaikai

Gyvenimo ratas sukasi

– Tai tiek iš tos dailiosios Šimonikės! Nusmuko visas gražumas. Ak, tokia jauna mergelė taip greit susitėpė! Taigi, taigi, su tomis puikiosiomis, su tomis puošniosiomis daugiausia taip išeina.

– Ale ir prasimanyti su ūkininko sūnum, o dar su Sobrių Miku!

– Na, taigi! O ką ji dabar darys?! Jaunoji Šimonienė anąsyk sako: „Nė prie angos neprisileisiu palaidūnės! Visą Šimonių vardą apteršė. Tegū sau eina dabar, kur žino. Mokėjo prisivilioti ūkininko sūnų, tegū dabar moka jį ir laikyti.“

– Prie Bintakienės, girdėjau, ji pareisianti.

– Ak, prie Bintakienės! Na, dieve saugok į tosios nagus pakliūti! Ta tik Urtę gyvą be druskos suės.

– Bet ką daryti: skęstantis ir už skustuvo tveria. O antra atlenkus, juk sesuo, mokės atsibarti.

Kaip šilų viensėdijų bobelės žinojo pasipasakoti, taip ir buvo. Tikrai Urtė po Kalėdų parėjo prie Bintakių.

Kaip gerai būtų buvę pas tėvus pareiti! Nors motina ir barė, ir ūdijo, bet motinos širdis ir gailestį pažįsta.

Kada šita nelaimė atsitiko, tai Ilžė Šimonienė gana dažnai atsiminė anuos Urtės žodžius: „Jūs varote mane į pražudymą!“ Gana dažnai lieja dabar Šimonienė graudžias ašaras dėl savo dukters. Nebūt juk reikėję taip griežtai nusistatyti, kad nenorėjo Urtė eiti į Vaičius, ir nebūtų reikėję taip varu siųsti.

Bet ir Urtė pati kalta. Jau tiek paaugusi buvo, kad galėjo suprasti, jog Sobriukas jos niekada neves. Sobriai ūkininkai, turtingi, nori turtingos ir marčios.

– Ar ne gana savo dukteris mokiau neklausyti vyrų saldžiųjų žodžių! Dabar matau, kad visa kas į vėją kalbėta. Ar ne gana vedžiojau jas po surinkimus, kad įsidėtų į širdį, ką sakytojai sako. Visa kas veltui, – sunkiai atsiduso Šimonienė ir nusišluostė skepetos kampu ašaras.

Bet namo pareiti Urtė negalėjo dėl marčios, o kur kitur dingsi: reikėjo eiti pas seserį.

O Bintakių maža trobelė, menkai ir vietos. Tik viena stuba per visą galą. Nė stubelės³⁰ neatmuštos. Nelioka pinigų lentoms.

– Kad tik danguje mes tiek vietos turėtum, kiek pas mane yra, – sakė Marė. Ji ne taip labai jau Urtės pareinant norėjo, bet tikėjosi šiek tiek gero iš jos turėti. Juk Urtės ir dalelės keli grašiai taupymo kasoje, ir alga su visomis pasėlėmis...

Ir parsikraustė Urtė.

[...]

Rods, prisiėmė Urtę Bintakienė, bet ir pati pilnas ausis jai pamažu priskaitė:

– Kur dingsi dabar, būdama merga su vaiku? Prapuldei savo garbę, visi pirštais į tave rodys. Nė tarnauti tavęs niekas nebnorės imti. Kas jau ir norės mergos su vaiku! Galėtum juk ir į fabriką eiti, bet kas saugos tavo vaiką? O jeigu kas ir apsiimtų, tai ir norėtų, kad gerai užmokėtum. Tu menkai sau užsipelnysi, tai kas beliks vaikui? Galėsi vaiką prie Sobrių nunešti, tegu jie jį sau auginasi. Juk jų sūnaus vaikas. Bet jie tau augins, į kalėjimą leistų tave įkisti. Juk jei koks paprastas bernas būtų tavo vaiko tėvas, tai dar nieko nesakau. Rasi būtų tave ir vedęs. Juk būtų, kad ne daugiau, nors duoną užpelnes. O kas dabar? Kaži kaip dar bus, rasi reikės ir karališkosios ar net daktaro! Tai tuos skatikus, kuriuos turi pasidėjusi, jiems sukiši, dings jie kaip į vandenį. Aš per daug neturiu ir nieko negaliu duoti. Aš pati turiu savo vaikų. Ir rasi dar turėsiu. Turiu sava familija rūpintis. Dieve saugok! Tik vargą užsikoriau, gero iš to nieko jau neturėsiu. Reikėjo prie Sobrių palikti, tegu jie būtų visa kuo rūpinęsi. Kitaip neišeis: gausi eiti, vaiku nešina, elgetauti. Matai, kur tavo dailumas, tavo puikumumas tave nuvedė. O dabar į mergą su vaiku jau niekas nebežiūrės.

Urtė dantis sukandusi tyli. Ir ką jau besakyti! Visa kas jau jos pačios seniai permąstyta. Marė jai nieko nauja nepasakoja. Ar ne geriau būtų, kad ji tylėtų? Nors dabar tylėtų. Ar ji ir nėmaž nesupranta, kiek Urtė jau kenčia dėl savo nelaimės? Kodėl ją dar krimsti?

Jau ašarų nebebuvo daugiau. Akys išverktos, išdžiūvusios, raudonos, skauda ir dega kaip ugnys.

– Tokią negarbę ant Šimonių parnešti! – pradeda vėl Bintakienė, kiek pasilsėjusi. – Tėvas jau gana turi širdperšų dėl tos kivynos³¹ marčios. Ir tu jo žilai galvai dar gėdą padarai. Visi taip labai kratėmės to Karaliaučiaus, o ten rasi nebūtum taip pasileidusi. Bet dabar tavęs karaliaučiskiai ir apauksintos nebenorėtų!

„Kad tik pagaliau nutiltų sesuo!“ – dejuoja Urtės širdis. Ji ėste ėda Urtę. Gana koliojo motina, gana šaipėsi brolienė. Gana priskaitė ausis Sobriai.

Kad nors vieną meilų žodelį būtų dar galėjęs ištarti Mikas, tai visa nelaimė būtų lengva buvusi, rasi net sunkioji našta būtų buvusi maloni.

Bet dabar jis jau rengiasi tikrai ūkį paimti, ir jo mintys sukasi apie kitą merginą, kuri, nors ir nedaili, bet daug turi pinigų... tūkstančių.

– Ak dieve, – dūsavo Urtė, – ar tu manęs nesusiminsi!

Tik staiga įpuolė Urtei nauja, visai nauja mintis. Pirma ji purtėsi, lyg drugio krečiama, kratėsi tos minties, bet ji įsivyravo taip tvirtai, kad jau jos išrauti visai nebegalima:

„Kaip būtų... juk Veiviržas ne taip jau toli. Kiek čia truksi nueiti – pusvalandį. Veiviržas dabar iškilęs. Keletą sriubų šalto vandens – ir viskas baigta. Ir brolienei nebebūtų ko šaipytis, ir... Nebebūčiau nė vienam į kojas. Nustotų lojė liežuviai! O mano kūdikis nebus stumdomas, nė vieno neapkenčiamas. Kas jau bent myli mergos vaiką! Taip, šiandien tau dar neskaudės, – kalbi-

na Urtė savo kūdikį, kurio ji dar nemato ir nežino, koks jis bus, kas jis bus. Bet jai rodosi, kad jį jau myli. Jai rodos, kad ji mato jo akis ir girdi priekaištą. Ir, ramindama save, tyliai kalba ji toliau: – Bet jeigu turėtum augti tarp pikty žmonių, tuomet tau skaudės, kai jie tave dantinės³². Kodėl pirmiau apie tai nepagalvojau? Juk būčiau išvengusi tiek daug negerumų!“

Urtė pašoko ir, nė žodžio seseriai nesakiusi, išėjo lauk. Lauke pūtė jūrinis. Aštrus lytus kirto į veidą. Urtė nėmaž nejuto, kad ji plonai apsirengusi, kad ji plika galva. Bet jau kieme lytaus lašai veržės iki kaulų. Ji išėjo iš kiemo ir pasuko per laukus Veiviržo linkui.

Iš karto žengia ji pamažu, lyg dar apgalvodama, rasi grįžti. Bet štai jau pagreitina žingsnius. Greičiau, vis skubiau ji žengia. Jau pradeda bėgti tekina. Vėjas kaukia švilpia jai apie ausis, pučia į veidą aštrų, šaltą lytų – smarkiau ir smarkiau. Rodosi, norėtų ją sulaikyti, nuo savižudiškų minčių nukreipti.

Veltui, Urtė to nežiūri.

Dar ilgokas galas iki Veiviržo. Tik nieko nesutikti! Pamanys dar, kad beprotė bėga. Bet tegu sau mano, Urtei jau dabar vis viena.

Būrys vaikų pareina iš mokyklos. Pamatę bėgančią pusplikę mergą, pirma stabterėjo, o paskui šaukdami išbėgiojo į laukus.

Urtė visai nekreipia į juos dėmesio. Dar galas, dar galelis iki vandens; šaltoji srovė jau laukia, norėdama ją išvaduoti iš beširdiško pasaulio nagų.

Taip, tik ta srovė begali jai teikti ramybės, atilsio drėgname savo prieglobsty. Ir visa širdimi Urtė jau ten, toj priebėgoj, kuri atlaikys visą ant jos užgriuvančią nelaimę.

Jau nebetoli, visai nebetoli. Bet jėgos menkėja. Vėjas baisiau siaučia. Nudraskė jis jau ir kasas nuo galvos, pradėjo plėšyti, atsagstyti drabužius.

Kasos iširo, ir gražūs geltonieji plaukai draikosi aplink nusilpnėjusį ir visai nebedailų jos liemenį. Dar keletas žingsnių.

– Viešpatie, suteik man dar tiek jėgų, kad pasiekčiau upę! – meldžiasi Urtė.

Jau girdi Urtė bangų liūliavimą, jų viliojimą į amžiną, šaltą patalą. Ir vėjo užimas, kaukimas jai girdisi lyg liūdna mirties giesmė, kuri tačiau taip saldžiai ramina: atilsis, atilsis, atilsis tavęs laukia, tavęs, vargše!

– Štai jau mane vadina, mane moja! – kalba Urtė lyg ne savo lūpomis.

Bet staiga ji suklypo per akmenį, ir baisus skausmas kojos nariuose prablaivino jos protą.

– Dieve, kur aš esu, ką aš darau! Bet grįžti? Grįžti į tą pragarą, kad sesuo toliau ūdytų? Ne! Kad jau, tad jau, nebetoli!

Bet protas blaivėja daugiau ir daugiau. Pragaro kančių baimė pradeda ją bauginti. Ar ne už dvi gyvybes ji turės atsakyti prie viešpaties teismo krėslo? Grįžti? Ne, geriau į pragaro bedugnę. Ten kančios nebus didesnės už tas, kurias ji dabar kenčia.

Urtė stengiasi keltis: juk nebetoli, visai čia pat Veiviržas, tik pakalniui. Bet

visai jau išsemtos jėgos. O kojos nariai taip užputo, kad jau nė iš vietos.

Kaži kas už medžio – lygiai už to, ties kuriuo ji manė nusileisti į vandenį – plevėsuoja, šmėkšo? Ne, tai ne žmogus.

Ir pro Urtę pražengė neišmaštomasis likimas.

Ir jai susyk taip lengva, ir jai susyk taip malonu. Nė šalčio ji nebejaučia, ir vėjo siaubimas – toli toli kaži kur dingęs. Ji dabar jau skirtumo nebežino, kas geriau, – ar gyvai likti, ar mirti. O kadangi pasiryžusi buvo mirti, tai ir bemąsto apie Veiviržą, kaip ten nukakti.

Jau ir koja nebeskauda, tik atsikelti negalima, nebėra jėgų.

– Prirėpliosiu, – sako Urtė, – iki srovės...

Ir širdis, kuri stačiai skaudingai plakė, dabar visai aprimo. Ne, ne aprimo, o virpėjo. Taip slinko, taip rėpliojo Urtė upės link. Paraušo, išpurto rankos, pirštai kažkodėl kruvini. Bet ar tai dar svarbu? O štai jau upė! Ak, Veiviržas baisus. Aukštai iškilęs vanduo. Ižas. Tarp skubančių ledo lyčių matosi juodas vanduo – bedugnė.

Urtė dar nori atsiklaupiti maldai, bet kojos jos nebeklauso, nes ji jų nebejaučia. Ji tupi prie pat srovės; bereikia tik pakrypti, ir jau būtų po visa ko. Bet širdis trūkčioja: juk vis dėlto baisu išnykti ir atsirasti kažkur – iš kur nebegrįši.

Urtė nori sudėti kryžium pirštus, bet ir jie nesiduoda valdomi. Dėl to ji tik delnus suglaudžia.

– Viešpatie, – sako ji, – atleisk man. Tu matai, kad kitaip negaliu. Atleisk ir mano skriaudėjams! Nepyk ant jų. Aš manau, kad tu nepyksi nei ant jų, nei ant manęs... O jį aš myliu ir dabar dar. Na... nežinau... Bus geriau, kad mirsiu. Numirs ir mano kūdikis... Mano... Tai ir geriau jam mirti dar negimus. Neskaudės... Amen... Ai! – Ji pati nusigando savo riksmo. Tas riksmas buvo baisesnis už besitrinančius ledus, už juodąjį vandenį. Urtė užmerkė akis ir...

Tik štai kaži kas staiga nutvėrė ir apkabino Urtės liemenį. Jau daugiau nebunusigąsta Urtė, tik mintis dar dygterėjo galvoj: kodėl trukdo mane? Juk vis viena turiu mirti ir mirsiu! Rods, mėgina ji išsisukti iš laikančių ją rankų. Bet susidūrusi koja vėl baisesiai skauda, remti visai negalima. Kas ją laiko, ji nenori žinoti. Taip jau nenori, kad ansai žmogus ją pažintų. Surinkusi paskutines jėgas, iškėlė ranką ir mušė laikančiajam žmogui į veidą. Bet veltui, svetimasis nepaleidžia, nusitveria dar tvirčiau.

– Urte, ką tu ketinai daryti? Ar iš proto išėjai?

Urtė ir pati jau tiki, kad ji iš proto išėjusi. Ir kaip būtų kitaip? Nes žmogų, kuris kaip replėse ją laiko, ji gerai pažįsta: ji pažįsta Stepą Kilaitį, Sobrių berną. O juk ji žino gerai, kad jis, paėjęs nuo Sobrių, išėjo namo, į Žemaitiją. Čia nėra jo ir negali būti. Aišku, kad jos protas jau suklydęs...

– Urte, kas verčia tave sau galą daryti? Pasakyk man, kas verčia?

Tai tikrai Kilaitis! Urtė pažįsta jo balsą, o tačiau negali ir nenori savo ausimis tikėti. Juk Kilaitis išėjo... Bet daugiau ir blaiviau galvoti jau ji nesugeba.

– Ar tu dėl to nori į vandenį šokti, kad Mikas Sobrys su tavimi taip begėdiškai pasielgė? Dėl tokio nevidono neverta sau galą daryti. Nusiramink, eikš, aš tave parvesiu namo. Niekam nesakysiu, kur tave radau.

Bet Urtė jau be žado susmuko į purvus.

Pamatęs apalpusią Urtę, Stepas Kilaitis dar daugiau nusigando, negu matydamas ją norint pulti į Veiviržą. Jis išsivilko savo švarką, įsiautė Urtę, bet nebežinojo, ką dabar daryti. Urtės tėviškė toli, čia nunešti jos negalima.

„Bet juk josios sesuo Bintakienė ne taip toli gyvena. Nunešiu ją ten. Nesakysiu, kur radau. Pameluosiu ką nors. Atiduosiu ją ten, įgraudinsiu ir sakysiu, kad rūpintųsi ja, jos sveikata, jos gerove.“

Saugiai paėmė jis Urtę ant rankų ir ėjo Aukštųjų kaimo link. Urtė nesijudino, nedavė jokio gyvybės ženklo.

– Kad tik man benešant nenumirtų! – susirūpino Kilaitis. – O rasi jau numirė? Ne, Urtike, tu turi atsibusti, tu turi pasveikti. Jeigu tu manęs tik norėsi, Urtele, aš tave imsiau. Aš rūpinsiuos tavo kūdikiu, lyg jis mano būtų. Bet jeigu tu dabar mirsi, Urte, tai aš atkeršysiu Sobrių Mikui. Juk jis tik vienas kaltas dėl tavo nelaimės! Urte, aš atkeršysiu, vis viena kokiu būdu, jei ne kitaip, tai užmušiu jį kirviu ir pats eisiu į kalėjimą, – kalba ir kalba Stepas, bet Urtė alpulio glėby, toli toli nuo visų visų sielvartų ir atkeršijimo svajonių.

Žiaurus išaušo žiemos rytas, nors pagal kalendorių jau veik pavasaris. Bet žiema nuėjusi vėl sugrįžo, ir dar smarkesnė, negu buvo.

Per naktį atsirado vėpūčių kalnai. O ir ryte nenustoja pusčius ir vertus sniego. Jau nosies pro angą negalima iškišti. Šaltis trupina šakas ir laužo tvoras. Vėjas, čia verkdamas, čia dejuodamas arba cypdamas ir kaukdamas, apšlavinėja visas kertės anos trobelės, kur sunkiai sirgdama ir vaitodama guli Urtė Šimonytė.

Sesuo Bintakienė bambėdama išėjo pargabenti bobutę, senąją Tabalienę, kuri, nors taip ir neleista, ir, jei kas apskųstų, net į kalėjimą gautų eiti, – vis dėlto apylinkė užėmė karališkosios vietą.

Abi parvyko nusibridusios po sniegus, drabužiai iki kelių sušalę į ragą.

Ir į pasaulį parvyko naujas žmogus.

– Mergelė, – pranešė Tabalienė.

Bintakienė suvyniojo kūdikį į senus savo vaikų vystyklus, įsiautė į didelę drobulę, išplėšė iš senų giesminių lapelių, kur lyg ironija parašyta:

Apverkiu ir apraudoju,

Ką piktai tik padariau...

pridėjo prie mažytės kūdikio krūtinės, sukeitė rankes, suvyniojo ir aprišo juosta. Tada paėmė bobelę ją į savo rankas, pasimeldė, paskaitė ir pagiedojo.

– O kuo vardu ta tavo lėlė? – galiausiai paklausė Tabalienė Urtę.

– Rožė, – silpnai atsiliepė Urtė.

– Rožė? Ale pas mus dar nė viena mergelė tokio vardo neturi, – perspėjo Tabalienė.

Urtė dar niekada nebuvo pagalvojusi, kokį ji savo kūdikiui duos vardą. Jai niekada į galvą neatėjo mintis, kad ji kada nors privalės atsisverti ir pasakyti lemiamą žodį dėl savo kūdikio, kuris jai, tik jai vienai tepriklausys. Bet tuo akies mirksniu, kada bobelė paklausė apie vardą, Urtė pajuto savy kažį kokį patenkinimą, kažį kokį keistą malonumą ir džiaugsmą. Ir josios širdyje suskambėjo lyg šventa kokia giesmė:

„Mano dukrelė, mano Rožė!“

– Aš taip noriu! – tvirtai atsakė Urtė Tabalienei.

– Na, manęs dėl!

– Vardan dievo, tėvo, sūnaus ir dvasios šventos. Amen! – kryžių metusi, peržegnojo Tabalienė ryšulėlį ir paguldė į vygį.

Jau anksti rytą Bintakis parnešė vygį, kurį buvo paskolinęs kaimynams, ir į jį įdėjo iš kūgio supėšęs minkštų šiaudų. O Bintakienė užtiesė seną drobulaitę ir įdėjo, iš savos lovos galo ištraukusi, priegalvaitį.

– Labai silpna ta mergelė, rasi dievalis susimils ir paims ją pas save, – prabilo bobutė, rūpindamasi Urte.

– Ale! Jau kelintasis mergos vaikas ir miršta, – atkirto Bintakienė piktai. – Krauleidienės antai devyni kūdikėliai, visi tokie gražūs kaip angelėliai, jog džiaugsmas ir pamatyti, – kaip muselės išmirė. O, žiūrėk, jos sesers vaikas, mergos vaikas, jau vienuoliktų metų, – beprotis, rėkia kaip gyvulys, visa po savim daro; reikia vystyti, šluostyti kaip vos gimusį kūdikį – ar miršta?!

– Žiūrėk, kaimynėle, čia parodytos tėvų nuodėmės. Tai pasėkos tėvų nusidėjimų. Kas nežino, kaip Putrikė, Krauleidienės sesuo, darkėsi. Ogi ir tas dienas būdama, jau prieš pat galą, tur būt, išsigaišinti norėdama, visaip monijos: ir nuo aukšto bertainio į kluoną šoko, ir per plačiausius griovius šokinėjo, žiemą basa lakstė. Na, ir parėjo, kas pareiti turėjo. Dabar reikia naštą kantriai nešti. Tai jau tokia dievo valia. Juk ir šventame rašte parašyta, kad tėvų nuodėmės pareina ant vaikų lig trečios ir ketvirtos eilės, nors kūdikis ir nekaltas. Tegul tik šią mergelę dievas sveiką išlaiko. Tegul ji auga ir tarpsta dievui ant garbės ir žmonėms ant pasimėgimo, – plepėjo sau Tabalienė.

Bintakienė kažį ką dar panarėjo apie ponišką vardą, kad žmonės, kurie aukštyn keliasi, paskui žemyn krintantys. Taip ir su tokiais negirdėtais vardais.

Bet Urtė to viso nesiklausė. Pirmas gailusis mergaitės verksmas giliai įsi-veržė į Urtės krūtinę ir pasiekė tamsiausiąją širdies gelmę, kur miegojo, lyg jos visai nebūtų buvę, motinos meilė. Dabar ji atbudo, pilna susimilimo.

Urtė jau nebejautė skausmų, jokių sopulių, visa kas užmiršta, tik neapsakomai galinga motinos meilė garsiai nuaidėjo.

„Aš noriu pati globoti, noriu pati auginti ir auklėti savo kūdikėlį. Jis neturės jausti, kad jis mergos vaikas. Jo neprivalės paliesti jokia svetima žiauri ranka. Aš jį užstosiu, dėl jo kovosiu ir, jei reikės, dėl jo kentėsiu. Ar ne gana jau kentėjau? O kad mano dukrelė paaugus, tai aš ją vesiu kitais keliais, negu man reikėjo žengti.“

O kaip bus, kad ji paaugusi supras, kas esanti, – ėmė kamantinėti ją abejojimas, – jeigu ji tave paklaus: kur mano tėvas?“

Skaudžiai sudejavo Urtė, lyg baisius kūno sopulius ji jaustų, bet ne: jos širdis verkė.

„Taip, ji supras, ir ji veik patirs, ką reiškia mergos vaiku būti. Bet aš jos atsiprašysiu. Aš, jos motina, jai rankas ir kojas nubučiuosiu ir su ašaromis melsiu atleidimo. Aš jai pasakysiu, kad norėjau būti laiminga, kad vyliausi meilės puikauš bernelio, jos tėvo, – ir jis, pasinaudodamas šituo laimės troškimu, mane prigavo!“

„Bet ne vien tavo tėvas kaltas, – sakysiu jai, – ir aš, ir aš! Aš išsiilgau ir troškiau meilės, kaip išsiilgsta ir trokšta kiekviena moteris. Moteriai šitokia meilė visada šventa ir kilni. O vyrui visada ji tik žaislas. Išsipildžius meilei, moteris visada laiminga, ji ir gyvybę paaukotų už savo širdies numylėtąjį. Bet vyras jau ieško sau kitos pramogos. Ir tu pamirsi kuriądien bernelį, ir tu atsiduosi visa visa savo širdies išrinktajam. Ir duotų dievas, kad tau geresnė būtų skirta dalelė, negu man. O gal, tau paaugus, bus atėję kitokie laikai, kur žmonės nebebus rūšiuojami į šiuos ir anuos...“

Ir, kiek pajėgdama, ji apglobia mažulėlę savo dukrelę, gulinčią prie jos krūtinės.

³⁰ Čia: gerasis ar mažesnis kambarys, svetainė. ³¹ Čia: sudžiūvėlė, sumenkėlė. ³² Čia: apšnekės.

1. Kaip atskleidžiamas Urtės Šimonikės paveikslas ir jos gyvenimo pokyčiai? Kokios aplinkos detalės išryškina nelaimės ištikto žmogaus būvį, vidinę dramą?
2. Apibūdinkite Urtę: kokios moralinės moters savybės išryškintamos? Kodėl?
3. Aptarkite šių skyrių temas ir problemas.
4. Kodėl I. Simonaitytės kūryba laikoma išskirtiniu lietuvių literatūros reiškiniu?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Aistė Birgerė, „Rašytoja, kuri sunkiai vaikščiojo...“, <http://www.tekstai.lt/buvo/metai/200701/rasytoja.htm>
- Vytautas Kubilius, *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius: Vaga, 1987.
- TV režisieriaus R. Verbos filmas apie rašytoją Ievą Simonaitytę. Scenarijaus autorė – B. Katinienė, operatoriai: A. Tarvydas, R. Verba. LKS filmai, <http://www.lrt.lt/mediateka/paieska>
- TV spektaklio pagal I. Simonaitytės romano „Aukštųjų Šimonių likimas“ fragmentas. Spektaklio pradžioje ir pabaigoje kalba rašytoja I. Simonaitytė. Scenarijaus autoriai: Algimantas Kratulis, Bronius Talačka. Režisierius – B. Talačka, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/10076>

Katastrofų literatūra

Aleksandr Mikhajilovič Rodčenko. „TSRS statyba“ (1920)
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 316

Negandų metas: 1940–1945 m.

XX a. vidurys (1940–1960 m.) krašto istorijoje – nelengvas išbandymų metas. 1940-ieji lietuvių literatūroje laikomi daugelio politinių, visuomeninių ir kultūrinių reiškinių pradžia. Šie metai žymi ne tik Lietuvos Nepriklausomybės praradimą, An-

trojo pasaulinio karo sumaištį, pradžią sovietinės okupacijos, trukusios išties penkiasdešimt metų, bet ir *žemininkų* kartos „gimties“ datą.

1940 m. Pirmoji sovietinė okupacija

1940 m. sovietinė armija okupavo Lietuvą, joje, panašiai kaip ir Latvijoje bei Estijoje, buvo žaibiškai surengti rinkimai į Liaudies seimą, kuris be jokių diskusijų priėmė Komunistų partijos pasiūlytą nutarimą – „Lietuvoje įvedama Tarybų santvarka“. Prasidėjo sparti ūkinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo sovietizacija: uždaromos visos tautinės partijos ir draugijos, sustabdomas nekomunistinių laikraščių ir žurnalų leidimas, revizuojami aukštų visuomenės pareigūnų butai ir valstybiniai pastatai.

Kairioji inteligentija – buvęs „Trečio fronto“ sambūrio branduolys, gauna aukštus valstybinius postus. Taip atsirado į „darbo klasę“ nukreiptas lietuviškas administracijos sluoksnis, kurį griežtai kontroliavo iš Maskvos atsiųsti komisarių pavaduotojai, partijos komitetų sekretoriai, NKVD pareigūnai. Okupacinis režimas ideologiškai buvo įteisintas kaip socializmo sistemos triumfas: socialinė nelygybė panaikinta, o buržuazija sunaikinta. Jau pirmaisiais okupacijos metais vykdyti masiniai sušaudymai neišsklaidė Lietuvoje idealistinio tikėjimo socializmo misija – Salomėja Nėris poemoje apie Staliną „Bolševiko kelias“ šlovino socializmo pergale. Petras Cvirka įstojo į Komunistų partiją ir tapo jos agitatoriumi.

Tikslas pakeisti kultūrinę lietuvių visuomenės savimonę buvo susijęs su agresyviai sovietų vykdoma „kultūrine revoliucija“, turėjusia tapti ryškiausiu socializmo sistemos pranašumo įrodymu. Imtasi kardinalių priemonių: panai-

kinamas mokestis už mokslą, projektuojamas Kultūros fondas, vietoj buvusių keliasdešimties privačių leidyklų įkuriama viena stambi, valstybės finansuojama leidykla. Iš pirmo žvilgsnio kultūrai skiriamas dėmesys tarsi sudarė palankesnes sąlygas jai plėtotis, tačiau kartu ji buvo griežtai kontroliuojama valstybės ir pajungta vienai komunistinei ideologijai. Dėl „garantijų“ kultūrai partija ir saugumas reikalavo išsižadėti tautinio valstybingumo idealų, katalikybės principų ir individualios saviraiškos.

Sovietinės valstybės politika 1940 m. tik dėjo pamatus naujai sovietinės sąmonės sampratai kurti; ant jų jau 1945 m. – per antrąją sovietinę okupaciją – iškilo bedvasės, schemiškos, socialistinio realizmo postulatais grindžiamos lietuvių literatūros pastatas.

1940 m. Vilniaus ir Kauno universitetuose įvedamas privalomas marksizmo-leninizmo kursas, mokyklose panaikinamos tikybės pamokos, iš programų išbraukiami tautinės minties autoriai – Simonas Daukantas, Antanas Baranauskas, Jonas Basanavičius, Pranas Vaičaitis, Šatrijos Ragana. Iš vadovėlių pašalinami tekstai, kuriuose minimas nepriklausomos Lietuvos vardas ir pan. Iš knygynų ir bibliotekų pagal sąrašą išimamos ir sunaikinamos apie 250-ies pavadinimų knygos, konfiskuojamos bažnyčių, vienuolynų ar privačių asmenų sukauptos bibliotekos, knygos naikinamos.

Kultūros įstaigų ir menininkų veikla turėjo paklusti vieninteliame propagandiniam uždaviniui – idėjiškai ir meniškai įtvirtinti sovietinę valdžią Lietuvoje. Tad Lietuvos meniniam-kultūriniam gyvenimui iš esmės vadovavo sovietinės administracijos ir ideologinės priežiūros komitetai. Viešus ir privačius menininkų pokalbius, nuotakas sekė saugumo agentai, pačių įstaigų vadovai, kurių pareiga buvo referuoti ir apie jas pranešti įvairioms žinyboms. Natūrali kultūros, meno, literatūros raida iš esmės buvo sutrikdyta.

1941 m. birželio 14 d. prasidėjus sovietų vykdomiems masiniams areštams, pirmiesiems lietuvių trėmimams į Sibirą, daliai inteligentijos pasitraukus į Vakarų, kairiųjų ideologiją palaikančių rašytojų džiaugsmas priblėso. Jų kūryboje ryškėjo per prievartą išspausito žodžio dirbtinumas (dalis S. Nėries eilėraščių, rašytų 1941 m.). Daugumai rašytojų, brendusių veikiant tautinių idėjų ir katalikybės tradicijų atmosferoje, buvo visiškai svetimi marksistinės „klasių kovos“ postulatai (Bernardas Brazdžionis, Faustas Kirša slapta rašė eilėraščius apie pamintą žmogaus laisvę).

1941 m. Nacių Vokietijos okupacija

1941 m. birželio 22 d. įsiveržus vokiečių kariuomenei į Lietuvą, plūstelėjo nauja represijų banga – masiškai buvo žudomi žydai, šaudomi komunistai arba sovietinei valdžiai prijautę asmenys. Vengdami represijų drauge su Lietuvos TSR vyriausybe į Rusijos gilumą pasitraukė Salomėja Nėris, Petras Cvirka, Kostas Korsakas, Antanas Venclova, Liudas Gira.

Tuo metu suburta laikinoji vyriausybė paskelbė Lietuvą esant nepriklausomą ir nurodė savo uždavinius – atkurti buvusią tvarką (atšaukti bažnyčios ir mokyklos atskyrimą, grąžinti Lietuvos civilinio kodekso veikimą ir pan.). Tačiau ši vyriausybė išsilaikė tik 6 savaites – ją pakeitė civilinė Ostlando valdžia okupuotoms Rytų sritims. Tų pačių metų rudenį prasidėjo žydų egzekucija. Paaikėjo, jog buvo sudarinėjami smulkūs „liliputinių respublikų“ kolonizavimo planai: deportuoti 50 proc. latvių ir estų, 85 proc. lietuvių, jų vietoje įkurdinti 650 000 vokiečių. Vokiečių kalba paskelbiama „tautas jungiančia kalba“ – tarnybine, o lietuvių – tik „leistina“.

Vokiečių okupacijos laikotarpiu 1941–1943 m. tęsiasi prieškarinės kultūros tarpsnis: leidžiami laikraščiai *Į laisvę*, *Ateitis*, *Naujoji Lietuva*, atsiranda literatūros almanachas *Varpai*, savo kūrybą skelbia Vincas Mykolaitis-Putinas, Bernardas Brazdžionis, Henrikas Radauskas, jaunesniosios būsimųjų „žeminių“ kartos poetai – Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas; veiklą tęsė Vilniaus ir Kauno universitetai. Palyginti su sovietine okupacija, Vokietija taip agresyviai nesiekė kontroliuoti kultūros.

Lietuvos literatūrinį gyvenimą karas perskėlė į du teritorinius ir ideologinius centrus: vienas jų – sovietinei sistemai prijaunantis; kitas – mėginantis išlaikyti lietuviškos nepriklausomybės likučius. Pasitraukę į Rusijos gilumą, kairiosios pakraipos rašytojai, susibūrę Penzoje, rašo straipsnius, kalba per radiją savo vardu, rizikuodami užtraukti nelaimę Lietuvoje likusiems savo artimiesiems. Maskvoje 1942 m. sudarytas Lietuvos tarybinių rašytojų sąjungos biuras telkė rašytojus, rengė išvykas į lietuviškąją 16-ąją diviziją, pradėjo leisti prosovietinius laikraščius (*Tiesa*, *Tarybų Lietuva*, *Literatūra ir menas*), po metų pasirodė ir literatūros almanachas *Pergalė*.

Rusijoje besiglaudžiančių poetų, rašytojų (A. Venclovos, K. Korsako, P. Cvirkos) kūryboje atsiskleidžia žūtubūtinės kovos, kovos iki paskutinio atodūsiu motyvai. Patetinės heroizacijos intonacijos – privaloma literatūrinės kalbos norma. Kita vertus, minėtas intonacijas „permuša“ dramatiško lyrizmo srovė (S. Nėries eilėraščiai), kuri karą suvokia kaip tragišką anomaliją, skaldančią žmogaus gyvenimą į šipulius. S. Nėries poezijoje tauta iškyla kaip aukščiausia vertybė, kuriai poetė lenkiasi su sielvartu ir graužatimi, maldaudama atleisti.

Lietuvoje likę rašytojai mėgina atkurti arba bent išsaugoti tautinę švietimo ir kultūros įstaigų kryptį. Kaip minėta, vokiečių okupuotoje Lietuvoje leidžiami laikraščiai, žurnalai, literatūriniai almanachai *Literatūros kalendorius 1942 metams*, *Varpai* telkė skirtingų kartų ir įsitikinimų rašytojus. Juozo Keliuočio *Kūryba* (1943–1944) mėgino išlaikyti europines tradicijos linkmes. Nors vokiečių cenzūra pateikdavo griežtų reikalavimų (pvz., į vokiečių kalbą išversti kone kiekvieną leidžiamo dienraščio puslapį), bet tautinei lietuvių savimonei svarbūs veikalai vis dėlto būdavo išspausdinami be cenzūros. Šitaip buvo išleisti Maironio *Pavasario balsai*, B. Brazdžionio *Per pasaulį keliauja žmogus*, K. Bradūno *Vilniaus varpai* ir kiti.

1942 m. Lietuvoje ėmė plisti rezistencinė spauda prieš nacių okupaciją (*Nepriklausoma Lietuva*, *Laisvės kovotojas*, *Apžvalga*, *Tautos žodis*, *Vieninga kova*).

Anuo metu lietuvių kultūra buvo suvokiama kaip svarbiausia savigynos forma, tam tikra rezistencinė atrama, kurią reikia nuolat stiprinti. Literatūriniai vakarai, koncertai, spektakliai, pamaldos su lietuviškomis giesmėmis įgavo ypatingą reikšmę – žmonės sueidavo pajusti ir išgyventi dvasinį bendrumą ir vidinį pasipriešinimą okupacijai. Niekas neišdrįso naciams įduoti Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, Kazio Binkio, Kazio Borutos, Gabrielio Landsbergio-Žemkalnio, savo namuose slepiančių žydų vaikus. Apie gresiančius areštus iš anksto būdavo pranešama (B. Sruogai, J. Keliuočiui). Kūrybinis potencialas, kauptas per dvidešimtį nepriklausomybės metų, skubėjo reikštis visose kultūros srityse.

Tuo metu iškyla nauja karta, spėjusi išspausdinti vos vieną kitą kūrinių nepriklausomybės metais. Tautinės valstybės atkūrimas jai buvo normalios pasaulio tvarkos sąlyga. Jaunieji kūrėjai nesisvaidė patriotiniais šūkiu, vengė ideologinių programų, rinkosi autentiškos saviraiškos kelią. Šios kartos branduolys – Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Vytautas Mačernis, Henrikas Nagys, Bronius Krivickas.

Karui einant į pabaigą, 1944 m. liepos viduryje į Lietuvą grįžta maskviškiai (P. Cvirka, A. Venclova), tuo pat metu iš Lietuvos Vakarų link pasitraukia kone visas tautos politinis ir intelektualinis elitai, subrandintas per nepriklausomybės dešimtmečius.

Pokaris (1945–1953)

1944 m. pabaigoje sovietinė kariuomenė grįžo į Lietuvą. Iš karto buvo pradėtas sistemingas lietuvių tautos ir kultūros naikinimas. Stalininė represijų mašina žudymais, masiniais trėmimais, represijomis sunaikino apie trečdalį Lietuvos gyventojų. Ne išimtis ir kultūros, visuomenės veikėjai, su kuriais be gailės buvo susidorojama (Antanas Miškinis, Kazys Boruta, K. Jakubėnas ir kiti nuteisti ir išsiųsti mirti į Sibiro lagerius). Tuo metu buvo įkalinta arba deportuota 81 lietuvių rašytojas.

Literatūrinis Lietuvos gyvenimas ir kūryba, įstatyta į nurodytų normų, primityvių siužetų, situacijų, nustatytų pagal klasinių santykių schemą, tapo bekraujė ir išsikvėpusi. Pasak Vytauto Kubiliaus, socialistinio realizmo principais grindžiama pokario literatūra, galima sakyti, faktiškai buvo išrauta iš XX a. Europos literatūros konteksto.

VYTAUTAS MAČERNIS

(1921–1944)

Mačernio regėjimai yra pirminiai, savaiminiai („Einu ir, rodos, sapnuoju“), bet ir budėjimu, vidinių galių budinimu prisikviesti. Savotiškai bandė save – kur, į kur galima nueiti einant savyje, savipatirties ribomis. Jis sąmoningai siekė buvimo meno; darė tai, ką juto esant tinkama sielai, – teikė jai tylą, atskirumą, vienatvę. Knygą, muziką: „Savo sielą, alkaną kaip žvėrį, / Maitinu geriausiais žemės vaisiais...“ Iš netikėto, gana drastiško palyginimo galima nujausti, kad dvasios alkis buvo didelis, sunkinęs kasdienį gyvenimą. Jis buvo malšinamas knygomis, filosofija, gamta.

kasdienį gyvenimą. Jis buvo malšinamas knygomis, filosofija, gamta.

Viktorija Daujotytė

V. Mačernio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Rudens sonetai

4

Ruduo. Jau ilgesio gėlė
Aukšniais lapų tonais žydi,
Kaip paskutinis vasaros sudie
Prieš atsisveikinimą didį.

O melsvuma dangaus švelni,
Liūdna kaip Dieviškasis Niekas,
Neradusioj kažko širdy
Kaip atminimas lieka.

Dabar kiekvienas daiktas
Nurodo Begalinį.
Kūrybos metas baigtas.

Lengviau pulsuoja jau visi šaltiniai.
Tik žydi ilgesio gėlė.
Ir vėjas dvelkia kvepiančiu sudie.

[Šarnelė, 1943. X. 2]

7

Vidunaktį dažnai
Aš pabundu,
Kada keistai, keistai
Visuos namuos tylu,

Ir aš nebežinau,
Kas daros su manim,
Bet man kaskart sunkiau
Tokiom naktim

Išspręst gyvybės ir mirties lygtis
Su begale nežinomųjų.
Veltui aš laikiu: niekas man nepasakys,

Atėjęs iš erdvių giliųjų,
Kodėl kas nors yra? Kodėl aš pats esu
Didžiausia paslaptis visatos slėpinių?

[Šarnelė, 1943. X. 17]

12

Savo sielą, alkaną kaip žvėrį,
Maitinu geriausiais žemės vaisiais:
Mokslu ir menu; tegu ji gėris
Spalvomis ir tonais įkvėptaisiais.

Leidžiu jai ištvirkir ir atgailoti,
Užsivilkus aštrią ašutinę¹,
Bet aš negaliu niekuo pasotint
Tos panteros, alkanos, laukinės.

Kūno narve ji nervingai vaikšto,
Amžinybės sau kaip grobio geisdama.
Ilgis saulės nužertųjų aikščių,

Kur gulėtų nemirtinga ir laisva,
Meilės šoky suktis su dievais kartu,
Trypiant žiedus anemonų² geltonų.

[Šarnelė, 1943. X. 27]

¹ Ašutinė – ašutinis storas, šiurkštus drabužis.

² Anemona (gr. *ánemos*) – vėjas, gėlė švelniais žiedlapiais.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą. Kuo ji ypatinga?
2. Apibūdinkite pradinę eilėraščio situaciją. Kodėl subjekto būsenai priešinami namai ir naktis?
3. Kokia subjekto būseną? Kaip jis pats save apibūdina? Kodėl?
4. Koks šio eilėraščio pagrindinis klausimas? Paaiškinkite frazę: „Išspręst gyvybės ir mirties lygtis / Su begale nežinomųjų.“

1. Apibūdinkite lyrinį subjektą. Kodėl jį kamuoja egzistencinis troškimas?
2. Kaip eilėraštyje suvokiama žmogaus būties prasmė?
3. Kūrinyje apmąstoma žmogaus proto galimybės ir pažinimo ribos. Įrodykite arba paneikite šį teiginį.

13

Mes nežinome kam, bet gyventi,
Kurt ir juoktis pasauly – puiku;
Nes ir tai, ką mes esam iškentę,
Vienąsyk prasiveržia džiaugsmu.

Mes nežinom kodėl, bet darbuotis
Per šešias įtempimo dienas
Tenka mums. Ir tada vainikuoti
Galim švęsti šventes prabangias.

Mes nežinome kaip, kuo būdu:
Bet vien ieškantį glosto švelniai
Po gilių abejonės naktų

Purpuriniai tiesos spinduliai,
Ir pro ašarų tyrus lašus
Šviečia aukštas ramybės dangus.

Šarnelė, 1943. XI. 1

Žiemos sonetai

3

Kasdienybės pilkuma kaskart sunkėja –
Aš, naujų pasaulių išsiilgęs,
Iš pabodusio dangaus į kitą skrieju
Bunkančių jausmų stipriau padilgint, –

Nes gelžies¹ baltai įkaitintos grandinės,
Pragaro ugnis ir dievo rojus,
Moters meile apsvaigimas nuolatinis
Laikui bėgant virsta įpročiu pilkuoju.

Įdomus gyvenimas – plona viela,
Virš bekrastės kasdienybės ištempta:
Ja pavaikščiots stengiasi visi,

Bet juokingai trumpą laiką
Nenukritę išsilaiko
Žmonės laimės debesy.

[Šarnelė 1943. XII. I5]

¹ Geležies.

4

Aš buvau visada per daug rimtas,
Man patiko tik vandenys gilūs.
Buvo siela dažnai susikrimtus:
Savimi ir viskuo nusivylus.

Nepabūgęs gelmėn pasinerti
(Šito niekad lengvai nepamiršiu),
Iš gilių vandenų vieną kartą
Iškilau vėl į patį paviršių.

Vėl niekingi dalykai patinka,
Greit sudūžtančių stiklo žaislų
Ieško blizgančios akys aplinkui.

Vėl šiandien lengvapėdiškai myliu...
Nors tikrai, nemeluotai turiu
Sielą liūdną, skausmingą ir gilią.

[Šarnelė 1943. XII. 15]

1. Koks eilėraščio subjekto kalbėjimo būdas? Paašškinkite metaforą „gilūs vandenys“.
2. Paašškinkite priešpriešą aš–pasaulis, gyvenimo gelmė – paviršius. Kokie motyvai išreiškia gelmę, kokie – gyvenimo paviršių?
3. Kuo skiriasi „Rudens sonetai“ nuo „Žiemos sonetų“? Kokia pagrindinė tema plėtojama pastaruosiuose?

9

Garsus Toreador, Mirtis baisioji,
Gyvenimo arenoj vaikšto išdidi
Ir pergalėm naujom kasdien triumfuoja –
Jai turi pralaimėt sunkioj kovoje visi.

Ji rodo mums raudoną laimės skarą.
Mes puolam ją tartum įsiutę gyvuliai,
Kol aštrų durklą ji širdin suvaro,
Iš mūsų narso¹ pasijuokus įžuliai.

Dievams žaidimas tas žiaurus patinka:
Aukštai susėdę danguose aplinkui,
Šauniam Toreador triukšmingai ploja

Ir gyvulių būrius kasdien naujus
Išleidžia per gyvenimo vartus. –
Težudo juos Toreador, Mirtis baisioji.

Šarnelė 1944. I. 4

¹ Narsumo.

29

Neatimki, Dieve, iš manęs klydimą teisės,
Noriu pats surasti tavo kelią.
Lig tavęs gal taip ir niekad neateisiu,
Bet aš trokštu pats patirt, kaip gelia

Klaidoje širdis... Aš baisiai noriu nusidėti
Ir palikti tuščią tavo rojų.
Tik patyręs nupuolimo vargą kietą,
Vėlei imsiu sekt patarimu tavuoju.

Kai sugrįšiu pas tave, koks džiaugsmas didis
Tėviškame tavo veide suspindės,
Tu sušuksi: – Grįžo štai sūnus paklydęs –

Ir ilgai, saldžiai priglasiu prie širdies.
Bet dabar man duoki mano dalią – laisvės turtą,
Aš jau pats, aš pats bandysiu savo laimę kurti.

Šarnelė 1944. II. 14

31

O buvo metai, gyvenau kaip neregys,
Gyvenimui sakiau palenkęs galvą: Taip!
Buvau bevardis, savo veido neturįs,
Nei vieno žodžio nemokąs ištart savaip.

Bet kartą pabudau ir, didelėm akim
Save ir visą svietą niūriame fone
Staiga išvydęs, siaubo suspausta širdim
Tariau gyvenimo aklam žaidimui: Ne!

Nenoriu aš gyvent, jeigu neaišku,
Kodėl liūstu, verkiu, juokauju ir šypsau;
Kodėl naktis ir Paukščių Takas ant dangaus,

O sieloj keistas noras išsiaiškint,
Kodėl gyvenimui aš trokštu tarti: Taip!
Ir visada tik šitaip, ne kitaip?

Šarnelė 1944. II. 17

1. Apibūdinkite vertybinę eilėraščio subjekto laikyseną, gyvenimo filosofiją.
2. Aptarkite vieną svarbiausių V. Mačernio sonetų motyvų – orios žmogaus laikysenos temą.

Pavasario sonetai

3

Praeinančiam pasaulyje praeisiu,
Kasdien suduždamas, bet išdidus:
Mylėdamas skurdžiosios žemės vaisių
Ir moteris, ir saulę, ir sapnus.

Kaip svečias, pakviestas į šventę šviesią,
Aš paragausiu, vynas ar svaigus,
Aš tik gėlių spalvom pasigėrėsiu,
Savin giliai įkvėpsiu jų kvapus;

Ir mylimos nerūpestingą veidą
Lengvai palietęs pirštais virpančiais,
Triukšmingai muzikai aplinkui aidint

Ir atsisveikinęs mostu tik su svečiais,
Palikęs žiburius toliau jų šventei degti,
Išseisiu vienišas į amžinąją naktį.

Šarnelė, 1944. IV. 20

Vasaros sonetai

1

Atleisk, režisieriau, aš taip esu išsekęs...
Mane nuvargino kasdien vis rolės naujos.
Tu pažiūrėki: kokios mano tuščios ir negyvos akys,
Ir jau širdies seniai nebepasiekia kraujas.

Aš kažkada tikėjau rasti personažą,
Kuriuo galėčiau savo sielą išsakyti,
Bet ką radau, tebuvo gestai, mimikos ir žodžiai gražūs,
Ir tas betikslis blaškymasis scenoje mažytėj.

Veltui, režisieriau, kažko vaidinime ieškojome...
Dabar aš eisiu ir vaidinsiu, rolės nepaskaitęs,
Ir paskutinėj scenoj taip suriksiu: „Mano siela mirė“.

Pratrūksiu tokiu širdį draskančiu raudojimu,
Kad ložėj kažin kur nualps išbalusi mergaitė
Ir salėje žiūrovai bus ilgai nuo išgąščio pastirę.

Šarnelė, 1944. VII. 13

1. Apibūdinkite eilėraščio subjekto būseną. Kokiomis poetinėmis priemonėmis ji reiškama?
2. Eilėraštyje ryški gyvenimo kaip teatro simbolika. Aptarkite teatro ir gyvenimo paralelę.
3. Kaip paskutiniame posme atsiskleidžia subjekto santykis su pasauliu?

Lagerių literatūra

Lietuvių literatūrą raižė daug kelių, ji šakojosi, skaidėsi ir kaip visuma mėgino išsaugoti savo esmę. Lietuvoje klostėsi situacija, kai vienu metu buvo rašomi skirtingi tekstai, kuriama kitokia – **rezistencinė** – literatūra. Prasadėjus ginkluotam partizanų pasipriešinimui sovietinei okupacijai, pogrindyje, miško bunkeriuose buvo sukurta ir spaudos leidyba. Iki pat partizanų kovos nuslopavimo (1953 m.) buvo išleista beveik 80 leidinių – nuo poezijos iki autentiškų dienoraštyje (Bronius Krivickas, Lioginas Baliukevičius-Dzūkas) fiksuojamų liudijimų. Juose ryškus atsakomybės ir pareigos jausmas – papasakoti pasauliui apie rezistenciją Lietuvoje, palikti organizuoto pasipriešinimo kovos istorijos metraščius. Teminis šių tekstų branduolys – partizanų kasdienybė, Tėvynės, tautos, savo likimo apmąstymai.

Atskirą, patirtimi paremtą, dokumentinės literatūros dalį sudaro lageriuose, tremtyje, rizikuojant savo gyvybe, rašyti tekstai (Dalis Grinkevičiūtės, Antano Miškinio ir kitų). Pirmieji tremties posmai sukurti gyvuliniuose vagonuose kaip atsisveikinimas su namais. Eilėraščius, dienoraščius, atsiminimus rašo poetai, mokytojai, mokslininkai, beraščiai ūkininkai, darbininkai. Tremtinių kūryba, kaip ir liaudies daina, turėjo bendrą Tėvynės ilgesio, sugrįžimo motyvą. Sovietinės imperijos lageriuose, kalėjimuose, Sibiro platybėse eilės užrašomos ant cemento maišų skiauciu, beržo tošies.

Tremties liudijimuose skleidžiasi mirties gniaužtuose atsidūrusių žmonių išlikimo istorijos. Jas sieja dažnai pasikartojantys bado ir maldos leitmotyvai, mirtys ir pragariškas darbas. Ypatinga svarba teikiama šeimos, kaip didžiausios vertybės, temai.

Beletrizuotų Štuthofio atsiminimų knyga – Balio Sruogos *Dievų miškas* – rašyta grįžus iš mirties lagerio. Iš vėlesnės tremtinių memuaristikos ji išsiskiria ironišku pasakojimu.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Vytautas Mačernis“, *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 117–124 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sjdiai/1788-zemininkai-alfonas-nyka-niliunas-temos-ir-variacijos-vytautas-macernis>)
- Virginija Balsevičiūtė, „Kultūrinė polifonija V. Mačernio „Metų“ sonetuose“, *Žmogus ir žodis*, 1999, nr. 2, p. 18–24 (el. prieiga: http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/ZM_ZOD2.PDF)
- TV laida „Kultūros metraščiai“ / „Tragiškoji Vytauto Mačernio karta“, <http://www.lrt.lt/mediateka>

BALYS SRUOGA

(1896–1947)

„Aš išmokau žiūrėti į pasaulį su išminties šypsena. Kai man ypač sunku, aš labai daug juokuoisi. Šiaip aš žvalus ir giliai ironiškas – ne žmonėms, su kuriais kartu žūsiu, bet viso plačiojo pasaulio atžvilgiu.“

Balys Sruoga, 1944 m., Štuthofas

B. Sruoga nerašė grynų atsiminimų, nevaržė savęs jokiais rėmais, greta įvykių dėjo eseistinius apmąstymus, ironiškas pastabas, karikatūrinius portretus. Išskankintas XX a. Don Kichotas, graudus, bet kartu ironiškas ir net sarkastiškas, jis pats tapo savo kūrinio centru.

Viktorija Daujotytė

B. Sruogos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Dievų miškas (ištraukos)

IX. Naujokų įpilietinimas

Naujokas, politinio skyriaus bendradarbių „aprašytas“ ir gavęs tenai eilinį kalinio numerį, patenka į lagerio pirtį, kur jisai yra visokeriopa nuvalomas.

Pirtis naujoko paprastai nekantriai laukdavo, – savo nekantrumui ji turėjo pakankamai svarbaus pagrindo, – ji atlikdavo su naujokais visą eilę operacijų.

Atėjęs į skylėtą baraką, vadinamą pirtimi, naujokas jau rasdavo už atskiro stalelio besėdintį SS feldfelbę Z i e h m a, kartais gi – net patį H a p k e, taip pat SS feldfelbę, tiktai daug mandresnį, užimantį aukštesnę tarnybinę vietą.

H a p k e buvo *Eigentumsverwaltung* viršininkas. Tai yra viso kalinių turto valdytojas. Jo žinioje buvo ir visų raštinių turtas. Ziehmas, jo padėjėjas, savo žinion gaudavo visų kalinių drabužius, avalynę ir lagaminus.

Hapkė – Gdansko miesto pirklio sūnelis, iš pašaukimo – buhalteris, lagerio raštinėse besitrinąs nuo pat lenkų–vokiečių karo pradžios. Todėl dar 1944 metų rudenį mėgdavo jisai girtis, kad jau penkeri metai besirandąs kare, nors karo lauko veiksmuose jis niekuomet nedalyvavo – visą laiką pravertė su beginkliais kaliniais bekariaudamas, – juos mušdamas, smaugdamas ir apiplėšdamas.

Tai buvo pats išdidžiausias esesninkas visame lagery, už jo išdidumą kalinių pramintas: *Graf von Stutthof*. Baisiai didžiavosi jisai savo rase, savo padėtim, savo SS uniforma, savo odinėm – iš kalinių vogtom – pirštinaitem. Vaikščiojo vis išsi-tempęs, tarytum jo nugarkaulis būtų buvęs pagiriom paraližuotas, – ir kepurę vis iškilmingai ant akių užsimaukšlinęs. Lenkai ilgaliežuviai apie jį sakydavo:

– Eina išdidus kaip neščia kekšė.

Vokiečiai kaliniai pridėdavo dar:

– *O, er macht sich wichtig*, – jis daro save svarbia persona.

Savo didybei palaikyti jis labai uoliai sekdamas, ar koks kalinys nepamiršo jam prideramą garbę atiduoti. Vargas buvo tam kaliniui, kuris užmiršo prieš jį nusiimti kepurę ir išsitempti kariamo šunies pavyzdžiu!

Kumštį Hapkė turėjo pavyzdingą, o kalinių dantys stiprumu niekuomet nepasižymi... Hapkė buvo vienas labiausiai nekenčiamų esesninkų visame lageryje, visiems šlykščiai įkyrėjęs savo išdidžiu priekabumu. Ne vienam kaliniui jis buvo ir taip nelinksmą katorganinko dalią užnuodijęs.

Kartais tačiau Hapkė mokėdavo ir džentelmenas būti. Jis turėjo taip pat savo darbo komandą, iš kalinių sudarytą. Komanda dirbo pastogėj, švarioj raštiniėj, darbas buvo lengvas. Tam darbu jis pasirinkdavo inteligentiškus kalinius ir su savo komandos nariais jisai elgdavosi visiškai padoriai. Ir maisto jis jiems parūpindavo sočiai, na, ir kitokių lagerinių gėrybių.

Pirties komandoje dirbo, kitų tarpe, kaip politinis kalinys, buvęs Lietuvos armijos majoras, vardu Julius. Aukštas, stambus vyras – ir labai geros širdies, su visais kaliniais gražiai sugyvenęs ir visų labai mėgiamas. Kartą naujokų tarpe pamatė jisai vieną išdaviką, gestapo agentą iš Lietuvos, – tą patį, pagal kurio pranešimą ir jis, Julius, atsidūrė koncentracijos lagery. Tas agentas patsai į lagerį pateko už galvažūdiškus darbelius. Julius, pamatęs savo judošių, pasakė komandos draugui lenkeliui, kas tai per paukštis tasai naujokas. Lenkelis nudūmė tuojau pas Hapkė ir pranešė jam, kokio reto svečio susilaukta. Hapkė sužaubavo akimis, nusikeikė, apsiutojo. Ardėniškais žingsniais priėjo prie išdaviko, abiem rankom griebė jam už gerklės ir pradėjo smaugti:

– Tu judošiau, mano Julijū į koncentracijos lagerį įkišai, aš tau parodysiu, šunsnuki tu!

Hapkė tą judošėlį ir smaugė, ir antausius jam skaldė, ir su jo galva barako sienas daužė. Lenkai, pamatę, ką daro Hapkė, tą išdaviką pasiėmė savo žinion: daužė ir skaldė, kur tik pagaudami. Jisai lagery ne pasirodyti niekur negalėjo, – visur visuomet jį mušdavo lenkai ir vokiečiai. Iš viso lagery gana keisti papročiai buvo. Kai tik į lagerį patenka koks šnipas, išdavikas, gestapo agentas – jam jau lagery gyvenimo nebūdavo. Paprastai ilgiausiai per tris dienas jis jau baigdavo savo gyvenimėlį. Už tokį išdaviko nudobimą valdžia nieko nesakydavo. Lietuviškoji lagerio kolona išdavikų atžvilgiu laikėsi santūriai, nesimušdavo. Bet vos tik lenkai ar vokiečiai sužinodavo, kad išdavikas atėjo, jie jam atlygindavo savo iniciatyva – ir su dideliu pasitenkinimu. Koks jau mulkis neraliuotas buvo tasai Hapkė, – net ir jis – pirmas! – griebė išdavikui už gerklės, parodydamas kitiem, kaip su judošiais reikia elgtis! Tai darė SS vyras, feldfelbis, gestapo tarnas.

Z i e h m a s, turėjęs taip pat savo darbo komandą, buvo daug švelnesnio būdo, – ir pats grobdavo, ir kitiem nepavydėdavo. Visiškai teisingai darbas jo ko-

mandoje buvo laikomas vienu pačių geriausių ir pelningiausių visame lageryje.

Ziehmas, aukštas gražus vyrukas, mėgdavo kaliniam dėstyti, kad SS esą garbingiausi vyrai visoje Vokietijoje. Esą fiureris iš gerųjų vyrų atrinkęs pačius geriausius ir padaręs iš jų garbingą savo gvardiją. Jis ir esąs iš tokios garbingos gvardijos. Žalingas jisai nebuvo vis dėlto, bet kiaulė – šiek tiek. Dirbo pas jį pora metų toksai ruskelis septyniolikos metų. Supratę jie buvo, susigyvenę. Kartą tam ruskeliui kažkas dingtelėjo į galvą, jis ėmė ir kaukštelėjo plaktuku Ziehmui į kaktą, palei smilkinį. Ziehmas skerdžiamu tekiu¹ subliovė, nuvarvino šiek tiek kraujo, – po dviejų savaičių buvo sveikas. Ruskelis gi buvo už tai labai iškilmingai pakartas, o prieš tai trys ruskelio kaimynai užpumpinti, nors jie ir nieko bendra neturėjo su tuo plaktuku. Ziehmas – nė piršto nepajudino nekaltiesiems gelbėti. Sąžinė jo negrauzė.

Naujokas, patekęs į pirtį, pirmoj eilėj turėjo atiduoti Hapkei arba Ziehmui pinigų, auksą, žiedus, laikrodį, amžiną plunksną bei šiaip turimas brangenybes. Visa tai buvo surašoma į knygas, atskirai supakuojama, – kalinys pasirašydavo, ką atidavė. Tačiau knygoje toli gražu ne viskas tiksliai buvo surašoma. Nusigandęs kalinys nė nepastebėdavo, ko knygoje trūksta. Čia buvo pirtininkam pirmas pajamų šaltinis. Atimamos iš žydų brangenybės ir pinigai, gana dažnai ir rusų, retkarčiais – ir lenkų, jokiosna knygosna nebuvo rašoma. Visa tai buvo verčiama į vieną krepšį, – vėliau raštinėje skaičiuojama ir atiduodama išdui. Čia buvo antras pajamų šaltinis – ir labai svarbus. Darbo komanda, atiminėjanti brangenybes, ne viską sumesdavo į krepšį, – šis tas patekdavo ir į darbininkų kišenes. Ne viskas ir iš krepšio patekdavo į išdą, – dingdavo pakeleį.

Kalinių naujokų atsineštas maistas ir rūkalai – viskas be išimties eidavo darbo komandų, dirbusių pirtyje, naudai. Kartais ir esesninkai iš čia savo dalį pasigrobdavo, bet darbo komanda mokėdavo ir juos apmauti. Naujokų ateidavo šimtai ir tūkstančiai, – pirties darbo komandos buvo turtingos!

Naujokų smulkūs dalykėliai – piniginės, pypkės, portsigarai, milinės su muilu, žiebtuvėliai, dantų šepetukai, žymi dalis skalbinių, peiliai, skustuvai, – taip ir toliau, – visa tai buvo metama į bendrą krepšį, visa tai turėjo eiti į SS sandėlius, SS organizacijos naudai, bet žymi to turto dalis pakeliui po įvairias kišenes pasprukdavo.

Viršutiniai drabužiai, avalynė, bent viena skalbinių pamaina buvo rišama atskirais ryšuliais ir vėliau Ziehmo įstaigoj saugojama. Bet ir čia gyvenimas knygų nelabai teklausė. Visų pirma žydų ir rusų drabužiai buvo metami į vieną krūvą. Nuo 1944 metų rudens į tą krūvą eidavo ir lenkų drabužiai. Visa tai buvo skiriama SS organizacijos ir lagerio naudai. Tačiau niekas niekuomet negalėjo tų ryšulių su drabužiais sukontroliuoti. Tai buvo vėl labai svarbus darbo komandų pajamų šaltinis, – reikėjo tikrai tam tikro rankų miklumo.

[...]

X. Dušas kūnui ir dūšiai

Mus, naujokus, lietuvių inteligentijos atstovus, nusivare į pirtį, pirmoje eilėje apiplėšė pagal bendrąją tradicinę tvarką. Iš viso mano lobio man liko tikrai akiniai. Kitiem gi ir akinius atėmė: grabaliokis be akinių, kaip išmanai. Paskui – nukirpo, nuraitė, nuskuto, kur tik kokį plaukelį suradę, – plikesni pasidarėme už Adomą, kol jis rojuje tebegyveno. Kažkokia smarve apipurkštė, atseit dezinfekciją įvykdė. Išmatavo ūgį ir svorį – ir į knygas įrašė. Risčia pro šaltą dušą pravarė – ne visi ir sušlapti suspėjo. Oficialiai – mes buvome išmaudyti.

Išmaudytus gena į šaltą priepirtį. Tenai dalina tokius niaurius skarmalus, visai neaiškios spalvos, oficialiai baltiniais vadinamus, ir klumpes. Vidutinio ūgio vyram čia išeina, tariant, dar pusė bėdos, bet kiek stambesniai, augalotesniai – visiškai rieta: nei klumpės ant kojos lenda, nei maišas, marškiniiais vadinamas, – ant nugaros.

– Susimildamas, – maldauju pirties veikėjo, – gal turi ką nors tokio, kad ir aš galėčiau apsilvilti? Matai, nelenda. Būk gerutis, pažiūrėk, gal atsiras?..

Pirties veikėjas, taip pat kalinys, tik čia jau seniau dirbęs ir gerokai praturtėjęs, subliovė žvėrišku balsu:

– Ką? Čia tau ne krautuvė! Čia – koncentracijos lageris! Lauk, driskių kuine, lauk!

Kažkas neaiškus ir kietas stuktėlėjo į mano nugarą, sudundėjo antausy... Vėliau nebegalėjau atsiminti, kaip aš su klumpėmis rankoje atsidūriau kieme, kur jau kiti mano kolegos stovėjo eilėna susirikiavę.

Sutryptos klumpės ant basų kojų. Degli skarmalai vietoj skalbinių. Nieko daugiau. Stovi visi eilėmis tarp barakų skersvėjų. Stovi – ir kalena dantimis.

Vis dėlto: beveik nuogi – po pirties – skersvėjų – kovo mėnesį!

Liūdnomis akimis pažvairavęs į savo klumpes, glaudžiuosi ir aš į eilę. Glaudžiuos ir kalenu dantimis, – ką gi kita veiksi nekalenęs? Bebarškinant dantimis, praslenka valanda, praslenka antra...

– Tfu, po velnių! – nebežinai žmogus, kuriais žodžiais reikėtų keiktis, kad širdžiai būtų lengviau, – juk visi plaučių uždegimu nusprogsime!

Beveik tris valandas šitokia tvarka prasmurgsojus skersvėjų, pradėjo po kelis mūsų vartyti į būdą, panašią į baraką, vadinamą *Bekleidungskammer* – apsilvilkimo užkaboris. Šioje skylėje dalino kaliniam apsilvilkimą. Čia pakeitė ir mano klumpes, – kad ant kojos lįstų. Išdavė po skylėtą medvilninį plonučiuką puloveriuką, mėlynruožį katorgininkų švarkutį ir tokias pat kelnes, medvilnines su mediena, nudriskusias ir purvinas. Davė tokios pat medžiagos dryžuotą purviną blyną, panašų į beretę, kuris laikosi tik ant paties viršugalvio. Tai – ir visas apsilvilkimas kovo mėnesiui, kada dar buvo visiškai neblogošalnos. Davė dar du pailgu drobės gabalėliu, kuriuose buvo išmuštas mūsų gautasai eilinis numeris ir raudonas trikampis, – įsakė prisisiūti: vieną – ant krūtinės

kairėje pusėje, kita – ant kelių kiškos ties šlaunies viduriu.

Šitaip aprenktus nuvarė mus į gyvenamą baraką, – į II bloką.

Šio bloko viršininkas buvo kalinys vokietis E s e r, kriminalistas, mušeika, lagerin patekęs už įvairias žudynes, – ne vieną žmogžudystę buvo jisai laisvėje įvykęs. Tai buvo vyriausias antrojo bloko šeimininkas. Jo padėjėjas buvo bloko raštvedys Toni F a b r o, padūkęs tirolietis, nešiojęs politinio kalinio ženklą, išsibastęs po įvairius lagerius bene vienuolika metų ir niekam nesisakęs, už ką jis į lagerį pateko.

Gyvenamasai barakas paprastai susidėdavo iš trijų dalių: *Tagesraum* – buveinė dienos metu. *Schlafraum* – miegamasai ir prausykla.

Gyvenamajame barake mums tuojau patobulino šukuosenos reikalą: pirtyje mum plaukus mašinėle nuraitė, o čia skustuvu, panašiu į peilį žąsiukam pjauti išskuto per galvos vidurį juostą tokią, trijų centimetrų pločio. Ne tiek nuskuto, kiek nuraižė: visi pasijutome esą su kruvinais viršugalviais. Tuo mūsų katorgininkiška uniforma ir buvo baigta, kurią vis dėlto apžiūrėjo ir patikrino nežinia iš kur išlindęs, nusipešęs toksai blaudikaulis, panašus į žmogų. Jis jau ištikus metus buvo lagery išbindzinėjęs, – sunykęs ir sumenkėjęs, krunkščias ir prunkščias, perėjęs visokią velniavą, o dabar ėjęs bloke kažkokias viršininkiškas pareigas – buvo kažkokiai bloko raštvedžio padėjėjo padėjėjas.

– Na, apsidrėbusi lietuviška inteligentija, – pasveikino jis mus, – marš į kiemą!

Marš – tai marš, – išsigrūdom į kiemą, suk jį velniai!

Kieme ėmė jis mus iškilmingo katorgininkų maršo mokyti. Kad einant koja būtų į koją ir kad klumpės nuolat šlepsėtų: šlep šlep šlep... Šito maršo aš per dvejus metus taip ir neišmokau kaip reikiant, perdaug sudėtingas mokslas tai buvo mano galvai, nors skardūs antausiai nuolat aiškino maršo paslaptis.

Na, nieko, – kitiem mano draugam šis mokslas vyko daug sėkmingiau.

Antras numeris buvo: išmokti padaryti *Stillstandą*, – atsistoti katorgininko iškilmingoj pozoj. Atsistoti ir sustingti, – rankos prie šlaunų priglaustos, alkūnės – kiek atšokusios nuo liemens, kad visa figūra sudarytų dvikojį virdulį.

Va, šitokia poza katorgininkas ir privalo SS vyrų įsakymų klausyti ir iškilmingai marširuoti, kai valdžia mato. Rankas klibinti griežtai draudžiama. Už mostagavimą rankomis maršo metu garantuota mažų mažiausia saldis antausis, o tai – ir pagalys per šoną ar plytgalis į kuprą.

Pagaliau trečias ir paskutinis mūsų mokslo uždavinys buvo išmokti taisyklingų *Mützen ab*¹ ir *Mützen auf*.²

Po *Stillstando* komandos eina komanda *Mützen ab*. Reikia tuomet visiem per vieną akimirksnį nutraukti blyną nuo galvos, trinktelėti juo į šlaunį ir tučtuojau sustingti. Čia itin svarbu buvo, kad visų blynai vienu metu trinktelėtų į šlaunį, kad būtų girdėti kaip orkestre tiktai vienas trumputis – šlep, – kad nebūtų šlep šlep šlep... Tai jau ne toks paprastas reikalas.

Praskambėjus komandai *Mützen auf* – visi blynai vienu metu, per vieną akimirksnį, turi atsidurti ant pakaušių. Vis tiek, kaip tas blynas atsiguls tenai, bet tik būtų aukštai.

Besimokydami šios išminties, pirmą kartą gyvenime sužinojome iš to blaudikaulio lūpų, kokiomis baisiomis nedorybėmis pasižymi lietuvių inteligentija. Kam kam, bet nepraustaburniam būtų čionai ko pasimokyti.

Išėję šitą mokslą, prisisiuvę numerius ant krūtinių ir šlaunų, apsilikę dryžais skudurais ir su juostomis sukruvintais viršugalviais, mes jau buvome pilnateisiai lagerio piliečiai – katorgininkai.

Iki vakaro nieko mum daugiau nebedarė. Padūkęs tirolietis tiktai Toni Fabro patarė mum suvesti sąžinės apyskaitą, savo dvasioje likviduoti praeitį, inteligento buitį ir pradėti visiškai naują nežinomą, nemanomą bandito gyvenimą.

[...]

¹ Nusiimt kepurės (*vok.*). ² Užsidėt kepurės (*vok.*).

1. Kokie B. Sruogos biografijos faktai lėmė *Dievų miško* sukūrimą?
2. Aptarkite pasakotojo vaidmenį: koks jo santykis su tuo, kas vaizduojama kūrinyje? Kaip aprašoma kalinių buitis, lagerio tvarka?
3. Kokia svarbiausia stilistinė *Dievų miško* pasakojimo priemonė? Apibūdinkite lagerio „bendradarbių“ portretus. Ką jų paveikslams suteikia deminutyvinių formų, antifrazių* vartojimas?
4. Kodėl fizinis ir moralinis smurtas lageryje aprašomas elgesio kultūros terminais?
5. Kokios kalinių prižiūrėtojų savybės šaržuojamos*? Aptarkite kompozicinį ir prasminį karikatūra* virstančio portreto (pvz., Hapkės, Ziehmo) vaidmenį šiame epizode. Kodėl tiek daug dėmesio skiriama prižiūrėtojų, o ne kalinių portretams kurti?

XIV. Klipatų klipatos

Iš ryto katorgininkai, po patikrinimo, rikiuojasi būriais ir traukia į darbą. Išėjimą prižiūri pats lagerio viršininkas su savo padėjėjais. Pro juos praeinant, reikia nusiimti kepurę, rankos prie šlaunų priglausti, kad nesimataruotų, ir išsitempti, lyg tau už nugaros būtų stačia lenta pririšta.

Pirmieji eina įvairių amatininkų būreiliai. Jie dirba pastogėje savo specialybės darbą, jie moka gauti geresnį maistą, jie turi šiokių tokių pašalinių pajamų. Jie, nors ir nuskarę, nors ir purvini, bet vis dėlto žmonės kaip žmonės.

Paskutinė išsijudina vadinama *Waldkolonne* – miško darbų komanda – medžiam kirsti, rąstam tampyti, kelmam rauti, žemėm nešioti, taip ir toliau. Darbas sunkus, šaltyje ir lietuje. Maistas pats prasčiausias. Jokių pašalinių pajamų.

Didžiulė *Waldkolonne* suskirstyta šimtinėmis. Kiekvienos šimtinės priešakyje eina kapas ir puskapis (*capo* ar *Hilfscapo* – darbų prižiūrėtojas ar jo pagalbininkas).

Kapai – žvalūs, apsukrūs, mitrūs vyrukai su raudonais raikščiais ant rankovių – nerias iš kailio, savo vergus bestramužydami³, kad jie iškilmingiau pro valdžią pražygiuotų. Vienus – aplos, apries, kitus – kojomis paspragins, trečius – antausiais apdalys, kitus vėl – pagaliu patvatys...

Visa tai dedasi valdžios akyse, visa tai rodo kapų rūpestingumą ir gerus norus, bet visa tai duoda nelabai kokių vaisių.

Sunku eilės išlyginti. Sunku žingsniai suvienodinti. Labai įvairi publika. Yra čia ir tvirtų vyrų, matyti, dar neseniai į lagerį pakliuvusių, kurie eina tvirtu žingsniu, išdidžiai galvas aukštyn iškėlę. Bet didžioji dauguma – vargani elgetos. Nuo bado ištįsę ar jau papurtę veidai, sutinusios kojos. Kitas dar su klumpėm, kitas – ir visai be nieko, – kovo pabaigoj! Susikūprinę, susilenkę... Ne vienas iš jų iš darbo aiškiai nebegriš... Tikrai, vakare, kai ši kolona grįžta iš darbo, parsineša ji po keletą numirėlių – tris, penkis, aštuonis, dešimtį...

Rytmetį, visom kolonom išėjus į darbą, lagerio kieme „iš kažkur“ išlenda šmėklų minia. Keista ji tokia!

Neina, bet slenka. Pamažu pamažėli, be jokio garso, nelyginant praskriejančio debesio šešėliai.

Slenka... kadaise, gal ne taip seniai, buvę žmonės. Turėję pastogę, namus, tėvus, seseris, brolius, gal žmoną, gal vaikus. Turėję Tėvynę, turėję gyvenimą – valią, laisvę, troškimus!

Slenka jie susikibę kits į kitą, vienas antrą palaikydami, vienas antru atsi-remdami. Niekas jų neberagina, niekas jų nebemuša. Jiem viskas pasauly jau: vis tiek pat.

Jų klumpės jau nebešlepsi. Jie jau nebeturi jėgos kojai nuo žemės pakelti. Jie kojas velka žeme taip lėtai, kad net čiuožimas mažai tesigirdi. Vieni ant krūtinės nuknarinę galvą, kartais dar žvilgčiodami į žemę, kartais – visai niekur nežiūrėdami. Kiti – apsiblaususiomis ūkanotomis akimis dairosi aplinkui, nieko nematydami, nieko nesuprasdami, nieko nebenorėdami. Kiti vėl atsilošę ant savo draugų, užmerkė akis lyg grabė – ir vos vos velka savo tokias sunkias kojas. Veidai, veidai! Vienas už kitą baisesnis, vienas už kitą skaudesnis.

Į tuos veidus nebūtų taip skaudu žiūrėti, jeigu kojos nejudėtų, jeigu jie būtų numirėliai!

Numirėlis – ko gi iš jo benorėti? Jam visa vis tiek pat. Bet kai toks veidas dar e i n a į d a r b ą!

Kokį moralinį, kokį istorinį pateisinimą būtų galima sugalvoti tiesiam, kurie kitus tokia lengva širdimi siuncia į koncentracijos lagerius? Jokios politinės, jokios religinės, jokios pasaulėžiūrinės idėjos jų niekuomet nepateisins! Jie savo žmogiškąją menkystą galėtų atpirkti tikrai tuomet, jei patys savo dienas baigtų tose pačiose sąlygose, į kurias kitus tremia, besivadovaudami pamišėliš-

komis idėjinėmis fikcijomis! Kitaip – amžių prakeikimas slėgs ne tik jų atmin-tį, slėgs ir jų palikuonių palikuonis!

Slenka, slenka... Visokių tautų, visokių profesijų žmonės. Į lagerį prieš mėnesį, prieš du ar tris atvyko gi jie visi sveiki!

Naujokui arčiau prie jų ir prieiti sunku, – pūvančių lavonų tvaikas. Rankos – žaizdotos, kojos – žaizdotos. Po žaizdas painiojasi įvairūs parazitai, į kuriuos tie buvę žmonės nebekreipia jokio dėmesio.

Slenka, slenka... Taip pamažu!

Kartais vienas, kartais kitas išsiskiria iš minios. Pasvirdukuliuoja, lyg galvodamas ir negalėdamas nuspręsti, kas jam dabar daryti. Žengia žingsnį į šalį. Kitą. Palinksta ant kelių. Atsiremia rankomis į žemę. Parpoja keletą žingsnių. Apsidairo pamišėlio akimis. Priglūsta krūtine, veidu prie žemės. Lyg sustingsta valandėlei. Šiurpulys jį nukrečia. Pakelia galvą. Baisiai, baisiai išsiilgusios jo akys. Nė žodžio nepratars. Nesudejuos. Lūpos net nesujudės. Šliaužia tylėdamas kur nuošaliau. Į patvorį. Į barako pasienį. Prišliaužia. Atsigula. Užmerkia akis. Dabar jam: absoliučiai v i s a v i s t i e k p a t.

Kitas gi ir iš minios nė kiek nesiskiria. Krinta žemėn ir guli. Jo kaimynai neturi jėgų, neįstengia jį pakelti. Slenkantieji iš paskos užkliūva už jo. Knapsi. Vieni dar sugeba šiaip taip perkelti per jį koją, kiti – ir to nepajėgia. Knapsi ir griūva viršum.

Slenka, slenka... Kokia daugybė jų! Šimtas, kitas, trečias.

Tai – lagerio klipatų komanda. Ji – taip pat darbo komanda! „Eina“ „darbo dirbti“, „darbo“ – atitinkamo jos pajėgumą.

Tai – labai pastovi komanda. Nemažėjanti, nenykstanti.

Tai kas, kad daugelis iš tos komandos narių perdien išmiršta – barakuose, pakelėj, „darbo“ metu!.. Vakare grįš iš darbo miško komanda. Ji duos rytdienai klipatų ne mažesnę skaičių, negu perdien jų išmirė, – klipatų komanda skaičiaus atžvilgiu nenukentės.

Miško komanda vietoj atiduotųjų klipatų komandai gaus naujų bendradarbių, kurie po mėnesio kito savo rėžtu⁴ pereis į klipatas. Taip ir sukasi gyvenimas ratu. Kasdien į lagerį atvaromi nauji žmonės, bet lagerio gyventojų skaičius daugėja labai pamažu.

Miršta žmonės karo laukuose baisesiose kančiose. Bet tenai – visi lygūs. Ten – sužeistam pagalba teikiama. Ten sužeistą net priešas pagerbia. Ten – turi ginklą. Gali gintis. Ten tavo mirtis ir kančios šiokios tokios prasmės turi: dėl kurios nors idėjos kariaujama, dėl tėvynės, dėl laisvės...

O čia – niekur nieko! Jokios prasmės! Niekas tau jokios pagalbos neteiks. Niekas tavęs neatjaus, nepaguos, į mirties paslaptį pakeleivingos meilės žodžiu nepalydės.

Ar ne geriau būti pasmerktam mirti ir pakartam, negu šitokiu būdu – iš bado pūvančiose žaizdose sukniubti?!

Seniau, bent kituose kraštuose, kariamajam bent paskutinį norą patenkin-davo – duodavo pavalgyti, dūmą nuryti, laišką parašyti, kokią mauškę išmes-

ti⁵... O čia – paspiria koja – ir viskas.

Baisūs buvo kiti n a i k i n i m o lageriai, kur, būdavo, atveža kalinį ir tuo-
jau nužudo. Bet tas pats žudymas faktinai vyko ir D i e v ū m i š k o padangėj.
Skirtumas buvo tiktai tasai, kad čia žmogų nukankindavo, čiulpte iščiulpdavo
jo sveikatą, jo jėgas, versdavo jį mirti iš bado...

Kuri lagerių rūšis geriau atitinka mūsų amžiaus kultūros laimėjimus, die-
važ, nelengva būtų nuspręsti. Pagaliau – individualaus skonio reikalas...

Slenka, slenka klipatų komanda, slenka...

Kiekvienam katorgininkui tai įtikinamas *memento mori*. Visi vienodai
nori gyventi. Ir visi vienodai žino: už mėnesio, už kito – vis tiek atsidursi kli-
patų komandoj.

Naujokas, pirmą kartą savo gyvenime išvydęs klipatų komandą, lyg proto
nustoja. Ne mirties jam baisu, – baisu šito išniekinto žmogaus vaizdo. Ir ne tik
žmogaus, – baisu šito išniekinto, subjauroto, sudergto mirties vaizdo!

Naujokas pats nepajunta, kaip jis ima visas virpėti, o jo pabalusios lūpos,
keistai trūkčiodamos, tyliai kartoja:

– O viešpatie, viešpatie!

[...]

³ Stramūžyti – barti, įsakinėti. ⁴ Čia: savo ruožtu. ⁵ Čia: išgerti.

XLIX. Giltinės pastogė

Koncentracijos lageris – labai sudėtingas giltinės malūnas. Kiekvienas,
įžengias į jį, yra jau faktinai pasmerktas mirti, – anksčiau ar vėliau. Nuolati-
nis badas, mušimas, sunkus ilgas darbas, nebuvimas poilsio naktį, parazitai,
tvankus dvokiantis oras vėliau ar anksčiau turi padaryti savo, net jeigu šiaip
kokia nelaimė neatsitiks ar netikėtai kas neužmuš. Šitokioje atmosferoje bręsta
ta savaiminga žiauri lagerio gyventojų psichika.

Žmogus, patekęs į žvėrišką aplinką, išsilaikymo instinkto spiriamas, nė
pats nepajunta, kaip įsitraukia į žvėriškumo siaubą, kaip pats darosi visos tos
baisybės organiška dalis. Į visą kovos su giltine priemonių baisybę jis žiūri jau
kaip į apsigynimo priemonę. Jo aukštesnieji jausmai tarytum atšimpa. Jis jau
nebejaučia priemonių šlykštybės, – jis tiktai nori gyventi. Nuskriausi artimą,
atimsi jam paskutinį duonos kąsnį, pastūmėsi jį į giltinės glėbį, bet gal pats
išliksi gyvas! Šitas kelias, ši psichinė padėtis lageryje yra tarytum normali,
duodančioji toną padėtis. Kartą pradėjus eiti šituo keliu, sunku jame besustoti.
Sunku saikas besurasti, sunku beatskirti, kas yra tikrai apsigynimo priemonė,
kas – artimo žalojimas.

Ak, jeigu visi kaliniai suprastų vienas kitą, vienas kito neskriaustų, ne-
muštų, nevogtų – ir to maisto būtų visiems daugiau, ir tas darbas nebūtų toks
prakeiktas, ir visas gyvenimas nebūtų toks pragaras!

Lengva pasakyti: jeigu būtų! O kas daryti, jeigu viso to nėra, jeigu vienas
kitas susipratusių šimtas yra visiškai bejėgiai pakeisti aplinkumą, pakeisti gy-
venamąją atmosferą, apmarinti plėšrųjų instinktą – pasilikti gyvu?!

Šiose baisyse imtynėse dėl buitės, vieni kitus skandindami, prasimušia vie-
ni į viršų, gyvena plėšriuojų žvėrišku instinktu, pakeliui nebegali sustoti, – turi
daugiau, negu jiems reikia gyvybei palaikyti. Kiti, neturėdami laimės, negalėdami
prasimušti bet kuria kaina į paviršių, skęsta drumzlėse ir miršta. Paslydai grum-
tynėse – niekas tau pagalbos rankos nebeįties, niekas nepagelbės tau atsikelti.
Besigrūdą užpakaly tavęs dar timpltels tave į žemę, pargriauš, suplos, kad nesipai-
niotum po kojų ir, apkvaišėlio akimis klaikiai besidairydami, nužingsniuos nu-
klypuos per tave, jokio sąžinės graužimo dėl to nejausdami. Sąžinei nėra čionai
kas veikti. Jaudintis taip pat nėra ko ir nėra kada. Šiandie tu griuvai, aš griūsiu
rytoj, – koks skirtumas? Dėl manęs taip pat niekas nemirtels.

Galimas daiktas, lageryje visų baisiausia ir yra ši psichinė žmogaus būklė.
Būklė, kurioje neišvengiamai dingsta visa tai, ką žmonės vadina sąžine, huma-
niškumu, artimo meile.

Viena, kas gera šioje aplinkoje, – kad visiškai išnyksta mirties baimė. Mir-
tis čionai gresia kiekviename žingsnyje. Čionai taip žmogus apsiranta su mir-
ties perspektyva, kad ji darosi šiokiadienė šiukšlė. Mirtis nustoja savo kilnaus
tragizmo elemento. Ji nustoja čionai ir savo lyrizmo.

1. Kaip pasakotojas apibūdina „klipatų klipatą“? Kuo iškalbus pakartojimas „slenka“?
2. Kokį vaidmenį šiame epizode vaidina atskiro žmogaus likimas? Kaip kuriama išsiskiriančiojo iš klipatų komandos būseną?
3. Atkreipkite dėmesį į autoriaus išryškintas frazes ar žodžius. Kokia pasakotojo reakcija į tai, kas vyksta?
4. Kodėl pasakotojas mirtį suvokia kaip pasaulio išsigimimo aktą? Pagrįskite.

– Užmuš – tai užmuš, pakars – tai pakars, – kas čia tokio?

Lageryje miršta žmonės visiškai nesijaudindami. Jie jokios tragedijos iš to nedaro. Pasaulio palikti jiems negaila. Jiems visa – vis tiek pat.

Juos numirusius tučiuojau nurengia, užrašo numerį ant plikos krūtinės, asmeninius daiktus jiems tučiuojau pavagia.

Numirėlius visai kaip malkas sukrauna malkų sandėliuke, mediniame, esančiame netoli ligoninės. Sandėliukas – mažas, ne visi lavonai telpa. Netelpančius guldo ant žemės šalia ligoninės. Niekas jų mirties priežasties netikrina, niekas jų neapžiūrinėja. Mirė – tai mirė, – kas čia tokio? Tarytum ir mes patys rytoj ar poryt nemirsim?!

Apžiūri tikrai numirėlių dantis. Jei benešant auksinių dantų jam nesuspėjo pavogti, juos išlupa surūdijusiomis replėmis SS vyras, – dalį dantų jisai atiduoda išdui, dalį – sau pasiima.

Atvažiuoja transporto vežimas, dešimties ar dvylikos kalinių tempiamas. Transporto darbininkai krauna lavonus į didelį juodą grabą. Tas grabas padarytas trim lavonam, bet įdeda į jį penkis šešis. Grabo viršus nebeužsidaro. Iš grabo iškištos lavonų pamėlynavusios, pajuodavusios rankos, sudžiūvusios it šakaliukai kojos kilnojas, vežimo supamos, ir maskatuoja, tarytum į save kviesdamos. Kai lavonų yra daugiau – juodojo grabo nebenaudoja. Tuomet lavonus stačiai krauna į vežimą, kaip pas mėsininką paskerstus paršus. Vieną šalia kito, vieną ant kito suverčia. Kartais vežamus lavonus pridengia sudriskusia gūnia, kartais ir be jos apsieina. Lavonam – visa vis tiek pat, o šiandien dar tebesantiems gyviem dėl to nei šilta, nei šalta, – koks skirtumas?

Vežimai važiuoja į krematorijų, esančių ligoninės palangėje, dieną ir naktį lagerį užverčiantį rausvai palšais dūmais. Neskanūs tie dūmai. Aitrūs tokie, gaižūs. Kažkokia spirginama guma dvokia.

Sunkus, labai sunkus kepamos žmogienos kvapas. Diena diena!

Prie krematorijaus lavonus krauna į sandėlį. Kai tą sandėlį samagono varytojais sudegino, lavonai teko krauti stačiai kieme į krūvą, kas buvo labai neparanku.

Krematorijaus pečius buvo pritaikytas skystajam kurui, – lavonai jame degdavo apie dvi valandas. 1944 metais skystojo kuro visiškai nebebuvo galima gauti. Teko pereiti į koksą. Koksu kūrenant, lavonai degdavo apie šešias valandas. Baisiai pamažu degė. Krematorijus nieku būdu nepajėgdavo visų lavonų sudeginti. Naujam krematorijui statyti medžiagos nebėra. Lavonų į žemę kasti taip pat negalima. Lageris pelkėje pastatytas. Vanduo paviršiu, per kokius du kastuvus. Pakasti lavonai, geram lietui palijus, išlenda iš žemės – vėl su jais tapykis!

Krematorijaus darbininkai į pečių ima vis viršutinius lavonų sluoksnius, vėliau pakrautus. Apatiniai sluoksniai šunta. Kad ne ta baisi smarvė, pašutęs lavonas būtų patogiau kišti į pečių. Kai tik sveiką lavoną į pečių įkiši – jis tučiuojau iškelia aukštyn rankas ir kojas, lyg sąmoningai kito lavono nebenorėdamas įsileisti. Tačiau – negi jį vieną deginsi, reikia ir kiti kišti. Daug vargo būdavo su tokiu asocialiu lavonu, kol jam iškeltas kojas ir rankas nulenkė, kol jam kaimy-

ną pečių įvarai. Pašutę lavonai rankų ir kojų nekilnodavo, su jais buvo daug paprasčiau, tik kad jų tasai kvapas buvo toks nepagirtinas!

1944 metų gruodžio ir 1945 metų sausio mėnesiais lavonų susidarydavo visiškai padori atsarga – iki pusantro tūkstančio ir daugiau. Kasdien mirdavo nuo dviejų iki trijų šimtų žmonių. Su jais susitvarkyti krematorijus buvo visiškai bejėgis. Nuo to pertempto darbo jam net kaminas buvo plyšęs. Jis grūmojo net visiškai sugriūti, jei toliau bus taip karšta be jokios atvangos. Šiokiomis šaltomis dienomis būdavo dar nieko sau, – dar buvo galima gyventi. Bet kai užeidavo keliom dienom atodrėkis, nuotaika lageryje gerokai pašvinkdavo: dvokdavo lavonai iš įvairių patvorių. Net virtos bulvės – ir tos nebeskanios būdavo. Blogiausia, kad tas netikęs kvapas pasiekdavo ir kai kurios valdžios buveinę. Norom nenorom, bet vis dėlto teko pradėti su lavonais rimtesnę kovą. Valdžia ilgai galvojo, bet nieko kita negalėjo sugalvoti, kaip tik: liepė palei lagerį pamiškėje iškasti galias duobes, suversti tenai lavonus, apipilti derva ir deginti.

Baisiai ilgai ir prastai tenai lavonai smilkdavo. Reikėjo nuolat ir dervos ištekliai duobėje papildyti, ir lavonai su šakėmis vartaloti it kotletai kokie, kad jie geriau keptų. Dieną išeidavo dar pusė bėdos, bet naktį būdavo visas reginys – geros operos vertas!

Smilksta rūksta lavonėliai, visą lagerį spirginamos gumos garais užliedami. Degintojai su šakėmis aplink duobę šokinėja it velniai, Valpurgijų naktį su raganomis besitąsydami!

Tačiau ir čia veikia negerovė prasidėjo. Kai tik ateina naktis, tuoj būdavo, aplink lagerį ima sukaliotis kažkokie svetimi lėktuvai. Bombų, tiesa, į lavonus nemėtė, bet jų zirzimas buvo vis dėlto labai nemalonus: negi žinai – mes jie bombą, ar taip tik erzina? O gal dar bestija ims ir nufotografuos viską? Lavonai užgesinti taip greitai neįmanoma, ir dervos gi gaila! Bėgti, viską pametus, taip pat nei šis, nei tas. Dėl tų sabotazinių lėktuvų nakties darbas teko sustabdyti. Teko deginti tikrai dieną. Žiemos dienos – trumpos. Lavonų infliacija pasidarė visiškai negera.

Lageryje lavonų reikalas tačiau ne visuomet buvo toks prastas. 1944 metų rugpjūčio, rugsėjo, spalio mėnesiais lagerio kalinių buvo priskaičiuojama jau iki penkiasdešimt–šešiasdešimt tūkstančių galvų, o mirdavo kasdien labai nedaug, nuo trijų iki penkiolikos. Būdavo net ir tokių dienų, kada niekas nemirdavo. Nėr šviežių lavonų, nors tu ką! Valdžiai, žinoma, buvo labai nesmagu dėl tokios ubagystės: kaipgi investuotas į krematorijų kapitalas liks neveiklus?! Tuomet valdžia jau dirbtiniu būdu lavonų pasigamindavo. Paimdavo kokią sunkvežimį kitą senių, paliegėlių, klipatų ir šiaip visokios menkystos – trach tararach! – ir yra jau lavonų! Ypač gausiai šiam reikalui buvo panaudojamas žydiškas elementas, tuomet lageryje jau apšiai privišęs.

Ne visuomet juos šaudydavo, – kulkos vis dėlto metalinis daiktas, žymiai vertesnis už lavoną. Dažniau vartodavo dujas toje šuniškai nepatogioje kameroje, – reikėjo gi per kaminą nuodyti! Sodinamiem į sunkvežimius, žinoma,

nesakydavo, kur juos veža. Paguosdavo juos net, – pranešdavo, kad veža į darbus, kur maistas būsiąs geresnis. Vis dėlto vežamieji greitai užuosdavo, kurlink likimo tekiniai rieda. Nelipdavo į vežimą, neidavo į kamerą, – reikėdavo esesninkam gerokai pasitampyti, kol įvesdavo tvarką.

Ypač daug jiems vargo būdavo su senomis žydėmis. Jas ir į vežimą įkelk – jos pačios gi nebeįlipa, – ir iš vežimo iškelk. Ir kas visų nepatogiausia – kad jos, susodintos į vežimą, rėkia klykia, kad net visas lageris skamba:

– Ir jos esančios žmonės, – *Wir sind auch Menschen!*

Tačiau esesninkai, matyti, buvo kitokios šiuo reikalu nuomonės. Žydžių klyksmas nė karto jų neįtikino.

Klykė ne tik tai vežimuose sėdinčios. Klykė už įelektrintų vielų pasilikusių, – dukterys, seserys, motinos. Visos rėkė klykė, kas smarkiau, kas ne taip smarkiai. Esesninkų nervai buvo visko matę, bet ir jie klyksmo nepakeldavo. Esesninkai bėgo lauk nuo žydžių bloko. Kaliniai, žinoma, neturėjo kur bėgti. Kaliniai klausė. Kaliniai klausė ir rymojo. Ką jie išgyveno besiklausydami – tai jau jų asmeninis reikalas. Pašalaičiam į tuos dalykus nėra ko kištis.

Kad žydės savo klyksmu negadintų daugiau esesninkams nervų, buvo sugalvota šitokia priemonė. Jas pėsčias varo į traukinėlį, atseit dabar tai tikrai gabensią į darbus. Prie traukinėlio stovi komendantūros SS stambus pareigūnas, apsirengęs gelžkeliečio uniforma, mandagiausiai kviečia:

– Prašom sėstis į traukinį, malonios damos!

Žydėm susikimšus į vagonus, durys buvo užrakintos. Traukinėliui pradėjus judėti, buvo paleistos į vagonus troškinamos dujos.

Ši priemonė buvo pavartota tik vieną kartą, – nieko gera ir iš jos neišėjo. Žydės, pajutusios dujas, ir traukinėlyje ėmė klykti. Ėmė daužyti duris, barškinti langus, – tiktai prigąsdino civilius pakelės gyventojus, – daugiau nieko!

Šitokie skubos keliu pagaminti lavonai oficialiose knygose numirėliais nebuvo laikomi.

Numirėliai knygose buvo pažymimi raide T, reiškia *Tot* – negyvas, – ir išbraukiami iš gyvųjų sąrašo. Savanoriai pakaruokliai gaudavo ženklą FT – *Freitod* – laisva mirtis. Kiti buvo pažymimi raidėmis Ex, reiškia, *Execution* – egzekucija, lageryje įvykdyta pagal kurio nors gestapiško teismo sprendimą. O šie paskubinti lavonai knygose buvo atžymėti inicialais S. B. Čia reikia skaityti, apsaugok Viešpatie, ne Sruoga Balys, bet *Sonder Behandlung*, atseit ypatingas apipavidalinimas. Nežinodamas gestapo politinės virtuvės receptų, suprask žmogus, ką reiškia toksai delikatus pavadinimas!

Kartais atsirasdavo tokių sentimentalių moterėlių, kurios panorėdavo turėti bent pelenus savo sūnelio vienturėlio, savo brolelio širdelės ar savo vyro numylėto. Šitas noras buvo visuomet patenkinamas.

Iš moterėlės tučiuojau išreikalavau pinigų už pelenus, už urną, už įpakavimą, už persiuntimą – išėdavo apie du šimtu tris dešimtis markių. Lagerio

valdžia, gavusi pinigų, įsakydavo pasemti iš bendros pelenų krūvos 2–4 kilogramus pelenų, kurie ir buvo pasiunčiami gailestingajai moterėlei. Per visą lagerio istoriją nėra buvę nė vieno atsitikimo, kad būtų buvę pasiųsti tikri, to paties sudėginto žmogaus pelenai. Tai padaryti praktiškai buvo visiškai neįmanoma. Visų pirma degindavo gi ne po vieną lavoną, – visų pelenai jau pečiuje susimaišydavo. O antra, kai atėdavo pelenų pareikalavimas, mielojo numirėlio pelenai būdavo jau seniai velniai žino kur išbarstyti, – kaipgi juos iš ten besurankiosi? O moterėlės nuskriaust nesinori. Ar gi jai ne vis tiek: pelenai – kaip pelenai?

Pelenų gana dažnai reikalavau. Už kelis atliekamų pelenų kilogramus gauti 200 markių – tikrai neblogo. Kad tik numirėlių būtų!

1. Aptarkite šio epizodo sandarą. Kokiu požiūriu skirstomas dėstymas? Kiek pasakojimo pozicijų tarpusavyje persipina? Kaip jos kontrastuoja?
2. Ar šį epizodą galima priskirti juodajam humorui? Pagrįskite.
3. Raskite argumentų patvirtinti teiginiui, kad mirtis suvokiama kaip pasaulio išsigimimo aktas.
4. Kaip kuriamas ironijos, net sarkazmo įspūdis? Teiginius pagrįskite pavyzdžiais iš ištraukos.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vigmantas Butkus, Artūras Šeškus, „Balio Sruogos *Dievų miškas* kaip (savita) antropologinė studija“, *Literatūra*, 2010, nr. 52(1), p. 68–80 (el. prieiga: http://www.leidykla.eu/fileadmin/Literatura/52_1/68-80.pdf)
- Neringa Markevičienė, „Balio Sruogos *Dievų miško* recepcija“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2011, t. 34, p. 183–238 (el. prieiga: <http://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXIV/T.34-183-238.pdf>)

DALIA GRINKEVIČIŪTĖ (1927–1987)

Išžiūrėdama į įvairių tautų žmonių likimus, Dalia Grinkevičiūtė išvengia tik lietuviams tekusių skriaudų akcentavimo; sumažina lietuvių aukos sindromo galimybes. Greta matydami (artimas ir rašymo laikas) Balio Sruogos „Dievų mišką“ ir pirmąjį Dalios Grinkevičiūtės tremties tekstą, matome ir du baisesiems totalitarinės prievartos sistemoms priklausiusius lagerius. Geriau suvokiame katastrofą, nesibaigusią su

Antruoju pasauliniu karu. Pajuntame baugų absurdą, įsiskverbusį į pačius žmonių gyvenimo pamatus. Patiriame skirtingas tą patį siaubą išgyvenančių žmonių laikysenas, pasirinkimus.

Viktorija Daujotytė

D. Grinkevičiūtės biografija: http://www.genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2012/201205_grinkeviciute%20_biogr.pdf

Atsiminimai

Kas tai? Ranka užčiuopiu... šaltą geležį. Guliu aukštiekninką... Gražu... Saulė... šešėlis.

Jaučiu, kad vienas mano gyvenimo etapas baigėsi. Taškas. Nuo dabar prasidės kitas, neaiškus, bauginantis. 24 žmonės guli šalia. Miega? Kas žino, kiekvienas turi savo minčių, kiekvienas paliko už pečių gyvenimo etapą, kuris vakar baigėsi. Kiekvienas turi šeimą, gimines, artimus, mylimus žmones. Dabar jie atsiveikina su jais mintyse. Staigus vagono trūktelėjimas. Nuo viršutinių gultų krenta daiktas. Niekas nemiega. Tyla. Skubiai rengiuosi – reikia atsisveikinti su Kaunu. Visi prie langų. Viskas, viskas, viskas. Baigta. Dar vienas smūgis, traukinys pajuda. Matyti Karmelitų bažnyčios bokštai, jie auksu žiba saulės spinduliuose. Pusė penkių. Kaunas miega. Tyliai plaukia 63 vagonų traukinio sąstatas, veždamas į nežinomą tolą, į nežinomą gyvenimą 1500 lietuvių. Ašaros visų akyse. Verkia vaikai, tarsi ir jie suprastų, tyli akis įbedę į tostančius miesto vaizdus ir pradedančius slinkti laukus. Žiūrėkite, vaikai, žiūrėkit, tegul neišdytų iš jūsų atminties šis vaizdas ir šitoji minutė. Kiek šimtų akių paskutinį kartą mato gimtąjį miestą... „Aš jaučiu, kad nebepamatysiu daugiau šito“, – sako man mamytė. Tie žodžiai tarsi peilis sminga į mano smegenis. Prasideda gyvenimo kova, Dalia. Gimnazija, vaikystė, išdykavimai, fokusai, teatras ir draugės – praėityje. Tu jau suaugusi. Tau jau suėjo keturiolika metų. Tu turi globoti motiną, pavaduoti jai tėvą. Prasideda pirmas mano gyvenimo kovos aktas.

Tunelis. Traukinys jau lekia. Nemunas. Petrašiūnai. Kur tėtė? Sudiev. Vilnius. Stovim prekinėje stotyje. kažkas šaukia giminaičiui geležinkeliečiui, kad praneštų

motinai ir perduotų „sudiev“. Pataria imti šiltų daiktų. Velniams tie šilti daiktai? Patark slėptis, bėgt. Vilnius tolsta. Gyventojai stovi prie bėgių, žiūri, tarsi mus vežtų mirti, ir žegnoja. Lenkai pamaldūs. Nejau mes iš tiesų važiuojam mirti?

Nė velnio, gyvensim, gyvensim visų velnių ir stichijų pykčiui. Gyvensim ir išgyvensim, kovosim ir laimėsime – girdit?..

Naujoji Vilnia. Stovi vyrų ešelonas. Einu pro užkaltus vagonus ir teiraujuos tėtuko.

– Nėra, nėra, nėra. Čia vilniečiai, – vienas atsakymas.

Vėl sugrūda į vagonus, užrakina. Judinamės. Norėjau ir galėjau pabėgti šitoj stotyje, netoli buvo malkų krūvos, bet čia aš suvokiau turinti bejėgę motiną. Jaučiausi lyg man būtų dvidešimt metų.

„Siena, siena. Tuoj bus siena“. Paskutiniai Lietuvos žemės kilometrai – miškai, medžiai, gėlės.

Duryse plyšys. 5 cm. Traukiu į save giliai Lietuvos laukų kvapą, kad neužmirščiau jo niekad. Kažkuriam vagonė užtraukia dainą, ją pagauna visas ešelonas. „Graži tu, mano brangi tėvyne!..“

Jau skriejam Gudijos laukais. Nė vizos nereikėjo... Orša, Minskas, Smolenskas. Trošku, karšta. Vandens mažai duoda.

Traukiniui sustojus, visi skuba po vagonais atlikti gamtos reikalų. Visiškai jokio varžymosi nėra. Praėjus traukiniui, panorama žavinti. Gudijos stotyse matydavom keleivinių traukinių, daugiausia važiuojančių į Lietuvą. Na ką gi. Greit bus daug vietos. Palankaus vėjo, skėriai!

Kirovas. Sustoja tarsi parade: Kauno ešelonas, iš vieno šono – Rygos, iš kito – Talino. Sveikas, Pabaltijy! Užsimezga kalbos.

Rikiuojamės po du eiti parnešti pietų, kažkur užpakalyje matau savo istorijos mokytoją Spūdienę. Staiga – tylą. Radijas kliedi. Karas!!! Karas!!!

Žiūrime vienas į kitą. Greitomis parvelkam savo vagonams pietus ir laikraščius.

Trijų sostinių ešalonuose – džiaugsmas. Gal neveš toliau? Gal grąžins? Bet juokas. Juk mes jau užfrontė. O kartu ir nerimas: kas Lietuvoj darosi? nuniokota? giminės gal bombų užmušti? Važiuojam, važiuojam, važiuojam. Penktą, dešimtą parą. Maisto nesuvalgom, atiduodam vietiniams vaikams, kurie ištiesę rankas alkanomis akimis prašo: „Chleba, tiotenki...“⁴¹ Šita muzika nuo pat Lietuvos sienos.

Uralas. Sveika, motinėle Azija... Išvargę, nešvarūs, išblyškę miegam vienas ant kito. Vienas klausimas ir kalbos – kur mus veža? Manėm, kad į Uralą, bet jį jau pravažiavom. Andriukaitis, buvęs rangovas – didelis praktikas, džiovina duoną ir tikina, kad mes patys iš jo ją pirkim. Jo pirkliska prigimtis ir čia nenurimsta: čia perka, čia parduoda, čia apstato. „Žeminėse gyvensit ir patys išsikarsit“, – pilna burna gromuliuodamas kalba jis. Tarsi mes gyvensim, o jis ne.

Kai gaudavom sorų košės, valgydavo jis vienas ir kalbėdavo: „Nevalgykit, nevalgykit, tuoj prisiminsit, tada pirštus graužit“. Kibirais košės buvo. Verčiam per skylę lauk. Šventi buvo kombinatoriaus Andriukaičio žodžiai – košę prisi-

mindavom dažnai ir tikrai netrukus.

Penkiolikta para, dvidešimta. Galvoj tarška, silpna. Aha! Mes jau prie fi- nišo. Kiekvienoje stotyje atkabina po 3–5 vagonus. Vakarų Sibiras. Troščino stotis. Atsidaro vagono durys. „Vygružaites bystre!“² Kiek kartų paskui teko girdėti šį posakį su įvairiais ornamentais rusų kalba, visada širdį suspausdavo – kur atvykom, kas mūsų laukia?

Esam aikštėj. Mus skirsto po gyvenamąsias vietas. Sėdim prie daiktų. Prie kiekvieno būrelio prislenka „apaštalai“ ir krato daiktus. Lietus pila, griaudžia. Vienišos motinos su mažais vaikais dangsto juos, visi permirkę.

Po procedūros, kuri truko keturias valandas, į mus teikiasi prašnekėti: „Tak vot, vy budete žit' v sveklosovchoze“.³

Devynioliktas ir dvidešimtas vagonas (iš viso 50 žmonių) važiuojam į tą svieklo sovchozą. Kai dar traukinyje būdavo patikrinimai, man pasirodė bai- siai keista, kad mus šaukia numeriais. Ir dabar tas keistas jausmas apėmė mane, kai čekistas⁴ sušuko: „Septynioliktas numeris!“ Aš – septynioliktas numeris?..

Tik po kelių minučių atsikvošėjau, kraujas suplūdo man į veidą, pajutau, kaip net širdis suplakė smarkiau. Septynioliktas numeris iš devyniolikto vago- no – štai kas aš!

Kaip gerai, kad tėtė to negirdi. Atrodo, lyg kad kas grandines būtų uždėjęs. Per paskirstymą šaukia kiekvieną, ir žvilgsnis, kurį į mane metė juodbruvas plieninim akim čekistas, buvo man žiauresnis už smūgį. Tai buvo vergų pirklio žvilgsnis, tiriantis, kiek turiu raumenų, kiek iš manęs galės išspausti. Pirmą kartą pajutau, kad esu daiktas. Apie tai, kad man dar mokykloj reiktų mokytis, niekas ir negalvoja. Stovėjau prieš juos išblyškusi ir jutau baisią vergo neapy- kantą ir protestą. Pasukau galvą ir pamačiau motiną. Ji stovėjo atokiau ir žiūrė- jo į mane. Skausmingas žvilgsnis. Ji pirma tai pajuto ir tučtuojau nuleido akis, bet aš mačiau, kaip ašaros rieda jai per veidus. Jos duktė ir sūnus, jos ir tėtuko džiaugsmas, štai įvertinami kaip darbo gyvuliai. Mes supratom viena kitą, ir abiem pasidarė nejauku; daugiau niekad apie tai nekalbėjom.

Gyvenam dviejuose dideliuose barakuose. Dirbam laukuose po 18 valan- dų. Niekas nedejuoja, nors iš karto sunku. Veidai įdege, rankos atgrubusios. Uždarbio beveik jokio. Viršininkai nepraleidžia progos pasijuokti, pasityčioti – žiūri į mus kaip į baisius nusikaltėlius. Ukrainiečiai, irgi tremtiniai, nuoširdūs. Rusų kalbos nė velnio nemokam, bet slebizuojam. Maitinamės mainydami daiktus. Atėjo žiema. Barakai šalti kaip laukinyčios. Pradėjo skirstytis – kas į Trojicką, kas į Bijską, ką ukrainiečiai pulku į „kaupą“.

Visi tikimės, kad greit važiuosim namo. Kitaip niekas nė nemano. Klima- tas čia geras, ypač džiovininkams. Irena B., mano draugė, vienmetė, Lietuvoj jau ir pneumotoraksus gaudavo, o čia – kaip „pončka“. Žiema šalta, bet sausa. Prabėgo greit. Ateina pavasaris, daržų sodinimas.

Iki pasiutimo norisi miego. Nors minutę, nors akimirką. Traukinys lekia siūbuodamass, dusliai kaukdamas. 72 žmonės vagonė stovėdami miega atvi- romis akimis. Jaučiu alsavimą ir drebulį. Tai Genė Markauskaitė, geltona kaip citrina džiovininkė dešimties metų mergytė. Akys giliai įdubusios, lūpos mėly- nos. Ją krečia šaltis, o man karšta. Utėlės didingai šliaužia per jos kaklą, pečius, pereina pas mane, dingsta kažkur.

Krsnojarskas. Jau savaitė šitos pragariškos kelionės. Vagono palubėj tam- soj spingsi lemputė. Nejaugi aš kada naktį miegodavau? Nejaugi galėdavau iš- tiesti kojas? Ne, neįtikėtina.

Negaliu pasijudinti – kojos aptino; viskas miglėja, kaip sapne matau Genės veidą, ji kosti man į fizionomiją. Po velnių, kodėl penkias paras prisispaidu- sios turime suptis ir kvėpuoti viena kitai į veidą, kartu penėti riebias utėles?

Mušasi, gyvatės. Storas žydas duoda Genės motinai lazda, kad ta į jį atsi- rėmė. Choleros, greit stips, ir dar ėdasi. Vienas kito neapkenčia. Būtų mažiau nors keliais žmonėmis, galima būtų kvėpuoti. Riksmas, isterika. Turbūt uždu- siu. Sapnuoju nemiegodama. Kelionė nežmoniškai ilga. Staiga užaina noras, kad traukinys nulėktų nuo pylimo, vagonai sudužtų – nors atsikvėpti būtų ga- lima. Idiotizmas.

Pagaliau. Atvažiuom. Vagonas tuštėja. Žemė. Kojos, atpratusios vaikščio- ti, linksta. Lyja. Purvas. Barakai už 500 metrų. Tempiam daiktus. Didelė patal- pa, nežmoniškai purvina, pilna nešvarių, garuojančių kūnų ir skudurų kvapo. Po keliolikos minučių 5000 žmonių, esantys šioj arklidėj ar klubo salėj, miega. Kaip gera. Sąnariai atsileidžia. Tyla.

¹ Duonos, tetulytės (*rus.*). ² Kraustykitės greičiau (*rus.*). ³ Tai štai, jūs gyvensite runkelius augi- nančiame tarybiniam ūkyje (*rus.*). ⁴ Čekistas – Ypatingosios komisijos, vėliau sovietų saugumo struktūros tarnautojas.

[...]

Kiekvieną rytą mes vienas po kito išlendam iš barako ir slenkam per „za- vodo“ teritoriją. Einam lėtai, apsuktos maišais kojos neleidžia žengti greičiau, o ir jėgų nėra. Leidžiamės į pakalnę, į pakrantę. Milžiniški rąstų štabeliai, nutįsę iki pačios Konstantinovkos, o trečia dalis dar leduose įšalus. Mūsų brigadoj – Daniliauskas, Totoraitis, Totoraitytė, Štarienė, Nausėdienė ir aš. Krikštaniėnė mūsų brigadininkė.

Sniegas užnešė rąstų štabelį storu sluoksniu, o vakarykščios duobės, iš ku- rios ėmėm rąstus – nė žymės, viskas užlyginta. Ieškom rogių, lopetų ir dalbų. Roges randam giliai palaidotas po sniegu. Nuvalom nuo geroko sklypo sniegą, atkasam štabelį ir su dalbom verčiam, plėšiam rąstus. Nuo duobės krašto nuo-

žulniai nuleisti vidutinio storio ir ilgio rąstukai – taip lengviau iškelti rąstus iš duobės. Iškelę uždedam vieną jo galą ant nedidelių medinių rogučių ir įsikinkę po keturis į kiekvienas rogutes pagal komandą išjudinam iš vietos roges. Jei rąstai nelabai stori, apie 20 cm diametro, dedam po du, bet pasitaiko labai storų – po 40–50 cm, tada ir su vienu sunkiai susitvarkom. „Raz, dva, vziali!“⁵ – girdim Krikštanienės komandą, ir vienu kartu, įtempę visas jėgas, pasiduodam į priekį. Virvės įsiveržia į pečius, įsitempia iki maksimumo, o rąstas nejuda. Kartojam dar kartą. Dar kartą įtempiam visas jėgas, prikandę lūpas plėšiamės į priekį – rąstas nejuda, tik trūksta Antano Daniliausko virvė ir jis krinta veidu ant ledo. Kraujas nudažo panosę. Pagaliau išjudinam ir pradėdam tempti į kalną. Rogėms padarytas apie metrą platumo ledinis takas, tai palengvina užvežti į kalną. Mes žengiam iš kraštų, virvių atleisti negalim, nes rąstas nuslys į pakalanę. Jos įsiveržia į petį, rodos, peiliu pjauna, girdžiu, kaip kraujas tvinksi smilkiniuose, kaklo arterijose. Dar tik pusė kalno, o jau nér daugiau jėgų. Kūnas lenkiasi perpus, rankos beveik siekia žemę. Dar žingsnis, dar... Virvė spaudžia kairįjį petį, kažkas velniškai gnaužia širdį, tarsi replēm, viskas pradeda suptis: sniegas, kalnas – viskas susilieja. Dieve, padėk tik šį rąstą užvilkti, tik šį. Žingsnis, dar žingsnis... Viskas, mes jau viršuje. Stovim, ilsimės. Palengva vėl pradėdu visus matyti, širdies skausmas aprimsta. Įdomu, kaip kitiems, nejaugi ir jie jaučia tą patį, nejaugi ir jiems kiekvienas žingsnis tarsi žarnas iš pilvo plėšia ir širdį gnaužia. Turbūt ne, nes jie stipresni, jau subrendę, juk ne veltui Krikštanienė man pasakė, kai skyrė į jos brigadą, kad turėsiu dirbti lygiai su visais, nes jos brigada neprivalo už vaikus atidirbti. Aš negaliu mažiau dirbti, mažiau traukti, mažiau kelti, nes uždarbis po lygiai dalinamas.

Stojam ir vežam rąstus iki štabelio. Nukeliam nuo rogių ir visi sukibę keliam į trečią štabelio aukštą. Vėl kažkas smeigia į vidurius tarsi peiliu. Bet tik akimirka. Tuščiom rogėm leidžiamės į pakalnę. Kaip gerai, kad tai truktų ilgiau, taip lengva be virvių.

Dar du rąstus vieną po kito išsijudinam, iškeliam iš duobės ir sunkiai suguldom ant rogių. Vėl virvė tarsi replēm suspaudžia krūtinę, nugarą. Vėl, vėl, vėl, kad tik greičiau, greičiau, greičiau. Kraujas vėl tvinksi, kojos slysta, vidurius vėl kažkas persmeigia. Greičiau suaugti, gal ne toks kankinantis bus darbas. Sunkiai slenka dienos. Kiekviena diena nežmoniškai ilga, sunki... Pirma metam įrankius ir slenkam pietauti. Tai laimingiausias momentas per visą dieną, jo laukiu, miegodama jį sapnuoju! Karšto vandens puodukas ir kvepianti duona su ypatinga tokia krugždančia pluta. Įslenku į baraką ir balanos šviesoje ant gultų matau mamytę. Guli du gabalai duonos – mano ir brolio. Man svaigsta galva iš džiaugsmo ir silpnumo, burna priplūsta seilių, bet valdausi – įstengiu dar atsirišti virves ir atsivynioti apledėjusius maišus nuo kojų. Vartau rankoj duonos gabalą – dienos davinį, nors akimirka noriu pratęsti malonumą. Rankos dreba, kojos virpa. Dar akimirka, ir dantys sminga į šią nepaprastai skanią

duoną. Kramtau ilgai, užgerdama vandeniu. „Mama, ar tortas būdavo tikrai skanus, ar jis būtų skanesnis už duoną?“ Akloj tamsoj spingsi keletas balanų, 25 žmonės įsmeigę akis į vieną tašką valgo. Žybteli motinos rankose balana, ir aš pamatau jos akis, pilnas skausmo, kažkokias galias galias. „Mama, mamyte, mano vienintele, mano brangiausia, mes gyvensim, mes gyvensim, mes grįšim, girdi, mama, mama!!!“

⁵ Viens, du, judam! (*rus.*).

1. Pagal žanrą šis kūrinys – atsiminimai. Kokia svarbiausia šių tekstų ypatybė? Aptarkite raiškos formą, intonaciją.
2. Pakomentuokite lagerio gyvenimo vaizdų pobūdį. Kodėl jie iki smulkmenų detalizuojami, yra konkretūs? Koks tokio vaizdavimo tikslas?
3. Kodėl nesiskundžiama darbu ne pagal savo jėgas? Kas suteikia jėgų ir ryžto išgyventi tokiomis sąlygomis?
4. Palyginkite autorės tremties aprašymą su Balio Sruogos tekstu. Kas tematiškai juos sieja?

[...]

Sėdžiu kaltinamųjų suole kartu su kitais penkiais teisiamaisiais. Visus teisia už lentų vogimą iš sandėlio. Priešais, prie raudona gelumbe apdengto stalo, ant kurio dega penkios žvakės, sėdi teisėjas, 18 metų jakutas, iš profesijos – revizorius, bet partija liepia teisėjauti, nes vietiniam teisti lyg ir nepatogu. Iš abiejų jo šonų sėdi dvi sekretorės, kurios fiksuoja kiekvieną žodį. Viena iš jų – braižybos mokytoja, komjaunuolė Novikova iš Leningrado, kieta oberkomjaunuolė Mironova. Šita per dienas ir naktis priiminėja viršininkus. Teismo salė – tuščias kaimyninis barakas, kuriame dieną būna siuvimo dirbtuvė. Dvi geležinės krosnelės raudonos, skleidžia šilumą; galvoj chaosas, atskiri vaizdai, veidai, norisi miego. Akys sulimpa. Girdžiu kaip per sapną Riekaus balsą:

– Ne, tai netiesa, pilieti teisėjau, aš nevogiau, aš tą dieną dariau grabą ir tik liekanas namo parsinešiau.

Kam gintis? Kam meluoti, kvailys, ar ne vis tiek kur mirti – kalėjime ar šitam didingam Trofimovsko mirties kombine. Galva nulinksta ant krūtinės, miegas visiškai suima mane, pilnas barakas žiūrovų, jie kažko gaudžia, kažko užia.

– Netiesa, teisėjau, aš neėmiau rąstuko, aš buvau paėmęs, bet kai sutikau Sventickį ir jis suriko, numečiau, namo nei skiedrelės neparnešiau.

Praplėšiu akis. Žilas, su baisiom įkritusiom iškankintom šuns akim suomis, apie septyniasdešimties metų senukas. Jo veidas galėtų tikti dailininko teptukui piešiant badą. Po Leningrado blokados, kur gaudavo 125 g pelų ir molio duonos, atvežtas į Trofimovsko mirties fabriką (600 g duonos, šaltis, skorbutas, šiltinė, utėlės ir poliarinė žiema). Prasikaltėlis. Jis nuskriaudė valstybę, parnešė į baisųjį baraką malkų krosnei pasikurti, kad atlydytų veidą, akis, pradžiovintų drabužius, sustirusius į ledo šarvus.

Priešais, liudytojų suole, sėdi lenkas Sventickis – Juda ir Golovkovas – Trofimovsko kolumbas. Jo sotus snukis su pagurkliu, taukuose paskendusios akys šypsosi. Jis mato grobstomas lentas, žūstantį valstybės turtą, o kad dėl tos valstybės prie kiekvieno barako guli kaip malkos štabelyje nuogų lavonų krūvos, to jis nemato. Jis nemato, kad mes vagiam, jog palaikytume gyvybę. Ne, jis, gyvulys, tai mato, tik nori būti ištikimas šuo ir per mūsų lavonus sau karjerą pasidaryti. Pajuntu savyje norą šokti prie jo, suleisti nagus į tą šlykštų kaklą.

– Aš nepripažįstu kaltinamojo akto, aš neėmiau, lentą mes radom ant upės apledėjusią, kai vežėm malkas su savo brigada, ir parsivežėm į namus. Visa brigada gali paliudyti.

Meluoja, meluoja ir Markevičienė, meluoja visa brigada, melavo ir meluos per amžius visa Tarybų Sąjunga, vogė, vagia ir vogs. Visi keturi užsigynė. Už savęs girdžiu pritariantį minios šurmulį. Tuoj mano eilė.

Prieš savaitę, parėjus iš mokyklos, barake radau mamą, jau silpną. Visus ji prašė vandens, bet nebuvo nė lašo. Aš apgraibom tamsoj susiieškojau kibirą, jame ant dugno radau kelis ledokšnius iš sutirpdyto vakar sniego. Beveik visi jau nebeatsikelia. Žukienė uždegė balaną ir sako:

– Užkurk, Dalia, krosnelę, parnešk lentų, išlydysim mamai vandens, pati susišli, ir aš noriu sriubos, šiandien dar niekas nekūrė, ligoniai be vandens – matai, daugiau nėra kam padaryti, Krikštanienė jau kelias valandas stovi eilėj duonos.

Iššliaužiu iš barako. Lauke tyla, gili tyla, net keista, ne tik pūgos, jokio vėjo nėra, tik šaltis, sukaustęs ledais viską aplinkui – ir upės žiotis, ir tundrą kiaurai, ir mus su visais barakais. Danguje Šiaurės pašvaistė... Šviesu, tai blogai, sunkus bus žygis. Greit nuslenku iki sandėlio, įlendu per tvorą ir čiumpu tris storas, puikias lentas. Girgžda sniegas. Išgirdęs mano žingsnius, artinasi į šuns kailinius įsisupęs sargas ar sargė. Metu lentas ir krentu, spaudžiuosi visu kūnu prie tundros, veidą įkišu į sniegą. Pakeliu galvą. Ilgieji kailiniai tolsta. Greit parodau jiems į nugarą špygą ir grūdu lentas per tvorą. Akimirka – aš jau anoj pusėj ir šliaužiu vilkdama lentas, galus prispaudus po pažastim. Minutės atrodo valandom. Greičiau, greičiau! Štai jau mūsų barakų karaliaus – mūrinio raudono pastato – pradžia. Nebėr jėgų, galva svaigsta, valgyti noriu gyvuliškai. Čiulpiu, kandžioju lūpas, griebiu į burną sniegą, kramtau, bet alkis nemažėja.

O danguj – tikras grožis. Visokiom spalvom pinasi didinga Šiaurės pašvaistė. Viskas didinga: ir tundra beribė, žiauri, bet plati kaip jūra, ir Lenos

žiotys, užgriozdintos didingais ledais, ir kelių šimtų metrų pakrančių uolos Stolbuose, ir Šiaurės pašvaistė – tik mes tam fone nedidingi – alkani šunes, apšėsti utėlių ir baigių dvėsti savo lediniuose, prasmirdusiuose, prieš... barakuose.

Priešais juda būtybė. Tai ne šio pasaulio padaras – vieni kaulai, tikra giltinė. Ji krapštosi penkto barako mėšlyne ieškodama ko nors valgoma. Idiotė, ką tu rasi? Ką išmes žmonės į mėšlyną? Greit savo pirštus valgys išprotėję nuo alkio žmonės.

Jau mūsų barakas. Žaibo greitumu sumetu lentas vidun. Sukapoju, ir krosnelė liepsnoja, greit įkaista. Prisilydom vandens, duodu ligoniams, jie pasisūdo ir geria. Pilu karštą arbatą su šaukštu mamytei į burną. Ji nebeturi jėgų kalbėti. Sunku atskirti – ar tai vyras, ar moteris, kaulai, kaulai, kaulai. Staiga atsiranda Sventickis, Antonovas, užsidega savo žvakę. Krosnelėje trata statybinės lentos, viduryje guli dar krūva sukapotų.

– Kas vogė lentas?

Tyla.

– Kas sukapojo šias lentas? – maloniai klausia visuomet korektiškas, bet klastingas lenkas.

Tyla.

Užkloju mamytę ir nušliaužiu nuo gultų.

– Aš.

– Jūs?

– Aš.

Tik kelios galvos tepakyla nuo savo skudurų. Kitiems jau vis tiek. Jie į nieką jau nereaguoja. Bijau dėl mamos, bet ji jau nesuvokia šio pasaulio reikalų. Surašo aktą. Pasirašo Žukienė ir aš.

– Kaltinamoji piliete, stokit.

Stojuosi. Teisėjas lėtai žvilgteli į mano baises maišais apvyniotas kojas, vatines, apiplyšusias kelnes, vatinuką iš chalato, storas kasas ir savo siauras veriančias akytes nukreipia tiesiai man į akis. Salėj staiga pasidaro tylu. Matau šoniniam suole sėdintį mokyklos direktorių Guliajevą, įmonės direktorių Mavriną ir maisto karalių Travkiną. Jie šnabždasi. Keistai ramu. Žiūriu tiesiai į akis teisėjui. Tai trunka kokią pusę minutės.

– Kiek jums metų?

– Penkiolika.

Skaito kaltinamąjį aktą. Skaito ilgai. Mirkčioja žvakės ant raudono stalo, šešėliai šliaužioja raudonomis plytų sienomis. Čia ledų nėra ant sienų. Skaito, skaito. Kojos dreba, lyg pūdiniai svarsčiai būtų užkabinti, „kad tik greičiau leistų atsistėti. Mama turbūt jau mirė. Juozą irgi teis. Jis pradėjo kimšti konservus į burną viršininko akivaizdoj dar rudenį, kai krovėm. Jis labai kankinasi nuo alkio, jam daug sunkiau negu man. Vakar jis norėjo atsikelti ir iššliaužti prie krosnelės ant kulnų, nes kojų pirštai nušalę, bet trenkėsi kiek ilgas

ir apalpo. Tamsoj baltavo jo gražus veidas, o lieknas kūnas buvo visai bejėgis ir lengvas. Mama mirė, mirs ir Juozas, jis jau pradėjo viduriuoti su kraujais, o nuo tokios trydos – kelias tik į lavonų štabelį“. Staiga prieš akis iškyla mamos veidas, toks, kokį prisiminiau iš vaikystės. Gražus, švelnus, didelės akys, plaukų garbanos krinta ant kaktos, ji man šypsosi. „Mama, mamyte, tavęs jau nėra, tu gal šią minutę stingsti, o aš negaliu tau nė akių užspausti. Juozas bejėgiškai verks, pajutęs, kad tu jau šalta guli jo pašonėj, tokia mažytė ir plonutė kaip vaikas. Kam tu nukankinai save dėl mūsų, ar tam, kad mums tektų ilgiau kanintis badu, lėtai stipti, ar tam, kad ilgiau tyčiotusi iš mūsų kalėjime, kur ryt etapu išvarys? Tavęs jau nėra, ir man visiškai vis tiek, kas bus rytoj.“ Kažką man sako. Staiga galvoj dingteli mintis: kaip būtų gerai, jeigu dabar, šiuo momentu, gražiai, iš lėto išsiimtų revolverį ir nušautų mane. Kūnas bejėgis, dvasinių jėgų yra tik tiek, kad dar pajėgiu trokšti mirties, greitos mirties. Greičiau, greičiau.

– Aš jūsų klausiu ir jūs privalot atsakyti, – pagaliau susivokiu, kas sakoma.

– Ar jūs sutinkate ir pripažįstate kaltinamąjį aktą teisingu?

– Taip.

Pauzė.

– Ar jūs gerai suprantat rusiškai?

– Taip.

– Ar jūs prisipažįstat kalta?

– Taip.

Teisėjas sumišo. Salėje triukšmas. „Kvaila mergiščia“. „Vaikas“. „Ginkis“.

– Kaltinamoji, atsakinėkite sąmoningai. Ar jūs prisipažįstate, kad vogėte iš sandėlio lentas?

– Taip.

Tyla.

– Ir kapojot?

– Taip.

– Kas jus siuntė?

Žukienė užsimerkia ir blykšta.

– Niekas.

– Jūs patiėjot?

– Pati.

– Kodėl jūs vogėt?

– Tam, kad jas sudeginčiau.

– Ar žinojot, kas tai valstybės turtas?

– Žinojau.

– Ar buvo jums žinoma, kad už tai baudžiama pagal statutą...

– Buvo žinoma.

– Ar jūs sąmoningai kalbat?

– Sąmoningai.

– Kur jūs dirbat?

– Vežioju rąstus.

– Sako, jūs mokotės.

– Ir mokausi.

– Kurioj klasėj?

– Septintoj.

– Ar jums, kaip mokinėi, ne gėda sėdėti šitam suole?

Tylu. Pakartoja klausimą. Salėje visiška tylą. Barako gale girdžiu tylų verksmą – kažkam pagailo manęs. Tai Lialės Maknytės, vienuolikos metų mergaitės, balsas, ji verkia visa trūkčiodama. Akimirksniui pranyksta salė, teisėjas, žmonės, ir švysteli atmintyje paveikslas. Man suėjo keturiolika metų, buvo 1941 gegužės 28-oji. Skubėjau į teatrą. Bėgu Vytauto parku, jau tuoj leisiuos laiptais, bet staiga pamatau žavų reginį ir sustoju lyg pakerėta. Saulė auksinė, miestas auksinis po mano kojom, kvepia žiedai – pavasariu pirmą kartą sutvinkėjo mano širdis, visu kūnu pajutau savo gyvenimo pavasarį, įkvėpiau oro, užsimerkiau ir pasijautau nepaprastai laiminga. Lūpos ėmė šnabždėti: „Gyvenime, koks tu puikus, jaunyste, štai tu atėjai, kokia tu puiki! Ak, kaip žavu gyventi!“ Plačiai atvertose akyse žibėjo jaunystės džiaugsmo ašaros. Aš pasileidau žemyn visu smarkumu, šaukiama teatro, muzikos, jaunystės džiaugsmo, gyvenimo.

Stoviu pravertomis akimis, bet jose nėra nei džiaugsmo, nei liūdesio ašarų, jos sausos, jos jau negali verkti. Gražus paveikslas Vytauto parke dingsta.

Jaučiu, kad visi įsmeigė į mane smalsias akis, įdėmiai stebi. Ar man gėda? Gėda? Ar dėl to, kad mirštančiai motinai vandens padaviau? Jūs žiūrit į mane, sotūs Mavrina, Sventickiai ir Travkinai, norit pamatyti atgailą mano akyse? Gėda? Jums gėda, žmogžudžiai, o ne man! Girdžiu kartojant klausimą.

– Ne, man visiškai ne gėda.

– Sėskit.

Krentu. Girdžiu žmonių ūžesį. Balamūtas šnabžda į ausį: „Tu išprotėjai, mergaite, ką tu padarei?“ Žukienė kažką atsakinėja. Nugirstu:

„Ne, ji pirmą kartą tai padarė, anksčiau niekad nebuvo“.

Cha cha cha, pirmą kartą, Sventicki. Jei sudėtum mano pavogtas lentas, tai uždegtum visus Trofimovsko stogus. Asile tu, nejaugi nesupranti, kad čia tundra, kad nei miškų, nei jokių augalų nėra, o žmogui, net ir pirmykščiam kromanjoniečiui, ugnis buvo reikalinga. Tai kas mums lieka daryti? Vežtis už dešimties kilometrų gulinčius krante upės išmestus rąstus? Kuo juos vežti? Lavonais, kurie guli po gultais? Viduriuojančiais, kurie po savim leidžia, o gal Jasinskiene, kuri rėkia iš skausmo skorbuto suraitytom kojom?

Teismas išeina tartis. Ilgai tariasi. Miegas, nuovargis, nusilpimas apima mane, norisi vieno – kiek nors priglausti galvą ir užmigti. Pabudina smarkus smūgis į šoną:

– Stok, po velniais!

Riekus, Kobra ir dar vienas lietuvis gavo, rodos, po dvejus metus, rodos. Mane, kaip prisipažinusią ir nepilnametę, išteisino. Jaučiu, kad tai mokytojos Novikovos užtarimas. Malonė. Pagalvokit, kokia laimė. Lialė bučiuoja mane ir verkia, jau iš džiaugsmo. Graži tavo siela, Lialyte. Bet greit gyvenimas tave pamokys, ir tu mažiau reaguosi į gera ir bloga, tuo labiau dėl kitų.

1. Aptarkite šį epizodą. Kaip atskleidžiamas sovietinės lagerio sistemos absurdiškumas?
2. Kokia pasakotojos laikysena teisme? Kuo ji išsiskiria iš kitų kaltinamųjų?
3. Į epizodą įsiterpia pasakotojos prisiminimas iš jos laimingos vaikystės. Kokia jo reikšmė aprašomų aplinkybių požiūriu?
4. Paaiškinkite paskutinį sakinį. Su kuo jis sietinas? Ką jis sako apie pasakotoją?

ANTANAS MIŠKINIS (1905–1983)

1945–1948 m. Antanas Miškinis buvo antisovietinės rezistencijos dalyvis, 1948 m. sausio mėn. suimtas ir ištremtas į Sibirą. Kalėjo Mordovijos, Omsko, Olžeraso lageriuose, kur ant cemento maišų pakuočių, ant beržo tošies anglimi rašė „Psalmes“. Iš Sibiro sugrįžo tik 1958 m.

Rašyta 1947–1953 metais, A. Miškinio poezija atveria asmenybės dvasios dramą pokario pragare. Lyrika gimsta iš svaiginančio skausmo, iš siaubo: kaip elgiamasi su tauta, su žmogumi. Sujaudinta ir sukrėsta asmenybė kalba įvairiais emocijų registrais: nuo „įkaitusių“ žodžių, prakeiksmo, pagalbos šauksmo iki tylių skaudžių vizijų, atsidusimo, ramaus ir tvirto žinojimo.

Rita Tūtlytė

Psalms

Rūpintojėlių Lietuva

O Dieve, Dieve, didis Rūpintojau,
Išniekinti mes šaukiamės Tavęs –
Parodyk mums prašvintantį rytojų
Ir iš vergijos tragiškos išvesk.

Baisus devyniagalvis mus užklupo
Ir švaistosi gaisrais, kerštu, mirtim...
Maldos neb'įstariam – sukruoto lūpos,
O pragaras atsiveria arti.

Ant vieškelį krauju išmintos pėdos,
Pasruvo mūs žaliuojantys laukai.
Devyniagalvis mūsų kūną ėda,
Krauju aplaistyti visi takai.

Pažvelk, koks gedulas apėmęs laiko,
Kokia gūdi užgulusi naktis.
Devyniagalvis dar labiau paklaiko,
O pranašai vaitoja išjuokti.

Arūno Baltėno fotografija „Nukryžiuotasis“

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Viktorija Daujotytė „Ugnis maiše“, Dalia Grinkevičiūtė *Lietuviai prie Laptevų jūros* / Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 7–34.
- Aldona Šulskytė, *Dangus niekada nėra tuščias*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 135–175 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Aldona_Sulskyte_Dangus_niekada_nera_tuscias.LH8400A.pdf)

Plačiai užplovė mus bedievių nerštas
Ir šaukia garbint kalinio grandis.
Tai kas žmogaus širdy sumažins kerštą?
Kas šėlstantį šėtoną sutramdys?

Dejavimuos maldų balsai apkurto,
Kai slibinai pikti užpuolė mus –
Išgrobstys mūsų paskutinį turtą,
Išniekins jie šventoves ir namus.

Nežinom, kiek likimas bus nulėmęs
Ir kiek terios¹ mus įžūli gauja;
Kapai išniekinti bus ir emblemos,²
Ir dieviškas paveikslas žmoguje.

Tu išklausyk baisiausio mūsų rėksmo,
Kitaip daug sielų nekaltų pražus,
Ir atitolink paskutinę grėsmę –
Nuo išvežimų vaikelius mažus.

Jei Dievas didis Tu bei Rūpintojas,
Kurs ir žvaigždynų apregi kelius,
Išveski mus į švintantį rytojų
Iš slibino nasrų, iš sopulių.

Nuo mūsų šauksmo skaldos kalno uolos,
Nuo verkimo verčias marių sietuva³;
Nužeminta po Tavo kojų puola
Rūsti Rūpintojėlių Lietuva.

¹ Terioti – niokoti, siaubti.

² Emblema – sutartinis kurios nors sąvokos ar idėjos ženklas.

³ Sietuva – gili upės ar ežero vieta, duburys.

1. Kokių tradicinių tautosakinių ir religinių įvaizdžių, elementų yra kūrinyje? Kodėl pasirinktas maldos, giesmės žanras?
2. Kokios istorinės realijos atspindimos psalmėje, su kokiais vaizdiniais jos gretinamos?
3. Kokiomis meninės raiškos priemonėmis kuriamas „pragaro“ vaizdinys? Aptarkite jį.
4. Kuris psalmės posmas laikytinas kulminaciniu?
5. Kuo šis eilėraštis panašus į Bernardo Brazdžionio „De profundis“ ir kuo skiriasi?

Pasaulis be Dievo

O Dieve, gailestingasis Teisėjau,
Šaukiu tarpu gyvybės ir mirties –
Tu pats matai, kaip aš pasibaisėjau
Nudvasintu pasauliu dabarties.

Pasauly, kurs nevertas doro vardo,
Nežino, kur jo kelias ir prasmė,
Kurs pats, kas gera ir gražu, suardo
Ir blaškosi baisiam įnirtime¹.

Žmogus, kaip kirminas, kaip šliužas žemėj,
Gyvena dėl gyvenimo paties:
Čia alkanas, čia apsirijęs vemia
Ir dreba vien dėl savo ateities.

Pats savo paskirties nebesuvokia,
Ir taip dar eis tolyn, matau, ir klyks...
Numiršta – antrądien jau vien tik dvokia
Dar nešvankiau kaip tūlas² gyvulys.

Nuo amžinybės pats jis atsisakė
Ir atsisakė nuo kilnių darbų.
O geidžia, kiek aprėpt pajėgia akys,
O godui ir geismams juk nėr ribų...

Tai plėšosi, kol sąnariai sustingsta,
Kol galą atsitiktinai suras:
Prie žemės riša jį tik vien instinktai –
Pasotina jis pilvą ir aistras.

Ar taikstosi³ tartum po oda erkė...
Ar dar ilgai jis taip akiai klajos?
Bet kartais jis kaip kūdikėlis verkia...
Tat Viešpatie, argi negaila jo?

Šėtonas jį piktais nuodais apriejo,
Aptemdė protą, širdį ir akis...
Tai kas parodys, kur keliai tikrieji,
Tai kas tada jam tiesą pasakys?

1. Aptarkite kalbančiojo situaciją. Kaip ji vaizduojama?
2. Kaip pristatomas pasaulis, žmogus?
3. Apibūdinkite žmogaus laikyseną katastrofoje. Ištikto pasaulio akivaizdoje. Kokiais vaizdais ir detalėmis žmogus apibūdintas?
4. Kaip kinta psalmės intonacija? Su kuo siejamas šis pokytis?
5. Kokios metaforos atskleidžia prasminį Biblijos lauką? Aptarkite jas.
6. Aptarkite psalmės sintaksę, meninės kalbos priemones.

¹ Įnirtis – smarkus įpykimas, įniršis, įsiutimas.

² Tūlas – dažnas, ne vienas, daug kas. ³ Taikstyti – stengtis prisitaikyti.

Regėjimas

Regiu – ant kryžiaus taip aukštai pakibęs
Tu, Išganytojas, kančioj tylus.
Atsižadu ir keršto, ir puikybės,
Atsižadu šėtono išmislų¹.

Mačiau, trėmimuos klykia kūdikėliai,
Tuo džiūgauja per prievartą minia...
Tai šito melo niekaip nepakėliau –
Kovon išstojau nuoga krūtine.

Aš mažas, menkas, smulkus kaip dulkelė,
Akis pakelt man į Tave drovu.
Bet išvedi mane ant didžio kelio
Ir parklupdei tarp įnirčio kovų.

Ir man derėtų kankinio vainikas,
Jei ant galvos uždėtum Tu Patsai.
Mane lyg nejučiom smakai² apniko –
Staiga – nepasiruošusį visai...

Tačiau aš jau daugiau nepiktžodžiausiu...
Ir taip jau būčiau žuvęs, jei ne Tu.
Tu man paguoda ir viltis didžiausia
Šituo sunkiausių bandymų metu.

Parpuolu alpdamas po Tavo kojų,
Ir balsas mano girdimas danguos.
Su džiaugsmo ašarom karštom dėkoju,
Kad ateini rūsin manęs paguost.

Tu ateini per storas mūro sienas,
Sargybas apginkluotas ir grotas.
Man atneši žvaigždėtą mėnesieną
Ir klausinėji – „Kurgi tu? Ar tas?“

Aš – tas. Tu – Išganytojas, Tave pažįstu –
Gyvenimas Tu, kelias ir tiesa.
Ir mano rūsys žvaigždėmis pražysta,
Ir liejasi ramybė ir šviesa.

Tu man barstai žodžius, gražius kaip žiedas:
„Ko tu bijai? Aš su tavim kartu“.
Ir pažnibždom kamputy psalmes giedu,
Ir klausosi kalėjimas kurtus...

1. Aptarkite vaizduojamas aplinkybes. Koks kalbančiojo santykis su Dievu? Kuo ši psalmė primena maldą?
2. Apibūdinkite intonacijų amplitudę, siedami su kalbančiojo būseną. Kur jo malda pasiekia jausmo ekstazę? Kokios aplinkybės ją lemia?
3. Kaip psalmėje suliejama tikrovė ir vizija? Suraskite kalbančiojo aplinką ir Dievo sferą rodančias detales. Kaip jos tarpusavyje derinamos?
4. Aptarkite psalmės pabaigą. Kuo ji kitokia?

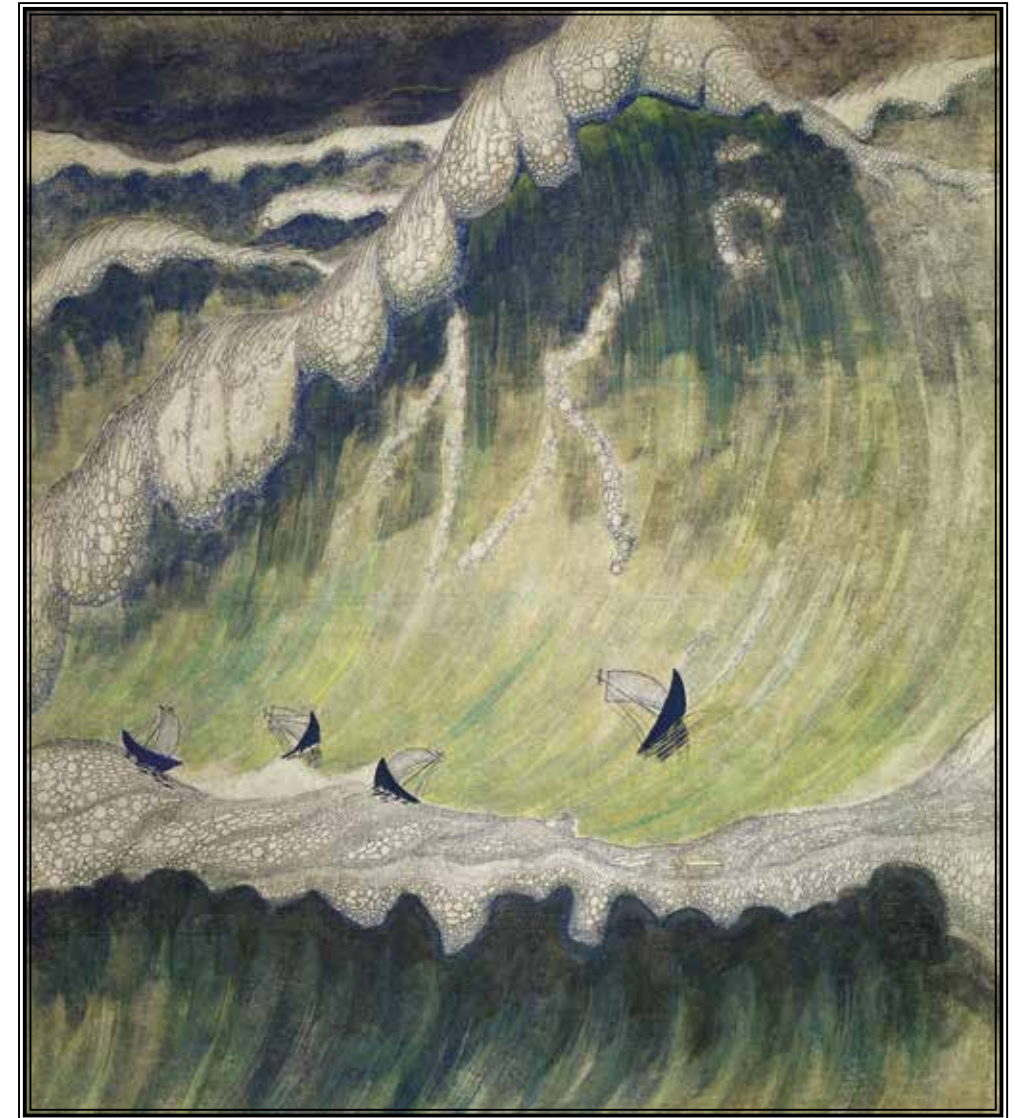
¹ Išmislas – išmonė, prasimanymas.

² Smakas – slibinas.

ILIUSTRACIJOS

M. K. ČIURLIONIS. SAULĖS SONATA (1907). FINALE

M. K. ČIURLIONIS. JŪROS SONATA (1908). FINALE

ALBINAS ELSKUS. „ROŽĖS“

ALBINAS ELSKUS. „MOTERIS IŠ NUGAROS“

GUSTAV KLIMT. „VANDENS GYVATĖS“ (1904–07)

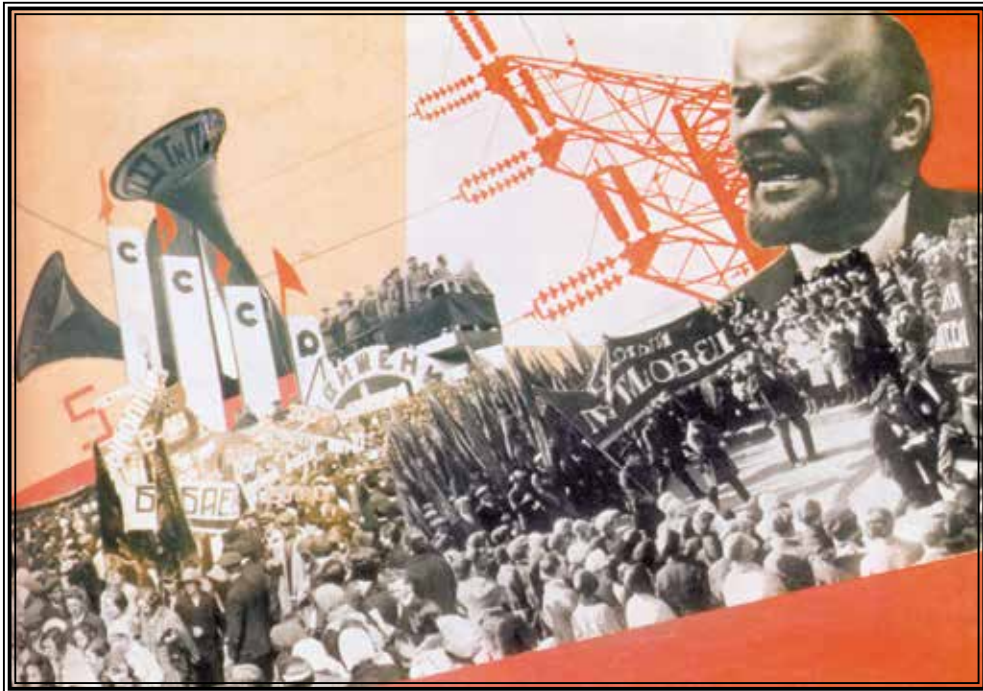
GUSTAV KLIMT. „TRYS MOTERS AMŽIAI“ (1905)

LEONARDO DA VINCI. „MADONA SU GVAZDIKU“

MORTON SCHAMBERG. „DIEVAS“ (1917)

ALEXSANDR MIKHAIJLOVICH RODCHENKO. „TSRS STATYBA“ (1920)

GEORGE TOOKER. „VALSTYBINĖ ĮSTAIGA“ (1956)

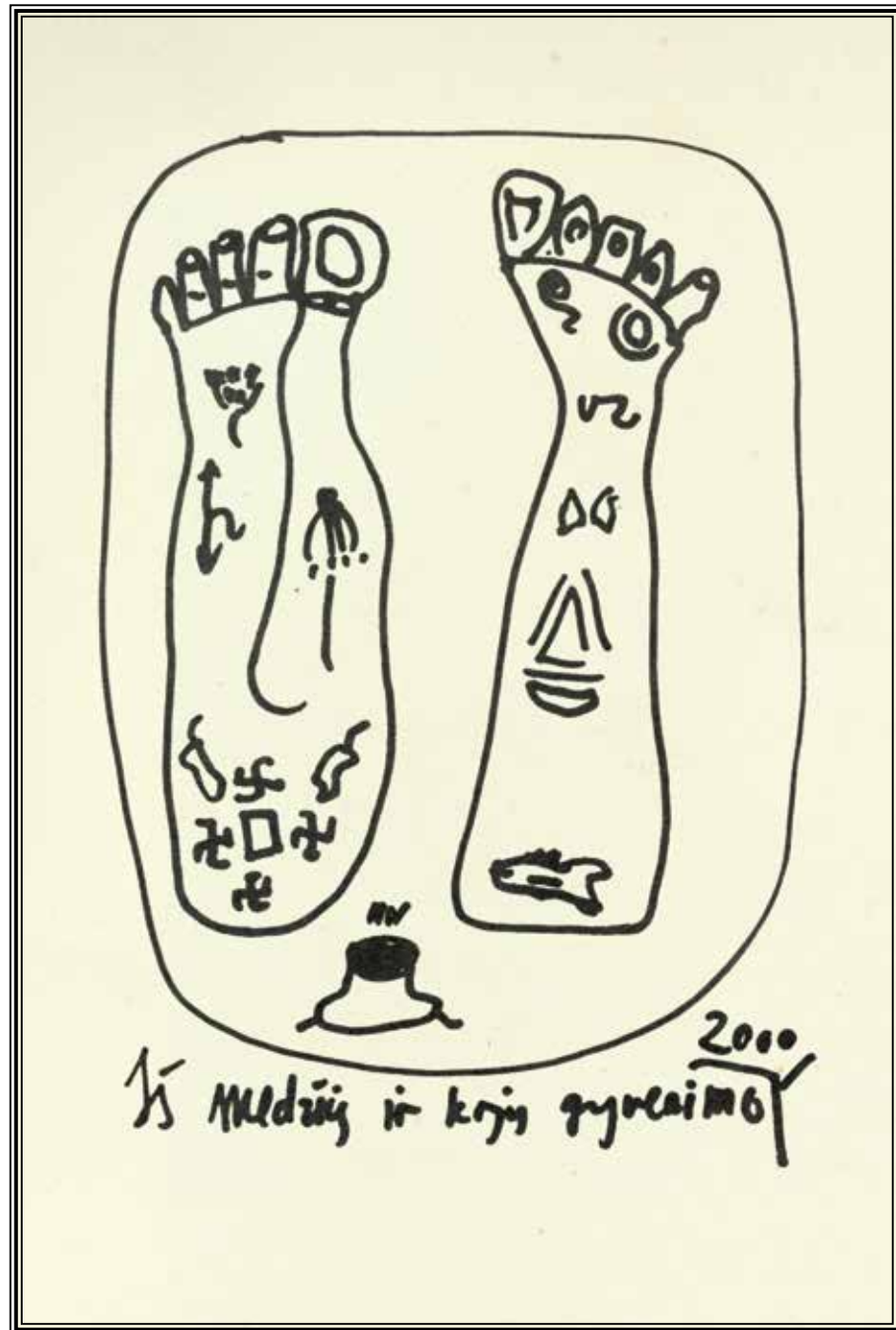

MOCHE ROZENTALIO PIEŠINYS

KAZIMIEROS ZIMBLYTĖS „KARALIUS I, II“ MONOTIPIJOS

SIGITO GEDOS PIEŠINYS

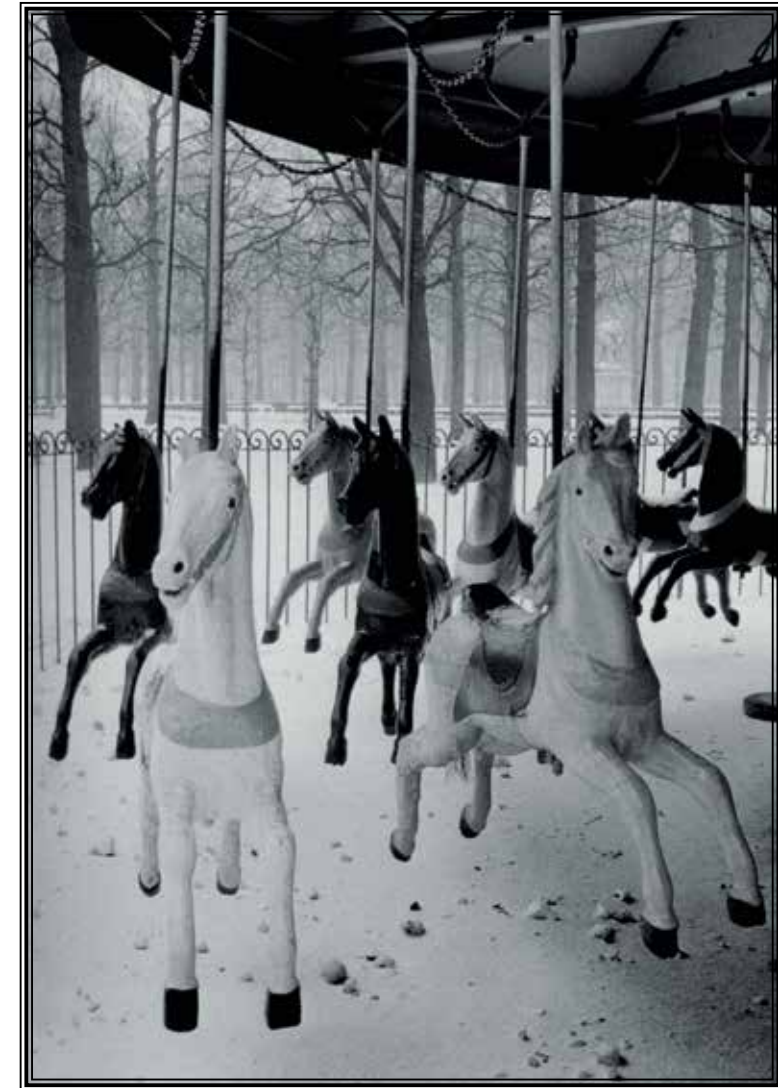

GITANA SIMONAVIČIŪTĖ. „OBJEKTAS NR. 1“, „OBJEKTAS NR. 2“ (PRAHA)

ANDRÉ KERTESZ. „CHAMPS-ÉLYSÉES“

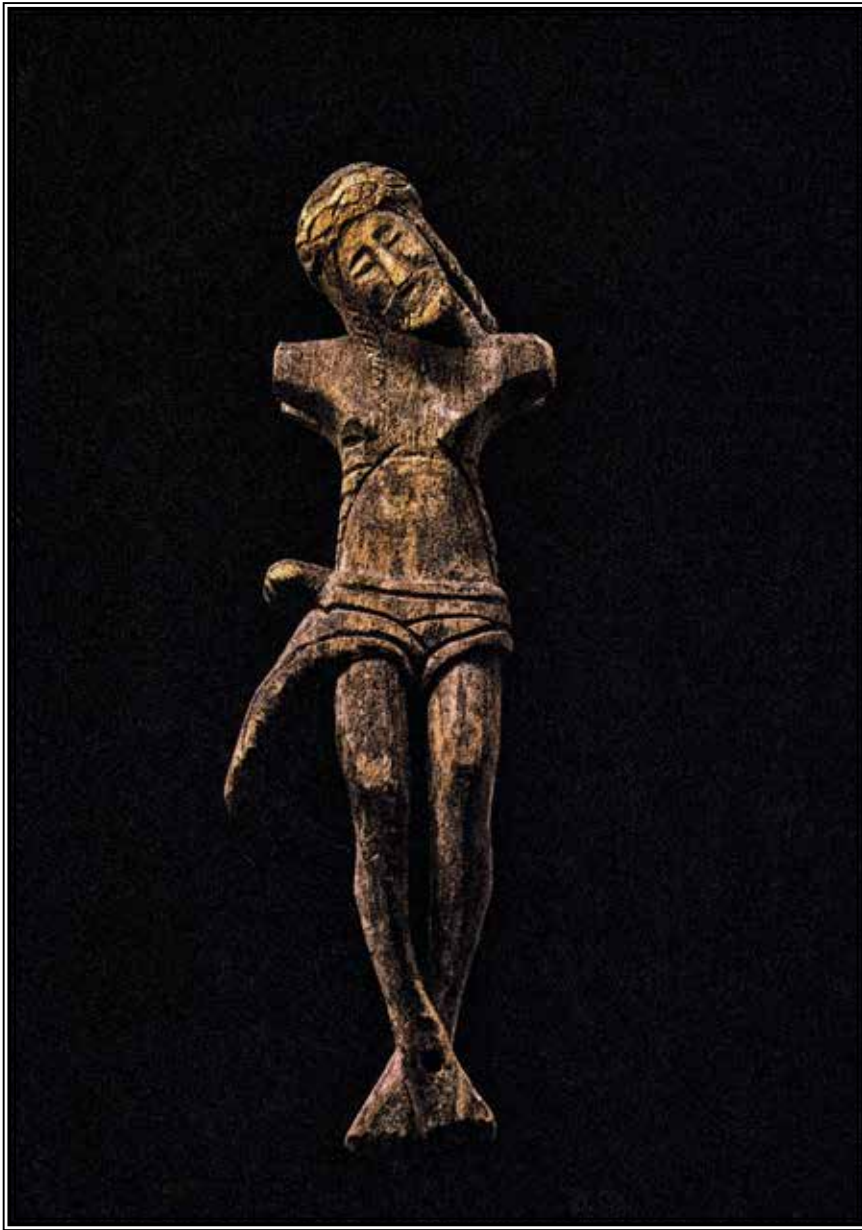
IZIS. „JARDIN DES TUILERIES“

VILNIAUS MIESTO ISTORIJA. PILIES SKERSGATVIS

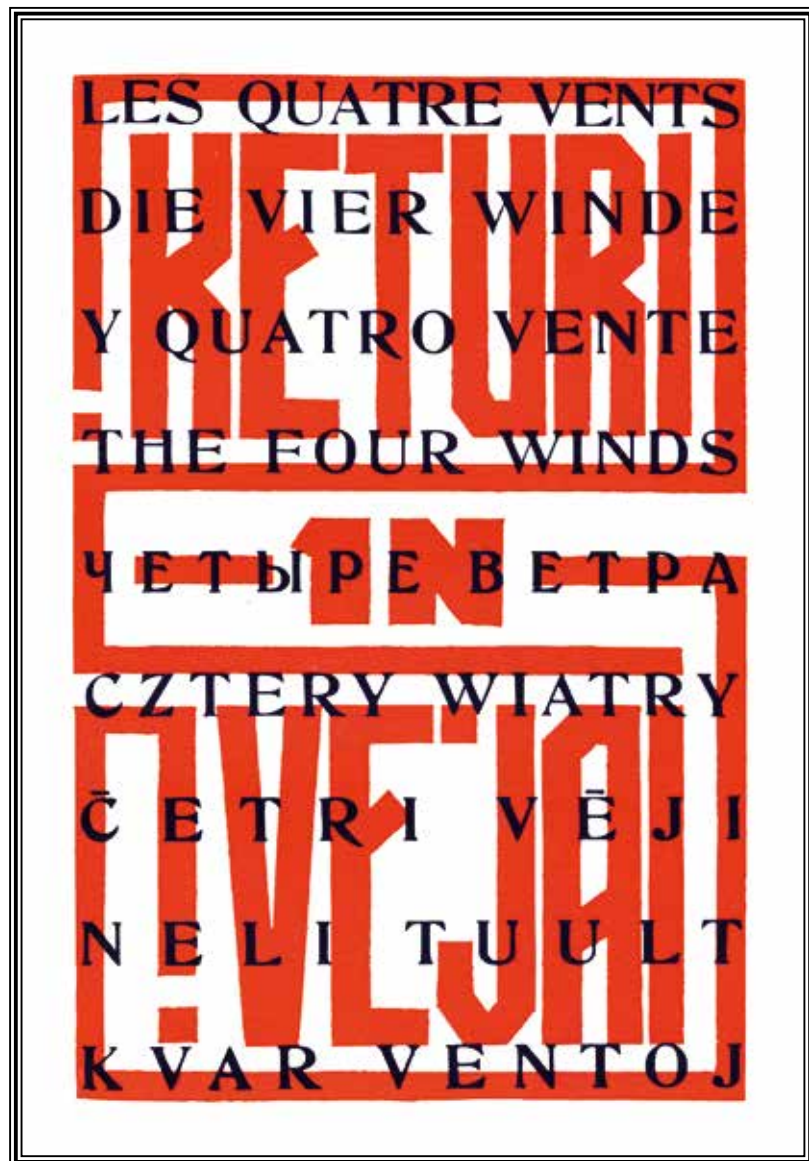
MIESTO SIENOS - VILNIAUS VARTŲ BOKŠTAS. PRANCIŠKAUS SMUGLEVIČIAUS AKVARELĖ

NUKRYŽIUOTASIS - AUTORIS NEŽINOMAS

„KUR TU JOSI, TEN AŠ EISIU“ DOMICĖLĖ TARABILDINĖ

„KETURIŲ VĖJŲ“ PIRMOJO NUMERIO VIRŠELIS. RAIŽĖ J. PETRĖNAS

Pasibaisėjimas

Ar nepabaista¹ Tau, o Visagali,
Toks žemėj pakrikimas – kas bus ryt?
Ir kiek žmogus sugyvulėjęs gali
Piktybių ir niekšybių pridaryt?

Valdovas Tu esi erdvės ir laiko,
Ir amžinybės, ir žmogaus minčių,
Pažvelk – jau planeta nebeišlaiko
Didžios nevalios didelių kančių.

Žmogus nupuolė taip žemai, kad gėda
Vadint jį žemėj Dievo kibirkštim –
Kaipo žuvis kad žuvį brolių ėda,
Vaikų krauju jo pirštai suteršti.

Kalėjimuosna milijonais grūda,
O rėkia – laisvė esanti vien čia...
Teisybės nēr nė per aguonos grūdą –
Vien smurtas, melas, prievarta, kančia.

O kankiniai per sniegą lyg per ugnį
Praeina, dar kovoja su mirtim.
Žmogus, pasaulį stumdams į bedugnę,
Didžiuojasi nudvasinta būtim.

Čia prigimtį žmogaus padaro žiaurią,
Netenka jis pavidalo tauraus...
Kaip musės krinta po toliausią šiaurę
Nuo klimato ir elgesio bjauraus.

Tūli pakrinka, stačiai nužmogėja
(Išdėstyt neįmanoma raštu),
Nes jau kančia pasiekus apogėjų²,
Nes liejasi kančia jau per kraštus.

Šėtonas taip išdido ir paklaiko!
Išgelbėk mus, nes pabaisa suės.
Valdovas Tu esi erdvės ir laiko,
Išgelbėk mūsų sielas – S O S!

¹ Nepabáista – nepasidaro baisu, baugu.

² Apogėjus – viršūnė, aukščiausias ko pasiekimas.

Neramūs sapnai

Sapnuoju – tykiai Nemunėlis teka,
Linguoja levandrėlė dar tyliau.
Tokia rimtis, kad ant sauluzės tako,
Atrodo, net rugiai siūbuot paliaus.

Padangėj mėlyna, o žemėj žalia.
Taip žalia būna tik per Sekmines.
– Ko tu verki, mieloji mano Alia,
Ko tu, dukrele, šalinies manęs?

Prieš kalną skubinu keliu duobėtu –
Taip saulė kepa, taip diena kaitri.
Einu drebėdams, kad nepastebėtų
Akis nereikalinga, netauri.

Ar aš Antikristui galėjau lenktis,
Ar aš galėjau pasielgt kitaip?
Kaip aš tada galėčiau peržengt slenkstį, –
Namai mane paniekintų piktai.

Dairaus – keliai, atrodo, lyg ne tie čia...
Kas juos nubarstė kruvinom gėlėm?
Už ką jūs išdavėt mane, tautiečiai,
Kentėjimui, klajonėm didelėm?

Ir mintys naujos, drąsios gimsta, klostos,
Tarytum iš giesmės, gražios, šventos,
Bučiuoju smėlį, akmenėlį glostau,
Taip gera ant žemelės, ant gimtos.

Širdy iš nuovargio sudilgsi žaizdos.
– Kas bus, jeigu ir vėl tave išduos?
Staiga atsiveria brangiausias vaizdas:
Tėvelio sodas ištaisai žieduos.

Sakiau, žadėjau jums, kad greit sugrišiu
Keliu, kraujais aplaistytu, plačiu –
Ir siekiu išbučiuot medinį kryžių,
Bet kryžius virsta tiesiai ant pečių...

Gal jau šėtonui išlaužta gudrybė,
Gal smurto jau pasauly nebeliks?
O vyšnios žydi, lyg sniegu apdribę!
Sidabro lapais šlama obelis...

Kai pakelia, dar taip tamsu ir šalta.
Aušros dar nematyt, labai anksti.
O akyse dar vyšnios žydi – balta
Ir levandrėlė lingauja lanksti.

1. Kokia Lietuvos vizija iškyla sapnuose? Kuo ji artima liaudiškajai lietuvių tradicijai? Kokia nuotaika apgaubiamas tėvynės vaizdinys?
2. Kodėl psalmė pavadinta „Neramūs sapnai“? Kaip kuriama tikrovės ir sapno priešprieša? Kaip ją atspindi kalbančiojo būseną?
3. Kodėl kalbantysis aiškinasi artimiesiems? Kas jiems žadama? Kodėl?
4. Aptarkite grįžimo iš sapno situaciją. Kaip ji vaizduojama?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Tremties lyrika: žanras“, *Antanas Miškinis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 163–186 (el. prieiga: http://www.Saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Tremties_lyrika.LHH100A.pdf)
- Antanas Jakimavičius, „Su Antanu Miškiniu Gulage“ (el. prieiga: http://www.utena-on.lt/miskinis/apie_miskini/su_miskiniu_gulage.htm)
- Algis Tomas Geniušas, „Antanas Miškinis: sąžinės balsas iš gilumų“ (el. prieiga: http://www.utena-on.lt/miskinis/apie_kuryba/antanas_miskinis_sazines_balsas.htm)

BRONIUS KRIVICKAS

(1919–1952)

B. Krivicko poezija grindžiama rilkišku gyvenimo supratimu: nebūtis yra ne tik prieštata gyvybei, o greičiau atvirkščiai – žmogaus gyvenimas pats savyje brandina mirtį. Ši mintis išsakoma F. Nietzschės poetikos principais: poetizuojamas gyvenimas ir poetizuojama mirtis.

Rita Tūtlytė

B. Krivicko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Rudens melodija

Ruduo dūduot ir trimituot kas rytą
Pradėjo lūpom viesulų.
Ūkimą gūdų jo didingų dūdų
Ir riksmą trykiančių trimitų
Jau šaukia šakos ažuolų žilų.

– Žiūrėk! Regėk! Jau laikas paskutinis! –
Taip rėkia vėtra grodama:
– Jau žemėn purto savo didį turtą
Ruduo rudai raudonas ir auksinis...
Atuš, atuš tuoj iš žiemų žiema!..

Širdis jautri! Ją atdaryk! Jon rinki
Tu turtą rudens kerų.
O giriom raudant, ir tą skaudžią skriaudą,
Ir kraują brolių kritusių atminki,
Ir sielvartą švelniųjų seserų...

Ir tvirtas būk! Vėl vieną žiemą žiaurią
Dievų valia tu pereit privalai!
Pro plieno speigą, mirčiai aplink laigant,
Turėsi nešti tu tą skaudžią taurę,
Kai skeldės stambūs, rambūs ažuolai.

1. Kokia viena iš pagrindinių B. Krivicko poezijos temų? Kokiomis poetinėmis priemonėmis, įvaizdžiais perteikiama kovos situacija, atsidūrusio mirties akivaizdoje žmogaus būseną?
2. Kaip žmogaus kova siejama su dieviškumu? Kaip ji persipina su gamtos motyvais?
3. Kokią vertybinę lyrinio subjekto laikyseną atskleidžia aukos už tėvynę motyvas („Turėsi nešti tu tą skaudžią taurę“)?

1949

Vilko riksmas

Klykė kriokė šiaurės vėjas girioj.
Rėkė spiegė sniegas man po kojų.
Grakštūs elniai, nuo speigų pastirė,
Blaškėsi iš skausmo ir riaumojo.

Ir ryškiai pro triukšmą tą ištryško
Priešmirtinis riksmas girių vilko,
Ir šiurpiai skardėjo viršum miško,
Kol, jam mirštant, pamažu nusilpo.

Ir man rodės, tai suklikęs Panas,
Ant sniegų parpuolęs, mirė,
O nukovęs jį speigų titanas
Lig viršūnių užpustys šią girią.

1947

Migla

Vis migla. Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai. Ir vėl tylą.
Kur ta saulė? Kur jos žerinti ugnis?
Vienas šūvis, ir kraujuotas smilkinys.

Vis migla. Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai. Ir vėl tylą.
Kai ištirps migla ugniniuos spinduliuos,
Kraujas ant kaktos rubiniais sužėruos.

1945

* * *

Mano dienos nebūtin pasvirę.
Aš keliauju rudenio taku.
Ir gryniausio aukso vainiku
Mano kaklą puošia lapai mirę.

Gera grožiu rudenio man svaigti
Vario soduos ir šiluos liūdnuos,
Kai aš žiedą mirštantį skinuos,
Bemąstydamas apie didžią baigtį.

Nes kadaise prakeiksmas, Jam sviestas,
Krito man, ir taip skaudžiai paliestas
Aš tapau bekraštės vienumos,

Jog vien trokštu rudeni svaigintis,
Nevaisingais jo žiedais dabintis
Ir vienatvėj laukt piktos žiemos.

1948

1. Apibūdinkite eilėraščio kalbantįjį. Kaip jis suvokia egzistencinę savo priedermę?
2. Kaip atskleidžiama gyvenimo tragika? Kokiomis gamtos metaforomis, paralelėmis perteikiamas mirties, laikinumo pojūtis?
3. Eilėraštyje ryški egzistencinė vienišystė ir ori, išdidi, ištikus negandoms, laikysena. Poetine pasaulėjauta B. Krivickas artimas Vytautui Mačerniui. Palyginkite abiejų poetų kūrinius žmogaus pasirinkimo laisvės požiūriu.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rita Tūtlytė, „Bronius Krivickas: „kad be galo jaustum globą švelnią...“, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 125–134 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte._Bronius_Krivickas.LHA800A.pdf)
- „Iš B. Krivicko užrašų“, *Broniaus Krivicko Raštai*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 540–541 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Iš_B._Krivicko_užrašų.LHA801.pdf)

LIONGINAS BALIUKEVIČIUS- DZŪKAS (1925–1950)

Dienoraštyje išskyla tragiška idealisto asmenybė, drįstanti tiesiai pažvelgti į pasaulį ir save. Šiame sielos veidrodyje atsispindi slapčiausios autoriaus mintys, abejonės ir viltys. Jo pasaulėžiūra, troškimai ir siekiai atsiskleidžia negailestingos kovos fone. Rašydamas L. Baliukevičius dažnai grįžta į praeitį: šviesius vaikystės atsiminimus, išgyvenimus belaisvių stovyklose, pirmuosius partizanavimo metus. Iš kasdienybės konteksto išsirutulioja ir nuodugnesni apibendrinimai esminiais tautos ir valstybės išlikimo klausimais.

Algis Kašeta

L. Baliukevičiaus biografija: www.saltiniai.info

Liongino Baliukevičiaus – Partizano Dzūko dienoraštis: 1948 m. birželio 23 d.–1949 m. birželio 6 d. (ištraukos)

Šis dienoraštis jokių būdu nėra skirtas viešumai. Aš rašiau jį tik sau. Tuo atveju, jeigu aš žūčiau, dienoraštį prašau perduoti mano mišiam broliui Kostui. Visų kitų, kuriems bus lemta gyventi ir rasti šį dienoraštį, aš prašau neskaityti jo, bet sunaikinti. Tai bus mano paskutinis pageidavimas.

Jeigu radėjas bus sulaukęs taip labai trokštotos mūsų brangios Tėvynės laisvės, tada aš jam iš Anapus siunčiu karščiausius sveikinimus. O jeigu mūsų Lietuvai būtų skirta vergijai tęstis, tada lai jis nepabūgsta sunkios savo dalios, bet, priešingai, aš jam linkiu galingos dvasinės stiprybės.

Partizaniškas su Dievu

Birželio mėn. 24 d.

Bjaurus lietus, kuris jau tęsiasi antra diena, pagadino man visai nuotaiką. Mūsų bunkeris padarytas senose žvyriaus duobėse ir ant lubų uždėtas nedidelis sluoksnis žemių. Dabar, kada pradėjo lyti, pro šitas lubas kaip pro rėtį vanduo varva ant mūsų galvų, „lovų“, popierių. Ant antrame „aukšte“ esan-

čios lovos išdėstom visas šeimininkų atneštas lėkštes, puodelius, bliūdėlius. Pamažu sušlampa visos lubos, nuplyšta popierius. Apie 1 val. naktį nukraustau pagalves ir antklodes į pirmą „aukštą“.

Tačiau bunkeryje „gražiau“ pasidarė, kai apie 2 val. nakties į bunkerį įvirto šlapi Rugys, Šarūnas ir Bevardis. Žaibas neatėjo. Jo kol kas niekur negalima surasti. Šiaip taip sulaukėm ryto. Aš nemiegojau: užleidau vietą atvykusiems. Šiandien bunkeryje kaip tvarte. Pilna visur šlapių popierių, vanduo vis tebevarva. Prie viso to prisidėjo tas, kad pradėjom spausdinti laikraštėlį. Taigi 6 vyrai 2 x 5 bunkerėlyje, vos galima būti. Taip tvanku ir drėgna!

Aš jau nuo pat ryto būnu lauke. Negaliu „atlaikyti“ bunkerio oro. Pro tarpiais pasižiūriu į dangų ir mintyse prašau Dievą, kad tik bent daugiau nelytų. Bet kur tau – visas dangus apdengtas storu pilkų debesų sluoksniu ir protarpiais purkšnoja smulkus lietus.

Šiandien Vanagas uždėjo 4 partizanams štampus, o aš pasus savo parašais „prailginau“ ir „išregistravau“. Kad turėtume geras priemones, kaip būtų galima žmonėms padėti. Dabar turime a. a. Armino kelis štampus, padarytus iš medžio, ir jais darome žmonėms pasus. Dirbame taip, kaip senovėje, Vytauto laikais.

Gruodžio mėn. 25 d.

Kūčias valgėm pas Baurą. Mes buvom aštuoniese: Žaibas, Vanagas [Iš Geležinio Vilko tėvūnijos. – A. K], Vieversys, Vilnis, Viesulas, Guoba, Žilvitis ir aš. Sukalbėjom maldą, sugiedojom himną ir pradėjom valgyti. Po kelių valandų vėl grįžom į savo „bazes“. Dar neišaušus prie mūsų „skylės“ ėmė kažkas bildėti. Pasirodo, Kregždė su P. atvažiavo pasiimti Guobos, kad šis parodytų jam Žaibo bunkerį. Pas P. Kregždę paliko Šamą su sužeistu Inžinieriumi. Kūčių naktį Inžinierius su Žvalgu vežė į ryšių punktą priešrinkiminius atsišaukimus. Atgal grįžo plentu ir užvažiavo ant patruliuojančių mongolų. Inžinierius juos pastebėjo tik iš kokių trijų metrų atstumo.

Mongolams paklausus „kto jedit“¹, Inžinierius paleido į juos šūvį. Mongolai taip pat atidarė ugnį. Susišaudymas buvo labai menkas. Inžinierių sužeidė palei kirkšnį, atrodo, jog kulka bus kliudžiusi dubens kaulą. Žvalgas nudūmė savo keliais. Inžinierius vienas nuropojo pas vieną ūkininką, paėmė arklius ir parvažiavo „namo“. Tačiau ant kelio, kuriuo važiavo, liko kraujo pėdsakai. Bijodamas, kad rusai neatsektų, Inžinierius neliko „namuose“, bet tuojau išvyko pas Žaibą. Guoba išeina ir po kiek laiko grįžta su Žilvičiu. Žilvitis nakvos pas mus, nes pas Žaibą maža vietos. Vakaras. Guoba su Viesulu

išeina alaus parvežti. Pamažu pas mus sueina visi „žaibukai“ (Vanagas, Žilvitis, Viesulas) su savo „gaspadoriumi“. Klausomės radijo. Iš visų pusių skamba kalėdinės dainos. Perduoda Anglijos karaliaus, popiežiaus, Trumeno ir kt. kalėdinius sveikinimus. Muzika, dainos... Tenai atgijo gyvenimas.

Mūsų bunkeryje, po žeme, vienuolika vyrų susirinko praleisti Kalėdų. Kurgi tos Kalėdos dingę, kada viešpatauja šiluma ir jauki ramybė? Kalėdos po žeme!.. Rašau šias eilutes ir drebu iš šalčio. Negalėčiau pasakyti, kad mūsų nuotaika būtų kalėdinė. Ji – dirbtinė. Visi susimąstę, tik retkarčiais pajuokauja...

...Pagaliau Viesulas ir Guoba atveža du bidonus alaus. Apie 2 val. visi išsiskirsto.

Sugulam ir mes.

Šiandien mano nuotaika žemiau nulio. Aš vėl pradėdu įsitikinti, kad ateinančiais 1949 metais vėl nieko nebus. „Prieš bolševizmą reikia pastatyti naują gyvenimą Vakarų valstybėse, paremtą visuotine gerove, kuri būtų lyg magnetas, kuris palengva pritrauks ir Rytų valstybes“, – taip maždaug skamba Vakarų diplomatų žodžiai. Taigi jie ten dar pirma kurs naują gyvenimą. Kiek tai truks, nežinia. Galbūt penkerius metus, o galimas dalykas, kad dešimt ir daugiau metų. Sakysim, kad penkerius metus. Kažin ar liks kas nors iš Lietuvos po penkerių metų? Liūdna, pasiutusiai liūdna, kai pagalvoji, kad mes visi esam kaip tie nuteistieji myriop, kurie skaičiuoja savo gyvenimo paskutines valandas ir minutes. Gyvenimo laikrodžio rodyklė slenka vis lėčiau ir lėčiau. Mes dirbam ir kovojam...

Didysis pokario egzodas

Bijodamas gresiančio sovietinio teroro, 1944 m. iš Lietuvos pasitraukė kone visas tautos politinis ir intelektualinis elitai. 1944–1951 m. galima vadinti „didžiojo kraustymosi“ laikotarpiu. Gimtąją šalį paliko didesnioji (maždaug 70 procentų) Lietuvos rašytojų draugijos narių ir beveik visas lietuvių literatūros atžalynas, būsimoji *žemininkų-lankininkų* karta: Julius Kaupas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Jonas Mekas, Marius Katiliškis, Kostas Ostrauskas, Algirdas Landsbergis ir kiti. Iš pradžių dauguma pabėgėlių susitelkė Vokietijoje, vadinamosiose perkeltųjų asmenų (*DP*) stovyklose – Hanau, Augsburg, Miunchene ir kituose Vakarų Vokietijos miestuose.

1945–1948 m. išeivijos kultūrinį-socialinį būvį atspindėjo stovyklinė „išvietintųjų“ padėtis – gyvenimas, besiglaudžiant buvusiose kareivinėse, ligoninėse ar barakuose, juntant ne tik maisto stygių, bet ir nuolatinę grėsmę būti sugrąžintiems į Lietuvą, kuri, kaip ir visa Rytų Europa, buvo atiduota sovietinei Rusijai. Nepaisydama tvyrančio netikrumo, „išvietintųjų“ stovyklose atsidūrusi lietuvių inteligentija ėmėsi aktyvios kultūrinės veiklos: kūrė savarankišką lietuvių švietimo sistemą, steigė lietuviškus vaikų darželius ir pradines mokyklas. 1945–1946 m. *DP* stovyklose veikė 112 pradžios mokyklų, 14 progimnazijų, 20 gimnazijų. 1946 m. sausį Tiubingene sušauktas steigiamasis Lietuvos rašytojų tremtinių suvažiavimas, tais pačiais metais įkurtas Tarptautinis UNRRA universitetas Miunchene ir Pabaltijo universitetas Hamburge, Pineberge. Tiubingeno universitete įsteigtas baltų kalbos skyrius, Fribūre – menų ir amatų mokykla, Augsburgio stovykloje – dramos teatras, Detmolde – Jurgio Blekaičio ir Antano Rūko vadovaujamas teatras „Aitvaras“, leidžiamos knygos ir žurnalai, steigiami chorai, tautinių šokių ansambliai, rengiamos dailininkų parodos. Per daugiau nei trejus metus Vakarų Vokietijoje pasirodė 775 neperiodiniai leidiniai, iš jų 216 – grožinės literatūros.

Pasitraukę į Vakarus, rašytojai save tapatino su tremtiniais, pabrėždami, kad svečiose šalyse atsidūrė ne savo noru, o savo padėties tragizmą siejo su biblinio egzodo tradicija. Būtent pirmaisiais pokario dešimtmečiais lietuvių literatūra sužėrėjo iki tol nematyta įvairove. Įžvelgtinos dvi priežastys: pirma, iš tėvynės pasitraukė didžioji dalis rašytojų; antra, Lietuvoje siautėjo griežta sovietinė cenzūra. Vis dėlto gausioje to meto spaudoje ryškėjo kelios tarpusavyje konfrontuojančios rašytojų grupių pažiūros į kūrybą, rašytojo misiją bei įsipareigojimą savo bendruomenei.

Lietuvos nepriklausomybės metais subrandintai kartai rūpėjo „išdainuoti“ prarastos tėvynės skausmą, kurti gimtinės kaip prarasto rojaus iliuziją. Jaunesnioji karta (*žemininkai, bežemiai*) buvo atviresnė Vakarų kultūros ir literatūros įtakoms. Jie rinkosi galimybę suprasti (kiekvienas savaip) pasaulį ištikusios katastrofos esmę, savo tautos ir atskiro žmogaus tragediją (1946–1949 m. pasirodė Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščių rinkiniai, Jono Meko ir jo bičiulių leistas modernistinės pakraipos žurnalas *Žvilgsniai* ir pan.).

Literatūrinę skirtingų kartų polemiką (neretai ganą aštrią) įžiebė plintanti

grafomanija, dažniausiai susijusi su prarastos tėvynės ilgesio išliejimu poezija ar proza. Patriotinis patosas vis dažniau tapdavo meninės vertės kriterijumi, o jaunėsios kartos, t. y. „estetų“, pasyvumas priešpriešintas toms aplinkybėms, kai tėvynėje vyksta trėmimai, ir liejasi nekaltųjų kraujas. Literatūrai diferencijuojantis, gilėjo takoskyra tarp masinės ir elitinės, pretenduojančios į išliekamąją vertę, literatūros.

1948–1949 – didžiosios migracijos metai. Iš DP stovyklų prasidėjo masinė emigracija į Angliją, Kanadą, JAV (apie 30 000 lietuvių). Daugiausia lietuvių susibūrė Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur iš anksčiau telkėsi didžiulės lietuvių bendruomenės, veikė lietuvių leidyklos, buvo leidžiami lietuviški laikraščiai (*Vytis*, *Amerika*, *Dirva*, iš Vokietijos į JAV perkeltas lietuvių literatūrai ir kultūrai skirtas solidus žurnalas *Aidai*). Ne visiems patekusiems į juos priglaudusias svečias šalis teko lengva duona: dauguma meno ir kultūros žmonių turėjo dirbti fizinius darbus fabrikuose, gamyklose. Niekas iš šalies nerėmė ir knygų leidybos, mecenatų tekdavo ieškoti patiemis, bet, nepaisant sunkumų, visa išėivijoje sukurta literatūra rėmėsi asmenine iniciatyva, entuziazmu.

1951 m. – staigaus išėivijos literatūros kultūrinio sužydėjimo laikas. Tuo metu visu smarkumu išsiskleidė talentai jaunesniųjų poetų ir rašytojų (Alfonso Nykos-Niliūno, Antano Škėmos, Algio Mackaus, Liūnės Sutemos ir kitų). Los Andžele išleidžiama *Žemės* antologija, kurioje savo kūrybą paskelbė Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Juozas Kėkštas, joje taip pat skelbiama ir anksti žuvusio Vytauto Mačernio kūryba; pastarasis savo poezijos temomis artimas „žemininkams“.

Po metų subūrę bendraminčių grupę (vadinamieji *žemininkai-lankininkai*) ėmė leisti literatūrai ir jos problemoms skirtą žurnalą *Literatūros lankai* (1952–1959). Šiam žurnalui buvo svarbiausia estetinė kūrinio vertė; būtent jam priklausiusi kritikų grupė daug prisidėjo prie išėivijos literatūros kanono formavimo – nubrėžė literatūros vertinimo gaires. 1959 m. *Literatūros lankams* nustojus eiti, pradėti leisti *Metmenys* (redaktorius – Vytautas Kavolis); jame spausdinta originali išėivijos, o po 1988 m. – ir Lietuvos rašytojų, poetų kūryba.

Egzodo literatūrą kūrė skirtingų kartų lietuvių rašytojai: Vincas Mickevičius-Krėvė, Jurgis Savickis, Bernardas Brazdžionis, Jonas Aistis, Antanas Vaičiulaitis, Henrikas Radauskas, Marius Katiliškis. Poezijos lauke išsiskyrė minėta poetų grupė – „žemininkai“, kurie kaip literatai subrendo pirmaisiais pasitraukimo iš tėvynės metais. Poetų ir rašytojų karta nebūtinai siejama su tam tikro amžiaus tarpsniu, juos skiria ar vienija panašūs ar skirtingi požiūriai į pasaulį, literatūrą, jos vaidmenį.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Plačiau apie egzodą galima paskaityti: Dalia Kuizininė, „Praradimo ir išlikimo dilema išėivijos kultūroje“, *Lietuvių gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950m.*, Vilnius: Versus aureus, 2003 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6485-dalia-kuiziniene-praradimo-ir-islukimo-dilema-iseivijos-kulturoje?catid=94%3A> bendroji-literatros-kritika

MARIUS KATILIŠKIS

(tikr. Albinas Marius Vaitkus,
1914–1980)

Iš tikrųjų tai yra benamio, niekur nepritapusio ir atgal į savo namus nesugrįžusio žmogaus odiseja.

Bronius Vaškėlis

Išėjusiems negrįžti (ištraukos)

Kunigas Žvelgaitis

Nedaug betrūko – eiti ir nueiti pro šalį. Ir tos užuomaršos niekad nebūčiau sau atleidęs ir nebeatsikratęs amžiams amžiniesiems. Tik paskutinę akimirką sustojau, paverčiau ant šono dviratį, nuplėšiau prie nugaros prilipusius marškinius, nutraukiau kelnes. Ir kurpes nuspyriau ant sumintos kranto žolės. Aš stebėjausi savo judesių tikslumu – jokio bereikalingo mosto, ir to negalėjau išaiškinti skubėjimu. Aš stovėjau ant kranto mano vaikystės upės. Aš maudžiausi paskutinį kartą smėlingame pakapės¹ duburėlyje.

Nesuskaitomus kartus jame braidžiau, ir vandens lygis krito tokiu santykiu, koku aš augau ir kilau į aukštį. Dabar jis man besiekė juostos ir buvo toks šaltas, jog ne juokais pagalvojau, kad jo šone bus prasimušusi verdenė². Kitiems jis buvo upelis, nusenkąs vasarą ir laužas pakrantes pavasario išibėgėjime, o man vienok jis buvo upė – vienintelė ir didelė, išplaukianti iš man nebeatsekamų miglų, iš pirmo savarankaus žingsnio ir pirmojo žvilgsnio, pridengus delnu nuo saulės akis. Ir tyreliai, ir pelkės, duodą pradžią jai ir stumią iš pietų gracingais vingiais vaizdžia Švėtės vaga. Šaltas, tyras kaip ašara vanduo. Tada tik dar nežinojau, kad su šiuo kraštu baigiasi ir upės su tokiu niekur neaptinkamu vandeniu.

Kelios paskutinės valandos buvo įgavusios kažkokių ne visai dorų žaidynių pobūdį, kur laikas iškilo rūsčiai viršum ir grūmojo – jei tu nespėsi, tai bus prastai su tavim, bus blogai, jaunikaiti. Prisiėjo pasidaryti mūsų gaujos vadovu. Išvesti ją ir save tuo pačiu į ramų kelią, ir tada jau kaip bus – tebūnie. Už upės kalnas, ir už jo kažkodėl mes turėtume būti saugūs. Todėl, metęs viską pašalin, užkopiau į aukštą ir puikų Žvelgaičio piliakalnį. Būrelis kaip įstengdamas pluošė į vakarus smėlėtu ir dulkėse įsisupusiu vieškeliu. Susijaukdamas su įbaugintais ir pasimečiusiais vokiečiais, įkritusiais į greitomis sugriebtas ūkininkų vežėčias.

Galėjau trumpą valandėlę sugaišti ankštame ir vaizdingame Žvelgaičio kalne. Ano narsaus kunigo, perpjovusio Livoniją ir nuėjusio pergalingai į šiaurę. Kurio betgi grįžimo kelias neišvengė klastos, ir jo galva tapo pamauta ant ragotinės³ ir nunešta Rygos vyskupui parodyti. Miškai pietuose ir vakaruose. Tokie pat tamsūs šiaurėje. Ir lyguma nubėganti, kiek užgriebia mano akis. Miestelio stogai ir masyvus bokštas įsisupę medžiuose. Už jų sustojo tankai. Mes bėgome nuo jų jau kelinta diena. Mažai betrukė, kad būtume pasivėlę po jų geležiniais vikšrais.

Būrelis vos prasmuko plentu. Nes vakar garsiakalbiai rėkė generolų pavardes, kurių nemaža dalis dvigubi herojai, dalyvavusių Šiaulių paėmimo. Širyti jie praūžė Joniškį ir pasiekė Mintaują. Bet mes jau prasmukę ir turime vilčių sukurti gerą galiuką, kol kas ir ką susimanys.

Prieš tai atsisveikinau su saviškiais. Antrą kartą ir viso būrelio akivaizdoje pajutau šiurkštų tėvo ūsų kutenimą prie žando. Iš jo rankos paėmiau butelį tvirtos vyšninės, ir susigėrėme. Paskutinį kartą. Su draugais išlenkėme po burną, leisdami paeiliui. Paglosčiau juodą motiniukės skarelę. Daugiau ir nebeišmaniau, ką daryti. Mane mat ragino rodyti kelią. Mat buvau pasidaręs vadovu, ir laiko jau visai nebeliko.

Keletą valandų anksčiau, palikęs vyrus postoviui⁴ arkliams pailsinti, skubinau atsisveikinti. Geras kepsnys atsirado ant stalo mano pasotinimui ir pagerbimui. Susirinkusi jaunuomenė žiūrėjo tartum į dyvus. Ar aš tikrai manąs kariauti? Ir palikti savo kraštą taipogi? Ne, savojo krašto tai ne. Surūdijęs rusų pėstininkų šautuvas, keturiasdešimt pirmųjų birželyje atimtas iš pavargusio raudonarmiečio ir išsaugotas nuo vokiečių stoge, stovėjo kaip kokia nelemtis kampe. Pora granatų ir diržas su šovinytais.

– Kam tau jie? Šitie visi prajovai?⁵ – motiniukė palietė diržo sagtį ir atitraukė pirštus. Lyg jie būtų deginę. Lyg jie būtų kažin kas labai nedoro.

– Kam? Nu, tikrai kam? Kai reikia, ir negali pasakyti. Pasišaudysim, aš manau, jeigu kokios. Artyn neprisileisim, – pasaukia taip, kad kitaip neišmaniau. O mačiau motinos akis ir žinojau, ką ji ketina pasakyti. Kad nušauna ir tuos, kurie šaudo. Nesgi kas kardu kariauja – nuo kardo ir žūva.

– Pasilik su mumis. Būsim kartu ir išvargsim. Pasilik. Saugos mus Dievas... – sakė man toliau suvargusi, juodą skarelę ant išverktų akių užsitraukusi senoji.

Jie pasilieka. Jie lauks ir sulauks, nors ir kažin kas. Ir išgyvens. Jie tikisi dar daugiau – išlaukti iki galo ir sutikti rytą visoje grožėje ir žerėjime. Taip išsiau-drinusių darganotą naktį laukiama aušros, nė kiek neabejojant dėl jos atėjimo, nes tai amžina ir nekintanti pasaulio rėda.

– Ar ne geriau būtų į mišką? – niauriai, iš pažemių atsiliepė jaunesnis iš giminių. – Vokietijoje bombos ir badas.

Kurių velnių ton Vokietijon? Ten aš nė nemanau. Tokiai minčiai nėra vietos mano planavimų dėžutėje. Net nesvarstau to. Jeigu ten, tai seniai galėjome išvažinėti traukiniais, susimetę pačias ir vaikus, ir visą mantelę, į visokias saksonijas ir silezijas. Net geruoju prašė, kepures nusiimdami, – važiuokite.

Kas apsisvėrė⁶, taip ir padarė. O mes pasitrauksim kiek galėsime. Plati žemaičių žemė, ir ten visad bujojo aibės raizbaininkėlių⁷ ir svieta lygintojų. Tik mūsų atminime – nuo narsuolio Tado Blindos iki niekadėjo Rickaus⁸. Ei, netruks jus suvaryti į jūrą... Taip, jei taip eis, tai netruks. Pabrisim dar porą metrų į vandenį kur nors, sakysim, apie Palangą. Dar gal į Kuršo miškus persimesim. Ir taip palydėsime savo jaunas dieneles. Rinktis jau, mano mielieji, nebėra iš ko. Tai kol kas jų dar vieną kitą nuskinti, va, taja pačia muškieta. Blogai... Žinoma, kad ne iš geros dienos tai. Matote, kad visko atsisakau ir viską palieku. Net popierius ir knygeles, ką po priesaika ketinau išsaugoti ir neapleisti. O kaip aš juos išsaugosiu miškuose, jei kurią dieną mane padžiaus po eglę? Pasiimu tik skalbinių pamainą, o visa kita – maloningose Dievo rankose.

Gi ryto neišpasakytas gražumas! Ir vyšnių kekės neregėtai derlingos, sunkios ir juodos. Ir laukai rugių, nuolankiai nusvarinusių varpas žemyn. Ak, jie kaip džiovininkas kasdien vis labiau gelsta, kol dalgius vyrai atsineš parugėn.

Ką mes dar kalbėjome ant greitųjų? Beveik nieko. Kaip visad, kada turi save visą pakloti priešais ir tam bėra likę tik kelios, vis po vieną sudylančios minutės. Aš turiu lėkti atgal ir prisijungti prie būrio, jau spėjusio pasiganyti.

Atokiai prieš vienkiemį, kuriame jie buvo išsikinkę, sutikau dviratininkus, prigulusius ir be dvasios minančius savo išklerusius ratus. Vaizdas toks, kad jie persekiojami viso avilio įsiutusių širšių.

– Kas jums, berniukai? Sustokit ir pasakykit, susimildami.

– Rusai!

– Tankai!

– Kur jie?

– Ten, už kaimelio.

Tas kaimelis buvo niekas kitas, kaip Skaisgirys su grakščia, saulėje tviskančia bažnytėle, kuri lyg balta žąsis sparnais paglemžusi pūkuotus žąsiukus – savo kaimo trobas ir visa, kas jam priklausė. Įkandin motorizuotų ir visokį orumą pametusių žvalgų gatvigaliu išbarškėjo vežimai. Kumelaitės kirto iš paskutiniųjų, pūtuodamos abiem šonais, putotais karčiais ir pečiais, šventinamos botagų. Kas galėjo, laikėsi sukritę ant vežimų. Kam nebeliko vietos – tie, įsitvėrę šalydrangių⁹, bėgo iš paskos.

– Blogai, – šaukė abu leitenantai. – Mus tuojau pasivys. Nebeišbėgsim. Nebent pasukus kur iš plento. Kur nors į laukus, į krūmus ar kur...

Visai kaip Vaškų valsčiuje, nuošaliame Nakvosų kaime. Kur drybsojome trejetą dienų, lūkuriuodami ženklą grįžti namo ir stoti į kovą dėl Mūšos krantų. Mat vienas tų aficerių¹⁰ visą laiką krintosi ir buvo netoli savižudybės, kad be šūvio apleido savo gimtąją upę. Jis buvo kažkam pasižadėjęs, ir matote, kas.

Tada vienu trūkiu¹¹ sukorėme virš septynių dešimtų. Ir jie vėl čia? Ogi ten, pasižiūrėk. Nuo aukštumos, dominuojančios apylinkę, jie parodė įtartinus dūmų ir dulkių debesis. Ir garsai kažin kokie iš ten kilo. Prieš valandą vilkstinę

puolė vokiečių lėktuvai. Ant plento sproginėjo ir degė.

Jų vežimai, be abejo, greitesni. Leitenantų antakiai ir barzdos pridulkėję. Į akis net nesinori pažvelgti. Panašu, kad įgula nušokinės nuo ratų ir išsklis kas sau. Netoliese toks antros rūšies, mažai taisomas vieškeliukas. Sukame į jį. Visi tik ir spokso į mane. Su manim pradeda skaitytis. Mano vertė minutėmis kyla. Krato cigaretes ir siūlo užsirūkyti. Kažkuris net kamštį mėgina ištraukti ir draugiškai man ant liežuvio užlieti gurkšnelį.

– Išvesk, meldžiamasis, gelbėk mus. Mes jau nesukūsimė magaryčių¹², kad tik išneštume kudašių¹³ iš tų bedievių.

Galėčiau pasibranginti, tačiau kaip pačiam ausų grybai pabalę ir ašaka velias tarp dantų – nebėra kada. Ir vieškeliuku pasiekiamė jau suvis prastą šunkelį. Jo bendra kryptis į vakarus, nors raitosi ir vingiuoja tarp senųjų sėdybų¹⁴ ir atskirų vienkiemų. Po lietaus jis beveik neišlipamas. Bet vasarą provėžos apsitrina, duobės nusimala, ir tave daužo ir krato, lyg leidžiant per arpa¹⁵.

Kraštas kaip maru išnuodytas. Žmogysta šmėkšteli krūmuose. Neišeina į kiemą ir nesustoja tarpvarty. Tartum mes būtume žmonių grobikai ar turėtume ką bendro su įkandin atvažiuojančiais. Priešais mėlynuoja dideli miškai, ir jų vertėtų pasisaugoti, nes ten gali būti įveistų raudonųjų partizanų ir kitokio gaivalo. Įtarimą patvirtina sutiktas ūkininkas. Jis veža iš miško sienojus ir miške – kaip po savo kepure. Jo arkliai geri, ir pats toks, kad sutiktai meškai kelio neduotų. Bet vis tiek man neaišku, kaip jis vienas galėjo tokius baisius rąstus užsikelti ant savo pertrauktų vežėčių.

– Ar nebijai rusų? – paklausė jo.

– Nebijau. Ruskis čionai neateis.

– Tai kas čia ateis? – net išsižiojo klausėjas, išgirdęs tokį neklaidingumą tarptautinėje politikoje.

– Gi Anglija, Ameriks. Iš vandens lipa Klaipėdoj. Pora dienų, rokuokim¹⁶, ir pribus čionai.

Nors pavydėk žmogui tokios giedrios ateities. O jis tačiau ne tinginys, nesidraikvoja pakampėmis, bet darbuojasi žinodamas, kad, ir Amerikui užėjus, rąstai turės vertę, jei norėsi naują trobą susiręsti. Gal dar ir dangoraižius jie statys, kas ten žino – su tuo Ameriku daug nesipirksi. Tačiau – geriau žvirblį įsimesti tarbon, negu spoksoiti į teterviną tyrelio¹⁷ samanyneje. Praktiškam skaisgiriečiui nereikia aiškinti, kad jokia valdžia neišsivers be seniūnų, vachmistų¹⁸ ir eigulių. Kai jie sugrįš – nebe laikas žebrovoti¹⁹ patogiai sugamintame miško medžiagos sandėly.

Tų partizanų, kaip sakyti, netrūksta. Jis nusiveža šniūrinės²⁰ litrą, užkandos atsakančios, tai vežimą dar padeda pakrauti. Jie miško ponai – skaitytis reikia.

Grupės vyresnysis, tas pats, kurs mirtinai geidė išprovokuoti kautynes dėl gražiosios Mūšos upės, susirūpinęs mane klausia, vis atsigręždamas per petį:

– Ar išbėgsim? Kaip manai?

Išeitų, kad išbėgsime. Alkūnę didelę rėžiame. O be to, juos ten sulaukys kokiai valandžiukei. Girdėjau, jog pabūklai sukasti ir mišrus vokiečių-latvių

būrelis. Jei nespruks per sieną į savo Latviją, tai visgi stipriai susišaudys.

Šitai apsvarstydami ir guosdamies, betgi dėlto nesumažindami spartos, tarškėjome lyg apverstomis akėčiomis anais Dievo laiminamais keliukais. Nuo kiemo iki kito, atkakliai pasigviešę prasimušti iš ne juokais grasomo apsupimo. Tokio būrelio iš maždaug trisdešimties įvairaus plauko vyrų, susimetusio apie keturis vežimus, su dešimtimi dviračių, margiausia apranga ir dar margesniais ginklais bei kitais pabėgėlių atributais, niekas nebuvo regėjęs nuo juodašimčių²¹ laikų, deginusių kunigaikščio Lyvino šauniąją pilį Bukaičiuose. Svarbu dasigauti vieškeliu, kertančio stačiai į vakarus, išvengti miškų su partizanais ir miesto, kurį galima ruošėsi ginti latviai su savo prieštankine.

Kas traukėsi, jau seniai buvo pasitraukęs. Būrelis aiškiai vėlavosi ir desperatiškai bandė išsinerti iš kilpos.

Ir taip, lyg avinas tekis savo kaimenės priešakyje, atsidūriau panamėje.

– Pasilik su mumis... – šnekėjo vis tą patį motiniukės giliai įdubusios akys. Ant jų užtraukta juoda skarelė. Kodėl juoda, kai liepos saulė iškilniai žerė aukšą ne rieškučiomis, ne saujomis, o srautais ir upėmis? Kai visa žemė pleškėjo ir užčiojo nokimo sotyje ir brandume? Žilų plaukų pluoštelis išsipešė ir pasidriekė ant jos raukšlėto smilkinio. Kitokių plaukų aš nemačiau – net tada, kai buvau dar kūdikis ir mano motina buvo jauna ir graži. Ji apsidarė lyg įkapėmis, lyg eidama pasimelsti už savo artimųjų sielas, klystančias į tamsybes ir atklanes²². Juoda skarelė ant žilų plaukų ir akių, giliai įdubusių. Ji žinojo, kaip apsirėdyti tai valandai, kada netenka pusės savo vaikų, kada juos regi patį paskutinįjį kartą. Jos nuojautos niekas nebegalėjo nė atšaukti, nė pakeisti. Mes susėdome ant kranto iškastos duobės ir jutome, kaip slysta kojos, kaip smėlis sunkiasi tartum vanduo ir pamažu, bet užtikrintai mus traukia, skandina ir užneša.

Tuo pačiu smėliu bus užneštos ir mūsų pėdos.

Laikykis, tetuš, taigi kaip nors... Mūsų ūsai susiglaudė ir susipynė, šiurkščiai pakutendami žandus. Ir tada puoliau prie šulinio, išsitraukiau sklidiną kibirą ir panėriau galvą taip, kad vanduo plūdo ir liejosi per kraštus. Ant marškinių, ant rankų. Ir geidžiau išryti, išlakti jį visą, persigerti ir pripusti – baisy, nepasotinamu alkium, laukiniu nenumaldomu troškulium. Jokiuose šuliniuose, jokiose verdenėse aš nebeatsigersiu tokio tyro, tokio atgaunančio vandens. Vienas tik toks šulinys tebuvo mano trumpame kely. Ir tą jau tada spėjau suvokti.

Mane skatino rodyti kelią ir būti būrio galvūgaly. Bet kai jie persikėlė brasta ir įkopė stačiu prakasu ir persisvėrė kalnagūbriu – viskas atslūgo, ir aš likau vėl nebereikalingas ir vėl užpakaly. Galėjau išsimaudyti, įsikarti piliakalnio plokštumon ir apsidairyti. Mano sodinti medžiai retučiu, skystu žalumos debesėliu susimetę lygumos pakrašty. Jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurių vėjų. Dideliais medžiais suaugę jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus.

Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai įsiverpti į tėviškės molį?

– Pasilik su mumis...

...nes artinasi vakaras ir diena jau baigiasi...

Ar nevertėjo man pasilikti? Su tais, kurie nepalenkiamai tikėjo, jog po nakties visad išaušta rytas? Kurie ryžosi viskam – išlaukti, iškęsti, priimti ant savęs visa, tik neišeiti iš namų savo valia. Tik bailiai ir šiaudadūšiai traukiasi ir palieka. Dar buvo laiko nusileisti ir lygiu lauku pareiti. Ir pasakyti: štai, aš sugrįžtu, kad būtume kartu iki galo.

Tačiau nusileidau kitu kalno šlaitu, ir jis užstojo reginį. Lygiai didvyriška ir gintis nuo pagundų. Ir aš pasirinkau šitą, kukliai nuleisdamas akis. Tegul jas graužia kelio dulkės, ėda gaižus prakaito ir galbūt ašarų sūrumas. Juk užsimerkus pro daugelį pavojingų vietų pavyksta praeiti.

Sudiev, Žvelgaiti, narsus kunige, kadaise savo galvą pateriojęs²³ ant Rygos mūrų.

Aš vijausi būrį, kurio nuotaikos ėmė atgyti įsitikinus, kad ir šiuo kartu bus pasisekę prasmukti. Ir pasitikėjimą kėlė sustiprintas apsiginklavimas pavidale mažo prieššarvinio pabūklėlio, ką tik įsigyto iš vokiečių už dėžę sviesto. Prikabintas prie paskutiniojo vežimo, jis gana grėsmingai supo vamzdį su dviejų colių gerkle, atgręžta pavojinga kryptimi. Tegul tik pasirodo raudona žvaigždė – tuojau pasipils ugnis. Tiesa, pabūklo spyna neveikė, bet tai menkniekis, ir buvęs priešlėktuvinės puskarininkis apsiėmė ją artimiausiame postovyje sutaisyti.

Taip, tai tiesa, kad mes paskutiniai ir už mūsų jau beveik nieko. Kiekvienas stengėsi pasidaryti galimai didesnį tarpą. Mes sutikome grįžtančius pavienius kaimiečius numuštais arkliais, kuriuos buvo pasiėmę rytinių sričių bėgliai pasivežimui. Vieni jų siekė Akmenę, kiti Vieکشnius, Mažeikius ar Sedą. Paleisti grįžti namo, jie su nepasitikėjimu žvelgė į kiekvieną, už kurio pečių kyšojo vamzdis ir už diržo granata. Ramiam gyventojui nepritiko trankytis su tokiais valkatomis, namie palikusiais pačias ir vaikus ir besidaužančiais velniai žino kur. Štai iš kur tokie nedraugiški vietinių žvilgsniai ir keiksmams pagražinti linkėjimai. Ankstyvesnieji mūsų dalininkai, trankęsi ankštai sugrūstais būriais, nekoki bus palikę įspūdį. Jie nesivaržė pasivaryti pastočių, pasikeisti iškлерusių vežimų ir sutrūkusių pakinktų geresniais. Bet jie bus domėjęsi ir pieno bidonais ir itin sąžiningai juos surankioję iš visų pakelių. Gabūs aukštaičiai surado būdą, kaip išlaikyti sviestą, kurs liepos kaitroje kaip ledas tirpo. Sulydžius ir supylus į tokius talpius indus, kaip pieno bidonai, galėjai laikyti kiek nori. Ir mes to sviesto turėjome tiek, kad nesivaržydami tepėme ratų ašis ir nebežinojome, kur padėti. Pieninės melste meldė ištuštinti jų sandėlius.

Dienai persisveriant į popietę, vis didžiau įsigavo įvairūs karo trenksmai. Šiaurėje išsivertė milžiniški juodų dūmų stulpai. Jie kilo, kerojo ir aptraukė pusę dangaus. Į ten skrido lėktuvai, ir dar nenuutilus jų urzgesiu pasigirdavo

sprogimų trenksmai. Išsiskyrė ir viauksinti šunimi zenitinė²⁴, ir žvanganti tankų artilerija. Popiečio saulė kaip sykis atsimušė į anuos juoduosius debesis, ir buvo taip, lyg dangaus dubuo pasidalijęs į naktį ir dieną. kažkas negero ir fatališko tame didingame artimos nakties reginyje, pačiam esant aplietam saulės ir mirkstant prakaitu.

Nudriekę ugnines juostas, krito numušti lėktuvai, ir viršum jų pakibę, ilgai, veik nepastebimu greičiu leisdami, akinančiai baltomis dėmėmis svyravo iššokusių parašiotai. Juos medžiojo žemėje pasislėpę šauliai, nusiųsdami pragaištį po pačia saule, lyg žemėje būtų per maža vietos ir numirti. Gerai, kad tai visa jau už nugaros.

Ir vieškelis smenga į sodrią vasaros žalumą. Ir dulkės semia ratlankius ir šlepsinčių pėstininkų pėdas. Vežimuose kooperatyvo gėrybės: miltai, cukrus, riebalai. Sviesto ir taukų pavidale. Taipogi cigaretės ir popierosai, kurių ūkvedys retkarčiais padalina. Asmeninio turto ne kažin kiek, tačiau vežimai pilnai pakrauti, kad juose nebeliko vietos kai kurioms tikrai vertingoms prekėms, gausiai aptiktoms pakely. Dvi dėžės po dvidešimt penkias šiaudeliais aptaisytas bonkas kiekvienoje šiaip taip užvertėme. Ir dar vieną penkių dešimtų litrų talpos pintinę. Tai ir viskas iš tos galybės vokiečių karo ligoninės turto, palikto ugniai ir subėgusių vietinių sunaikinimui Pasvalio stotyje. Na, dar medicinos ir sanitariinių priemonių. Kas ką sugriebė į kišenes, tai nesiskaito. Kiekvieno rankose maskatavo po butelį, nes buvo karšta ir visi kamavosi troškuliu. O čia toks gaivus limonadas. Tik jau kamščiai, atleiskite, nežmoniškai įvartyti. Viršum kaklo tokia buožė tartum šungrybis, dar vielom apraizgyta. Vielas nutraukus ir grybo galvą pajudinus – kamštis duoda aukštyn, ir limonadas šnypšdamas veržiasi lauk. Nespėji ryti. Daugelis rovė po antrą, ir po trečią laikė parengtyje. Ir pajuto kojose silpnybę, o širdyje tokią narsą, kad vienas būtų stojęs prieš visą batalioną. Kad ten šampanas ir kad žodis „Cliqout“ reiškia pačią geriausią jo rūšį, niekas galvos nekvaršino. Kitas reikalas skystis, telpas didžiojoje pintinėje. Ten tai jau aišku, kad prancūziškas konjakas, savo jėga prilįgstas sieros rūgščiai.

Grobis netruko dingti iš vežimų. Aišku, mes jo paragavome, bet didumą vadovybė buvo susiseikėjusi į savo individualines plėčkutes ir suslapsčius juodesnei dienai. Nežinia, kokie sunkumai pasitaikys kely, o konjakas nuo seno pripažintas geriausiai skaidrinančia priemone. Iš savo asmeninių gertuvių jie neapsikentę ir patraukdavo, ką liudijo muilinos akys ir išklembą liežuviai. Tokis Zdanevičius, nemenkas policijos pareigonis, mėgstas viešumą ir aiškumą, net nemanė varžytis. Leidžiantis vidurnaktį per mišką, kažkur apie Žeimelį, jis pasiuto šaudyti ilgomis serijomis iš savo štucerio²⁵, kad buvo pavojaus mūsų ausų būgneliams nuo skaudaus ir netikėto, dar nakties ir miško sustiprinto traukimo. Jis naikino įsivaizduotą priešą, kurio taip nekentė, jog dantimis galėjo draskyti, jei tik būtų pasiekęs. Taip visad atsitikdavo jam, stipriau užlupus svaičiųjų dalykų, kurių sutelktą energiją būtinai išliedavo ugnimi. Po to staiga ap-

tildavo ir papliupdavo žliumbti, visai kaip turguje kiaušinius sukūlusi bobelė.

Geras trečdalis būrio buvo nutrupėjęs pirmom dienom, lūkuriuojant ženklo stoti į kovą dėl savo upės. Pavieniui, po du atsiskyrė ir dūlino namo, pasiteisinimui išrasdami aibes priežasčių. Tai neatsisveikinęs su tuom, tai neatsibučiavęs iki soties su savo numylėta arba užmiršęs ką nors, kas būtina tokioje išvykoje. Kitam nepatiko būrio neveiklumas. Jie stačiai reikalavo akcijos, ir ne bet kokios. Girdi, jei jau pasitraukėme ginkluoti, tai ir duokime ginklams darbo. Puldinėkime, tykokime, deginkime ir naikinkime priešą. Jie visi ketino grįžti – kalbos nėra. Visi permirkę rezistencine dvasia partizanai. Tik du kukliai prisipažino, kad geriau grįšią pas mamas, nes jokių perspektyvų mums nesimata. Jų nuotaikas bus pakirtusi nelemta žinia latvių pasienyje, kad esame atkirsti ir prasimušti į vakarus nebesą jokių vilčių.

O branduolys, o žygio sumanytojai – abu mūsų leitenantai ir keletas puskarininkių, kurių vienas diktatoriškai pasidarė kone svarbiausia figūra, būtent intendantu²⁶, laikėsi krūvoje ir nė nemanė sklisti į šalis. Priešingai – ausis suskliaudę, nešėsi pirmyn ir pirmyn. Reikėjo mums tik pajudėti, įgyti spartą, o tada jau taip pigiai nesustabdysi. Arklių tačiau tąja dvasia neuždegsi. Ir dar saulei esant per keletą sprindžių, jų kojas galutinai pakirto smėlėta aukštuma, nužėlusi puikiu Pakalniškių pušynu. Mes nusileidome į Dabikinės slėnį ir sustojome prie didelio ir seno žemaitiško vienkiemio.

Kad pailsėti, tai taip. Bet dėl pavojų, tai aš maniau visai ką kita. Mano prasčiokiška ir nesugadinta kaimiečio prigimtis purtėsi ir stojosi piestu prieš tokias užmačias. Kodėl dar nepaslinkti keletą varnų? Nepasius arkliai, kaip sakoma, ne meškos. Nepalenkė geležinės vadų valios ir atpasakotas pokalbis su ūkininku, kuris pypkiavo ir krapštėsi žilą pakaušį, pečiu pasikuirydamas į karčių tvorą, saugančią jo vešlias ganyklas.

– Ryt jau jie bus čia, – mostelėjau atgalios, į baisius dūmus, temdžiusius šiaurinę padangę.

– Tigi, pribus, – sutiko žmogus ir nykščiu parodė kitą pusę maždaug lygiagrečiai su mūsų traukimosi kryptimi.

Ogi taip, kad jo mergutė parbėgusi paplasta²⁷ ir uždususi iš miestelio. Į ten artėją rusai. Dabar jie jau ten ir esą. Jie štukų²⁸ nedarą, o kertą visais ruožais. Tigi, nuo Šiaulių, per Gruzdzius, Šakyną. Ir Kruopiuose. Reiškia – mums už akių. O kiek tie Kruopiai, jeigu galima žinoti? Galima, kodėl ne – nebus daugiau kaip šešetas kilometrų.

Va, tad kokioje kaimynystėje teks poilsiauti išsikinkius ir užkaitus žygio katilą vakarienei. Jos išverdant nieks nelaukė, nutarus pavalgyti gaidykstėje. O koks gi čia miegas, jei tave bado iš visų pusių, tartum gulėtumei ne ant šiaudų, o gyvoje usnyse. Gerai, jei jie nesusimanys pasislinkti tuos šešis kilometrus. Tuom mes tik lošėme, kad jie prisivengė naktų, kitaip jau seniai būtų buvę šaukštai po pietų.

Drioksteli pavienis šūvis. Šiaip naktis tyki ir tuomi dar didžiau bauginanti.

Užmigtimei, tai bent nedraskytų akių kruvinos pašvaistės, tai prislopstančios, tai vėl aukštyn pašokančios. Sunkumas toks, kad verksti norisi, lyg kažin ką baisaus padaręs. Ir bliautumei, jei tikėtumeis palengvėjimo. Ar tik nevertėjo pasilikti su savaisiais? Vaikė, vaikelė, verksi senų tėvų nepaklausęs. Ir vis negaliu to atsikratyti, ir vis negaliu užmigti. Ir šmeižiasi vis po akim Žvelgaitis, kunigas su ragotine ir galva, pamauta ant jos.

Gi štai juoda skarelė, lyg pakasynose užtraukta ant kaktos. Ji didėja, išsiplečia, kaip visa nerami naktis. Ji užkloja mane visą. Prislegia ir palaidoja. Ir žinau gerai, kad to vaizdo niekuomet nebeatsikratysiu. Su juomi gulsiu ir kelsiu. Ir sunkumo valandose šauksiuosi į jį rankas iškėlęs. Ji apims visas mano likusias dienas, kurių jau gal visai mažai belikę, nors ir stengiuosi jas prailginti, desperatiškai bėgdamas pirmyn.

¹ Pakapė – vieta šalia kapinių. ² Verdėnė – versmė, šaltinis. ³ Ragotinė – ietis. ⁴ Póstovis – sustojimas kelionėje. ⁵ Čia: keistas, nenatūralus dalykas. ⁶ Čia: apsvastyti, apgalvoti. ⁷ Razbáininkas – plėšikas. ⁸ Legendinis plėšikas Rickus siautėjo po Žemaitijos, Lietuvos kaimus, buvo prilyginamas Tadiui Blindai. Lietuvos provincijoje Rickaus vardu tėvai gąsdino savo vaikus ir kartu patys bijojo jo pasirodant kaimuose. ⁹ Šalidrangiai – mėslui vežti vežimo šoninės lentos. ¹⁰ Čia: karininkas. ¹¹ Čia: iš karto, be sustojimo. ¹² Čia: vaisės. ¹³ Kudāšių išnešti – ištrūkti iš pavojaus. ¹⁴ Čia: sodybos. ¹⁵ Ařpas – mašina grūdams vėtyti, valyti. ¹⁶ Čia: manykime. ¹⁷ Týrelis – pelkė. ¹⁸ Vāchmistras – kai kurių Europos šalių kariuomenės ir žandarmerijos puskarininkių laipsnis ir pareigos. ¹⁹ Čia: prašinėti. ²⁰ Šniūrinė – naminė degtinė. ²¹ Čia: carinės Rusijos monarchinės organizacijos, pramintos „juodąja šimtaine“, narys. ²² Čia: pakraščiais. ²³ Čia: pražudyti. ²⁴ Čia: sausumos kovos mašina, skirta dalinių, karinių ir civilinių objektų oro gynybai nuo aviacijos atakų, ginkluota zenitinėmis patrankomis. ²⁵ Štūceris – iki XIX a. naudotas graižtvuotas karinis šautuvas. ²⁶ Intendantas – kariuomenės ūkio reikalų tvarkytojas. ²⁷ Čia: labai skubant, pustekiniam. ²⁸ Čia: nejuokauja, juokų nekrečia.

1. Kodėl pirmas romano skyrius pavadintas „Kunigu Žvelgaičiu“? Išsamiau panagrinėkite šį epizodą ir jį susiekite su veikėjo išėjimo motyvu. Kuo legendinio asmens padėtis, lemtis panaši į išeinančiojo?
2. Kieno vardu pasakojama: įvykių stebėtojo ar juose dalyvaujančio? Įrodymui pateikite pavyzdžių.
3. Išskirkite pasakojimo plotmes: subjektyviają ir „objektyviają“, plėtojančią siužetinę liniją. Aptarkite jų pobūdį, palyginkite jų meninę raišką. Į ką nurodo pirmoji? Kokiomis meninėmis priemonėmis ji kuriama, ką toks pasakojimas atskleidžia?
4. Kaip vaizduojama išėjusiųjų grupė? Kaip apibūdinami „vada“ ir „eiliniai“. Aptarkite pasakojimo intonacijos kaitą. Raskite detalių, apibūdinimų, atskleidžiančių ironišką autoriaus požiūrį į vaizduojamą padėtį.
5. Aptarkite scenas, kuriomis atsiskleidžia iškreiptas pasaulio vaizdas. Kokiomis raiškos priemonėmis jis kuriamas?
6. Paaiškinkite paskutines šio skyrelio pastraipas. Kokią žmogaus būseną jos atskleidžia?

Gott mit uns*

Vyrams grįžus ir atplėšus užrištas duris, išgirdome, jog rusai pradėję intensyvių puolimą. Duodą iš visų pusių. Tik trenksmai ir dūmai. Aplink susikūrusiame pragare, atrodo, tik mūsų kaimo aikštė likusi sveika ir rami. Pakalnėje, už miškų, verčia ugnį pakrančių artilerija. Jūra besanti visai čia pat.

Naktis praeina ištisinio nerimo ženkle. Kaimą užplūdo išvargę vokiečių kareiviai, sprausdamiesi net ten, kur jau, atrodo, net piršto nebeįmanoma įkišti. Mūsų pirkaitėn jų tiek prisimušo, kad būtume uždusę, jei ne praviros durys. Kaip jas beuždarysi, jei vien tarpdurys talpino dešimtį vyrų.

O mokykloje štabas greitomis dalijo turta, daugiausia sausų produktų pavidale. Ką į kišenę, ką į tarbą ir tuojau rikiuotis žygiui. Įdomu, kur jau bebūsime pavadėti, kai sūрмаišis vis daugiau užraukiamas? Nusileidus nuo kalnų stačiai kniumbančiu ir vingiuotu, liūčių išplautu keliu, lygumos pakrašty pasirodė lėktuvai. Zenitinė loja visu įniršiu iš sustiprintų lizdų kalnų atšlaitėse. Traukiamės priedangon, po medžiais ir šalikėlių grioviuosna. Zenitinė netuščiai kelia triukšmą. Pora bombininkų²⁸ degdami krinta, o kiti pasisukinėję nusineša pavėjui. Nuslinkus visiems pavojams, pirmasis būrys pasigenda vado. Jau galima stumtis pirmyn, o jo kaip tyčia nėra. Nejaugi būtų žuvęs tragiškai ir nelaimingai? Kur jis tau žus. Velnias negriebia savo vaiko. Atidžiau paieškoję, aptikome po viena kerplėša įsikirtusį taip giliai, tartum suspaustu oru įmuštą kamštį butelio kaklan, kad savo jėgom nėra iš vietos atgal. Jo medaliai ir ordenai paslėpti iki ausų užtrauktos vatinės, ir plieno šalmas užmaukšlintas ant akių. Tai nuo skeveldrų, – paaiškino. Ir mes nieko prieš tokią atsargą.

Šlapiu plentu vilnija kariuomenė. Purvina iki pakaušių ir taip irzliai nusiteikusi, jog kiekvienu metu gali tikėtis antausio iš kaimyno, ar jis būtų pionierius, ar šarvuotis, ar pėstininkų grenadierius²⁹. Viskas čia susijaukė, ir viskas pavyzdingoje betvarkėje. Akių ryšio neužtenka, nenorint pasimesti ir likti sutremptam demoralizuotoje masėje. Intymesni draugai griebiasi radikalesnių priemonių ir laikosi susikibę rankomis.

Kai kas samprotauja, kad einame Danzigo ginti. Bet priešais kitas miestas – Gotenhafen, – su priemiesčiais, su didžiulėmis kareivinėmis ir vaizdžiais įrašais vaizdingose vietose, kad visi dezertyrai bus šaudomi ir kariami. Plentas apretėja. Bet mes einame toliau. Matyt, mūsų nelaiko dezertyrais ir leidžia eiti, kol patys galą gausime. Uosto ribose, erdvioje salėje, trinamės keletą valandų tarp civilių pabėgėlių, laukiančių laivo. Išėitų, kad jūrų kelionei būsime atvesti ir tik kantrybės iš mūsų pusės, ir visa kita eis kaip per sviestą.

Uosto įlankoje ir jos pilkame vandenyje, kiek įmanoma apžvelgti, dūluoja rūsūs laivų siluetai. Juos puola iš viršaus pavasario migla, ir sutemos susitelkia kiek per anksti. Ir matyti, kaip spraudžiasi vingiuotu taku suvargusi žmonija, čia išlaukusi eilės į savo laivą. Laivo sirena gūdziai mauroja atsisveikinimui su palyginti

ramia ir saugia krantine, prieš išsiiriant į plačiąsias jūres. Į atvirus kelius – atvirus ne tik laivams, bet ir priešo lėktuvams. Ir povandeniniams. Ar esama ir tokių? Oi, esama, ponas. Neseniai vieną laivą su viskuom į dugną. Prieš savaitę – kitą. Vis povandeniniai – torpedomis. Geriau jau pasilikti ant kranto ir grįžti namo. Kaip bus – taip. Bet vis jau ne baisiau, kaip grimzti į patį dugną. Nusikamavusių moteriškių niekas nepaiso, nes tai kalba depresija ir pairę nervai. Priešingai – vis pasimuisto arčiau išėjimo. Ir mes ne kitaip darytume, nežiūrint visų pavojų ir nežiūrint kad jūra – baisiai svetima ir baisiai chaotiška stichija.

Leidus iki sočiai pasigėrėti jūriniais vaizdais, kurie turėjo būti įžanga į tolimesnę veiklą, grąžino atgal tuo pačiu keliu ir patalpino milžiniškų kareivinių, tikro karinio miesto, įsikūrusio Grabau priemiestyje, dailiuose kazematuose³⁰. Vis vien kas jas būtų statę – lenkai ar vokiečiai – kazernės turėjo aiškią jūrinę paskirtį. Sienų freskos ir aliejiniai tapiniai, atlikti gana grubiai, besisuko Neptūno ženkle. Patsai senelis Neptūnas su savo trinagiu žeberklu ir vėpūtine barzda, neproporcingas ūgiu padėtas kareivinių frontone. Skyriai karo laivų vardais. Didesni kreiserių, mažesni kokių naikintojų ar minogaudžių. Gneisenau-Abteilung vadinosi skyrius, mus priglaudęs. Ir tai ypačiai didelis, nes jau labai didelis buvo laivas tuo vardu. Ar dar gyva, ar jau kuriose gelmėse dumblu apnešta toji šarvuota galera ir marių pabaisa, pasišiaušusi sunkiųjų pabūklų šepečiu?

Kažkokį rūką, graužiantį akis ir sukeltantį šleikštumą burnoje, buvo užleidę ant miesto tą vakarą liuftvafės³¹ pagelbininkai. Bombos sproginėjo pavieniui tai čia, tai kitame pakraštyje. Ėjome susiglaudę, grabinėdami kits kito skvernus, balzganu kaip išrūgos miešimu. Girdėdami triukšmus, būdingus siaučiamam miestui. Nesinorėjo tikėti, kad taip sau, pramogai ir prasivaikščiavimui, buvome sukorę iki uosto krantinės. Vienakis bus turėjęs slaptas užmačias. Juk ką žinai, gal kas susimylės, jei gražiai paprašysime, ir pavėžės iki kokio Luebecko? Jo paties kailį greičiausiai bus įnižinęs apsupimas. Visgi tai ne per gudriausias bernas. Tik jau neregėto įžūlumo.

O gal kaip tik tas ir išeis visų mūsų sveikaton?

Gneisenau-Abteilinge teko išgyventi mažiausiai tris paras nieko neveikiant, jei neskaityti veikla trynimo senų matrosiškų lovų. Kur ta visa gausi ir nesuskaitoma vyrija, kaukšėjusi koridoriais, kėlusi, gulusi ir skubėjusi griežtos komandos keliu? Kur ji šiandien? Armijos ir laivynai, sudėstyti iš pavienių ir menkų vyrų, truputį panašių į mus? Kur jie? Ak, nebesinori... Vienok jūrininkų kareivinės nebuvo taip sau visiškai tuščios. Jas užpildė tirstos pasimetėlių gaujos. Čia pat veikė frontleistellės ir formavo naujus dalinius iš senųjų likučių, savo formacijas prardusių ne toliau kaip už šešių, gal dešimties kilometrų. Tokiame atstume gulė priešas. Taip slinko pavargusios minios kareivių ir, čia pat aptvarkytos, leidosi atgal. Ir vėl atgal. Ir vėl...

Kur jiems beėti?

Mes naudojomes ne viena, o visa eile virtuvių. Mes galėjome sočiai pasivalgyti. Kuopa, neturėjusi jokių savo įrengimų, tom dienom tarpo nepalyginamai geriau už kitas. Ji čiulpė aplinkinių virtuvių katilų syvus, pati nieko, be šaukšto ir duobutės

* „Gott mit uns“ (vok.) – „Dievas su mumis“.

įsipilti, neturėdama. Iš čia, nuo įlanką supančių aukštumų, apžėlusių pušimis ir bukais, vėrėsi puikliausia panorama į miestą, išaugusį svaiginančiu greičiu kašubų žvejų kaimelio vietoje, į lenkiškąją Gdynę – nenormalių tarpkario sąlygų išdava, lyg kokį dirbtinai išugdytą grybą, išsimetusį iš formų ir turinio. Daugiaaukščių kubų ir pilkų kartono dėžių nevykę deriniai, suversti krūvomis pamario smėlynuose ir laukia tikros tvarkytojo rankos. Tai buvo bjaurus miestas žavingų šlaitų ir puikios jūros rėmuose šalia Danzigo, statyto šimtmečiais ir nusimanančių meistrų, lyg pabrėžiant, kad nieko gero ir gražaus negalima sukurti per trumpą laiką.

Kareivinėse ir jų rajonuose, pristatytuose barakų, kvartaluose vyko nuolatinė mugė. Kareiviai ėjo ir tuoju, neleidus kojų sušilti, buvo siunčiami atgal. Mes suradome lietuvių. Mes įsitaisėme slankioti netoliese ir sušukti lietuviškai. Tai kreipė dėmesį priklydusių tautiečių, ir susirišus jie prašydavos pas mus. Du priklydo iš liuftvafės, gynusios sunkiaisiais flakais³² Graudeną, mums keliantis per Vyslą. Geras tuzinas prisidėjo nejučiomis. Bet šešių vyrų ir mūsų Čičinsko kuopos vienakis nepriėmė. Per leitenantą bandėme sudaryti protekcijas ir jį beveik įtikinome, kad tai patys šauniasis vyrai, bet kada buvę panašioje padėtyje. Tas nieko nepadėjo. Vienakis buvo skerdžius su mazguotu botagu, o leitenantas tik piemenėlis, nors vadinosi viršininku. Jie pernakvojo ir išvyko toliau. Mano džiaugsmas, sutikus Dubielą, tvėrė neilgai. Pasibučiavome ir pažadėjome laikyti ryšį, kiek tik bus įmanoma. [...]

Miestą griovė vis intensyviau. Naktį ir trumpomis rimties valandėlėmis girdėjosi pėstininkų ginklų kalimas. Jūrininkų kareivines ardė visu pašėlimu, ir jos pasidarė nebetinkamos net tokiems gyventojams, kaip mes. Tada įsikūrėme uosto rajone, puikiuose rūmuose, buvusioje jūrų karininkų ramovėje. Ten lygiai gerai jautėsi kareiviai ir kepyklos arkliai, pasagomis ardydami parketą ir arkliškais dantimis pagraudami Karelijos beržu inkrustuotus baldus. Krištolo ir porceliano indų užteko bet kokiems namų apyvokos reikalams. Mūsų jauną pamario parkelį sviediniai baigė suarti lyg pūdymą. Mes laikėmės mūrų artumoje ir savo nuožiūra ieškojome priedangos. Vienas šviesiaplaukis, su aiškiu polinkiu į rudumą, kas taip jau reta lietuvių tarpe, iš naujų kuopos draugų žinojo jaukią užkandinę, lyg kokį paviljoną, įsispraudusį tarp aukštų namų, ir ten buvo galima šauniai praleisti laiką. Kareivių spūstyje iš jaunų padavėjų susilaukiant po lėkštę jūrinio patiekalo – iš žuvelių ir vandens žolių. Buvo gera ten.

Mergiotės laikėsi iki paskutiniųjų. Ir neaišku kodėl.

Rodos, jau visi darbai tapo atlikti. Kas begalėjo būti statomo mieste, kuris valandomis iro, degė ir smilko dūmais pavėjui? Laivų siluetai vos įmatomi ūkavo tolumoje. Visos išplaukimo galimybės liko praeityje. Ir dėl to kažin kaip ramiau pasidarė. Stiklų šukės žlegėjo po kojomis, ir plytgalijų krūvos augo drauge su naujai prasiveriančiomis duobėmis.

Bomba pataikė į mūsų pastato kampą, atverdama plyšį per visus keturis aukštus nuo stogo iki pamatų. Kurtinantis trenksmas, plytos, dulkės, dūmai ir ugnis,

ir sukilęs sprogo vėjas nubloškė į kitą kampą. Tą akimirką laukiau suvirstančių lubų. Bet nieko panašaus neatsitiko. Mes nėrėme lauk, nebelaukdami kito smūgio. Mes leidomės žemyn, į apatinius aukštus, į rūsius. Rūsiuose vyko tikras pogrindžio gyvenimas. Į ten prasimušti reikėjo tam tikrų gabumų ir nemaža laimės. Mane slėgė požemio baimė. To jausmo negalėjau atsikratyti niekad. Aš turėjau tvirtus nusištatymus niekad nepasidaryti kasyklų darbininku. Aš nebūčiau emigravęs į užjūrius vien dėl to, kad nenuvarytų manęs anglių ar aukso kasti. Aš norėjau mirti saulei šviečiant arba plevenant žvaigždėms virš mano galvos. Aš norėjau, kad užciotų vėjas mano blakstienose ir šiauštų plaukus neramiais savo pirštais. Aš norėjau, kad suptųsi eglės šaka virš mano guolio ir sausa žolė šiurentų po mano šonais. Man neatrodė vis tiek, kur padžiauti savo kaulus.

Per visokius bombardavimus aš vengiau gilumos ir sunkaus stogo virš savęs. Griovys pakelyje, duobutė ir bet koks žemės įdubimas mane glėbė ir teikė susiraminimą ir saugumo jausmą. Jei tiesiogiai nepataikys – aš švilpysiu ir toliau. O gali užversti rūsio angas, ir aš turėčiau uždusti savo jaunystėje ir savo pavasaryje.

Atmintina Verbų sekmadienio popietė, staiga prisiminė, kad šimtai ir šimtai vyrų slapstosi ir lindi visuose pakraščiuose. Ką jie valgo ir kur priglaudžia kūną, niekam nerūpėjo. Arklienos gabalas, nutvertas iš pamūryje prisiglaudusios virtuvės, ir duonos, karštos, garuojančios duonos kepalėlis iš kepyklos tame pačiame kieme, nukniauktas per akis, tai ir viskas, kuom reikėjo tenkintis ir misti. Sunkiai nedirbant, tai buvo pamanoma. Su rudaplaukiu bėgome stiklais džeržgančiomis gatvėmis, narstydamiesi vielų tinklais ir aplenkdami duobes, ieškoti mūsų senosios priebėgos – restoranėlio didžiųjų pastatų pasienyje. Mūrai barkšojo atviromis vidaus sienomis, gėdingai atvertomis ir paliktomis, lyg po nevykusios operacijos. Karčemėlės vietoje išvydome laužą, geležies sijų ir skardos raizginį. Vienišas kareivis sėdėjo ties buvusiomis durimis ir liūdnai lingavo galvą, abiem rankomis susispaudęs šoną. Smūgis jį ištiko nelauktai, minutei kitai išlindus iš apsaugos pasirinkti nuorūkų ar kito nevertingo šlamšto. Bet jį palikti ir toliau linguoti jau būtų buvę nebegražu. Jį nešėme keletą skerstgatvių ir paguldėme tarpvartėje, kur matėsi daugiau jo dalinio vyrų.

Vienakis dūko ir lakstė beveik apsiptojęs, rinkdamas kuopą kažkokiam žygiui. Mes net nežinojome, kad jis jau buvo patapęs viršila. Mūsiškiu – vyresniu puskarininkiu, bet vokišku feldfebeliu. Laipsnis kėlė jo narsą, ir švytinti, kad ir prasta, antpečių žvaigždutė skatino jo laukinius instinktus daugiau negu medžioklinį šunį mechaninis zuikis. Kuopos vadas nesirodė. Vienakis susigavo būrių vadus ir jiems įsakė surankioti savo būrius pilnuose sąstatuose. Prasadėjo medžioklės rūsiuose, užkaboriuose, griuvėsiuose ir sąvartų landynėse.

O kur kastuvai? Mūsų duonos pelnytojai? Mūsų ginklai. Naujosios Europos tvėrimo nemariame žygyje? Įrankiai buvo išmėtyti, vėjavaikiškai manant, kad tokioje maišatyje jie jau nebebus reikalingi. Gal tik trečdalis kastuvų besusrado, ir, tais nešini, buvome išvaryti iš saugaus kiemo į gatves ir po to į plyną smėlynų lauką. Pagužom, pavieniui, prikrisdami ir atsikeldami, tačiau laikydami būrių tvarkos,

slinkome savo didžiosios paskirties link. Kuri pasirodė niekas kitas, o prieštankinis griovys, iškastas šalia geležinkelio pylimo. Greičiausiai patsai bandymas pasiekti šią įtvirtintą vietovę bus jau savaimė didelis žygis. Mums nepasakė, ką turėsime veikti. Tik suvarė į griovį ir paliko. Ir gerai, kad paliko. Bent sava iniciatyva galėjo pasireikšti. Ir jei mums jis pigiai atsiėjo, tai kiti, ypatingai mūsų kaimynai latviai, užmokėjo žymiai brangiau. Juos užtiko staigiai plyname lauke šrapneliais³⁴ užtaisytą artilerija. Latviai buvo iškrikę. Jų užmuštų ir sužeistų tiek ir tiek gulėjo griovio dugne. Jie kasėsi kojomis ir nagais kuo giliau į šlaitus, susidarydami priedangėles.

Šarvuotas traukinys, paliktas ant bėgių stačiai virš mūsų galvų, iš visų vamzdžių leido ugnį, ir jo išduodamas trenksmas krėtė kaulų smegenis. Jei mes neapkurtoje ir neišėjome iš proto, tai tik dėka geros savo rėdybos. Parako ir dinamito trenksmą stiprino plienas ir geležis mažiausiai dešimpteriopai, lyg specialiai įtaisytas garsintuvas. Tai buvo per daug skaudu, kad išlaikytų normalūs nervai. Bet kas beturėjo normalius nervus tą popietę, tą puikųjį Verbų sekmadienį? Nuo tokio garso pasiuota šunes ir pradeda kandžioti savo šeimininkus. Nuo jo pleišėja viduržiemio ledas, ir medžių žievė atšoksta, ir medis turi nudžiūti. O mūsų ausų būgneliai turėjo atlaikyti. Ir jie atlaikė, nes buvome išsižioję, lyg šaukdami visais plaučiais pagalbos riksmą.

Visų ginklų rūšių mūšis vyko mūsų aplinkoje. Šrapneliai sproginėjo ore, tartum salietra papurkšti pakulų kuodeliai, žemę apšaudami metaliniu lietumi. Mes kasėmės į griovio šlaitus, susidarydami bet kokias apsaugėles iš viršaus bent galvai pakišti. Lėktuvai sukiniėjosi erdvėje, kurią dengė dūmų klodas, ir per kurį saulė brido lyg per rudus debesis, netekusi vaiskumo ir jėgos, tartum į ją žiūrėdami per aprūkytą stiklą. Ir keleriopo trenksmų orkano gaudesyje išsiplėšė vientisas sirenos riksmas: – Panzeralarm, Panzeralarm!³⁵ – bėgo perduodantis įspėjimas. Supurtydamas visus, iki šiol padoriau išsilaikiusius, lyg jau tankų pasirodymas begalėtų ką nors naujo įnešti į šiaip jau sujauktą ir apglušintą pasaulį.

Mano petį palietė ranka, ir atsisukęs išvydau Joniuką, prisiplojusį visu smulkiu kūnu man prie šono ir drebantį visais sąnariais. Milžiniško griovio dugnu vyko savotiškas judėjimas. Vyrų šliaužė vienas pas kitą, sunkią valandą pasigedę savų, sau artimiausių, tuo manydami būsiant lengviau numirti. Griežta būrių sistema suiro. Joniukas, dėl savo žemo stogo nugrūstas į galinį, tretįjį būrį, susirado mane ir skundėsi vaiko balsu:

– Kad bijau. Labai bijau...

Ir aš bijau. Mudu abu bijom. Ir visa publika aplink – ne mažiau už mus.

– Žinai ką. O jeigu tu imtum ir persižegnotum? Matytum, kaip tau palengvėtų.

Vaikystis nuvožė šalną ir pošalmę ir sudėjo rankas žegnonei, tokiai nesudėtingai, tačiau pilnai orumo ir iškilmės. Kokiai jį buvo išmokiusi motiniukė, jam einant šeštuosius, ir kokiai vėliau paruošė špitolės³⁶ bobelė, vesdama pirmajai komunijai. Šalną Joniukas, kaip ir daugelis apsukriųjų, buvo išsigijęs apsaugai nuo lyjančių skeveldrų.

– Nebūtinai kepurę nusiimti. Aš mačiau karo žurnale nuotrauką, kur karo ka-

pelionas laiko pamaldas su šalnu ir pilna mundiruote. Tik stulą persimetęs. Nepagąsdinsi Dievo su savo kepure ir su tuo geležiniu puodu. Jis mato, kad tu toks jaunas ir nori gyventi.

Vaikui nuo to bus palengvėję, o ir man pačiam pasidarė gražiau ir prasmingiau nugyventi tas kelias likusias, nežinia ką – valandas ar tik minutes.

– Ech, kad būtų dūmelis, – sudejavau kuo tyliausiai ir neišsiduodamas. – Visokis vargas lengviau pakeliamas, kai tavo pypkelė smilksta.

– O, kad kur bala! Ir būčiau užmiršęs, – Joniukas pasimuistė išsitraukdamas apglamžytą cigarečių pokelį.

– Kur jau, meldžiamasis, būsi nutvėręs šį brangų daiktą?

Vaikystis nesugadintas, dar ir todėl sako viską, kaip buvo, nemandravodamas³⁷ ir neišsisukinėdamas:

– Ogi latvį užmušė visai prie mūsų būrio, kur aš gulėjau. Cigaretės lindo visai iš kišenės, tai ir paėmiau. Jis jau neberūkys.

– Jis jau neberūkys. Ne. Tas tiesa, Joniuk. Tik kažin, ar tai jau gerai, kad nuo mirusio nuvilktumei jo paskutinius marškinius? Jam neberekės jau, nebešalta jam bus... Tik nesmagu kažin kaip, ir tiek. Gali dar kokios už tai mus imti Dievas ir nubauti. Juk atsimeni, kaip neėmėme duonos iš paversto griovin vežimo, bėgdami nuo Klein Palubin. Atsimeni? Bet jeigu jau paėmei, tai ką gi...

Mudu prisidėgėme susispaudę taip ankštai, kaip du mirtinai susimylėję jaunuoliai. Ugnis tai vėl smarkiau suduoda. Šrapneliai vėl pasiučiau sproginėja ore. Tik mūsų traukinys prityla, matyt, pataikytas, nutildžius daugelį jo kanuolių. O sirena vis dar kaukia ir kaukia, pranešdama baisiąją žinią: – Panzeralarm! Ir saulė brenda per rudus debesis ir jau sveriasi prie žemės. Kai ji nusileis ir pasieks suniokotą žemę, daugelį iš mūsų jau bus priglaudusi toji pati, šaltoji, amžinoji, amžinam miegui.

Persižegnokim, Joniuk, sūnau mano. Nepakenks, kad ir antrą kartą.

O jis teisinasi vis man pašnibždom į ausį. Kad jis tik pusiau nurūkytą cigarečių pokelį išnėręs iš užmušto latvio. O viršila toks, kuopoje vadinamas „Daikteliais“, segęs laikrodžius nuo rankų ir siekęs užantin. Už tą jį norėję apkulti kiti. Juk tai visai negražu.

– Žinoma, kad labai bjauru. Ir už tai „Daikteliai“ atsiims. O latvių, vargšų, bus gerokai pakloję griovyje?

– Aš suskaičiavau aštuoniolika negyvų.

– Oi, oi, kaip jiems bus nesivedę. O su rūkalais, tai jau tiek to – paėmei, tai paėmei. Va, ir tas vokietis, pameni, kai nešėm sunkiai sužeistuosius Danzigo stotyje, atidavė savo riestą pypkelę. Ir aš paėmiau, ir dabar laikau rankoje sugniaužęs lyg kokį brangų atminimą. Mano tėvulis vis, būdavo, rūkys riestas pypkes.

– Še, prisikimšk tą savo riestąją, – prisigrūdo šonais artimiausias kaimynas, užgniaužęs tabokos kapšį, nelyginant Juda Iskarijotas tarbelę su trisdešimčia sibrinių, pavaizduotą daugelyje populiarių paveikslų.

– Gražios tabokos beturįs sveikutis, – sakau jam ir prisimenu jį esant didžiau-

sią naga³⁸ visoje apylinkėje, reiškia, aplinkoje, kurią man teko šiuo metu artimai pažinti. Kai visi buvo ištekšliavoję savo išteklius ir sausai krimto tuščias pypkes, tasai riestanosis traukė pilna burna ir nė nemanė pasukti kam nors žiupsnelio tabokos. Dabar jau jam bus širdis atsileidusi, kai šrapnelis kerta visai į griovio krantą. Ir todėl sakau jam rūšiai: – Aha, dabar jau tu kiši savo tarbą, o kur tu buvai pora valandų anksčiau, kada mane slėgė toks laukinis rūkymo alkis, jog saulė man nebebuvo saulė, o kažkokia tarpvartės liktarna. Nieko nebus, meldžiamasis. Laikyk apgniauzęs savo kapšį ir keliauk į atklanes. Gal ten galėsi papirkti porą velnių, tavo laužo kurstytojų. Jie visi kruvini rūkoriai, tokie kaip aš. O žinai, kas beliks iš tavęs, kai po valandėlės tankai sutraiskys tavo niekingus kaulus? Nieko nebeliks. Geriausia, ką galėsime, tai tą sušlapusią vietą paženklini tuo danziginiu taboku. Ir viskas.

– Jėzau Marija! Kodėl tamsta taip baisiai kalbi? Aš tik iš vokiečių repatriantų³⁹ sukдавau miltus malūne. Aš neskriaudžiau lietuvių, kaimynų savo ir ūkininkų. Praleisdavau kartais ir be alaus bačkelės, ir be lašinių. O dėl tabokos, tai ką jau bepadarysi... – sudejavo mano kaimynas tabokius, kurs pasirodė bebuvęs dar ir malūnininku.

– Prisižadėk, niekadėjau, šią sunkią valandą, kad jei išėisi iš peklos sveikas, nebeskriausi žmonių, o dalinsiesi krikščioniškai ir gyvensi meilėje ir sutarime su kaimynais. Artimais ir tolimais.

– Prisižadu. O tą taboką meldžiu priimti nuo manęs.

– Eik tu skradžiais su taboka. Nedaug ir man beliko. Gal tik tą paskutinę pypkę išrūkyti.

– Meldžiu, priimk. Aš dar turiu savo reikalams užslėpęs kaip ir geresnės, pirmarūšės. Ir konservų dėžutę tą. O gal žuvelių norėtumei? Še, tokios gražios žuvelės...

Jis traukė iš savo duonmaišio gėrybes ir dėstė smėlyje, galvodamas ir sverdamas tiesiogiai, jog, palengvindamas savo tarbą, tuo pačiu palengvins ir savo pajudusią sąžinę.

Nebuvo laiko daugiau su juom teriotis. Aš juk ne kunigas ir neturiu teisių į išrišimą.

Saulė leidosi. Ji nusileido daug anksčiau, negu pasiekdama žemę. Ji pasinėrė į dūmus, ir pasaulis prie jūrų skendėjo betvarkėje, lyg jo kūrimosi dienose. Iš suteimų išplaukė didžiulė mėnulio pilnatis, plačiai besišypsanti, lyg kiniečio veidas, ir raudona, it budelio marškonis.⁴⁰

Mums įsakė slinkti atgal. Tai buvo lygiai keista, kaip įsakymas ateiti ir sugulti griovio dugnan. Ir lygiai tokia pat beprasmė kaip draikiojimas griauamo miesto gatvėmis. Sunkiai beatpažinome vietoves, praeitas dienos šviesoje. Štai ką darė raudonas mėnulis, klastingai užliedamas žemę ir nevykusiai atlikdamas jam pavestą darbą. Sirenos tylėjo, rykavusios visais balsais visą pavakarę. Ne taip jau paprasta tankams įvažiuoti į miestą, kai gatvės užverstos griuvėsiais ir tiek gilių duobių kiekviename žingsnyje. Dar ir panzerfaustų⁴¹ turi vokiečių vyrukai.

Mūsų buveinė kuone iki pamatų suversta, ir jau nebebūtų prasminga ten ieš-

koti priebėgos. Mes slinkome toliau, taikydami arčiau vandens, beveik į patį uosto baseiną. Kur milžiniški mūrai, sieksninėmis sienomis ir masyviais pilioriais iš mėlynojo cemento, – jūrinės kariuomenės aprūpinimo sandėliai.

Toji naktis praėjo ramiai. Visiems, kurie miego norėjo daugiau negu gėrybių, besislepiančių tuose sandėliuose. Čia buvo visko, ko gali geisti dora kareivio siekla. Aukštais ir skyriais sudalinto sandėlio erdvėje slėpėsi didžiausi turtai, ir niekas negynė jais naudotis. Negynė, ir tai labai keista, kai visą laiką buvai pratinamas gerbti svetimą nuosavybę, tuo labiau valdišką. Buvo galima persirengti švarutėliais skalbiniais, lyg tėviškės priepirtyje prieš metinius atlaidus. Nuo kojinių iki kepurės ir nuo batų iki galvos apdangalo, tokios megztinės mauklės, saugojančios ausis ir kaklą nuo žiemos darganų. Geltoni kantai žymėjo mūsų naujųjų uniformų apsiuvimus, kas reikė, jog čia tarnyba surišta su jūra. Kriegsmarine. Labai gražiai skambėjo. Ir jei jau patapome tais mariniais⁴², tai kurio velnio daugiau?

Kas gi sako, kad nusibaigti turi būtinai kaip kiaulė? Ir prieš mirtį pravartu švariai apsirengti. Vis jau angelams bus mažiau vargo.

O savo milinės aš nenorėjau prarasti net tokių pagundų akivaizdoje. Marškinėliai ir batai, ir mundiera⁴³ geltonais apsiuvimais. Tai visai nebloga. O milinė tepalieka ta pati. Tai mano sentimentas. Skylėta, purvina, visas rudenio darganas ir žiemos pūgas suėmusi ir draugiškai glėbusi mano pečius. Ją man padovanojo geraširdis vyras klaikiose pamario pelkėse, tik perkirtus Nemuną ir atsidūrus nesvetingoje Elnių Žemumoje. Jis turėjo dvi milines – tasai žaliūkas, ir antrosios atsi-kratymas vis tiek jį mano akyse padarė šventuoju Martynu.

Porą pamainų švarių skalbinėlių įsimečiau kuprinėn.

Tos dienos ir naktys buvo sapnas mirtinai pavargusio žmogaus, kritusio vietoje ir užmigusio, nežiūrint kokios audros siautė aplink. Ir visa tai jis jautė ir išgyveno, tik dar sutirštintu, sustiprintu tikrumu. Jis norėjo pabusti ir nusiplėšti nuo akių ir burnos troškinančią skraistę. Ir to negalėjo ir turėjo kantriai iki galo išverti. Ir nieko nepadarysi, kai ugnis pleškėjo visu karščiu ir visa galybe, rydama žmogaus rankų padarinius ir patį žmogų. Jis buvo patsai vargingiausias reiškinys šioje vietoje. Ir jis nieko nebegalėjo. Jis turėjo visa tai išgyventi. Išėiti arba būti užverčiamu žemėmis. Ir vieno, ir kito jis geidė kaip galint greičiau.

Sprogdino sandėlius ir uosto įrengimus. Karštos, įvairiaspalviai švytinčios ir daugiabalsiai šnypščiančios skeveldros lijo kryžminiu lietumi. Kai buvo per daug, tai per daug visko. Ir patirčių, ir reginių. Reikėjo prilaikyti savo pojūčius ir žvelgti muilinois akimis. Maždaug kaip į besimaudančią mergaitę per grubliuotą, matinį stiklą. Žmonės lakstė – bėgo, kėlėsi, krito. Ir nebesikėlė. Kuopą išvarė prarausti tunelio po namais labai neparankioje vietoje. Ir jei savo uždavinio neatliko, tai ir kaltinti nebuvo už ką, susidūrus su kliūtimis, galingsnėmis už karinius įsakymus. Vienakis puolė pirmojo būrio vadą, plėšė nuo jo mundieros medalius ir keikėsi paskutiniais žodžiais. Bet ką tas galėjo padėti, jei viršila, nežiūrint jo buvusio narsumo ir nuopelnų, nebepajėgė atsispirti visus apėmusiai baimei ir tik jėga tesidavė išvelkamas iš rūsio gilumos. Sužeistiesiems lopyti priskyrė antrą sanitarą. Bet jų

niekur nesiuntė, bent tu, kurie pajėgė savom kojom judėti. Užmuštieji buvo išverčiami atgal iš savo netikrų kapų ir sudraskomi į gabalus. Ir jų atminimui dvi sukryžiuotos lentos, du sukryžiuoti pagaliai ir durtuvas su šalmu nusviedžiami šalin.

Rūkstančių mūrų priedangoje stovėjo būrelis vyrų ir leido ratu butelį, kiekvienas patraukdamas po galimai didesnę gurkšnį ir nusipurtydamas iš pasitenkinimo. Jie bičiuliškai plojo vienas kitam per petį ir tais pačiais draugiškais mostais lupinėjosi antpečius su visais ženklais. Ir atsižymėjimus, gautus visuose frontuose, ilguose karo metų varguose ir patyrimuose. Tai toks nereikalingas šlamštas, kad juomi atsikratyti tik malonumas. Ir be jų bus galima numirti, ir be jų galima eiti belaisvėn ir atsiimti savo dalį. Seni kareiviai juokėsi, ir drumzlini lašai ritosi jų sužėlusiomis barzdomis. Aš nežinau, kas ten buvo, – prakaitas ar ašaros, tačiau visa tai ne iš geros dienos. Vienas nusijuosė diržą ir atidžiai apžiūrinėjo jo sagtį. Davė pažiūrėti ir kitiems, nors tokios pat sagtys prilaikė ir kitų diržus.

– Gott mit uns! Ja... – jis purtė rankoje diržą su sagtimi ir grūmojo ore, tarsi ketindamas nuplakti neklaužadas. – O anie neturi tokių žodžių įsirašę savo sagtys. Ir kam Dievas padeda, aš noriu paklausti?

Ir jeigu jis klausė, vis tiek nesulaukė atsakymo. Jis apsuko apie galvą diržą ir metė nuo krantinės į vandenį. Ir patsai žengė svyruojančiu žingsniu tąja kryptimi. Draugai jį sulaikė. Jis atrodė per daug suvargęs ir labai reikalingas poilsio. Raikštis ant jo kaktos buvo sumirkęs kraujas.

²⁸ Čia: bombonešiai. ²⁹ Grenadiėrius – rinktinio pėstininkų dalinio kareivis. ³⁰ Kazemātas – iš atsparių medžiagų pastatytas statinys, saugantis nuo artilerijos ugnies ir aviacijos bombų. ³¹ Čia: Vokietijos karinės oro pajėgos. ³² Zenitinė artilerija (angl.). ³³ „Sužeistas“ (vok.). ³⁴ Šrapnelis – artilerijos sviedinys, pripildytas rutulinių kulku ir sprogstantis nustatytame trajektorijos taške ore. ³⁵ Pavojaus signalas „Priešo tankai“. ³⁶ Čia: parapijos elgetų, senelių prieglauda. ³⁷ Čia: negudraudamas. ³⁸ Čia: šykštuolis. ³⁹ Repatriantas – kas grįžta į tėvynę. ⁴⁰ Marškōnis – lininis, drobinis audeklas. ⁴¹ „Panzerfaust“ (vok. „šarvuotas kumštis“) – prieštankinis pėstininkų ginklas. ⁴² Jūreivis (vok.). ⁴³ Munduras.

1. Kokiais vaizdais atskleidžiama karo beprotybė? Kaip žvelgiama į aplinką?
2. Kokie epizodai atskleidžia žmogaus menkumą, išlikimo instinktą? Kokia kareivio lietuvio dalia? Kodėl jis žeminamas ir niekinamas? Kokiu tonu apie tai pasakojama?
3. Susiekite skyrelio pavadinimą ir jo pabaigą. Kokia jo prasmė?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Violeta Kelertienė, „Marius Katiliškis“, *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990* / redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 482–501 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6762-lietuviu-egzodo-literatura-1945-1990-marius-katilisckis>)
- Bronius Vaškėlis, „Išėjimo–negrįžimo leitmotyvo užuomazgos M. Katiliškio „Išėjusiems negrįžti“, *Egzodo literatūros atšvaitai: išeivių literatūros kritika, 1946–1987* / sudarytojas, įvado ir paaiškinimų autorius Liūtas Mockūnas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 590–606 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6697-bronius-vaskelis-isejimo-negrizimo-leitmotyvo-uzuomazgos-m-katilisckio-isejusiems-negrizti>).
- Elena Bukelienė, „Marius Katiliškis. Biografijos bruožai“ http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/10_bukeliene.pdf

KAZYS BRADŪNAS (1917–2009)

Žemė jam – genties žemė, piliakalnis – vaizduotės centras, reiškiantis ir genties vietą, ir valstybės gynimo pareigą, ir dabarties žmogaus, stovinčio ant piliakalnio, fizinę bei dvasinę savijautą: stoviu ant piliakalnio, akimis aprėpiu genties teritoriją, po kojomis jaučiu gulint savo protėvius.

Rita Tūtlytė

K. Bradūno biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Apeigos* (1948)

Protėvių dausos

Ten sėdite aukštam vėlių suolely
Su ažuolo vainikais ant galvų,
Kur amžino pavasario šakelės
Pašlaitėm dangišku kalvų
Po jūsų kojomis žaliuoja.

Kur ganosi kovų žirgai baltieji,
Laukiniai, nesuvaldomi, laisvi,
Ten saulė motina tarp jūsų rankų skrieja
Ir debesys balti balti...

1. Kokiomis poetinėmis priemonėmis sukuriama protėvių gyvenimo vizija?
2. Aptarkite žemdirbių pasaulėjautos, mitologinių vaizdinių detales, tautosakos motyvus. Kaip jie įpinami į eilėraščio audinį?
3. Palyginkite eilėraščius „Protėvių dausos“ ir „Protėvio malda“. Aptarkite jų kompoziciją. Kuo jos skiriasi?

Protėvio malda

Žemynėle-motinėle rūpestinga,
Sušukuok javų lygiuosius laukelius.
Motinėle-Žemynėle rinko rinko
Saulės klėty aukso grūdelius.

Rinko, sėjo, laistė ir augino,
Želė želmens rugio kaip rūta.
Žemynėle-motinėle žino,
Kokia mūsų duona, kaip šventa.

Nuo vėjelio varpos lingu lingu,
Plaukia plaukia saulės upeliu.
Motinėle-Žemynėle rūpestinga,
Sušukuok javų lygiuosius laukelius.

München, 1948 02 26.

Milžinkapiai

Mes dantimis įsikandę laikomės Tėvų Žemės.

Laiškas iš tėvynės 1947 metais

Mano kaulai nubalo kaip sniegas,
Mano žirgas prie šono ramus,
Mano vardo neatmena niekas
Mediniuose šiaurės kaimuos.

Bėga žmonės, ieškodami pelno.
Aš be lobių genties vienturys,
Tiktai varputį laikančiam delne
Suka lizdą laukų vyturys.

1. Kokią reikšmę eilėraščiui teikia epigrafas?
2. Kaip lietuvių tautos istorija siejama su tautosaka? Su krikščionybės įvaizdžiais? Kaip jie vienas kitą papildo?
3. Kur poetas mato savo tautos atsparumą? Su kuo jis siejamas?
4. Panagrinėkite ugnies, aukos, vandens motyvus. Kokia simbolinė prasmė jiems suteikiama?

Iš rinkinio *Morenų ugnys* (1958)

Namai

Tūkstantmetį
Gyvą medį
Paguldau ant pamatų –

Angis
Atgis
Duobės dugne
Balta ugnia
Ir drabužiais
Gražiais
Pagiružiais
Pareis
Vėlelė klajūnėlė.

Namų žuvimas

Tūkstantmetį
Gyvą medį
Užtroškino pelenai –

Angis
Neatgis
Duobės dugne
Balta ugnia –
Ten drabužiais
Juodais
Apsiklojo
Ledais
Vėlelė šaltuonėlė.

Kraujas

Pagarbintas kaimenės kraujas,
Naikinamos alkio,
Kraujas žemyno paukščių,
Krintančių jūron,
Ir trokštančių žuvų.

Pagarbintas kraujas žmogaus –
Vyrų jaunų.
Pagarbintas kraujo potvynis,
Laužiantis užtvankas laisvėn.

Palaiminta nutilusi širdis,
Vietoj kurios
Pulsuoja akmenys.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą. Kokias tris temines linijas jungia kraujo motyvas?
2. Su kokia istorine tema siejamas antras posmas? Paašškinkite eilutę „Pagarbintas kraujas žmogaus – / Vyrų jaunų [...] laužiantis užtvankas laisvėn“.
3. Kuo ypatinga trečioji strofa?

Iš rinkinio *Sidabrinės kamanos* (1964)**Skalbėjos**

Kadai prie jauno
Ir amžino šaltinio
Vasaros vakarą
Velėdavo laumės.
Susėsdavom priešpiliuos
Pasiklausyti,
Kaip gražiausios dainos,
Vandenų teliuškavimo.

Paskui jau seserys
Ištiesė upėje
Daugianytį rietimą.
Sustodavo mėnuo ir žvaigždės
Šiaurės padangėje
Ir prieš drobių baltumą
Nublanko.

Dabar ten tik motina
Skalbia, skalbia ir skalbia
Kultuve klevo
Sūrų nuo ašarų vandenį,
Nužudytų sūnų
Kruvinus marškinius...

Ir nei laumės,
Nei drobių audėjos
Neateina talkon.

Tėvynė

Susėdome prie Nemuno į smiltį
Ir valgome varganas atnašas:
Duoną ir žuvį.
Gali netikėti,
Kad vieškeliu praėjęs elgeta
Buvo Senelis Dievas.

Bet mūsų varganos atnašos
(Žuvys ir duona)
Jau stebuklingai padaugintos,
Ir kelionėje pamuštos kojos
Nelauktai gyja.

Ištikimybė

Mano gentis, kaip šuo,
Urzgia gulėdama
Ant namų slenksčio,
Kad svetimas nejeitų
Ir neišeitų.

Mano tauta,
Lyg peršautas šuo,
Unkščia laižydama
Kruviną Nemuno krantą.

Ir mano ilgesys
Paskutiniąją dieną
Nubėgs ir atsiguls, kaip šuo,
Prie tuščių namų slenksčio.

1. Kuo dramatiškas šis eilėraštis?
Aptarkite kiekvieną posmelį.
Išskirkite jo lygmenis: ką nurodo
žodžiai „gentis“, „tauta“, „mano
ilgesys“?
2. Kokiomis metaforomis
atskleidžiamas tautos likimas?
3. Paaiškinkite paskutinį posmą. Kas
jį išskiria iš kitų dviejų? Kodėl?

1. Kas eilėraščio kalbantysis? Kokioje
erdvėje veikiama? Kuo ji panaši į
ritualą?
2. Koks Biblijos motyvas regimas šiame
eilėraštyje? Kaip jis derinamas su
pagoniškais motyvais? Kokiais?
3. Užsimenama apie stebuklą. Su kuo
jis siejamas? Ar stebuklą gali padėti
paaiškinti eilėraščio pavadinimas?

Iš rinkinio *Krikšto vanduo Joninių naktį* (1987)**Vakaras prie Šiluvos***

Ant akmenio sėdi raudodama
Gal motina, gal Marija.
Leidžiasi saulė raudona.
Kursai esi danguje,
Nušluostyk ašaras verkiančiai
Po dienų netekties.
Žemelei užsimerkiančiai
Labos, labos nakties.

* Šiluvà – miestelis Raseinių rajone, garsėjantis stebuklingu
Marijos paveikslu ir didžiaisiais atlaisdais, vykstančiais
rugsėjo mėnesį.

Antifona* IV

*Nuo maro, bado, ugnies ir karo
Neišgelbėjai, Viešpatie.*

*Nuo namų padalinimo
Neišgelbėjai.*

*Nuo baudžiosos jungo
Neišgelbėjai.*

*O „Tėve mūsų“ gimtąja kalba
Išgelbėjom, Viešpatie.*

*Ir Aušros vartus Vilniaus sienoje
Išgelbėjom.*

*Sandoros skrynią Šiluvoje
Išgelbėjom.*

Išgelbėk mus, Viešpatie.

* Antifonà – giedojimo būdas, kai trumpi tekstai yra giedami prieš
psalmes ir po jų (du chorai arba solistas ir choras gieda pakaitomis,
vienas kitam atitardami ar atsakydami).

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją, intonaciją, stilistinę raišką.
2. Kieno vardu ir apie ką kalba eilėraščio subjektas?
3. Eilėraštyje varijuojama praradimų ir išgelbėjimo tema. Su kuo siejami praradimai? Įrodykite, kad kalbama apie Lietuvos istoriją.
4. Paaiškinkite eilutės prasmę: „O „Tėve mūsų“ gimtąja kalba / Išgelbėjom, Viešpatie.“

HENRIKAS NAGYS

(1920–1996)

Nagi galėtume laikyti dviejų grupių ar net dviejų kartų jungtimi: vienu savo kūrybos poliumi jis atsiremia į „Žemę“, o kitu veda į vadinamąją bežemių, Mackaus ir Liūnės Sutemos, žemininkus sekusią, neornamentuotos kalbos generaciją...

Viktorija Skrupskelytė

H. Nagio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Agonija

Ugnies raudoni dantys kandžioja žabus.
Karštose samanose ilsisi pavargę basos kojos.
Į žemės praplėštą krūtinę vėjai sumetė lapus,
ir sudaužytos saulės gabalus migla užklojo.

Mes žiūrime, kaip teka kraujas bruknienojais
ligi saulėlydžio tamsybėn nubrendančio šilo.
Kažin kieno burnoj alsavimas sustojo.
Kažin kieno krūtinėje širdis suskilo.

Po gluosniu krūpteli arkliai ir glaudžiasi arčiau kamieno.
Jų karčiais palaidais srovėna žemėn sutema.
Mes veidus palenkiam viršum ugniakuro duobės –
ir klausome, kaip po vėsiom, didžiulėm plaštakom nakties
mūsų ugnis užgęsta verkdama.

1951

1. Aptarkite poetinį vyksmą. Kas yra veikėjai? Kiek jų?
2. Su kuo siejama raudonos spalvos semantika? Kaip ja susiejami atskiri gamtos vaizdai?
3. Kokia eilėraščio mintis išsakoma gamtos vaizdu? Kokia žmogaus egzistencinė situacija atskleidžiama? Kaip ją atitinka gamtos reiškiny, pavadinimas?
4. Kokį prasminį krūvį eilėraščio visumos požiūriu įgyja įvardis „mes“?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Viktorija Skrupskelytė, „Kazys Bradūnas (1917–2009)“, *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990* / redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 345–367 (el. prieiga: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Viktorija_Skrupskelyt%C4%97._Kazys_Brad%C5%ABnas.LH4800A.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Kazio Bradūno poezija: gyvenimo aukos atnašavimas“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, p. 133–152 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/zeminink/gyvaukos.htm>)
- Kazys Bradūnas skaito eilėraščių „Tolminkiemio vakaro atodūsis“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kazys_Bradunas_skaito_eilerashti_Tolminkiemio_vakaro_atodusis.LH4815.mp3
- Kazys Bradūnas skaito eilėraščių „Žodžiai“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kazys_Bradunas_skaito_eilerashti_zodziai.LH4816.mp3

Iš rinkinio *Mėlynas sniegas* (1960)**Mėlynas sniegas**

Seni pranašai tebevaikščioja ant baltų debesų:
jų nekaltos pėdos šviečia kaip platina,
nepalietusios žemės dulkių ir žemės žolės.

Mano žodžio skelbėjai atėjo per mėlyną
rytmečio sniegą. Nepatekėjusi saulė gulėjo
girių užuovėjoje. Garavo šaltinių vanduo.

Mano pranašų lūpom kalbėjo akmuo ir smėlis.
Kalbėjo drumstas ir žydras žemės vanduo.
Kalbėjo broliai ir seserys. Mano draugai.

Mes atradome savo žemę ir savo dangų.
Mėlyną žemę. Mėlyną dangų. Mėlyną sniegą
tarp kieto gruodo ir minkštų debesų.

Seni pranašai tebevaikšto baltais debesim.

1959

Terra incognita

Mėlyno sniego žemėje medžių nėra:
tik medžių šešėliai ir medžių vardai,
parašyti niūraus atsiskyrelio aklųjų raštu.

Veidrodžių salėj nebėra nei vieno žmogaus:
tik profiliai, iškarpyti Tilžės turgaus karpytojo,
ir siluetai, kuriuos išvedžiojo ant stiklo dulkėto
mirusio smuikininko pirštai vėlų Vėlinių vakarą.

Senkančių upių slėnyj gimtojo miesto nėra:
tik ilgos barakų¹ eilės, mediniai sfinksai,
padėję suodinus veidus ant letenų, tebesapnuoja
vėliavas, vasarą, saulę ir smėlį.

Mėlyno sniego žemėj liko tiktai vardai,
liko linijos ir piešiniai ir raidės ant pelenų.
Mėlyno sniego žemėj žemės nėra.

1959

1. Kaip keičiasi lyrinio subjekto kalbėjimo būdas (atkreipkite dėmesį į pirmą posmą, teksto vidurį ir pabaigą)? Kaip šie pasikeitimai susiję su eilėraščio kompozicija ir poetiniu vyksmu?
2. Eilėraštyje kalbama apie dvi erdves. Kokią simbolinę reikšmę įgyja išsamiau apibūdinama erdvė? Koks lyrinio subjekto santykis su ja?
3. Koks įvaizdis sujungia abi eilėraščio erdves? Kaip keičiasi žemiškasis pasaulis trečiojoje eilėraščio strofoje?
4. Šį eilėraščių palyginkite su „Terra incognita“. Aptarkite skirtumus.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą. Koks pasikartojantis motyvas sieja tris posmus? Kas neigiama? Ką rodo išlygos sakiniai? Kas išliko?
2. Kaip plėtojama praradimo, nykimo tema?
3. Paaiškinkite paskutinę kūrinio eilutę. Ar ji artimesnė poetinei „žemininkų“, ar „bežemių“ programai? Pagrįskite.

¹ Barakas – laikinas medinis pastatas.

Iš rinkinio *Broliai balti aitvarai* (1969)**Svajonė**

Norėčiau prisijaukinti sakalą,
pilką, išdidų paukštį,
aitvaro brolių.

Norėčiau prisijaukinti sakalą
gintarinėm akim,
vienai vienintelei medžioklei,
kurios ilgėjausi visą gyvenimą.

Norėčiau prisijaukinti sakalą,
raibą poetų paukštį,
kad plūktą molio aslą¹
atsiminimų gadynėj
papuostų plačių
sparnų šešėliais.

Norėčiau prisijaukinti sakalą,
aitvaro brolių,
išdidų, pilką paukštį
gintarinėm akim.

1964

¹ Aslā – molinis trobos, klojimo grendymas.

Rauda

Saulės neatlaikiau:
rankos pavargo.
Teko upės ir gatvės
raudonos ir tirstos
į naktį.

Neištesėjau žodžio:
lūpos apkarto.
Kalba akmenys,
šaukia
mūrai šalti.

Neišėjau kartu:
žemė žydėjo.
Driekiasi ilgas
vieškėlis
tuščias naktin.

1965

Iš rinkinio *Prisijaukinsiu sakalą* (1972)**Prisijaukinsiu sakalą**

* * *

Ant tėvelio dvaro
sakalai krypavo...
tarp kuplių¹ kvepiančių liepų,
prie almančios Ašvos,
tėvo tėvo tėvo sapne.

Tylūs, pilki žemdirbiai –
žemėti – kaip žemė – žemaičiai,
medpadžiais mindę
sniegą ir molį.

Senelį kalvį baudžiaumetyj
išmainė į dešimt
miklių medžioklinių šunų...
Tasgaties² –
prisijaukinsiu
margą sakalą
čia, nesvetingoį šiaurėj,
kad krypuotų
ant mano –
žemaičio sūnaus bežemio –
peties.

1972

¹ Kuplus – tankus, vešlus, šakotas.² Tasgaties – taigi.

Atskrenda sakalėlis
per žalią, žalią girelę...
Atsimušė sparnus mano paukštis
į eglę, sausą eglelę.

Už jūrų, už marių sūnūs
ir dukterys. Lūžta keteros.
Vandenys gailūs ir sūrūs
Plauna eglę kaip ašaros.

Nebežaliuos giria: aštrios šakos – ašakos.
Duona kieta ir gori¹.
Pasiimsim tiktai su savim karčią pasaką
apie našlaitę, kuri
laukė pralaukė jauniausiojo brolio
(brolių pakorė miške), kai namolio
pasikelsime grįžt.

Nebežaliuosi, eglele:
sukrekę² moliai
ir kaulai brolio
kiekvieną šaknį užgoš...
Nebežaliuosi, eglele, ne.
Tiktai pačioj viršūnėlėj, kasnakt,
vėlai
sakalai
linguos.

1972

¹ Gori – karti, gaiži. ² Sukreketi – sukresėti, sutirštėti.

1. Lyrinis subjektas pasakoja savo tėvo tėvo tėvo sapną. Kaip jame pasirodo gimtojo krašto erdvė? Kaip į sapną įsipina liaudies dainos parafrazė? Koks istorinis laikas sapne?
2. Aptarkite antro posmo garsyną. Kaip pabrėžiamas žemaitiškumo motyvas? Kodėl? Kaip šis akcentas siejasi su trečiu posmu?
3. Paaiškinkite medžioklinio šuns ir sakalo sąsają. Kokias likimo dramas ji rodo? Aptarkite eilėraščio „aš“ aplinkybes. Kuo jos ypatingos?
4. Kas atskleidžia kalbančiojo santykį su gimtuoju kraštu? Koks jis? Kaip aprašomas svetimas kraštas?

* * *

Išmaldos neprašiau. Valgiau duoną juodą,
pūslėtom protėvių rankom pasėtą,
pro suskirdusius pirštus supiltą aruodan.
Valgiau s a v o vargo duoną – gaižią ir kietą.

Kojom basom išvaikščiojau tėviškės smėlį.
Mindžiau raudoną kaip kraują rudenio molį
ir godų juodžemį. Mano senolių
medžiuose tebemiega jų baltos vėlės.

Išmaldos neprašau: sugrįšiu namolei
ne sūnus palaidūnas, bet šeimininkas
(kas žemės – žemei, kas brolio – broliui),
savo dalies paliktos atsiimti.

Pasiimti nuosavą mirtį, kuri kalasi
kartu su žaliais želmanim už gimtojo sodo
kiekvieną ankstyvą Žemaičių pavasarį
pro juodą, pro trupantį šiaurės gruodą.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Henrikas Nagys arba Saulės laikrodžiai“, *Egzodo literatūros atšvaitai* / sudarytojas Liūtas Mockūnas, Vilnius: Vaga 1989, p. 85–94 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/zeminink/saulaikr.htm>)
- Živilė Bilaišytė, „Lietuvių egzodo literatūra, 1945-1990. Henrikas Nagys“ / redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga 1997, p. 368–388 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/literatriniai-sjdiai/1814-zemininkai-zivile-bilaisyte-lietuviu-egzodo-literatura-henrikas-nagys>)
- Ernesta Juknytė, „Mirties pavidalai Henriko Nagio kūryboje“, *Metai*, 2008, nr. 4, p. 89-98 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/3246-ernesta-juknyte-mirties-pavidalai-henriko-nagio-kuryboje>)
- Radijo laida. „Vidurnakčio lyrikoje“ Henriko Nagio eiles skaito Arnas Rosenas, <http://www.lrt.lt/mediateka/>

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

(tikr. Alfonsas Čipkus,
g. 1919)

Poezija jam visų pirma yra tekstas apie tikrovę ar tikrovė, transponuota į meno lygmenį, vienas gramatikos linksnis išvirtęs kitu.

Viktorija Skrupskelytė

A. Nykos-Niliūno biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Susipažinkite su A. Nykos-Niliūno dienoraščių ištraukomis:
http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Alfonsas_Nyka-Nili%C5%ABnas._Dienora%C5%A1%C4%8Dio_fragmentai.LHI002.pdf

Iš rinkinio *Praradimo simfonijos* (1946)

Eldorado

Yra pasaulis nuostabus, kurio neranda niekas,
Nors turi jį savy, kankinasi dėl jo.
Dėl jo aš viską šioje žemėje paniekinau,
Norėdamas ten vieną valandą klajot.

Yra ten namas mėlynom langinėm vienišas;
Name gyvena palikti vaikystėje žaislai.
Giliai vidudienio tyloj ten miega mano dienos
Ir mėlynkarčiai sutemų žirgai.

Ant stalo vazos pamirštų gėlių; paveiksle senas Noe;
Blyškiam lange išpjaustyti balandžiai šalia jo.
Erdve pavasaris su paukščiais atplasnoja
Ir varpas žaidžia kaip berniukas ant vejės.

Tenai aš paimu ranka saulėleidį
Ir slėnio gluosnį su savim veduos;
Ir bokšto laikrodį ten vėl glaudžiu kaip lėlę,
Žadėdamas jų neapleisti niekad.

Tenai užkeiktas mano skambančių svajonių lobis,
Basa mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus kieman.
Ten šimtmetis vėjas, rudenio lapus pagrobęs,
Kaip ištikimas šuo pareinant laukia
Ir saugo juos, kad atiduotų man.

Tenai mane namų vaiduoklis, sterblėje pasisodinęs, supa
(Jo veidu bliaukia¹ ašarų lašai žali)
Ir saulės kraujo suteptom šešėlio lūpom
Maldauja vieno jo nebepalikti.

Ten aš, mažytis padaras, nubudęs rytą pakeliu akis į aukštį:
Rasotos liepos maudosi dangaus saloj
Ir švilpia aušroje sušlapęs plunksnas paukštis,
Palaidotas vidudienio tyloj.

Aš taip norėčiau vėl kelius į ten surasti
(Nes senis vėjas nebepakelia rudens naštos)
Ir vestis su savim ištroškusias dienas,
/ kaip piemenukas gyvulių bandas prie brastos,
Ir gerti džiaugsmą saulės prarastos.

Nemeikščiai, 1941

¹ Bliaukti – tekėti, žliaugti.

1. Akreipkite dėmesį į laiko ir erdvės struktūras. Kur yra tas „nuostabus pasaulis“? Ar jis siejamas su praeities laiku, ar su vidine žmogaus būseną?
2. Kokie daiktai, vaizdiniai išsidėsto pasaulio vizijoje, ir kas jame vyksta?
3. Kodėl eilėraštyje tokia svarbi laiko tema? Suraskite konkrečius laiko motyvus ir apibūdinkite jų santykį su lyrinio subjekto jausena.
4. Kodėl šio „nuostabaus pasaulio“ neranda niekas, ir kodėl jo siekiama?
5. Kokia pagrindinė eilėraščio tema*?

Vėjas

Kaip renesanso dievas mėlyno aksomo mantija,
Ritmingai papuošta prastais žiedeliais geltonais,
Su palydovais ir juodais kaip jo plaukai varnais
Erdve kilnus pavasario benamis vėjas skrenda,

Uždegdamas mažytes mėlynas liepsnas pakrantėse,
Atimdamas namus švilpimo tonais, liūdesio pilnais,
Jis žengia kaip karalius miestais ir kalnais
Ir pasirodo priemiesčio vaikų triukšmingoj šventėj.

Jo milžiniškos akys liejas iš kaktos į erdvę,
Su paukščiais maišosi jo padriki plaukai juodi;
Jam pasiduoda be kovos aistringa žemė išdidi

Ir lyg mergaitė, netikėtai pabučiuota, sverdi;
O aš, užmiršęs viską žemėje, net savo vardą,
Pavasario laukais išsinešu tave širdy.

Vilnius, 1943

1. Vėjas šiame eilėraštyje yra veikėjas. Kokiais poetinėmis priemonėmis kuriamas jo vaizdas? Aptarkite žvilgsnio, išžiūrėjimo svarbą A. Nykos-Niliūno poezijoje.
2. Atkreipkite dėmesį į parašymo datą, istorinį laiką ir įvykius eilėraštyje rašant. Ar jame esama įvaizdžių, kurie galėtų sietis su istoriniu laiku, įvardyti lyrinio subjekto būseną? Atsakymą pagrįskite.
3. Raskite kultūrinių užuominų ir susiekite su Renesanso epochos tapytojų darbais, renesansiška atmosfera. Kaip ji yra kuriama eilėraštyje?

Pavasario simfonija

I

Kai drungno vėjo sukrėsti laukai pradėdavo virpėti
 Ir upė šniokšti, lauždama ledus,
 Tuomet pavasaris, balandžio Princas išdidus,
 Nedrąsiai vėl statydavo ant kranto basą pėdą,
 Ir žemė krūptelėdavo lyg moteris, ją gundančia ranka palietus;
 Suošdavo aistringai susispaudę liepos,
 O jis ten lig aušros po juodalksniais sėdėdavo,
 Kartodamas aristokratiškų gėlių vardus.

Pačiam vidurnaktyje senas gluosnis imdavo staiga judėti,
 Ir iš toli, lyg pro miegus, jam atsiliepdavo giria
 Patetiška simfonija niauria,
 Kadaisė užmirštam sapne girdėta;
 Ir gaivalingas jaunas vėjas atplasnojęs
 Per naktį šaukdavo su manimi: – Euhoe! –
 Kol gundoma jo nekalta mergaitė, niekieno dar nemylėta,
 Pavirsdavo astringa moterim žiauria.

Ir aš girdėdavau, kaip ji, pašokus guolyje, dejuoja,
 Suspaudus rankom degančias krūtis, – lyg upė pro ledus;
 Kaip giriomis baltais žirgais jaunikai šaunūs joja
 Ir kaip pavasaris, balandžio Princas išdidus,
 Į savo limpančius ir drėgnus plaukus juodus
 Panėręs violetinius pirštus žieduotus,
 Lig ryto atvirom akim po juodalksniais sapnuoja,
 Kartodamas aristokratiškų gėlių vardus.

Nemeikščiai, 1942

II

Namai žalsvais langais; ir vėjas ūžia, grįžęs iš kelionės.
 Vienaplaukiai vaikai, pridengę rankom drumzlinas akis.
 O aš klausau, kaip vaikšto tyloje jų tykanti dalia sunki,
 Kaip veria diendaržio duris ir eina kosėdamas dėdė Jonas;
 Kaip juodas žemės kraujas tvinkčiodamas kaista,
 Skandindamas visus bekraštin ilgesin
 (Kurio jau niekas niekad nebeužgesins);
 Pakluonėse beržai užsimeta žaliomis skraistėmis.

Klusni sesuo išeina, motinos siūsta, parnešti vandens,
 Bet, švilpaujančių laukuose girtuoklių vėjų užburta,
 Apsvaigusi nuo jų dainos, girta,
 Ji visą dieną kelio į namus neranda
 Ir klaidžioja, kaip mylimo netekusi Ofelija, po mišką.
 Ir tik nubudinta vėl sutemų,
 Lyg šimtmetį miegojus, į tėvų namus
 Ji grįžta su žibuoklėmis plaukuos, išblyškus...

Bet greit prasideda sunki naktis. Pilka lakštingala,
 Dainavus kinų imperatoriui kadais,
 Užlieja naktį nerimo nuodais, –
 Ir sudreba jos tonų paliesta giria maištinga,
 Ir mano tėvas vėl sapnuoja, kad jaunystė grįžta,
 Kad laukia po klevais, o mylima, tavęs...
 Nuo jos dainos purienų pumpurai kaip širdys plyšta,
 Ir nimfos kelia seno fauno vestuves.

Vilnius, 1942

III

Rami pavasario diena, kaip paukštis nusileidus,
 Ir upių laikrodžiai tiksėjimu kimiu
 Užnuodijo mane ligi pačių gelmių,
 Kai aš sėdėjau prisiglaudęs veidu
 Prie lango, man norėjusio parodyti kažką;
 Į sieną plakės skietmedžio¹ sausa šaka
 Ir rėkė volungė, į guobą nusileidus.

Bet vieną kartą – tu žinai, kaip laikas kambario
vienatvėj merdi –
Pravėriau uždraustas namų duris:
Padangėj blaškėsi galingas beržas,
Tarsi norėdamas pakilti ir išskrist,
O aš stovėjau kaip mažytis taškas prieš bedugnę erdvę
Ir pirmą kartą nenorėjau grįžt
(Nes nieks pasaulyje nebuvo dar manęs pavergęs).

Ir bėgau. Vėjas su manim, patempdamas už rūbų, bėgo
Žemyn nuo imančios žaliuot kalvos;
Margi drugeliai leidosi ant jo karališkos galvos;
Jo pėdose žibuoklės kėlėsi iš miego
Ir žvilgčiojo geltoni pumpurai iš už šakelės negyvos.
Alksnyje šūkavo purienų vainiku ant suveltos galvos
Balandis – vaikas iš namų pabėgęs.

Nemeikščiai, 1942

[...]

¹ Skietmedis – toks krūminis medis, ožekšnis.

1. Apibūdinkite poetinį šio eilėraščio I dalies „pasakojimą“. Kokiomis poetinėmis priemonėmis jis kuriamas? Koks veikėjo (pavasario) santykis su taip pat „veikiančiuoju“ lyriniu subjektu?
2. Kaip antroje dalyje keičiasi eilėraščio erdvė? Kelios erdvės išskirtinos? Kaip jos tarpusavyje susijusios?
3. Raskite nuorodų į literatūros, kultūros kontekstus ir pateikite argumentų, kad lyrinis subjektas gyvena kultūros erdvėje ir mąsto jos kategorijomis.
4. Atkreipkite dėmesį į lyrinio subjekto pojūčius. Kokie jie? Pateikite citatų.
5. III dalyje yra „uždrausto kambario“ motyvas. Ką jis įvardija autoriaus eilėraštyje, apskritai kūryboje?

Iš rinkinio *Orfėjaus medis* (1953)

Motinos daina

Mano motina dainavo dainą:
Akyse jos plaukė laivas.
Aš pasirėmiau į aukštą stiebą,
Ir daina išsisknijo širdyje.

Mano motina dainavo dainą:
Akyse jos skrido paukštis,
Ir didžiulis ažuolas, kovodamas su vėjais,
Paslėpė tą paukštį sutemoj.

Mano motina dainavo dainą:
Akyse jos krito lapai,
Ir daina, ir veidrodis prieš langą
Buvo pilnas lapų ir rudens.

Mano motina dainavo dainą:
Akyse jos laivas ėmė skęsti;
Ažuolą su pagrobtu paukščiu nulaužė
Ir pajuodusiam veidrody paliko mus abu.

Tübingen, 1946

Orfėjaus medis

Parėjęs neradau namų, tik tai pėdàs
Vaiduoklių Lietuje ir vėjuos,
Tik gluosnio liemeny užgijusias žaizdas
Ir medžių runom švokščiančias alėjas.

Neberadau tenai nei vakaro, nei jos,
Nei gobelene raudonos medžioklės scenos,
Tik veidrodį po gluosniu ant vejos,
Benamės rankos nuimtą nuo sienos;

Tik veidrodį, išsaugojusį vienumą ir jos
Plaukų spindėjimą bežadį.
Ir užkasiau aš jį, atplėšęs rankomis velėną nuo vejos,
Ir ten dainuodamas pasodinau Orfėjaus medį.

Tübingen, 1946

1. Turėdami omenyje parašymo datą – 1946 m., pasvarstykite, kaip ir kuo eilėraštis siejamas su antikiniu provaizdžiu? Kokia lyrinio subjekto būseną atskleidžiama antikiniu kodu*, atkuriamą Orfėjo ir Euridikės situacija?
2. Kuo svarbus veidrodžio (dažnai pasikartojančio autoriaus tekstuose) motyvas?
3. Paašškinkite paskutinę eilėraščio eilutę.

Iš rinkinio *Balandžio vigilija* (1957)**Tyli daina**

Nieko neliko tyloj. Tik tavo balsas
Vienišas skamba žolėj ir tavo žingsniai
Tyliai slenka pakrantėm,
Degančia saulėj žeme.

Nieko neliko tyloj. Auksinis rytas
Ieško tavęs po namus. Laukinė saulė
Dieną pažinusi glosto
Ilgesį tavo plaukų.

Nieko neliko tyloj. Tavęs nebuvimas,
Šnerantis kraupiai žolėj, ir tavo rankų
Švelnūs tonai ant veido
Gęsta kartu su manim.

Baltimore, 1954

A l'ombre des jeunes filles en fleur

Šaltų alyvų tirpstantys žiedai
Užnuodydavo sutemų trapumą,
Ir mes, kažko neaiškiai išsigandę,
Virpėdami besibarančių durų
Oktavose ir kvintėse¹, staiga
Išgirdavom jų dūžtančius balsus:
Mus šaukia! Ir, tarytumei suvokę
Jų kūnų ženklo slėpiningą prasmę,
Pradėdavome naktimis sapnuoti
Fantastiškų archipelagų jūras,
Spalvingas eisenas, keistai siauras
Gatves ir nenubudusiom dar rankom
Mes žaisdavom ilgai tyra smiltim
Jų pilvo linijų amfiteatruos.

Svajonėse papuošdavom mes jas
Žaliais plaukais ir mėlynom blakstienom,

Kamėjų profiliais, nuodingais rūbais
Ir švytinčiom tylaus kristalo rankom,
Tebebijodami jų keisto kvapo
Ir judesio, ir formos – kaip laivų.

Vidudieniais užklupdavo jos mus
Po medžiais – lieknos mėlynakės elnės –
Ir ten klausydavom kartu gūdaus,
Apnuoginančio mus vandens šniokštimo,
Nedrąsūs, vis gailėdamies, kodėl
Jos nepasikelia ir nenukrykščia
Kaip paukštės degančiais Vivaldi sodais.

Ir kartais, iš netyčių, nelauktai
Akis į akį žvilgsniams susitikus,
Staiga pabėgdavome išsigandę,
Net nežinodami kodėl. Po to
Ilgai negrįždavom namo. Arba
Namuos iš vieno kambario į kitą
Bastydavomės, tesustodami
Prieš veidrodžius, žinojusius visus
Beprasmiu kūnų labirinto vingius,
Bijodami langų ir sienų šypsnių
Ir motinos (o keistas šlamesys!),
Nebepajėgdami nustelbt savy
Galingo pažinimo medžio balso.

Badenweiler, 1949

¹ Kvintėse (muz. *kvinta*) – penktasis gamos laipsnis; intervalas, apimantis penkis gamos laipsnius.

1. Eilėraštis gimęs iš Marcelio Prousto kūrinio sukulto įspūdžio, ieškant atgarsio savo pojūtyje, patirtyje. Kieno vardu eilėraštyje kalbama? Apibūdinkite kalbantįjį.
2. Apibūdinkite „jas“, kodėl jos sukelia keistą nerimą?
3. Aptarkite įvaizdžius, metaforas, poetinę sintaksę. Kokiais įvaizdžiais atsiskleidžia erotinis, bundančio geismo motyvas?
4. Kaip interpretuotumėte eilutę „Nebepajėgdami nustelbt savy / Galingo pažinimo medžio balso“?
5. Pasvarstykite, ką autoriui reiškia pasaulinės literatūros patirtis, ir kaip ji įprasminama jo poezijoje.

Pažinimo elegija*

Kadais, bijodami suvokti laiko
 Srovės kartumą, mes norėjom
 Būti nepažindami, ir niekas nesakys,
 Kad tau atidavėm per maža, žeme,
 Nežinančius mylėjusi labiau. Nepažinimą mums
 Dėstė amžinas gamtos dvelkimas:
 Nepažinti – būti; nepažinti – egzistuoti;
 Nepažinti – išgelbėti tikrovės formą
 Ir niekuomet nepralaimėti. Bet mes
 Nusigrėžėme nuo tavęs, išgirdę pirmas
 Durų parabolės, ir nebeklausėm
 Sienoj gyvenančios trandies¹
 Sėslios tiesos ir pasirinkom
 Pažinimo darganą ir liūtį.

Tu mums esi ir būsi neištikimybės
 Testamentas palikuonims. Neištikimybė tau
 Yra pagalbos šauksmas. Nes ištikimi
 Palieka vien tik neišgirdę
 Realizavimosi žodžių, nesodinę
 Svetimo tau pažinimo medžio kūne;
 Nepatyrę nei tiesos, nei maišto skonio; jautę
 Buvimo paslaptį laše ant juodalksnio žievės;
 Buvę inertiški balsai tylos ir nežinios chore, –
 Balsai, kurie neklausia ir nieieško
 Sunkaus atsakymo, ir jų kiekvieno žodžio
 Prasmė yra gyventi su tavim.

Durys, slenkstis ir liepsna – dievai,
 Kuriuos mes radom nužudytus, neišvengė
 Bausmės ir niekuomet nebesikels. Kaštanai,
 Žydėjęs vėjo supamų blakstienų
 Tyloj, stovi suanglėjęs lietuje. Knygoje kandis
 Mirė ties *Talita kumi*². Ir tik paukštis –
 Tamsiai žalia dėmė, išlikus sodo žolėje,
 Tebedainuoja, kad į naktį telpa viskas:
 Ir milžiniškas šviesos medis,
 Ir maištas, kuris yra kaip medis:
 Pavasarį – pražysta, rudenį – nuvysta;
 Ir kirmino akių betikslis mėlynumas
 Apankęs ta pačia tamsa.

Baltimore, 1955

1. Apibūdinkite lyrinį subjektą; kam save jis priešina? Kaip tai siejasi su pažinimo problema?
2. Kas yra šio eilėraščio vertės matas? Pagrįskite.
3. Kaip klostosi pasaulio iki pažinimo ir pasaulio po pažinimo vaizdas? Kodėl pažinimas įvardijamas (nors ir netiesiogiai) išdavyste?
4. Trečias posmas skiriasi nuo pirmų dviejų. Kodėl jame atsiranda bausmės motyvas? Kas nubaudžiami ir dėl ko? Ieškodami atsakymo, atkreipkite dėmesį į žodžių junginį „durų parabolės“, kuris rodo ir įtampą eilėraščio pradžioje.
5. Gyvybės tema atsiranda su žodžiais „Talita kumi“. Kas vis dėlto išlieka mirusiame pasaulyje?

Iš rinkinio *Vyno stebuklas* (1974)**Lopšinė**

Miegok ir neklausyk! Lopšinėse
 Medėjos smaugia savo kūdikius,
 Mėnulis šviečia pavogta šviesa.
 Tavo tėvas – Agamemnonas –
 Bailys ir išdavikas. Snieguolės miego
 Nesudrumstė joks princas: ją suėdė
 Darbšti kandis, ir ilsis po dienos darbų
 Stiklo karste. Tai ją, ne karalaitę,
 Mes saugome su mirusiais nykštukais.

Washington, 1960

Iš rinkinio *Žiemos teologija I* (1985)**Maulbronn**

Vidudienis. Debesys.
 Aukštas dangus.
 Pilkom pelerinom mergaitės
 Šventoriuje,
 Klūpančios prie Caroline
 Von Schelling kapo, –

Kaip tąsyk Žvėryne:
 Vidudienis, Jonė,
 Aukštas baroko dangus
 Ir kelionė
 Iš savęs į save –
 Amžinai.

Annapolis, 1970

¹Trandis – kinivarpa. ²*Talita kumi* – Šv. Rašto žodžiai „Mergaitė, kelkis“.

Iš rinkinio *Žiemos teologija II***Žiemos teologija**

Žiema,
Logiška kaip Hegelio
Phaenomenologie des Geistes,
Išraižo medį baltame fone,
Ir Dievo siūstas milžinas mirties
Angelas, šviesos apakintas,
Pareina, trindamas akis
Ir kūkčiodamas, nesuradęs
Kelio į namus.

Washington, 1980

LIŪNĖ SUTEMA

(tikr. Zinaida Nagytė-Katiliškienė,
1927–2013)

Liūnės Suteimos poezija, gaji, neprijaukinama, skaudi, giliai suleido savo atkaklias šaknis į mūsų išeivijos kultūrinės sąmonės klodą ir liks tenai, gal paskutinis gyvas ženklas, kai toji sąmonė bus sausa ir kieta, kaip badmečio molis.

Rimvydas Šilbajoris

Liūnės Suteimos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Tebūnie tarytum pasakoj (1955)***Niekieno žemė**

I
Bus ilgas ruduo vijokliams,
kurie nebeturi į ką atsiremt,
jie pašiurpę kabinsis į vėjus
ir sukris ant sugriautų namų pamatų,
po didžiosios šalnos –
ir juodom nesutraukomom virvėm
prisiriš prie jų –

Bus sunkus ruduo vynuogynams,
kurie nebegali savęs atiduot,
jų persirpusios, lipnios kekės
nusvirs iki pat šaknų,
po didžiosios šalnos –
ir garuos neragautas, nepaliestas vynas
dienomis aitrus nuo šlaitų –

II
Niekieno Tu, palaimink mano lūpas,
kai Tave jos palies,
be šypsenos, neapykantos, skausmo
ir tylės – tylės –
ir bus, lyg sudžiūvę, pasimetusios sėklos,
laukiančios kantriai Tavosios drėgmės,
kad galėtų prigyti ir vėl gyvent –

Dar niekieno Tu,
palaimink mano lūpas,
kad jos neišduotų Tavęs –

1. Apibūdinkite erdvę ir laiką. Kaip rudens motyvas siejasi su lyrinio subjekto būseną?
2. Paaškindite vijoklio, sėklų, vyno motyvą. Kaip jis susijęs su lyrinio subjekto likimu?
3. Į ką kreipiamasi eilėraštyje? Kieno akivaizdoje išgyvenamas artumo troškimas?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Viktorija Skrupskelytė, „Dviejų polių trauka. Alfonso Nykos-Niliūno poeziją perskaičius“, *Egzodo literatūros atšvaitai* / sudarytojas Liūtas Mockūnas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 293–313 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/zeminink/dvipoliu.htm>)
- Rimvydas Šilbajoris, „Kelionė į Eldoradą“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 191–213 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/zeminink/keleldor.htm>)
- Rita Tūtlytė, „Vokiečių romantika A. Nykos-Niliūno kūryboje“, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 135–149.
- Giedrė Šmitienė, „Prigimtinė erdvė Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje“, *Metai*, 2005, nr. 7, p. 87–93 (el. prieiga <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/474-giedr-mitien-prigimtin-erdv-alfonso-nykos-nilino-poezijoje>)
- A. Nyka-Niliūnas skaito eilėraščius „Motinos daina“, „Orfėjaus medis“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Alfonsas_Nyka-Niliunas_skaito_eileraستي_Motinos_daina.LHI017.mp3
- http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Alfonsas_Nyka-Niliunas_skaito_eileraستي_Orfėjaus_medis.LHI018.mp3
- Laida apie Alfonsą Nyką-Niliūną. Eilėraščius skaito aktorius Petras Venclovas. A. Nykos-Niliūno asmenybę, poeziją aptaria prof. Vytautas Kavolis, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/15034>

Noriu grįžti namo

Aštrus ir kietas mano ilgesio ašmuo,
su juo išpjausčiau visuos kaštanuos,
pro kuriuos praėjau:
NORIU GRĮŽTI NAMO –

(O širdyje atsargiai įrėžiau:
negaliu, bijau, negaliu...)

ir pavasarį, kai pro tankius lapus,
prasilauš, lyg balti balandžiai žiedai,
žydės ir manasis šauksmas:
n o r i u g r į ž t i n a m o –

(Tik širdyje paliks tas pat negyjas:
negaliu...)

Nerimstantis ir piktas mano ilgesio ašmuo,
su juo išpjausčiau vaismedžių soduos,
kuriuose buvau:
NORIU GRĮŽTI NAMO –

(O širdyje plonai išvedžiojau:
negaliu, bijau, negaliu...)

ir rudenį, kai vėjuotom naktim
krisdami vaisiai nejaukiai skambės,
aidės ir manasis šauksmas:
n o r i u g r į ž t i n a m o –

(Tik širdyje paliks tas pat negyjas:
bijau...)

Iš rinkinio *Nebėra nieko svetimo* (1962)

Nebėra nieko svetimo

Nebėra nieko svetimo,
medis, kurio nepažinau, išaugo,
išsišakojo mano akyse –
jo dilginančių lapų audinys,
plonomis linijomis išsiraizgęs
kvėpuoja mano delnuose.
Ir prie sultingo, neragauto vaisiaus
įprato mano lūpos.

Nebėra nieko svetimo,
vaikai šviesiais, vaikai tamsiais veidais
dainuoja dainą apie pelę,
tą pačią, tik kita gaida –
ir žaidžia piemenukais, tiktai jų banda,
ne vilko, o žmonių piktų išgąsdinta –
jie vejasi ją gatvėmis pliaukšėdami
žaisliniais šautuvais, lyg botagu.

Nebėra nieko svetimo,
miestas, kurio neapkenčiau, didėja,
kabindamasis į skliautus,
ir plečiasi, užaugdamas balotus,
žmonių nepaliestus laukus,
tiltais peršokdamas upes –
ir mano kraujuje įsimetė tas pats,
bevardžio miesto atkaklus
troškimas, dar ir dar gyvent.

Nebėra nieko svetimo –,
ir niekad dar nebuvo manyje
tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė.

1959

1. Išskirkite vidinę ir išorinę erdves. Ar jos tapačios? Koks motyvas jas jungia?
2. Paaiškinkite „bevardžio miesto“ metaforą. Kodėl privaloma priimti svetimąją erdvę?
3. Kokia pagrindinė šio eilėraščio tema? Kas rodo jos priklausomybę *bežemių* kartai?

Iš rinkinio *Badmetis* (1972)**Niekieno žemė**

*Mes kalbam išgelbėtais žodžiais
Merdinčios mūsų kalbos –
Algimantas Mackus*

Išaugau austinį atsiminimų rūbą –
šalta ir nejauku.
Sudėvėjau medines klumpaites –
skaudžiai aštru ir skurdu.
Suklijavau visus praeities vaizdelius,
lyg spalvingus atsišaukimus,
ant vėjo plačios kaktos –
teišpusto, teišzarsto juos –
Smagu, kaip niekad smagu.
Ir aš išeinu.

Nusekusioj upės vagoj
žydi akmenys žmogaus akių spalva –
nuskendę peiliai žvejų žydi rūdim.
Atėjau basa ir klausaus
atlyjant lietaus –
Tylu –

Saulė, lyg žiotys plėšrios žuvies,
prarijo debesį
ir žiūri į mane –
amžina ugnim rusendama,
anglėja krūmuos ir medžiuos sausra –

METAS DEGINTI. METAS DEGINTI
DEŠIMTMEČIAIS SKURDUSĮ BERŽĄ
ATSIMINIMŲ NEDERLINGUOS LAUKUOS –
BERŽĄ BELAPI, BETOŠĮ IR BE SULOS, –
METAS LEISTI JAM AUGTI.

IR METAS DEGINTI DAIKTUS,
IŠDĒLIOTUS SAVY, LYG SENIENŲ KRAUTUVĖJ,
KURIEMS NET ŽODYNUOSE ŽODŽIŲ NĒRA –
METAS LEISTI JIEMS GRĮŽTI:

Atėjau į Niekieno Žemę –
Žemę tarp Jūsų ir Anų –
Žemę be vėliavų, be valstybės ženklų –
Atėjau į stirnos šuolio platumo žemę.
Jūs šaukiat mane –
neatsiliepiu.
Anie šaukia mane –
neatsiliepiu.
Noriu būti gyventoja
Niekieno Žemės,
noriu būt išjuokta
Jūsų ir Anų,
kad gyvenu be vėliavų,
be valstybės ženklų,
be žodžių, augintų šiltadaržy,
be muziejinių daiktų –
Ir noriu pati išmukti juoktis,
būdama tarp Jūsų ir Anų.

METAS DEGTI. METAS DEGTI
KUORŲ UGNIM, ĮSPĖJIMO RAKETOM –
METAS ĮSPĖTI SAVE.

Stirnos šuolio platumo žemė
skiria Jus ir Anuos –
Partizanas ir Banditas
skiria mus iškasta praraja –
Ugnimi, sausoje žolėje,
Niekieno Žemė išrašė sprendimą –
metalinė kruša įvykdė jį.
Ir palaidojau juos abu
Niekieno Žemėj, po kadugiu,
lyg dvynius –
O! kaip apkarto kadugio uogos,
nuo Anų ir Jūsų piktų šauksmų –

Tada suraikiau pilnatį
didelėm, sultingom riekėm
(netrukus ir vėl prinoks kita),
ir valgėm sėdėdami po kadugiu ją,
žiūrėdami į tuščius šalmus –

ir šypsojomės: ar ne gera,
kad Niekieno Žemėje
amžinai ugniai rusenant,
net akyse sausra?

NIEKIENO ŽEMĖ SAUJOM DALINA
AMŽINĄ UGNĮ,
KAIP ŠEŠTOJI DIENA PRIEŠ PRISIKĖLIMĄ,
DALINA RUSENANČIAS ANGLIS.

Esu Niekieno Žemėje –
tik stirnos šuolis skiria mus –,
bet žodžiai, žodžiai Anų ir Jūsų
augą, lyg javai, lyg piktžolės
s a v o j e ž e m ė j e,
lyg kūdikiai motinų įščiose,
atskiria mus –

Mano atsineštiniai žodžiai
nebeturi daiktų,
todėl tik Tau ir Tau,
ne Jums ir Aniems kalbu,
suanglėjusia medžio šaka
ženklus lyg nebylė brėždama
tarp Jūsų ir Anų –

METAS SUDEGINTI. METAS SUDEGINTI
ŽODŽIUS, KURIEMS DAIKTŲ NEBĖRA –
LYG RIEŠUTŲ KEVALUS IŠKRITUS
BRANDUOLIUI
LYG GĖLIŲ IR MEDŽIŲ ANKŠTIS,
KAI IŠBYRA SĖKLA,
LYG KAUTYNIŲ ŽIRGUS BE RAITELIŲ,
LYG APLEISTUS DEŠIMTMEČIAIS
NAMUS BE ŽMONIŲ –

Mano atsineštiniai žodžiai
nebeturi daiktų,
mano atsineštiniai daiktai
nebeturi vardų –
Noriu likti Niekieno Žemėje,
kad nebūtų namų,

kad nereiktų palikti ir išduoti jų,
kad nereiktų ilgėtis namų.
Į skliautą apverčiau šalmus,
tuščius, be galvų,
ir prilijo jie mėnulio šviesa –
Tik tada ir vėl pamačiau
Tave, save ir Tave –
Kaip pasikeitė mūsų veidai!
Juoko raukšlės daugėja juose,
juoko raukšlės gilėja juose –

Stirnos šuolio platumo žemėj
žydi akmenys žmogaus akių spalva,
pikti peiliai žvejų žydi rūdim.
Niekieno Žemė rašo meilės prisipažinimą
sausoj žolėj ugnim,
Tau ir Tau ir Tau –
Aš priglaudžiu savo veidą,
besimokanti juoktis ir džiaugtis,
lyg antspaudą išrašytą anglim –

METAS SUSIDEGINTI. METAS SUSIDEGINTI,
KAIP PILĖNAMS PRIEŠ VERGIJĄ,
KAIP KOVOJANČIAM GETUI PRIEŠ MIRTĮ,
KAIP BUDOS VIENUOLIAMS PRIEŠ
NETEISYBĘ
METAS SUSIDEGINTI IR IŠLIKT.

Lieku Niekieno Žemėje,
kad nebūtų daiktų,
kuriems žodžių nebėra –
Lieku Niekieno Žemėje,
kad nebūtų žodžių,
kuriems daiktų nebėra –
Lieku Niekieno Žemėje,
kad nebūtų
nei Jūsų, nei Anų –
Tik Tu, ir aš, ir Tu,
ir mūsų kalba,
pakilusi paukščiu
iš pelenų –

Palikau išaugtinį atsiminimų rūbą
išeidama, lyg išnarą,
ir alsuoja kūnas
gyvenimu dar nepažintu –
be daiktų atsineštinių,
be žodžių atsineštinių,
be vėliavų, be valstybės ženklų –
mano kūnas trokšta tapti
panašus į Žmogaus,
kuris degė ir susidegino,
kad būtume Tu, ir aš, ir Tu –

Paleidau išdegintą paukštį
nuo sudėvėtų klumpaičių –
ir skardena jis Niekieno Žemėje
tarp Jūsų ir Anų,
pakilęs iš pelenų,
Tavo, ir mano, ir Tavo
kalba –

1. Aptarkite eilėraščio formą. Kokią papildomą prasmę sukuria didžiųjų ir mažųjų raidžių priešstata? Eilėraštis turi siužetinę liniją. Kas sudaro jo „pasakojimą“? Aptarkite lyrinio subjekto sakymo situaciją.
2. Kokiais kontrastais, binarinėmis opozicijomis pasiekama emocinė įtampa? Pakomentuokite paradoksalų teiginį: „Metas susideginti ir išlikti“.
3. Aptarkite žodžio ir tikrovės santykį, išryškėjantį šiame eilėraštyje.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Dana Vasiliauskienė, „Liūnė Sutema“, *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990* / redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Vilnius: Vaga, 1997, p. 631–647 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Dana_Vasiliauskienė_Liūnė_Sutema.LHB400A.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Liūnės Sutemos žemėje“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 232–255 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimvydas_Silbajoris_Liūnės_Sutemos_žemėje.LHB400B.pdf).

ALGIMANTAS MACKUS

(1932–1964)

Mackaus rašymas dažnai yra kaip žaizda, atsivėrusi pamišusio pasaulio širdy – čia ne lunatiko plaštakės, o bežadis, kruvinas siaubas. Kartais atrodo, jo poezijos tikslas – aiškiai parodyti, kad gyvenimas ir mirtis yra svarbesni už žodį, kad menas iš tiesų nėra tarpusavių žodžių santykių suformulavimas, bet gilus ir tragiškas tikrovės pajautimas, įgalinantis žodį sakyti tiesą.

Rimvydas Šilbajoris

A. Mackaus biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Jo yra žemė* (1959)

Netikėjimas

Nebeieškokime –

mes nieko nesurasime:
nei žemės, nei pavasario,
žaliom raidėm užrašomo,

tik vakarą
ir elgetas smuikuojančius
prie katedrų.

Nebeieškokime –

mes nieko nesurasime,
kol patys sau nebūsime
ir žemės, ir pavasariai.

1. Pavadinimas, kaip ir neigiamųjų veiksmažodžių gausa, atskleidžia reikšminį „netikėjimo“ lauką. Kas rodytų, jog eilėraštyje vis dėlto esama ir tikėjimo, būties atramos? Su kuo tikėjimas siejamas?
2. Atkreipkite dėmesį į eilėraščio garsinę sandarą. Išrinkite žodžius, kuriuose pasikartoja artimų garsų jungtys ir inversijos*. Kokia nuotaika kuriama pasikartojimais?
3. Pasvarstykite, kodėl lyrinis subjektas kalba „mes“ vardu? Kam jis atstovauja?

Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas

Tu ateini, senas liūdesio apaštale,
dulkėtom kojom. Namų ieškoti?
Tau nėra vietos žemėje
ir nebuvo Paskutinėj Vakarieniėj;
tave persekioja
amžinas mūsų bičiulis liūdesys.

Kodėl tu niekada neateini po jo?
arba prieš jį?
Aš pradėdu tikėti, kad tavęs nėra,
senasai apaštale.

Jeigu jau niekada negriši žemėn –
mes neturėsime vaikystės,
ir visos mūsų svajonės bus nevaisingos.

Nori atimti vaikystę, džiaugsme mano?
Nori naktį užpilti ant mūsų sapnų,
senasai liūdesio apaštale?

Mes esame negyvas pasaulis,
kuris turėjo apsaugoti daiktus.
Mes esame miręs sodas,
kuriame auga negyvi vaismedžiai.

Ant mūsų krinta negyvas lietus
ir mūsų kūnus pasiekęs pavirsta ledais,
kad tu, senasai apaštale,
paliktum mūsų liūdesio tarnas,
o mums: kad užtektų tik poros ašarų
išeinant anapusėn žemėn.

Iš rinkinio *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai* (1962)

Neornamentuotos kalbos generacija

Generacija – karta, individų grupė, su bendrais protėviais susijusi vienodu giminystės laipsniu.

„*Neornamentuotos kalbos generacija*“, „*augintiniai*“ – A. Mackus įvardija visų pasaulio „nužemintųjų“ – klausiančių, ieškančių, abejojančių – praradusių saugios būties atramas, bendriją.

Atsklanda

- Ką nešu stikliniam karste?
- Surinkau visus daiktus, turėtus anuomet.
Šaknis įleido mirę daiktai manin.
- Nenusimesi aštraus, mirusio svorio?
- Kai žmogus nebeturi ko laidoti, jis tampa vienas.
- Būk.

Litanija

Amžinas gedulas
pelėsių žaliuojantis kvapas
Amžinas gedulas
šilti mėnesienos žingsniai
prieš išlyjančią kūnų aistrą
Amžinas gedulas
įsivaizduotas nemirtingumas
prieš kaupiantis sniegui
Amžinas gedulas
prieš visa kas su pradžia
Amžinas gedulas
prieš visa kas be pradžios
Amžinas gedulas
prieš amžiną Dievą
Amžinas gedulas
prieš mazochistišką tylą
Amžinas gedulas
amžinas amžinas amžinas.

Liaudiškoji

Ne suvisam išėjo,
tik suvisam negrižo,
ošia medeliai,
ošia kirtėjai
iš liaudiškų kapų.

Pulki, mergele,
pulki, jaunoji,
į gilų vandenėlį,

kur lelija siūbuoja,
kur akmenėliai žydi,
kur debesėliai lyja.

Nebūk, mergele,
nebūk, jaunoji,
ant vėstančios smiltelės,

pulki, mergele,
pulki, jaunoji,
į gilų vandenėlį

saulelės paieškoti,
saulužės nebegrižti.

1. Kuo eilėraščio kompozicija ir lyrinio subjekto kalbėjimo būdas primena liaudies dainą? Kuo skiriasi?
2. Kaip transformuojami, netgi deformuojami tautosakos įvaizdžiai, motyvai? Pateikite pavyzdžių. Kokiai jausenai išreikšti reikia šio transformacijos judesio? Kokiais tautosakos motyvais kuriama dramatiška jausena?
3. Kokią simbolinę reikšmę įgyja du paskutiniai posmai?
4. Kokia vyraujanti eilėraščio tema? Kaip ji susijusi su „bežemių“ likimu?

Iš rinkinio *Chapel B* (1965)**Antanui Škėmai**

*Suprasti ne rūšią malonę gyventi,
bet piktą džiaugsmą numirti.*

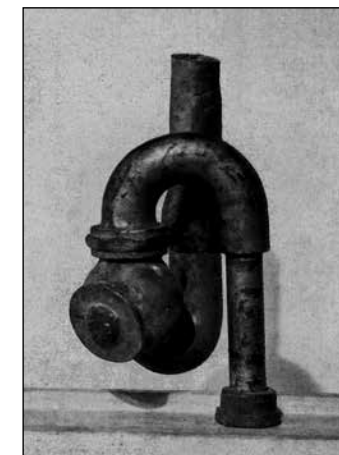
Mirtis yra pasenęs ir nuvėęs
saulėleidis virš Lietuvos gamtovaizdžio:
pavasary saulužė ištekėjo
už svetima kalba prašnekusio mėnulio.
Mirtis yra iškrypėliai malūnai,
už auksiną krintą į žvarbių vėjo pusę:
vidurnakty išslinko mergina
slapta sumalt padienio darbo grūdus.

Mirtis yra fanatiški artojai,
apakęs kraujo sakramentas su žeme:
kaip žvėrys sužeisti pakyla jie iš guolių
ir dūžta atsimušę į cementą vakare.
Mirtis yra į frontą sugražinti
pikti ir ciniški kareiviai su medaliais:
į šviną puolė išbadėjus mergina,
netekus ašarų išverkti savo daliai.

Mirtis yra pageltę manuskriptai,
senųjų knygų tituliniai lapai:
pelėsių kronikon ir išnykimo daton
surinko žilas Vilniaus antikvaras.
Mirtis yra į patį žemės turtą
ištįsusių kolonijų žemėlapiai:
į prievartą paklojo Marija –
į krikštą – savo kūno liemenį.

1. Paaiškinkite eilėraščio *motto** eilutes, siedami su kūrinium.
2. Mirtis – viena iš pagrindinių A. Mackaus temų. Atkreipkite dėmesį į mirties apibūdinius. Ką jie pasako apie lyrinį subjektą?
3. Aptarkite žmogaus būties tragizmo įvaizdžius. Kaip jie siejasi su krikščioniškąja simboliška? Įrodykite, kad mirtis eilėraštyje yra Dievo teisingumą neigiantis ženklas.

Mortono Schambergo. „Dievas“ (1917)
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 315

Mirtis yra iš Afrikos žemyno įtraukti
naujų respublikų vardai istorijos žabangon:
netekus žado, klupo negrė Marija,
suspaudus ankštą amuletą rankom.
Mirtis yra sunaikintos valstybės,
žemėlapiuos ištrintos upės iki marių:
dainuoja sausrą negrė Marija
lelijų, ledo ir lietaus kalba.

Mirtis yra spalvoto stiklo ir vandens,
archyvuose neblunkantis koliažas:
su saule atsikėlė mergina,
su saulužė atsigulė į patalą.
Mirtis yra prieš juodą arba baltą
alyvų kalną ir ugnies pamokslą:
dainavus sausrą, gimdo Marija
į mirtį, kaip išnykusį gamtovaizdį.

I

Žalios, žalios!
Aš noriu tik žalios
uždengti blankančiam
beržų sentimentalui,
šiurkščios kaip milas
šiaurės mėnesienos.

Aštraus, aštraus!
Aš noriu tik aštraus
per Dievo smurtą
susapnuotą kūną
į sapno vėsumą skalaujančio
likimo smūgio.

Staigios, staigios!
Aš noriu tik staigios,
šaltos kaip ledas
mėnesienos kilpos
ant skausmo nesuvokusios,
sutraiškytos galvos.

Juodos, juodos!
Aš noriu tik juodos,
mėnulio plaštakom
į sapną apimtos,
į Dievo masę
dūžtančios avarijos.

Raudiškoji

1

Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto.
Lygiai septintą valandą ryto
mirtis reikalinga pagarbos.

Septintą valandą ryto
civilinės gvardijos vyrai
užkėlė į miestą vartus;
lygiai septintą valandą ryto,
juodais apsiaustais apsigaubę,
civilinės gvardijos vyrai
užrakino į miestą vartus.

Ir lygiai septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
trompetės miestui paskelbė
raudoną kraujo fanfarą.

Septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
privalėjo budėt
civilinės gvardijos vyrai,
nes valstybė nesužinojo,
kur palaidotas Lorca.

Ir lygiai septintą valandą ryto
ginkluoti civilinės gvardijos vyrai –
lygiai septintą valandą ryto
ispanų valstybės vardu –
klausinėjo, kur palaidotas Lorca,
nes lygiai septintą valandą ryto
po mirties atsikelia žodis.

Ir lygiai septintą valandą ryto
privačioj audiencijoj
popiežius priėmė Dievą,
nes lygiai septintą valandą ryto
valstybė dar nežinojo,
kur palaidotas Lorca.

Septintą valandą ryto
tirštėjantį kraujo fanfarą,
lygiai septintą valandą ryto,
uždengė žodis.

Ir lygiai septintą valandą ryto,
iškilus veriančio žodžio fanfarui,
tikėjimų reprezentantai
trompetėm ir trombonom paskelbė –
Dievo nėra! –
ir ta proga pasveikino popiežių.

Tai buvo septintą valandą ryto.
Lygiai septintą valandą ryto
popiežius atšaukė Dievą,
ir septintą valandą ryto
civilinės gvardijos vyrai
atkėlė miesto vartus,
nes valstybė nesužinojo,
ar palaidotas Lorca.

Tai buvo septintą valandą ryto.
Lygiai septintą valandą ryto
nemirtingumo fanfarą
už vartų paskelbė trompetės.

Ir lygiai septintą valandą ryto,
ir nelygiai septintą valandą ryto
atšauktas Dievas paskelbė
Lorcos prisikėlimą.

Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.

Eilėraštyje ataidi Frederico Garcías Lorcos eilėraščio „La cogida y a la muerte“ eilučių „A las cinco de la tarde / Eran las cinco en punto de la tarde...“ („Penktą valandą popiet / Lygiai penktą valandą popiet...“) teminės ritminės detalės, iš dalies – nuotaika ir sandaros visuma. Autorius pakoreguoja savąjį variantą – „penkta valanda popiet“ virsta į „septintą valandą ryto“, būtent tuo laiku autokatastrofoje žuvo jam artimas Antanas Škėma.

1. Aptarkite eilėraščio poetinę sintaksę. Kokiu principu jungiami sakiniai į nenutrūkstancią vaizdų ir ritminių pauzių seką? Kokiomis priemonėmis kuriama kapota, įtampos kupina kalba?
2. Kas šiame eilėraštyje sieja F. Garciją Lorcą ir A. Škėmą? Pasitelkite biografinį F. Garcías Lorcos kontekstą. Kas šiuo eilėraščiu teigiama?
3. Kaip paaiškinti paskutinį posmą? Kaip jis apibendrina eilėraščių ir kalbančiojo būseną?

2

Ir aš nenoriu matyt
liemens neberandančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
suploto kūno erdvės.
Ir aš nenoriu matyt
šakotai suskilusio veido,
ir aš nenoriu matyt
nutraukto riešo raumens.
Ir aš nenoriu matyt
sutraiškytų, irstančių kojų,
ir aš nenoriu matyt
nulaužto kūno liemens.
Ir aš nenoriu matyt
koliažan sudėstyto kūno,
ir aš nenoriu matyt
išjungto kraujo srovės.
Ir aš nenoriu matyt
šurpauš pavydo sprendimo,
ir aš nenoriu matyt
iškreiptos būtinumo raidės.
Ir aš nenoriu matyt
mirties suprastinto braižo,
ir aš nenoriu matyt
į svetur išmetimo žinios.

Ir aš nenoriu matyt
egzilo ironijos galo,
ir aš nenoriu matyt
kruvinos išdidumo baigmės.
Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.
Ir aš nenoriu matyt
pleiskanom trupančio kaulo,
ir aš nenoriu matyt
absurdo, kur būta prasmės.
Ir aš nenoriu matyt
meistro supančiotų rankų,
ir aš nenoriu matyt
išjungiamo kraujo srovės.
Ir aš nenoriu matyt
kumštin suaugusio delno,
ir aš nenoriu matyt
užspaudžiamo skausmo krypties.

1. Aptarkite eilėraščio formą. Kokį tautosakos žanrą ji imituoja?
2. Palyginkite „Raudiškiosios“ pirmo ir antro eilėraščių sandarą. Kuo jos panašios ir kuo skiriasi?
3. Eilėraščio pagrindas – mirusio kūno vaizdas. Atkreipkite dėmesį, kad jis tarsi išskaidomas į mozaiką. Kuo šis vaizdavimo būdas artimas avangardistinei srovei? Koks jo tikslas?
4. Kokią simbolinę reikšmę įgyja keletą kartų pakartotas žodis „egzilas“?

VII

Tolsta mūsų egzilė,
tolsta mūsų kalba.
Žilvine, Žilvinėėli,
bepalvė plyšta puta.

Kraujo neišmatuosi,
skausmo neišdalinsi.
Žilvine, Žilvinėėli,
ką pasirinksi?

- Kas yra duota, kas yra išrinkta?
- Žemė duota, mirtis išrinkta.

- Kas yra duota, kas yra išrinkta?
- Nieko neduota, tik viskas išrinkta.

Į Eglės pasaką grįžta puta.
Žilvine, Žilvinėėli!
Tai tiek ir tebuvo duota,
tai tiek ir tebuvo skirta.

Triumfališkoji

Ir mirtis nebus nugalėta.
Vyrų numirę neatsigrįš,
alkūnėm griaučius parėmę.
Šiaurės mėnulio šiaurės akis
spindės virš buvusio kūno.
Kaulus surinks, bet jų nesudės
kaip žodžio – raidės prie raidės.
Siela paliks, bet sielos neliks.
Ir mirtis nebus nugalėta.

Ir mirtis nebus nugalėta.
Moterys šauks lyties kaip lietaus
lygioj išdžiūvusioj žemėj.

Kreipinys „Žilvine, Žilvinėėli“ priklauso ir lietuvių pasakai „Eglė, Žalčių karalienė“, ir A. Škėmos kūrinii „Žilvinėėli“.

A. Škėma ir jo kūryba A. Mackaus poezijoje tampa kultūrinės atminties figūra, Žilvino kraują interpretuojančiam kaip tautos lemtį.

Kaulai balti sausroj sutrupės
į smulkią vasaros dulkę.
Dulkes surinks, bet jos neuždengs
sutraiškyto kūno liemens.
Kūnas paliks, bet kūno neliks.
Ir mirtis nebus nugalėta.

Ir mirtis nebus nugalėta.
Vyrai daugiau negriš į namus.
Už laiko laikrodžiam plakant
pulso ritmu, tuščiuos kambariuos
bus nakčiai klojamos lovos.
Niekas negriš, bet visa išnyks,
duris aklinau uždarys.
Laikas paliks, bet laiko neliks.
Ir mirtis nebus nugalėta.

1. Perskaitykite Dylano Thomo eilėraščių ir palyginkite su „Triumfališkąja“. Kuo panašūs abiejų eilėraščių kalbantieji?
2. Kaip A. Mackus panaudoja pagrindinį D. Thomo teiginį? Kodėl būtent taip pavadintas lietuvių poeto eilėraščių?
3. Raskite nuorodų, susijusių su dangaus sfera. Koks dangaus ryšys su mirusiaisiais A. Mackaus eilėraštyje? Palyginkite su D. Thomo eilėraščiu.
4. A. Mackaus eilėraštyje vyrauja mirties tema. Ar esama nuorodų į gyvenimą?
5. Esama tiesioginių nuorodų į A. Škėmos mirtį. Raskite jas.
6. Kas yra amžina šių poetų eilėraščiuose?

Tai paskutinis A. Škėmai dedikuotas rinkinio „Chapel B“ eilėraščių. A. Mackus parafrazuoja anglų poeto Dilano Tomo (Dylan Thomas, 1914–1953) eilėraščių „Ir nebus mirties karalijos“. Šį eilėraščių išvertė Tomas Venclova, jo vertimas pasiekiamas internetine prieiga: <http://minciu-pasaulis.net/eilerasciai.php?text=23>

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kavolis, „Nužemintųjų generacija: Egzilio pasaulėjautos eskizai“, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 63–120.
- Rimvydas Šilbajoris, „Religiniai įvaizdžiai Algimanto Mackaus poezijoje“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 214–231 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/bezemiai/silbajor.htm>)
- Rimvydas Šilbajoris, „Tautosakos elementai Algimanto Mackaus kūryboje“, *Metmenys*, 1986, nr. 52, p. 34–52 (el. prieiga: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=205697&biRecordId=37208>)
- Algimantas Mackus skaito eilėraščių „Išpažintis“, <http://ualgiman.dtiltas.lt/rasytojai.html>

Foto K. Vainoro

ANTANAS ŠKĖMA

(1910–1961)

„Teturime giesmę, ir ji amžina kaip mirtis
Tokia yra mano giesmė, kuri turėjo būti“.

Antanas Škėma

Škėma yra pirmasis ir išeivijoje iki šiol vienintelis mūsų dramaturgas ir prozininkas, neieškantis menė įrodymo, kad žmogui prigimta ir natūralu gyvent harmonijoje su Būtim.

Rimvydas Šilbajoris

A. Škėmos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Žilvinėli

1

Sugriuvo jis staiga požeminių stotyje, Bedford Ave., Canarsie Line. Jį nuvežė į ligoninę. Jo širdis nustojo plakusi operacijos metu. Jo žmona neverkė. Ji įsikibo į krakmolytą slaugės rankovę. Slaugės plaukai buvo sušukuoti neseniai išrastu šepetiu. Melsvos bangos ritosi į viršugalvį. Negyvos ir elegantiškos.

2

Ji gyveno. Smulkiai sudėta, lygiais plaukais, ji tebeeidavo į siuvyklą. Smulkūs dygsniai išibesdavo į apykakles. „Tu per daug tyli“, sakė bendradarbės italės. „Tu įsigyk draugą“.

Tą mėnesį užėjo rūkas, kurį išsklaidydavo audros, ir keleiviniai lėktuvai dužo netikėtai. Jie krisdavo vos pakilę arba atsidauždavo į uolėtus kalnus. Retkarčiais rodydavosi saulė, naktimis sproginėjo žvaigždės, bet šitie momentai kabojo lyg tiltai iš vijoklių, lankstūs augalai trūkdavo, tūkstančiai šviesiai žalių, šviesiai parazitinių lapų biro žemyn, ir ji sapnuodavo, kad ją palaidojo gyvą, ir ji pabUSDavo rėkdama.

Sofa buvo tuščia. Gretima pagalvė kiūksojo nepaliesta, ji juto jo alsavimą, ji matė pasišiaušusį plaukų kuokštą, ir jo išilęs kūnas kvėpėjo drėgna žeme, kurią išmirkė vasaros lietūs. Tačiau jo nebebuvo, visos durys laukė atdaros, vėjas grėžė surūdijusias kilpas, reikėjo išeiti, kur? Ji nesuprato kai kurių dalykų, jos baltos rankos pleveno, ji skaldėsi pusiau, ir toji nauja pusė gyveno nežinomoje planetoje.

3

Kai ateidavo rytas, ji ištiesdavo savo nuogas kojas, padai prilipdavo prie šalto linoleumo, šlaunys buvo vaikiškai lieknos, ji iš lėto movė kojines, kartais jis panorėdavo bučiuoti jos šlaunis, ir tada ji virsdavo, ir šitas kvietimas atgal į naktį vadinosi – laimė. Ant sienų išsidėstydavo rytmetinės saulės atspindžių pasiansas, kortos buvo neaiškios ir suteptos, kaip prityrusios būrėjos.

„Tu per daug tyli“, sakė siuvelyje bendradarbė italė. Senas ir pilvotas žydas, – jis neužtraukdavo iki galo kelnių ziperio¹ – pabandė apkabinti ją. Darbo valandos buvo guminės, jos tįso ir suposi, o priekyje suposi atdaros durys. Jos suposi vienodos, pro kurias duris ji turėjo išeiti?

4

Vakarais ji slampinėdavo South penktąja. Elektros žibintai styrojo apsikutoję ištaršyta medvilne, seni ukrainiečiai stovėjo gatvių sankryžose, stebėjo dangiškąsias stepes, žvaigždžių konsteliacijos jiems buvo gimtinės kurganai², o pavienės žvaigždės – akacijų žiedų atspindžiai siaurakaklių upeliūkščių vandenyse. Prie vaistinės šnekūs italai gromuliavo traškančius garsus, žodžiai byrėjo kaip riešutų lukštai. Ir dvi senės lietuvės, dar prieš keturiasdešimt metų atsivežtomis iš tėviškės skaromis apgaubusios kaimietiškas galvas, žengė šaligatvio cementu, tarytum jis būtų pažįstamas, jų plokščiomis pėdomis išmintas takelis: tarp išlankstytų beržų, kurių šaknys plėšosi nuolatinėje čiupliančiųjų pelkių agonijoje; tarp rūsčių eglių, kurių viršūnės beria į praeinančiųjų smegeinis keistas ir tikras žmogaus ir medžio giminystės pasakas; tarp griuvinėjančių kryžių, kurie, lyg reumato susukti pirštai, negali išsitiesti. Ant šaligatvio vartėsi laikraščių skutai, bananų žievės, kartoninės dėžutės. Keturios pėdos grubiam apave, keturios akys su žvilgsniu į praeitį, dvi sklerozinės širdys nuo skubiai išfermentuoto whisky, dvi senos lietuvės moterys.

5

Ji žingsniavo lygi, tarytum aplieta pilku laku, kuris seniai nutekėjo ir užšalo pailgomis klostėmis. Tą vakarą ji nebesiskaldė. Kažkada girdėtos pasakos apspito ją lyg sušvelnėjusios erinijos³, ji suprato – jo mirtis suliedino tikrovės ir vaizduotės ribas, ji nutarė – nuėjimas į anapus yra didžioji tiesa, ir ji tikra kaip Žilvino kraujo putos „Eglė žaliųjų karalienė“. Ji žvilgterėjo į Manhattano pusę. Iš mėnulio teliko nučiulpta riekė, ir vis dėlto jis buvo patrauklus.

Galimas dalykas, jis sėdi ant mėnulio briaunos, įsikibęs į geltonus ragus, ir moja jai galva. Nuo karštų numirėlišku rankų tirpsta sucukrėjusi masė, ji varva žemyn, vėl kristalizuojasi šaltoje erdvėje ir sniegulinėmis žvaigždėmis byra ant purvino Brooklyno. Savo skruostuose ji jautė lengvutėlius mėnulinių adatų dūrius ir ji žiūrėjo į savo pirštus, kuriuos subadė plieninės adatos siuvelyje.

Galimas dalykas, jis plaukia East River, alyviniame vandenyje, tarp purš-

kiančių vilkikų, stveriasi slidžių inkarų, paskiri jūreiviai rūko nesibaigiančias cigaretes, atmatų prisirijusios žuvis sprunka į šalis, jis narstosi vienas ledinėje košėje, iškelia į viršų pagalbos prašančią ranką, tačiau jo batai sunkūs, jis grimzta, ir jo ranka tepagriebia gleivėtą inkaro grandinę, kad tuojau vėl ją paleistų.

– Žilvine, Žilvinėli! – sušunka ji South penktojoje.

Galimas dalykas, jis įkrito į fabriko kaminą, fabriku kaminai styro šalia, šitaip dažnai atsitinka. Ir ji sapnuodama skrajojo virš tūkstančių kaminų kiaurymių, krisdavo žemyn rėkdama ir pabUSDavo lyg keltuve, kuris staiga sustojo. Jis rangosi visu kūnu į viršų, plytos lygios ir slidžios kaip vilkikų inkarai, aukštai – mėnulio riekė, ant kurios jis sėdėjo, jo karštos numirėliškos rankos sutirpdė sucukrėjusią masę, ir jis turėjo nupulti kaip tas nusikaltęs angelas. Aukštyn, aukštyn, raumenys skauda net ir numirėliui. Jei jis nusitvers kamino briaunos ir pasikels kaip gimnastas – tolimesnė kelionė tėra vieni juokai. Vieni juokai skraidyti pražuvėliui. Tačiau plytos lygios ir slidžios, ir jis palengva smunka žemyn, apačioje yra deganti krosnis, naktinis darbininkas ką tik ją užkūrė.

– Žilvine, Žilvinėli! – šaukia ji pilnu balsu South penktojoje. Ir bėga šli-tiniuodama.

Nemaža girtų ir pavargusių moterų Brooklyne. Stovinėją italai ironiškai šypsosi, ukrainiečiai išspjauna įžeidžiantį keiksmą, ir senė lietuvė prašnabžda maldos sakinį. Ji nežino, kad senos pasakos nemiršta.

– Žilvine, Žilvinėli!

Ir moteris susiranda požeminę stotį.

6

Daug cemento suspaustame skvere. Šitas dangorėžiais įrėmintas dangus – lyg gilaus šulinio dugnas. Pastatė šulinį žemės paviršiuje. Suspaudė skverą bankais. Vaiski mėnulio šviesa kvepia artimo okeano vėsoma. Vakarinė tyla skamba brangiu krištolu kaip senuose rūmuose, kur daug durų ir skersvėjų. Skvero viduryje išdžiūvęs generolas sėdi ant raumeningo arklio. Laikas juodu apibars-tė žaliais pelėsių miltais.

– Žilvinėli...

Senas ir girtas negras smunka į požeminę skylę, pavargęs ir nusidėvėjęs Mefisto grįžta į savo tėviškę. Į šiltą ir jauką pragarą. Šitas suspaustas skveras tėra skaistykla, ir Mefisto buvo iškišęs galvą, o gal jis galėtų padėti sėdinčiam. Bet ji laukia. Nevalia gelbėti laukiančiųjų. Kai ji praras viską – taps išganyta. Zvimbija požeminiai gražtai, juokiasi darbą baigusios mergaitės, ant generolo peruko mylisi balandžiai.

– Žilvinėli...

7

...Pradžioje buvo Meilė. Žvaigždės – mylimų dukterų pirštai, rytmetinė rasa nupjautame šiene, paskutinis arfos tonas, pirmoji opijaus pypkė, žali obuoliai ant juodo aksomo, pašėlęs rogių švytėjimas gruodžio sniege.

Pievoje šoko išsidažę negrai, ir pilvoti tamtamai dundėjo: nebijokite tokios amžinybės, kuri gimė iš Meilės. Piramidės briauna slydo Kristus, o Jo lieknos kojos buvo it judą lotoso stiebai. Ir Tibeto lamos pasisodino Kristų sukryžiuotomis kojomis, ir tai buvo jų eilinė vakarienė...

8

Daug linksmų merginų Manhattano bankuose. Daug liūdnujų merginų Manhattano bankuose. Vienas klerkas velka sulaužytą koją iš Antrojo pasaulinio karo. Ir jie visi dirba per naktį, nes doleriai Manhattano bankuose. Ir jie grįžta iš ryto, kai daugelyje namų pabunda neišsimiegoję vyrai ir moterys. Ir jie klega grįždami, ir senas negras iškiša gyslotą ranką ir prašo:

– Padovanokite daimą⁴. Aš noriu važiuoti namo. Namu. Daimą, daimą.

Ir visokios merginos ir visokie klerkai praeina pro šalį. Užianti srovė nuteka į požeminę skylę. Į kanalizacijos vamzdį. O paskutinis lašas stabteli. Įspraudžia maloniai besišypsantiui negrui daimą į delną. Ir nuteka. Paskutinis lašas iš Beaver gatvės. Klerkas sulaužyta koja iš Antrojo pasaulinio karo.

9

...Duokite mudviem auksu išsiuvinėtą stulą⁵, duokite mudviem skriejantį žvilgsnį į gotiko aštrumus, į smailaviršūnes uolas, už kurių – tikras dangus. Suriškite mudviejų rankas, jūs, kurių mudu nematome, nes norime jūsų.

Duokite mudviem vaško varvėjimą iš riebių bažnytinių žvakių, baltą nuotakos išgąstį, juodą jaunavedžio drugį, duokite pačius žemiausius vargonų akordus, išprotėjusio pirklio brangenybių žarstymą, kvailas šypsenas, kuriomis priimami pasveikinimai, lakuotų batelių blizgėjimą, vakarinės saulės išnykimą, jeigu jūs esate ir galite – gražinkite mudviejų vestuves.

Štai dvi rankos. Vyriška ir moteriška. Suriškite jas taip, kad pavargtų sąnariai ir kraujas nustotų tekėjęs.

Angelai – sunkiais plunksnotais sparnais, angelai – padauginti litografijose, angelai – išbrauktieji iš sąrašo ir krintą į laimėtąją prarają, visi vaikų išsapanuotieji angelėliai, – suriškite mudviejų rankas.

Mudu prisiekiamė. Jis aštresnis už šviesos spindulio smigimą. Gražinkite paskutinį kartą mudviejų vestuves. Tokia yra mūsų malda, ir mudu galime pasirašyti savo krauju, čia, skvere, prie Beaver gatvės. Duokite, suriškite, duokite...

10

Mefisto įsikiša daimą į kišenę ir ateina. Jis ateina vilkdamas kojas, cementas čėža, Mefisto ateina iš lėto, jis nugali kiekvieną centimetrą, jis kovoja su šaligatviu – senas ir patyręs miesto alpinistas.

– Šalin tu! – šaukia moteris.

Rankos įsitveria suolelio atramos, ji drėgna ir lipni.

Visatoje (taip pat ir žemėje) nėra klaikumos ir siaubo. Tai rašytojų sugalvoti žodžiai. Tėra šaltis, kuris užlieja visa. Širdies tvaksėjimus, ironiškus smegenų vingius, raumenų jėgą, norą mirti. Ledinės ugnies banga – ji nuplauja žmogaus namelius, verandas ir terasas, sudegina rožes ir orchidėjas, o prinokę apelsinai išdžiūva lyg slyvų gniužulai, kuriuos pamiršo vaikai medžių viršūnėse. Mefisto sustoja.

– Aš negaliu pasiekti tavęs, – liūdnai sako jis. – Mano kojos – lyg suparaližuotos. Tu toli nuo manęs. Tūkstančiai milimetrų. Tūkstančiai amžinybių. Mus skiria atomai; jie išaštrinti lyg dinosauro dantys; jie sausi kaip smėlys dykumoje; jie nepraeinami lyg kryžių miškas. Aš tegaliu stovėti.

11

Lėktuvai krinta, sprogsta bombos, dega trobos, traukiniai virsta nuo plieninių tiltų į plienines upes, ir tada žmonės sukimba paskutiniajame glėby. Ledinės ugnies banga nuplauja suspaustą skverą, bet juodu palieka apsikabinę.

Kaip ramu dabar! Vėsoma. Nuo okeano. Vandens bangos dūžta į medinius prieplaukos šulus, apnuogina juos lyg senių dantis, nuo kurių nuslinko smege-nys. Paskui vėl užlieja, ir dantys vėl jauni ir stiprūs.

Mudu mylėsime dabar! Mudviem priklausau paprasti žodžiai. Tu, aš, man gera, apkabink mane stipriai, man gėda, aš myliu tave. Mudviem priklausau žolės ir gėlės, žvaigždės ir lietūs, senoviško klavesino sidabras, akrobato šuolis nuo trapecijos, vakariniai dūmai į mėlyną dangų, jaunos katės murksojimas išsiuvinėtoje pagalvėje, svirčių girgždėjimas, pirmoji komunija ir eilėraščiai, ir muzika, ir knygos, ir paveikslai – labai daug dalykų mudviem priklausau.

– Žilvine, Žilvinėli...

Yra plonutėliai mežginiai, juos rinko šimtmečiais; yra paukščiai, aktoriai ir moterys iš japoniškų graviūrų.

– Žilvine, Žilvinėli...

Yra seni ir sulinkę dievdirbiai, jų rankos kvėpia medumi ir kantrybe, o jų išdrožinėti Kristūs – trapūs ir laiminą.

– Žilvine, Žilvinėli...

Yra lieknos stirnos, jas baisia nori glostyti, ir gudrios pelės, jos šildosi po radiatoriais, yra kailis, aksomas, sniegas, lakas, samanų pušyne.

Yra pieno puta.

12

Senasis Mefisto kvatoja. Be garso. Kaip Šaliapinas⁶ antrajame „Fausto“ paveiksle.

– Aš galiu eiti. Galiu žengti į tave. Galiu mindžioti šituos atomus lyg išbarstytą cukrų, man patinka cemento čėžėjimas. Ir dabar tau belieka tik pasibučiuoti. Kartoju. Judviem belieka bučiuotis, tai vienintelė logiška išvada.

13

Suspaustas šitas skveras. Bankiniai dangorėžiai užgesino langus viršūnėse, Karpatai, Andai, Pirenėjai, galingų karalių statulos – apstojo susigūžusią erdvę. Nuo okeano ritasi miglos. Ištaršyti skudurai užkloja elektrinius žibintus, metalinės tvorelės smaigaliai įsibeda į juos, ir miglos pakimba lyg nusikaltę turkai, susmaigstyti ant kuolų senojo Istanbulo aikštėse. Miglos – senas ir malonus kunigas prie miršančiojo lovos, ir paskutiniu patepimu kvepia iš okeano išgaravusi drėgmė. Du numirėliai bučiuojasi.

Groja visi žemės stradivarijai⁷, nuo rudeninio medžio krinta geltonas lapas, zvimbia užklydusi bitė sodininko rankovėje, sula teka iš pradraskyto beržo, lipni sula kaip pašautojo kraujas. Du numirėliai bučiuojasi.

Tik ką gimusi Venus grąžo rankas, ji nori pakilti į dangų, jos basos kojos prilipo prie kriauklės perlamutro, margi drugiai nuo Amazonės krantų plevena aplink jos dieviškąją galvą, jie per silpni, kad ją nusineštų. Du numirėliai.

Mažoje koralų saloje eina berniukų procesija, jie apvilkti juodais akso-
mo drabužėliais, jų apykaklės baltos ir švarios, jų rankutėse – geltonos žvakės, nėra vėjo, liepsnelės styro lyg kelrodžiai kryžkelėse. Maža koralų sala palengva grimzta, procesija skęsta. Ji neturi vadovo, vadovas paklydo. Akvamarininės bangos užlieja visus, dar tebekyšo papurusios galvos, ir krinta į vandenį nenu-
laikomos žvakės, liepsnos sudryška, sušnypščia ir užgęsta. Mažoje koralų sa-
loje nuskendo pamaldžių berniukų procesija. Nėra procesijos, nėra. Liūdna. Liūdnai bučiuojasi numirėliai.

14

– Aš nieko nejaučiu, – sako moteris.

Ji atsikelia.

– Žilvinėli... Jei tu gyvas – pieno puta, jei negyvas – kraujo puta.

– Aš negyvas ir neturiu kraujo putos.

Ji stebi savo norą. Seną, brangų ir sutrūkusį porcelianą, kurio nevalia lies-
ti. Pribrinko raukšlės amžinojo Mefisto. Jis atsargiai iškiša juodą delną, ant jo
blizga nutrintas daimas 1915-ųjų metų gamybos.

– Tai yra mokestis už įėjimą. Reikia gerai išsimiegoti tiems, kurie viską
prarado. Ateis traukinys. Nusiveš. Sustos. Persėsime į kitą. Ir dar kartą. Pa-
siekime Brighton Beach. Dabar paplūdimys tuščias. Susirasime sauso medžio

ir sukursime ugnį. Laužą prie okeano. Sėdėsime smėlyje ir šildysimės. Prie
kaitrios ugnelės stingstančioje visatoje. Medis traškės kaip kadaise, ir ugnies
atspindžiai nudažys krauju vaškinus numirėlių skruostus. Tai yra vienintelė
galimybė. Logiška ir tiksli išvada.

Juodu pasisuka lyg pagal komandą, du ištikimi kareiviai, paleisti į atsargą.
Ir juodu eina. Į požeminę stotį, kuri vadinasi Bowling Green. Senas negras,
arba senas Mefisto. Moteris.

Ir tai panašu į invalidų eiseną. Tik nėra orkestro. Yra okeano vėsoma, gi-
lus šulinys, jis prikimštas miglų, cemento, cemento, cemento, cemento, bankų,
bankų, bankų, rudens, nakties, liūdnų numirėlių pasakų. Nėra pieno putos.
Nėra kraujo putos. Yra...

– Žilvinėli!

1951–1954

¹ Užtrauktukas (*angl.*). ² Kurganas – Rusijoje, Rytų Europoje paplitusi pilkapių forma. Kurga-
nuose buvo laidojami didikų kūnai su brangenybėmis, ginklais ir arkliais. ³ Erinijos – furijos,
keršto personifikacijos graikų mitologijoje. Jų galvas supo gyvatės, akys pasrūvusios krauju.
⁴ 10 centų monetą (*angl.*). ⁵ Stulà – katalikų dvasininkų apeiginė ilga plati juosta, užsideda-
ma ant kaklo. ⁶ Fiodoras Šaliapinas (1973–1938) – vienas garsiausių rusų operos dainininkų.
1934 m. jis gastroliavo Kaune, dainavo Mefistofelį Charles'o Gounod (1818–1893) operoje
„Faustas“. ⁷ Antonio Stradivari (1644–1737) – italų pasaulinio garso smuikų meistras. Čia:
smuikininkai.

1. Vaizdai skyla į dvi dalis – tikroviškus ir pakrikusios vaizduotės kuriamus košmarus. Kaip
pinasi skirtingi pasakojimo rakursai*? Kuo A. Škėmos poetika yra artima surrealisti-
niam*, kinematografiniam kalbėjimo būdui?
2. Ką novelės situacijos, įvaizdžiai atskleidžia apie egzistencinę joje vaizduojamos moters
būseną? Kokie svarbiausi teksto simboliniai, literatūriniai motyvai?
3. Kokią išeitį moteriai siūlo negras Mefistas? Kaip interpretuotumėte sakinį: „Medis traš-
kės kaip kadaise, ir ugnies atspindžiai nudažys krauju vaškinus numirėlių skruostus“?
4. Raskite urbanistinės aplinkos, miestiškos sąmonės paveikslus. Koks Amerikos didmies-
čio tikrovės atspindys išskyla novelėje?
5. Perskaitykite Algimanto Mackaus eilėraščių „Raudiškoji“, raskite jame sąsajų su Antano
Škėmos novele. Palyginkite eilėraščio subjekto būseną su novelės veikėjos. Suraskite
įrodymų, kad A. Škėma ir A. Mackus yra katastrofinės* pasaulėjautos kūrėjai.

Balta drobulė (ištrauka)

*Palaiminti idiotai, nes
jie yra laimingiausieji
žmonės žemėje.*

*Didžiausioji išmintis lyg
kvailumas; didžiausia
gražbylystė lyg mikčiojimas*

Lao Dzė

*Lapių vargonininkas mikčiojo
kalbėdamas, bet giedojo jis
gražiai.*

Iš žmonių pasakojimų

Ivadas

B. M. T. Broadway line¹. Ekspresas sustoja. Antanas Garšva išeina į peroną. Šešios iki keturių popiet. Jis žingsniuoja apytuščiu peronu. Dvi negrės žaliom sukniom stebi išeinančius. Garšva užtraukia škotiškų marškinių ziperį. Šąla rankų ir kojų pirštai, nors rugpjūčio mėnuo New Yorke. Jis lipa laiptais aukštyn. Blizga išblizginti mokasinai. Ant dešinio mažojo piršto – aukšinis žiedas, motinos dovana, senelės prisiminimas. Žiede išgraviruota: 1864 metai, sukilimo metai. Šviesiaplaukis bajoras pagarbiai suklypo prie moters kojų. Gal aš mirsiu, gerbiamoji ponia, jei žūsiu – paskutinieji mano žodžiai bus – aš jus myliu, atleiskite už drąsą, aš myliu tave...

Garšva eina požeminiu koridoriumi. Į 34-tąją gatvę. Vitrinose stovi manekenai. Kodėl neįrengia panoptikumų šitokiose vitrinose? Sakysim, vaškinis Napoleonas rymo užkišęs ranką už atlapo, o šalia jo – vaškinė mergaitė iš Bronxo. Suknios kaina tik dvidešimt keturi doleriai. Tik tik tik tik. Širdis per greit plaka. Noriu, kad sušiltų rankų ir kojų pirštai. Negerai šalti prieš darbą. Mano kišenėje tabletės. Tvarkoj. Daugelis genijų sirgo. Be glad you're neurotic. Knygą parašė Louis E. Bisch, M. D., Ph. D.² Du daktarai viename. Dvigubas Louis E. Bisch tvirtina: Aleksandras Didysis, Cezaris, Napoleonas, Michelangelo, Pascalis, Pope, Poe, O. Henry, Walt Whitmanas, Moljeras, Stevensonas – neurastenikai. Sąrašas įtikinąs. Pabaigoje: dr. L. E. Bisch ir Antanas Garšva.

Ir Antanas Garšva pasuka dešinėn. Vėl laiptai. Per daug laiptų, jie kartojasi. Siurrealizmas žlunga? Tegul. Aš pamatysiu šventos Onos bažnyčią Washington skvere (tesiuanta Napoleonas, norėjęs ją perkelti į Paryžių), ir

į vidų įeis dailios vienuolės su geltonom žvakėm nekaltose rankose. Elena matė, kaip iš Vilniaus 1941 metais vienuoles vežė bolševikai. Jas vežė nuvalkiotame sunkvežimukyje, toji gatvė nelygiai išgrįsta, sunkvežimukas kratė, ir stačios vienuolės griuvinėjo, jos nebuvo sportininkės. Kampuose stovėjo sargybiniai ir šautuvų buožėmis stumdė ant jų virstančias vienuoles. Vienai jie praskėlė kaktą, ir vienuolė nenušluostė kraujo, gal ji neturėjo nosinės.

Antanas Garšva, pro *Gimbels* konfekciono stiklines duris išeina į gatvę. Jis prilaiko duris, kol prasmunka šlakuota mergina, krūtys aiškiai dirbtinės, šešiasdešimt septyni centai pora. Jis jos nebematys. Elena – jis jos nebematys. Elena, aš tau padovanosiu karneolio žiedą ir užmirštą tramvajaus vagoną Queens aikštėje. Elena, tu man nulipdysi bajoro galvą, ji namo karnize, Pylimo gatvėje, Vilniuje. Elena... nenorėk, kad verkčiau.

Antanas Garšva eina trisdešimt ketvirtąja. Į savąjį hotelį. Štai užkandinė. 7 up³, coca-cola, sendvičiai su kumpiu, sūriu; itališki su saločiais. Štai krautuvė. Stiprūs batai iš Anglijos, languotos kojines. Elena, tau padovanosiu kojines. Tu nesi tvarkinga, tu kreivai užmauni kojines, siūlė nususukusi, numauk jas, numauk. Aš pats užmausiu nupirktąsias. Stangriai. Elena, man patinka kartoti tavo vardą. Prancūziško valso tempu. Ele na Ele na Ele na Ele na Ele na a. Truputėlis gaudulio, truputėlis skonio, esprit⁴. Pangloss buvo metaphysicotheologicocosmonigologijos profesorius. Akmenys reikalingi tvirtovėms statyti, skelbė jis. Keliai yra susisiekimo priemonė, skelbė vienas susisiekimo ministeris. Tavo vardas reikalingas tave prisiminti. Viskas išmintinga. Noriu vėl bučiuoti tave. Išmintingai. Tik į lūpas, tik į lūpas. Aš nubrėšiu magišką kreidą Tristano ir Izoldos kardą ant tavo kaklo. Žemiau kaklo tavęs nebučiuosiu. Tik tik, tik tik. Dėkui Dievui, jau nebešąla rankų ir kojų pirštai. Ele na Ele na Ele na Ele na Ele na a. Štai ir mano hotelis.

Antanas Garšva įeina pro duris for employees, jis mosteli ranka watchmanui⁵ stiklinėje būdelėje, jis ištraukia iš juodos lentos baltą kortelę. Kortelėje – pavardė, elevator operator⁶, dienos, valandos. Cakt, išpūnčiuoja laikrodis metalinėje dėžutėje. Keturios valandos ir viena minutė. Širdis tik, laikrodis cakt. Watchmenai vaikščioja naktimis, pasikabinę ant pilvų laikrodžius odinėse makštyse ir pūnčiuoja laiką. Hotelio užkampiuose įmontuoti plieniniai stiebeliai. Cakt – išpūnčiuota. Laikrodis lyg kekšė, vaikščiojanti per namus. Po dviejų valandų watchmanas gali surūkyti cigaretę, ir laikrodis ilsisi ant jo nudribusio pilvo. Mano pilies miręs saulės laikrodis miega ant smėlio – rašo lietuvis poetas.

Antanas Garšva lipa laiptais žemyn į rūsį. Jis sutinka negra, kuriam ledams gaminti mašina nutraukė dešiniąją ranką iki alkūnės. Negras klausia:

„Kaip gyveni?“

Garšva atsako:

„Gerai, o tu?“

Negras neatsako ir lipa į viršų. Vieną kartą jis staiga pajuto karštį, ranka

nukrito ant ledo gabalo, turbūt, ranka sušildė ledą. Šis negras – fanatikas. Ledui paaukoti nuosavą ranką? Herojiškas žygis. Negrui moka dolerį ir keturiolika centų per valandą.

Antanas Garšva eina rūsio koridoriais. Pasieniais išrikiuotos skardinės statinės. Šildomieji vamzdžiai išrangyti lubose. Jie pasiekiami ranka. Nėra reikalo. Pirštai šilti. Kraujo transfuziją atliko pats organizmas. Leonardo da Vinci be reikalo domėjosi anatomija. Geriau jis būtų nutapęs dar vieną Paskutinę vakarienę, ant drobės vakarienė nepelytų. Geriau aš būčiau nenuėjęs į taverną ir nekalbėjęs su simpatingu Elenos vyru.

*Kad įmanyčiau,
Pusiau dalyčiau
Žalių raštų žiurstelius.*

Antanas Garšva įeina į nusirengiamąjį patalpą. Jis junta pažįstamą smarvę. Pirmame ruime – išeinamoji. Tik pertvarėlėmis atidalytos sėdynės, ir jei gretimojoje tupi kaimynas, matai jo batus ir nustumusias kelnes. Čia pat praustuvai ir veidrodžiai. Hotelio instrukcijose pažymėta: tarnautojas privalo būti švarus ir glotniai susišukavęs. Uždrausta nepaklusni poeto garbana. Dar uždrausti geltoni batai ir rūkymas tose patalpose, kuriose sutinkami hotelio lankytojai. Aš prisimenu senelio kapeliono žodžius mums, vaikučiams. „Štai pavyzdys se. Vaikutis se, gražutis se, švarutis se, nusiprausęs se“. O, kaip mes neapkentėm pirmojo mokinio!

„Ko toks liūdnas šiandien, Tony?“, klausia keltuvininkas Joe. Jis stambus ir rausvas vaikinys. Jis sėdi ant suolo ir sklaido „Fausto“ klavyrą. Jis mokosi dainuoti baritonu.

„Aš turiu apleisti jau...“, sudainuoja Antanas Garšva.

„Šitai prasideda lietuviškai Valentino arija.“

„Muzikali kalba“, sako Joe.

„Štai ir esu lietuvių tautos ambasadorius“, galvoja Garšva.

Dešinėje – durų anga ir anapus žalios spintelės drabužiams. Antanas Garšva atrakina savąją ir atitraukia škotiškų marškinių ziperį. Jis nusirengia iš lėto. Valandėlę jis vienas. Jei nebūtų Vilniaus, Elena nepasakotų apie jį. Jei nekybotų sienoje moteris (jos rankoje smuikas lyg maldaknygė, jos plaukai palaidi ir mėlyni), aš nekalbėčiau apie ją. Ir aš neišgirsčiau legendos apie klavesiną ir nebūčiau tardomas teisėjų. Ein alltäglicher Vorgang, A hat mit B aus H ein wichtiges Geschäft abzuschliessen...⁷ ir taip toliau. Trikampis: žmona, meilužis, vyras. Sulietuvėjęs aktorius mostelėjo rankute ir ištare „Buridano asile“: „Esu meilužis!“ Kas man yra šiandien? Vaizdas seka vaizdą. Gal praryti tabletę? Šiandien sekmadienis, šiandien sunki darbo diena.

Antanas Garšva nukabina keltuvininko uniformą. Mėlynas kelnes su

raudona siūle ir burokinės spalvos švarką su mėlynais atlapais, „auksinėmis“ sagomis, pintais antpečiais. Švarko atlapų kampuose blizga numeriai. 87 iš kairės, 87 iš dešinės. Jei svečias nepatenkintas keltuvininku, jis gali, prisiminęs numerį, įskūsti jį starteriui⁸. „87 kalės vaikas, 87 užkėlė mane keturiais aukštais aukščiau, 87, 87, 87, aš sugaišau dvi minutes šioje dėžėje, prakeiktas kalės vaikas 87!“ Smagu kolyti skaičių. Smagu operuoti skaičiais. 24 035 į Sibirą. Smagu. 47 žuvo lėktuvo katastrofoje. Smagu. Parduotos 7 038 456 adatos. Smagu. Šiąnakt Mister X buvo laimingas 3 kartus. Smagu. Šiandien Miss Y mirė 1 kartą. Smagu. Šiuo metu esu vienas ir prarysiu vieną tabletę. Ir man bus smagiau. Antanas Garšva susiranda kelnių kišenaitėje geltoną ir pailgą celiulioido šovinėlį ir praryja jį. Jis sėda ant pamestos dėžės ir laukia. Tik tik, tik tik – mano širdis. Mano smegenyse, mano gyslose, mano svajonėje.

*Lineliai, liniukai,
Lino žiedas, ai tūto,
Lino žiedas, ratuto –
Linoji, linoji, tūto!
Lino žiedas, ai ratuto!*

Daktaras Ignas mėgsta lietuvių liaudies dainas. Jis cituoja posmus peršviesdamas ligonį, badydamas jį švirkšto adata, rašydamas receptą, spausdamas ranką. „Lino žiedas, ai ratuto, tikėsimės, jūs ateisite sveikesnis ketvirtadienį.“ Liaudies dainų pamėgimą daktarui Ignui įkvėpė Garšva vokiečių Kaune. Daktaras Ignas ir pats sukuria kokį eilėrašį, belaukdamas pacientų. Jis ilgai tariasi su Garšva dėl kiekvienos strofos. Jo apskritas veidelis sušvinta merginos rausvumu, kai jis išgirsta komplimentą. Jo eilėraščiai nepretenzingi, eilėraščiai sau. Daktaras Ignas jų nespausdina. Jis skaito juos Garšvai ir savo tėvui, kuris vos paskaito laikraščius.

Antanas Garšva aplankė daktarą Igną prieš dvi savaites. Ir vėl šonkauliais rentgene; vėl išsibraižo širdies zigagai slenkančioje juostoje; ir vėl nuoga ranka apvyniojama guma; ir pakyla gyvojo sidabro stulpelis iki kraujo nuspręsto skaičiaus; ir vėl stebimos akys.

„Vai tu, rugeli, vai tu siūbuonėli“, tarė daktaras Ignas, kai juodu susėdo kabinete, prie rašomojo stalo, vienas priešais antrą. Antanas Garšva laukė sprendimo. Daktaras Ignas tylėjo. Jo angeliška galvutė nusviro, spindėjo geltoni plaukai ant plačios kaukolės, dvi liūdnos raukšlės nubėgo pagal nosį, ir raginių akinių veidrodžiuose atsispindėjo subizantintas Garšvos veidas. Tyloje rūko cigaretės. Supilkėjo spalvoti pieštukai, sukaišioti į beisbolo sviedinėlio imitaciją.

„Laukiu tavo naujo eilėraščio“, tarė Antanas Garšva. Daktaras Ignas nusisėmė raginius akinius ir padėjo juos ant receptų knygutės. Jis mirkčiojo kaip ir daugelis trumparegių.

„Aš neparašiau“, tarė jis liūdnai.

„Kodėl?“

„Ar tu galėtumei nedirbti kurį laiką?“, paklausė daktaras Ignas.

„Ar reikalas rimtas?“, paklausė Garšva.

„Nėra tragiškas, bet...“

„...bet aš pareinu ant dvaro ir sutinku močiutę su dviem šviesiom žvakelėm“, garsiai prisiminė Garšva. Ir tyliajame prisiminime grįžo vasaros vakaras, ežeras, geltonos vandens lelijos, tolstąs karvių baubimas, nudegusios Jonės kojos baltais bateliais ir daina dar iš toliau. Vakaras Lietuvos užkampyje, kurio turtingiausias gyventojas buvo žydas Milleris, pardavinėjęs sardines iš Kauno.

„Gali precizuoti?“

„Nėra taip tragiška. Ateik poryt, apžiūrėsiu tave dar kartą ir precizuosiu. Jei tavo piniginiai reikalai prasti, aš padėsiu.“

Daktaro Igno galva dar labiau nusviro ant krūtinės.

„Norėčiau dirbti iki trečiadienio. Būtų apvalus čekis“, tarė Antanas Garšva.

„Bandyk, bet būtinai ateik poryt.“

Garšva pakilo ir nuėjo į duris. Prie durų juodu spustelėjo rankas.

„Ulioj, bite, ulioj, kadijėle!“, tarė Garšva.

„Bičiute, bitele – kadijo! Laukiu tavęs poryt“, atsakė daktaras Ignas.

Dabar Garšva žvilgterį į rankinį laikrodį. Penkiolika minučių iki starto. Nėra taip tragiška? Nėra tragedijų situose metuose. Užsilikusiuose New Yorko teatruose rodomos pjesės ir komedijos. Koturnai rodomi muziejuose. Drabužių spintelėje kybo škotiški marškiniai ir rudos kelnės. Sumodernintas Johann Strauss – ši keltuvinininko uniforma. Operetinėje uniformoje gali susirgti žmogus, kurio numeris 87. Aš nenuėjau poryt pas daktarą Igną. Kitą dieną iškviečiau telefonu Elenos vyrą, ir mudu susitikome Stevenso taverneje. Gal man spjauti į darbą, nusivilkti uniformą ir aplankyti daktarą Igną? Man nejauku. Nusilupusių spintelės durų kontūrai lyg milžiniška ausis. Kas uždraudė siurrealizmą lietuvių literatūroje? Gal Mažvydas? Kaukus, Žemėpatis ir Lauksargus pameskiet, imkiet mane ir skaitykiet. Negaliu nusivilkti uniformos. Esu lietuvis kaukas iš Johann Strausso operetės. Imkiet mane ir numarinkiet, ir tatai marindami permanykiet. Nėra tragedijų situose metuose. Yra nusilupinėjusios spintelės durys, dėžė nuo coca-cola, keliolika minučių iki starto. Tik, tik, tik tik – mano smilkinyse, mano gyslose, mano svajonėje. Imkiet mane, bičiute, bitele, kadijo! Celiulioido šovinėlis ištirpo, kartūs milteliai apkutojo smegenis. Jau ir ramiau, jau ir smagiau 87-jam. Skaičių apvožė cheminiu gaubtu. Elena, aš nepadovanosiu tau karneolio žiedo ir užmiršto vagono Queens aikštėje. Elena, man vis tiek, tuoj bus visiškai vis tiek.

1

[...]

* * *

Penkios minutės iki starto. Antanas Garšva palieka dėžutę. Jis žiūri į veidrodį. Baritonas dingo. Veidas nėra tapybinis. Bet yra žymės. Žali ruožai pagal nosį. Bet mano akys juda, aš jaučiuosi ne per blogiausiai. Elgreikiškasis kardinolas ne konkurentas. Jo rūbo raudonumas nykesnis nei mano uniformos. Aš pralinksmėjau, ir man neberūpi eleniškoji atmosfera. Kvapap? Elenos ar kurios kitos moters – koks skirtumas pagaliau? Ir siūbavimas.

Antanas Garšva eina koridorium į „Back“ keltuvą¹⁰. Ir siūbavimas. Tada kvapas aitrus ir nebesvarbus veidas. Kvapas, šlykštus kirpyklos tarnautojams kvapas: pudra, plaukų tepalai, sprandų prakaitas. Tu nesi mano mylimoji. Tu esi paklusnus ir dvokiąs siūbavimas. Aš niekinu tavo gyvulišką patrauklumą. Tu esi sumažinta išeinamosios sėdynė. Tu užmiršta. Nors ir stuksenai į duris ir daužei jas kumščiais. Tu tapai sulyginta su visomis moterimis, nes esu senbernis, kuris pasirenka kvaištelėjusias ponias mieliau nei gatvines. Aš atsargus. Izolda? Aš tik poetas. Ir tu esi medžiaga mano naujiems eilėraščiams. Apie Vilnių. Rašysiu elegantiškas legendas. Apie Vilnių. Aš nebekartosiu tavo vardo. Prancūziško valso tempu. Zola tempu. Na na na, na na na, na na na, na na naa. Elena, jau dvi savaites neturėjau tavęs.

Antanas Garšva kyla į viršų. „Back“ keltuve susigrūdimas. Negrės baltais chalatais; puertorikiečiai išstatuiruotomis rankomis; room service man¹¹, jo žalios uniformos rankogalyje – penkios auksinės žvaigždės. Po penkerių metų jis įgyja garbę įsisiūti žvaigždę. Nepavadintas žvaigždynas žėri žaliame rankogalyje. Room service man keliuose kliuksi vanduo. Kai jis pasitrauks, į jo vietą išoks tebeguvus vokietis su dviem žvaigždėm. Antanas Garšva jau viršuje. Siaurame koridoriuje jis išpunčiuoja dar vieną korteliukę: tikslus laikas, dvi minutės iki starto. Jis praveria duris.

Aštuoniamilijoninė niujorkinė didybė telpa main floor lobby¹². Architektas sulipdė pavyzdinį maketą turistams. Gelžbetoninė, urbanistinė apoteozė šitoje matematiškai išplanuotoje salėje, ją prilaiko kvadratinės kolonos, tamsiai raudonas dažas siūlo hotelio rimumą, tos pačios spalvos kilimas nebijo degančių nuorūkų, raudona cerata aptraukti foteliai sustatyti lyg gydytojų laukiamajame, kur kabinetuose šimtai gydytojų tiria, operuoja, marina. Šviečia matinės lempos, o vamzdeliai su „saulės šviesa“ nudažo lankytojų veidus Juozapato pakalnės prisikėlimu. Salės viduryje stovi nuodingai žalias Plymouthas, jį galima laimėti įmetus kvoterinį kuponą į urną, šalia kurios sėdi pagal brangiausių šunų pavyzdį nukirpta ir sufrizuota labai linksma panelė, nuo valandinių šypsenų jai skauda skruostų raumenys, ir jos dešimtdolerinio

žiedo akutėje atsispindi violetinis lubų gipsas. Mėlynieji kapitonai – sulaižyti, išpešiotais antakiais, garantuotu gebėjimu pažinti klientą, vaikščioja vergiškai išdidūs, kai pro šalį prabėga juodasis menedžierius, plinkas ir akylus, su uniforminiu baltu gvazdiku šilkinio atlapo kilpelėje. *Café rouge* šįvakar groja žinomasis „bandas“¹³, taip pažymėta įrėmintuose plakatuose, rausvame fone; gaidos – kojūakai nužingsniuoti aplink prancūziškąjį pavadinimą, aplink per trafaretą nubraižytas raides.

Dešinėje lobby pusėje – pertvaros iš politūruoto medžio, ir už jų bal-tmarškiniai – short cut, brush cut, regular cut¹⁴ – klerkai ir tamsiasuknės merginos, begaliniai paslaugūs klientūrai ir įnirtę ant kaimyno, kodėl jis neleido pasinaudoti rašomąja mašinėle. 1843 kriukeliai raktams įmontuoti už šlakuotojo klerko nugaros. Tiek kambarių hotelyje. Šalimais, fikusių ir laurų gojelyje, stovi, lyg numauta iš medinės bažnyčios, ambona¹⁵, ir pats elegantiškiausias kapitonas (žili plaukai paausiuose, smaili nosis, raudonos nuo kramtymo lūpos) dengtu bosu per metalinį mikrofoną kviečia reikalaujamus. Miss Alison laukia misterio Crampton, būkite malonus, misterio Crampton, būkite malonus, miss Alison jūsų laukia!

Kairėje lobby pusėje – krautuvės. Pirmosios vitrina prigrūsta suvenyrų. Greta stovi kinų mandarinai ir japonų geišos – užsigrimavę ir persirengę europiečiai, sufalsifikuoti Tolimųjų Rytų personažai iš nemirtingos operos „Madam Butterfly“; „vokiškieji“ moliniai ašotėliaialui, priraizgyti suparodijuotais Halsais ir Düreriais; olandiškosios kepuraitės – suamerikonėjusio olando atsidūsėjimai; nulakuotas molis – negriškos kaukės, kurias išvydęs, homeriškai nusikvatotų bet kuris negras iš Kongo arba Sudano; indėniškų raštų staltiesės, stropiai išaustos moderniausiomis staklėmis; begalė porceliano niekučių. Toliau – vyrų reikmenų vitrina. Kiekvienuose marškiniuose, kaklaraištyje, kelnaitėse arba suspensorijuje įsiūta hotelio emblema: prasižiojęs liūtas, kiek primenąs angliškąjį, ir pavadinimas. Toks pat liūtas įsiūtas kaimynystėje – moteriškuose dalykėliuose. Hotelio pasididžiavimas – laikrodžių vitrina lobby centre. Juos bestebint apima paprastumo panika: labai kuklus laikrodis-brasletas kainuoja tūkstantį dolerių, labai smulki moteriška perlų koljė, perlamutriniai auskarai, vos įžiūrimi žiedeliai nusagstyti žaižaruojančiais briliantais.

Main floor lobby surandama drugstore¹⁶. Joje skanūs pyragaičiai su žuvis paštetu. Main floor lobby surandama coffee-shop¹⁷ neturtingesnei klientūrai: senyva pardavėja ryt bus atleista, ji kramtė gumą darbo metu, ir tai įsidėmėjo menedžieriaus asistentas. Main floor lobby surandamas laikraščių ir rūkalų kioskas, plikas ir pilkas savininkas švilpauja fleita sekmadieniais, jis priklauso sektai, kuri teturi 800 narių. Main floor lobby, palypėjus laiptais žemyn, talpus restoranas ir importuotų vynų pavyzdiniai buteliai, sudėlioti ant granitinio pastovo lyg įvairiaspalvės žvakutės padidintame torte. Main floor

lobby galima nusikirpti, išsivalyti batus, praleisti valandėlę pas „Ladies“ ar „Gentlemen“, maloniai besišnekučiuojant su simpatingu negru ar negre, kurių oda išryškina baltutėlius rankšluosčius. Čia galima nusipirkti cigarečių ir iš vaikščiojančios su prikabintu padėklų merginos, jos suknelė giliai įkirpta ir, jei labai skubu, ji pakvies savo draugę, pardavinėjančią save taip, tarytum tai būtų pavasarinis išpardavimas. Čia galima atlikti įvairiausias pinigines operacijas ir net išėiti iš proto, patyręs daktaras atzvimbs iš dešimtojo aukšto.

Nuolatinį lobby ritmą pjausto raudoni bellmenai¹⁸; jie puola atvykstančiųjų ir išvykstančiųjų lagaminus, jie užkalba svečius, jei pastarieji pageidauja plepumo; jie diskretiškai tyli, jei atvykėlis tylus; dažnas jų psichologijoje ne mažiau išmano už dažną psichoanalitiką. Labai sunku pakliūti į bellmenus. Panašiai, kaip į Prancūzų Akademiją. Nebent kuris pasitraukia ar miršta. Ištreniruotas bellmenas surenka arbatpinigių iki šimto dolerių per savaitę.

Viena minutė iki starto. Antanas Garšva eina ir stebi save veidrodžiuose. Štai Garšva, štai Garšva, štai 87-tasis. Aš įsigijau naują herbą. Mano genealogijos medis išsišakojo. Mano motinos herbe stačia žuvis: ne tai karpis, ne tai karosas. Prasižiojęs liūtas surijo pašvinkusią žuvį. Tegyvuoja svetimtaučių virškinimas. Tegyvuoja suparaližuota Anglija, kuri reinkarnavosi į žuvies ir liūto hibridą. Tegyvuoja greipfrutas ir hidrogeninės bombos elementų susijungimas prieš sprogimą. Tegyvuoja mano poilsio valandos. Amerikoniškasis idealas. Ir rūkas. Jūs negalite priartėti. Jūs – hotelio svečiai, menedžierius ir starteris. Net starteris. Paskutinis veidrodis. Paskutinį kartą žvilgterk į save, Antanai Garšva. Tu staiga, gal per apsirikimą, panašus į savo tėvą.

Kviestieji arbatai su žemuogių uogiene sakydavo: „Laaabai panašus į motiną! Apsisuk, Antanukai. Iš tikrųjų – kopija!“ Jeigu tau išpraustų į rankas smuiką, tau pritiktų groti Wieniawskio čigoniškąsias variacijas. Mano draugas baritonas Joe jau laukia. Ir mano draugas girtuoklis Stanley laukia.

Antanas Garšva atsiduria talpiame lobby įdubime, kurio abiejose pusėse keltuvai. Šeši iš kairės, šeši iš dešinės. Kairėje – lokalai. Jie tepakyla iki dešimto aukšto, stabtelėdami kiekviename, ir grįžta. Dešinėje – ekspresai. Jie pirmą kartą stabteli dešimtame, ir aukščiau kiekviename, o aštuonioliktas aukštas – aukščiausiasis. Hotelio keltuvai Westinghouse sistemos, jie automatiški. Lobby įdubimo sienose įmontuotos signalinės mašinos, žalia ir raudona šviesa reguliuoja keltuvų judėjimą. Panašiai kaip gatvių sankryžose. Lobby įdubimą užbaigia gėlių krautuvės vitrina. Už iššveisto stiklo – rožės, gladiolės, rododendronai, gvazdikai, azalijos, oranžerijiniai lapai, kuriuos puošia baltos ir raudonos gyslės, žmogaus nervų ir kraujo audinys anatominiame atlase.

Prie gėlių vitrinos naujos keltuvinių pamainos laukia starteris. Aukštas airis mėlyna uniforma, sergąs skilvio žaizda, ūmus ir vikrus, netikėtai užsi liepsnojęs jam pačiam neaiškiu pykčiu. Jis surenka korteles ir paskiria keltuvus.

„Devintasis, Tony“, sako jis, paduodamas baltas pirštines. Virš keltuvo –

skaičiai ir strėlės. Antanas Garšva laukia nusileidžiančio draugo. 12 – rodo strėlė, stop, žemyn, vienuoliktame nesustota. Tuoju devintasis atzvimbs į lobby. Štai ir užsimoviau chirurgines pirštines. Pasislėpė senelės žiedas iš sukilimo laikų. Gerbiamoji ponis, tu keista, man nebesvarbi Elena. Esu svajotojas kaip ir mano tėvas. Esu lietuvis kaukas didžiausiame New Yorko hotelyje. Vien keturiasdešimt keltuvininkų. Devintasis atskrenda. Durys atsidaro. Septyni keleiviai nuteka. Mažasis italas sako:

„Šiandien vienas girtas kvailys įbruko man dolerį. Tu turi savo raudoną¹⁹: Good bye, Tony.“

„Good bye.“

Garšva įeina į poliruotą vidų. Į dėžutę galvijams, šitaip pakrikštijo keltuvus keltuvininkai.

[...]

¹ Viena iš Niujorko požeminio geležinkelio linijų. ² Medicinos daktaras (*Medicinae Doctor*), filosofijos daktaras (*Philosophiae Doctor*). ³ Čia: populiaraus limonado pavadinimas. ⁴ Gyvas protas, sąmojis (pranc.). ⁵ Sargui, budėtoji (*angl.*). ⁶ Liftininkas (*angl.*). ⁷ „Kasdienišką dalyką. A su B iš H reikia sudaryti svarbų sandėrį“ (*vok.*). ⁸ Dispečeriui (*angl.*). ⁹ Čia: patikslinti. ¹⁰ Tarnybinis liftas personalui. ¹¹ Valytojas, patarnautojas viešbučio kambariuose (*angl.*). ¹² Pagrindinis vestibulis (*angl.*). ¹³ Orkestras (*angl.*). ¹⁴ Trumpas kirpimas, kirpimas „ežiuku“, įprastas kirpimas (*angl.*). ¹⁵ Ambonà – sakykla. ¹⁶ Vaistinė (*angl.*). ¹⁷ Kavinukė (*angl.*). ¹⁸ Pasiuntiniai (*angl.*). ¹⁹ Čia: uždarbį: šnekamąja kalba Amerikoje „red“ reiškia skatiką, pinigą.

A. Škėma, aktorius profesionalas, yra ir vienas iš lietuvių modernistinės dramaturgijos pradininkų. Nors dramatis jo palikimas ir nėra gausus (devynios pjesės), tačiau jis priklauso išeivijos dramaturgijos viršūnei. Egzistencinio katastrofizmo būsenas, kurių atspindys toks ryškus prozos kūriniuose, įtvirtina ir draminiai tekstai, tik juose gal atviriau formuluojamos idėjos, nuodugniau svarstomos sudėtingos filosofijos, dorovės problemos. Čia pateikiamas vienas iš paskutinių A. Škėmos kūrinių „Kalėdų vaizdelis“ – išplėtotas dramatis romano *Baltoji drobulė* epizodas (žr. t. I, p. 320–325), kuriame matyti ir bendrieji paties autoriaus dramatinės kūrybos, ir modernistinės dramaturgijos bruožai:

- pjesei būdinga keliaplotmė simbolinė, parabolinė* sandara;
- sudėtinga iliuzijos ir tikrovės santykio problema;
- kaukės ir veido (veikėjo) priešinio funkcijos;
- šokiravimo elementai; gausios nuorodos į Biblijos ir kultūros kontekstus;
- scenos ir salės ribos peržengimas;
- „teatras teatre“.

Kalėdų vaizdelis

Veikia pasirodymo tvarka

STEVENS
SKAIDRA
ŽMOGYSTA
MAGDALENA
DANGUOLĖ
PANAŠUS
VADOVAS

Mažas Brooklyno tavernos vidus. Apskritas baras, už kurio buteliai ir veidrodžiai. Palubėje kabo kalėdinių senių galvų girlianda, įvairiais šventiniais dzinguliuokais papuošta. Keletas galvų užmaustyta ant butelių. Raudona cerata aptrauktos aukštos kėdės, ir pora staliukų užtiesti rausvomis languotomis staltiesėmis. Sienoje kabo apskritas laikrodis su romėnišku ciferblatu. Kampe stovi grojamoji mašina. Šone dvi išvietės su užrašais „Ladies“ ir „Gentlemen“. Durys į lauką.

Rytas. Darbo diena prieš pat Kalėdas. Už baro rymo STEVENS ir skaito News. Jis nusipenėjęs, patenkintu savimi veidu, apie 60 metų amžiaus. Kurį laiką tylą, suardoma News čezėjimo. Tada sieninis laikrodis išmuša 10. STEVENS pamaldžiai stebi laikrodžio mušimą. Pro duris įeina SKAIDRA, dar dailus, lengvaatlečio sudėjimo, bet jau linkerėjęs 40 metų vyras

SKAIDRA. Labas rytas, misteris Stevens.

STEVENS. Labas rytas, misteris Skaidra. Seniai bebuvai.

1. Kaip ištraukose pinasi skirtingi pasakojimo rakursai? Kaip kinta pasakotojas ir pasakojamų įvykių laikas? Suraskite teiginių įrodyti, kad A. Škėmos romano stilistika artima sąmonės srauto literatūrai.
2. Suraskite urbanistinės aplinkos, miestiškos sąmonės paveikslus. Kaip miestas vertinamas? Kokiais įvaizdžiais perteikiamas miesto – moderniosios civilizacijos aplinkos – vaizdas?
3. Ištraukose gausu literatūrinių ir kultūrinių nuorodų, kurios supinamos su kasdieno gyvenimo vaizdais. Kaip jomis atsiskleidžia psichologinis Antano Garšvos portretas? Apibūdinkite veikėjo jausmus, sąmonės būseną. Kokie vaizdai, situacijos, įvaizdžiai atskleidžia egzistencinę veikėjo jauseną? Kuo ji artima „absurdo žmogaus“ jausenai?

SKAIDRA. Dvi savaites berods?

STEVENS. Berods.

SKAIDRA *sėda už baro, STEVENS tiesia ranką į „Four Roses“ butelį.*

SKAIDRA. Neuostysiu rožių. Šiandien esu alergiškas gėlėms. (STEVENS *palieka butelį. Klausiamai žiūri*) Ką nors galingesnio. Aš manau, „Baltąjį arklį“.

STEVENS (*pildamas gėrimą*). Ar kokia gera žinia, jei geri scotch? Sumaišyti?

SKAIDRA. Gera žinia, sakai? Sumaišyti. Galimas daiktas. (*Geria iš lėto. STEVENS vėl čėžina laikraštį*)

STEVENS. Well motina užsmagė paduška trijų metų vaikelį, o pati išsko pro langą iš ketvirtojo aukšto. Tai atsitiko Bronxe.

SKAIDRA. Tolokai. Čia niekas neiššoks iš bet kurio aukšto. (STEVENS *klausiamai žiūri*) Manau, iš pastato priešais. Langai užtvirti pinučiais. Neįmanoma.

STEVENS (*pasilenkia ties SKAIDRA. Labai atsargiai*). Tu buvai?

SKAIDRA. Dvi savaites berods. Mane paleido. Nepavojingas.

STEVENS (*lengvai atsidūsta*). O!

SKAIDRA (*nusijuokia*). Išsigandai?

STEVENS (*ramiai*). Well – tokių kostiumierių ir daugiau pasitaiko –

SKAIDRA. – aš žinau –

STEVENS. – todėl, supranti, reikia saugotis. (*Apveda ranka aplinkui, lyg rodydamas inventorių*)

SKAIDRA *išsitraukia piniginę, išsiima banknotą, padeda ant baro. STEVENS nueina prie kasos, rankena klekteri, jis atneša grąžą*

STEVENS. Vienas bandė pasikarti pas džentelmenus.

SKAIDRA. Nepasisekė?

STEVENS. Durnas. Ten lubos per žemos.

SKAIDRA (*po didelio gurgšnio*). Aš čia laikiu vieno kostiumerio. Jis sakėsi ateisias tarp dešimtos ir vienuoliktos.

STEVENS. Lauki savo žmonos?

SKAIDRA. Iš kur tu žinai?

STEVENS (*susirūpinęs stiklinėmis*). Well – aš spėju sau.

SKAIDRA. Nemeluok. Danguolė taip sau nesivalkioja po tavernas. Kada ji čia buvo?

STEVENS. Well – aš tikrai neatsimenu. Pereitą savaitę berods.

SKAIDRA. Ji lankė mane pereitą ketvirtadienį. Taigi ketvirtadienį, ar ne?

STEVENS (*labai rūpestingai šluostydamas stiklinę*). Ketvirtadienį.

SKAIDRA. Su kuo? (STEVENS *pasisuka, eina į šalį*) Klausyk, Stevens. Aš tau pasakysiu. Jis plačių pečių, tamsiais plaukais, mėlynom akim, dažniausiai dėvi pilkus kostiumus ir sportinius marškinius, kerpasi trumpai, plaukai susišiaušę, smakras atsikišęs. (Šypteli) Jis panašus į kentaurą ir smarkiai apžėlęs.

Plaukai lipa pro apikaklę.

STEVENS. Tu sakai – centauers?²

SKAIDRA. Kentauras – netikras gyvulys, kuris ganėsi pas senovės graikus. Jis tikras gyvulys, atsiprašau, inžinierius, kuris ganosi pas amerikiečius. Apie ką juodu kalbėjo? (STEVENS *sukinėjasi už baro*) Aš pažįstu tave, Stevens. Turi fantastišką klausą. Ši dėžė (*rodo grojamąją mašiną*) gali kaukti visu balsu, ir tu vis vien girdėsi, apie ką kalbasi kostiumieriai. Taigi?

STEVENS. Misteri Skaidra! Aš mėgstu tave, nors tu ir ten (*mosteli lango pusėn*) sėdėjai. Ateini dieną, kai man nuobodu. Nešauki ir nesigiri, koksai tu kitoks. Jei skundies, tai bent nesistengi manęs sugraudenti, kad duočiau išgerti namo. Nespjaudai ant aslos, nuorūkas dedi į peleninę, šlapinies tiesiai į kriauklę ir supranti, kad gyventi net ir man nelengva. Bet – ne mano biznis yra ne mano biznis.

SKAIDRA. Įpilk dar vieną. (*Pauzė. SKAIDRA įsigilina į savo gėrimą*) Kadaisė aš tikėjau, jie egzistuoja. (*Mosteli galva iškabintosios girliandos pusėn*) Tu seniai iš tėvynės, Stevens?

STEVENS. O ja. Mane vaikiuką tėvai atsivežė. Snarglys buvau, dešimties metų gal.

SKAIDRA. Aš tebeprisimenu juos. Tiksliau jį – Kalėdų senelį. Aš tikėjau juo, kai jau juo nebetikėjau. Gana greit sužinojau: tėvai nuperka visus tuos brangius niekus – naują megztinį, pasakų knygą. Bet aš vis vien jo laukiau. Man sunku tau išaiškinti. Kalėdų senelis tebuvo užsigrimavęs tarpininkas. Sakysim, miestelio paštininkas, kuris pirmiausia paklausdavo: „Ar tu geras vaikas?“ Ir kai atsakydavai „geras“, būdavo kiek nesmagu, nes žinojai, kad trupučiuką meluoja. Bet už tų pakulinių ūsų ir barzdos egzistavo tas kitas, tas tikrasis, tas – kuris užgimsta per kiekvienas Kalėdas. Ir kai aš bandžiau perkelti vaikystės pasakas į suaugusiojo eilėraščius, aš galutinai nepamiršau to kito, kuris – aš nerandu jam žodžio, Stevens. Ar tau nebūna kažkaip smagu, gal – šviesu prieš Kalėdas?

STEVENS. Well – kažkas būna. Nei iš šio, nei iš to pradėdau šveisti barą ar šluostyti stiklus, kurie ir taip jau žiba.

SKAIDRA. Gerai pasakei. Žiba. Kaip tos popierinės žvaigždės. Popierinės, o dailiaus žiba už tikrąsias. Klausyk, Stevens. Aš laikiu to, ko nesulauksiu, ir vis dėlto noriu tikėti – gal per paskutines Kalėdas, gal prieš mirtį, gal – vieną kartą, vieną vienintelį, tu supranti, Stevens.

STEVENS. Tu rašai tąją – paeziją. Well – aš suprantu tave.

SKAIDRA. Ačiū. (*Geria*) O per šias Kalėdas kalbėsime apie skyrybas. Nesiderina kažkaip.

Atsidaro durys, ir įeina apdriskusi, susisukusi, nenusiskutusi ŽMOGYSTA. Ji sustoja prie grojamosios mašinos ir ilgai skaito plokštelių pavadinimus. Tada išsitraukia iš kišenės saują monetų, susiranda reikiamąją, įkiša į mašiną. Pasi-girsta naujausias šlageris, kurio klausosi milijonai. ŽMOGYSTA valandėlę klau-

sosi, nusišypso keliais dantimis, palinguoja visu kūnu į taktą ir tada jau eina prie baro. Sviedžia saują smulkių

ŽMOGYSTA. Alaus. (STEVENS pripila. ŽMOGYSTA palaiko kupiną stiklą prieš save, užkimusiu balsu padainuoja kartu su dainininku ir godžiai įsisiurbia į alų)

STEVENS. (nustebęs). Kas tau?

ŽMOGYSTA. Nebe taip skauda, Stevens. Visai pamiršti noriu.

SKAIDRA. Kas jis? Pirmą kartą matau.

STEVENS. Toks negras bomelis. Reumatizmo sutrauktas. Gauna pensiją ir geria. Teisybę šnekant, pas mane jis ir susisuko. Ir susisukęs pila.

SKAIDRA. Įpilk ir man. Dvigubą. (Kai STEVENS tiksliai, meškiška elegancija sumaišo gėrimą, SKAIDRA kone išplėšia stiklinę jam iš rankų ir išgeria gerus tris ketvirtadalius. Valandėlę sėdi prasižiojęs, katalepsiniu veidu). Klausyk, Stevens – (Nutyla)

STEVENS. Klausau, misteris Skaidra.

SKAIDRA. Apie ką aš kalbėjau? O ja, apie barzdas ir ūsus. Ar tu žinai, ką jie ten man darė? (Mosteli lango linkui)

STEVENS. Well – man pasakojo. Jie įvarė į užpakalį va tokią adatą (parodo pirštais ilgį), o paskui sukiša žmogų į marškinius, suveržia ir palieka purpti Dievo valiai.

SKAIDRA. Ne, tu nežinai, ką jie man darė. Jie man – nieko nedarė. Jie apvilko mane skudurine pižama, įdavė į rankas kareivišką antklodę, ir aš valandomis vaikščiojau ratu. Kol nuvarydavo į lovą. Tu teigus, Stevens. Jie suverždavo kitus, badydavo kitus, mušdavo, žinai, į tuštumą, kad ženklų neliktų, bet man jie – nieko nedarė. (Plokštelė pasibaigia, ir staiga užstojusioje tyloje bejėgiškai sustena ŽMOGYSTA) Aš slankiojau ratu, vis ratu, Stevens, valandas, dienas, metus, milijonus metų, aš dvi savaites slankiojau, Stevens. Pagaliau jie mane paleido. Aš nepavojingas. Galiu vaikščioti gatvėmis, dirbti, jie sako, man reikalingas fizinis darbas, galiu mylėti, gerti. Ir – aš manau, aš beveik esu įsitikinęs, jei prieš mane gulėtų tuščias popieriaus lakštas, aš jį prirašyčiau, Stevens.

STEVENS (šiltai). Kiekvienas savaip iš proto kraustosi. Džiaugiuosi, kad tave paleido.

Dabar ŽMOGYSTA atkiša tuščią alaus stiklą. STEVENS jį pripildo, paduoda. ŽMOGYSTA paima, geria. Visa tai jie atlieka tiksliai ir iškilmingai, kaip gerai išmoktą ir svarbų ritualą. Įeina MAGDALENA. Ji neblogai atrodanti ir pakankamai elegantiška keksė, apie 30 metų, stipriai nudažytu sensualiū veidu ir seksualiai išlenkta figūra

MAGDALENA. Labas visiems.

STEVENS. Labas rytas, misiuke.

MAGDALENA. Duok man vitaminų. Aš tuoju. (Įeina į „Ladies“ ruimą. STEVENS maišo apelsinų sunką ir vorką)

STEVENS. Keista. Jau keli mėnesiai, kai jos nemačiau.

SKAIDRA. Kas ji?

STEVENS. Paklausk – sužinosi. (Pastato gėrimą šalia SKAIDROS) Aš mėgstu tave, misteris Skaidra. Ir žinau (parodo pirštu į „Ladies“ ruimą), ko tau reikia, kad apsiramintum. Gerai – aš tau pasakysiu. Tavo žmona čia buvo peraitą ketvergą³. Su tuo – centaueriu. Well –

SKAIDRA. Apie ką juodu kalbėjo?

STEVENS. Jie mėgo gerti „Šešiasdešimt devynis“. Tu pats žinai, ką pasakoja moterys svetimiesiems: ji nelaiminga, vyras crazy⁴, jos nesupranta, kankina. O inžinierius laikė ją už rankos ir kažką burbėjo į ausį, net ir aš negirdėjau. Dievaži.

Iš „Ladies“ ruimo pasigirsta triukšmingai nuleidžiamas vanduo. Pasirodo MAGDALENA

MAGDALENA. Galėtum sutvarkyti tą Niagaros krioklį.

STEVENS. Taigi, negaliu prisišaukti plomberio⁵ prieš Kalėdas. (Kikena)

MAGDALENA atsisėda šalia SKAIDROS, tarytum jo nebūtų. Ji geria mažais gurkšneliais, atkišusi sultingas lūpas

MAGDALENA. Seniai čia besilankiau, Stevens.

STEVENS. O ja, vasarą berods.

MAGDALENA. Vasarą. Aš atvažiavau naujitėlaičiu biuiku, ir misteris Riesentahl nenorėjo manęs leisti į šią taverną. Ji per prasta tau, honey, prieštaravo misteris Riesentahl. O aš jam pasakiau: klausyk, plikele mieliausioji, šios tavernos šeimininkas yra misteris Stevens, mano vaikystės dienų pažįstamas. Kadaisė mudu dalyvaudavome bažnytinėse procesijose. Jis taip iškilmingai žengė su liktarna rankose, o aš bėgau priešais ir barsčiau gėles ant kilimo pačiam kunigui po kojom. Įsidėmėk, misteris Riesentahl, pasakiau. Aš atrodžiau kaip mažas angelėlis,

štai kaip aš atrodžiau. (Pasirausia rankinuke, ištraukia kalėdinį atviruką ir parodo jį STEVENS) Ar aš buvau panaši į angelėlį, Stevens? (STEVENS bestebint, ŽMOGYSTA taip pat pasižiūri)

ŽMOGYSTA. Aš sapnuoju tokius. Ružavai juodus. (Nusišypso visu žavumu)

MAGDALENA. O kodėl tu geri alų, misteris? Įpilk jam ko nors šiltesnio. (STEVENS klausiamai žiūri į ŽMOGYSTĄ)

ŽMOGYSTA. Man „Rožių“ įpilk, Stevens. (STEVENS pila. ŽMOGYSTA į MAGDALENĄ) Ačiū, lėlyte.

MAGDALENA. Neimk į galvą. (Paslepia atviruką) Aš per kiekvienas Kalėdas siunčiu gražius atvirukus savo draugams. Ir rašydama prisimenu save

mažytę, baltais drabuželiais, didelėm mėlynom akim, tokiom mėlynom kaip patsai dangus. (Į STEVENS ir ŽMOGYSTĄ) Juk tai gražu iš mano pusės? (ŽMOGYSTA bando pasakyti kažką malonaus, bet jį sugriebia kosulio priepuolis) Ė, tau ir „Rožės“ nepadeda. Įpilk jam dar vieną, Stevens. (STEVENS pila)

STEVENS. O kur dabar yra misteris Riesentahl?

MAGDALENA. Misteris Riesentahl tebesvajoja apie mane. Jis pasikabino mano portretą sienoje. Didžiulę spalvotą fotografiją, keliasdešimt dolerių vertės, iki pusės, didžiule dekoltė (*timpteli žemyn suknelę, pasimato krūtų tarpas*), o plaukai krinta bangomis, ir mano skruostai švelniai paraudoninti, ir mano akys blizga kaip vakarinės žvaigždės. Juk tai gražu iš mano pusės, ar ne, Stevens?

STEVENS. O kur dabar yra misteris Riesentahl?

MAGDALENA. Guli lovoje. Jau du mėnesiai. Suparaližuotas. (*Pakelia stiklinę, ji tuščia*)

SKAIDRA. Ar galiu jums nupirkti gėrimą?

MAGDALENA (*pašuka į SKAIDRĄ, apžiūri jį, tarytum šaltai*). Tai labai malonu iš jūsų pusės, misteris –

SKAIDRA. Skaidra.

MAGDALENA. Juokingas vardas. Aš vadinuosi Magdalena. Gerai, nupirk man gėrimą. (STEVENS pilsto) Į sveikatą, Skaidra. Į sveikatą visiems.

ŽMOGYSTA. Į sveikatą, lėlyte.

MAGDALENA. Pora mano draugų buvo negrai. Ne tokie, žinoma. Jie važinėjo šviesiomis mašinomis ir turėjo labai baltus dantis. Tik aš sunkiai įpradau prie jų kvapo. Šiaip nieko. Jie labai linksmi, kai – (*sausai nusijuokia*), jūs suprantate mane. (*Staigiai į SKAIDRĄ*) Tu kodėl geri iš ryto?

SKAIDRA. Laukiu savo žmonos.

MAGDALENA. Lauki žmonos tavernoje?

STEVENS. Juodu apie divorsą⁶ kalbės.

MAGDALENA. Linkiu sėkmės. Du kartus divorsavausi ir du kartus pralošiau teisme. Gal ir tavo žmona praloš. (STEVENS išeina iš užu baro, nurauna vieną staltiesę, suglamžo, sviedžia į kampą. Niekas nekreipia į jį dėmesio. Jis ramiai grįžta atgal) Ar tu žinai, Stevens, kodėl aš čia užklydau? Taip, taip, aplankyti senų draugų. Ir senų vietų. Aš buvau prie mudviejų bažnyčios, Stevens. Šventorius tuščias. (*Nusliuogia nuo kėdės, atsilošia į barą*) Ir aš pabandžiau, kaip maža mergaitė, kaip angelėlis. (*Vaikščioja po taverną, improvizuodama gėlių barstymą*) O prieš mane ėjo kunigas. (*Eina kaip kunigas*) O šalia kunigo tu – Stevens. (*Eina su liktarna kaip STEVENS*) Ir paskui aš nuėjau į parką, kur man pirmą kartą padarė vaiką toks grosernės⁷ idiotas. (*Eina lyg parku, atsisėda ant kėdės lyg ant suoliuko, prie stalo be staltiesės, pasiverčia „idiotu“ ir bučiuoja įsivaizduojamą save*) Ir pagaliau aš nuėjau į funeral home numirėlio aplankyti. (*Praeina pro du stalus lyg pro duris, pamato velionį, stebi jį*)

STEVENS. O kas yra nabašnykas?⁸

MAGDALENA. Negi nežinai? Aš, Stevens. Būsiu graži su savo ilga ružava suknia. (*Prisišlieja prie jo grojamosios mašinos, sudeda rankas ant krūtinės ir sutaiso, jos nuomone, gražų ir iškilmingą veidą. Kalba lūpomis, dusliais žemais tonais, kaip klišiniai numirėliai*) Gros švelni muzika, mano draugai apstos mane tamsiais kostiumais, gatvėje lauks išblizginti kadilakai, ir misteris Riesentahl verks savo važiuojamoje kėdėje. (*Staiga meta improvizavusi, nuvingiuoja prie baro, išgeria gurkšni*) Nesąmonė! Po Kalėdų einu operuotis, o iš ligoninės išvažiuosiu, dar nežinau, kur išvažiuosiu.

SKAIDRA. Neatrodai reikalinga operacijos.

MAGDALENA. Nesimato. Man nupjaus vieną krūtį. Teks pakeisti profesiją.

ŽMOGYSTA. Aš taip pat atėjau atsisveikinti. Aš taip pat išvažiuosiu.

STEVENS. Niekur tu neišvažiوسي.

ŽMOGYSTA. Ot ir išvažiuosiu. Į Kaliforniją, jūs žinote. Man ir tenai siųs pensiją, jūs žinote. Ten šilta ir, jūs žinote, kaulams bus lengviau. Aš tuojau po Kalėdų išvažiuosiu. Su partneriu. Dviese bus linksmiau. Po Kalėdų, patikėkite man. (*Šiuos žodžius jis sako eidamas į „Gentlemen“, kur ir pranyksta po paskutiniojo sakinio*)

SKAIDRA. Aš nežinau, ar aš kur nors išvažiuosiu. Bet pas tave esu paskutinį kartą. Man sunku išaiškinti, kodėl paskyriau žmonai pasimatymą tavernoje. Galbūt kad pro langą matyčiau raudonplytį pastatą su pinučiais. Bet aš esu tikras. Nebesilankysiu ten, kur lankydavaus, kai buvau vedęs. Aš labai jautrus. Aš per daug jautrus po dviejų savaičių ten. Man reikia matyti naujas vietas, naujus žmones. Man reikia rašyti naujus eilėraščius. Aš noriu pabėgti. O, žinoma, nesu toks kvailas, kad patikėčiau: pabėgti įmanoma. Bet vis dėlto aš bandysiu. Tegul ir ratu, kaip apsvaiginta skruzdėlė, vis ratu, vis ratu. Aš grįšiu ten, kur buvau pradėjęs, tik, galimas daiktas, būsiu kai ką primiršęs ir vėl iš naujo, naujai į seną pasižiūrėsiu. Aš jūs žinote, kas, mano nuomone, laimingiausias vaiduoklis pasaulyje? Amžinasis žydas. (*Dar su didesniu triukšmu nuteka vanduo „Gentlemen“ ruime. SKAIDRA nuslysta nuo kėdės išgąsdintas. Grįžta ŽMOGYSTA*). Ne, tai nesąmonė! Atseit aš noriu grįžti, bet aš nenoriu grįžti, tikrai nenoriu. Ir nenoriu vaikščioti ratu, vis ratu. Aš tenai (*mosteli lango linkui*) šitaip slampinėjau. Aš tenai įsivaizdavau: esu Amžinasis žydas. (Į MAGDALENĄ) Mieloji mano! Jie man nieko nedarė – ir jie kažką man padarė.

[...]

PANAŠUS. Man labai gaila, bet mano žaizdos truputį kitokios. Jų nepajusite pirštais. Ir – argi spalva ir skonis skiria vandenį, vyną ir kraują? (*Prieina prie DANGUOLĖS*) Kodėl tu ne su mumis, Danguole? Tavo gražus vardas. Išgerk už savo vardą, Danguole. (*DANGUOLĖ paklūsta, ir pirmą kartą jos veidas susvelnėja*) Ačiū.

SKAIDRA. Koks tavo vardas?

PANAŠUS. Tu pasakei. (*Sustabdo judesiu Skaidrą, kai pastarasis nori kažką ištarti*) Aš jau minėjau, mano žaizdos – mano situacija truputį kitokia. Ta pati ir kitokia. Aš labai pavargau. Ir atėjau čia pailsėti. Girdėjau, ilsimasi tavernose. Mat aš vaikščiojau. Ir prisižiūrėjau, iš tiesų, sakau jums, nemaža negyvųjų prisižiūrėjau. Jie gyvesni už gyvuosius. Jie sustatyti, jie sukabinti dailiuose rūmuose. Žmonės prieš juos klūpo, žmonės žiūri į juos su pagarba. (*Į ŽMOGYSTĄ*) Aš negalėčiau tau nei vieno nupirkti, jie neparduodami. (*Į visus*) Apie juos parašytos ištisos knygos. Per juos kenčiama, mylima, prašoma, nuliūstama, džiaugiamasi, jiems atiduodamos išpažintys, kuriose per daug žodžių, kuriose nėra žodžių. Per knygas, paveikslus, skulptūras, indus, baldus, rūbus. Kiek nepakeliamo siaubo, kiek nepakeliamo nuolankumo tuose stebuklinguose stebuklinguose. Kiek daug užšaldytų stebuklų šitame mieste. O kur yra gyva ranka, kuri paglosto ir nuramina, kur yra vanduo, kuris tirštas kaip vynas, kaip kraujas, kaip tikėjimas į neišaiškinamą tiesą. Kodėl pamirštas raudas ties savo paties lavonu, nes jau mato save supuvusį. Kodėl iš lėto kankinamas tas, kuris nori būti kuo ilgiausiai kankinamas, nes žuvęs jis įsivaizduoja save ledinėje amžinoje tamsoje. Kodėl užmušama ištariant įtikinančius žodžius, kurie kiekvienam užmušimui tinka. Kodėl tiek daug – k o d ė l. Ir kur yra gyva ranka, paprastas gyvasis, kuris kalbėjo paprastai, paprasčiausia aramėjų kalba?

Dabar MAGDALENA prisišlieja prie PANAŠAUS, apkabina jį ir pamažu slenka žemyn, kol palieka apsikabinusi jo kelius

MAGDALENA. Mylimasis mano! Surastasis mano!

PANAŠUS pakelia ją ir bučiuoja švelniai į lūpas

PANAŠUS. Tu daug mylėjai?

MAGDALENA. Aš nežinau, ar aš mylėjau. Aš net nebandžiau sužinoti. (*Nusijuokia sausiai*) Jei tu galvoji –

PANAŠUS. Aš negalvoju.

MAGDALENA. Jau mažytė aš norėjau šokti. Visas mano kūnas, visa mano siela norėjo šokti. Kai barsčiau gėles, aš jau šokau. Ir užaugusi bandžiau – bet aš išmokau tik judėti. Bet ir tuomet, kiekvieną kartą lovoje, įsivaizdavau, aš šoku, labai gražiai ir elegantiškai šoku. Aš žinau, tai mano nuodėmė, tai mano nesuradimas, ir jeigu aš iš tikrųjų šokčiau, aš iš tikrųjų mylėčiau. (*Ji nuima nuo butelio vieną Kalėdų senio kaukę, kuri šokėjiškos išraiškos, užsimauna ją ir pradeda lėtai improvizuoti šokį, tarpais sustodama ir vėl tęsdama improvizavimą*)

DANGUOLĖ. Aš labai norėjau šypsotis. Taip sau, nežinia kodėl. Žinoma, priežastis turėjo būti. Sakysim, naujas baldas, arba vyras atneša didesnę čekį, negu aš tikėjaisi. Aš sėdžiu sau ant ilgos liuksusinės sofas ir šypsaisi. Čekis

čeža mano pirštuose, ir aš šypsaisi. Juk tiek daug priežasčių mažytei laimei ir mažytei meilei, aš manyčiau. (*Ji nukabina nuo butelio besišypsančio Kalėdų senio kaukę*) Niekas neleido man šypsotis. (*Užsideda kaukę, atsisėda*)

ŽMOGYSTA. Ir aš – jūs žinote, aš jau sakiau. Aš norėjau skraidyti. Jūs suprantate – guli Kalifornijoje, aukštai – apelsinai, mėlynas dangus. Kai guli šitaip, atrodo, kad skrendi. Jūs suprantate – meilė – jūs suprantate. (*Nusikabina nuo butelio juodo Kalėdų senio kaukę, jos išraiška angeliška, skruosteliai rausvi. Užsideda ją, atsigula ant grindų*)

STEVENS. Well – Aš visą laiką norėjau gerti, geriausius savo gėrimus. Man viduje žiba, kai išgeriu. Tuomet myliu visus kostiumierius ir visiems pilu už dyką, ant namų. Bet kas būtų, jei gerčiau? Aš pragerčiau taverną ir negalėčiau jos parduoti. (*Nusikabina nuo butelio girtuoklišką Kalėdų senio kaukę, užsimauna ją, pasiima butelį, atsisėda už stalo ir protarpiais gurkšnoja*)

SKAIDRA. Aš visą laiką laukiau, aš norėjau laukti. Vieną kartą, šviesiose Kalėdose, prieš mane gulės balto popieriaus lakštas, ir tas, kuris stovės šalia manęs, tas, kuris užgims vieną kartą per šviesias kalėdas, tas, amžinas ir nemirtin gas, – pasakys man, ir aš išgirsiu, kas man reikia užrašyti. Tai bus labai paprasti ir labai svarbūs, ir labai poetiški žodžiai. Ir kai šį eilėrašį skaitys žmonės, jie pajus, kad pagaliau, pirmutinį ir paskutinį kartą, jie drąsiai žiūri į juodą prarają ir supranta, kas yra juodoji praraja. Ir jie supras: viskas, kas nežinoma, yra žinoma, ir kas žinoma – nežinoma, ir ašaros yra juokas, ir kančia yra laimė, ir laimė yra ašaros, ir juokas yra kančia, ir gėlės yra žuvys, akmenys – plaštakės, ir ekstazė yra mirtis, ir pragaras – dangus... Ir žmonės supras, kad visi tie ir telpa viename juodame I r, ir jie supras, kad juodas I r nėra juodas ir n ė r a j u o d a s yra juodas. Gal tada jie supras, kas tai yra meilė. (*Pauzė*)

PANAŠUS. Tu vieną palyginimą pamiršai, Skaidra. (*SKAIDRA tyli*) Ko tyli? (*SKAIDRA tyli*) Gerai, aš pasakysiu. Ir m i r t i s y r a m e i l ė. Anot tavęs, Skaidra.

Kaukės sueina į krūvą, pasisuka veidais į SKAIDRĄ

SKAIDRA. Ko spoksote į mane! Aš neištariau tų žodžių! Jis juos sugalvojo! (*Pauzė. Kaukės ir PANAŠUS tebestebi SKAIDRĄ*) Gerai, jūs žinote, ko aš noriu, kas aš esu. (*Nusikabina nuo butelio Kalėdų senio kaukę, kuri panaši į PANAŠŲ, ir užsideda ją*) Štai. (*Tyla*) Susirask s a v o kaukę. (*Tyla*) Aš t a u sakau: susirask savo kaukę!

PANAŠUS. Tu gi žinai, Skaidra, aš nebeturiu kaukės.

Dabar SKAIDRA slenka prie PANAŠAUS, kuris traukiasi į avansceną. Pas-kui slenka ir kaukės. Tuo pat metu užsiskleidžia juoda uždanga. Ji paslepia dekoracijas. Scenoje palieka grojamoji mašina ir aukštai kybanti vienodų Kalėdų senių galvų girlianda. Kaukės apsupa pusračiu PANAŠŲ

SKAIDRA. Tu vienintelis neturi kaukės.

PANAŠUS (*rodo SKAIDROS*). Štai ji.

SKAIDRA. Ji – mano, nes patsai jos nenorėjai.

PANAŠUS. Vienas mudviejų turėjo ją paimti. Ir tu pasiėmei pirmasis. Tavo nervai neišlaikė, Skaidra.

SKAIDRA. Čia nereikalinga kalbėti apie nervus. Tu žinėjai, kas tavęs laukia, ir tu žinėjai, kas manęs laukia.

PANAŠUS. Ir tu žinėjai, ką veiksi, kaukę užsidėjęs. Daryk savo darbą, Skaidra. Daryk.

SKAIDRA. Tu prašai, tu nori – tu pats žinai, ko nori.

PANAŠUS. Tu negali nusiimti kaukės, Skaidra. Tau trūksta drąsos, todėl šneki bereikalingai. Kartoju: aš neturiu kaukės. Aš niekad neturėjau kaukės. Ir nei vienas man neperleido savosios. Tu buvai paskutinis, Skaidra, ir turėjai paskutinę galimybę. Jūs visi kalbėjote apie meilę sau per save. Jūs kalbėjote, kokia būtų meilė, jei mokėtumėt šokti, šypsotis, skristi, gerti, rašyti. Ir jūs užmiršote, kokia būtų meilė, jei mokėtumėt mylėti. Vienintelė Magdalena pasakė man: „Mylimasis mano! Surastasis mano!“ tik ir ji taip pasakė ne todėl, kad surado meilę manyje, bet todėl, kad vieną akimirką susvajojai: gali būti tokia meilė, kurią ji manyje surastų. Ji bent svajojai, įsidėmėk, Skaidra, ji svajojai apie tokią meilę, kurioje esi tu ir yra kitas. Ir aš pabučiavau jos mergaitiškas lūpas, ji visą laiką buvo mergaitė, ji visą laiką barstė gėles kunigui po kojomis, Skaidra.

SKAIDRA. Ir aš pasakiau ne tik, ko man trūksta, aš pasakiau, ko mums visiems trūksta. Aš apie šviesias Kalėdas kalbėjau. (*Tyla*) Ko tyli? Atsakyk.

PANAŠUS. Ar mirtis ir meilė tolygūs? Tu ne tą kaukę pasiėmei, Skaidra.

SKAIDRA. Ji viena teliko, ir ji panaši į tave.

PANAŠUS. Todėl tu ją ir pasiėmei.

Dabar MAGDALENA išslenka iš pusračio ir prieina prie PANAŠAUS

MAGDALENA. Aš visą laiką apie tave svajojau, tau barsčiau gėles, su tavim miegojau, tau norėjau šokti. Aš norėjau amžinai pasilikti su tavimi. Važiuočiau su tavimi požeminiais ir laikyčiau tavo ranką. Vaikščiočiau su tavimi, kur daug medžių, ir žiūrėčiau į tavo akis. Gulėčiau su tavimi kur nors prie upės ir bučiuočiau tavo lūpas. Su tavimi aš eičiau ir eičiau, ir eičiau, ir eičiau per vėją, lietu, pusnį ir purvą. Vėjas draikytų tavo plaukus, baltų tavo lūpos, ir purvas veltųsi aplink tavo kojas. Aš alsuočiau kartu su tavimi, verkčiau, juokčiausi, dirbčiau. Ir aš labai norėjau kartu su tavimi numirti. Nes tu esi mylimasis mano. Nes tu esi surastasis mano. (*Apkabina PANAŠŪ, bet staigiai atsitraukia*) Aš negaliu kaukės nusiimti. (*Grižta į pusratį*)

PANAŠUS. Daryk savo darbą, Skaidra.

SKAIDRA prieina prie PANAŠAUS. *Jis sustoja nugara į žiūrovus ir plaštakomis apkabina PANAŠAUS kaklą. Kaukės apsupa juodu ratu. Ilga pauzė visiškai*

koje tyloje. Pasigirsta kūno kritimas. Kaukės išsiskleidžia. PANAŠUS guli išskėtom rankom lyg nukryžiuotas. Vėl ilgoka, nejudri pauzė. MAGDALENA staiga nuplėšia savo kaukę, puola ant PANAŠAUS kojų. Ji rėkia kaip gyvulys. Riksmas pavirsta spazminių verksmu

VADOVAS (*iš publikos*). Magdalena, nusiramink! Nusiramink! Aš įsakau! (*Užlipa į sceną. MAGDALENA paklusniai atsikelia, užsideda kaukę, prisijungia prie kitų*) Gerbiamieji žiūrovai! Aš labai atsiprašau, mes visi atsiprašome už šį netikėtą jausminį prasiveržimą, o taip pat ir mizanscenos suardymą. Vaidini-me nebuvo numatyta, kad Magdalena nuplėštų savo kaukę ir šitaip – neeste-tiškai – šauktų. Well – anot mielojo Stevens, ji turėjo plastiškai, grakščiai susmukti ties Panašaus kojomis. Tuo ir baigtųsi vaidinimas. Aš manau, jūs nesate per daug nustebę, kad Magdalenos nervai neatlaikė. Tikiuosi, būsite atleidūs, nes mums visiems čia aišku, su kokios rūšies aktoriais turime reikalą. Aš nenorėčiau sakyti komplimentų, tačiau tenka konstatuoti – kokį sizifinį darbą atliko mūsų įstaiga. Iš terapinio taško žvelgiant, kad ir šitaip sudrausmintas aktorius rodo ir vadovo, ir viso personalo pasiaukojimą bei gilų pareigos jausmo supratimą. Tuo labiau kad aktoriai, kaip žmonės, yra nepaprastai kaprizin-gi, ką jūs pastebėjote iš šio incidento. Dar daugiau. Vaidmenis teko paaiškinti pagal asmenybes, nes jie tepajėgia tik save vaidinti arba, tiksliau tariant, savo iliuzijas. Jų garbei tenka pripažinti, kad savo vaidmenis jie atliko gana sąži-ningai. Aš nemanau, kad man derėtų čia aiškinti kiekvieno dalyvio atveją ir iš jo išplaukiančius pavojus ir rezultatus. Savaime suprantama, terminų mes turime pakankamai, kurie ir jums puikiai žinomi iš populiariųjų knygų, fil-mų, paskaitų, televizijos. Čia mes galėtumėm pritaikyti ir Edipo kompleksą, ir kaltės jausmą, ir egzistencijos siaubą, didybės, mažavertiškumo, nekaltybės kompleksus, religines anomalijas ir taip toliau, ir taip toliau, ir – (*Nusijuokia*) Kaip girdite, ir aš naudoju tuosius ir, apie kuriuos buvo kalbama vaizdelyje. Tačiau, drįstu pažymėti, visus dalyvius jungia vienas, didysis ir, kurio dėka jie ir atsidūrė mūsų įstaigoje. Well – kiekvienu atveju, prisiminkime, kad savęs išreiškimas yra didelė pagalba ir kelrodis kiekvienam individui mūsų supai-notame ir sergančiame pasaulyje. Tuo tikslu šis vaidinimas ir buvo surengtas. Gerbiamieji žiūrovai! Jūs čia buvot pakviesti, idant įvertintumėte mūsų tera-pines pastangas, idant leistumėte jiems (rodo į dalyvius) pajusti, kad jie nėra pasaulio užmiršti. (*Į dalyvius*) Nusiimkite kaukes. (*Visi nusiima*) Tebūnie man garbė ir malonumas kiekvieną pristatyti. O, tiesa! Manau, reikalinga bent iš dalies gražinti teatrinę nuotaiką. Muzika bus ne pro šalį. (*Eina prie grojamosios mašinos, įmeta monetą, pasigirsta Pergolesi Stabat Mater. Grižta į savo vietą*) Pradėsime nuo autorių. Beje, du dalyviai yra ir du autoriai. Vienas dviejuo-se arba du viename, jei mes panaudosime jų pačių frazeologiją. Tikiuosi, jūs jau atspėjote, kurie? Skaidra ir Panašus, prašome į priekį. (*SKAIDRA išėina į*

priekį, PANAŠUS nejudą) Kelkis, Panašus! Vaidinimas pasibaigė! (PANAŠUS nejudą. VADOVAS pasilenkia ties juo. Šnabžda) Nekvailiok, kelkis! (PANAŠUS nejudą. VADOVAS, šypsodamasis, į žiūrovus) Tūkstantis atsiprašymų! Vėl mažytis incidentas. Užmigo greičiausia. Valandėlę. (Atsiklaupia ties PANAŠIU. Judina jį. Bando pakelti. Tada nusitveria jo ranką, susiranda pulsą, klausosi. Padedą galvą prie širdies. Klausosi) Viešpatie! Iš tikrųjų negyvas! (Pašoksta, bėga į užkulisį šaukdamas) Pagalbos! Pagalbos!

SKAIDRA. Aš iš tikrųjų užmušiau. Panašų užmušiau. Bet aš turėjau taip padaryti. Kad jis prisikeltų iš mirusiųjų.

Užkulisų laikrodžio išmuša 11

U ž d a n g a
Brooklyn, N. Y., 1961

¹ Klientas, šnek. – tipas. ² Kentauras. ³ Ketvirtadienį. ⁴ Pamišęs. ⁵ Vandentiekio darbininko. ⁶ Skyrybas. ⁷ Bakalėjinių prekių parduotuvės.

1. Kas šioje pjesėje yra ironijos taikinytis? Kokiuose pjesės sandaros ir prasmės lygmenyse atsiskleidžia ironija? Atskirai aptarkite: sandarą, veiksmą, veikėjus, aplinkybes, kalbinių lygmenį (nepamirškite pavadinimo ir remarkų).
2. Aptarkite veikėjų vardų simboliką: Skaidra, Panašus, Magdalena, Žmogysta ir pan. Ką jie primena?
3. Aptarkite veikėjų svarstomą meilės sampratą. Kaip ji sietina su Biblijos ištartimi „Dievas yra meilė“? Kas sieja meilę ir mirtį?
4. Kodėl nužudomas Panašus? Ieškodami atsakymo, atkreipkite dėmesį į laiką ir vietą.
5. Aptarkite autoriaus būties sampratą ir santykį su šiuolaikine civilizacija.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Loreta Mačianskaitė, *Antanas Škėma*, Vilnius: Baltos lankos, 2003 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Loreta_Mačianskaitė_Antanas_Škėma.LHP200B.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Žmogus Antano Škėmos kūryboje“, *Egzodo literatūros atšvaitai / sudarytojas Liūtas Mockūnas*, Vilnius: Vaga, 1989 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6443-rimvydas-silbajoris-zmogus-antano-skemos-kuryboje->)
- Regimantas Tamošaitis, „Tragiškasis civilizacijos punktyras Antano Škėmos romane „Balta drobulė“, *Colloquia*, 2011, nr. 26, p. 136–147 (el. prieiga: http://www.lti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Str_Tamosaitis.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Žvilgsnis į Antano Škėmos dramaturgiją“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 269–280 (el. prieiga: www.tekstai.lt/.../6748-rimvydas-silbajoris-zvilgsnis-i-antano-skemos-dra...)
- Škėma skaito „Baltos drobulės“ ištrauką, http://saltiniai.info/files/literatura/LH00/Antanas_Skema_skaito_istrauka_is_romano_Balta_drobulė.LHP212.mp3

JONAS MEKAS

(g. 1922)

Jono Meko poeziją sunku priskirti kuriai nors krypti ar generacijai, apibrėžtai poetinei mokyklai ar sąjūdžiui. Tikras paradoksas, nes jo Semeniškių idilės alsuote alsuoja senosios lietuvių poezijos ir prozos tradicijomis. [...] 26 Semeniškių idilės – sakytum, sena, kaip „senas lietaus šniokštimas, senas šis mūsų kalbėjimas...“, kaimo buities, papročių ir darbų, gamtos misterija su visais niuansais atkurama iš praradimo tolumos, tarsi, metaforomis šnekant, prapultyje atgaivintų daiktų melodija.

Sigitas Geda

J. Meko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš ciklo *Semeniškių idilės*

Pirmoji idilė

Senas yra lietaus šniokštimas

Senas yra lietaus šniokštimas krūmų šakomis,
tetervinų dundėjimas vasaros aušros raudonume,
senas yra mūsų šis kalbėjimas:

apie geltonus miežių, avižų laukus,
piemenų ugniakurus rudens šlapioj, vėjuotoj vienuoj,
apie bulviakasius,
ir apie vasaros sunkias tvankas,
baltą žiemų blizgesį, važių dindėjimą begaliniuose keliuos.
Ir apie sunkius rąstų vežimus, dirvonų akmenis,
apie raudonas molio krosnis ir laukų klintis;
o kai prie lempų, vakarais, rudens laukų pilkėjime –
apie rytojaus turgaus vežimus,
apie išskendusius, ištrinktus spalio vieškelius,
šlapius bulviakasius.

Senas yra mūsų šis gyvenimas – ilgom kartom
nuvaikščioti laukai ir įsispaudę dirvos,
kiekviena žemės pėda kalba ir kvėpuoja dar tėvais.
Iš tų pačių vėsių ir akmeninių šulinių

jie girdydavo savo grįžusias plačias bandas,
 ir kai išdubdavo jų pirkių aslos,
 kai gryčių sienos imdavo lėtai byrėt –
 iš tų pačių duobių jie besdavo geltoną molį,
 auksinį smėlį – iš tų pačių laukų.
 Ir kai ir mes išėsim,
 kiti sėdės ant mėlynų palaukės akmenų,
 šienaus užžėlusias lankas ir ars atokalnes;
 ir kai, iš darbo grįžę, sės užu stalų –
 kalbės kiekvienas stalas, molinis ąsotis,
 kiekvienas sienos rąstas;
 jie prisimins plačias, geltonas smėlio žvyruobes
 ir vėjuje banguojančius rugių laukus,
 mūsų moterų liūdnas dainas linų palaukėse,
 ir šitą kvapą, pirmąkart naujoj troboj! –
 šviežių samanų kvėpėjimą.

O, senas yra dobilų žydėjimas,
 arklių prunkštimas vasaros naktim –
 ir velenų, akėčių, plūgų čėžesys,
 malūnų girnų akmenų sunkus bildėjimas,
 daržų ravėtojų skarelių baltas mirgesys, –
 senas yra lietaus šniokštimas krūmų šakomis,
 tetervinių dundėjimas vasaros aušros raudonume –
 senas yra mūsų šis kalbėjimas.

Dvidešimt šeštoji idilė

Žiema

Sniegui apgulus trobas, apdengus laukus,
 ir ganyklas, ir upių slėnius, ir žuvų perkalus, –
 užgula šalčiai. Ir vėjas degindamas lekia
 skersai laukų, nešdamas sausą ir šaltą sniegą.

Prasikasę į tvartus takus, ūkininkai tempia
 nuo apledijusio, apsnigto šulinio vandenį,
 įsisukę giliai į kailinius ir storom
 vilnonėm pirštinėm;
 jie tempia gyvuliams į tvartus pakratus
 ir slidinėja aplink sušalusį, ledinį šulinį,
 ir moterys su glėbiu malkų ar pieno kibiru
 praskubina per kiemą – ar mergiščios,
 išbėgusios ir vienplaukės,
 papylusios į sniegą krūvą šiukšlių
 ar kibirą skaisčių ir mėlynų dažų.

Tik nosim kyšančiom iš po kepurių
 ir įsivynioję giliai į kailinius
 bernai prie daržinės kapoja malkas –
 ar, užrėmę pagaliu duris, klojimuos
 braukia jie linus, klausydamies, kaip užu sienų užia vėjas,
 ir kaip pro pavartę, pro užremtas duris
 neša sušalusio ir balto sniego šiustus;
 klausydamiesi, kaip pagegniuos,
 kaip žabų krūvose ir daržinių pastogėse
 sušalę ir snieguoti čirškia žvirbliai.

Tada ateina pūgos, ir vėjas,
 dienom naktim lėkdamas per laukus,
 apverčia pusnėmis daržus, kelius ir trobas,
 ir ūkininkai nebesuspėja atsikast takų,
 ir speigas degina ir svilina vis veidus,
 ir vėjas lekia vis skersai laukų,
 nešdamas ir gindamas vis sniegą.
 Susėdę kambariuose, pindami krepšius
 ir vydami galvijams pančius, vyrai žiopso

į neatsitraukiančias nuo staklių moteris,
ar seserį, kaip virbalais,
kaip tankiai ir vikriai vis judindama pirštus,
ji mezga dideles, spalvotas savo gėles,
ir pasakojasi, ar klausosi, kaip brolis
garsiai skaito laikraštį ar iš mokyklos
parsineštą knygą –
apie Guliverą, pririštą ir supančiotą nykštukų,
apie paklydusį sniegynuos Nonį
ir mažąją Dorytę, verkiančią ir vieną, –
už lango vis tebesiautojant vėjui
ir nešant sniegą, girgždant kieme svirčiai.

Adolfas Mekas ir Jonas Mekas
Niujorke, 1951 (nežinomas
fotografas)

Ir broliai, paėmę ant pečių krepšius
ir kirviais rankose – eina sušalusia upe,
kapoja užušalusius per naktį perkalus,

kratydami ant sniego blizgančias ir šokančias žuvis,
žiūrėdami, kaip tiesiai, lyg į dangų, keliasi
viensėdžių dūmai, kaip nejudėdami,
sustoję stovi pakelėj beržai – kaip vienišas,
skubėdamas, pračiuožia vieškeliu vežimas,
kaip girgžda sniegas.

1. Kokia svarbiausia idilių tema? Kaip ji atskleidžiama?
2. Kuo šie poetiniai tekstai temišškai artimi poetų „žemininkų“ kūrybai? Į ką įsižiūrima? Kas ypač pabrėžiama?
3. Koks kalbančiojo santykis su prisiminimais? Kaip šis santykis reiškiamas?
4. Apibūdinkite J. Meko idilių stilistiką. Kuo ji ypatinga? Kaip autorius siekia tikroviškumo įspūdžio?

Iš ciklo *Reminiscencijos*

I

Jau buvo vasara, kai mes palikom Flensburgą.
Įlankoje jau būriavosi laivai, ir
ant pakrančių molų, ant vandens, ir ant žvejų laivų
mirkėjo šilima.
O kai mes dar toliau taip ėjome,
tolyn taip, ligi Glücksburgo –
ten jau triukšmaudamiesi maudėsi vaikai,
braidydami po tankų švendrių mišką.

Tolyn mus traukė.
Tik ką buvo praėjęs karas. Paskutiniai
sviediniai, paskutiniai bombų dūžiai
skardėjo dar atšlaitėse. Sudaužytomis stotim,
išdegusiais ir suanglėjusiais miesčiukais
judėjom mes tolyn, stumdydamiesi
tarp moterų, ir tarp vaikų,
belaisvių, ir sudaužytų, varganų kareivių,
būrių pabėgėlių,
sėdėdami karštoj tvankoj, suvirte
ant purvinų grindų, ir alkani, ištroškę,
ir tiesdami rankas taip į kiekvieną šulinį,
vandens puoduką,
ir rinkdami ankstyvus, ir neprinokusius obuoliukus,
suodinus ir sudaužytus, nuo bėgių pylimo
ir pageležinkelio griovių.

Lėtai mes stūmėmės tą vasarą, sustodami
kiekvienoje stoty, ir prie kiekvieno tilto,
eidami pėsčiom, žemyn, per juodas kalvas,
ir siaurais laukų keliais,
nakvodami ant sudegusių stočių peronų,
anglinių bėgių.

Atsimeni gerai, kaip tąsyk mes, Hannoverį,
gulėjome sudegusioj stoty,
žiūrėdami į šviečiantį birželio dangų,
klausydamies sunkių, pavargusių kliedėjimų,

geležinkelio kranų, ir miesto ūžesio –
gailaus ir vargano, pilno neramių žingsnių,
mirties ir liūdesio –

žiūrėdami į išblyškusią mėnulio naktį,
išsvargusią ir nukankintą, sudegintą,
sulaužytą – dar neseniai išdidžią
Vidurio Europą.

Besimerkiančiom akim, ir nejausdami
nė vieno sąnario – sunkiam dundėjime ir nuovargy
mes stūmėmės tą vasarą tolyn į pietus,
ir iš kiekvieno miesto, iš akiračio,
iš kiekvienos stoties
dvelkė dar mirties ir dūmų kvapas –

ir vieniši ir skurdūs liudininkai,
sugriuvę ir sudegę tankai, įsitvirtinimų grioviai,
ir išsprogdinti vieškeliai,
ir bombų duobės vidury laukų, gilios
ir juodos mirties akys –
vieniši ir skurdūs liudininkai –
gulėjo po pirmom pavasario gėlėm.

Tolyn, tolyn vis stūmėmės,
per sudaužytus miestus, varganus akiračius,
išdegusių kaimų, patrankų ir sunkvežimių laukus,
plieno kapinynus;
ir okupacinės kariuomenės būriai,
margos sargybų lentos bolavo miestų aikštėse.

Tolyn mes stūmėmės,
žiūrėdami, kaip iš po plytų,
iš po griuvėsių rinkos išbadėję žmonės,
kaip iš po dulkių, margais kacetininkų marškiniais,
taryt mirtis, liesutėm ir plonytėm rankom,
kilo moterys, būriai vaikų.

Ir belaisviai sėdėjo vidury išdriskusių ir purvinų barakų,
baltoje saulės atokaitoj, dainuodami, ir lošdami
kortom – laukdami paskutiniųjų
laisvės sunkvežimių – namo!

Ir jaunas vokiečių kareivis – dar lyg vaikas,
dar lyg kaip vaikas – stovėjo
išdegusioje Hanavo stoty, žiūrėdamas
į krūvą plytų, akmenų, į plieno griaučius,
juodą sudegusio medžio stuobrį, kaminą, ir dulkes,
išplėštus lango rėmus, į kabantį žemyn
geležų ir plieno tinką –
vaikystės nuotrupas, ir liekanas.
Jo veidu liejos ašaros, taip kaip vanduo,
taip kaip vanduo.

Per sūrias šiaurės lygumas, tuščius laukus,
juodus Ruhro akiračius,
Vidurio Vokietijos miesčiukus – mes stūmėmės
tolyn į pietus. Ir štai –
tai buvo jau rugpjūtis – o gal tik liepos
pabaiga? – laikas išbluko –
mes buvom Würzburge.

Dar buvo rytas, bet ore
degė jau pati vasaros liepsna.
Pavargę mes stovėjom vidury perono,
žiūrėdami į stūksančius griuvėsių mūrus,
kalvų kauburius, ir vasaros
auksinę skaidrą.

Ir tada, staiga mes jutome pakylantį troškimą
išeiti į laukus!
Mus traukė vasara, degantis Bavarijos dangus,
ir saulė –
ir, nešdamiesi savo prisiminimų liekanas,
savo varganus kelionės nešulius (mamos
įdėtą rankšluostį, sesers šaliką,
ir porą išblukusių jau nuotraukų) staiga
mes buvome pačiame sodų vidury.

Po tiek daug mėnesių, po mirties,
žiūrėjom mes į sodų atkalnes, medžius,
prisiglaudusias prie šlaito vilas,
dar netikėdami,
dar vis pilni kelionės, triukšmo,
svaigaus dundėjimo,

– ir obuoliai buvo nusirpę ir nunokę, ne žali,
anglėti, pageležinkelių obuoliai.
Mes buvome Bavarijoj.

Žiūrėk, – kalbėjo brolis, – kaip žali
laukai, kaip medžiai, kaip žali akiračiai! –
ir kopėme, aukštyn, aukštyn, į sodų viršų,
irėjome laukais,
tartum pakvaišę, gerdami laukinių rožių kvapą,
sodų pavėsi.

Čia vėl buvo gyvybė, kiekvienoje
obels šakoj, atkalnių vynuogynuose.
Ir žmonės,
merginos, moterys, savo spalvotom vasaros skarom,
ir įsirpę, tartum sodai, ir vyrai,
ėjo su pilnomis pintinėmis žemyn į miestą.

Apsvaigę vasaros žydėjimu,
gyvybe ir vynuogynų atkalnių kvapu,
sėdėjom mes atokalnėj, žiūrėdami žemyn,
į įsirausiusią Neckaro vagą, Würzburgo griuvėsius,
žiūrėdami atgal,
į kančios, mirties ir nevilties metus,

stebėdamiesi kaskart prisikeliančios gyvybės
ir žemės jėga.

BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ (1923–2007)

Metūgėse B. Pūkelevičiūtė ieškojo naujos eilėraščio struktūros, kuri atitiktų kintantį moters psichikos ritmą. Dinamiška ilgų ir trumpų sakinių kaita. Įsiūbuojančių pakartojimų grandinės. Ekspansyvus vaizdo judesys. Lengva ir greita tėkmė, neleidžianti ilgiau pasilikti vienoje vietoje. Staigūs persokimai ir gilios pauzės, nukertančios loginės sekos siūlą. Poetinės nuojautos motyvuoti perėjimai iš vienos vaizdų gamos į kitą užgaunant panašius akordus ir paliekant erdvės potekstei.

Vytautas Kubilius

B. Pūkelevičiūtės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Mano mylimasis tebemiega.
Jau švinta ir už lango švilpauja margi
strazdai.
Miegok.
Aš vadinu tave savąja Neramybe, nes jokio
kito vardo tau nesurandu.
Miegok.
Mūsų širdys – du akmenys, nugrimzdę ežero
dugnan.
Mes išalkę vienas kito pražūtis ir tykom
pirmo savo grobio, kaip jauni vilkai.

Tu pagarbinsi moteriškę ir pagarbinsi jos
ženklą – auksinį mėnesio pjautuvą ant jos
kaktos, nes aš esu pašventinta, kaip derlinga
žemė sėjos rytą.
Aš ateinu ir nueinu, o mano kūne miega tavo
nežinomi sūnūs, lyg žvaigždynai didelėj
nakties rankoj.
Aš saulės pusėn atsisuksiu, sudėsiu savo at-
našas¹ ir pratėsiu nesibaigiančias ir išdidžias kartas.

¹ Atnašà – atnešta auka.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rimvydas Šilbajoris, „Mano herojus – tiesa: Jono Meko eilėraščiai“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 179–186 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimvydas_Silbajoris_Mano_herojus_-_tiesa.LHE400A.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Keturi poetai, neužmirštą Jeruzalės“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 654–661 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimvydas_Silbajoris_Keturi_poetai_neuzmirsta_Jeruzales.LHE400B.pdf)
- Jonas Mekas, „Žmogus be vietos“ / Nervuoti dienoraščiai, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Jonas_Mekas_Zmogus_be_vietos.LHE401.pdf
- Imelda Vedrickaitė, „Vieta ir tapatumas Jono Meko dienoraščiuose“, *Metai*, 2001, nr. 7, p. 141–145 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Imelda_Vedrickaitė_Vieta_ir_tapatumas_Jono_Meko_dienorasčiuose.LHE401A.pdf)

Iš ciklo *Ašmenys*

Tu esi jaunas. Tu esi ugnis. Tavo rankovės
atraitotos.

Teesie tavo valia.

Būk sielvartas ir vynas. Būk tikras prakei-
kimas.

Pilnatis raudona – jūs liepsnojat lyg deglai.

Štai mes: vergės, heteros¹ ir motinos – tebūna
jūsų noras palaimintas.

Antkapiai plyšta pusiau. Žemė – jauna pa-
mišėlė suklumpa po saldžia našta.
Mes esame tik vynuogynai. Pilni nuolan-
kumo.
Ir pagiežos.

¹Heterà – senovės Graikijoje – netekėjusi, išsilavinusi, artisti-
nių polinkių laisvo elgesio moteris.

1. Kieno vardu eilėraštyje kalbama?
2. Aptarkite eilėraštyje išskylančią „tu – mes“ priešpriešą? Kokios nuostatos laikosi lyrinis subjektas, kalbantis „mes“ vardu?
3. Kokie Biblijos kontekstai aktualinami šiame eilėraštyje?

Kai paleidžiu savo plaukus, jie siekia nuga-
ros išlinkimą ir būna minkšti, kaip pavėsio žolė.

Bet vis tiek apyrankės svilina man riešus kaip
žarijos, o šiltomis balandžio naktimis mano
šnervės dreba kaip du sparnai.

Kažkur traška dideli laužai. Juoduoja aštri
miško skiauterė ir aš užuodžiu degėsių kvapą.

Jie manęs laukia –

Aš nepasiimu žiburio: mano akys atvertos,
kaip rainos katės.

Gera, kai šuliniai sklidini. Gera, kai sodai
lūžta po žiedų našta.

Tada aš grįžtu atgal ir veju į kamuolius švel-
nią vilną – – –

Ateina bekraujai saulėlydžiai – varpų šer-
dys skamba taikingai.

Aš esu piktas žiedas ir maitinu save pražū-
čiai.

Mano gyslos tamsios, nes mano kraujas yra vynas ir purvas.

Aš esu balų vijoklis ir laku drumzliną van-
denį.

Gėrėkis!

Aš suskaldysiu veidrodžius. Jie mane pakar-
toja šimtus kartų: alkaną kaklą ir prigesintas akis.

Aš esu apkartus pati savimi ir bijau vidur-
dienio.

Todėl tavo glėbis turi būti du lenkti kalavijai.

Kad aš neišsigelbėčiau.

Gustav Klimt
„Vandens gyvatės“
(1904–07)

Spalvotą reprodukciją
žiūrėkite ► p. 312

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją. Kas sudaro eilėraščio pagrindą?
2. Apibūdinkite lyrinį subjektą. Kaip kalbančioji prisistato?
3. Kaip atskleidžiama moteriškumo samprata? Kokia ji?

Rytais aš praskiriu du šiltus langinių delnus ir mane perlieja saulė. Rytais aš esu permatoma.

Bet paskui vaikštau siaurais takais ir niekam nerandu didelių vardų. Mano dainos būna nuolankios, o vakarais aš verkiu ant mažų medinių laiptų.

Tokia aš, kai viena.

Tik su tavim aš išeisiu į didelę naktį:

Aš išstariu burtažodį ir atskleisiu dirvą, tartum šimtalakštę knygą.

Atsivoš juodos vagos, grūdai užsidegs mano saujose ir smigs į godžią žemę.

Matai mano rankas?

Vakar aš pabėriau žydrą karolių virtinę:

Pabėriau savo vaikystės poterius –

Užsklęsk duris. Jis dalija pigias dovanas.

Jam patinka nulenkotos galvos ir silpni keliai.

O čia ateinu aš – ir sėju, ir atnašauju, ir laiminu. Pati.

Jeigu tau reikia, melskis.

Ketvirtos valandos varpai skamba susitakymui:

Riekiama duona.

Įmerkiu savo rankas aukšton žolėn – žemės kraujas tvinkčioja.

Mane viskas nokina...

Ir aš galvoju apie jautrią dirvą, kurion kitą pavasarį pasėsiu balių, virpančių sėklų.

Kai per naktį su trenksmu iššoks liauni dainai, aš, turbūt, verksiu.

Nes aštrus ir devintas mėnesio lankas man atneš juodaplaukį berniuką.

Mano pirmagimį sūnų.

Tada bus mano pusiaukelė.

Ir labai geras mano vidurdienis.

Iš ciklo *Mergaitėms*

Kartais jus praplėšiat aguonų pumpurus ir žiūrit, kaip kraunasi žiedai. Po to aguonos jau niekad nebežydės.

Rytais jūs įsipinat šilkinčius kaspinus ir lesinat šviesaus mėlynumo balandžius. Vėliau vartot storas,

raudonas pasakų knygas. Ir supatės sūpynėm.

Ir raičiojat nendrinčius lankus – – –

Ir dar – jūs dainuojat.

Bet kam jūs dainuojat? Giesmių yra pilni vakarai.

Žiūrėkit, kaip įnirtę sukasi ugninės žvaigždės ir galvotrūkčiais lekia žemė!

Ir kaip aš, paklusnus gyvulys, pagarbinu šviesią Astartę¹ ir užleidžiu šnabždančias užuolaidas.

O paskui einu šiltu kilimu. Basa.

Šį vakarą prie vartų rėks du išsišiepę žibintai.

Karietos riedės be garso, braukdamos drėgnas alyvas.

Mergaitės, mergaitės – užverskit pasakų knygas

ir užpūskit jaunuoliškas žvakes! Pa-

skubom pasirinkit auskarus. Jie skambės kaip varpai.

Pasirinkit alkūnes siekiančias pirštines.

Šį vakarą susirinks visos jūsų tėvų ir motinų nuodėmės ir įsižiėbs jūsų įstrižose akyse.

Vis daugiau lyja.

Tuščios vaikiškos sūpynės verkia.

¹ Astartė – semitų dievybė, Baalo žmona arba sesuo. Siejama su vaisingumu, seksualumu ir karu.

Iš ciklo *Mano motinos*

Aš palaistau mėlynus palangės
vijoklius ir apsikloju vėsia drobe.

Praeina šonu vakaro vėjas – pade-
ga pagirio dobilienas. Nuo jų užsi-
liepsnoja ir pusė dan-

gaus.

Staiga atsivožia knygos uždraus-
tuose pusla-

piuose: nežinomi sukčiai, vei-
dmainiai ir be-

pročiai manimi nepasidalina.

Šimtai kapų plyšta prie užžėlusių vieškelių.

Iš erškėtrožių vaisių laša kraujas – pritvinkęs piktybės.

Ir aš turiu atkelti geležinius vartus:

Jie visi čia.

Jie visi čia:

Vyrai. Ir moterys. Didelės, tvirtos moterys.

Jų skruostai šiurkštūs, kaip lietaus nuplakti rudeniniai obuoliai.

Temstant jos girdo ramių ganyklų gyvulius.

Paskui įbrenda drungan¹ ežeran ir iškelia iš dugno sunkius tinklus. Nuo
jų alkūnių laša įkaitęs vanduo.

Miške garsiai šaukia pratrūkę pumpurai, žė-
mėj brinksta būsimas derlius – – –

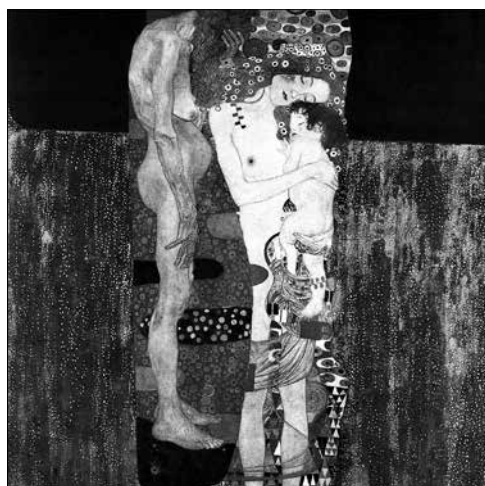
O jos sukryžiuoja rankas ir meldžiasi toli-
mam Dievui.

Pateka mėnuo. Jos būna lyg tylios eglės – nesibaigiančiais šešėliais.

Kai jos peržengia augštą slenkstį, variniai jų papuošalai skamba, atsimuš-
dami vienas į kitą.

Kaista juodi katilai. Samanoti sienojai pra-

kaituoja sakais. Tamsion kertėn sueina žilos girių pasakos ir nakties vėsa.

Gustav Klimt. „Trys moters amžiai“ (1905)

Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 313

Dabar jų plaukai – tirštas liepų medus. Pė-
dos plačios, o alsavimas kvepia saldžiais aje-
rais.

Šventas, Šventas Galingasis – kiekvienas prasidėjimas yra be dėmės.

Aš esu vilkė, lūšis ir žalsvoji gyvatė.

Aš esu alkana – mano pirštai yra žnyplės.

Vakarais aš matau tolimus gaisrus ir laukinių arklių šešėlius.

O kai pritvinkusi naktis ima žaibuoti, susi-
renku į sterblę mėlynus žaibus:

Aš esu nerami.

Vidurvasario audroje ateina mano mylimasis.

Mano persirpę lūpos plyšta pusiau, kaip vaisius.

Mano krūtys yra dvi baltos paukštės raudo-
nais snapais. Aš jas laikau abiem rankom, nes jos gali išskristi.

Mano sąnariai ištirpsta kaip sniegas ir mano įščius kaip aukso kie-
likas¹ prisipildo saldaus ir karšto vyno.

Aš esu palaiminta tarp moterų.

Dabar aš vaikštau tyliai ir esu atsivėrusi kaip žaizda.

¹ Kiėlikas – liturginė taurė.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Kubilius, „Metūgės“, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*, Vilnius: Lietu-
vos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 27–54 (el. prieiga: [http://www.saltiniai.info/files/
literatura/LH00/Vytautas_Kubilius_Metūgės.LHI600A.pdf](http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Vytautas_Kubilius_Metūgės.LHI600A.pdf))
- Ernesta Juknytė, „Susitikimo teologija Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgėse“, *Lituanis-
tica*, 2008, Nr. 1, p. 73–87 (el. prieiga: [http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-
tekstus/105-p/5003-ernesta-juknyte-susitikimo-teologija-birutes-pukeleviciutesmetuge-
se-2008-1.html](http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai-apie-
tekstus/105-p/5003-ernesta-juknyte-susitikimo-teologija-birutes-pukeleviciutesmetuge-
se-2008-1.html))

¹ Drungūs – drungnas.

XX a. antrosios pusės lietuvių proza ir dramaturgija

Politinis ir visuomeninis gyvenimas

Norint suprasti šeštojo–devintojo dešimtmečių lietuvių literatūros procesą, verta prisiminti politines represijų laikotarpio datas (1944 m. atkurtas sovietų valdymas, 1953 m. mirė Stalinas), nes būtent politiniai įvykiai tuomet stipriai veikė literatūros gyvenimą: jos pasaulėvaizdį ir poetiką varžė Komunistų partijos ideologija ir **socialistinio realizmo** taisyklės. Idėjiniu jo šalininkų požiūriu šis „metodas“ suvokiamas kaip „objektyvių meninės kultūros procesų vystymosi socialistinėje epochoje atspindys“. Nurodymai „atspindėti“ socialinę tikrovę, vaizduoti klasių kovas, rašyti tik realistine stilistika, apeiti tam tikras temas, žanrus ir menines priemones, „nekonfliktiškumo teorija“ lėmė bemaž vien teigiamus veikėjų portretus.

Mirus Stalinui (1953-juosius istorikai laiko „klasikinės okupacijos pabaiga“), prasidėjo stalininės ideologijos kritika, ėmė klostytis kiek palankesnės sąlygos literatūrai.

Nors po 1956 m. Lietuvoje prasidėjo politinio atšilimo laikotarpis, tačiau totalitarinės sistemos esmė išliko nepakitusi: naikinamos lietuvių tautinės kultūros ištakos (sparčiai vykdoma rusifikacija, masinė kolektyvizacija, nuosekliai griaujami kaimai, varžoma spaudos ir žodžio laisvė, klastojama Lietuvos istorija). Tuo laikotarpiu susiformuoja psichologinis *homo sovieticus* tipas – apsukrus, kartu išradingas prisitaikėlis, kuriam būdinga dviguba moralė.

Nors visuomenės gyvenimas, kultūra, kūryba vis dar išlaikė fasadinį pobūdį, buvo angažuota skleisti optimistinę propagandą, skelbti sovietinės santvarkos pranašumus, tačiau pradėta justis didelė skirtis tarp to, kas oficialiai teigiama, ir tų teiginių neatitinkančios tikrovės.

Šio laikotarpio literatūra laviruoja tarp dviejų polių: ideologinės įtampos ir kompromisų ieškojimo. Rašytojai buvo priversti išmokti apeiti cenzūrą kurdami savotišką užuominų – **ezopinės literatūros** – kalbą, ieškoti naujų meninių formų. Pirmoji kūrybinę dvasią stingdžiusius socialistinio realizmo ledus pradėjo judinti poezija. Asociatyvi, metaforiška poezijos kalba, išreiškianti žmogaus vidinį pasaulį, nebuvo paranki skleisti ideologines politines tiesas.

Cenzūros apribojimų sunkiausiai sekėsi išvengti lietuvių prozai, svarbiausiam jos žanrui – romanui, turėjusiam išlaikyti objektyvų pasakojimą, atspindėti sovietinės visuomenės gyvenimą pagal postuluojamas marksizmo dogmas. Vengiant tiesmukos trafaretinės klasinės nelygybės schemos, gręžiamasi į žmogų, jis imamas vertinti ne pagal visuomeninius nuopelnus, o pagal vidinį pasaulį. Žmogaus prigimties, jausmų, santykių analizė tampa psichologinės

novelės, apsakymo, nereikalaujančių plačių aprašymų, branduoliu.

Septintasis–aštuntasis dešimtmečiai – ryškus lietuvių prozos ir dramaturgijos atsinaujinimo laikas. Didelį poveikį rašytojams darė pažintis su XX a. pasauline literatūra, ypač su Alberto Camus, Williama Faulknerio, Franzo Kafkos, Marcelio Prousto kūryba, Lietuvą pasiekusia vertimų pavidalu. Tačiau sovietmečio lietuvių prozos modernumas – savitas, nulemtas okupacijos. Kaip tik dėl šios priežasties lietuviškasis modernizmas įgijo etnocentrizmo, nacionalizmo požymių: rašytojų dėmesys buvo sutelktas ne tiek į originalią meninę saviraišką, kiek į tautinės, istorinės atminties, nacionalinės kultūros išsaugojimą. Neatsitiktinai remiamasi prieškarinio Lietuvos literatūros tradicijomis, jos tęsiamos, savitai transformuojamos. Ryškiausios kūrybos temos – istorinės, tautos ir valstybės likimo problemika, kaimo gyvenimo – lietuvių kultūros ištakų – mitologizavimas, senosios agrarinės kultūros idealizavimas.

Vieni svarbiausių šio meto prozininkų – Bronius Radzevičius, psichologinės ir intelektualinės prozos kūrėjas; Juozas Aputis, savo kūryboje plėtojantis agrarinės sanklodos žlugimo temą. Žmogiškumu, dvasingumu, dėmesiu „mažiesiems žmonėms“ artimas Jono Biliūno prozos tematikai, pratęsiantis jo nubrėžtą psichologinės prozos tradiciją. Romualdas Granauskas – žodžio estetas, sakralizuojantis išeinančios žemdirbių kartos papročius ir gyvenimo būdą, kasdienius veiksmus pakylėjantis iki ritualo. Prie tradicinės kaimiškosios lietuvių literatūros šliejasi ir Vanda Juknaitė kūrinio *Šermenys*. Jame vaizduojama okupuotos Lietuvos kaimo tragedija, temiška artima R. Granausko apsakai „Gyvenimas po klevu“. Bitė Vilimaitė – ryškiausia lakoniškos novelės atstovė; jos kūryboje juntamas grynai emocinis santykis su pasauliu, bet dramatiški išgyvenimai į teksto paviršių neiškyla. Saulius Tomas Kondrotas lietuvių literatūroje – savitas žaismės, paslaptingos atmosferos, grakščios konstrukcijos meistras. Jo novelėse nelogiškumas suvokiamas kaip būties principas. Icchokui Merui svarbi kita problemika – jo kūrybos pagrindinė tema, varijuojama įvairiais meniniais rakursais, – tragiškas Lietuvos žydų likimas.

Šeštojo dešimtmečio antroje pusėje suklesti lietuvių dramaturgija. Didžiausio dėmesio susilaukė dramatinė Juozo Grušo kūryba. Klasikinių eiliuotų istorinių dramų tradiciją tęsė Justino Marcinkevičiaus trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“, sukurta 1968–1977 m. Kazio Sajos dramaturgija išsiskiria parabolines, grotesko stilistika parašytomis pjesėmis.

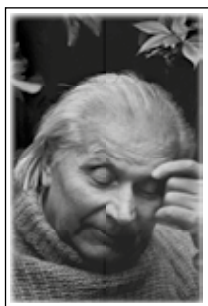

Foto A. Žižiūno

JUOZAS GRUŠAS

(1901–1986)

Kaip ir daugelis J. Grušo dramų, „Barbora Radvilaitė“ yra moralinių kolizijų, susikertančių idėjų veikalas. Charakteriai čia brėžiami eskiziškai, tartum skulptūroje iškalami monumentalūs apibendrinti jų bruožai, mažai teskiriant dėmesio buities detalėms ir net istoriniam koloritui.

Jonas Lankutis

Grušui labiau rūpėjo ne objektyvizuotas praeities paveikslas, faktų autentiškumas ar chronologija, o apibendrinta įvykių prasmė, praeities situacijų analogai dabartyje.

Reda Pabarčienė

J. Grušo biografija: www.saltiniai.info

Barbora Radvilaitė (ištraukos)

Barboros Radvilaitės menė. Pro langą išoka juokdariu persirengęs Žygimantas Augustas

BARBORA

O dieve! Juokdarys!

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Taip, juokdarys!

BARBORA

Kas čia?! Karalius? Ne... Nesuprantu.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Tai aš – tikrasis juokdarys. Anas –
Šešėlis mano varganas.

BARBORA

Išeikit!

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Jūs galite karalių išvaryti,
Bet juokdario neišvarysite.

BARBORA

Maldauju jus! Prašau su ašarom...
Išeikite! Pasigailėkite...

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

O štai ir jūs, ir jūs nesugalvojot
Ko nors geresnio, juokdare pavirtot.

Prieš ką atsiklaupėt? Prieš juokdari
Ar prieš karalių? Nebėra karaliaus!
Yra tik amžinas, įsimylėjęs,
Iš proto besikraustąs juokdarys.
Pažvelkite, koks laisvas jis dabar.
Juk tai žmogus be apgaulingų kaukių,
Taisyklių, dogmų, nuostatų... Žmogus,
Kuris pasaulį susprogdins, bet laimę
Sau pasiims – tą mažą, kvailą laimę,
Už aukso kalnus neparduodamą.
Tikrasis juokdarys – tai aš, tai aš –
Karalius, šliaužiantis prie mylimosios kojų.

BARBORA

Netekot proto!.. Viešpatie, atleiskit.

Ir šitaip gali pasielgt karalius?..

Aš nemaniau... Aš... žodžių nerandu.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Ir aš taip pat, mana širdie. Juokinga!

Terauda angelai dangaus. Tu juokis.

Pabėgi nuo niekšystės, beprotybės,

Kurių tau niekad nesuprast.

BARBORA

Karaliau!..

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

O ne! Aš juokdarys! Kažką svarbaus

Užmiršęs. Atsikeršyti užmiršęs

Žmonėms. Pabėgęs nuo savęs. Nuo dangaus!

Karaliui bėgti nedera. Žinau.

Pasaulis sujauktas. Ir beprotybės pilnas.

Pasaulis pasipiktinęs pats savimi

Ir savo apgailėtinais dievais.

Niekšybė ir garbė – dvi seserys.

Abidvi kekšės... Taip, abi, tylėkit.

Niekšybė ir garbė – sesutės kekšės!

Tylėkite!.. Ir nieko nenorėkit

Žinoti... Juokis! Juokis, mano meile!

Na štai, tu ir juokies... Bet tu verki!..

BARBORA

Karaliau! Mylit ne mane...

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Tave!

Vienintelę! Tave! Kaip skausmą savo...

BARBORA

Įsiveržėte kaip audra, karaliau...
Karaliau mano... Argi jūs nežinot,
Kad sunaikinsite mane.

[...]

ARKIVYSKUPAS DZIERZKOVSKIS

Kam į prapultį žengi?
Sustok, kol nevelu. Nešauk į kovą
Gyvenimo tiesų. Nešauk į kovą
Tradicijų, įstatymų, žmonių
Galvojimo, kurio tu nepakeisi,
Aukščiausias darė stebuklus, o žmonės –
Vis tokie pat.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Stebuklų nedarysiu,
Bet laužysiu kvailas tiesas. Ieškosiu,
Dėl ko gyventi šitoj žemėj verta.

ARKIVYSKUPAS DZIERZKOVSKIS

Sakau: vien kančią sau ir jai prišauksi.
Kvailom vadink tiesas, kurias pamynei,
Bet tu žengi į prapultį. Neleisiu,
Tebūna nukirsta šita ranka,
Jeigu uždės tai moteriai vainiką.

Arkivyskupas išeina

JUOKDARYS

Tėtuši! Tą sugauk, kuris tave
Sugavo. Tą sugauk, kuris sugavo...

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

O Stancikai! Jo didelė tiesa.

JUOKDARYS

Tėtuši! Didelė tiesa, kad dievas
Jokūbo gailisi, bet dar didesnė,
Kad jo nesigaili...

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Dievai ateina,
Tiesom pavirsta. Ir sukausto protą
Geležimi. Ir miršta patys. Miršta
Didžiulės tiesos, suteptos krauju.

Tik saujoj pelenų, kuri po mūsų
Paliks, yra tikroji išmintis.
O ne! Negali būti! Neviltis
Tave pagavo. Juokdarys karalius!
Paklydo tarp grėsmės ir nežinios,
Bepročio geidulio ir mirusių tiesų.
Sustojo kryžkelėje. Kas toliau?
Pabėgti nuo valdžios, palikti sostą?
Ar prievartą naudot prieš prievartą
Ir žudymą – prieš žudymus? Toks ratas
Istorijos! Sveika būk, žmonija!
Ateina naujas dievas. Jo vardu
Beprotis pasuka tą patį ratą.
Pakilk, širdie! Kovok beprasmiškai,
Bet su nemirštama viltim. Žinok:
Tyliuosius užmuša patsai likimas...
Šviesa manoji! Būki su manim!

Įeina Barbora

BARBORA

Brangusis! Kas čia darosi? Iš proto
Išėjo žmonės. Žudosi. Grasina
Prakeikimu. Dėl visko aš kalta!
Karaliau! Aš kalta? Kaip čia išeina?
Kalta dėl to, kad apšmeižta? Kalta,
Kad ne karalių kraujo? Dar dėl ko?

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Kalta ne tu. Ne tu kalta, Barbora.

BARBORA

Tai kas gi? Kas? Suprasti negaliu.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Akla sudievinta kvailybė! Rūmų
Fanatikai! Įtūžę pranašai!
Girdi! Sukūrė sąvokų sistemą.
Sulygino su mokslu, išmintim.
Tas galima, tas ne. Nedrįskit! Šventa!
Krauju aplaistysim!

BARBORA

Kiek daug baisybių
Aplinkui mus! Ir kiek beprasmiškumo!
Galvojome, kad laimei sukurti.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Karalius aš. Už laimę privalau
Mokėti šimteriopai.

BARBORA

Na, o aš?

Aš – paprasta. Kiek aš turiu mokėti?

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Ką reiškia paprasta, jeigu sukėlei
Valdžios bepročių pyktį, o princesių
Pavydą, kerštą. Jei tauriausias širdis
Tu užkerėjai. Kas? Jauna didikė?
Ar legenda?.. Mokėsi šimteriopai...

BARBORA

Suprasti noriu savo nesuprantamą
Likimą. Kas man skirta? Kas... nebus
Man skirta? Ir nuo ko atsisakyti
Aš privalau?

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Neprivalai galvoti,
Kad skirta tau mažiau, nei man, Barbora.
Tik būk tvirta. Padėki grumtis. Tu
Man reikalinga žygy kiekvienam.

BARBORA

Tai laimė man.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Mes stovim prieš tvirtovę.
Be plytų, be granito, o tvirtesnę
Už akmenį. Ir tą tvirtovę turim
Paimti. Ji – makaulėse žmonių.
Paleidau šiandien seimą. Viskas!

BARBORA

Paleidai seimą?!

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Neverta to vardo
Minia rėksnių, jeigu terūpi jiems
Karaliaus santuoka, kai visą kraštą
Terioja ir savi, ir svetimi.
Jiems įvarysiu baimės. Baimė protą
Valstybės vyrams visiškai atstoja.

BARBORA

Žygimantai Augustai! Visada
Galvojau aš apie pasaulį gerą.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS

Klausyk, Barbora! Karūnuot privalo
Tave. Tai būtina kaip dangui saulė.
Skyrybų reikalavo. Aš – karūnos
Pareikalausiu. Ligi šiol tylėjau.
Ilgai stebėjau juos. Dabar lemtinga
Atėjo valanda.

BARBORA

Ir kokia kaina?!

Girdi – nereikia! Karūna – tai kraujas.
Visa širdim jaučiu: audra artėja.
Kažkas anksčiau prakeikė. Monsinjoras
Baisius žodžius tik pakartojo: „Kraujo
Dėmėm kaip prakeiksmu ji suteršta!“
Seniai girdėjau tuos žodžius. Dar Vilniuj.
Gal Elzbieta?! Aš nežinau. Gal jos
Šešėlis slankioja pily? Teisybės
Ieškodamas... Ta karūna nuo jos
Galvos!

[...]

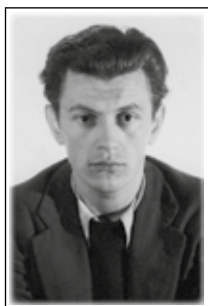

1. Kas būdinga istorinėms poetinėms dramoms? Koks žanrinis ir stilistinis šios dramos savitumas? Kokios temos ir problemos keliamos šioje dramoje?
2. Kodėl karalius tapatinasi su juokdariu? Paaškindite jo frazę: „Pažvelkite, koks laisvas jis dabar. / Juk tai žmogus be apgaulingų kaukių“. Kokia jos prasmė?
3. Apibūdinkite Žygimanto ir Barbaros charakterius. Kokiomis meninėmis priemonėmis Barbaros paveikslas idealizuojamas? Kodėl?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Aušra Martišiūtė, „Juozas Grušas“, *Literatūros teksto interpretacija* / sudarytojas Ciedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2000, p. 169–184 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Aušra_Martišiūtė._Juozas_Grušas.LH8701A.pdf)
- Gintarė Lialienė, „Trys lietuviškos moterys – trys epochos / J. Grušo dramų „Barboros Radvilaitė“ moterų paveikslų kultūrologinė analizė“, *Lituanistica*, 2001, t. 1(45), p. 96–103 (el. prieiga: <http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Lituanistica/Litu-96.pdf>)
- Juozas Grušas, „Barbora Radvilaitė“ (dramos ekranizacija, režisierius – Vidmantas Bačiulis), <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/11145>

KOSTAS OSTRASKAS

(1926–2012)

Dramos kūrinį Ostrauskas suvokė kaip visiškai atvirą žanrinę formą, besikryžiuojančią su kitomis literatūros rūšimis, apaugusią kitų menų konfigūracijomis, intensyviai kintančią audiovizualinės technologijos amžiuje. [...] Orientuodamasis į modernaus teatro sceną, dramaturgas perėmė iš kino filmų greitą kadry kaitos tempą, žaibiškas replikas, išlaikydamas visur griežtą racionalistinį planavimą, kuris paženklina jo kūrinius intelektualinio sterilumo ir „mokytum“ atspalviu.

Vytautas Kubilius

K. Ostrausko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Karali(a)us juokdarys

Variacija J. Aisčio tema

Prologas

Ateina ŠAUKLYS ir trinktelį lazda į grindis.

ŠAUKLYS. „Numirė karaliaus šuo – šunelis geras,

Geriausias iš šunų...

Ir sušaukė karalius visą dvarą

Ant šunio šermenų.“

Nueina.

Kazimieras Zimblytės „Karalius I“, monotipija
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 319

I

Soste sėdi KARALIUS – karūna, skeptras – visoje savo didybėj.

Šalia, ant sosto pakopos, rymo JUOKDARYS – spalvinga apranga, ant kurpių ir rankogalių – dzinguliukai. Sėdi soste KARALIUS ir vaitoja – – –

KARALIUS. Ak, numirė mano šuo – šunelis geras...

Vaitoja, rauda ir visas KARALIAUS dvaras – markizai, freilinos, baronai, grafai ir daug kareivių, daug tarnų – –

BALSAI. Aaaa!... Oooo!

KARALIUS. Kur aš rasiu kitą tokį šunelį, geriausią iš šunų?

BALSAI. Oooo!... Aaaa!...

KARALIUS pažvelgia į JUOKDARĮ.

KARALIUS. O ko tu tyli?

JUOKDARYS. Kalbėčiau, karaliau, jeigu neturėčiau ką pasakyti; tyliu, nes turiu ką pasakyti.

KARALIUS. Negi užmiršai, iš ko duoną valgai? Kalbėk! Juokis!

JUOKDARYS. Jei mano valdovas įsako, kaip aš galiu tylėti? Kaip aš galiu nesijuokti? – Sakai, karaliau, n u m i r ė tavo šuo? Gal tasai tavo šunelis ir buvo geras, gal net geriausias iš šunų. Gal kito tokio niekur niekada nerasi iš tiesų. Bet jis nenumirė.

KARALIUS (nušvitęs). Nejaugi?

JUOKDARYS. Jis nudvėsė. Pastipo.

BALSAI. Ak!..

KARALIUS. Ką?..

JUOKDARYS. Šuo – ne žmogus. Jisai nemiršta – jis nudvesia. Pastimpa. Netgi ir geras, net ir geriausias iš visų.

KARALIUS. Kaip tu drįsti!..

JUOKDARYS. Šuo yra šuo.

KARALIUS (JUOKDARIUI į ausį). Kas to nežino. Bet kodėl turi prieš visą dvarą paskelbti, pakartot ir dar pabrėžti? (Visu balsu) Ak tai mano skausmo valandoj gramatiką man dėstai?

JUOKDARYS. Čia ne gramatika.

KARALIUS (nušokęs nuo sosto). Pakarti juokdarį!

KARALIUS išeina užsirūstinęs.

JUOKDARYS. Pakarti?

BALSAI. Į kartuves!

JUOKDARYS stovi sumišęs.

JUOKDARYS. Mano karalius tikriausiai juokauja...

Netoliese kažkas ima kalti vinį.

II

Kartuvės.

DAILIDĖ įkala paskutinę vinį, pasitraukia atokiau ir gėrisi kartuvėmis.
DAILIDĖ. Ar ne dailus man tvarinys?

Nešinas virve ateina BUDELIS.

BUDELIS. Ne tik dailus, bet ir didžiai naudingas.

BUDELIS užmeta ant kartuvių virvę ir suneria kilpą. DAILIDĖ prisišlieja prie kartuvių.

DAILIDĖ. Kažkada buvo medis – augo ir lapojo...

BUDELIS perbraukia pirštais per virvę.

BUDELIS. Kaip šilkas. O neseniai kanapė buvo.

Ateina ŠAUKLYS, įbeda lazdą ir stovi iškilmingai. BUDELIS su DAILIDE išeina ir atveda JUOKDARĮ.

Skamba jo dzinguliukai.

JUOKDARYS pažvelgia į kartuves.

JUOKDARYS. Tai pastatei?

DAILIDĖ. Vieni griaua, aš – statau.

JUOKDARYS. Akivaizdu: kūrėjas. (BUDELIUI) O tu, sakai, karsi?

BUDELIS (skėstelėjęs rankomis). Ką veiksiu nekoręs.

JUOKDARYS. Taip: lakštingala negali nečiulbėti.

BUDELIS beįmęs už virvės, tačiau atbėga šaukdamas KARALIUS.

KARALIUS. Palaukit!.. Palaukite manęs!..

JUOKDARYS. Iš tiesų, kaip drįstat be karaliaus. Be to, nieks nedega.

KARALIUS. Gal ir nedega, bet nėr ko laukti.

KARALIUS mosteli BUDELIUI. Šis paima virvę ir jau beneriūs JUOKDARIUI ant kaklo.

JUOKDARYS. Nejaugi, karaliau, iš tiesų verta pakart mane dėl žodžio?

KARALIUS. Karalius nekrečia juokų.

JUOKDARYS. Dėl menko žodžio?

KARALIUS. Menko? Žodis yra Ž o d i s. Alfa ir omega. „Pradžioje buvo žodis“.

JUOKDARYS. Taigi. Bet kas bus pabaigoj?

KARALIUS. Pagyvensi – pamatysi. (Nusikvatojęs) Ar aš ne juokdarys?

JUOKDARYS. Tai kas tada aš? Karalius?

KARALIUS. A, norėtum būti. O kol nesi, įsidėmėk: Žodis yra viskas.

JUOKDARYS. Jau įsidėmėjau: pro vieną ausį įėjo, pro kitą – neišėjo. Tad byla baigta.

KARALIUS. Dar ne – ji pasibaigs virve. Taip, Žodis, juokdarys, yra viskas. Neužmiršk.

JUOKDARYS. Mano atmintis – amžinybė.

KARALIUS. Pabrėžiu: viskas. Jei netiki, paklausk dvaro poeto – jis Žodžio meistras.

JUOKDARYS. Dvaro poetas – vadinasi, eiliakalys.

KARALIUS. Eiliakalys? Tu jau ir kritikas?

JUOKDARYS. Juokdarys y r a kritikas.

KARALIUS. O gal kritikas yra juokdarys?

KARALIUS nusikvatoja.

Tyla.

ŠAUKLYS trinkteli lazda.

ŠAUKLYS. Kai karalius juokiasi, juokias ir visas jo dvaras – markizai, freilinos, baronai, grafai...

BALSAI. Cha!.. cha!.. Cho!.. cho!..

JUOKDARYS. Tik juokdarys nesijuokia. – Atrodo, karaliau, iš tiesų ruošies mane pakarti.

KARALIUS. Aš? Nebūk juokdarys.

JUOKDARYS. Taigi: nebūk.

KARALIUS. Tai budelio darbas. (BUDELIS nusilenkia KARALIUI) Aš plaunuosi rankas.

JUOKDARYS. Žinoma, reikia higienos.

KARALIUS (nervingai). Virvę!

KARALIUS išbėga.

DAILIDĖ. Koks juokdarys, toks ir karalius.

JUOKDARYS. Negirk karaliaus.

BUDELIS. Koksai karalius, toks ir juokdarys.

JUOKDARYS. O tuo labiau nepeik juokdario.

BUDELIS užneria JUOKDARIUI ant kaklo kilpą.

JUOKDARYS (DAILIDEI). Ar jo rankos švarios?

Staiga – aklina tamsa ir tyla, tik suskamba JUOKDARIO dzinguliukai ir vėl nutyla.

E p i l o g a s

Soste vėl sėdi KARALIUS – didžiai susigraudinęs, susijaukęs – karūna kreivai užmaukšlinta, skeptras po kojom...

Ateina ŠAUKLYS ir stukteli atsargiai lazda.

ŠAUKLYS (*patyliukais*). Karalius linksminas.

KARALIUS (*susiėmęs galvą*). Ak, kur aš rasiu kitą tokį juokdarį – geriausią iš visų?..

ŠAUKLYS *ateina pirštų galais į priekį.*

ŠAUKLYS (*pridėjęs prie lūpų pirštą, tarsi išduodamas didžiulę paslaptį*). Juokiasi tas, kurs juokias paskutinis.

Išeina.

KARALIUS pravirksta.

1986

1. Kokia situacija modeliuojama K. Ostrausko pjesėje? Kas pagrindinis veikėjas? Dėl ko kyla konfliktas?
2. Kaip kuriamas neatitikimas tarp to, kas sakoma, ir vaizduojama?
3. Kokios temos persipina šiame kūrinyje – kūrybos, žodžio laisvės, atsakomybės už žodį ir pan.? Pagrįskite.
4. Aptarkite K. Ostrausko stilistiką. Kur slypi jo dramaturgijos naujumas?

Absurdo teatro tradicijai artimas K. Ostrausko dramų galima rasti:

„Pypkė“ (1951): <http://www.tekstai.lt/component/content/article/32-ostauskas-kostas/2830-kostas-ostauskas-pypke>
<http://www.tekstai.lt/component/content/article/32-ostauskas-kostas/2829-kostas-ostauskas-pypke>
 „Gyveno kartą senelis ir senelė“ (1963–1969): http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kostas_Ostrauskas_Gyveno_karta_senelis_ir_senele.LHI300.pdf

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Jurgis Blekaitis, „Kostas Ostrauskas ieško savo teatro“ I, *Metmenys*, 1965, nr. 10, p. 6–28 (el. prieiga: http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_205653_1&biRecordId=37208)
- Jurgis Blekaitis, „Kostas Ostrauskas ieško savo teatro“ II, *Metmenys*, 1966, nr. 11, p. 85–106 (el. prieiga: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=205655&biRecordId=37208>)
- Aušra Martišiūtė, „Paradokso poetika Kosto Ostrausko dramose“, *Kultūrologija*, 2007, p. 451–468 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/6407-ausra-martisiute-paradokso-poetika-kosto-ostausko-dramose>)
- Gyvenimas ir kaukės. Pokalbis su K. Ostrausku (kalbina L. Mačianskaitė), <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/467-gyvenimas-ir-kauks-pokalbis-su-kostrausku>

Foto K. Vainoro

ICCHOKAS MERAS

(1934–2014)

Pagrindinė Mero veikalų įtampa kaip tik ir išauga iš jo apsisprendimo nenusilenkti nevilčiai. Kai kas jo veikaluose atsišaukia blogio ir gėrio problematikai Dostojevskio kūryboje, nes Meras irgi yra aprašęs tiek dvasios kalėjimus, tiek ir numirėlių namus. Tačiau Dostojevskis rėmėsi tvirta ir baigta pasaulėžiūra, ir užtat jo veikaluose žmogus, klajodamas po keisčiausius, neįtikėtinus sąžinės labirintus, vis dėlto jų gale randa vartus į tikėjimą. Tuo tarpu Meras rašo kaip burtininkas, magiškomis formulėmis užkerėjęs tikrovę ir ieškantis slaptažodžio, kuris grąžintų jai prasmę.

Rimvydas Šilbajoris

I. Mero biografija: www.saltiniai.info

Lygiosios trunks akimirka (ištraukos)

Antras skyrius

Penktas ėjimas

1

Šogeris perkėlė rikį neskubėdamas, dviem pirštais, grakščiai, lyg neštų brangenybę.

„Aš blogai pradėjau partiją, – galvojo Izaokas. – Šiandien sunku. Kas dėl to kaltas? Aš pats ar kiti?“

– Gerbiu lėtą ataką, – kalbėjo Šogeris. – Blickrigas¹ ne visuomet pasiseka, žinoma.

„Aš negaliu suprasti, ko jis nori, – tarė sau Izaokas. – Jis ramina save ar mane? Šogeris galėtų dar geriau lošti, jeigu negalvotų visą laiką, kad turi būti jo viršus. Ką jis sakė anksčiau? Loterija...“

Šachmatai – loterija, pasaulis – loterija ir gyvenimas – loterija.

Kam aš sėdžiu priešais jį?

Rizika ir loterija...

Ar tai tas pats?“

2

– Aš pagimdžiau dukterį Iną*, – tarė Abraomas Lipmanas.

3

Prie didžiųjų vartų visuomet stovi du sargybiniai. Vienas – vokiečių kareivis, kitas – geto² policininkas.

¹ I. Mero romano veikėjos Inos Lipman prototipas – prieškaryje garsi dainininkė Liuba Levicka (1909–1943), Vilniaus konservatorijos Vokalo skyriaus vadovė. Nacių okupuotame Vilniuje – geto kalinė, geto teatro dalyvė, vadinta geto lakštingala.

Taip ir šiandien. Bet šiandien turi būti kitaip. Prie vartų turi atsistoti ne vokietis, o čekas. Aš labai noriu atsiminti jo vardą ir pavardę, bet niekaip negaliu. Ji panaši į lenkiškas, o lenkiškos panašios į ją. Tai galų gale nesvarbu. Aš vėl sužinosiu ir kietai įsikalsiu į galvą. Svarbu, kad vakar čekas sutiko išleisti mane vienai valandai į miestą ir visai neklausinėjo, kur ir ko man ten reikia.

Kodėl aš jaudinuosi?

Virpa mano rankos, o balsas, turbūt, irgi virpėtų.

Aš visuomet taip, visai be reikalo, kol įprantu. Scenoje aš jaudinuosi, tarp žmonių jaudinuosi, o dabar – irgi.

Čekas vakar pagarbiai nulenkę galvą, kai aš su juo kalbėjausi. Turbūt, mūsų policininkas jam pasakė, kad aš esu Ina Lipman. Galbūt, jis iš Prahos, šitas vaikinys, ir, galbūt, girdėjo mane dainuojant. Aš buvau Prahoje du kartus. Afišos buvo didžiulės, ir raidės milžiniškos, tik jų kažkodėl buvo per daug. Jie rašė afišose: INNA LIPMANN. Ką gi, jeigu jiems taip labiau patiko. Jie man šaukė viva, bis, viva Ina, ir aš vėl dainavau, ir vėl.

Aš dabar stoviu, prisiglaudusi prie namo kampo, ir laukiu, kada keisis sargybiniai. Man jie visi šlykštūs, lyg būtų ne žmonės, o kažkokios būtybės, apvilktos žaliomis uniformomis, ir aš visuomet bijau netyčia prisiliesti prie jų.

Taip, aš matau, jau atėjo čekas.

Jis irgi vilki žalia uniforma, bet kažkodėl atrodo kitaip. Aš matau jį patį, jo veidą ir visai nematau žalių rūbų, net šautuvo. Dieve mano, nejaugi visa tai priklauso nuo žmogaus, ir visai nesvarbu, kokiais drabužiais jį apvilksi? Kaip scenoje. Kokiais tik rūbais aš bevilkėjau, visuomet aš – aš pati, Ina Lipman.

Vis tiek gera mūsų pasaulyje, kai jame gyvena ir vaikšto žeme ne tik vokiečiai, kai toje žemėje – daug daug žmonių.

Jeigu aš galėčiau visus juos surinkti į didelę salę, į tokią, kad sutilptų visi ligi vieno... Aš pakilčiau į sceną, aš visai nesakyčiau, kas aš tokia. Nebūtų jokių skelbimų ir jokių afišų didžiulėmis raidėmis, tų raidžių tada būtų nei per daug, nei per mažai. Tiesiog kažkas nežinomas, kažkokia moteris, toks pat žmogus, kaip jie, nori jiems dainuoti. Aš jiems dainuočiau ilgai, visas geriausias savo dainas. Jie sėdėtų tyliai ir klausytų. Aš nenoriu, kad jie šauktų viva, bravo. Tegul sau tyliai sėdi ir klauso. Aš jiems taip dainuočiau, kaip dar niekuomet nesu dainavusi ir kaip niekada kitur nedainuosiu. Aš jiems dainuočiau taip, kaip dainuoju čia, gete.

Čekas pamatė mane ir moja ranka.

Aš einu.

Jis apsižvalgė.

– Galite eiti, – tarė jis. – Jeigu jūs to norite... Aš norėčiau, kad jūs niekur neitumėte... Geriau pasilikite čia, ir jeigu jums ko nors reikia mieste, jūs man pasakykite, aš viską padarysiu.

Aš papurčiau galvą.

– Darykite taip, kaip norite, – kalbėjo jisai. – Tik būkite atsargi. Kai grįšite, gerai apsidairykite. Šogeris mėgsta vakarais tykoti prie vartų.

– Gerai, gerai, nebijokite, – atsakiau. – Nėra ko bijoti.

Aš nuėjau gatve skubėdama.

Viena gatvėje aš pirmą kartą. Mano geltoni lopai prisiūti prie švarkelio, o švarkelis, išverstas pamušalu į viršų, guli ant mano rankos.

Praėjo moteris su vyriškiu. Aš jų nepažįstu, bet jie atsisuko du kartus ir net trečią kartą. Prabėgo vaikai. Jie irgi dairėsi į mane. Nejaugi aš dar panaši į savo atvaizdus ant afišų, kurių jau seniai nebėra?

Aš žinau, aš negeras žmogus. Aš noriu, kad mane pažintų. Taip, širdies gilumoje aš noriu. Juk tiek daug žmonių klausėsi, kai aš kadaise dainavau. Bet aš neturiu teisės. Manęs neturi pažinti. Tai artistas tebeglūdi mano širdyje... Anksčiau Ina Lipman buvo garsenybė, ir jai atrodė, kad ji priklauso sau vienai. Bet taip iš tikrųjų nebuvo ir tuo labiau dabar taip nėra.

Užėjau į tarpuvartę, ištraukiau iš švarko kišenės veidrodį, grimą ir skarutę. Dabar tikrai niekas nebepažins manęs. Galiu būti drąsi, pakelti aukščiau galvą ir įsivaizduoti valandėlę, kad aš laisva ir kad aplinkui nėra to, kas iš tikrųjų yra.

Ne, negaliu.

Keista, bet aš negaliu to įsivaizduoti. Aš, turbūt, moku vaidinti tiktai scenoje. Laikas uždėjo savo antspaudą, labai kietą, ir grimas dabar nebepadės. Geriau aš nebūsiu per daug drąsi. Dar labai daug reikia padaryti, tai – kas dabar brangiausia.

Keturis mėnesius naktimis, grįžę iš darbo, mes vėl dirbome, slaptai, kad niekas neišgirstų ir nepamatytų. Mes repetavome „Aidą“.

Ir pagaliau šiandien, šią naktį, įvyks generalinė repeticija.

Dieve mano! Aš tiek daug kartų dainavau „Aidą“, bet šita bus pirmoji mano gyvenime. Mes išvargome visi. Bet mes dirbome taip, kaip vargu ar gali dirbti žmonės. Viskas pas mus kaip tikrame teatre, net dubleriai. Ne, turbūt, svarbiausia – dubleriai. Teatre juos turi tiktai svarbiausieji veikėjai, o mes turime visi: svarbiausi ir menkiausi, statistai ir choras. Kiekvienas žmogus turi savo dublerį, net orkestras. Tai laikas uždėjo savo kietą antspaudą, ir nėra kitos išeities.

Mano dublerė – Mira. Mirka. Jai devyniolika metų. Ji bus gera dainininkė. Aš noriu, kad ji būtų daug geresnė už mane, daug daug geresnė, ir kad Prahoje ar Vienoje, Paryžiuje ar Milane prie jos vardo ir pavardės pridėtų daug nereikalingų raidžių. Aš pati būsiu senutė, pražilusi, man bus šalta, aš apsigaubsiu vilnone skara, sėdėsiu partertyje, pirmoje eilėje, ir klausysiuos Mirkos balso.

Gerai, kad išėjau šiandien iš geto ir pati papasakosiu viską Marijai. Ji bus patenkinta, žinau.

Dainininkė Marija Blaževska...

Anksčiau man sakydavo, kad Marija Blaževska yra beveik Ina Lipman, o jai sakydavo, kad Blaževska ir Lipman yra tas pats. Mes abi susėdavom prie kavos puodelio jos namuose ar mano namuose ir juokdavomės abi kartu iš to, ką mums sakydavo. Mes žinojome daugiau, negu kiti, ir todėl mums būdavo juokinga.

Jai dabar taip pat nelengva, bet lengviau kaip mums.

Jai pranešė, kad lauktų manęs šiandien, ir ji tikriausiai jau laukia. Mes se-

niai nesimatėme – pusę gyvenimo! Ji prašė, kad aš neičiau. Ji dar nežino, ko aš ją prašysiu, ji, žinoma, neišsivaizduoja, ir todėl aš turiu eiti pati, niekas manęs šiandien negali pavaduoti.

Šiandien generalinė repeticija. Pagaliau... Bet šiandien, kai nutils paskutinis akordas, reikia palypėti ant scenos, pakelti virš galvos partitūrą ir sušukti:

– Štai opera, kurios norėjote! Štai „Žydė“!

Laukti negalima nė vienos dienos. Partitūra reikalinga šiandien.

Vaikinai ieškojo visur, bet „Žydės“ negavo.

Ją turi Marija. Aš ir einu dabar pas Mariją Blaževską prašyti „Žydės“.

Ją padovanojo Marijai Aronas Cvingeris. Jis buvo geras vaikinys ir geras draugas. Matyt, Marija, tai žinojo geriau, negu kiti. Ji užsakė specialią dėžutę, išklotą raudonu aksomu, o mažą raktelį visuomet nešiojo su savim. Tai buvo senas antikvarinis prancūziškas leidinys su paties Halevi pataisomis ir autografu. Aronas tuomet pardavė viską, ką turėjo, ir nupirko Marijai „Žydę“. Dabar Cvingerio nebėra, o ten, tituliniam lape, liko dvi eilutės, rašytos jo ranka.

Aš galvoju, kas būtų, jeigu aš būčiau Marija, o ji ateitų pas mane prašyti tos aksomu išklotos dėžutės. Kas būtų tada?

Ne, aš ir vėl negaliu išsivaizduoti. Aš galiu vaidinti tiktai scenoje. Laikas. Dėl visko kaltas laikas. Žmogus gali daug padaryti, labai daug, bet vieno jis negali – pasukti laiko, sugrąžinti jį, pavaryti laikrodį atgal.

Ar aš turiu teisę eiti pas Mariją?

Štai paradinės durys, ir aš jas atidarau. Štai slenkstis, ir aš jį peržengiu. Aš lipu laiptais į trečią aukštą, sustoju ir suku skambutį. Kaukši skubą neramūs žingsniai. Atsiveria durys. Priešais mane – Marija Blaževska... Dieve, ji jaudinasi, ji negali žodžio ištarti, bet akys blizga, ir aš matau, kad ji laiminga, padėdama man peržengti savo žemą slenkstį.

Jums įdomu, kas buvo toliau. Aš suprantu. Bet ir jūs turite suprasti, kas būna tada, kai susitinka dvi pačios geriausios draugės, kurios nesimatė pusę gyvenimo. Kai susitinka Marija Blaževska, kuri beveik Ina Lipman, ir Ina Lipman, kuri yra Marija Blaževska, kurios pusę gyvenimo negirdėjo viena kitos balso. Ne dainuojančio, o paprasto, tariančio lenkiškai žodžius: labas, sveika, einam, aš, tu.

Mes kalbėjomės trumpai, o gal man tik taip pasirodė, nes čekas davė vieną valandą, ir man reikėjo grįžti atgal, į savo namus. Reikėjo skubėti ir saugotis. Daug ko reikėjo saugotis, bet svarbiausia – žydams nebuvo leista vaikščioti be savo žvaigždžių, tuo labiau vienam ir po šeštos valandos vakaro. O gete juk šią naktį pirmosios mūsų operos generalinė repeticija.

Tada aš pasakiau, ko atėjusi.

Marija pažiūrėjo į mane ir tuoj išbėgo į kitą kambarį. Ji atnešė partitūrą, keistai pavartė ją rankose. Man atrodė, kad jos pirštai truputį virpėjo, nors man, turbūt, taip tik atrodė.

Ji atvertė titulinį puslapį, peržvelgė jį, vos vos patraukė ir tuoj vėl atleido. Argi ji norėjo išplėsti tą puslapį? Ne, man, turbūt, tik taip pasirodė.

– Aš nebūčiau atėjusi, jeigu...

– Nekalbėk, Ina. Tu juk žinai, mes susikalbame be žodžių.

– Matai, Marija...

– Nekalbėk, Ina. Aš imsiu verkti, kas bus tada? Geriau pagalvok, ką dabar pasakytų Aronas.

– Mes ją taip saugosime...

– Aš žinau.

Atsisveikinome.

Marija ieškojo, ką galėtų man įduoti, ir pagaliau surado – maišelį žirnių. Aš nenorėjau imti, bet kitaip pasielgti negalėjau.

Kai aš jau ketinau išeiti, Marija paėmė mane už rankos ir tarė:

– Žinai, ko aš norėčiau? Aš norėčiau surinkti žmones į didelę salę, į tokią didelę, kad tilptų visi. Aš pakilčiau į sceną ir dainuočiau jiems ilgai ilgai visas geriausias dainas.

Aš klausiausi, užgniaužusi kvapą ir išplėtusi akis.

– Ir dar aš norėčiau... Žinai, ko aš norėčiau? Kad mes būtume senutės, apsigobusios skaromis, sėdėtume partertyje, pirmoje eilėje, ir klausytume, kaip dainuoja tavo Mirka, pasaulinė garsenybė.

Dabar aš pasakiau:

– Nekalbėk, Marija.

Aš negalėjau toliau klausyti ir išėjau.

Dabar tikrai niekas nebežiūrėjo į mane, niekas nesidairė ir neatsigręždavo. Aš buvau drąsi, nors žinojau, kad reikia saugotis.

Štai siaura gatvelė. Geto vartai nebetoli, prie jų tebestovi čekas, vadinasi, aš suspėjau, reikia tik paskubinti žingsnį. Dar greičiau... Visada prie kelio pabaiagos laikas sustoja, ištįsta. Aš bėgu, ir vartai visai visai netoli.

Staiga aš sustoju ir imu eiti visai pamažu. Užtat dabar laikas paskubina. Mes pasikeitėme rolėmis. Kaip scenoje.

Prie vartų, šalia čeko, stovi Šogeris.

Vis dėlto jis nutykojo.

Aš maniau, kad šiandien jo nebus, bet jis yra, šypsosi, moja man pirštu ir laukia. Jis, turbūt, laimingas, Šogeris. Jis seniai norėjo nutverti mane darant tai, kas uždrausta gyvybės kaina. O aš tik dabar pamatau, kad švarkelis su geltonais lopais ant mano rankos. Galbūt, Šogeris dar nepastebėjo. Aš galėčiau užsivilkti švarkelį, ir tuomet mane išplaktų už žirnius. Gal tiktai išplaktų... Bet į švarkelį suvyniota partitūra. Jis pamatytų ją su Halevi autografu, Arono dviem eilutėm, ir niekas šiandien generalinėje repeticijoje nepalypėtų į sceną ir nerikteltų:

– Štai, draugai! Mes turime „Žydę“!

Šogeris gali šypsotis. Šiandien atėjo jo valanda. Visai neseniai, pats iškratęs mane, kai grįžau iš darbo, jis taip pasakė:

– Jūs man neegzistuojate, gerbiamoji. Man tas pats, – jūs gyva ar mirusi. Man kliudo tik jūsų balsas. Vargas jam, jeigu jis pateks į mano rankas. Aš tikiu, kad jis įklius kada nors, tuomet ir jums bus nemalonu, gerbiamoji. Aš, žinoma, labai apgailestausiu. Bet, ką gi...

Kodėl aš jaudinuosi?

Dabar tikrai negalima jaudintis. Aš ne scenoje ir ne tarp žmonių. Dabar reikia galvoti ir pasistengti, kad nevirpėtų rankos, nes tada ir balsas nevirpės.

Aš palikau švarkelį ant rankos, o kita ranka barškiniu maišiuką su žirniais. Aš vis tiek šiandien per daug nusidėjusi, aš be geltonų lopų, ir žirniai nebeturi reikšmės. Aš su grimu, o mums juk uždrausta dažytis.

Einu toliau tvirtu žingsniu, pakėlusi galvą. Dabar aš jau tikrai galiu būti drąsi, aš įgijau šitą teisę. Aš kratau maišiuką, žirniai barška kaip tūkstančiai kastanječių, ir man linksma.

Aš nusijuokiau.

– Jūs patenkintas? – paklausiau Šogerį.

Jis irgi šypsojosi.

Aš pabarškinau žirniais aukštai, beveik jo pasmakrėje, ir tūkstančiai kastanječių staiga sutrinksejo tūkstančiais šuvių.

Jis išplėšė maišiuką ir numetė šalin.

– Tas švarkas ne mano, – tariau jam. – Leiskite atiduoti švarkelį, ir aš būsiu jūsų paslaugoms, ponas komandante.

– Atiduok, tik greitai, – atsakė Šogeris.

Aš išmukau į getą ir visa nugara jaučiau deginantį Šogerio žvilgsnį.

Pro šalį ėjo kažkas. Aš nežinau, kas, bet pažįstamas. Skubėdama įbrukau jam į glėbį savo naštą ir pasakiau:

– Atiduokite Mirkai Segal. Jūs pažįstate Mirką Segal?

– Taip, aš pažįstu.

– Atiduokite jai tučtuojau, gerai? Tai Mirkos švarkelis, aš jį buvau pasiskolinusi.

Dabar aš buvau laisva.

Aš mačiau, kaip juda ir girgžda čeko žandikauliai, lyg kramtytų geležį. Dar to betrūko, kad jis įsikištų. Viskas būtų veltui. Tegul geriau jis, o ne kas kitas stovi sargyboje, prie geto vartų, tegul daro tai, ko jį prašo geto žmonės, ir tegul nemato to, ko matyti nereikia. Jo gyvenimas tik prasideda, ir dar daug jame bus gerų ir karčių valandų, taip kaip visiems, kaip kiekvienam žmogui.

Aš piktai pasižiūrėjau į jį. Jis suprato, ir nenorom nususuko. Man buvo truputį gaila, kad nespėjau antrą kartą paklausti jo vardo ir pavardės. Ji panaši į lenkiškas, o lenkiškos...

Dar galėčiau jums toliau pasakoti. Dar liko mažas gabaliukas laiko. Bet aš nebeapasosiu. Tokios istorijos baigiasi vienodai, ir jos visai neįdomios. Svarbiausia – turėti savo dublerį. Aš labai patenkinta, kad mano dubleris – Mirka, Mira Segal. Ji bus didelė dainininkė, ta mano Mirka...

¹ Blickrigas (vok. – žaibo karas) – XX a. pradžios Vokietijos „žaibo karo“ teorija, aiškinanti, kad pergalę galima laimėti staigiu puolimu, priešui nespėjus sutelkti pagrindinių jėgų. ² Gėtas – miesto dalis, skirta tam tikrai rasinei, tautinei, profesinei ar religinei gyventojų grupei (per Antrąjį pasaulinį karą – daugiausiai žydams) priverstinai apgyvendinti, atskirti.

1. Kaip modeliuojamas pasakojimas? Kiek laikų ir pasakojimų vyksmų tarpusavyje pinasi? Kuris yra pagrindinis istorijos vyksmo centras?
2. Aptarkite veiksmo vietą, ten esančių žmonių gyvenimo sąlygas. Kuo ji ypatinga?
3. Paaiškinkite frazę: „Pasaulis – loterija ir gyvenimas – loterija“.
4. Atskirą romano siužetinę liniją sudaro Abraomo dukters Inos pasakojimas. Kokia jo pagrindinė tema? Kokia simbolinė partitūros, nešamos į getą, prasmė? Kodėl Inos istorija tampa romano pagrindinės holokausto teminės plotmės atsvara?

Aštuntas skyrius

Po septyniolikto ėjimo

1

Moche Rozentalio piešinys
Spalvotą reprodukciją
žiūrėkite ► p. 318

– Dabar galima pailsėti, – tarė Šogeris. – Padarykime pertrauką.

Nelygi kova prie šachmatų lentos trumpam apri-
mo. Izaokas liko savo vietoje, o Šogeris pakilo ir ėmė
vaikščioti, žiūrėdamas žemyn sau po kojomis ir susinė-
ręs rankas už nugaros.

Jis žingsniavo kiek per dideliu, bet kietu kareivišku
žingsniu.

Žmonės, daug žmonių, kurie buvo apsupę iš visų pusių
šachmatų staliuką ir žaidėjus, pasitraukė, ratas tapo didelis,
ir jo vidus buvo panašus į liudną cirko areną, o toje areno-
je – piktas nežinomas fokusininkas. Tu priverstas žiūrėti į jį, bet nė vieną akimirką
nežinai ir negali atspėti, kurion pusėn nukryps jo blizganti, juoda lazdelė. Galbūt, iš
jos išskris krankiantis varnas, gal pakibs ore, nesiekdamas žemės, žmogus, o gal iš jo
atdaros burnos, judančių ausų ir šnervių prasiverš ugnis – tikra liepsna.

„Ar aš taip pat galiu pailsėti? – klausė save Izaokas. – Prisiminti ką nors,
pagalvoti apie ką kita... Turbūt, negaliu. Aš pailsėsiu paskui. Juk partija kada
nors pasibaigs, ateis naktis, laikrodis išmuš dvyliktą valandą... Aš turiu viską
užmiršti. Pasaulio nėra, žmonių nėra, priešais – šachmatų lenta ir figūros. Aš
turiu laimėti, kad pasiekčiau lygiąsias...“

Šogeris žingsniavo aplinkui per dideliu, kietu kareivišku žingsniu.

– Užteks? – paklausė jis vėliau.

Izaokas tylėjo.

– Pradėsime?

Izaokas žiūrėjo į artėjantį Šogerį ir galvojo:

„Jo batai kaustyti geležim ir skaudžiai daužo grindinio akmenis. Jei būtų
naktis, turbūt, matyčiau žiežirbas. Jas reiktų užpūsti... Jis – fokusininkas su
burtininko lazdele, o aš noriu būti indėnas ir nuimti jo skalpą.“

Jis negali išlošti...

Jis neturi išlošti.“

2

Aš pagimdžiau sūnų Kasrielį, – tarė Abraomas Lipmanas.

3

Dabar naktis. Tamsu. Aš žinau, žiemą naktys tamsesnės. Tikriau ne žiemą, o rudenį, kai viskas aplinkui juoda. Juodi stogai, juoda žemė, juodas dangus, pritvinkęs rašalo. Kaip tuomet jaučiasi žmogus, kurio siela irgi juoda?

Aš žinau, kaip tuomet jaučiasi žmogus su juoda siela. Jis gali pereiti skersai išilgai visą pasaulį atviromis akimis, jis susilies su tomis tamsiomis pasaulio spalvomis, jam bus lengva, nes jis nematys savęs ir nematys pasaulio. Nėra spalvų skirtumo. Viskas vienoda. Todėl niekas neišsiskiria. Nei siela, nei dangus, nei juodi stogai. Gerai...

Dabar vasaros naktis. Tamsa persišviečia kaip pilkai mėlynas stiklas. Bet jeigu nori, kad būtų tamsiau, gali primerkti akis. Žmogaus akis – puikus instrumentas. Gali pridaryti, gali atidaryti, gali visai jas užstumti. Ištisas diapazonas nuo piano pianissimo iki forte fortissimo. Ištisas diapazonas! Ar to maža?

Šviečia mėnulis, ir žvaigždžių daug. Mėnulis vartosi nuo šono ant šono, ieško patogesnės padėties. Jam kas – amžinas žaidimas – išdyla viena pusė, priauga kita pusė, vartykis sau ir vartykis į sveikatą, nepajudinęs savo plačios azijietiškos nosies. Kam judinti – sloga jis neserga, nosinės nereikia.

Tik žvaigždės kaip adatos bado akis. Jos bliksi pasiutusiai nevienodai: raudonai ir žaliai, mėlynai ir auksu, o gal net tokia spalva, kurios mes visai nežinome.

Tada reikia užsklęsti akis. Jau! Nieko nebėra. Jokių žvaigždžių, jokių mėnulių.

Su manim sunku ginčytis, nors aš nespėjau baigti universiteto. Man pačiam sunku su savim ginčytis, tram-tara-ram!

Aš užsimerkiu, nieko nebėra, ir dabar galiu sakyti: nėra realaus pasaulio, viskas – iliuzija. Kaip aš noriu, taip aš matau. Kas pasakė, kad naktis juoda, kad mėnulis šviečia? Aš sakau, kad naktis balta kaip popierius, o mėnulis visai neegzistuoja – tai banali, nereikalinga dėmė. O jeigu juoda naktis yra balta naktis, o mėnulis – ne mėnulis, bet paprastas geltonas blynas, vadinasi, aš – ne gyvulys, kurs vadinamas žmogumi, bet gyvulys, kurs vadinamas antžmogiu.

Taip, aš – antžmogis.

Gete tylu, visi miega, visi ilsisi, dejuodami ar šaukdami per miegus – jie žino, kad rytoj, vos išaušus, reikės traukti dulkinais keliais į darbo lagerius; jie nežino, kokia rytoj bus diena – gal bombarduos getą ar norės visus išvežti į Panerius. Galbūt, jie dejuoja, galbūt, šaukia, galbūt, guli apsikabinę, norėdami pratęsti savo giminę. Aš jų negirdžiu, aš jų nematau. Jie – pilkos dulkės, o aš – antžmogis ir galiu daryti, ką tik noriu.

Aš einu neskubėdamas tyliomis miegančiomis geto gatvėmis. Aš einu prie mažų vartelių, įsispraudusių siaurame tarpe tarp dviejų mūrų. Aš pabelsiu penkis kartus, po to – šeštą kartą. Man atidarys sargybinis. Paskui jis nuves mane

pas Šogerį. Šogeris labai nori pamatyti mane, jis nekantriai laukia. Kaip lygus su lygiu jis man lieps numesti į kampą savo švarką su geltonais lopais, pakvies prie žemo apvalaus staliuko. Jis draugiškai paplekšnos man per petį ir sakys:

– Sėsk, Kasrieli, užkask. Paskui pakalbėsime, neskubėdami.

Ant staliuko stovės prancūziškas konjakas, čekiškas alus ir rusiška degtinė. Kitame kambaryje lauks lenkė gražuolė su išdegintu numeriu ant šlaunies, kad nepabėgtų; gražuolė iš nedidelio mūriuko su iškaba: „Tiktai vokiečių karininkams.“

Jis trins rankas, o jo vyzdžiai – pilki, išmarginti radialiais spinduliukais, sužibės kaip netikri, grubiai padirbti brangakmeniai.

Taip, aš neskubėdamas, nuleidęs galvą, einu miegančiomis gatvėmis prie mažų jų geto vartelių. Aš – antžmogis, nes juoda naktis balta, ir mėnulis – besivartaliojantis blynas. Aš – antžmogis – einu prie geto vartų ir turiu pabarškinti, kad man atidarytų.

Su manim sunku ginčytis, nors aš nespėjau baigti universiteto. Tram-tara-ram!

Aš žinau ne tik Ničę. Aš žinau Šopenhauerį ir Spinozą, Freidą ir Kristaus apaštalus, aš skaičiau šventąjį raštą ir Karlą Marksą. Karlas Marksas pasakė: ką mes galime prarasti, išskyrus savo pančius? Taip, kai nieko daugiau neturi, nieko daugiau neprarasi. Aš jį galėčiau papildyti tą spinozą Karlą Marksą. Bet aš jį papildysiu kitaip. Jis dar kažką pasakė apie kažkokį žingsnį, kuris svarbesnis už dar kažką, ir mano draugai, mano broliai ir seserys nori padaryti šitą žingsnį, jie ruošiasi sukilimui, jie ruošiasi partizanauti, jie daug kam ruošiasi. Kiekvieną dieną, grįždami iš darbo, jie įneša į getą ginklų ir šovinių. Jų pats Šogeris negali pagauti ir negali surasti slėptuvių. Šiame žingsnyje aš ir papildysiu Karlą Marksą. Aš dabar einu pas Šogerį, jis manęs labai nekantriai laukia. Aš žinau, kas įneša į getą ginklus ir kur juos slepia.

Man juoda naktis – balta naktis. Tokią baltą naktį Šogeris surankios visus ginklus iš visų slėptuvių, o paskui šaudys tuos, kurie taikstosi į vieną gretą su tuo spinoza Marksu. Man vis tiek. Aš nieko nematysiu ir negirdėsiu, vadinasi, viso to nebuvo. Aš sėdėsiu prie apvalaus žemo staliuko, gersiu rusišką degtinę, gurkšnosiu prancūzišką konjaką, skalausiu dantis čekišku alum ir glamonėsiu lenkę gražuolę su išdegintu ženkle ant šlaunies.

Šogeris gudrus vyras. Ha! Jis žinojo, ką pasirinkti, pasirinkdamas mane. Jis išskaitė mano mintis kaip atverstą elementorių. Jeigu jis būtų pasirinkęs mano tėvą, kurią nors seserį, ar net jaunylį brolių Izaoką, jis būtų špygą pamatęs po savo plona nosimi. Jis būtų kapojęs juos į gabalus, kaip mėsininkas skerdieną, ir vis tiek būtų girdėjęs tylą, kurios ir aš negalėčiau pavadinti kitaip.

Šogeris gudrus vyras. Jis pasirinko mane.

Aš dabar einu tyliomis miegančiomis geto gatvėmis, tomis pat gatvėmis, kuriomisėjau lygiai prieš savaitę. Apvalus staliukas jau tada buvo padengtas.

Šogeris buvo labai malonus.

– Sėsk, Kasrieli, užkask, – tarė jis draugiškai.

– Aš sotus, ačiū, – atsakiau.

– Sėsk, Kasrieli, išgerk.
 – Ačiū, aš neištroškęs.
 – Nekvailiok, Kasrieli, ir prieik arčiau. Padėk ranką ant stalo. Taip, delnu žemyn. Dabar žiūrėk į mane.

Jis išsiėmė iš dėklo nedidelį juodą brauningą.

– Nebijok, aš nešausiu, – pasakė jis.

Jis paėmė brauningą už vamzdžio, užsimojo ir trenkė buka rankena į mano nykštį, į nagą. Po to jis vėl užsimojo ir trenkė į kitą, į sekantį. Jis taikė tikslai į nagus. Jis taip meistriškai atliko savo darbą, kad nenuodrėskė nuo mano pirštų nė skutelio odos.

– Sėsk, Kasrieli, užkask, ką čia dabar, – tarė jis draugiškai.

Tuomet aš atsėdau ir pradėjau valgyti.

Aš valgiau ilgai, vartydamas burnoj kiekvieną kąsnį.

Šogeris sėdėjo priešais mane ir liūdnai lingavo galvą.

– Matai, aš žinojau, kad tu alkanas.

Kai aš nusišluosčiau lūpas, jis tyliai pratarė:

– Dabar išgerk. Pradėsim nuo degtinės, gerai? Aš mėgstu rusišką degtinę.

– Ačiū, aš neištroškęs.

Šogeris pasipiktino:

– Ką tu! Na, gerai, duok ranką.

Aš ištiesiau antrąją ranką ir padėjau ant stalo delnu žemyn.

Jis nustebo.

– Kasrieli! – sušuko jis. – Tu nori gadinti antrą ranką? Aš to neleisiu. Duok aną, tą pačią. Jai tai jau vis tiek?

Aš ištiesiau kitą ranką, pirmąją, padėjau ant stalo delnu žemyn. Šogeris užsimojo ir smogė. Jis pataikė į stalą, suskambėjo cypiančiu aidu lėkštės, buteliui ir stiklai, bet jis nesupyko, kad aš ištraukiau savo ranką mėlynais nagais. Aš laikiau joje taurę rusiškos degtinės, aš norėjau gerti.

– Matai, Kasrieli, aš žinau, kad tu ištroškęs, – tarė jis.

Po to aš gurkšnojau Šampanės konjaką ir ploviau dantis Pilzeno alum.

– Jadze! – sušuko Šogeris. – Jadze!

Iš kito kambario įėjo Jadzė, liekna lenkė gražuolė grakščia puria galva.

– Matai? – paklausė Šogeris. – Tai Jadzė. Gera mergaitė. Tiesa, Jadze?

Ji nusišypsojo, parodydama lygius perlinius dantis.

– Dabar išėik, Jadze.

Jinai išėjo.

– Ją paliksime kitam kartui. Gerai, Kasrieli?

– Gerai, – atsakiau aš.

– Ką gi, sutarta, – tarė Šogeris. – Jei nori, aš galiu parodyti tau fotografijų? Nori? Ten pamatysi rankas su nukapotais pirštais, kurių neleidžiama aprišti, ten pamatysi...

– Nereikia fotografijų, – atsakiau ir išgėriau dar tris rusiškas iš eilės.

– Aš žinojau, kad mes susitarsime, – nudžiugo Šogeris.

Taip, mes susitarėme susitikti po savaitės.

Dabar aš einu pas jį.

Aš einu lėtai, nuleidęs galvą, tyliomis miegančiomis geto gatvelėmis. Aš prieisiu prie mažų vartelių, įsispraudusių tarp dviejų mūrų, pabarškinsiu penkis kartus, po to šeštą, man atidarys, ir sargybinis palydės mane pas Šogerį.

Šogeris jau laukia. Nekantriai laukia. Ant apvalaus staliuko – rusiška degtinė, prancūziškas konjakas ir čekiškas alus, o kitame kambaryje lenkė, gražuolė Jadzė su ženklų ant šlaunies, gera mergaitė.

Aš žinau viską. Aš žinau, kas neša ginklus ir kur jie paslėpti. Per tą savaitę aš viską sužinojau. Aš ir prieš tai daug žinojau, ir Šogeris man davė tikrai per daug laiko. Ha! Kvailys! Kam man jis davė tiek daug laiko? Jis galėjo tada, pirmą kartą, nevalgydinti ir negirdyti manęs, o nukirsti porą pirštų, ir aš viską būčiau pasakęs. Kvailys! Jis mano, kad jei pats nieko nežino, tai ir kiti tokie pat mulkia. Ir dviejų pirštų nebūtų reikėję, ko gero, vieno būtų buvę gana.

Tada, pirmąjį kartą, jis buvo avinas, Šogeris. Užtat dabar jis ramus. Jis, tiesa, nekantriai laukia, bet tvirtai žino, kad aš einu, kad aš barškinsiu penkis kartus, po to šeštą, ir kad aš ateisiu.

Gudrus vyras Šogeris.

Aš iš tikrųjų einu.

Aš jau ilgai einu, ir man jau seniai atsibodo geltonas mėnuo, kuris vartosi kaip blynas, ir milijardai žvaigždžių, kurios badosi lyg adatos visokiausiom vaivorykštės spalvom.

Aš pavargau, ir reikėtų pailsėti.

Čia pat, už namo kampo, yra apgriuvusi skylė, apaugusi dilgėlėmis, užversta senais rakandais. Ten mano tylus kampelis. Jo niekas nežino. Ten galima sėdėti dieną, galima sėdėti visą naktį, galvoti apie save, apie reliatyvų pasaulį ir apie visokius spinozas.

Niekur visame pasaulyje negalima geriau pailsėti, kaip tame mano aukštame rūsyje, į kurį veda apgriuvusi skylė, kurios dar niekas nesurado. Ten galima galvoti apie viską, – apie gyvulius, kuriuos vadina žmonėmis, ir apie žmones, kuriuos vadina gyvuliais.

Man būtina reikia pailsėti. Ir prie vartų dabar eiti negalima. Ten stovi, kur nors prisišliejęs prie sienos, mano tėvas, Abraomas Lipmanas, stovi ir laukia sūnaus. Jis stovi, nesumerkdamas akių, gaudydamas senomis ausimis kiekvieną krebžtelėjimą. Jis stovi nejudėdamas, kaip statula, ir laukia Kasrielio, savo sūnaus.

Ką jis pasakys savo sūnui? Ką gali Abraomas Lipmanas pasakyti sūnui, kuris yra antžmogis ir bijo, kad jam nenukapotų pirštų.

Tėvas žino, kad aš einu, ir žino, kur aš einu.

Visai neseniai tarp mūsų įvyko mažas pokalbis, kurį labai lengva atpasakoti.

Taip buvo...

Bet visų pirma aš turiu pailsėti, man reikia prisėsti ir užtraukti dėmą. Ten, rūsyje, yra viena cigaretė, yra žvakė ir degtukai, yra apversta kaladė.

Aš einu į savo rūšį, aš uždegu žvakę, atsisėdu ir užsirūkau. Taip, dabar aš ilsiuosi, ir man gera. Nei tau mėnulių, nei tau žvaigždžių. Mirksi žvakės liepsna – mažas žiburėlis, ir driekiasi per dvi sienas mano šešėlis – milžiniškas, neaprepiamas, tikro antžmogio šešėlis.

Aš ilgai čia nesėdėsiu. Surūkysiu savo cigaretę ir eisiu toliau.

– Tėve, – tariau aš savo Abraomui Lipmanui. – Tėve, pasakyk vaikinams, tegul jie kitur paslepia ginklus. Ir tegul pasislepia visi tie, kurie ginklus nešė. Po šešių dienų, naktį, aš eisiu pas Šogerį, jis man kapos pirštus, ir aš jam viską pasakysiu.

– Kasrieli, – atsiliepė tėvas, – vaike mano, tu supranti, ką tu man sakai?

– Aš suprantu, ką aš sakau. Aš galiu pakartoti, jei nori.

– Juk tu žinai, kad ginklai paslėpti geriausiose slėptuvėse ir kitų tokių nesurasi, o žmonių, kurie nešė juos, tiek daug, kad jų niekur nepaslėpsi.

– Aš žinau, bet mane kankins, ir aš viską pasakysiu. Kaip sau nori, tėve.

– Juk aš nešiau ginklus, tavo brolis ir tavo seserys nešė.

– Aš žinau, bet aš viską pasakysiu, tėve.

– Aš – Abraomas Lipmanas! – atsakė jis.

– Gerai, aš galiu pakartoti. Aš viską pasakysiu, Abraomai Lipmanai. Aš nieko negaliu padaryti.

– Klausyk, Kasrieli, – atsiliepė Abraomas Lipmanas. – Tu gali padaryti. Aš tave pagimdžiau, aš tave ir užmušti galėčiau. Bet aš jau senas, ir tu turi pats pakelti ranką prieš save. Tu supranti?

Aš nusijuokiau. Kaip gali žmogus nesijuokti?

– Žinoma, suprantu, Abraomai Lipmanai, – atsakiau.

Kaip gali žmogus nesijuokti? Aš ir dabar juokuosi. Abraomas Lipmanas, vargšas daugiavaikis siuvėjas iš Kalvarijos gatvės, kurio pirštuose adatos dūrių kaip smilčių jūroje, kurs kiekvieną šeštadienį, apkabinęs savo talesą¹ dešine ranka, palengvėle traukdavo į sinagogą, šitas pats Abraomas Lipmanas sutvarkė visus ničes ir spinozas ir tarė savo paskutinį žodį.

Užteks ilsėtis. Aš jau pailsėjau. Nuorūka trumpa ir degina pirštus, degina lūpas. Reikia keltis ir eiti toliau. Kad tik neužmirščiau užpūsti žvakės.

Reikia eiti, nieko nepadarysi. Šogeris jau seniai laukia. Jis žino, kad aš einu ir kad aš ateisiu. Jis, turbūt, iš vakaro padengė apvalųjį staliuką: rusiška degtinė, prancūziškas konjakas, čekiškas alus ir gražuolė Jadzė. Jis gudrus, Šogeris, jis žinojo, kad reikia mane pasirinkti, o ne mano tėvą, ar brolių, ar seserį.

Tuoj aš išeisiu, varteliai nebetoli. Aš nustumsiu savo tėvą į šalį. Pabarškinsiu penkis kartus, po to šeštą, man atidarys sargybinis, nuves pas Šogerį, ir parodys, kas yra pasaulis, kada juoda naktis būna balta.

Gudrus Šogeris, bet jis man davė per daug laiko. Jis man davė savaitę –

septynias dienas. Per septynias dienas dievas sukūrė visą pasaulį, o Kasrielis surado rūšį, kurio niekas nežino, įmūrijo į lubas kablį ir iš plonų virvučių nusivijo storą virvę. Virvė prižišta prie to kablį, kilpa tabaluoja visai neaukštai. Aš jau pristūmiau kaladę. Kilpa kaip tik, ir virvė ne grubi, mano paties rankų nučiupinėta.

Nuorūką jau sutrypiu.

Žvakė...

Aš užpūčiau žvakę.

Būk sveikas, Abraomai Lipmanai, mano senas tėve.

Būkite sveiki žmonės, kuriuos dabar vadina gyvuliais.

Aš pailsėjau, žvakę užpūčiau. Man laikas. Manęs laukia ištisas gyvenimas, visas pasaulis – rusiška degtinė, prancūziškas konjakas, čekiškas alus ir gražuolė Ja...

¹ Talesas – žydų maldos drobulė, kuria apsigaubiama per rytines maldas ir šabą.

1. Apibūdinkite Šogerį: jo būdo bruožus, veiklą, pareigas, požiūrį į gyvenimą.
2. Dvi iš pateiktų romano dalių pradedamos sakiniu: „Aš pagimdžiau dukrą...“ ar „Aš pagimdžiau sūnų...“ (romane toks sakinyš kartojamas septynis kartus). Kaip jį paaiškintumėte?
3. Apibūdinkite Kasrielį: jo elgesio motyvus, pasirinkimą. Koks tėvo Abraomo vaidmuo? Kuo pasirinkimo aplinkybės primena biblines pasirinkimo, aukos, išbandymo aplinkybes?

Vienuoliktas skyrius

Keturiasdešimtas ėjimas

1

2

Aš dabar guliu griovyje prie kelio. Man sunku atsikelti, matyt, dar reikia pagulėti bent kiek ir sukaupti jėgas. Aš guliu griovyje, niekas netrukdo galvoti.

Taip, aš Janekas.

Aš esu lenkas Janekas, visai ne Jankelis, bet ant mano krūtinės ir nugaros kietai prisiūtos geltonos žvaigždės, o žydiškai aš beriu taip, kaip poterius vaikystėje, taip pat, kaip mano draugas Meika bėrė lenkiškai. Meika užkastas gete, bet aš ieškau Meikos ir žinau, kad jį surasiu. Jeigu lenkus būtų uždarę į getą ir jeigu manęs nebebūtų gyvo, Meika irgi būtų nuėjęs su visais ir būtų ilgai ieškojęs Janeko.

Aš – Janekas.

Aš guliu griovyje prie kelio. Niekas netrukdo man žiūrėti į dangų ir galvoti.

*

Šiandien viskas įvyko labai greitai.

Į getą įvažiavo du sunkvežimiai. Kareiviai iššoko ir bėgte ėmė gaudyti vyrus, visus, kurie tik pakliuvo po ranka. Mane irgi įgrūdo į mašiną. Abu sunkvežimiai tuoj prisipildė ir išnėrė pro geto vartus į gatvę.

Man sunku atsikelti, bet prisimenu viską labai gerai iki paskutinės smulkmenos. Aš žiūriu į mėlyną dangų ir matau jame viską taip, kaip kine nuo pat pradžios iki pat galo.

*

Mes mašinos.

Mūsų mašina išvažiuoja antroji ir visą laiką stengiasi neatsilikti nuo pirmosios. Kėbule daug vyrų, vienas prie kito, daugiausia senyvi žmonės, kurie dirba gete ir neišeina kasdien į darbo lagerius. Visi susigrūdę kaip silkės statinė, o abiem kėbulo pakraščiais ant atverčiamų suoliukų susėdę kareiviai.

Aš sėdžiu mašinos priekyje, kažkas prispaudė mano kojas, bet tai visai neturi reikšmės. Aš matau, kaip už mašinos driekiasi kelias, siauras, su dulkių stulpais. Aš suprantu, kad dabar jau viskas. Gyveno, gyveno Janekas kaip visi žmonės, o dabar atėjo valanda.

Kai ateina tavo valanda, matyt, reikia apmąstyti visą savo gyvenimą. Aš irgi noriu tai padaryti, bet man nepavyksta. Aš matau dulkių stulpą už mašinos, o į galvą lenda visokios nereikalingos mintys: jei norėjo išvežti senyvus žmones, tai kodėl jie sugriebė mane, ir mūsų mašinoje aš tik vienas toks jaunas? Jeigu jie norėjo prigaudyti jaunų, tai kodėl mūsų mašinoje tiek daug senyvų vyrų ir tik aš vienas jaunas?

Aš visai nepykstu, kad tie vyrai stumdo mane. Gal jiems nepatogu sėdėti, o gal jiems nepatinka, kad aš, pats jauniausias, riogsau kėbulo priekyje. Mašiną krato, visi šokinėja. Aš kažkodėl slenku pamažėle tarp šių senyvų vyrų. Man labai keista, kad jie visi liko savo vietose, tik aš vienas slenku kažkur tolyn. Aš nebematau, kas dedasi už mašinos. Aš dabar truputį matau, kas dedasi priekyje. Ten girdėti pirmosios mašinos ūžimas ir matyti miško viršūnių juostelė. Greitai įvažiuosime į mišką.

Kas ten miške? Kodėl važiuojame į mišką?

Vėl nereikalingos mintys ateina į galvą, ir aš negaliu susikaupti, apmąstyti savo gyvenimo, kaip pridera kiekvienam doram žmogui, kada artėja jo valanda.

*

Mane nustumia visai į patį galą. Aš nugara jaučiu lentas. Tai užpakalinės kėbulo lentos. Prie mano veido prisiglaudžia barzdotas žmogus ir mirkteli. Aš jį prisimenu iš geto, nors nežinau, kas jis toks, nežinau jo vardo ir pavardės.

Ko jis mirkčioja? Nori pralinksminti mane? Kad man visai neliūdna.

Tas vyras kalba kažką. Negaliu suprasti. A! Jis kalba lenkiškai. Žinoma, lenkiškai kareiviai nesupras nė žodžio. Jis kalba su protrūkiais, po kelis žodžius, nutyla ir vėl šnabžda, nes uždrausta kalbėtis, ir aš gaudau tuos atskirus žodžius ir surišu į pilnus sakinius:

– Kai privažiuosime mišką, bus pakalnė. Mašinos įsibėgės ir negalės greitai sustoti. Tada šok į kelią. Aš irgi šoksiu paskui tave. Nebijok. Tiktai šok minkštai, kad neužsimuštum.

Mes tylime vėl, ir miško juosta grėsmingai artėja, kaip didžiulė banga, kuri, atrodo, užgrius ir užpils tave.

Tas barzdotas žmogus užbūrė mane. Aš žinau, kad reikia daryti tai, ką jis liepia. Aš paklūstu tam žmogui ir daugiau negalvoju nieko: nei apie gyvenimą, nei apie mirtį.

Jau?

Dar ne.

Jau?

Jis kumšteli.

Jau!

Aš skrendu oru, veidu atsisukęs į mašiną, ir matau plačią nugarą, kuri man užstoja visą horizontą. Aš girdžiu šūvius, jaučiu žmogų, nukritusį šalia, ir vėl girdžiu šūvius.

Aš lyg noriu keltis, bet galva apsvaigsta, viskas plaukia dideliu ratu. Man atrodo, jog kažkas sustoja prie mūsų, ritina mus kažkur. Aš krentu į kažkokią tamsią prarają. Kas tai? Kodėl aš krentu? Toje prarajoje mano paskutinė valanda? Mano paskutinė akimirka?

*

Aš guliu griovyje prie kelio. Niekas netrukdo man žiūrėti į dangų ir galvoti. Turbūt, gana šitaip gulėti.

Keliuosi ir matau šalia tą barzdotą vyrą, kuris mirktelėjo, o aš negalėjau suprasti, ko jis mirkčioja, kuris kalbėjo lenkiškai, kad nesuprastų kareiviai.

Kraujas ant jo veido ir rūbų sukrešęs.

Jis negyvas, tas barzdotas žmogus.

Man reikia eiti iš čia, bet aš negaliu jo palikti. Jis guli labai nepatogiai, užlaužta ranka.

Nusivelku švarką. Geltonuoja žvaigždės. Nuplėšti jas? Suspausti rankoje, palaikyti, o po to numesti? Jos dabar nereikalingos, bet jos nekliudo. Kloju švarką, užtempiu ant jo barzdotojį žmogų, ir atsargiai velku jį grioviu. Man dar svaigsta galva, bet reikia skubėti.

Mes šliaužiamo grioviu iki miško. Ten, jo pakraštyje, surandu ilgą dar neapgriuvusį apkasą. Mes nušliaužiame prie to apkaso. Aš nuleidžiu į jį barzdotojį žmogų, sudedu jo rankas ant krūtinės. Uždengiu savo švarku jo veidą ir rankas. Dabar man atrodo, kad jis miega.

Man baisu.

Man reikia užkasti miegantį žmogų.

Pirmą kartą gyvenime man baisu.

Renku eglisakes, braukau žalius lapus ir metu į apkasą. Metu vis daugiau ir daugiau, jau žmogaus nematyti, bet man baisu.

Labai baisu užkasti žmogų.

Šalia – smėlio kalniukas. Iš to paties apkaso.

Pilu saujomis smėlį ir bijau žiūrėti žemyn. Paskui atsigulu, įsiremiu kojomis į krūmus ir stumiu visą smėlio kalną į apkasą.

Jau.

Užkasiau žmogų.

Jis man neseniai mirkčiojo, savo plačia nugara užstojo visą horizontą, o aš jį atvilkau į apkasą, užmečiau lapais, šakomis ir užverčiau smėliu.

Aš užkasiau žmogų.

*

Aš dabar guliu prie apkaso. Kodėl aš čia? Kas dabar – šiandien ar vakar?

Aš nežinau.

Bet aš dabar vienas ir visai laisvas. Kartu su švarku apkase paliko mano geltonos žvaigždės. Aš galiu išeiti į kelią ir traukti juo, nieko nebijodamas. Aš – Janekas, aš einu pas savo dėdę. Galiu užteiti į aną trobelę atsigerti vandens.

Aš labai noriu gerti.

Čia man duotų vandens, o dėdė labai apsidžiaugtų. Jis seniai nematė manęs. Jis sugriebtų mane savo plačiu glėbiu. Ko gero, apsiverktų ir kalbėtų pro ašaras:

„Tu paaugai ir supratai, Janekai, kad visų pirma reikia saugoti savo gyvybę. Tiesa, vaikuti? Tu sulysęs, bet nesvarbu. Pagaliau sugrįžai, Janekai...“

Man gera pas dėdę. Nereikia kiekvieną valandą bijoti dėl savęs ir dėl kitų. Aš sakiau Iziai, kad getas ne tik gete, bet ir aplinkui. Galbūt. Bet getas iš tikrųjų aptvertas, o aplink miestą nėra tvoros.

Dėdė... Aš pasiilgęs dėdės. Bet dar labiau aš noriu gerti. Aš galiu užteiti į aną trobelę, ir man duos vandens, daug šalto vandens. Jeigu aš atsigerčiau,

man nesvaigtų galva, ir aš galėčiau eiti tuo tiesiu keliu į miestą nebijodamas. Aš beveik laisvas.

Aš nueisiu pas dėdę, gyvensiu pas jį ir tada per visą savo gyvenimą, kiek ilgai bevaikščiočiau žeme, aš nerasiu Meikos. Niekados nesurasiu savo draugo. Aš nematysiu Esteros veido. Jie su Meika kaip du vandens lašai.

Nematysiu Esteros...

Izia – keistuolis. Jis mano, kad aš myliu Esterą, savo seserį. Jis nesupranta. O gal?.. Ne, aš nežinau. Aš saugau Esterą, nes Meikos nėra. Jeigu jis būtų, jis pasakytų, kaip išsaugoti Esterą.

Aš noriu gerti.

Galiu nueiti prie šulinio. Vanduo, turbūt, ne tik šaltas, o skaidrus ir gairus. Jis užlies visą kūną, išsilies visomis gyslomis, pakels mane ir nuves tuo tiesiu keliu į miestą, pas dėdę.

Tiktai pas jį... „Visų pirma reikia saugoti savo gyvybę.“

Kodėl taip sunku, kai žmogus nori gerti?

*

Aš neičiau prie šulinio.

Grįžčiau ten, iš kur mane atvežė.

Bet jeigu rytoj vėl atvažiuos mašinos...

Jeigu kareiviai vėl sugaudys visus iš eilės, nutvers Esterą, nutvers Iziją... Ir mane. Mes sėdėsime kėbule, ant suoliukų sėdės kareiviai. Mes matysime kelią, siaurą kelią su dulkių stulpais. Norėsime apmąstyti gyvenimą, kaip visi dori žmonės, kai artėja jų valanda.

Mane vėl nustums į kėbulo galą?

Man šnibždės lenkiškai padrikus žodžius, kol pasakys:

– Jau!

Tada šoksiu žemėn ir vėl matysiu plačią nugarą, kuri užstos horizontą.

Kodėl plačios nugaros turi užstoti mane?

O Estera?

Izia?

Visi tie barzdoti žmonės?

Aš nenoriu, kad barzdoti vyrai savo nugarom man užstotų horizontą.

Man vėl baisu.

*

Turbūt, teisingai sakė Rudis:

– Negalima išsaugoti vieno žmogaus. Galima saugoti tiktai visus žmones.

Jis, matyt, žino.

Klausyk, Rudi! Tuos šovinius, kuriuos visą laiką nešiausi sau, atiduosiu. Tegul jie būna visų. Gerai?

Aš vienas neišsaugosiu Esteros.

Aš sugrįšiu, atiduosiu visus šovinius ir gausiu savo dalį. Mes išeisime su kitais visi trys: Estera, Izia ir aš. Rudis nuves mus į mišką, pas partizanus. Kartu su jais mes užstosime kelius, ir mašinos negalės išvežti barzdotų vyrų, ir jiems nereikės žiūrėti į dulkių debesis ir galvoti apie savo paskutinę valandą.

*

Aš labai noriu gerti.

Ten tebestovi šulinys su linguojančia svirtim prie mažos trobelės. Bet šalia – per daug tiesus kelias.

Reikia apeiti trobelę ir aukštą svirtį tolimais laukais. Paskui įslinkti į miesto gatvę ir žingsniuoti tiesiai iki bažnyčios. Nuo bažnyčios reikia pasukti į dešinę, po to ketvirta gatvė į kairę. Reikia nusileisti žemyn. Ten, apačioj, yra siaura gatvelė ir didelė tarpuvartė. Ten galima laukti. Jeigu užlįsi už vartų, kurie visuomet atidaryti, niekas nematys tavęs, niekas nepastebės. Gali sėdėti kampe nors visą gyvenimą. O sėdėti taip ilgai tikrai nėra ko. Vakare, prieš šešias, ta siaura gatvele pareina kolonos iš darbo. Iš tarpuvartės galima labai lengvai įlįsti į bet kurią koloną, linguoti kartu su visais ir praeiti geto vartus, prie kurių visuomet stovi sargybiniai.

Aš nenoriu gerti.

*

Aš, turbūt, einu labai palengva. Nesvarbu, laiko – marios. Beveik visa diena dar prieš akis. Galiu neskubėti, vis tiek suspėsiu. O kelias paprastas, žinomas kaip kiekvienam miesto vaikėzui. Gatvė tiesiai iki bažnyčios, po to sukti į dešinę, ketvirta gatvė į kairę, leistis žemyn, o ten siaura gatvelė ir didelė tarpuvartė.

Aš einu ir einu nesustodamas.

Laikas eina.

Aš einu su laiku.

Saulė slenka.

Aš slenku su saule.

Mes einame visi kartu.

Laikas.

Saulė.

Aš.

Nieko baisaus, jei nebetoli šešios.

Aš guliu už vartų, prisiglaudęs prie šaltos mūrinės sienos. Truputį noriu miego, ir pro dantis veržiasi keista dejonė. Dejuoti negalima, aš žinau. Gali kas nors išgirsti, pastebėti. Niekas neturi teisės manęs pastebėti. Aš turiu sulaukti kolonos, grįžtančios iš darbo. Aš visai neturiu jokio noro sėdėti kampe už vartų visą gyvenimą. Aš netgi miegodamas išgirsiu kolonos žingsnius. Jie lėti, sunkūs

ir kasdien vienodi. Tai eina žmonės, sunkiai atidirbę dieną. Eina šimtai žmonių.

Reikia sėdėti, laukti ir nedejuoti.

Kodėl dejonė veržiasi net pro sukąstus dantis? Aš niekuomet nebūčiau patikėjęs, kad taip gali būti iš tikrųjų. Gal man tiktai atrodo. Gal kas nors dejuoja mano viduje, o kiti negali to išgirsti?

Aš dejuoju ar ne? Aš pats nežinau.

Aš tik žinau, kad labai noriu gerti.

Jeigu atsigerčiau vandens, aš visai nedejuočiau.

Pastaba:

I. Mero romane įterpinių rašyba (galbūt, turbūt) ištaisyta pagal dabar galiojančias lietuvių k. taisykles.

1. Suraskite sąsają, paralelių su Biblija. Kas lemia veikėjų dviplaniskumą (žr. visas romano ištraukas). Kokia pagrindinių veikėjų – Abraomo, Izaoko, Kasrielio – vardų reikšmė?
2. Kuo iš kitų veikėjų išsiskiria Janekas? Kokia idėja keliami šioje ištraukoje? Paaiškinkite pasikartojančią frazę „aš labai noriu gerti“. Kokia simbolinė jos prasmė?
3. Kaip visose trijose ištraukose plėtojama aukos, pasiukojimo tema?
4. Aptarę romano sandarą, siužetinę liniją, sąsajas, retrospektyvų pasakojimo būdą, vaizdų talpumą, stilistinės raiškos priemones ir pan., įrodykite, kad I. Mero romanas – modernus kūrinys.

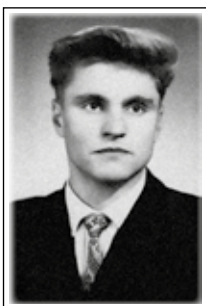
I. Mero romaną „Lygiosios trunka akimirka“ galima perskaityti:

<http://issuu.com/e-skaitykla/docs/lygiosios-trunka-akimirka--ant-ko-laikosi-pasaulis>

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Vytautas Martinkus, „Keletas bruožų literatūriniam 7-ojo dešimtmečio jaunojo Icchoko Mero portretui“, *Icchokas Meras: žinomas ir nežinomas meistras*: mokslinės konferencijos, vykusios 2004-ųjų spalio 8 dieną, medžiaga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 33–46 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/19-vytautas-martinkus-keli-odiai-jaunojo-iccho-ko-mero-portretui>)
- Dalia Striogaitė, „Didžioji Icchoko Mero kūrybos tema“, *Icchokas Meras: žinomas ir nežinomas meistras*: mokslinės konferencijos, vykusios 2004-ųjų spalio 8 dieną, medžiaga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 47–58.

BRONIUS RADZEVIČIUS

(1940–1980)

Mokėjimas projektuoti buitį į būtį yra neatskiriama B. Radzevičiaus pasaulėvaizdžio dalis.

Jūratė Sprindytė

B. Radzevičiaus biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

„Tėve“, – pasakys

Ant seno piliakalnio prie upės – šlaitas aukštas ir apaugęs alksniais, yra juodųjų aviečių, bet yra ir gyvačių – ganosi karvių banda. Kalno papėdėje – ekskavatoriaus išrausta žvyro duobė, joje sėdi berniukas ir skaito knygą apie senovės Graikiją. Nerenka aviečių, nežiūri karvių. „Tegu, – jis galvoja, – karves gano tėvas. Vis vien neturi kas veikia, o man laikas brangus, aš turiu skaityti, nes yra kažkas, ko negaliu pasakyti žodžiais, ir niekas to nesupranta, nors tas kažkas turi būti svarbiau už viską.“ Sunkiais auliniais batais apsiavęs, aplink bandą vaikšto tėvas. Batai jam nugrauzė kulnus, nuo vaikščiojimo skauda blauzdas, ir, pliaukštelėjęs į priekį išbėgusiai karvei botagu, kopia šlubuodamas į viršukalnę, žvalgosi, nori pamatyti, kur tas vaikas. Tegu dabar ir jis eina karvių saugoti, užteks tų mokslų, vis tiek iš knygų duonos nevalgys. Tačiau vaikas lindi žvyroduobėje, jo nuogos blauzdos – ant akmenukų, pariestos po savim. Vėjas žeria į akis smėlį, smėlis čėža atverstos knygos lapuose, lyg dar ketindamas užpustyti Akropolį. Jis braukia nuo paveiklo smiltis ir, pasirėmęs ranka smakrą, vėl palinksta į knygą. Nuo pakriaušės smėlis byra ant jo plaukų, kai jis atsiremia nugara į smėlio sieną, byra už plono kaklo.

O tėvas vaikštinėja viršuje, žvalgosi į visas puses, ilgai žiūri į krūmus, kur yra aviečių, ir retkarčiais šūkteli vaiko vardą, tačiau vėjas išdrasko skiemenis, ir tėvas šūktelėjęs praverta burna vaikščioja po kalną, o batai žliugsi lyg pripilti vandens.

Dangus apsiniaukęs; debesys plaukia ir plaukia, laukai tušti, ruduo – ši žemė jau po gervių klyksmo. Linguoja dirvono žolė, praretėjusiais lapais užauja medžiai. Iš kairės nuo piliakalnio – vieškelis, bet juo jau niekas nevažiuoja. Vakarniame kalno šlaite maža pirkelė, atokiau – apleistos kapinės.

Rytuose, už puskilometro, – miestelis. Raudonos malūno plytos, sandėliai ir aikštelė prie parduotuvės. O į pietus ir šiaurę – laukai, ir vėjas įsismaginęs bloškia į apšepusį tėvo veidą, į gauruotą krūtinę atlapotais lino marškiniais. Virš jo galvos, kurią dengia aprinta kepurė, virš miestelio, virš karvių bandos, virš tuš-

čių laukų, virš namuko kalno šlaite, virš žvyroduobės skaitančio vaiko plaukia ir plaukia debesys, plaukia Akropolio pusėn.

Tėvas stovi ant kalno prieš vėją, jo akys sudrėksta.

Prietema, atgriūva debesys, ant Akropolio papteli lietaus lašas. Alkūne – delnai smėlėti – vaikas nubraukia lašą, įsikiša užantin knygą ir, palikęs smėly savo blauzdų išpaudus, bėgte leidžiasi į avietyną. Paskubom pririnkęs saują aviečių, kelias su-traiškęs, išsitemęs lūpas ir rankas – suvalgyti jis nė vienos nesuvalgė, – bėga pas tėvą, atiduoda jam uogas ir, ištiesęs uoguotas letenėles, stypso priešais. Uogos – tai įrodymas, kad šiandien jis neskaitė, o rado geresnį užsiėmimą. Užtat rytoj tėvas negalės pasakyti: „Ką tu ten ir radai tose knygose?“, nes rytoj jau nebus žvyroduobės, ir jam teks skaityti tėvo akivaizdoje kur ant kemso.

Iš po aplėpusios, į šoną nusmuktos kepurės žiūri į tas letenėles tėvas ir vos tvardosi nesijuokęs. Jo marškinių apykaklė atbrizgus, keliai truputį sulenkti. Kai vaikas nueina, kai jis leidžiasi į pakalnę, tėvas žiūri jam įkandin, žiūri, kaip jis tolsta, užbėga karvėms už akių, abiem rankom mojuoja ir gena į tvoros pusę. O laukai vis labiau temsta, ant kalno stiprėja vėjas, nyki, negyva vietovė, plėšosi šlaite medžiai. Lašai vis dažnėja. Suvarę už tvoros karves, jie eina į trobelę.

Į mažą stiklo kvadratą daužia lietus. Ant stalo – pieno puodukas. Temsta ir temsta. Žmonių balsai prietemoje tylūs, tie balsai mažoje trobelėje prieš naktį, kai lietus beldžias į langą. Piliakalnyje, laukuose – lietus ir vakaras. Vėjas plėšia lapus nuo medžių, kaip lapai krinta balsai ir žodžiai.

„Tėve“, – pasakys jis po daugelio metų, praeidamas vieškeliu pro šį jau iki pusės metalinių žiaunų nugrauztą kalną. „Tėve...“ – tepasakys, praeidamas pro šio namuko pamatinius akmenis ir krosnies plytas, – kai bus visai toks pat pavakarys, prieš lietų, kai debesys vėl plauks į Akropolio pusę, tik kalnas jau bus tuščias, – ir sustos ant žvyroduobės krašto, kur kažkada pasiliko jo plikų blauzdų išpaudai.

Gitana Simonavičiūtė. „Objektas Nr. I“ (Praha)
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 321

1. Aptarkite kūrinio sandarą, pasakotojo perspektyvą: iš kur į kur nukreiptas jo žvilgsnis? Ką novelei suteikia retrospektyvus* pasakotojo žvilgsnis?
2. Kur vyksta veiksmas? Kodėl sugretinami piliakalnio ir Akropolio vaizdiniai? Ką atskleidžia jų kultūrinės reikšmės? Kas juos sieja laiko atžvilgiu?
3. Kokios detalės rodo, kad kalbama apie sovietinį laikotarpį? Aptarkite ir negyvumą, sąmyšį, sąstingį įprasminančius vaizdinius. Kokią kūrinio nuotaiką jie atskleidžia, kaip siejasi su veikėjų apibūdinimu?
4. Koks vaiko santykis su pasauliu, su tėvu? Kodėl jam svarbi knyga? Kodėl tėvas ieško sūnaus, bet nepriekaištuoja, kad jis pasislėpė? Nuo ko jis nori apsaugoti sūnų?
5. Pakomentuokite paskutinę pastraipą: kas bus sakoma tėvui, ką vaikas suvoks ateityje?

Naktį...

Jau kelintą kartą ji ropščiasi iš plačios, aukštos senobiškos lovos, stoviniuoja prie lango, paskui pasiima šaukštelį ir geria valerijonų lašus – jų kvapu, salstėljusiu, gaižiu, visa čia dvokia; tarsi šmėkla plačiais naktiniais vėl sustoja prie lango. Daugelis miesto šviesų jau užgesusios, antai ir aukštame kampiniame lange kažkieno ranka užskleidė užuolaidą, tačiau ten, žemai, betono tarpekliuose, tebeblykčioja reklamos, spygčioja mašinų stabdžiai, ir uniformuotas restorano durininkas čia pasirodo plačiuose laiptuose, išlydėdamas svečius, čia vėl eina į vidų, iš kur protarpiais pasigirsta čiažios melodijos. Jo rankos kaip visuomet sumestos už nugaros.

Anksčiau iš to restorano tokiu metu su draugais išvirsdavo ir jos sūnus. Jis turi įprotį ilgai kratyti durininkui ranką, linkčioti; tas iš šalies atrodo truputėlį komiška. Gal ir šiandakt jis ten. O gal sėdi kokioje užmiesčio kaviniukėje, kur alsu, dūmai ir triukšmas. Iš ten jis grįžta susidraskęs, kruvinas, papildėjusių veidu, permirkusiais naktiniame rūke drabužiais, neramiai klydinėjančiomis akimis, niūrus kaip žemė. Dieve, tegu tik grįžta. Bent akis ji užmerkti galėtų, širdis kiek aprimtų. Žinoma, paduotų jam valgyti, baltą nikeliuotą indą atneštų, tegu pašutina suprakaitavusias kojas, tegu kiek pailsi, atsigula. Tada jaustųsi rami, tada jai būtų lengva ant širdies. „Kodėl tu senos motinos taip negaili?“ – pasakytų, žiūrėdama į tamsiais plaukais apžėlusias, raumeningas išsišovusiomis gyslomis kojas, šuntančias karštame vandeny. To jau ne kartą yra jo klaususi. Niekas nesako, sėdi panarinę galvą ir tyli. Kiek kartų jis yra susilaužęs kojas, kiek kartų dėjo į gipsą, visas kūnas vieni randai, gydėsi, kalėjime sėdėjo, o nepasimoko. Tokia jau, matyt, jo dalis. Gaus galą kur pagriovy ar palei tvorą. Ak, tos pilkšvos, klydinėjančios į šalis, žvairokos akys, tie nerimo šešėliai, šmėsčioją retkarčiais, nervingas siaurų lūpų virptelėjimas ir pilkuma, užliejanti jo veidą, kai pyktis pagauna. Jeigu ji galėtų čia ką nors pakeisti, jeigu žinotų, ko jam stinga... Bet daugiausia nerimasties kelia balta balta dėmelė kairiojoje akyje prie pat vyzdžio – ta akimi jis regi lyg per ūkanas. Kai žiūri į tą akį, ją visuomet suima baimė. Rodos, tik ta akimi jis temato, ir viską lyg per kokią plėvelę ar dūmus. Gal todėl jis toks?

Perverdama mingantį miestą riksmu, ką tik pralėkė greitosios pagalbos mašina, jai įkandin nušvilpė dvi gaisrinės. Paskui vėlei atsivėrė juodas gatvės tarpekliškis. Kartais ji matydavo, kaip tą gatvę perkirsdavo nedidelė, palšva sūnaus figūra palenkta galva. Bet dabar ten, žemai, buvo tuščia. Štai vėl išėjo durininkas – rakinu restorano duris. Dabar... Dabar jis turi pasirodyti. Ji sukľuso. Ne, tai vėjas girgždina laukujes duris.

Šlubčiodamas nelygiu žingsniu, ant etažerės tiksi senas tėvų žadintuvas, nučiupinėtas jos rankų. Pavartė, norėjo prisukti skambutį, bet kam tas skambutis, bene užmigs, kol ten, žemai, nepasigirs žingsniai, kol nevirstels durys. Durys virščiojo, bet žingsnių nebuvo girdėti. Ji pastovėjo vidury kambario, išryškinta naktinio miesto pašvaisčių, – šviesos niekuomet nedega, – dar kartą dirstelėjo pro langą.

Nušlepsėjo per kambarį, prigulė. Sudėjusi ant krūtinės rankas, išžiūrėjo į baltą plačios sienos kvadratą. Viešpatavo tyla. Mirgėjo šviesos. Širdis daužėsi. Ji beveik matė, kaip vartosi ir krūpčioja krūtinėje jos širdis – lyg koks glitus, papurtęs gyvis, badomas adatėlėmis.

Stotyje klyktelėjo traukinys. Gardinas... Smolenskas... Pskovas... – paskelbė per ruporą stoties budinčiojo balsas, žadindamas atmintyje kitas naktis, juodas, pilnas laukimo, su išvykstančių traukinių bildesiu, su žalsvomis ir rausvomis signalinėmis švieselėmis viršum besikryžiuojančių bėgių. Stovėdama prie lango, ji galvodavo apie savo vyrą, laukdavo jo sugrįžtant. Dirbo traukinio kūriku. Kaip ir sūnus, grįždavo sužvarbęs paryčiais ir merkdavo į karštą vandenį plaukuotas sušutusias kojas. Kartais po keletą savičių jo nebūdavo namie, ir ji vis laukdavo laukdavo, regėdama jį tuščiuose stočių bufetuose miegantį ant gultų ar prie krosnies. Vėliau sužinojo, kad kažkur turįs moterį.

Sėdėdamas užstalėje, jis godžiai kasdavo bandelę, užsigerdamas arbata, ir stebėdavo ją pašaipiai primerktomis akimis. Jo veidas būdavo pilkas pilkutėlis kaip ir ankstyvųjų rytų brėkšma, prisigėręs anglies ir švino dulkelį. Jis trenkė keliais, naktimis ir dar kažkoku slogiu, erzinančiu uoslę kvapu – tai buvo vyriško prakaito kvapas. Buvo nedidelio ūgio, smulkus, kupinas kažkokio netikėjimo ir aršumo. Tokį, rodos, tik globotumei ir sergėtumei. O matai, ką išdarinėdavo. Galbūt dėl to ji visuomet vengė pašaipiai primerktų jo akių, vis stengdavosi išsklaidyti kažką, kas tūnojo jo sieloje, kas šmėžavo jo vyzdžiuose, neleisdamas matyti jos tikrojo veido. Sūnus irgi toksai: vis iš padilbų, vis skersomis, o kai atgręžia neprimatančią akį, iš jos, rodos, žvelgia visa jo gyvenimo aklybė.

Tada ją dar dažnai lankydamas draugės bei pažįstamos. Jos stebėdavosi: kokia kvailė. Vyro neištikimybė badė akis, ir juokdavosi, sakydamos, kad nemokanti gyventi. Jų gyvenimą ji suprasdavo iš to, kaip jos padėdavo rankinukus, nusviesdavo pirštines, kaip taisydavosi prieš veidrodį šukuosenas, pudruodavosi, daždavosi lūpas ar, pasikeldamos paltų skvernus, sėsdavosi prie stalo. Jos amžinai nekantraudavo ir skubėdavo. Visoms joms daug reikė vyrų, abejingi ir įsimylėję, silpni ar išdidūs, vyrai, pakvipę paraku ir kelio dūmais, vyrai, beviltiškai sujaukę Pranės ar Karolinos gyvenimą. Tik jos mintys nuolat sukdamosi apie jį vieną, jo neįspėtą lemtį ir nesėkmes. „Tu juk neprasta, gal net gražesnė už mus. Džiaugtis reikia mokėt“, – sakydavo jos. Anoks čia džiaugsmas, galvodavo ji. Kas pavasarį skurdžiamame betonuotame jų namo kieme pražysdavo sena sulinkusi kriaušė, kas pavasarį ji atjaunėdavo. Žiedai – vaisių ir jaunystės našta, galvodavo, džiaustydamas ant virvytės kūdikio palutes. O jos draugės taip bijojo pasenti! Retkarčiais čia sutviskėdavo kruša, retkarčiais jos klausą pasiekdavo tolimos užmiesčio perkūnijos – ten, virš žalių miškų ir pievų, sutviksdavo laumės juostos. Ir tada ji galvodavo apie savo namus, pasilikusius toli, kaime. Tada dar visa jos pasaulyje buvo nutvieksta dulsvos šilto vasaros vakaro šviesos, tačiau kažkur ties horizontu jau telkėsi debesys – artėjo karas.

Visi svarbiausi jos gyvenimo įvykiai dėjosi naktį. Naktį, kai visuose skersgatviuose aidėjo nežinoma kalba šaukiamos komandos, amsėjo šunys ir kartkartėm nuaidėdavo per miestą šūviai, ją surėmė gimdymo skausmai, naktį, per susišaudymą, kai ji nė šaukti nedrįso, – visame mieste sklido aimanos, – vaikas atėjo į pasaulį. Šito miesto pašvaisčių šviesoj matydavo jo piktai surauktą veidelį, mažą rankutę kietai suspaustu kumščeliu, padėtu ant pagalvės. Pakirdavo naktimis, pažadinta jo išgąstingo riksmo, tokio, kad pasijusdavo jam kažkuo prasikaltusi, ir begaliniu švelnumu stengdavosi kaip nors tai užglaistyti. Naktį traukinio ratų sutraiškytą atnešė jos vyrą. Naktį ji pastebėjo, kad sūnus neprimato kairiąja akimi. Naktį numirė jos draugė Karolina. Naktį jai pranešė, kad jos sūnus iššoko iš ketvirto aukšto balkono ir susilaužė abi kojas. Naktį šiame kambaryje, apšvies-tame miesto pašvaisčių, ją pasiekdavo blogiausios žinios. Buvo įsitikinusi, kad naktį ant plačios lovos šitame kambaryje kada nors ji iškvėps paskutinį kvapą. Bet prieš tai dar atsitiks kažkas baisaus. Naktį...

Jos sūnus jau seniai nebelanko bokso treniruočių, nors kartais ji dar išgirsta, kaip, užsitaręs kamaraitėje, ima daužyti „kriaušę“. Išeina išpiltas prakaito, bet pilnas energijos. Kai, nusiprausęs po šaltu dušu, šukuojasi prieš veidrodį tam-sius, kiek susigarbanojusius plaukus, ji negali juo atsigėrėti. Kodėl neparveda jai marčios, susilauktų kūdikio, galvoja, žiūrėdama į jo raumeningą liemenį ir pe-čius. „Tik žiūrėk, vaikel, nebeperk“, – sako, dėliodama ant stalo valgius. „Nebe, mama“, – atsako jisai, ir ji ramiai gali žiūrėti į baltą dėmelę prie kairiojo vyzdžio.

Tačiau naktys iš jo iščiulpia visas jėgas. Naktimis grįžta palaužtas ir su-gniuždytas.

Kai rytmečio brėkšmoj ima ryškėti daiktų kontūrai, ji vėlei prieina prie lango. Gatvės kampe pasirodo du uniformuoti vyriškiai. Netrukus laiptuose išgirsta žingsnius, jie artėja artėja. Čia! Išsitaršiusiais žilais plaukais ji sustoja tarpdury. „Prašom“, – sako. Vienas jaunas, kitas pagyvenęs, įkritusiais skruos-tais. Klausia jos pavardės. „Taip, aš, – ištaria nuolankiai. – Žinojau, kad jam kažkas atsitiks“, – sako ji. „Šiąnakt suėmėm jūsų sūnų“, – praneša vyresnysis. „Ką jis padarė?“ – klausia, pati stebėdamasi savo ramumu. „Žmogų mirtinai sužalojo.“ – „Peiliu“, – priduria jaunesnysis. „Kas jam gresia dabar?“ – „Kalė-jimas. Mes atėjome jums pranešti... – Vyresnysis jai paduoda lapelį. – Pasira-šykite. Ir jūs kviečiama kaip liudininkė.“ – „Ką aš čia begalėsiu paliudyti. Aš jį mylėjau.“ – „Visos motinos myli savo vaikus“, – šalta atsako tas vyras. „Aš jį labai mylėjau“, – sako ji. „Matyt, jam to buvo per maža.“

Senyva, masyvi, liguista, ji grįžta į savo kambarį su melsvu popieriaus la-peliu virpančioje rankoje. Teka aušra, bunda bildantis miestas. Aukštas betono namas su sunkiais balkonėliais stovi priešais jos langą. Gatvė tuščia. Laukti jau nebėra prasmės, jis nepareis.

Dar daug laiko, kol įdienos, tačiau delsti nebėra kada. Rūpestingai pakloja lovą, žvilgteli į kampe prie durų kabančius sūnaus drabužius, paliečia juos, vėlei grįžta

į kambarį, atsisėda ant lovos, susideda į skreitą rankas. Pilku, pastėrusiu veidu, nė valandėlę nesumerkusi akių, laukia, kol įdienos, kol kiek aukštėliau pakils saulė.

Kai išeina, gatvės dar apytuštės. Akina vitrinų langai, akina spindulius atmu-šantis asfaltas. Žmonės atidarinėja langines, stoviniuoja prieangiuose.

– Štai jo drabužiai, – sako senas padžiūvęs žmogus, atkišdamas ryšulėlį.

Suolas, geležiniai laiptai, virbai, aukštos sienos. Sėdi jis šalia motinos, galvą nuleidęs. Jau nukirptas, aprengtas kalinio drabužiu, gniaužo rankas ir tyli. „Kas dabar bus, sūneli?“ – „Nežinau.“ – „Bent apie mane seną būtumei pagalvojęs, aš laukiau. Visas naktis tavęs pralaukdavau. Maniau, kad tai apsaugos. Maniau, jei-gu laiku išgirsiu... Ir kaip tu galėjai, kaip galėjai?“ – „Jis mane puolė, aš gyniausi.“ – „Žmogau tu, žmogau, – sako ji. – Galvele tu mano, galvele... Kaip tu galėjai?“ Bet jis nė kairiąja akimi nedirsteli: sėdi, gniaužo rankas, susimetęs į kuprą.

Jau laikas. Ją ragina prižiūrėtojai – bus dar kada pasišnekėti. „Kaip aš dabar į žmones žiūrėsiu“, – sako jinai, sunkiai pasikeldama.

Spindi saulė, čirpia ant stogų žvirbliai, skuba bruzda minia. Ji braunasi ir braunasi pro žmones, visus užkliudydama savo šešėliu. Krečia šaltis, nors apsi-rengė ne vasariškai, storai.

Kai saulė krypteli į vakarus, ji vėl susiranda valerijonų buteliuką, pasideda nakčiai. Ko dabar aš lauksiu, galvoja. Paskui užsideda senus raginius akinius ir, susiradusi virbalus, ima mezgti. Ant sienos kabo portretas: dailus septynerių metų berniukas stovi, ant kėdėje sėdinčio tėvo peties uždėjęs ranką. Žvelgia tiesiog į ją. Tik ta akimi beveik nemato. Kartkartėm ji dirsteli į tą paveikslą ir mezga, mezga...

Daug jam bus numezgta visokių drabužių, jie plauks ir plauks kaip neskai-tyti laišakai, guls priešais jį tyliai, be garso, kaip gulasi į skreitą jos rankos nuovar-gio akimirkomis, guls, kažką jam šnabždėdami ir šnabždėdami, kaip paskutinis tylusis „sūnaus“, kaip prašymas „neužmiršk“, kaip jos ilgas laukimas, kaip mal-da, kol pagaliau ją išgirs, ir bus tokia akimirka, kai jis ims beprotiškai kūkčioti, šnibždėdamas: „Mama, kaip aš negalėjau matyti tavo šviesos?“

Jau vakaras, jau telkiasi sutemos, ir ji galvoja, kad dabar jai vienai bus baugu.

Naktį... Visos negandos ją ištikdavo naktį, šitame miesto pašvaisčių apšvies-tame kambary, kur stovi aukšta ir plati lova. Naktį... Bet tik šitos nakties ji laukia su baime, tik dabar, kai nebėra ko laukti...

1. Nusakykite pagrindinę kūrinio temą. Aptarkite pasakotojo požiūrį, vertybines jo nuostatas. Kokiu būdu jos atsiskleidžia kūrinyje?
2. Išnagrinėkite vidinę teksto struktūros logiką. Aptarkite binariškumo* principą. Kokios esminės gyvenimo priešpriešos išreiškia autoriaus pagarbą tradicinėms vertybėms, kokios – kritišką požiūrį į dabartį?
3. Pagrindines opozicines teksto prasmes atspindi veikėja ir miestas, tarp jų įsiterpia sūnus. Apibūdinkite juos. Aptarkite pasikartojantį sūnaus „akių“ motyvą. Kaip jos siejasi su pagrindine pasakojimo linija? Kokią reikšmę jos įgauna viso kūrinio kontekste?
4. Kokia reikšmė teikiama nugalėto laiko patirties apmąstymams? Kaip jis vertinamas?
5. Paaiškinkite „nakties“ metaforą.

Žemės keleiviai

Po sunkiu rudenio dangumi, prie miestelio nuolaidžiame kalno šlaite, prie pajuodusios pirtelės trys moterys, keletas vyrų ir vaikai kasa bulves. Vagoje mosikuoja galva į plūgą įkinkytas apšiuręs arklys, vaikai persikreipę tempia krepšius, lauką skardena jų triukšmas, kuriam antrina žemai, ežero pusėje – jo kraštelis vos matyti – besisukantys varnų pulkai, varnos skraido ratu ir virš sudegusios sodybos, viršum vešlių sodo medžių. Invalidas jų sūnus stovi prie tvoros ir dairosi, už jo nesveikai apdribusios nugaros paskutinių varnėnų nučirkšti vaismedžiai – vyšnių, čerešnių krūmai, klėtelė aplūžusiu prieklėčiu, kuriame suversti seni ratlankiai, aprūdiję dalgiai, piesta, buteliai, arklinės šukos, lentgaliai – vasarą čia siautėjo vėjai, vasarą čia čiauškėjo žvirbliai, rytais aidėdavo dalgį plakančio plaktuko taukšėjimas, džiugiai girgždėdamos varstydavosi durys, šit ir vaikų pintinėle uogoms rinkti numesta, šit žemėtos kurpaitės...

Retkarčiais praplumpa lietus, siautėja vėjas, žemė pasmurgusi, šalta, moliu aplipusios bulvės, žemėti senyvos moters, šių namų šeimininkės, drabužiai, rankos, batai, žemėtos iš miesto suvažiavusios jų dukterys, luošas žemaūgis tėvas – visi dirba, galvų nepakeldami, jų jauniausia duktė troboje verda vakarienę, be to, tas lietus ir apgirtęs traktorininkas su savo traktoriuku; keisto svaigulio kupinu balsu jis vis ragina krauti maišus, jis nelauksias, be to, moterys... Ir blizgančiomis akimis žiūri į jų plačias strėnas, jų balsai džiugūs, draugiški, tačiau pasako tik tai, ką reikia – kur nešti bulves, kurią vagą pradėti, kur tempti krepšį, bet vėjas išdrasko jų balsus, gena į ežero pusę su paukščių klegesiu, jie lekia prie beprotės sesers sudegusios sodybos, dar toliau, kur stovi dar keletas panašių sodybų, jie lekia į ekskavatorių žiaunų išgraužtą žvyroduobę, geriasi į sunkius švininius debesis. Bet štai švysteli saulė, ir jie pažirsta aukso lietum, sutviska pageltusiais lapais, spindi šalta krušos šviesa, ir keleivis, ejęs vieškeliu, žiūri į juos nuo kalvos. Tie stiprėjantys vėjo gūšiai, ta šviesa, staiga visus užliejusi, tie žemėti drabužiai, tos moterys!.. Ak, atveskit čia dailininką, pažirki, auksine kruša, kurią jie surinks su bulvėmis kaip rūsčios būties dovanas, – juk pernelyg apleistas šis laukas, šie žmonės, jų sodyba, pernelyg jie menki, mažyčiai po niūriu švininiu dangum, ir, keleivi, laiminki šiuos namus, kepurę nukeldamas, nusilenk jų žemėtam slenksčiui, kąski apleistų laukėjančių obelių obuolius, kurių pilną krepšį, droviai atsiprašinėdama pasiūlys jauniausia dukra, šluostydamosi rankas žemėta prijuoste. Slinkis prie jų stalo, pietauki, jie pavaišins kuo turi, kiekvienu čia užsukančiu jie džiaugiasi; pakalbėk su invalidu sūnum, kuris prieš trejus metus buvo dailus ir sveikas, klauski, kas jį suluošino; kelki akis į kitados jo negrabiai kalinėtus moterų atvaizdus, į apmusijusius paveikslus šventųjų, kurie juos apleido. Pasidėki ant suolo kepurę, sėski prie žemo stalo, slinkis, slinkis, nušvieski jų būtį šaltu aukso lietum, kaip nušvietė rudenio saulė...

1. Paaškindite kūrinio pavadinimą. Kokia simbolinė prasmė?
2. Iš kokios perspektyvos pasakotojas žvelgia į žemiškąją žmogaus kelionę? Kokia ji jam atrodo? Kodėl žemdirbio pasaulį apleido šventieji?
3. Aptarkite vaizduojamą buitį paveikslą. Koks jis? Kokia jo nykumo, pasmerktumo priežastis (paieškokite istorinio laiko ženklų)?
4. Iš kur kyla egzistencinės minties įtampa? Ką reiškia nuoroda į Van Gogho paveikslus? Paaškindite „šalto aukso lietaus“ metaforą.
5. Suraskite argumentų patvirtinti teiginį, kad ši novelė yra lyrinės prozos pavyzdys. Aptarkite stilistines ypatybes, kuriamą nuotaiką, pasakotojo intonacijas.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rimvydas Šilbajoris, „Bronius Radzevičius detalėse, šviesoj, mirty“, *Bronius Radzevičius / sudarė Dainius Vaitiekūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 61–75 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1360>)
- Albertas Zalatorius, „Apie žmogiškumą Broniaus Radzevičiaus novelėse“, *Bronius Radzevičius / sudarė Dainius Vaitiekūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 47–51 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1360>)

Foto Z. Baltrušio

JUOZAS APUTIS

(1936–2010)

J. Aputis mokė mąstyti savo galva, reflektuoti patirtį. Jo prozoje atsirado keistas metafizinis nerimas, kurio tokiais geliančiais pavidalais anksčiau lietuvių literatūroje nebūta. Jis be užuolankų prabilo apie vieatvę, baimę, liūdesį, ribines psichikos ribas.

Jūratė Sprindytė

J. Apučio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Vakarėjant gražios dobilienos

Iš vakaro sūnus ištepė vežimo ratus, stipriai viela suveržė įskilusią ieną, primurdė maišą šieno ir padėjo ant lentos sėdėti, po apačia pakišdamas išdilusią gūnią – kad nepamirštų rytoj, reikės nuo musių uždengti arkliui nugarą. Arklių irgi parsivedė iš vakaro, paprašė brigadininko, tas leido, įvarė į karvės ganyklą. Kai vedėsi arklių – joti bijojo – visą kelią lydėjo šuniukas. Į miestą, į tą įstaigą, kur jiems reikėjo, sūnus su dėde, tėvo broliu, buvo nuvažiavę jau vakar, nubildino juos pasitaikęs sunkvežimis, dėdė mat važiavo todėl, kad vaikas buvo dar nelabai didelis, nelabai mokėjo šnekėti su įstaigų žmonėmis. Jiedu vežė tokį pažymėjimą, kurį užvakar buvo gavę iš mažesnio miestelio, iš bažnytkaimio daktaro, iš felčerio; pažymėjime buvo parašyta, kad toks ir toks, o tai buvo dėdės brolis ir vaiko tėvas, serga tokia ir tokia liga (ligos vardas buvo parašytas lotyniškai).

Žmogus už stalo nervinosi, skubėjo, vis dirščiojo, pakėlęs nuo melsvo popieriuko akis, pro langą, kur brezentinės mašinos signalą pypino jo draugas, vienoje rankoje laikydamas meškerykotį.

– Šlamštas! – piktai pasakė žmogus ir žengė žingsnį, juodi, gražiai ištepti batai blizgėjo. – Žinot, kur tą popierių galit padėti?

Sūnus, kad ir nelabai didelis, jau žiojosi, bet staiga užmiršo reikalingą žodį ir graudžiom akim pažiūrėjo į dėdę, kuris turėjo išgelbėti, bet dėdė buvo nuolankus žmogus, ilgus metus tarnavęs pas tokį Klaipėdos vokiečių (jo pavardė bene tikrai buvo Šikidansas). Supirkinėdavo su juo aplinkiniuose bažnytkaimiuose arklius ir paskui jodydavo ar tik ne į Latviją, ar dar kur, dėdė buvo pripratęs Šikidanso klausyti, užtat ir dabar linguodamas galvą patvirtino, kad popierius iš tikro nekoks, dabar mato ir jis, dėdė, – reikia geresnio.

– Gerai, drauge... – dėdė ketino pridurti dar kokį žodį, bet nepridūrė, tik tai prisimerkęs pasižiūrėjo į žmogų už stalo. – Gerai... Ieškosim kito, tik malonėkit pasakyti, iš kur mums reikia pažymėjimą gauti?

Sūnus pripuolė arčiau prie stalo, prišoko – nelauktai ir įžūliai, nes žmogus žengtelėjo atgal, keldamas aukštyn ranką, tarytum gintusi nuo galimo smūgio.

– Tėvui visai prastai... Plocho, plocho¹... Gal manot, kad mes su dėde išsigalvojam, patys tą raštą pasirašėm? Antspaudas, matot, yra, parašas – irgi! Neduos juk sveikam žmogui...

Žmogus gal ne viską suprato, ketino kreiptis į nustėrusį, sutrikusį dėdę, kad tasai išverstų, ką vaikas sako, bet dėdei bus pasirodę, kad Šikidansas sukirtu rimbū arkliui, ir dabar jau įtempus reikia laikyti pavadžius. Dėdė dabar jau buvo lyg ir koks žmogaus už stalo bendras. Pyktelėjęs pažiūrėjo į vaiką, paskui į žmogų, pakraipė galvą, norėdamas pasakyti, kad vaikas yra vaikas, kad ne viską jis išmano.

– Na, na, bus gerai, rytoj atsivežkit kartu tėvą į rajono ambulatoriją, tegul visi gydytojai patikrins, parašys popierių, uždės apvalų antspaudą – to felčerio tikrai trikampis. Gausit kaip reikiant pažymą, tada jau bandysim siųsti telegramą.

Šitaip pasibaigė vakarykštė diena ir jų kelionė. Išėję iš kabineto, abu tylėjo, dėdė dar mėgino švelninti ne visai gerą atmosferą, bet vaikas su juo atsisveikino, nebevažiavo nė sunkvežimiu, pylė pėsčias penkiolika kilometrų, gaila buvo pinigų, tam rupūžei bažnytkaimio šundaktariui dešimkę įkišo, kad parašytų, kad nelieptų vežti tėvo į miestelį, juk visą laiką gydė, žino, koks tėvo stiprumas. Parašė!.. Ar jis nežinojo, kad su tokiu popieriu rajone nieko nepėsi, kad nesusigraudinsi? Žinojo! Kad jis kur susviltų!

Šįryt išvažiavo anksti, neprašė dėdės pagalbos, susitvarkys pats. Dar sykį patikrino, suvaržė pakinktus, sutampė visus diržus, kad tikrai stipriau jie laikytų vežimą, kad mažiau trankytų, nes tėvui ne visai gerai viduriuose – iškilo pilvas, tino kojos, o praeitą savaitę iš kito bažnytkaimio dviračiu atvažiavęs savamokslis daktaras (tam irgi davė dešimkę) pasakė, kad tėvo širdis esanti ne vietoje, o pasmukusi žemyn.

– Tai ką daryti? – baugščiai klausė motina, o sūnus tuo tarpu trypė priemenė ir valdėsi nepasakęs kokio negero žodžio savamoksliui.

– Išrašysiu vaistų, neuždelskit gauti, turėtų pagerėti, nors naujos širdies nebeįdėsi. – Jis dar paminėjo kažkokį neaiškų žodį, kažkokį miokardą, ar kaip.

Tėvas sėdasi sunkiai, sūnaus ir pražilusios žmonos prilaikomas, sūnus apataiso aplink dar ne visai išdžiūvusius dobilus – irgi iš vakaro prisipjovė – ir pajuda. Sūnus įdėmiai laiko įtempęs vadžias, net rankos nutirpsta, motina lieka stovėti kalakutžole apaugusiame kieme – nedidukė, ant pilvo susidėjusi rankas ir gal ne tokia kaip visada. Sūnus mikliai darbuojasi vadžiomis, sukinėja arklių čia į vieną, čia į kitą pusę, arklys greitai ir pats ima susigaudyti, kodėl taip reikia sukinėtis, aplenkinėjo akmenis, nors visiškai išvengti buvo neįmanoma; vaikas paėmė vadžias į vieną ranką, o kita apglėbė kaulėtą tėvą, laikė prispaudęs prie savęs, keldamasis nuo pasostės, kad spyruokliuotų kojos, kad mažiau kratytų tėvą, nes jam viduje labai skaudėjo.

Kur tu velnio atvažiuosi jei ne pirmutinis, tai nors ne paskutinis! Prie ambulatorijos žmonių buvo daugybė – seniai, vaikai ir moterys gulinėjo patvoriais, valgė virtus kiaušinius ir net lašinius, kiti buvo apsiraišioję akis ir nosis, kiti ant baltų raiščių pasikabinę rankas. Rodės, pats šėtonas įsisuko į žmonių būrį ir užsiutęs, nesidairydamas tvojo kam pakliuvo, išdaužė veidus, išmalė akis ir išsukiojo kojas, murdė keliais pilvus, ir dabar visi tie žmogeliai šlitinėjo ir sėdinėjo patvoriais, laukdami išganyimo, – iš ten, kur varstėsi, trinksėjo ambulatorijos durys.

Kol prie senos ajerais apaugusios kūdros iškinkė ir pririšo arklį, kol atėjo abudu, eilė prie registratorės pasidarė didžiausia, ir tada sūnus nutarė stoti į ją pats, pasiėmęs apipelijusį tėvo pasą, o tėvas, pūtuodamas ir vengdamas stipriau pastatyti koją, bijodamas užkliūti už kokio beskubančio žmogaus, išėjo laukan, prisidėdamas prie tų, kuriuos apvanojo šėtonas.

Dar viskas būtų gerai, jei priekyje stovėję žmonės nepradėtų šnekėti, kad šiai dienai registravimas baigtas. Sako, užrašys dar kelis, o kitiems teks rytoj.

– Šito tai nebus! – pasakė vaikas, kai dar pajudėjo per kelis žmones. Pasakė piktai ir ne visai vaikišku balsu, nes registratorė užsiplieskusi paklausė:

– Ko nebus?

– Kad mus užrašytumėt tik rytojui.

– O kas taip nutiko? – atlyžo registratorė, bet įdubusiais skruostais moteris ėmė niurnėti, kad registratorė tik plepanti, žmonėms nuo stovėjimo baigia kojos sutinti. Kai užrašė moterį, vaikas pasakė:

– Ne man reikia. Tėvas laukia ambulatorijos patvory.

– Ko jis pats neatėjo? Reikia pačiam.

– Kad jis nelabai nori eiti, ir prašom tuojau pat jį užrašyti!.. – Sūnus pro žmones kišo registratorėi pasą. Žmonės ėmė šaukti, stumdami vaiko ranką, bet ji buvo stipri, nors ir aptirpusi nuo vadžių laikymo.

– Iš kur toksai būsi? – rėkė kita senyva moteris, jos rankos drebėjo, o lūpa irgi, ir vaikui jos pagailo. Jis pasakė:

– Nesigrūsčiau, jei taip nereikėtų. Tėvui būtiniausia priėti prie daktaro, patikėkit. Be reikalo nesigrūsčiau.

Gal dėl to, kad jis tuos žodžius pasakė labai ramiai, kaip koks suaugėlis, žmonės nebešaukė, praleido jį, ir sesutė užregistravo tėvą.

Kai prie daktaro durų pirma jų liko du žmonės, vaikas išėjo į ambulatorijos kiemą, susirado pasienyje išsitiesusį tėvą: nuo abiejų kojų kaliošai buvo nukritę, galva persikreipusi, pasvirusi į šalį – jis snūduriavo. Žmonių jau buvo gerokai apmažę, ne vienas gavo išrišimą ir nuėjo savo keliais.

– Ar jau? – kažkaip abejingai paklausė tėvas, maudamas ant kojos kaliošą.

– Du žmonės beliko prieš mus.

Tėvas ėjo pamažu, sunkiai, džiaugdamasis, ir vis tiek bijodamas; o gal vaikui tik šitaip atrodė iš jo nutolusio, pavargusio veido, iš netvirtų žingsnių.

Kai paminėjo jų pavardę, vaikas padėjo tėvui nusivilkti milinį švarką stacia apykakle, ir tėvas į gydytojo kabinetą įėjo vienmarškinis. Baisiai ilgai vaikui reikėjo laukti, pasilikus koridoriuje. Į kabinetą įeidavo vis nauji ligoniai, o su jais kartu ir koks daktaras ar seselė, prasivėrus durims, sūnus matydavo pasienyje ant kušetės paguldytą tėvą, sulenkusį kojas, net iš čia, iš koridoriaus, buvo aišku, koks išpampęs ir pamėlynavęs jo pilvas. Gydytojas vis spaudė jį, maigė ir klausinėjo: ar taip skauda, o taip labiau, o šitaip? Net durims užsivėrus jis girdėjo gydytojo žodžius, negirdėjo, ką atsakė tėvas, pastaruoju laiku tėvas kalbėdavo labai tyliai, ir motinai tai buvo ženklas, kad labai blogai.

Kai iš kabineto išeidavo vaikui matytas daktaras – jis iš tiesų kelis kartus lakstė nežinia ko – vaikas norėdavo priėti prie jo, paklausti, ką nors sužinoti, bet nedrįsdavo. Po kurio laiko jauna seselė pasirodė iš kabineto, rankoje laikydama kelis popieriukus, ir paklausė, ar anasai yra jo tėvas, ar vaikas jo laukia.

– Mano, – apsidžiaugęs atsakė jis, ir seselė spėjo pamatyti, kaip vaiko akyse akimirka pasirodė išgąstis. – O kas?

– Nesibaiminkit... Nesibaimink. Čia gydytojai išrašė receptų. Norime padaryti tyrimus, tėvui teks kokį pusvalandį pas mus pagulėti, o tu skubėk į vaistinę, užsakyk vaistus. Bus greičiau. Ar pinigų turi?

– Aha, – atsakė jis, pačiupinėdamas milinį tėvo švarką.

Eidamas į vaistinę, jis mėgino perskaityti receptus, bet negalėjo – taip negražiai buvo parašyta. Pastebėjęs, kad pro kabineto langą į jį žiūri seselė, sūnus sutriko, kažko susigėdo, stipriau spaudė prie šono, po pažastim, milinuką, pagalvodamas, kad seselė labai išvargusi, gal labiau už jį.

Vaistininkė sukručio, pasišaukė iš kito kambario mergaičiukę, liepė kuo greičiau padaryti.

– O kur tavo ligonis?

– Čia pat, dar pas daktarus.

– Užėik po pusvalandžio, padarysim.

Išėjęs žvilgtelėjo į bažnyčios bokšto laikrodį, paskui patraukė prie maurais apaugusios kūdros, arklį rado suėdusį beveik visus dobilus, ramiai vėpsantį, lyg nereikalingą daiktą atkišusį apatinę lūpą. Atsisėdo ant vežėčios, nuleido kojas ir žiūrėjo pirmiau į arklio karčius, į tarpais sukručiojusius jo ausis, o paskui į žalsvą kūdros vandenį, kur abejingai, tingiai kurkteleidavo žalios varlytės. Pagalvojo apie brolių, kuris dabar tikriausiai laukia telegramos, gal ne telegramos, o žinios, juk parašė prieš dvi savaites, kad tėvui negerai. Paskui patapeno dobilų prikimštą maišą, patikrino vežimą ir pajuto, kad viskas – ir vežimas, ir tas maišas, ir arklys, ir kūdra jo akyse ir galvoje šitokie atsispindi paskutinį kartą, kad jau niekada taip nebebus. Vaikas pajuto, kaip mažutėlaite akimirka – lyg netekus sąmonės – sustingo bažnyčia su bokštu ir laikrodžiu, vaistinė, kurios duris nuolat varstė ir varstė kažkokie iš miglos padaryti, nerealūs žmonės, kelias – lyg nitys staklėse. Jam suskaudo paširdžiuos ir galvoj.

– Jau reikia eiti, – atsigavęs tarė vaikas arkliui, kūdrai ir vežimui, žiūrėdamas į bažnyčios bokšto laikrodį.

Kaip tik tėvą išleido tuo metu, kai sūnus pravėrė ambulatorijos duris; vaikas dar kartą pamatė pavargusią seselę, kuri neseniai padavė jam receptus.

Tėvas ramus ėjo artyn, tiesdamas rankas ir kišdamas jas į sūnaus laikomo švarko rankoves; vaikas skubiai susegiojo sagas.

– Ilgai užtrukai, – pasakė sūnus, prilaikydamas tėvą už rankos, kai, lydimas žmonių akių, tas žengė per slenkstį.

– Ką? Nuodugnai patikrino. Net pilvą skauda. Taip niekada nebuvo tikrinę. Palauk, o pažymėjimas? – sutriko tėvas.

– Tikrai... – atsiminė ir vaikas, atsiminė ir susigėdo: dėl to pažymėjimo juk ir važiavo, pažymėjimas svarbiausia, ir užmiršo!

Juos pasivijo ta pati pavargusi seselė, pasivijusi padavė vaikui lapelį, liepė nedelsiant eiti tenai, kur buvo vakar.

– Eik vienas, tėvas tegu pasiils, palaukia, – pridūrė ji. – Tėvo tenai nereikia.

– Ačiū, sesut... – padėkoja tėvas, o ne jis. Padėkoja labai tyliai, sūnus išgirdo, sūnus pripratęs prie jo bejėgio balso, o seselė gal negirdėjo.

Palikęs tėvą atokiame ambulatorijos sodelyje, pavėsyje, vaikas nuskubėjo į vaistinę, atlėkė su vaistais, tėvas tuoj pat susipylė į burną miltelius, išvyniojęs popierėlį.

– Šituos aš jau žinau... – šnibždėjo jo lūpos. – Nuo jų ne taip skauda.

Nueidamas vaikas po kurio laiko atsisuko, bet tėvo nebuvo matyti, jisai turbūt atsisėdo ar atsigulė.

Įstaigoje jo nepažino, ir vaikas dėl to nusiminė. Dėdės Šikidansas nebuvo matęs tiek arklių, kiek tasai, už stalo, žmonių. Dar sunkiai vaikas pateko ir į kabinetą, nes jau lauke toks raudonsprandis vyrukas sustabdė ir pasakė, kad darbas prie pabaigos, tegu užaina rytoj.

– Rytoj nenoriu, dabar!.. – piktai atsakė vaikas ir praėjo pro šalį, nebeklausydamas, kokius griausmus ant jo verčia tas vyriūktis.

– Ko reikėjo? – tingiai paklausė žmogus, artindamasis nuo lango ir liepdamas uždaryti juoda oda apmuštas duris.

– Daktarai parašė. Anas – iš to šundaktario – vakar netiko.

Pasisvyruodamas žmogus neskubėdamas skaitė popierių, žengė vėl artyn lango, išsitraukė akinius, atrodė, jis negalėjo patikėti. Atsisukęs net pasižiūrėjo į vaiką.

– Ar pasiuto? Kaip galėjo parašyti?

– Kas pasiuto? Reikėjo, užtat parašė...

Žmogus dabar žiūrėjo į tą išstypusį vaiką, paskui vėl į popierių. Tas vaikas, tas žmogeliukas, buvo apsirengęs labai prastai, susiglamžęs, jo marškinių rankovė sulopyta.

– Tai ką – dabar gavai tą raštą?

– Prieš pusvalandį...

– Tai šunsnukiai! Jiems tik rašyti, tik ant kitų galvų krauti! – dūko žmogus

ir puolė prie ragelio, ieškodamas vyriausiojo gydytojo, bet vyriausiasis, matyt, tam ir yra vyriausiasis, kad anksčiausiai išeitų, – žmogus jo neberado. Tada paklausė:

– O kur tavo tėvas?

– Ar ne vis tiek?

– Kur tėvas, klausiu?

– Guli ambulatorijos kieme, bet jam sunku vaikščioti, ir jis čia negalės ateiti. Jis laukia manęs ambulatorijos sode. Jei labai reikia, galėčiau jus nuvesti ir parodyti.

Žmogus jau tikrai pyko. Tas vaikas su savo šiurkščiais atsakymais ėmė jį siutinti.

– Šunsnukiai, galvijai! – plūdosi, vis labiau įsivarydamas, bet vis dėlto sėdosi prie stalo, raukė kaktą, galvojo, pasikasė paausius, pamirkė plunksnakotį į apdulėjusią violetinio rašalo rašalinę, kažką parašė, perbraukė, vėl pasimirė plunksną ir vėl rašė. Pagaliau atrakino seifą, išėmė kapšį, iš jo ištraukė antspaudą, papūtė – labai atidžiai, rūpestingai – ir ilgai spaudė, atsargiai kraipydamas, kad aiškiai išeitų.

– Viskas! – tarė paduodamas raštą ir dabar jau šypsodamasis. – Pagaliau viskas, – pridūrė jis, užtrenkdamas ir užrakindamas seifą, o vaikas atsisveikino ir išėjo į paštą paduoti telegramą.

Senojoj vietoj, toj, kur paliko, tėvo neberado. Pamatė jį po kita obelimi, ir nuo ankstesnės vietos iki tos buvo nusidriekusi ilga driūžė per žolę. Tėvas, matyt, miegojo, užsimetęs seną kepurę ant akių, ir sūnus valandėlę žiūrėjo į išvoliotą žolę, į spurdančius išguldytus dobilus. Nieko nesakęs jis nuėjo ir pakinkė arklį, apgrėžė ratus, privažiavo arčiau, ir tada tėvą rado atsibudusį ir besitaisantį, jis nujautė, kad jau buvo laikas važiuoti.

– Viską sutvarkiau, vos paspėjau į paštą. Įpuoliau beuždarant duris... Taip gerai šiandien išėjo, – tarė tėvui.

– Labai gerai, vaike. Tu ir prisivarginai... Kad pasisekė, tai pasisekė... – Šypsodamasis žalsvai samaninėmis akimis jis žiūrėjo į brydę tarp obelių ir paaiškino: – Po truputį slinkau ir slinkau, kai saulė pradėdavo spiginti į akis.

– Aha, – atsakė sūnus, ir jie greitai išvažiavo, artėjo vakaras. Važiuojant per akmenimis grįstą miestelį, ratai smarkiai šokinėjo, arklys buvo išsiilgęs žingsnio, sūnaus rankos ir jis pats buvo pavargęs, todėl viskas išėjo ne taip, kaip atvažiuojant, bet tėvas pasakė, kad jam ar nuo vaistų, ar šiaip, bet jau daug geriau, nereikia labai saugotis, tegu tranko. Pasukę į kitą gatvę, jie pavijo žmogų, ant svarbaus popieriaus uždėjusį antspaudą, jis vaiką atpažino, tėvas norėjo kelti kepurę, pasisveikinti, pasakyti ačiū, bet sūnus sulaukė jo pageltusią ranką.

Kai išvažiavo už miesto ir akmenų ant plento buvo nedaug, tėvas pats ėmė tampyti vadžias ir raginti arklį.

– No, – sakė jis. – Nusistovėjai per dieną, o aš nusigulėjau. Noo!..

Tiktai kai įvažiavo į savo kaimo laukus, kai ėmė labai pamažėle brėkšti, tėvas paprašė sūnų, kad važiuotų lėčiau, ir sūnus sutramdė įvartytą arklį, vėl ėmė saugotis akmenų ir tampyti vadžias. Tėvas sėdėjo tiesus, pakėlęs galvą, jo pavande-

niavusios samaninės akys matė lygų, suvažinėtą kaimo keliuką. Šalia kelio buvo dobiliena, ir joje ant didelių ratų stovėjo arklinis grėblis, pavargęs ir negyvas, žiogas šoktelėjo ir sustingo ore, tenai, toliau, iš trobos į kiemą išėjo žilas kaimynas, susitvarkė dabar žmogus gyvenimą, anksčiau buvo pasimaišęs, vis pildavo kieme, prie upeliūkščio, nedidelius antkapius, statydavo kryžius ir klūpodavo dienų dienas. Kaimynas iš lėto kėlė ranką ir taip pat iš lėto žiojosi kažką sakyti, bet neišsižiojo, taip ir liko stovėti – pažaliavęs ir svyruojantis; kitoj sodyboj vaikščiojo baltmarškinis senukas, klausydamasis, kaip užia bitelės aviliuose, žaliu ledu apsitraukusi dūlavo trečio kaimyno kūdra, išstybo pakelės medžiai, pasidarė plo-nyčiai kaip varvekliai, ant varinių vielų kabojo obuoliai obelyse.

Arklys lėtai lėtai kilnojo kojas, nuspirdamas pasitaikančius akmenis, ratai pasidarė tamsžaliai, ir sambrėškoj buvo sunku juos atskirti nuo žolės; margų karvių pulkai pamaži artėjo iš visų pusių, būriai avių iškišo liežuvius, bet nebliovė.

Vakarėjant jie važiavo artyn, prie namų, tėvas tebesėdėjo tiesus, žiūrėjo į priekį, sūnus jau pamatė keliuku atbėgant šuniuką. Žila motina stovėjo kieme tarp kalakutžolių, ant prijuostės susikeitusi rankas.

¹ Prastai... prastai (*rus.*)

1. Aptarkite kūrinio temą ir svarbiausią įvykį, tada pamėginkite paaiškinti pavadinimą. Kokia simbolinė jo prasmė?
2. Apibūdinkite pagrindinį veikėją, jo santykį su tėvu. Kokie epizodai atskleidžia vaiko brandą, jo charakterio ypatybes? Panagrinėkite juos.
3. Iš kur kyla įtampos šaltinis, kaip jis vaizduojamas? Kokią reikšmę kūrinui teikia erdvių ir vaizdų kaita? Ką ji atskleidžia?
4. Atkreipkite dėmesį į pasakotojo poziciją, aptarkite ją.
5. Pagrįskite teiginį, kad svarbesnis ne tiek papasakotas įvykis, kiek jo prasmė.

Šūvis po Marazyno ažuolu

(Trumpa paskaita apie kūrybos procesą)

Tai atsitiks gegužės vidury, vidudienį. Nenusakoma kaitra. Kieme vištos giliai įsirausios į smėlį, kyšo vien tik skiauterės.

Jei žiūrėsime priešais, už kiemo matysime didelį ažuolą, labai seną, išpuvusi pilvu; prie sveikesnio jo šono prikalta irgi ažuolinė lenta, o toje lentoje išdeginti žodžiai, sakantys, kad ažuolas yra gamtos paminklas – bemaž sąjunginės reikšmės pensininkas. Kai užklysta kokie džinsuoti praeities mylėtojai, skėsčioja rankomis: „Tai medelis, tai jis gali daug papasakoti apie mūsų žilą praeitį...“ O jeigu dar kieme būna senis Vinculis ir meiliai su jais pašneka, tai

tie visai susileidžia, pamiršta mieste paliktus daiktus ir idėjas, varto akis: „Dėl to mane ir traukia senasis kaimas... Kokia titaniška dvasia... Ačiū, tėvuk, ačiū“...

Įsimurkdykit tą tėvuką į savo išverktą mašinėlę, parsivežkit į jaukius namučius, išsibalzamuokit gyvą – ir turėsit daiktėlį – nebrangų ir tokį pilną dvasios...

Taigi – gegužės vidurys, vidudienis. Senas ažuolas. Po ažuolu yra nedidelė būda, kurioje lekuoja persenusi Marazyno kalė. Už mūsų nugarų, kairėje, žaliuoja kalvelė. Ant jos tuojau pat ateina pušų sakintojo žmona, prisideda ranką prie akių ir žiūri į ažuolo pusę. Kai pasitaiko koks išgėrimas (o pasitaiko!) ir kai dalyvauja jaunas pienininkas, išmetusi kelis stiklelius, ji uždeda ranką pienininkui ant peties ir sako:

– Tas mano užaugintas vaikelis...

Kas tiesa, tas tiesa: kai čia atsikraustė dirbti, pienininkas buvo bemaž dar vaikas, gyveno pas sakintoją „ant būto“, sakintojo žmona jį ir išaugino į vyrus. Kaime ne vienam nuo liežuvio nusprūsta, kad ne tik išaugino, bet ir išmokė.

Atsitikime dalyvauja ir šios paskaitos autorius. Užsidėjęs kepurę, jis sėdi prie trobos ant akmens. Nuo plikos kaktos per kepurę sunkiasi prakaitas.

Tiesiai priešais jį yra senio Vinculio troba. Autorius žino, kad Vinculis sėdi pirkioj, prie kurios lango žydi obelis. Jei nebus staigių šalnų, Vinculis sulauks gražių obuolaičių.

Jau turi prasidėti. Pasukęs galvą į kairę, autorius pamato keliuku žygiuojantį pienininką. Jis užsidėjęs skrybėlę, kurioj įsmeigta varnos plunksna. Rankose jis nešasi šautuvą. Jam labai tinka melsvos džinsinės kelnės. Atėjęs iki pusės kiemo, rankos mostu sustabdo iš paskos sėlinančius vaikus, o pats nosies tiesumu eina prie ažuolo.

Marazynas stovi už dailios tvorelės. Tenai yra rubuilis mažas šunaitis, kuris netrukus turės užimti būdą.

– Padaryk, kad kalė išlįstų iš būdos, – sako pienininkas.

– Ciū, ciū, eikš čia, – šnekina kalę Marazynas.

Kalė išlenda. Ji labai juokinga, nes baltut baltutėliais ūsais.

Ko gero, apžlibusiomis akimis pienininko ji nemato.

Kad ir per kaitrą, šūvio garsas stiprus, ant kalvelės stovinti sakintojo žmona meste numeta prie akių pridėtą ranką. Vištos, pakeldamos lengvą smėlį į orą, sprunka daržinėn. Parako kvapas ir dūmai pasklinda prie ažuolo ir po visą kiemą.

– Ačiū, Jurgi, – sako Marazynas.

– Prašom. Nėr už ką, nėr už ką.

Pienininkas šautuvą pasikabina per petį ir eina atgal, liežuvius iškišęs vaikams prasisiskiria, duoda kelią.

Autorius delnu nuo kaktos nubraukia prakaitą. Jausdamas esant kokią to šūvio prasmę, jis įsmeigia akis į Vinculio langą.

Kaipgi! Nors langą ir uždengia sužydusi obelis, jis dabar gerai mato prie stiklo prisiplojusį, rankas išskėtusį, į nueinantį pienininką žiūrintį Vinculį. Jis

taip stovi lyg prikaltas, matyti netgi laiko išblukintos jo akys, o visas jis atrodo lyg koks žvėrelio kailis, ištemptas anapus stiklo. Žvėrelio akys baugiai lydi tolstantį pienininką. Staiga Vinculis pamato autorių, supranta, kad jis žiūri į jo langą, sujuda. Netrukus jis jau žengia pro duris laukan, trupučiuką dreba kelnų blauzdos. Tipena artyn ir priėjęs sako:

– Girdėjai, kaip pylė į Marazyno kalaite?! Net kiemas dūmais pakvipo!..

Jo balsas dirbtinai pastiprintas, pilnas suvaidinto pasitikėjimo: taip, taip, nieko tokio čia nebuvo, ir Vinculis perėjo į šaudančiųjų ir stipriųjų lagerį!

Ši kukli istorija beveik jau ir visa. Tačiau kieno motociklas blizga dešinėje, ant kalnelio? Ak, mes užmiršome pušų sakintoją! Ir jis dalyvavo šioje istorijoje, – nuo pat tos dienos, kai priėmė pienininką „ant būto“, – girdėjo ką tik šūvį, matė, kaip jo žmona meste numetė ranką nuo akių, kaip, vaikų lydymas, nuėjo pienininkas... O dabar brūžina motociklo pakoja, o tas lyg tyčia nenori jo klausyti...

Ir vis dėlto: kodėl į pienininką čia žiūrėjome lyg į kokią neliečiamą jėgą, kuri, staigiai įsiveržusi, sukrutino mūsų jausmus, ir mes visi ėmėm plūduriuoti ant šitos veikimo bangos? Kodėl nebandėme skverbtis į šitą žmogų ir neišvertėme jo prieš akis lyg kailinius? Kodėl taip dažnai tuos, kurie savo vikšrais negailestingai važiuoja per mūsų nugaras, paliekame nejudinę, priimame juos kaip savaimę privalomą, lyg pats Dievas juos tokius mums būtų siuntęs?

1. Paaškindite, kodėl apsakymas turi paantraštę „Trumpa paskaita apie kūrybos procesą“?
2. Koks svarbiausias šio pasakojamo atsitikimo motyvas? Kokią funkciją atlieka seni daiktai, žmonės, gyvūnai? Kaip jie vaizduojami?
3. Aptarkite Vinculio, pienininko, autoriaus vaidmenį kaimo gyvenime. Apibūdinkite juos.
4. Kuo skiriasi seno ir dabartinio kaimo gyventojų požiūris į šuns egzekuciją? Kodėl? Šį kūrinių palyginkite su Jono Biliūno novele „Brisiaus galas“. Kuo jie skiriasi ir kas juos sieja?
5. Aptarkite paskutinę pastraipą. Kokį pasakotojo požiūrį ji atskleidžia?

Horizonte bėga šernai

*Rūta žalioj,
Leiskie mani namopi,
Rūta žalioj.*

Tą vakarą jis pats sau buvo keistas. O gal viskas aplinkui buvo keista, nes Gvildys dar niekada taip nejuto, kas yra šalia jo. Truputį svirduliuodamas, jis užkopė į kalnelį, ant kurio pernai iš žėglių buvo pastatytas baltas bokštas, bet nereikėjo ir jo – nuo kalno matyti toliausiai, o saulė vis tiek jau leidosi, nelaukė nieko, negailestingai skubėjo sukišti į tamsą ir miškus, ir durpyną, kur paliko traktorių Gvildys, ir jau paskui panardinti tolumoj dunksančią Šatriją, laukus su žydinčiais dobilais. Žiūrėdamas tenai už horizonto, Gvildys pajuto liūdesį, koksai pasitaiko

ne taip dažnai gyvenime, – tokį liūdesį, kai tau atrodo, kad esi svieta laikrodys, ir ne toks, kurį prisuka, o toks, nuo kurio viskas priklauso: tu spinduliuoji šviesas ir spalvas, girdai upėse gyvulius ir žmones, krauni paukščiams lizdus ir saugai nuo vanagų plikus jų mažylius, tu tvarkai protingiausius dalykus, ir, jei tavęs nebūtų, suklauptų viskas ant kelių – ir gyvi, ir negyvi daiktai, ir ak: Viešpatie, Viešpatie! – pajunti, kad vienąkart tavęs nebebus. Taip ateina didysis skausmas ir ilgesys, nes suvoki esąs Dievas, kuris žino, jog turės numirti.

Gvildys atsisėdo ant didelio kerpėto akmens, svaigo galva, į namus dar netraukė eiti, dar norėjo žmogus pabūti Viešpačiu, sugrįžti į vaikystę. Vaikystė mus persekioja kiekvieną liūdesio ir ilgesio valandą, mes bėgame prie jos lyg prie šaltinio, tenai niekada netruksta vandens, nes tik vaikystėje mes esame tikri dievai ir tik vaikystėje galime iškasti šulinius trokštantiems pagirdyti. Vieną dieną mes pradėdame suprasti, kad ritiname akmenį į kalną ir kad niekada jo neužritinsime. Bet mes nenorime, nenorime jo paleisti atgal.

Žmogus apsidairė. Buvo matyti labai toli, saulė nutvieskė laukus, o per kalvas begalybė, horizonte, ropojo traktoriai, jie buvo panašūs į šernus, kurie kadaise, po karo, prisiminė Gvildys, ateidavo iš miško ir sulipdavo ant bulvių krūvų. Nuo išgerto buteliuko svaigo galva, jau sunku buvo ką nors atsirinkti, žmogus pakilo ir nusileido žemyn. Reikėjo eiti į namus, visą laiką ant kalno nebūsi, reikėjo nusileisti ir sugrįžti. Jis tyliai pravėrė duris, ėjo per priemenę atsargiai, kad neišsiduotų, ir stengėsi nuvyti liūdesį, būti linksmas. Iš virtuvės įbėgo du vaikiukai, įkibo jam į ranką ir tempė. Gvildys nepasakė labą vakarą, tik uždėjo sunkią plaštaką žmonai ant peties. Neaiškus nujautimas persmelkė jo karštą ir apsvaigusią galvą. Žmona vis tylėjo, vis skambino indais, apibare vaikus, pastūmė kėdę, jos nesuprantamas pyktis vis augo, vis didėjo. Staiga ji pagriebė kampe stovėjusį šluotražį ir pamažu ėmė artėti prie vyro. Jos akys buvo baisios, tokių dar niekada nematė Gvildys, jis mėgino nusijuokti, bet nepėjo – aštrūs ražai dūrė jam į veidą, akyse žmogus pajuto baisų skausmą, o žmona tuo tarpu sukliko ne savo balsu. Susiėmęs rankomis veidą, žmogus dar spėjo pamatyti ją. Žmona stovėjo lyg pamišusi, nukorusi rankas, išsibraikiusiais plaukais. Drebėdama ji šnibždėjo:

– Tai tau už gėrimą, tai vis už tavo butelį, kad namai tau nesvarbu, kad niekas čia tau nesvarbu...

Ji tikriausiai negirdėjo savo žodžių, ji negalėjo bent kiek apčiuopiamiau suprasti, kodėl taip padarė. Ir ji niekada negalės. Ji buvo moteris, augino vaikus, ji jau ne kartą buvo žiūrėjusi pro nedidelį trobos langą, kai klykdavo arba baisiausiai įkyrėdavo vaikai, ji buvo žiūrėjusi pro langą daug sykių, keisti garsai ją viliojo iš namų, kuriuose jau beveik niekas nebuvo svarbu – nei miškas, nei pievos, nei gyvuliai, ir – baisu pasakyti – netgi vaikai. Ji prisimindavo savo motiną, kuri taip pat buvo jauna ir jauna augino vaikus, ji pasakodavo dukrai kažką panašaus, tačiau už ko vis dėlto užsikabindavo jos motina beviltiško valandą, už ko?

Susiėmęs rankomis veidą, žmogus atsisėdo prie stalo. Baisus skausmas raižė akis, vaikai susiglaudę stovėjo kertėj, murzini ir nusigandę, o motina taip pat nepajudėjo iš vietos. Gvildys pakilo, apgraiptom susirado ant sienos rankšluostį, apsirišo veidą, apsvyniojo kairiąją akį, dešine dar šiek tiek matė, paskui palinkęs, svyrudamas išėjo iš trobos, aptiko daržinę dviratį ir išvažiavo.

Važiuoti buvo sunku, jau saulė nusileido, sutemo smarkiai, bet Gvildys žinojo kiekvieną takelį, todėl ir mynė greitai per dobilų lauką.

Ambulatorijoj jam pasakė, kad vienos akies jau tikrai neatgaus, o su antra taip pat neaišku, jei pažeistas nervas, tai visko gali būti. Ar jis galėtų, pavyzdžiui, dabar pat važiuoti į Šiaulius ar Kauną, tenai daktarų daugiau. Reikėtų paskubėti, paskui gali būti vėlu. Jei dabar neturi pinigų, gydytojas laikinai galėtų paskolinti, žmona ryt poryt atiduotų.

Stovėjo Gvildys ambulatorijoj, pro sutinusią dešiniąją akį žvelgdamas į mažą lemputę palubėj, ir nutarė neskubėti, suspės nuvažiuoti ir rytoj, niekas nepabėgs. Ambulatorijoj veidą sutvarstė geriau, tačiau kairiosios akies jau visai nebuvo, ten tik degino baisi ugnis, o sutinusi dešinioji irgi matė nekaip.

Neatsisveikinęs, vedinas dviračiu, Gvildys pasuko prie alinės, kur buvo galima ir stipriau išgerti. Viduje žmonių netrūko, pastebėjo visi Gvildį, puolė klausinėti, vieni mėgino pasišaipyti, kiti aimanavo, vis dėlto ne taip jau dažnai jų kaime pasitaikydavo panašių istorijų. Gvildys į tuos klausimus neatsakinėjo. Gal jei jis nebūtų šiandien vakare užkopęs į kalną, jei ne tas skaudus ilgesys, gal jis ir pasiguostų kaimynams, ir pasipasakotų, bet dabar viskas buvo ne taip paprasta. Gvildys susirado kampe laisvą nudaužytą staliuką ir atsisėdo. Jei būtų kada matęs, jis tikrai pagalvotų, koks dabar graudžiai panašus į dailininko autoportretą be ausies.

Žmonės neatlyžo, vis lindo ir lindo su savo klausimais, bet Gvildys neišsijuojo. Kai priėjo jauna mergaitė nešvariu chalatuku, jis tyliai paprašė butelio ir duonos, o paskui vėl žiūrėjo pro baltą raištį virš žmonių galvų.

Išgėrė vieną stikliuką ir pasirėmė ranka smakrą. Atrodė žmogus baisiai, vienoj kertėj jau pasigirdo, kad ir milicininką pašaukti būtų neblogai – ar nematot, kad pamišo Gvildys, bet kitas nusikeikęs pasijuokė iš bailio.

Kai jis išgėrė antrą stiklą, prie staliuko priėjo Gvildžio žmonos tėvas, uošvis, senas jau ir perdžiūvęs kaip šakalys, apšepęs žilais plaukais, sukumbusiom rankom. Senis atsisėdo nugara į žmones, ir Gvildžiui vien nuo to pasidarė geriau. Jis paprašė mergaitės antro stikliuko ir įpylė uošviui.

Jau praėjo gal gera valanda, įkaušusieji išsiskirstė, alinėj liko nebedaug, o jiedu vis dar sėdėjo ir gėrė tylėdami.

– Kaip čia ir buvo, sakyk? Tai už ką? – pagaliau prašneko senis, nagais gremždamas apšepusį žandikaulį.

Gvildys išgėrė dar vieną stikliuką.

– Nežinau, tėve. Tas ir yra, kad nežinau. Vakar parnešiau algą už pusmė-

nesį, nemažai išėjo, nuslėpiau bonkelei ir šiandien per pietus išgėriau, bet ne daug, kad būtų linksčiau, iš proto gali išeiti, taip liūdna, ar negaliu išgerti, gal neuždirbu, gal mano namuose pavalgyti trūksta, tėve? – Jis juto, kad liežuvis pradeda pintis, o kairės akies vietoj dar labiau ima degti.

– O buvo tokia – lyg angelas mano duktė.

– Ką ir sakyti, tėve. Nežinau, ar nors sykį smarkiau susipykom. Ir tik įėjau – tuoj ir puolė, ir matai, ką su manim padarė.

Atrodė, kad tik po graudžių žento žodžių senis pamatė ir suprato, kas iš tikro atsitiko. Jis vėl nugremžė nagais skruostą, išgėrė stiklą ir pats nepajuto, kaip kelios didelės ašaros nuriedėjo ant staliuko. Ašarotom akim žiūrėjo į žentą, ir jam dabar atėjo mintis, kad vaikšto kažkas svetimas, tolimas ir baisus jų miškais ir laukais, niekas dar jo nematė, niekur nesutiko, bet jis yra čia pat, užsuka į kiekvieną sodybą, į kiekvienus namus, sėdi traktoriuje arba ant plūgų prikabinėtojo vietoje, o žmonės nemato jo, dar niekas nepažįsta.

– Kažko nejauku, žente.

– Jau smarkiai išgėrėm, tėve.

– Ne ką ir suprasti begaliu, žente.

– Man rodos, ne dėl girtumo, tėve... Ir šitaip – puolė kaip kokį svetimą, kaip kokį žmogžudį. Išbadė akis, o tu gali tik dejuoti arba gerti kaip koksai netikėlis, nieko daugiau. Nėra nei kaip atsikeršyti, nei ko pulti, likai žabalas vidury trobos, ir viskas.

Gvildys darėsi vis girtesnis, jau mažiau beliko jame uždaro vyriškumo, kuris ir didžiausią nelaimę, didžiausią liūdesį gali nunešti per visą gyvenimą, neprasitaręs iki pat lemtingos pabaigos. Jis pajuto, kaip ima virpėti pirštai ir visas kūnas, o dešinioji akis, dar ne visai išdurta, bet labai įtartina, – markstėsi. Pačiam sau jis buvo panašus į gerą mažą kačiuką, kurį vaikas, vos sulaikydamas ašaras, neša prie upės ir tenai ilgai ieško akmens, o mažas kačiukas graudžiai supranta, kas bus toliau, bet negali nagais draskyti verkiančio vaiko . . .

– Kas darosi, ar gali pasakyti, tėve, ką? Seni tu! Nieko negali, tyli, ir viskas, o man ką daryti? O kur aš dabar turiu dėtis, ką? Ar girdėjai, ką šneka ambulatorijoj. Sako, ir ta antroji gali užgesti. Ar numanai, kas tas yra? – Gvildys trinktelėjo kumščiu į stalą, o uošvis, nežinodamas, ką daryti, pačiuopo žento ranką ir ėmė bučiuoti lyg pamišęs, apsiašarojęs ir bejėgis, tarytum bučiavimu būtų galima panaikinti neišaiškintą nusikaltimą.

– Prieš gyvulėlį, paukštį rankos nepakeldavai, o čia... – mėgino pradėti uošvis.

– Prieš žmogų lengviau, tėve...

– Rugiai žydi aplink, – lyg negirdėdamas žento, sau kalbėjo uošvis, – dulka tik, o žmogus pasijunti kaip sušildytas, geras ir tikras. Dar ir gegužė užsimiršusi vidurvasarį šūktels, ir tave mato visi žmonės, ir tu kiaurai kitus. Kaip tu pakelsi prieš ką nors ranką, kai į tave viskas žiūri kaip į protingiausią ir geriausią?

– A! Rugiai juk ir gegužės niekur nedingo. Kiek tik nori, gegužių nieks dar

ir nešaudu, tėve. O man tas nepaded, jėzusmarija, kaip nepaded; nė pinigai nepaded, nė duona... Gegužės aš beveik ir negirdžiu, lyg į smaluotą statinę jos balsas subėga... Vakare, kai buvau užlipęs ant kalnelio, traktoriai tik ropoja kalnais kaip šernai, tik ropoja per bulvių krūvas...

– O man padėdavo... – atsiduso uošvis. – Ką aš, senas kelmas, dabar tau galiu pasakyti, kaip aš galiu tau padėti? Seilėjuos lyg veršis, o tikresnio žodžio negaliu ištart. Prikibo jau ištisi amžiai prie gerklės... Mano duktė Onutė išdūrė tau akis, ir dabar senas tėvas seilėjasi apgirtęs prie stalo...

– Velnia čia pasakysi...

– Manai, nesupratau, kad pirmiausia tave reikėjo grūsti iš čia ir nelaukiant gabenti į miestą. Aš taip ir buvau galvojęs, kai tik sužinojau, bėgau tavęs ieškoti lyg sudurnėjęs, o paskui juo artyn, juo kvailyn ėmė rodytis mano skubėjimas. Juk nugabendamas tave į ligoninę, aš tau vis tiek nepadedu. Iš girtumo aš gal jau ir į lankas išėjau, bet jei tau vieną akį žmona išdūrė ir kitą gydytojai sutaisys, tai dar ne viskas?

– Tai nori, kad abi akys būtų užrištos?

– Ar supranti, jog jau nepadarysi, kad nebūtų iš viso nieko buvę...

– Ai, ką čia painiotis, tėve! Jau ir taip lyg supančiotas – ir kojos, ir liežuvis... Gal viską tik laikas panaikina. Pamenu, kai vaikas buvau, niekaip negalėdavau įsivaizduoti, kaip reikės gyventi, kai numirs motina ir tėvas. O še – praėjo penkiolika metų, ir nebeprisimenu tėvų ištisais mėnesiais...

– Taip yra. Tik mirtis – kas kita. Kad mirsi, jau žinai, kai tik išmoksi galvoti. Ir kad kitas mirs, žinai, kad taip turi būti...

– O gal taip turėjo būti, kad žmona man akis išbadytų, tik nei aš, nei niekas dar nežinojom, kaip apie mirtį, – kad taip turi būti...

Išgėrė dar po vieną, butelis jau buvo tuščias, žmonių liko visai nedaug, nors už langų dar vaikštinėjo, laukė, ir abu pakilo – senis ir žentas. Senis rūpestingai laikė žentą už parankės, kad tas neužkliudytų kėdžių. Lauke, prie sienos, Gvildys surado dviratį, atsirėmė į jį, pačiupinėjo, lyg tikrindamas, ar dar tvirtas, nudūrė galvą žemyn:

– Tai aš važiuosiu, tėve.

– Kur tu važiuosi, naktis, einam pas mane, rytoj suspėsi arba tiesiai iš čia galėsi nuvažiuot į miestą.

– Kam čia tos nakvynės, tėve, lyg namų neturėčiau. – Gvildys šlitiniuodamas pasivarė dviratį ir užsėdo ant jo.

Žmonės prasiskyrė, visi buvo jau nemažai išgėrę, bet galvose dar turėjo sveiko proto ir suprato, kad ant dviračio užsėdo ne paprastas žmogus, o kažkoks ne toks, kažkoks kitoks. Ir senis, kuris klupdamas mėgino vytis dviratį, buvo ne toks.

Jau išvažiavo Gvildys iš miestelio, jau mynė per pievą, tamsią naktį jo galva baltavo lyg vėliava, o užtinusi akis puikiausiai atsekė kelią. Mindamas nuo mies-

telio tolyn ir į šalį nuo namų, jis ne sykį pagalvojo, ką dabar veikia žmona, ką vaikai, galvojo, kodėl neatbėgo ji iš paskos į miestelį, nepuolė kaip Kristui į kojas ir nepradėjo verkti. Juk senis tai apsižliumbė. Jam buvo gaila žmonos, namų ir vaikų, gailėstis buvo kone šventas, o skausmingas ilgesys varė Gvildį vis tolyn ir tolyn, sakytum, jis būtų sumanęs išvažiuoti į vaikystę, kur visi esame buvę dievai.

Ankstų rytą senis raitas atlėkė į žento namus, savo dukterį, Gvildžio žmoną, jis rado sėdinčią lauke ant bulvių vagos, išdžiūvusiom akim ir labai grau-džią. Senis persigando baisiai, ginė arklį iki miestelio, paskui pasuko taku, kuriuo vakar nuvažiavo žentas, žmonės taip pat viską nujautė ir lėkė seniui iš paskos, kas ant dviračio ar arklio, o kas pėsčias, traktoriai sustojo ant kalnelių lyg šernai, o traktorininkai pasileido per laukus, senis tuo metu nušoko nuo arklio ir bėgo paknopstom, lyg šuo uostinėdamas pėdas.

Dviratį rado septyni kilometrai nuo miestelio, seniui jau ritosi ašaros, kai kimsynuose jis atsekė žento pėdas. Staiga visi sustojo, lyg stabo ištikti: kimsynuose, gražioje salelėj, sukryžiuavęs kojas, lyg šventasis su baltos marlės aureole sėdėjo Petras Gvildys, senio žentas, ir ramiai valgė, jis prisiminė, kad vakar jo žmona Onutė buvo įdėjusi pietus, o jis užgėrė prie traktoriaus ir visiškai užmiršo.

Petras Gvildys sėdėjo ramus, atrodė, kad jis nemato nei subėgusių žmonių, nei iš nustebimo perbalusio senio. Viena akim pro baltą marlę Petras Gvildys žiūrėjo į salelės pakraštį augantį beržą, kuriame tupėjo išsigandusi gegužė.

1. Aptarkite laiką, erdvę, aplinką, emocinę nuotaiką. Išrinkite ir aptarkite svarbius erdvinius įvaizdžius – Gvildžio kelio ženklus.
2. Kaip kuriamas keistumo įspūdis? Kodėl Gvildys jaučiasi keistas pats sau? Kodėl jo padėtis yra išskirtinė?
3. Kodėl žmona puola Gvildį? Susiekite ir paaiškinkite buitinę ir simbolinę šios ištraukos plotmes.
4. Aptarkite Gvildžio ir uošvio pokalbį alinėje. Kaip Gvildys apibūdina jį apėmusią susvetimėjimo būseną? Kaip paaiškintumėte Gvildžio virsmą?
5. Paaiškinkite etinę kūrinio potekstę. Kas padeda žmogui atsitiesti ir susitaikyti su savimi?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Juozas Aputis, „Atsakymai į klausimas“, *Maži atsakymai į didelius klausimus*, Vilnius: Alma litera, 2006, p. 77–84 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1189>)
- Albertas Zalatorius, „Juozas Aputis“, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 176–189 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1189>)
- Albertas Zalatorius, „Žmogiškumas kaip pilies akmenys“, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 296–316 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1189>)
- TV laida (autorė – Dalia Kutavičienė) „Rašytojas J. Aputis: apmąstymai apie kūrybą ir gyvenimą, filosofinis požiūris į pasaulį ir būtį“. Viešnagė Zervynų kaime, J. Apučio sodyboje, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/3626>

ROMUALDAS GRANAUSKAS

(g. 1939)

Kiekviena rašytojo novelė apie senosios sanklodos valstietį ir jo bejėgiškumą, praradus žemę, paprastai turi vieną pagrindinį motyvą, lyg kokį branduolį, apie kurį telkiamas pasakojimas. Tai gali būti sena sodyba, šulinys, medis, kryžius, arklys, duona, vaikai, girtuoklystė. Apysakose tų branduolių susidaro keletas, atsiveria didesni niokojamos dvasinės ir fizinės erdvės plotai. Tokie ženklai dažniausiai virsta daugiaprasmiai simboliais.

Elena Nijolė Bukelienė

R. Granausko biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Veršio akis

Laikydamas po viena pažasčia pusglėbį šieno, laisvą ranka Martinkus atidarė tvarto duris. Pašturpęs veršis stovėjo prietemoje, gaudžiai išrietęs nugarą, ir nuo šio vaizdo Martinkui perėjo per širdį. Sukimšo šieną į ėdžias, norėjo kažką sakyti, bet vėjas užtrenkė duris, ir staiga abu liko visiškai tamsoje, vėl reikėjo eiti prie durų, atspirti jas koja, o tarp slenksčio ir durų apačios įkišti šakės kotą, jei nenorėjai stovėti čia kaip vaiduoklis, jausdamas smarkiai plakančią širdį, – vaiduoklis, kuris išsigando savo paties buvimo. Martinkus nepajudėjo. Jam pasirodė svarbiau pasiklausyti, es veršis šieną ar ne, ką jis suprastų iš čežesio ir grumšėjimo, bet nieko nebuvo girdėti, o dar mažiau galėjai įžiūrėti, ką juodas veršis daro juodoje tamsoje, todėl Martinkus ištiesė į priekį ranką ir dar tiesė, kol atsirėmė į pašturpusius ir šaltus plaukus, pirštų galais pajuto, kaip krūptelėjo veršio oda, ir jis pats krūptelėjo, bet vis tiek tebestovėjo savo apytuščiam tvarte, kuris anksčiau būdavo toks šiltas nuo daugelio gyvulių ankšto buvimo ir alsavimo. Kai tamsoje – kažkur užpakaly, galvos aukšty – kažkas sukrebždėjo, Martinkus suprato bestovįs užmerktomis akimis. „Tos dar tegu pabūna“, – pagalvojo jis, savo akių šviesoj matydamas paskutines susigūžusias vištas kampe ant kartelės, – tame kampe, kur anksčiau stovėjo Šemargė. Dar įsivaizdavo jau sudžiūvusį jos mėšlą ir kadamuojantį grandinės galą, ir žemą suoliuką, ant kurio atsėdusi Bronelė melždavo ir ant kurio pasilypėjusi ji... Daugiau jis nebegalėjo čia būti. Pastūmė duris į lauką, žadėjo eiti į trobą neatsigrėždamas, net nerakindamas tvarto, bet jau nebebuvo ko bijoti, – vis tiek pamatė tamsoje ir tą grandinę, ir suoliuką, vis tiek jau pajuto visame savyje šaltą apytuščio tvarto ertmę. Jis atsigrėžė atgal, prilaikydamas duris koja, veršis tiesė galvą į jį, neliesdamas šieno, gal nenorėdamas būti vienas. Tada Martinkus grįžo atgal, pasilenkęs suėmė abiem plaštakom veršio galvą, kiek pasuko į šoną. Žiūrėjo į juodą, gilią, viską suprantančią ir viską tada mačiusią akį, nei sau,

nei jam nieko nesakydamas, kol pasirodė, kad ta akis pilna ašarų. Martinkus garsiai grikštelėjo dantimis, veršis pasibaidė to garso, ištraukė galvą iš rankų, įsispraudė į kampą. Tada Martinkus išėjo į lauką, bet neužrakino tvarto durų, tik užvėrė ir įkišo kilpelėn šakaliuką, o paėjęs keliu, vėl sustojo ir žvalgėsi po kiemą, nes dar nebuvo visai sutemę, dar blizgėjo juodi trobos langai, pūtė aiškus sutemų vėjas, šnabzdino pažeme pusiau išalusius lapus, lingavo svirties kibirą, gainiojo ore retas, beveik neįžiūrimas snaiges. Jau galėjo snigti ant tų didelių laukų, jau seniai reikėjo akims to nelytėto graudaus gražumo, bet pirma turėjo liautis aržus gruodynų vėjas ir stoti tylą, kad nieko aplink nesigirdėtų: nei šiugždesio, nei šlamesio, nei mažiausio garso.

Martinkus pamatė, kad pamiškėj, anam laukų krašte, už kanalo, įsižiebė Šemetų žiburys. Daugiau nepažvelgęs į juodus savo trobos langus, jis patraukė ton pusėn: be tako, be kelio, nes visur buvo tušti laukai, sukaustyti gruodo ir nučaižyti vėjų. Vėjas jį stūmė į šoną, bet ilgos Martinkaus kojos tvirtai rėmėsi į žemę, jos nenukrypdomosėjo į žiburį, o kai priėjo svetimo kiemo tvorą, jau buvo visai tamsu.

Martinkus stovėjo priešais, nepatekdamas į krintantį šviesos ruožą, matėsi tik jo guminių batų galai. Abu vaikai skaitė knygą po pilka elektros lempute, nuleista žemai viršum stalo, o paties Šemetos troboj nebuvo, tik Šemetienė perėjo per kambarį, kažką laikydama rankose, vėl grįžo, pasilenkė, atsitiesusi kažką pasakė vienam vaikui, nes tik tas vienas pasuko į ją galvą, ir vėl abu skaitė, ir Martinkui, bežiūrinčiam iš už tvoros, pasirodė, kad jam visai nedera ten eiti, šnekėtis ir būti. Jis tik pajuto, kad šąla abi rankos, suspaudusios statinių galus, susikišo jas į vatinuko kišenes, žiūrėjo į Šemetienės nugarą, šmėsčiojančią toliau: už vaikų galvų, už pašiaustų jų plaukelių. Staiga sugavo save begalvojančią, ką sakys įėjęs: ar su koku reikalu ar šiaip pasėdėti nieko nešnekant, vien žiūrint, kaip skaito vaikai, kaip lankstosi jaunos moters liemuo ir šviečia baltas ramus veidas.

Nepabeldęs atsidarė duris į tą šviesą, laukė nustebimo, bet niekas nenustebo. Dar buvo viena laisva taburetė prie stalo, Martinkus tylėdamas atėjo ir atsisėdo. Žiūrėjo Šemetienei į veidą, nenusiimdamas žieminės kepurės.

- Ar iš raštinės? – paklausė ji.
- Ne, nebuvo. Iš namų.
- Manasis išėjo į valdybos posėdį.
- Mačiau,ėjo pro mano kiemą.
- Kad jis su dviračiu išvažiavo.
- Tai gal ne tas, – abejingai burbtelėjo Martinkus.

Abu vaikai, pakėlę galvas nuo knygų, žiūrėjo jam į nugarą, Martinkus ir pats tartum matė savo nugarą: apvilktą juodu vatiniu, apkibusią šiengaliais. Čia buvo šilta, baltavo Šemetienės rankos. Ji liovėsi dirbusi, atsisėdo ant suoliuko priešais, nugarą atrėmė į krosnį, ištiesus Martinkaus link rausvokas nuogas blauzdas, apmautas vien trumpom vilnonėm kojine. Žiūrėjo pro jo petį kažkur toliau, tikriausiai – į savo vaikų galvas. Martinkus pasidėjo rankas ant

kelių, sunėrė pirštus, pasidavė į priekį. Matė savo didžiulius guminius batus, nuo kurių asloj pasidarė daug mažiau vietos.

– Rytoj veršį išvežu. Blauzdys veža, Paulikas veža.

Pasakęs nepakėlė galvos, neregėjo, kaip baltame moters veide šmėstelėjo skausmas ir išgąstis:

– Paskutinį gyvą vabalą, Valerijonai?

Martinkus staiga kilstelėjo galvą, bet moteris jau buvo nuleidusi akis, todėl besuprato kai ką vien iš jos balso:

– Ne, dėl ko? Dar dvi vištos liks.

Ir vėl jautė, kad vaikai žiūri jam į nugarą. Ir Šemetienė matė. Nukėlė ranką sau nuo šlaunies, uždėjo ant šilto pečiuko krašto:

– Ar jau paruošėt pamokas?..

Šie atsakė dar neparuošę. Dabar moteris ištare garsiai ir šaižiai:

– Tik kad man!.. Ar aš nematau, kad romanus skaitot?

Abudu paklusniai pasiėmė po savo knygą, išėjo į kitą kambarį, bet durys buvo plonos, baltai išdažytos, Martinkus girdėjo, kaip šnibždasi. Beveik neat-sistodamas, sulinkęs, jis persėdo ant tos taburetės, kur anksčiau klūpėjo vienas vaikas, žiūrėjo Šemetienei į veidą, pats matė, kad jai darosi kiek nejauku nuo jo žvilgsnio, bet negalėjo nieko pasakyti: nei apie laukiamą šianakt sniegą, nei dar ką apie veršį, išvežamą rytoj auštant. Nors jis težiūrėjo jai į veidą, bet moteris parietė po suoliuku savo rausvas kojas, net rankas sukryžavo ant krūtinės, kad mažiau matytų. Veido nebežinojo kur slėpti. Martinkui pasidarė jos gaila: kam taip nuoširdžiai ir moteriškai jo gailisi. Bet jam pačiam nebuvo geriau.

– Aš dar pasėdėsiu, – pasakė prašydamas.

Šemetienė nieko neatsakė. Jau Martinkus nebežiūrėjo taip atkakliai, todėl ji pamažu pradėjo galvoti apie ką kita.

– Kaip tu gali šitaip, Valerijonai? Paskutinį gyvulį... Jau be žmogaus sunku gyvent, o be gyvulio, man rodos... Šunį pakorei, ir tą.

– Negalėjau pernešt to kaukimo. Kaip pradėjo tą naktį, tai be kokio apsisojimo varė. Aš guliu, o jis kaukia. Ir langai blizga... Žinai, ką? – Martinkus nusiėmė kepurę, pagraibė už atvarto, padėjo ant stalo tris rublius, vėl užsimovė. – Duok tu man vieną. Aš visai nepamiegu. Jau šuo nebekaukia, o vis tiek nepamiegu.

– Neturiu, Valerijonai, iš kur? Šemeta negeria, tai...

– A... – pasakė Martinkus.

Tie trys rubliai tebegulėjo ant stalo, jis kiek pasisuko šonu, pinigų pastūmė toliau, bet ne ranka, o alkūne, antrąją irgi sulenkė ir pastatė greta pirmosios, vėliau kažkaip gailiai įspraudė tarp dviejų delnų liesą veidą. Iš pradžių dar matė blizgančią stalo ceratą¹, paskui ji kažkur nuplaukė, pasisukdama šonu, jam pasirodė, kad tebelaiiko rankose juodą veršio galvą, net jaučia delnais kietas lygias žandų plokštumas, ir vėl į jį – iš labai arti, o gal iš kokios tolybės – žiūri nepailstanti gyvulio akis. Jis iš tikrųjų dabar negalėjo suvokti, iš arti ar

iš toli mato tą akį, nes tarpais ji taip atsitolindavo, kad belikdavo, rodos, vien tiktai žvilgsnis, ateinantis ir įsiskverbiantis į sielą kaip koks juodas spindulys, o vėliau ir vėl labai priartėdavo, ir jis net regėjo vyzdyje kitus vaikščiojančius gyvulius bei mažyčius sulinkusius žmones, išsirikiavusius į liūdną ilgą eiseną, kurios galo ar pradžios jau niekaip negalėjai įžiūrėti, ir buvo dar kažkas, besislapstantis jau niekam nebeįmatomaj gilybėj: gyvulio smegenyse ar amžiname jo tylėjime, gal nesuprantamame nore paklusniai, be balso numirti.

Kai Martinkus atsitokėjo ir pakėlė galvą, Šemetienės virtuvėj nebebuvo, tik ant stalo krašto, netoli jo veido, prie pat pinigų bestovys pilnas butelis, bekiūksanti stiklinėlė įsipilti. Jis atsitiesė nuo nejaukumo, kad ir čia sėdi vienas, bet moteris beišeinanti pro baltąsias duris su lėkštele rankoj. Ji padėjo lėkštelę, užtraukė užuolaidą, pati atsisėdo priešais.

– Išgerk, Valerijonai. Kai išgersi, bus geriau.

Bet matė, jog dabar Martinkus nebenori gerti. Pripylė jam pilną stiklinėlę, stūmė per stalą, o stalias buvo ilgas, jai teko užsigulti krūtine, kol pristūmė jam prie pat dešinės rankos.

– Aha, – pasakė Martinkus, išgėrė ir nesusiraukė.

Iš lėkštelės nieko neėmė, tik vogčia žvilgtelėjo į savo rankas, suguldė abi ant stalo delnais į viršų, kad tikrai žinotų, jog jau nieko jose nebelaiko. Tuščia stiklinėlė stovėjo viduryje, Martinkus užmiršo pripilti. Šemetienė prisitraukė ją arčiau, įsipylė trečdalį, nugėrė to trečdalio pusę, nepaleisdama butelio, ir vėl pilną pristūmė prie Martinkaus rankos. Pasakė tą patį, ką pirmiau:

– Išgerk, Valerijonai. Kai išgersi, bus geriau.

– Aha, – pasakė Martinkus ir vėl išgėrė, bet jau nebeužmiršo pripilti ir pastūmėti moters linkui.

Šemetienė išgėrė didoką gurkšnį ir užsikosėjo, suspaudusi ranka gerklę. Kai nuslūgo akyse ašaros – pamatė keistą Martinkaus žvilgsnį, įsmeigtą į jos kaklą, ir jo veidą, baltą kaip popierius. Ji išsigando, atitraukė ranką, – Martinkaus akys buvo beveik apvalios. Ji vėl greitomis jam pripylė, Martinkus žiūrėjo kažkur įrėmęs žvilgsnį kaip lazda, – į krosnies kampą, ir ji nebedrįso jam siūlyti. Tylėdama stebėjo Martinkaus veidą, ar neišmuš raudonis. Palengva jo žvilgsnis darėsi nebe toks įtemptas, žmogus neraginamas išgėrė trečią ir vėl nieko neėmė iš lėkštelės. Nebežiūrėjo į tamsųjį kampą, – žiūrėjo į ceratą, kalbėjo moteriai, nepakeldamas galvos:

– Tu man pasakyk, kodėl ji taip padarė, ką? Judvi buvot draugės, tu turėjai žinoti...

– Jėzusmarija!.. – persigando Šemetienė. – Kad aš būčiau bent nujautus – aš jos tą dieną iš pėdos nebūčiau paleidusi! Sėdėjusi būčiau nuo ryto iki vakaro! Tau būčiau pasakiusi, visiems būčiau pasakiusi!

Martinkaus žvilgsnis slystelėjo jos veidu, krūtine, rankomis, sugrįžo atgal prie kaklo, ji jau buvo benorinti vėl užsidengti plaštaka, bet atsiminė, kad negalima.

– Aš jos nemušiau, – pasakė pats sau Martinkus. – Mes gerai gyvenom, gyvulių daug laikėm. Dvi karves turėjom, veršį, kiaulę su paršeliais, po du bekonus sau pasipjaudavom, dar du parduodavom... Kodėl šitaip, ką?

Šemetienė išgirdo, kaip labai garsiai nukrito ant ceratos Martinkaus ašara.

– Išgerk, Valerijonai, – ji vėl sakė. – Kai išgersi, tau bus geriau.

Kol Martinkus gėrė, ji žiūrėjo į tą ištiškusią ašarą, ir pirmąsyk gyvenime pagalvojo, kad vyrų ašaros pilkos. Jau Martinkus paėmė iš lėkštelės vieną gabaliuką, įsidėjo į burną.

– Dabar tau geriau, Valerijonai, ką? – klausė, pasilenkusi prie stalo, norėdama geriau matyti jo veidą. – Juk geriau, ką?

– Trobą parduosiu, – pasakė Martinkus. – Rytoj eisiu į laikraštį, skelbimą įdėsiu. Nebegaliu bebūti.

– Pasėdėk dar, – paprašė Šemetienė. – Pareis vyras, gal dar vieną išgersit. Ko ten būsi toj savo kaulinyčioj?.. Pinigus pasiimk, – liepė, bet Martinkus – tiesių tiesiausias, lyg nė gramo negėręs – jau ėjo durų link, jau nusitvėrė už rankenos, jau spaudė ją žemyn, bet staiga įrėmė galvą į staktą ir stovėjo, krūpčiodamas visa nugara.

Šemetienė iš už baltųjų durų išnešė dar vieną butelį ir, kol Martinkus ant jos staktos ridinėjo į šalis galvą, įkišo jam į kišenę.

– Eik, neškis, jei bus blogai, naktį išgersi, – palengva stūmė jį į petį. Norėjo paspausti rankeną, bet ant jos gulėjo didelė Martinkaus sauja, ji paspaudė žemyn tą saują – ir durys atsidarė.

Laikė kambario duris praviras, kad jis geriau matytų priemenėį.

Vos išėjęs ant slenksčio akmenis, jis tuojuo pat užmiršo moterį, viena bliuzele stovinčią šaltoj priemenėį ir laukiančią, kol jis išeis iš kiemo. Nustebo, kad nei pas šulinį, nei vartuose nepapūtė joks vėjas. Buvo labai tylu ir labai tamsu. Žengė gruodo sukaustytais laukais, kliudamas kojom už grumstų ir klupinėdamas, bet visai ne iš girtumo. Vatinuko kišenėį jis turėjo prožektoriu, neišitraukė jo, nepasišvietė net tada, kai lipo per kanalą, dėl to pačiam šlaito viršuje suklypo ant abiejų kelių. Valandėlę šitaip klūpojo, žiūrėdamas tolyn į tamsą, kur nematomas buvo jo namas, jo tvartas ir vienas tik tai juodas veršis gulėjo ant juodo mėšlo ir tyliai alsavo, bijodamas išgąsdinti pats save. O gal gyvulys visai ir nebijojo: nei savęs, nei savo akių, nei tų sulinkusių mažyčių žmogiukų, išsirikiavusių jo akyje į laidotuvių eiseną, ilgą ir palengva slenkančią tolyn paskui kažką tokį keistą: lyg pratisą baubimą, lyg liūdną nelabai garsų maurojimą?

Atsistojęs ant kojų, Martinkus kurį laiką dar juto padais sušalusius didelius grumstus, paskui prasidėjo jo paties dobiliena. Už dobilienos dunksojo tvartas, įžiūrėti jį buvo galima tik labai iš arti, nes dangus buvo beveik toks pat juodas kaip ir stogas. O trobos stogo iš čia nesimatė, bet Martinkus ir taip jautė, kokia svetima ir šalta ji stovi netoliese, žiūrėdama į jį dar tamsesniais nei pati tamsa langais. Pasuko nuo jos šalin, apgrabaliojo daržinėlės duris, ėjo, atkišęs

į priekį rankas, kol pirštais pajuto šiaudus. Pešė rankomis ir metė sau po kojų, jau turėjo būti didelis glėbys. Sugraibstė pasilenkęs, išnešė iš daržinės, o prie tvarto durų, kad turėtų laisvas rankas, pilvu prispaudė prie sienos. Įėjęs į tvartą, pametė toj vietoj, kur stovėdavo Šemargė, užkliudė koja krėsliuką. Krito į šiaudus kniūpsčias, užmerkęs akis, bet tuojuo panorė išgirsti, ar bealsuoja gyvulys tamsoj. Jis nieko neišgirdo, nebent tai, kaip čėža susislėgdami šiaudai. Kažkur visai čia pat, šalia kojės, gulėjo paspirtasis krėsliukas, jis bijojo, kad naktį vėl netyčia nepaspirtų, tada pašoks prakaito išpiltas, šviesdamas akių baltymais iš siaubo. Stengėsi gulėti tyliai, beveik nealsuodamas: stengėsi nieko nematyti akių tamsoj, tik tą tirštą juodą spalvą, ir vis rausėsi veidu gilyn į šiaudus, bet tai nieko nepadėjo. Tamsoje, kurią jis dabar matė, dūlavo kažkas dar tamsesnis, – kaip koks kalnas, kaip koks horizontas, ir iš už jo palengva palengva išriedėjo nepailstanti veršio akis...

¹ Ceratà – neperšlampamas, guma padengtas audeklas.

1. Kokios yra kūrinio erdvės ypatybės ir kaip jos siejamos su Martinkaus būseną?
2. Apibūdinkite žmogaus vienatvės ir išorinės tuštumos sąsają.
3. Aptarkite tamsos, šalčio semantiką. Kokiais įvaizdžiais, metaforomis kuriama dramatinė kūrinio nuotaika?
4. Kokią reikšmę kūrinio kontekste įgyja veršio akies įvaizdis?
5. Paaškindite paskutinį sakinį ir susiekite jį su novelės kontekstu.

Duonos valgytojai

Dar neaišku, kurioje pusėje tekės saulė, dar niekur nesimato raudonos spalvos, tik tai paėjęja arčiau durų juodi sodybos medžiai, ir kažkas – toks neaiškiai didelis – guli pas slenkstį, boluodamas atverstu į pastogę veidu, o viena kreiva ranka atmesta skersai kiemą iki pat šulinio. Tai pailgas slenksčio akmuo ir žvyro takas, ir visi kiti takai dar guli ant žolių nejudėdami, jiems reikia, kad kieno nors kojos prikeltų juos iš sustingimo ankstų rytą. Arba raudona dangaus šviesa, kurios laukia veidai keturių žmonių, tebemiegančių šiltoje tamsoje už medžio sienų, du veidai – viename trobos gale, du – kitame; aštuonios užmerktos akys, tačiau viena pora atsimerks anksčiau, ir slenksčio akmuo išgirs, kaip viduje, palei sienas, palei priemenės duris tyliai slankioja pabudusios mintys, jau norėdamas išeiti į lauką.

Pirmosios atsimerkė senojo Rimkaus akys. Valandėlę jis klausėsi, ar neišgirs krentant lašų nuo medžių, gal šiandakt lijo, ne, nelijo, nors jau gali lyti: jo rugiams, kuriuos jis kasmet pasisėja aruose (plotą, didumo sulig gera veršena), jau nebebaisus lietus. Nešė, nešė abu, katras po du pėdus, – ir sunešiojo į daržinę, paskui nubloškė, paskui nuvėtė, paskui nustūmė ant dviračio į malūną. Pavakary jau keps duoną vieninteliam duonkepy visame kaime, jaunosios šeiminkės nė kepti nebemoka, užaugę vaikai, neragavę naminės duonos skonio. Išgirdo, kaip

trekštelėjo perdžiūvusios trobos sienos, labai tyliai vieną kartą: trekšt... Troba smenga pamažu į žemę, rytais ir vakarais: trekšt... trekšt... Galvodamas apie sienų medį, prisiminė, ar turi malkinėj skilų. Vieną kartą metuose bekuria duonkepį, bet dar turėtų būti iš senų laikų tų stambiai kapotų skambančių šakalių, dar turėtų būti, baigia galvoti, ir langas žymiai baltesnis, įžiūri žmonos galvą šalia savosios: juoda kaselė, perrišta skarmalėliu, tokia graudi kaselė, reikia keltis, nevalia taip ilgai gulėti, o dar eis į paupį molio duonkepiui glaistyti, pilno kibiro jau nebepaneš, – molis sunkus, sunkesnis už vandenį, juodžemį ar žvyrą. Jis apsimaua kelnes ir eina basas į lauką, stovi ant pailgojo akmens priešais rauzganą dangaus šviesą, po kurią ką tik išsisklaidė tylus durų klanktelėjimas.

Žentas girdi, prabunda ir susiraukia nuo galvos skausmo, o akių neatmerkia, kad nereikėtų nieko matyti. Burna išdžiūvus, kvailys tas Narkus: visiems vakar aiškino, kad nuo tokios degtinės pagirių nebūna. Ir dar jis girdi: uošvis šlept šlept taku daržinės pusėn, mintyse mato jo basas kojas ir sukumpusią nugarą, gulėtų sau tokį ankstų rytą. Dar su tais rugiais kvailiojo. Marytė sako: jie kasmet po truputį pasisėja, dar nėra buvę, kad nepasisėtų. Pats kirto, senoji rišo, nieko artyn neprisileido: nereikia, nereikia, mudu pačiuodu. Tik svieta juokina, ok, velnias, galva kaip medinė, atmerkęs akis pamato skersai stalą pamestas kelnes, matyt, jau labai gražus parėjo, tiktai devintą atidarys parduotuve, neduos Marytė rublio, bus užsiutus kaip ragana, gal pats dar turiu kapeikų, jeigu nebus išgriebus. Atsikelia ir tebesvirdu-liudamas eina padaryti į kibirą, tegu velniai tą gėrimą: spalva ruda – kaip arklio. Grįžta atgal, atsisėda ant lovos, patrina padus vieną į kitą ir pakiša po antklode. Skaudus kvaitulys galvoj, prieš akis vartaliojasi nesuprasi kas: lyg kokios spalvotos dėmės, lyg margos šakos. Užmigdamas vėl girdi: artėja nuo daržinės – šlept šlept...

Kažkas ateina per didelį tuščią sapną, – senoji visuomet sapnuoja tokius sapnus: lyg bulviakasio laukus, lyg nušienautas pievas, tiktai niekur nė vieno žmogaus, jau labai daug išmirė, ir pačiam sapno pakrašty kūpso žolėtos kalvelės: tėvo, motinos, vaikų, kaimynų, visų ir nebepprisiminsi, jau kiek rudenų ten žolė pavysta, o žiemą – nė tų kalvelių, balta lyguma, ir brenda senoji į pakraštį, baksnoja lazda priešais: gal užbes vieną! Bet tai tik sapnas, dabar juk ne žiema, prieš savaitę rugius pjovė, nešiojo po du pėdus, o jei taip sunku po du, ne, ne žiema dabar, pamatysi ant kalvelių marguojančius lauko žiedus, dėl to ir žingsniai taip minkštai per žolę: šlept šlept... Per žolę taip gera eiti basomis, anksti rytą – basomis per žolę, po savo kiemą, tik ko jau taip vaikšto dienos doriai neišaušus? Atsimena: duoną kepsim, sueis kaimynai, o aš guliu ir sarmatos nebeturiu, jis taigi atsikėlė. Jau langas raudonas, pamelšiu karvę, tegu išveda, paskui apie duoną tvarkysiuos, Dieve tu mano, ar aš dabar pabudau, ar jau seniai guliu pabudusi?

Ji begulinti ant kairiojo šono, veidu į sieną, o siena – raudona, tai saulė teka, gal jau patekėjo, pajuto ant savo šlaunies vyro ranką, vakar parėjo girtas kaip maišas ir užmigo, motina šliekia vandeniui kibirą, reikia keltis, tėvas ves savąją į ganyklą, nuves ir mūsų Žalmargę, priemenės durys jau atidarytos, – taip aiškiai skambteli

kibiras į durų staktą ir nuskimbčioja ant lanko per visą kiemą. Išėina užsimiegojusi, pusėj tako pastato kibirą į žolę, pati eina už daržinės, o kai sugrįžta, – baltas motinos veidas tvarto angoj, ir žalias kibiro kraštas nutaškytas pienu, eina viena kitai priešais, motinos žvilgsnis nubėga žemyn jos krūtine, pilvu, šiltomis iš po nakties kojomis. Gali būti rami, galvoja supykusi. Kol kas dar ne, nebent išėitų netyčia, pasistatysim savo trobą – tada, o dabar ne, galėsit gyventi vienodu savo lauže:

– Kame yra tėvas?

– Išėjo molio į paupį.

– Nuvarys ir mūsų karvę.

Prasilenkdamas ant tako, jos net susiliečia sijonais, o tėvas jau grįžta, visas perkrypęs nuo kibiro sunkumo, kyšo mentelė, o jos kotas raudonas. Ir abi rankos, ir kelnės molėtos, tėvas visai netoli, – ji sako: tėvai, aš tuojau pamelšiu, ar nuvarysi? Nuvarysiu, sako tėvas, bet paskubėk, aš parnešu kibirą ir išvedu savąją, o pats garsiai alsuoja, pastato kibirą ant žemės, apeina jį iš kitos pusės. Ji dabar mato, kad kibiras visai nepilnas, gal tik pusė, ir nuskuba į tvartą, patekšnoja karvei per kryžkaulį: koją! – šaukia – koją! Atsitupia prie tešmens, valandėlę šitaip būna nieko nedarydama, nes labai kažko gaila.

Senoji savo gale džiaugdama sičia pienu į senovišką kanikę su stiklo langeliu apačioje: įleis į šulinį, ir vakare jis bus kaip ledinis, o duona – tik iš po krosnies. Dar atpila į uzboną pusryčiams. Pakelia kailinius nuo minkytuvio, – tešla net suskeldėjusi, pakabina pirštais ir valgo, paskui vėl užlygina tą vietą. Įleidusi pienu, priemenėj ieško ližės, o negali surasti, žentas užkabinęs ant jos savo vatinį, dvoks dabar beziniais iš tolo, – išsineša ją į lauką, plauna pas šulinį keliais vandenimis ir vis uosto: ne, nesmirda, tik taip pasirodė. Pasistato ližę ant koto, suima abiem rankom, žiūri, ar nepareina senasis iš ganyklų, virš galvos blizga balta lenta, tai saulė jau pašokėjus aukščiau stogo, įremia kaktą į šlapią medį, dar ilgai taip stovi. Paskui neša ližę atgal, daužo delnu molinį duonkepio šoną: škak! škak, bjaurybė! Kartais įlenda ir guli, o pareis senasis, užkurs priekyje ugnį, vienąsyk jau taip buvo.

Kurdama ugnį, žvilgteli lovos pusėn, išlindus viena koja su geltonu nykščiu, tėvas jau priemenėj daro duris ne į savo, o į jų galą. Žente, sako įėjęs, ar dar tebemiegi? Dar tebe, skuba ji atsakyti, juk sekmadienis, ar neužtenka, kad per savaitę už vairo kratosi? Žente, pakartoja tėvas, ar pietų nepramiegosi?

– Ko? – klausia.

– Gal atkrauk maišus priemenėj? Ten tavo.

– O tai kur aš juos dėsiu?

– Užkelk ant aukšto. Supilk į mano didžiąją skryniją. Man reikia prie duonkepio.

– O ko?

– Kad reikia.

– Jie duoną šiandien keps, ar aš tau nesakiau, – vėl skuba ji paaiškinti, jis pasiremia ant alkūnių, juoduoja didelė galva. Tėvas stovi ir laukia, ką tik baigė skambėti jo negarsus balsas. Tėvai, nori ji sakyti, tu eik, o jis tuojau atsikels ir

suneš tuos maišus. Kai man reikės miltų – aš vis po kibirą nusinešiu žemyn, man nesunku.

– Išsimislį, – sako žentas.

Tėvas vis stovi, žiūri į kelnes skersai stalo, ji sugriebia jas ir sviedžia ant lovos, tai ar suneši, vėl klausia.

– Išsimislį, – sako žentas. – Visokių juokų.

Jis pasiima kelnes, nuleidžia kojas į aslą, tada tėvas išeina. Kelnių kišenėj suranda rūkyti, įsikanda vieną ir sėdi neužsidegęs.

– Eik tuojau pat, – sako ji. – Kinkuoji kaip arklys.

– Paskutinė cigaretė, reikės eit pirkti.

– Jau bėgsi alaus sprogti?

– Sprogti, sprogti. O tu sprogstamųjų daug įdavei? Užvakar parnešiau aštuoniasdešimt rublių – ar nupirkai nors butelį? Dabar būčiau beturįs.

Eina pro duris į priemenę, jau neš maišus, ne, eina už tvarto, o tėvas stovi kieme, ir jie vienas antram kažką pasako, bet ji negirdi žodžių.

Kad aš buvau jaunas, galvoja senasis ir eina į daržinę nešinas virve, ištisia ją kaip lazda ant plūktinės aslos ir krauna skersai skilas, o pats palengva galvoja toliau: „Kad aš buvau jaunas, duonkepiui reikėdavo keturių glėbių, vėliau – šešių, dabar jau reikės aštuonių. O gal ir dvylikos“, – supranta nuliūdęs. Būtų gerai, kad tereikėtų aštuonių, ir ant viršaus užkrauna dar tris pliauskas. Suriša virvę, kelia ant nugaros, ir jam skaudžiai suduria strėnas, bet skausmas tuojau praeina, ir džiaugdamasis jis kūprina į priemenę: „Dar septynis kartus suvaikščiosiu – ir kursiu. Tada jau kursiu“.

– Eik valgyti! – sako senoji.

– Kai užkursiu, – atsako jis.

Liepsnai sušvitus, pasilenkęs žiūri, ar neįgriuvęs duonkepio viršus. Dar neįgriuvęs. Atidaro duris į trobą, o žmonos nesimato, tik jos dvasią visur čia nujaučia esant. „Ar tu jau ruošies? – sako tai dvasiai. – Gal tau dar ko reikia?“ – „Nieko man nereikia, – atsako dvasia, – tiktai klevo lapų“.

– Pati juk neprisiskinsi?

– Ir tu nepriskinsi. Susisuks galva – ir nudribsi žemėn. Geriau nelipk. Paprašysiu Marytės.

– Prašyk, prašyk. Žento aš jau prašiau.

Seni žmonės, lašinių jiedu jau nebevalgo: pjauna sūrio, įsipila pieno iš užbono. Paskui jis žiūri pro langą:

– Tai ką man kviesti?

– Juk tu pats žinai.

Jis palengva išeina keliuku pro mėlynus bulvių žiedus, apie jo galvą visą laiką sukasi balti drugiai: iki pat dirvos galo. Atsigręžia pasižiūrėti į savo namus, iš paskos, netoli atsilikęs, beeina žentas. Jeigu nori – tegu prisiveja, apie ką mudu šnekėsime, greta eidami, toks keistas dabar jaunųjų gyvenimas, kaip sunku jiems

bus numirti, nebent anūkai pasimokys iš savo tėvų ir ims gyventi, viską mylėdami. Nuo keliuko matosi visas kaimas: aštuonios sodybos, išmėtytos tarp miško ir upės, bet miškas tik atrodo didelis, net grybai jame neauga, o žiemą už jo prasišviečia kitas kaimas, ir Rimkus mato išnykstantį po šakomis žentą.

Ji nurinko lėkštes nuo stalo, jų trys ir tebuvo, rinkdama pagalvojo: kaip mažai dar tereikia lėkščių jiems pavalgyti. Keistas motinos veidas, kai susitiko širyt su kibirais rankose: su tuščiu ir su pilnu. Jau jis išėjo į parduotuvę duonos ir cigarečių, gal negrįš labai girtas, dabar daug kas geria, ne jis vienas. Priėjo prie lango: prieky, už bulvių lauko, beeina tėvas, ko neina kartu, ji vis galvoja, gal iš šalies atrodo, kad ir mudvi su motina šitaip? Pažiūrėjus motina nurimo, dabar ruošiasi kepti duoną, vis išeina į priemenę, tvarkosi apie duonkepį, eina į čia: jau ko nors prireikė. Sako: paskink klevo lapų. Tėvas pastatė kopėčias, palypėk ir paskinsi, man galva sukas.

– Juk dar nekepsi, – atsigrįžta ji nuo krosnies, o rankų neištraukia iš šilto vandens, kuriame plauna tas lėkštes. – Aš paskiau.

– Paskink paskiau.

Senoji grįžta atgal, prisimindama dukters nugarą, kurią matė pravėrusi duris, bet tada reikėjo sakyti kitus žodžius, negalėjo galvoti apie tai, ką mato: liesus pečius po kartūno suknele. „Jau vaikai sensta“, liūdėdama vaikšto po trobą, šviečia už lango žalia kiemo spalva. Ir nežiūrėdama žino, kas dedasi: žąsinas vaikšto aplink šulinį, kregždės siuva palei svirtį, baltas gražus debesis kybo viršum klevo viršūnės. O kartais staigus nujautimas persmelkia širdį, ir atsigręžusi mato: ant vartų stulpo tupi didysis varnas, negera akim žiūri tiesiai į langus. Prišokusi prie stiklo, sumojuoja rankomis, o paukštis palekia ant daržinės stogo, kar! kar! – girdi išsigandusi, tada atlapoja priemenės duris, išskuba į kiemą, nurekauja paukštį į patį mišką.

Dabar jis jau baigia pereiti miškelį, nusilaužia šaką, nubraukia lapus – išeina rykštė, artėja prie parduotuvės, kapodamas smilgų viršūnes, nukirsti nenukerta, tik nulinksta smilgos galva žemyn, jau nebeatsities, galvoja jis, nei po lietaus, nei niekad. Gal prie parduotuvės dar nebus žmonių, o jam norisi, kad būtų, įsivaizduoja Vandos veidą ir jos baltus plaukus, net užuodžia neseniai išplautų grindų kvapą, jos kambarėlyje visada taip kvėpėdavo, dar neseniai viskas buvo. Juk jai niekad ir nesakė, kad ims už žmoną. Vis tiek geriau nesusitikti tuščioje parduotuvėje vienas ant vieno: tie pirmieji žodžiai, kuriuos jie pasakytų. Prie parduotuvės, kieme, stovi du arkliukai, nudūrę galvas, už jų – ilgas vežimas, prikrautas bidonų, kyšo stačias botagas, laukdamas, ką mušti. Su Mineikiu susiduria tarpdury: vienas – į ten, antras – jau su pakeliu cigarečių rankoj, pro Mineikio petį trumpam šmėsteli Vandos veidas kaip prisiminimas. Labryt labryt, pasako abudu. Mineikis vedasi jį atgal į kiemą, čia yra toks medinis suoliukas prie aplaužyto alyvų krūmo, baltuoja lentos kraštas, nudraskytas alaus butelių kamščiais.

– Ieškojau tavęs vakar. Sako vyrai – išėjo gerti.

– A, mes po ąžuolu... – matyti iš čia ir tas ąžuolas, anksčiau ten buvo didelis ūkis, dabar tik akmenys ir kiečiai.

– Tai tau prasta dūšia? – stojasi Mineikis. – Paimsiu alaus.

Jis lieka sėdėti, delnais atsirėmęs į nukramtytuosius kraštus. Galima įsivaryti rakštį. Mineikis, aišku, prašys ką parvežti, špygą jis tau pirktų, ne alų, nors kai jam kas nuperka, tai geria paburbuliuodamas. Statosi dabar naują mūrinę trobą, ir kaminas jau baltuoja, ir butelio su sūriu dar nenuėmė. Kvailys: tegu, atseit, visi mato, kad buvo kazilinės.

– Alaus nėra, – sako Mineikis, – paėmiau vyno. Toks rūgštus, tai sueis už alų.

Eina abudu ažuolo link, Mineikis stabteli ir rėkia atsigręžęs:

– Trrr!.. Rupūžės! – kad arkliai, kol jiedu gers, visą laiką atsimintų, jog negalima nueiti, bet gyvuliai tik abejingai pakelia galvas: žinom, ko čia rėkauji.

Po ažuolu susitaria: rytoj po darbo atvešiu tau žvyro.

– O kada pats statysies? Ar visą laiką gyvensi uošvijoj? Imk paskolą ir statykis.

– Nenoriu uošvijoj, koks ten gyvenimas su seniais vienoj krūvoj? Gal jau būčiau ir pradėjęs, bet nežinau dar kur. Gal aš Skuode sukombinuosiu statytis, gal prie pat Skuodo.

– Būtum ėmęs Vandą... – juokiasi Mineikis.

– Ką – Vandą?

– Ir statytis nereikėtų. Pinigo ji turi kaip šieno. Manai – ne? Nusipirktum pastatytą.

– Nelok man apie tą Vandą. Eik, atnešk dar butelį. Kai atvešiu žvyro – pinigų nebemokėsi. Ryt tau ir atvežu. Dar man dūšia nepasitaisė.

Mineikis nueina, o jis sėdi, iš naujo galvodamas, kaip kvėpėdavo grindys Vandos kambarėlyje. Kiek kartų per savaitę jas plauna? Pasuki vairą ne į tą pusę... Kryžkelė, galvoja jis, tikrai kryžkelė. Tas kaimas – kaip liūnas. Įklimpti gali greitai, o išsikapanoti... Kol nevedęs – viena koja tam liūne, apsivedi – jau abi, o jei vaikų dar turėtum, – sakyk, kad ir galva pasinėrė. Jis išsitiesia žolėj, o už miškelio, namų pusėj, kybo baltas gražus debesis.

Ji irgi mato tą debesį. Laikas kaisti pietus, bet sekmadienį jie visada atsitolina į pavakarį. Rasa seniai nudžiūvo, priskins motinai tų lapų, paskui, mėšai verdant, suvaikščios į ganyklą perkelti karvės, o gal tėvas, grįždamas iš kaimo, jau bus perkėlęs? Geras tas tėvas, tiktai graudus kažkoks paliko, kai paseno. Ji palypėjo kopėčiomis į klevo pašakę, kekėmis baltuoja sėklos, vaikais būdami lipindavo jas sau prie nosių, žaisdavo paukščiais, rankas išskėtę, sklandydavo virš kaimo, virš miškelio, virš rugių lauko. O aš jau debesyse! o aš jau už debesų! o aš jau dar aukščiau! už saulę! už mėnulį! už viską!.. Didesnio aukščio nebežinodavo, tad pamažu leisdavosi žemyn, atgal į pievą, nemaž nenumanydami, kaip skaudu vėliau bus prisiminti. Ji neseniai tepradėjo galvoti apie vaikystę, – nuo tada, kai ištekėjo, ir išsigando: o kaip sunku bus senatvėj? Kaip dabar kas dieną graudu tėvui ir motinai? Nešina tais lapais, įėjo pas motiną, padėjo ant stalo, pati atsisėdo ant kėdės prie lango, motina įdėmiai pažvelgė jai į veidą. Keista sugrižo iš lauko, – galvoja motina, kas čia jai benutiko? Nu

va, sako, parnešiau, ar užteks? Užteks, kur neužteks, tiek čia tos duonos: kokie keturi kepaliukai. Duktė žiūri į kiemą, sėdi tokia pritilus, o motina laukia, ką ji dar pasakys, o ji nieko nesako, kas tau pasidarė, klausia nebeiškęsdama, lyg rytoj suvisam išeitum.

– Juk išeisiu kada.

– Aš pirmoji išeisiu.

– Aš ne apie tokį išėjimą. Pavasarį pradėsim statytis.

– Netoli juk būsit. Gyvenvietėj už miškelio.

– Gal Skuode statysimės.

Senoji išsigąsta ir nebežino, ką sakyti. Paskui prašo:

– Bent jau tėvui dabar nesakyk. Čia gimus, augus...

– Jis nori.

Jos suima minkytuvį ir neša į priemenę, padeda asloje šalia duonkepio, jau sklinda karštis, durys lig galui atdaros į lauką. Priėjo vištos, sustojo, nedrįsta eiti į vidų, staiga puola atgal, – jau tėvo galvos šešėlis ant slenksčio akmens. Žiūri į abi, pasilenkusias prie minkytuvio. Ar mano karvę perkėlei, ji skuba paklausti ir eina į savo duris, reikia jau skusti bulves, atsisėda pas krosnį, užsikelia krepšį ant kelių ir pradeda dainuoti, bet labai tyliai. Tėvai kalbasi priemenėj, tuojau pašaus duoną ir eis pažiūrėti laikrodžio, tada visuose namuose liks labai tylu, o kai garsiai nuskambės mušamos valandos, – ar susilaikysi neverkus? Rodos, nieko man netrūksta, dar tik dvidešimt septynerių metų, ir savo trobą greitai statysimės, o taip sunku kartais gyventi. Gal jau guli kur prisisprogęs, ir nieko jis nesupranta. Vyrams lengviau. Jiems visuomet lengviau, jeigu tik kuris neturi tokios geros širdies kaip tėvas.

– Pusė dviejų, – sako Rimkus, atsisėdęs ant savo lovos, senoji sėdi ant savo, – viršum jų galvų – tas sieninis laikrodis. Dabar tik pajunti, kad esi pavargęs, nors nieko, rodos, sunkaus nedirbai: atnešei puskibirį molio, skilų, pakūrei duonkepi, paskui pamažu nukiūtinau į kaimą. Prigulkim pokaičio. Kad tik nepramigtume, ji išsigąsta, ne, nepramigsim, po valandos eisiu žiūrėti, kaip duonelė kepa. Dabar tokia tylia, kad viskas pasineria joje kaip giliame nepermatomame vandeny. Rimkus jaučia, kad grimzta gilyn kartu su daiktais, su vidurdienio šviesa už lango, su švytuoklės lingavimu ant priešingos sienos, – viskas, ką jis šiandien galvojo, grimzta kartu su juo, ir yra ten minkštas neskaudus dugnas, į kurį atsiremsi, kiek pabūsi ir iškilęs vėl imsi gyventi iš naujo. Kai ašėjau pro bulves, galvoja jis tebegrimzdamas, ir nori prisiminti, ką jis tada galvojo, kažką lyg prisimena, bet labai neaiškiai. Didžiulis ir šventas vidurdienio metas, toks neskaudus bejėgiškumas apima visas mintis; apie senstantį dukters veidą, apie kaimo sodybas, apie katiną, kurio kažkodėl nuo pat ryto nematė. Kai ašėjau pro bulves, staiga jis atsimena, tai man drugiai sukosi apie galvą.

Senoji prisnūdo pirmiau už jį. Dabar jai skauda nugarą, akyse plaukia vaizdai, ji pati stovi atkiluose vartuose ir žiūri miškelio pusėn, bet ko ji laukia pareinant, nė pati nežino, tiktai negera ant širdies, kad keliukas toks tuščias,

užkelia vartus ir grįžta atgal į trobą. O troboj – durys ligi galo atidarytos, pilna šiukšlių, visi kažkur išėjo, ją vieną paliko. Gal Marytė yra savo gale, galvoja snausdama, arba žentas? Atidaro duris, o ten – dar tuščiau. Išvažiavo, supranta ji. Vidury aslos mėtosi balta su žaliais skarelė, kurią ji nupirko, kai duktė dar tebėjo į mokyklą. Tokia laibakojė mergytė, stovi su portfeliu už vartų ir šaukia plonai į langus: „Nuvaryk žąsiną! Nuvaryk, sakau, žąsiną!“ O dabar išvažiavo į Skuodą, ten gimdys jam vaikus ir pasens, taip gelia širdį dėl vaiko senatvės, o gyventų visi po vienu stogu, klevas auga už tvarto, kiemas toks žalias, baltas gražus debesis kybo viršum kamino. Tėvai, tėvai! – verkdamas vaikšto po tuščius kambarius, nori jam pasakyti. Jis guli, atvertęs į lubas geltoną veidą, senoji žiūri, kaip virpčioja jo akių vokai, – tėvai, tėvai! – sako jau garsiai, – laikas duoną žiūrėti, taip skauda nugarą, kad negaliu.

– Tai kelintą valandą sakei jiems ateiti? – klausia atsisėdusi.

– Sakiau – pavakary.

Senoji keliasi ir eina virtuvės durų link, atkišusi strėnas, vilkdama grindimis gumbuotas basas pėdas, o jis galvoja, ką pradėjęs, ir niekaip negali užbaigti. Ir ko čia užkliuvo šiandien tos bulvės, lyg niekad nebūčiau matęs? Jau ir jis atsikėlė, nešasi galąstuvą ir duonriekį peilį ant slenksčio, žiūri į keliuką, kuriuo ateis kaimynai, va jau ir ateina, bet iš taip toli dar nežiūrėsi: gal senieji Narkai, gal Rimgailos. Tada neša peilį ant stalo ir pirmąsyk šiandien nusišypso:

– Pažiūrėk, motin, pro langą, jau renkasi mūsų sveteliai!

Dar yra daug laiko, kol jie atsikrūpštins iki kiemo vartų. Duona jau sudėta į minkytuvį, visi namai perkviptę jos kvapu, ir ližė pastatyta į kampą iki kitos vasaros, stovi Rimkai šalia savo duonos. Dabar jis eina atnešti pieno iš šulinio ir vėl žiūri į keliuką. Senieji Narkai. O už kanalo – dar trys: Rimgailos ir Medutienė. Senoji tiesia ant stalo rankšluostį, atneša kepalą kaip vaiką: ant pusiau sulenktos rankos. Tik tie sveteliai eina labai palengva, netoli nuo savęs statydami lazdas, protarpiais stabteli, pasidairo į pasėlius, o gal tik atgauna kvapą ir vėl slenka toliau, – tiesiai į vartus, o tie vartai pažįstami, šimtus kartų pro juos yra ėję, jau keli stulpai supuvo nuo to laiko, kai pirmąsyk kaimyniškai juos atvėrė. Sueina kieman penkiese, moterys – juodom bažnytinėm suknelėm, bet vis tiek atrodo, kad sustojo tokie balti, baltai aptaisyti. Aštuonios vietos už stalo: išilgai – po tris, galuose – po vieną, o jie iš viso septyni, šiemet Medučio vietoje jau niekas nebesėdės, tik įpiltas jam į stiklinę pienas ir padėta šalia duonos riekė. Kai laikai rankoje duoną – niekada nežinai, ar nebus ji tau paskutinė, taip jau surėdytas žmogaus gyvenimas.

Bežiūrėdamas į baltąjį debesį, jis ir sulaukė Mineikio, pareinančio dar su dviem kaimynais, o tie kiekvienoj rankoj nešėsi po du butelius, – kas tas keturi buteliai keturiems vyrams? Atsisėdo, atsirėmė nugarą į ažuolą, šnekasi jie apie visokius dalykus, kurių kitą dieną nė neprisiminsi, vis tiek visiems gera. Kai vynas išgertas, Mineikis stojasi, žiūri į krautuvės pusę: „Na, aš važiuoju. Tai mudu susitarėm?“ – „Ir aš einu“, – stojasi jis, o tie du sulauko: kiša penkis ru-

blius, sakydami: „Eik, parneši degtinės. Tau duos.“

– Kodėl man?

– Jeigu tau – ne, tai kitam – nė tiek.

Jam malonu nuo tų žodžių, vėl nori pamatyti Vandą, bet dabar – labiau nei pirma, tad nueina, nešinas tais rubliais, pakelia galvą į viršų, o iš to debesio pasidaręs žmonos veidas, ir plaukai tokie pat, ir viskas. „Gerai, – svarsto jis, žiūrėdamas į viršų, – bet ką aš galiu padaryti?“ Atidaro duris, o krautuvėj nieko nėra. Geltoni plaukai už prekystalio, nei veido, nei rankų, tik paskui ji visa atsistoja ir nieko nesako.

– Labas, Vandele. Viena pati?

– Jau nebe viena. Tu įėjai.

Nuo lango pusės tie plaukai dar šviesesni, velnias, velnias, kaip gali sumauti pats savo gyvenimą, ir niekam apie tai nepasakysi. Ji atkakliai žiūri pro jo petį į duris, tartum jis būtų įjėjęs ir neuždaręs.

– Būk gera, duok vieną baltos.

Atgniaužia delną – ten tie penki suprakaitavę rubliai, jis ir pats mato, kad suprakaitavę. „Bet kad lauke jau karšta“, – galvoja ir vėl žiūri jai į veidą.

– Patys negavo, dabar tave siuntinėja?

– Kas negavo?

– Tiedu pijokai. Tavo draugai. Juk aš matau: tas pats pinigais, ir galas įplėštas.

– Tu ką? Gal aš savo penkių rublių nebeturiu? Kai reikės – ir penkiasdešimt atsiras!

– Kur neatsiras... – ji karčiai šypteli į langą. – Toks turtuolis. Namus statysies.

– Ar uždrausi?

– O Viešpatie! Dėl manęs – nors ir rūmus.

– Nesibarkim... Duok kepaluką duonos ir cigarečių, – jis išima iš kišenės savo rublį, taip aiškiai jausdamas gėdą ir pyktį. – Ir vieną baltos.

– Matai – lentynoje nėra!

– O ne lentynoje?

– Kas ne lentynoje – tas ne tau. Gali eiti.

– Nu gerai, – jis vos nepasako „gyvate“. – Dabar aš žinosiu.

Pasiima duoną ir išėina, trinktelėdamas durimis, o už slenksčio tuojau pat sustoja: gal išgirs ją pravirkstant? Ne, nieko. Eina ažuolo link, visu keliu kartodamas: „Ok, gyvačių gyvatė, ok, gyvačių gyvatė!..“ Tiedu tebesėdi, jis numeta pinigais ant žolės, neturi, jis sako, kad būt turėjus, tai būt davus. Tas vienas atsidūsta ir stojasi: „Ubagai, kad jį velnias. Nė degtinės nebeturi iš ko pagaminti. Einu, parnešiu už visus rašalo¹. Reikia vis tiek išgerti.“ Reikia išgerti, dantis sukandęs galvoja jis, reikia išgerti, o kitaip – visai pasiutimas. Palydi žvilgsniu nueinantį: nutįsusi kelnų kritė, pakinkliai raukšlėti, spirti pasivijus arba tvoti snukin tam, katras pasiliko. Tvoti ir tvoti per tą snukį rupūžėms. Ir jausti, kaip, naujai kaltei didėjant, senoji tartum mažta ir nyksta. Paskui jie išgeria

dar keturis butelius, jis pasiima savo duoną, eina namo, mato akyse raudonus didelius ratilus. Vis paknopsteldamas dainuoja dainą, tokią įkyrią dainą, bet ne visu balsu ir ne pusbalsiu, o vien mintyse, kad niekam kitam ten nebeliktų vietos: „Ant skiedryno ooožis-ožis ant skiedry-yno-o kieno tas ooožis – nieks nieko ne-žy-yno.“ Ir tuojau vėl skubėdamas pradeda iš naujo: „Ant skiedryno ooožis...“ O jau ir keliukas. Raudoni ratilai viršum bulvių lauko.

– Tai prašom, kaimynai, – sako Rimkus.

– Tai prašom, – sako senoji. – Nežinau, kokia čia pavyko...

Jie paima po riekę ir artina prie veido, traukdami giliai į save visa apimančią duonos kvapą. Saldžiarūgštis skonis surenka burnoj seiles, jie nuplauna jas pienu. Duona – tai sūnai, dirvos, arklių žvengimas, geležies žvangėjimas kalvėje, apšarmoję rąstų vežimai iš miško, noras ilgai ir teisingai gyventi: pienas – jų dukterys, tvartai, švarus rankšluostis pas šulinį, baltas laukiantis veidas už kreivo stiklo, troškimas gražiai ir ramiai numirti. „Gyvenkim ilgai, kaimynai, – nori jie pasakyti, – juk mes jau niekam nebegalim padaryti blogo.“ Rimkienė pakelia į langą akis, vąjėzau! – jai pasimato. Perbraukia delnu akis, vėl žiūri. Ne, netupi ant stulpo didysis varnas, jai tiktai taip pasirodė. Žalias medis, bulvių laukas, keliuku besugrįžtantis žentas su savo duona. Išbėga Marytė, atima kepalą, bardamasi veda į trobą.

¹ Čia: pigus surogatinis alkoholinis gėrimas. Paprastai vaisinis spirituotas vynas.

1. Koks pagrindinis kūrinio įvykis? Kodėl jis svarbiausias? Prieš atsakydami į klausimą, aptarkite kūrinio kompoziciją, išskirkite veikėjų poras, susipažinkite su istoriniu kontekstu. Apibūdinkite veikėjus.
2. Panagrinėkite erdvę ir laiką. Kaip jungiamos ir derinamos skirtingos plotmės? Kas jas sieja?
3. Aptarkite duonos vaizdinį: Rimkų kepama duona ir už rublį žento parnešama „savo“ duona? Kaip tuo išryškunami skirtingi kartų požiūriai, jų tarpusavio santykiai?
4. Kaip pasikeitusi tikrovė keičia šeimos santykius? Kaip simbolinamos senjojo gyvenimo detalės? Kodėl?
5. Kodėl senasis Rimkų gyvenimas patiria katastrofą?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Marcelijus Martinaitis, „Paskutiniai duonos valgytojai“, *Laiškai Sabos karalienei* / Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 207–233 (el. prieiga: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Marcelijus_Martinaitis_Paskutiniai_duonos_valgytojai.LH7801A.pdf)
- Vanda Juknaitė, „Romualdo Granausko prozos modernumas“, *Saulėlydžio senis* / Elena Nijolė Bukelienė, Vanda Juknaitė, Vilnius: Alma littera, 2004, p. 134–152 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Vanda_Juknaitė_Romualdo_Granausko_prozos_modernumas.LH7802A.pdf)

Foto Z. Baltrušio

VANDA JUKNAITĖ

(g. 1949)

„Šermenys“ atrodo lyg moteriškas R. Granausko „Gyvenimo po klevu“ variantas. Bet tik pačiu bendriausiu matu matuojant – žemdirbių kultūros išbandymais per penkiasdešimt okupacijos metų, daugiausia sutelktais į moterį, sąmoningai ar pasąmoningai tvirtinant, kad būtent moteris yra agrarinės kultūros centrinė figūra.

Viktorija Daujotytė

V. Juknaitės biografija:

<http://www.rasytojai.lt/lt/rasytojai/58-rasytojai/esami-nariai/j/188-juknaite-vanda>

Šermenys (ištraukos)

Motiniai ir Tėvui

Iš miško nuo upės pusės skrido vanagas. Jis buvo alkanas. Akylos juodos, ryškia oranžine rainele apjuostos akys atidžiai sekė menkiausią krustelėjimą pievų žolėj. Sukdamas lėtai ratu, paukštis kilo į kaimą. Jis lėkė virš tuščių, užkaltais langais sodybų, drevėtų, apipuvusių medžių šakomis sodų, per virtinę kalvų raudonomis sukepusio, sutrūkinėjusio molio kepurėmis link apvalaus kaip dubuo, nuolaidžiais šlaitais piliakalnio – vienintelės vietos visoje apylinkėje, virš kurios iškildavo juodi kurmiarasiai. Perskridęs tamsų drėgną alksnyną, sodyboje, iš kurios visą žiemą neberūko dūmas, jis išvydo moteriškę, nešančią per kiemą vandenį. Paukštis ėmė sklęsti virš kiemo, dairydamasis ties moters kojomis vištų, žąsiukų, ančių ar kalakučiukų pulko, tačiau kiemas buvo tuščias.

Pastebėjusi vanagą, moteris pastatė kibirus ant žemės ir atsilošusi, prisidengusi kaktą delnais, išžiūrėjo į dangų. Lėtas paukščio sklendimas nebekėlė moteriškai baimės, ji nepyko, nebesilenkė prie žemės akmens – pati viešnia negyvenamoje sodyboje, ji žiūrėjo į kadaise nelaukiamą svečių lyg į gerai pažįstamą kaimyną, artimiausią bičiulį ir priešą. Atsilošusi, pridengusi rankomis akis, moteris negalėjo atplėšti akių nuo grobuonies, kuris, dar kiek pasklandęs virš kiemo, lėtais sparnų yriais tolo viršum kalvų patrakės¹ link.

Patrakėje ties alksniais užbėgusiu miško pakraščiu vanago laukė mirtis. Paskutinę akimirką, akmeniu puldamas grobį, paukštis pastebėjo klastą. Įtempęs visas jėgas, šovė į viršų – ne nuo prisilietimo, vien nuo oro srovės pliaukštelėjo sklendė, ir surūdiję spąstų dantys sukando šilkinį vanago sparną. Uždusęs, išsižiojęs, per akimirksnį baimės prakaitu sulipusių plunksnomis, besiblašantis grobuonis išvydo savo mirtį. Ji artėjo per degančius laukus, nusitvėru-

si sutrešusį medpagalį. Sukaupęs paskutinę galią, paukštis kirto į užsimojusią ranką, įjuodusį šimtą metų nemazgotą kūną. Nuo pirmojo giltinės smūgio sutrešęs alksnis išlakstė į gabalėlius. Tada paukštis vėl kirto. Paklaikęs iš baimės, jis kapojo ir draskė nagais jau kruvinas mirties rankas, nes buvo beveik laisvas, spąstų dantys telaikė jo sparno kraštelį. Tada mirtis nusiavė aulinį batą ir ėmė mušti plėšrūną per galvą. Pagaliau nugalabijusi auką, ji apsiavė batus, susikišo po suodina skarele juodus išdrikusius plaukus ir, pasispaudusi po pažasčia negyvą paukštį, nėrė atgal į traškančią liepsną.

Radusi atviras Balčiūnų trobos duris, Pelagėja apžiūrėjo visus kambarius, kamarą, nusileido į bulvių duobę, niekur neužtikusi nė gyvos dvasios, aplandžiojo tvartą, užsiropštė net į pastogę. Iš pakalnės nuo vaiskrūmių grįžtanti sodybos šeimininkė ją pamatė belipančią kopėčiomis žemyn. Valandėlę moterys žiūrėjo viena į kitą, kol Elžbieta Balčiūnienė paklausė:

- Ką tu ten dirbai?
- Tavęs ieškojau. Apėjau namus – nėra, sakau, gal pasikorei.
- Jei aš ir pasikarsiu, tu manęs neiešok. Liksi kalta. – Ir vėl moterys kaip įbestos tylomis žiūrėjo viena į kitą.
- Žiūrėk, dega. Visas tavo kalnas ir laukai, ir akmenynas dega. Sakau, neatvažiuoja, gaspadorių² nebėr, tai bus šitie namai jau man atlikę.
- Tuo tikrai gali nesirūpinti. Aš ir mirusi čia gyvensiu.

Pritūpusi, pasilenkusi, dengdamasi rankomis nuo dieną naktį ją deginančios ugnies, Pelagėja protekomis³ pasileido pakalne pro papartyną link savo apgriuvusios trobelės už Trako, kur, pasikorus vyrui, gyveno išprotėjusi, visų apleista, vaikų pamiršta ir nelankoma.

Užvarsčiusi trobesius, iš kurių prasigaravo sudusęs per žiemą kvapas, vienkio šeimininkė išsiruošė žemyn į kaimą. Visą gyvenimą jos, vyro ir vaikų mintas takas nebuvo užžėlęs, jis leidosi į ulyčią stačiuoju šlaitu tiesiai, nevingiuodamas. Visas kaimas plytėjo Elžbietai Balčiūnienei po kojų: kaimynų sodybos gaisravietė su dviem apdegusiais beržais svyruokliais, išdaužytais langais Rakalio tės namai, – pavasarį rado ją mirusią, sėdinčią užstalėje jau su kva pu, – Bučiūnų namavietėje neišgriauta plūktinė krosnis, pro sukritusį lentelių stogą išsišovusiomis gegnėmis Aniutės gryčia, už alksnių sienos pasislėpęs žaliuojantis Plytinės vienkio, vis dar gyvenama ulyčia, kalvos ir alksnynų guotai, pušyno kalnelis, piliakalnis, didžiulės nusaustintų pievų lygumos... Visa, kiek akys užmato – kiekvienas lauko medis, aviečių keras, akmuo, – buvo jos gyvenimas, į kurį ji dabar žvelgė su atlaidžiu abejingumu, lyg iš anapus.

Parsivežė ją vyras ana kalno puse, platesniu keliuku šalia polaidžių vandens išgraužto griovio. Gimusi ir augusi lygumose, stebėdama, kaip slysta iš piestu prieš kalną besistojančių ratų rakandai, ir su vis didėjančia baimė grėžiodamasi atgal, ji tarėsi kopianti į patį pragarą. Tačiau sukepęs, jauros moliu sušokęs

kalnas buvo gyvas. Jo viršūnėje lyg jaukiame dubenyje žaliavo vienkio. O ir šioje, plikojoje, pusėje, kuria dabar ji ėjo į ulyčią, mažne į pat viršūnę buvo įkopusi vandens versmė, prie kurios augo vieniša blindė. Apsukrios motinos išstumta į didelį ūkį, radusi jame neapykanta marčiai nertėjančią⁴ anytą, ji jau po poros savaičių pirmą kartą gyvenime pamatė vyrą ištikusį baltosios karštinės priepuolį. Kai Gabrį surištą virvėmis parvežė kortų bičiuliai ir paguldė pakrosnyje palei duris, kai tas šaukė ją vardu, leisdamas baltas putas iš gerklės, keikdamas ir maldaudamas žmoną paduoti vandens, Elzė neatleido nei virvių, nei kėlė jo į lovą, nei girdė. Drebedama iš įsiučio, ji tramdėsi kaip įmanydama, kol nebeišlaikiusi aukštu balsu suspiegė:

– Nudvėsk!

Ji viena pabėgčiom⁵ dirbo visus vyriškus ir moteriškus darbus, buvo jauna ir stipri, o vyras vis grįždavo girtas, kartą net pabandė muštis. Tuomet Elžbieta griebė, išsuko iš ratų ieną, staiga užsimojo ir taip tvokstelėjo⁶ vyrui į tarpumentę, kad tas kaip nukirstas virto kryžium ant kiemo žolės. Ir neatsigręžusi, nepasidomėjusi, ar jis gyvas, ar neužmušė, nuėjo savais keliais.

Tačiau gerti jis nesiliovė. Elžbieta mušėsi su darbais⁷, pati nupjovė vasarojų, surišo ir sustatė į gubas. Gavusi arklį, pati pasikrovė vežimą ir jau būtų grįžusi iš lauko, kai pakalnėje pasirodė kitas vežimas su surištu kortuotoju. Ji staiga sustabdė arklį ir inkšdama vienu užsimojimu išsvaidė visus pėdus po ražieną.

– Ak, teprasmenga!

Tais metais anksti pašalo, visas jų derlius apsnigtas nuėjo perniek, užėdę apšalusių bulvių, nugaišo du meitėliai, ir Gabrys liovėsi. Pasikeikdamas, mojuodamas kumščiais, jis stojo prie namų ruošos, apdengė trobą ir tvartą, pasodino didelį sodą, vyšnių, serbentų, agrastų krūmų ir keturis klevus kiemo pakraščiui. Vyšnaitės dar sulig žmogaus ūgiu aplipdavo juodomis sultingomis uogomis, sodas buvo pilnas avilių, ir Elzė nusipirko sau dvi šilkinės ir vieną languotą vilnonę suknelę. Laiminga ji nebuvo, tačiau niekada ypatingai to ir netroško. Juokė, ilgu kaklu, pirmą kartą atidžiai apžiūrėjusi save veidrodyje, ji suprato: kvaršinti save laimės vyliumi – tuščias daiktas.

Jiems gimė trys sūnūs. Vytautas, juodbruvas ir ilgakaklis, mokėsi žemės ūkio technikume, antrasis, Algirdas, nežinia į ką atsigimęs, stebino visus savo grožiu, tik mažajam, bebaigiant trečiuosius metus, ant nosies užkrito tekėlas⁸. Akmuo vaiką nedaug tesužalojo – tik perlaužė nosies pertvarą, tačiau berniukas nustojo kalbėti. Po metų kitų labai neaiškiai jis ėmė tarti pavienius garsus, kartais Elžbietai atrodydavo, kad vaikas ne viską supranta. Tačiau paugėjusiam berniukui pagalbinėje mokykloje kalbą ištaisė, ir motina susitaikė su šia nelemtim. Visada blaivi, tvirta ir valinga, ji žinojo – iš kelių pasodintų medžių visi neauga lygiai. Ji neskyrė mažėlio prie brolių, gal rengė kiek prasčiau, juk jam taip gerai nė nereikėjo, ir siūsdavo prie visų darbų, kurių broliai gėdijosi ar sakėsi neturį laiko. Kartą, išsivedusi Česiuką per lietų antra eile rinkti bulvių,

pildama krepšį į maišą, Elžbieta prisilietė prie vaiko rankų ir nustebo: sulytos jos buvo karštesnės už ugnį. Berniukas sirgo, tačiau kviečiamas prie darbo nesigynė, neparodė nė menkausio nepasitenkinimo.

Išėjo į armiją ir nebegrižo į namus Vytautas. Karagandoje vedęs žmoną, vardu Nadežda, dabar jis atvažiuodavo pas tėvus tik vasarą. Žiūrėdamos išplėstomis akimis, anyta su marčia pirštais rodydavo viena kitai visus daiktus, ir chorošo⁹ buvo vienintelis žodis, kurį suprato abi. Kasmet jie atsiveždavo anūką, kurį Elžbieta vesdavosi šituo pačiu taku pas moteris į bazę. Niekas negali apsaugoti, ką jai reiškė nesusikalbėti su vaiku – kiekviena, net ir mažiausia, bendruomenė turi savo priedermes ir nuostatus. Tačiau ji to niekada neparodė, pagaliau tai buvo tik jos reikalas, ir bet kam, kas būtų drįsęs pareikšti kitaip, ji galėjo iškabinti akis. Ji žinojo visų ir kiekvieno nuodėmes, ydas, kvailas slapstas viltis, ak, kaip ji gerai perprato visus apylinkės žmones, ir nė vienas už ją kiekiausiai nemokėjo tramdyti savęs, savo silpnybių ir įsakinėti sau. Ne, ji niekam niekada neleido savęs teisti.

Kaimas marino¹⁰ Emiliją. Ketvirtą parą keitėsi prie ligonės slaugančios moterys. Tik penktosios apypiečiu jau be žado gulėjusi mirstančioji atsimerkė, pražiojo burną, nuriėjo mažą gurkšnelį vandens, įtempusi paskutiniąsias jėgas, jau surakintomis lūpomis, ištare:

– Norėčiau dar gyventi... – Ir ant amžiams užsimerkiančių blakstienų, nė nenubėgusi skruostu, pakibo mažutė ašara.

Mirties sulaikytas, apleistoje sodyboje akimirka stabtelėjo laikas. Nuščiavo penkiasdešimt metų nematęs šeimininkės purvinas, ratų išmaltas kiemas, arklių ienomis nudaužyti skurdžiai bežydintys alyvų krūmai, šulinio svirtis, tašytų akmenų arklidės, didžiulis vėsus rūsys po namu, jaunu mišku užbėgęs sodas, iškaršę baltalapiai žilvičiai kiemo pakrašty, aukštieji uosiai ir arklinių rūgčių priaugusi šaltiniuota pieva, iš kurios be perstojo tykia sunkėsi rūdymuotas vanduo.

Raudos šiame Lietuvos krašte buvo jau pamirštos. Paskutinioji užgeso prieš dvidešimt metų per Malciaus laidotuves. Užgeso staiga, be skausmo, kaip be galo ilgai gyvenęs, niekam niekuo nebegalintis padėti žmogus. Sukant laidotuvių vežimui iš kiemo, rudaplaukė išverstakė bevaikė Malciaus Karusė iškėlė į dangų rankas ir sukliko:

*Lūžkit, žalieji medeliai,
Ažmuškit bėrų žirgelį,
Tai neišvažiuos mana Pranciškiukas...*

Ir važnyčiotojas Paluginis iš netikėtumo jai pasakė:

– Ai, boba! Ką tu misliji¹¹, svetimas arklys, neišsimokėsi.

Moterys mazgojo kūną ir rengė įkapėmis¹² patylom. Tai buvo joms įpras-

tas darbas. Stiprieji ir jaunieji išsikėlė į gyvenvietę, tolimesnius miestelius ar miestus, o tie, kurie nenorėjo ar nebegalėjo niekur kraustyti, liko išmirti. Dažno namuose buvo paruošti šarvojimo drabužiai, kiekvienas galudienis buvo parūpintas neapsunkinti tokią valandą kaimynų.

Emilijos įkapės buvo ne mirties rūbai. Tai buvo rudas plono naminio milo sijonas ir iš kašmirinės turkišku raštu margintos skaros pasiūta bliūzelė – paskutinės jos drapanos prieš atgulant penkiasdešimčiai metų į ligos patalą. Triūsiančioms moterims senoviškas tų apdarų kirpimas priminė jaunystę, liudijo pačią Emiliją buvus sveiką ir jauną, ir, regis, tik dabar prisilietusios prie protu neaprepiamos kančios paslapties, jos pravirko. Pravirko tyliai, ne tiek iš gailėsčio, kiek iš liūdnumo, baimės ir rūpesčio dėl savo vaikų, vyrų ir artimųjų, nudirbtomis, sugargažėjusiomis¹³ rankomis keldamos besvorį velionės kūną ant šarvojimo stalo.

Įėjusi į Karnočių namus, Elžbieta Balčiūnienė rado Emiliją jau pašarvotą. Persižegnojusi, priklaupusi pasimelsti, ji pakėlė galvą ir reikliai, priekabiai, kaip visą gyvenimą buvo įpratusi, apžvelgė šermenims¹⁴ paruoštą kambarį. Paskui atsistojusi pačiupinėjo pirštais diminę baltą po velione paklotą lovatiesę, pasilenkusi įvertino audimo raštą ir teištare:

– Karnočiūčių turėta nagai. Ar sunkiai atsileido?

– Nesunkiai, ne. Tik dar, matai, gyventi būtų norėjusi. Užsimerkdama pasakė.

– Regis, aš, sveika ir laiminga, kartais nebenoriu gyventi, o ji tokiam varge, šitokioj ubagystėj...

Elžbieta nepaiso ašarų, negrižteli į beįsiraudančią Puriuškienę, ji stovi atkakliai sausomis akimis, pakumpusi, palenkusi baltai pražilusią galvą:

– Nusibos ir ten. Kirmėliočių karalystėj linksmiau nebus.

Ties Prūdvalkiu Juozapėlis pristabdė arklius. Ant juodo, vietomis blizgančiom pelėsių dėmėm aptraukto vandens, pasitiesusios galvelės, gulėjo viksvos, juodavo vandens apsemti nušutusiais lapais alksniai. Šaltiniuoto šlaito maitinama bala, sausros karščiams moliu užtraukus šaltinėlių akis, kas vasarą nusekdavo, ir žmonės išsipjauzdavo kietas, surūdijusias, aštrias jos viksvas. Šlapesniais metais viksvas nušienaudavo vėlų rudenį nuo ledo. Pelkės mauru pradvėsusios velnių bala, kurioje vidurnakčiais pjaudavosi besivaidenantys katinai, per didžiausius polaidžius neapsemdavusi vieškelio aukščiau gurnų¹⁵, praėjusį rudenį užtvėnkta karpams veisti, pavasarį išnešė metro pylimą, užsviesdama betoninę pylimo siją ant kalvos viršūnės, visut visutėlį skardį storai aptėkšdama pylimo žvyru. Išsivadavusi iš varžtų, ji vis tiek buvo nebegyva, iškėlusios aukštyn juodas plikas alksnių šakas, apsemtais, pūstančiais pakrantėje karklais.

Arklys tapnojo žingine, Juozapėlis jo neragino, vien iš įpratimo kartkartėmis trūkteldamas vadeles. Atvažiuavęs į ligoninę, jis nenorom užkopė į antrą aukštą, susirado akimis gulinčią Karusę, aprištą baltu vaikišku vystyklu, prisė-

do ant kėdės greta jos lovos ir sėdėjo tylėdamas. Supratęs, kad toji jo nepažino, jis išėjo iš palatos, kiek patrypciojęs už durų, sugrįžo atgal ir, nežiūrėdamas senolei į akis, pasakė:

– Amiliotė numirė, nu.

Pavandenijusios, bereikšmės Karusės akys išsprogo, ji ėmė trūkčioti visu kūnu, blaškytis ir pagaliau kaip spardomas šuo staugti, grūsdama ištinusiais, sunkaus darbo išsukinėtais sąnariais kumštį į juodą burnos kiaurymę.

Juozapėlis pakilo, koja užkliudęs nuvertė kėdę, stovėjo pasilenkdamas prie Karusės ir vėl atsitiesdamas.

– Ką gi padarysi, numirė, nu.

Seselė pakėlė Karusės galvą, sugirdė gurkšnelį vandens. Senolė, kumščiais gindamasi nuo paskutinės šiame pasaulyje ją užgriuvusios nelaimės, užkliudė vaistų popierėlių, ir balti raminantys milteliai išsipylė ant seno, it suvytusi bulvė susiraukšlėjusio smakro.

Pasislėpęs už juodalksnių sienos, kadai kadžių¹⁶ nelankomas žmonių, prie žole užžėlusio vieškelio kiurksojo Plytinės vienkiemis. Nedidelio ūgio, juodbruva, nepaprastai taisyklingo veido, skaisčiai mėlynomis tuščiomis akimis, jo šeimininkė buvo viešpaties kūrinys, kokių reta. Kaime sklindančios kalbos apie nepaprastą jos šykštumą, niaurų uždarą būdą nebuvo prasimanymas. Maža to. Žmonės jautė jos akis turint ypatingos galios. Nevardijant smulkių neįspūdingų piktadarysčių, kartą ji nužiūrėjo¹⁷ savo brolvaičio paršiukus. Atėjusi pasisvečiuoti ir radusi kieme bežvygaujantįs dvylika rožinių, baltučiais minkštais šeriukais apaugusių paršelių, ji valandėlę spoksojo į juos, viską pasaulyje pamiršusi, paskui nusišypsojo šurpia vaiduoklio šypsena ir pasakė:

– Gražūs paršėkai.

Nespėjus viešniai iškelti kojos iš kiemo, nelaimingi gyvulėliai, visi kaip vienas skubėdami, springdami puolė ryti žemes, kol prisiputę vienas paskui kitą griuvo aukštiekninki, styrinčiomis į viršų kojytėmis.

Likimas jai nieko nedavė, tarytum iš anksto žinodamas, kiek nedaug jai teikia ir kad ji mokės pasitenkinti mažu. Jos vyras, rėksnys ir vaidininkas, tada, kai viskas baigėsi, buvo paklotas ant bruko¹⁸ aikštėje prie miestelio gaisrinės. Ji nėjo net jo pažiūrėti, nei išvogti ir palaidoti, kaip darė kitų artimieji. Jis gulėjo aikštėje, kol prasmirde, ir ji nepasirūpino sužinoti, nei kas, nei kur, nei kada jį palaidojo. Niekas nematė jos dėl to nusiminusios ar apsiašarusios, ar bent ryšinės juoda skarele. Visą amžių raganaudama, ji buvo patyrusi: jei likimas pareikalavo aukos, atiduok ją lengva širdimi, negailėdamas, kitaip jis panorės dar kartą tave pamokyti.

Kaip ir visos moterys, ji turėjo vaikų. Vyresnysis, luošas nuo pat gimimo, mokėsi siuvėjo amato ir ruošėsi eiti per žmones siūdama. Duktė, pernelyg lieša ir rudaplaukė, buvo ne iš tų, į kurias dairytųsi vyrai, atnešantys namams tur-

tus ir garbę. Mažiausias buvo labai drovus. Bijodamas ir vengdamas motinos, jis stengėsi jai kuo galėdamas padėti. Berniukas kartais slapčia apruošdavo gyvulius, prinešdavo vandens ir malkų. Kartą jis ėmėsi skalbti motinos užmerktą žlugtą¹⁹. Įsitraukęs į darbą, nepajuto atėjusios Balčiūnienės, kuri, ieškodama po namus gyvos dvasios, atklydo į kamarelę. Išgąsdintas berniukas puolė pro kambaros duris, skardžiai pokštelėdamas galva į durų staktą.

Jis ėjo šešioliktus metus ir lankė miestelio mokyklą. Ne dėl to, kad Plytinės šeimininkė būtų jautusi pagarbą knygoms ar mokslui. Mokyklą dabar turėjo lankyti visi. Vieną rytą Boleslovas, atėjęs pirmas į klasę (jis visada į klasę ateidavo pirmas), rado išbadytas portretui akis. Kilo sąmyšis, subruzdavo visas miestelis, prasidėjo tardymai. Tą pačią dieną paaiškėjo: portretas buvo sugadintas iš vakaro, pasigirdo ir tikrojo kaltininko vardas, tačiau šalia be perstojo buvo minimas Boleslovas. Šiaip ar taip, į klasę jis atėjo pirmas ir jo, vienintelio klasėje, tėvas buvo paguldytas prie gaisrinės ant bruko.

Tikrojo kaltininko namuose (gyveno jie netoli Plytinės, už drebulyno ir trijų kalvelių) žviagė skerdžiama kiaulė, buvo jaučiamas didelis sujudimas. Plytinės šeimininkė nekėlė kojos iš savo kiemo, kažin ar pasisakė jai vaikas apie ištikusią nelaimę. Ir kai atėjo teismo diena, Bolius gavo griežtą režimą, tą pačią dieną salėje buvo suimtas ir nežinia kur išvežtas.

Buvo galima šaukti, skūstis, pirštu čia pat mokyklos salėje parodyti tikrąjį nusikaltėlį ar net šviežią skerdieną apylinkės sekretoriaus namuose. Tačiau Plytinės šeimininkė nieko nedarė. Ji sėdėjo salėje sustingusiu, bejausmiu, nepaprastai taisyklingu, lyg amžinu veidu, tomis pačiomis tuščiomis nepatikliomis akimis. Ir nei tada, nei po to akys neapsiašarojo: nei klausantis sukrečiančių, širdį veriančių istorijų, nei kuriam iš kaimynų užklausus Boliaus ar vien paminėjus jo vardą. Ar ji taip puikiai mokėjo slėpti savo jausmus? Greičiau ji visai jų neturėjo.

Ji ir toliau būtinai keletą kartų per metus aplankydavo kaimynus, vis taip pat ištylėdama vieną ar dvi valandas, kiek buvo numačiusi kieminėtis²⁰, o kartais, bet tai būdavo be galo retai, imdavo ir atnešdavo kaupiną kibirą raugintų obuolių – geltonų, kvepiančių, nesukritusių, ir kol apstulbęs žmogus vartydavo juos rankose, nedrįsdamas imti į burną, būgštaudamas, ar jie neužnuodyti, ji stovėdavo tylėdama vidury kambario, o kai tas, jau įsidrąsinęs, kąsdavo obuolį, staiga netikėtai ištardavo:

– Matai, valgo! – ir nusikvatodavo tyliai, dusliai, kraupiai, net kąsnis besivaišinančiam įstrigdavo gerklėje.

Bolius atsirado greitai. Atsirado, kai vyriausias sūnus, apėjęs pusę Lietuvos, kelintus metus siuvo pačiame Kaune. Jis ir aptiko brolių Pažaislyje, psichiatrinėje ligoninėje, kaip paaiškėjo, išbuvusį kolonijoje vos keletą mėnesių, ir neilgai trukus iš ten parsivežė jį namo pas motiną.

Pargrįžęs iš begalinės savo kelionės, įėjęs alksniais apaugusian Plytinės

kieman, Boleslovas stabtelėjo ties daržine prie sugriuvusios malkinės ir pasakė:

– Matai, apgriuvusią palikau, sugriuvusią radau.

Jis pažino ir motiną, ir seserį, ir pusbrolius, dabar jau sumitusius vyrus, ir jų vaikus, – visi jie buvo gerokai paaugę. Bolius klausinėjo apie visus jam pažįstamus žmones, tarp padrikų kliedesių kartais švysteldavo vienas kitas atsitikimas aplinkinių jau pamirštas, bet tebeglūdingis Boliiaus atmintyje. Jis atsiminė kaip mažajai pusbrolio mergaitei, vežant šieną, įkando arklys, ir kol iškilęs vaizdas švietė jo sąmonėje, jis padrikai kartojo: „Arklys, arklys, arklys“, bet baigė nelauktai netikėtai: „Geležis trupa, skeveldros...“. Paklaustas, ką iškentėjo, kas jį palaužė, jis minėjo tik gelžkelio pylimą, bėgius ir mėlyną molį.

Tačiau netrukus Bolius ėmė nemiegoti naktimis, nerimauti, blaškytis ir iš konservų dėžutės dangtelio, plaktuku išlyginęs ir aštriai išplakęs kraštus, daryti, kaip jis sakėsi, olandišką peilį, kol vieną rytą, metęs visus darbus, pasileido per laukus, baisyu balsu šaukdamas:

– Prakeiktieji, prakeiktieji, prakeiktieji!

Jį surišo ir išvežė. Trejus metus Plytinės šeimininkė ruošėsi važiuoti jo lankyti, kiekvienam atėjusiam į kiemą žadėjo, kad jau šįmet, tačiau prisiruošė tik penktaisiais, paskui dar kartą po metų ir daugiau niekada.

Vedė ir nebegrižo į namus sūnus siuvėjas. Ištekėjo ir išėjo iš namų dukra, kurį laiką su vyru ir vaiku gyvenusi Plytinės vienkiemyje. Mirė vėžiu pusmetį pataluose prasiblaškiusi tikrojo kaltininko motina, skerdiena išpirkusi savo sūnui gyvenimą. Jis pats vedė, susilaukė vaikų, niekas nebežiūrėjo į jį šnairomis – žmonėms jau pasimiršo ši istorija, ją nustelbė kitos, kitokios, nepanašios.

Ir tada ji pati viena išsiruošė į didįjį miestą, kelintoj iš ligoninių susirado savo vaiką, jau pražilusį, nebekalbantį ir nebevaikščiojantį, sutvarkė visus reikalingus dokumentus ir pasiėmė jį namo.

Kažin ar jis bepažino savo tikrą motiną, tik kai ji per tuos begalinius koridorius atėjo prie jo lovos, Bolius sujudėjo visu kūnu ir it dvesiantis arklys kelis kartus bejėgiškai bandė pakelti galvą. Bolius neatpažino žmonių, nei brolio, nei sesers, nei kaimynų. Žmogaus siela seniai buvo palikusi jo kūną, sąmonė geso, pamiršdama pasaulio ryšius ir tvarką, daiktų vardus ir paprastus veiksmažodžius. Pavadintas valgyti, jis sėsdavo prie stalo, valgydavo godžiai, daug, skubėdamas, o pasisotinęs paknopstomis²¹ grįždavo į lovą. Tačiau, pabuvęs namie kokį pusmetį, Bolius atsigavo, ėmė vaikščioti. Jis išeidavo iš namų, nuklysdavo keliolika kilometrų, kartais net į miestelį, ir grįždavo atgal. Kokia galia padėdavo rasti į namus kelią, kai jis nebežinojo nei savo vardo, nei pavardės, nebemokėjo net tokio paprasto, kūdikiui nesunkaus žodžio „mama“? Eidavo visuomet basas it piligrimas, su kraupia klaikuma veide, tarytum jo akys būtų regėjusios visą siaubą, kurį teks iškentėti žmonijai, patyliukais slystančiai į nebūties prarają. Nepakeliama kančia buvo žiūrėti į jo veidą. Sutikti žmonės skubinosi greičiau prasilenkti, o išgąsdinti vaikai lėkdavo per laukus.

Tačiau Plytinės šeimininkei tai nedarė jokie išpūdzio. Negalima buvo tvirtinti, kad ji prašvito. Bet ji spėčiau apeidavo gyvulius, ir kažkoks baltumas ėmė atsispindėti jos veide. Ne, tai nebuvo dvasios šviesa. Ji tiesiog pražilo, o gal dažniau ėmė rodytis žmonėse be skaros. Kai Elžbieta kartą užėjo į plytinę, šeimininkė maudė Bolių. Senu papratimu Bolius sėdėjo medinėje geldoje išmulinta galva, ir pro putas pilkavo trumpai nukirpti, nelygiai pražilę jo plaukai. Ir net sėdėdamas muiliname vandenyje, jis žiūrėjo į tolį padėrusiu iš siaubo žvilgsniu.

O Plytinės šeimininkė buvo rami, kiek galėjai spėti iš jos bejausmio veido, rami ir patenkinta. Jai atrodė, kad visa susitvarkė, gyvenimas pagaliau įėjo į vėžes. Juk vis tiek tai buvo jos vaikas, jos kūnas ir kraujas, toks tikras ir apčiuopiamas, kad ji pagaliau galėjo būti rami. Visas jos prabėgęs gyvenimas buvo pernelyg panašus į sapną, ji sukando dantis, užsisklendė savyje, nesiryždama, joku būdu nesutikdama priimti jį kaip realybę. Nebeturėdama jėgų nueiti į pieninę, ji girdė karvę jos pačios pienu ir, žiūrėdama į baltą kibirą, kurio link gyvulys tiesė snukį, galvojo, kad visa tai, ką ji matė per savo gyvenimą, yra tik baltas ratas, neįspėjamas burtas, kurio jai nebus leista perprasti.

Erdviuose, nuo tuštumos skambančiuose Karnočių namuose vyko šermėnų ruoša. Kraustymas neužtruko, kaimišku papratimu troboje buvo tik būtiniausi daiktai: ilgi suolai pasieniais, stalias, kelios kėdės, lova atsigulti, komoda ir šaltajame trobos gale drabužių spinta. Čelkienė su Pagiriene lygino staltieses, Agota su Barbora tvarkė skerdieną – nuo amžių kaime ištekėjusios moterys buvo šaukiamos vyrų pavardėmis, netekėjusios merginos iki gyvenimo galo vadinamos vardais.

Žmonės ėmė rinktis pavakare. Užstalėje po suolu pasidėjo ramentus našlys Balčiūnas, išsiruošęs iš namų dar popiečiu. Kilo visas kaimas. Pasiėmusios į fermą švaresnius drabužius, tiesiai po darbo atėjo melžėjos, kartu su jomis – neseniai grįžęs iš kalėjimo, už brakonieriavimą atsėdėjęs Palubinskas su šeimyna, nuomario metama Gendrutė, per porą metų prasigėrusi laiškinkė su dukteria, Gasiūnai, rudenį našle likusi Marašinskienė, Motūzienė, Galvelienė, sentikių moterys iš Kurmiškio – Zacharienė, Karpuškienė, vaikystėje rachito išsuktomis kojomis kantrioji Fenė.

Abiejų kaimų pagela pamynė šimtmetį puoselėtas ribas, kurių nedrįsdavo peržengti net vaikai, eidami uogauti ar grybauti. O augesnieji peržengę stabčiodavo kas žingsnis, baikščiai klausydamiesi kiekvieno šnaresio, lyg pakerėti žiūrėdavo į užsimerkusiais langais Pelagėjos pirkia, raudono molio plūktinį tvartą ir atatupsti, kiek kojos neša, skuosdavo Trako pakraščiu atgal į savo laukus. Nė viena Kurmiškio mergina neištekėjo už lietuvio, nors visi kurmiškėnai kalbėjo lietuviškai, o vaikai mokėsi lietuvių mokyklose. Ir Zacharas, vadelėmis motinos atgrėstas²² nuo Lungių Alytės, parsivežė gražuolę Latvijos rusę, iš neviltes mušė ją, smaugė ir vaikė basą su vaikais per sniegą apie gryčią. Besiar-

tinanti nebūtis pamynė stipresnius už likimą papročius: niekada nebuve vieni kitų vestuvėse, papiliškiai ėjo į laidotuves pas kurmiškėnus. Moterys tamsiom skarelėm sėsdavo sentikių namuose į vieną kampą, ramiai ir santūriai klausydamos, kaip progiesmiu, kartkartėmis garsiai sušukdamas kokį nesuprantamą skiemenį, meldžiasi atsivežtinis popas²³, be baimės, nebesistebėdamos žiūrėdavo, kaip suka po ikona velionio karstą pagal besileidžiančią saulę. Tai dabar ir Kurmiškio moterys sėdosi į vieną šalį už stalo, apklotu baltomis drobinėmis staltiesėmis, ant kurio buvo išdėlioti lietuviški giesmynai.

Pritemus ėmė važiuoti gyvenvietiška, ratuoti, lengvosiomis ir motociklais, brangesniais, dailiau pasiūtais rūbais, išsistatę gyvenvietėje mūrines dviaukštes pilis, gyvenantys, valgantys ir dirbantys tų pilių rūsiuose. Ėjo jie per Karnočių slenkstį kupini pasitikėjimo ir puikybės, lyg vaikai, baigę mieste aukštuosius mokslus, sėdosi užstalėje, dairydami, ar visi juos mato. Sėdosi vyrai, aukštaūgiai, plačiaveidžiai, ilganosiai, ir moterys, kresnos, nežemos, tvirtai sudėtos, – balsas prie balso, derindami šermenų giedojimui.

Tarp sopulingų giesmių pašnabždomis iš lūpų į lūpas ėjo seserų gyvenimo nuotrupos, trijų seserų ir dviejų brolių likimas, pačioj jaunystėj mirus jų tėvams. Septyniolikmetės Emilijos liga, kaulų džiova, vienuolyno ligoninė, kur per ilgus gydymo metus ji išmoko skaityti ir gerokai prasilavino, statūs, nesilankstantys nuo purvo Karusės sijonai, kurių nenusivilkdama ji nugriūdavo į lovą keturiom valandom per parą, anekdotu virtusi Karusės ir Benadoko, juodžiau už juodžiausią jautį dirbusių kaimo didžiažemių, meilė. Jau nebeprisiminė, kas rado vakare pas Karusę atėjusį Benadoką: vienas vienam, kitas kitam stalo gale – sėdi abu ir miega. Prisiminė Sibirą, vežimą, tuščiuose namuose likusią visiškai vieną nepakylančią iš patalo Emiliją, kaip visas kaimas pakiemiui po tris dienas nešdavo jai miežinių kruopų klijus. Retkarčiais prisidurdama pusę bulvės, pačiulpdama alijošiaus lapą, tiek Emilija tegalėjo valgyti dėl sunkios, prie tuberkuliozės prisimetusios žarnyno ligos, kuri kaimui taip ir liko paslaptis. Jos gyvenimas buvo paminklas šių žmonių sąžinei, suteikusiai jiems jėgų skurdo ir netikrumo laikais atitraukti nuo savo vaikų burnos kąsnį ir atiduoti tam, kas jo reikalingesnis. Šalia jos visada, ir šią akimirką, smilkstant ir spragsint žvakėms, jie jausdavosi dori ir stiprūs, net ir tie, kurie mėgino apsigyventi jos namuose, ketindami išgabenti ją į invalidų prieglaudą, įrodinėdami, kad namai nacionalizuoti²⁴. Tačiau namai nebuvo nacionalizuoti. Į slapta per patikimą žmogų išsiųstą laišką Emilija gavo oficialų atsakymą: namai priklauso jai.

Taip ir neišmokusi Sibire svetimos kalbos, per stebuklą parsirado į Lietuvą Karusė, šeimininkavusi broliui, kuris paskutinę dieną prieš grįžtant namo, pasiėmęs iš taupomosios kasos Sibire uždirbtus pinigus, buvo papjautas.

Nuo atsiminimų, nuo žodžių gręžėsi vieni į kitus, apžiūrinėjo drabužius, vertindami medžiagą ir pasiuvimą, sublogimą ar pasitaisymą, vis žvelgdami į tą pusę, kur labiau už mirtį išbalusi, melsvomis lūpomis sėdėjo prie motinos

Selenytė Milda.

- Žmonės kalba, nepasitaisys.
 - Sako, dirbt nebegali. Galva nebeveda.
 - Ir atrodo. Į save nepanaši.
 - Labai jau kėlėsi Seleniai. Ir viena mergaitė į mokslus, ir kita. Prastai slėpdama pasitenkinimą, Leokadija Matiukė lenkiasi prie Selenienės:
 - Ar teisybė, kad Mildutė dirbt nebegali?
 - Pasitaisys ir galės.
- Selenis perverčia giesmyno lapą, ir piktas moterų šnekas nustelbia liūdnas grynas jo balsas.

¹ Patrakė – vieta pagal traką, skynimą; palaukė. ² Čia: šeiminkų. ³ Čia: tekina. ⁴ Čia: nirštančia. ⁵ Pabėgčiom – bėgte. ⁶ Tvokstelėti – suduoti, sušerti. ⁷ Čia: sunkiai dirbti. ⁸ Tėkėlas – sukamas ritinio formos galastuvas įrankiams aštrinti. ⁹ Gerai (rus.). ¹⁰ Marinti – būti, budėti prie mirštančio, teikti jam paskutinius patarnavimus. ¹¹ Čia: galvoji. ¹² Įkapės – drabužiai, kuriais taiso (su kuriais laidoja) numirėlį. ¹³ Čia: susiraukšlėjusiomis, surambėjusiomis. ¹⁴ Šermentys – laidotuvių dalis – budėjimas prie pašarvoto mirusiojo su maldomis, giesmėmis ir vaišiniu po pagiedojimo. ¹⁵ Gužnas – kulkšis. ¹⁶ Čia: seniai. ¹⁷ Čia: užkerėti negeromis akimis, blogu žvilgsniu. ¹⁸ Čia: ant grindinio. ¹⁹ Žlūgtas – vienu metu skalbiami skalbiniai. ²⁰ Čia: svečiuotis. ²¹ Paknópstomis – labai greitai, klumpant. ²² Čia: atgrasytas. ²³ Pòpas – stačiatikių, sentikių kunigas, šventikas. ²⁴ Čia: nusavinti, atimti.

1. Kokia vyraujanti kūrinio tematika? Su kuo siejamas mirties motyvas?
2. Aptarkite meninę raišką: kaip kuriamos ribinės aplinkybės? Kodėl svarbūs laidojimo ritualai? Kaip atskleidžiamos vidinės veikėjų moterų būsenos? Koks moterų vaidmuo?
3. Kaip vaizduojama kaimo buitį, gamta? Aptarkite istorinio konteksto ženklus. Kaip jie lemia kaimo gyvenimą?
4. Koks moteriškumas vyrauja V. Juknaitės romane „Šermentys“? Apibūdinkite jo sampratą.
5. Apibūdinkite buities realizmo ir detalės simbolinės dermės reikšmę.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Gedimino Kajėno pokalbis su rašytoja Vanda Juknaite „Vanda Juknaitė: Iš kur atsiranda žodžiai – nežinau...“, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-09-12-vanda-juknai-te-is-kur-atsiranda-zodziai-nezinau/87841>

BITĖ VILIMAITĖ

(g. 1943)

B. Vilimaitės kūrinuose pagaunamas pats likimas, ne koks atskiras įvykis, būseną. Žvelgiant likimiškai, pamatoma žmogaus gyvenimo esmė.

Jūratė Sprindytė

B. Vilimaitės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Peilis ir pirštinė

Giminės ją prikalbino keltis arčiau prie jų, ir senoji pervaziavo visą Lietuvą, apsikabinusi savo pelargonijas. Turėjo kiek ir pinigų. Dar mokėjo pinti krežius. Dabar didelio miesto pašonėje ji turėjo ir svarbią misiją – kai kas jos vardu ketino statyti namą, paskui gal ir sauną. Senajai naujoj vietoj nepatiko. Pirmomis dienomis kažkur pragaišo kalakutas. Ir ne visi daigai prigijo. Dažnai senoji sėdėdavo prie lango, žiūrėdama ton pusėn, kur liko jos sena troba. Ten kraštas buvo rūstokas – pliki laukai, kūdros, čia – ežeras. Ne taip lengva priprasti prie didelio vandens. Akys čia pavargdavo nuo gamtos grožybių. Čia lyg ir nebuvo reikalo dirbti.

Senoji kiek atkuto, kai vienas žmogus jai padovanojo peilį, specialiai išrinęs mieste, puikų, smagų įnagį. Pačiupinėjo jį ir staiga užsidegė noru dirbti – eiti ir prisipjauti krežiams vytelių. Greit ji pagarsėjo tais krežiais apylinkėje. Nereikėjo nė vežti jų turgun, patys žmonės ateidavo ir išpirkdavo. Pamaži senoji užsisodino daržą, paukščių kieme irgi netrūko, o prie malkinės buvo pririštas pažiūrėti nedidelis, bet lyg paklaikęs iš piktumo šuo. Dabar galima gyventi. Dabar niekas nedings.

Senoji buvo ne iš tų, kurie krauna pinigus vaikams. Net vaikaičių nepageidavo, kad atvežtų, jie lyg ir apvylė ją – nuraškė neprinokusius žirnius ir išrovė jaunas morkas. Ir marčiai senoji gana sutrumpino atostogas. Gal tyčia, o gal ir ne ji paduodavo valgi tik nubraukusi į prijuostę iš jovalo ištrauktas rankas. Kas gi šitai pakęs?

Praėjo keleri metai. Mažas atsitiktinumas nulėmė senosios gyvenimą. Dabar – kad ir nežmoniškai žiauru – senajai beliko gyventi kelios valandos. Vištos, krebždėjusios po krosnimi, sutūpė aukščiau. Kelios varnos nusileido į artimiausią medį lyg juodos gedulo vėliavos. Šuva vos dvėsuoja. Oras pavasariop, šlapdriba, žvarbu. Tačiau sniegas keliuose jau nuleistas, pamiškė juoduoja lyg burna, ežeras nubertas žalsva rupia druska, ledas jau nelaiiko žmogaus. Bet

nemanykite, kad senoji užlips ant ledo.

Jos diena praėjo miestelyje, tvarkant šiokius tokius reikalus. Grįždama per mišką, ji nusipjovė kelias naudingas šakeles, tas peilis, nusvidintas jos rankų, vėl gražiai patarnavo jai.

Dar jokių varnų lyg juodų skurlių nebuvo tuopoje, kai senoji įžengė savo kieman. Šuva, dar pilnas gyvumo ir to beprasmo pykčio, aplojo ją, savą. Tegu. Toks šuo jai ir patiko.

Gyvai senoji pasitaisė pietus. Tačiau kai reikėjo prarikti kepalą – čia prastat duonriekis netiko, nes duona buvo sužiedėjusi, – senoji pasigedo savo gerojo peilio. Bus pametus jį, kai pjaustinėjo naudingas šakeles. Čia reikia paskubėti, ir senoji išlėkė iš trobos, tarsi skubėtų parsivesti paklydusio vaiko. Susijaudinimas ginė ją į priekį. Peilis buvo mielas draugas, tas, kuris neapvilia. Ir jis gražiausiai gulėjo ant tako, ant purvino sniego lopo, kaip lėkštėj su aptrupėjusiais kraštais. Ir tuoj nuskendo gilioj kišenėj, ten sušilo ir atitirpo, kaip ir ledinė baimė senosios širdy.

O vis dėlto aštuoniasdešimt metų senajai. Tačiau sugrįžo ji laimingai. Štai senoji vėl savo kieme. Prie durų stovi Paplauskienė ir apstulbusi žiūri į ją – tokie raudoni senosios veidai. Paplauskienė eina vidun, nors prisibijo senosios, laiko ją truputį žiniuone ir ragana. Senė niurna, kad kaimynei nevertėjo rūpintis, gera pasivaikščioti po mišką. Vis dėlto leidžiasi ištrinti nugarą žąsies taukais, atsigula ir, pasikėlus ant alkūnės, dar žiūri mažom gyvom akim pro langą, kaip maknoja Paplauskienė patižusiu keliu. Staiga senoji trenkia kumščiu į pagalvę – pirštinės liko nepadžiautos! Ji keliiasi, apkrausto vatinuko kišenes. Štai viena. O kitos nėra. Bus pametusi. Senoji ne juokais sukrunta. Apsirengia iš naujo. Likime, ką tu kreti, kokius čia juokus? Čia gali liūdnei baigtis. Dar šviesu. Senoji kiūtina per sniego putrą; pirštinė turi iš tolo raudonuoti lyg spanguolių kelmelis, o vis nėra, ir vienas kilometras, ir kitas, gilyn į mišką.

Senoji dūsauja, tos pirštinės nevalia atsisakyti, ir tikrai – tai paskutinė jos gyvenimo pirštinė. Ji raudonuoja lyg mažas sukrautas lauželis, lyg bryzas mėsos purve – skaudi, šiurkšti ir nemaloni tiesa, kad dėl tos pirštinės turėjo nugriūti į sniegą.

Ir tuoj pat senoji jau skriejo virš žemės, ir ant jos purvais apstirusio sijo no krito žvaigždžių dulkės. Aplink pasigirdo balsai, šnaresys, ir senoji taip pat ėmė balsiai kalbėti. Ji atsitrenkė į gražiai sudėtą rietuvę malkų ore ir šūktelėjo atpažinus jas – turėjo silpnybę iš kaimynų pašalio nusignybt kartais malkele.

– Niekis, – pasakė senoji, – o jeigu man buvo šalta...

Ji ir naminę buvo varius kadaise, ir net atsėdėjo kelis mėnesius už tai.

– Už tai atkentėta... kentėta...

Ji darėsi vis neramesnė. Širdies būta šaltos kaip peilio ašmenys, šiurkščios kaip paskutinė pirštinė.

– Tačiau gyventa... gyventa... gyventa...

1. Aptarkite veikėją: kokia ji, kokie santykiai su artimaisiais? Kas gyvenime jai svarbiausia?
2. „Peilis“ ir „pirštinė“ pavadinime rodo, kad jie pagrindiniai motyvai. Kaip jie įprasmina senolės santykį su pasauliu? Kodėl šie daiktai suabsoliutinami?
3. Paaiškinkite novelės pabaigą, jos sakinį: „Širdies būta šaltos kaip peilio ašmenys, šiurkščios kaip paskutinė pirštinė“. Ko vertas senolės gyvenimas? Ar autorė idealizuoja pagrindinę veikėją? Jei ne, kodėl?
4. Panagrinėkite menines priemones. Aptarkite pasakojimo ypatybes, sintaksę.

Šaltoji ugnis

Staiga pašalo tą spalio naktį, ir žvaigždės buvo tokios aiškios, lyg iš nuostabos išplėtos vaiko akys, kai jis žiūrėjo į žmones, būrelį žmonių, užspendusį į kampą jį, mažą berniuką, sutrukdydami jam sėsti į traukinį, kuris čia, bažnytkaimio stotelėje, stabteli tik dvi minutes... Vaiko buvo apskaičiuota tiksliai, jis kantriai išlaukė traukinio, užsiglaudęs šešėlyje prie tualetų, bet kažkas vis dėlto pastebėjo jo figūrėlę ir pakėlė triukšmą.

Jis stovi mažame stoties budėtojo kambarėlyje, pasiruošęs atsakyti į visus klausimus, kad tik jį greičiau paleistų. Vaikas turi viltį vis tiek išvažiuoti...

- Iš kur tu?
- Nežinau.
- Kas tavo motina?
- Neturiu motinos.
- Bet iš kur atsiradai?
- Aš stovėjau ten, kai mane pamatė.
- Kur tavo namai?
- Aš neturiu namų.
- Bet kur tu ruošiesi važiuoti?

Berniukas tyli. Įeina milicininkas nepatenkintu piktu veidu ir kažką sako budėtojui. Tas su palengvėjimu atsipučia. Berniukas supranta, kad dabar jie jau žino, kad jis pabėgęs iš internato, ir nutaria daugiau su jais nesikalbėti.

Budėtojas prieina prie žemėlapių ir storu pirštu ieško miestelio, kur yra internatas. Nustebęs krato galvą ir sako milicininkui:

- Bet kaip jis čia atsidūrė? Juk tiltas nuneštas. Kaip jis persikėlė?

Milicininkas, pasibodėjęs tomis istorijomis su mažamečiais, nieko neaiškina, tik varsto berniuką piktu žvilgsniu.

– Neturiu mašinos, – sako geležinkelininkui. – Išsiunčiau į Labanavą – ten žmogžudystė!..

André Kertesz. „Champs-Élysées“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 322

Budėtojas pagyvėja.

- O kas nutiko?
- Žinai Peldį?.. Nebėra jo. Sūnus papjovė kaip meitėlį.

Stoja tylą. Berniukas galvoja, kad savo tėvą irgi galėtų lengvai papjauti, jeigu tik kada nors susitiktų gyvenimo kelyje.

– Tai va, kur dėti šitą? – milicininkas svarsto. – Ar negalėtum palaikyti iki ryto savo kambarėlyje?.. Permiegos ant suolo, o rytoj iš ankstauro ryto ir pasiimsiu jį.

– Tegul būna, – sutinka budėtojas.

Jis pažiūri į berniuką, kaip į valdžios patikėtą bagažą. Jam net malonu padaryti tą paslaugą, atspindinčią žmogaus vergystę prieš pareigūną, ir išlydi milicininką, familiariai pliaukšdamas visokius niekus.

Kai jis sugrįžta, kambarėlyje berniuko nebėra. Toje vietoje, kur jo stovėta, žliugso purvina balutė. Kad tiltas nuneštas, vaikas, matyt, brido susiradęs brastą... Tokios tokelės...

Budėtojas pereina peroną, atidžiai žvalgydamasis į visas puses. Ne, šįkart vaikas nebus kvailas. Nelauks traukinių, o mėgins keliauti kitais būdais...

* * *

Vaikas kirto nupjautą avių lauką. Ražienos pradūrė jo guminius sportbačius. Iš prikūrento kambarėlio vėl atsidūręs šaltyje, jis visiškai sustiro. Jis žvalgėsi, ieškodamas kokios nors daržinės palaukėje, bet jokio pastato nematė. Netoliese juodavo miškas. Berniukas bijojo miško, tačiau dabar nebuvo kur dingti. Ten galima rasti užuovėją. Berniuką dusino rauda, kai jis susirietęs atsigulė po egle į sausas minkštas samanas. Jis susigrūdė į burnytę kumštį, kad žvėrys ir žmonės neišgirstų jo verksmo...

Jį surado gulintį ta poza, kuria užmiega amžinu miegu visi bedaliai; taip susirietęs, kad kūnas kuo ilgiau išsaugotų šilumą. Jam ant skruostų buvo prišalusios ledinės ašaros. Padarius skrodimą skrandyje rasta tik laukinių obuoliukų. Visi stebėjosi – kuo jis buvo gyvas visas tas dienas? Jo nueita didžiulis vargingas kelias į mirtį kaip į išsigelbėjimą.

1. Paaiškinkite novelės pavadinimą, siedami su fabula. Kas ją sudaro?
2. Ką žodžiai „šaltoji ugnis“ reiškia veikėjams?
3. Kodėl reikalingas epizodas apie Peldį? Interpretuokite jį.
4. Aptarkite berniuko būseną. Kokios išorinės kūrinio detalės ją apibūdina?
5. Tekste esama paslėptos ironijos. Į ką ji nukreipta?
6. Kokiomis meninėmis priemonėmis atskleidžiamas šiurpus gyvenimo paradoksas?

Kliedesys

Motina, nenorėdama jam apnuodyti vaikystės, iš paskutiniųjų valdėsi. Šiaip gražus, siaurokas, su nuostabiomis duobutėmis, trumpoka viršutine lūpa, kaip Mažosios Lokės žvaigždynėlis, apgamėliai ant kaktos, mėlyna gyslelė smilkiny, prie akies, kaip nežinomas upelio intakas – tas veidas su visais šitais meilumą žadančiais ženklais dabar dažnai būdavo apsiniaukęs, tarsi pasmukęs žemyn, lyg nebeatlaikytų gyvybės syvų ir jau ruoštųsi senatvei.

Berniukas nebeužsilipdavo jai ant kelių, buvo per didelis, tik iš visų jėgų stengėsi, kad motina jo nė akimirką nepamirštų: pasiėmęs savo vaikišką kardą, išguldė kaip mažutis šienpjovys visą gėlyną, kurio vazonėliai užėmė didesnę dalį kambario. Jis žiauriai daužydavosi su triratuku, vis atsitrenkdamas į pianiną. Pasigirdavo skaudus, su niekuo nepalyginamas garsas, tarsi ten, toje juodoje dėžėje, pro sukaltus klavišų dantis vaitotų pianino dvasia.

Motina kartais pasižiūrėdavo ir tuoj viską užmiršdavo. Dažniausiai ji sėdėdavo tarp sofos pagalvėlių, susirietusi, nelaiminga, amžinai sušalusi, vis stengdamasi kažką prisiminti, suformuluoti tą vienintelį klausimą, kuris turėjo prasidėti žodžiais „už ką“ arba „kodėl“. O toliau – nė iš vietos. Palaidojo tragiškai žuvusį vyrą ir dabar pati tyliai merdėjo.

– Štai kvitas, – bespalviu balsu pasakė ji mažajam berniukui. – Priemenėj stovi rogutės. Tu važiuosi parvežti skalbinių.

– Kaip gerai, mama, – apsidžiaugė sūnus. – Pagaliau mes pasikeisime paklodes. Aš juk dabar kasnakt prisišlapinu į lovą! – pranešė jis iškilmingai.

– Taip, taip, – pritarė ir motina, abejingai nusisukdama.

Nusivylęs, su ašaromis akyse, garsiai trepsėdamas, tarsi valytųsi sniegą, berniukas susiruošė. Ant pusnuogio kūnelio užsimetė paltelį, kurį jam persiuvo iš garsiosios motinos striukės su išsiuvinėtu drakonu kažkokia teta, atvažiavusi į tėvo laidotuves. Tokio apleisto vaiko ji nebuvo mačiusi... Įdomu, ką ji pasakytų dabar? Teta jam tada įdavė ir pinigų. Motina nežino, kad tai jis, penkiametis, protingai juos leisdamas, štai jau dvi savaites maitina šeimą...

Lauke buvo pavasaris, žvarbus, mėlynas, tarsi pjuvenomis apvoliotas ledo gabalas, kuris buvo ilgai saugomas tamsioje vietoje ir dabar niekaip negali ištirpti. Dar ir pasnigę buvo. Berniukas stovėjo su rogutėmis, atlošęs galvą, žiūrėjo į mėlyną dangų, giliai kvėpavo ir džiaugėsi, ištrūkęs į laisvę. Maža, sugrubusi rankutė tempė rogutes, ir kojytės pačios, traukiamos nenugalimos vaikystės traukos, pasuko į kalvas. Taip, sunku tempti į kalną rogutes. Bet kaip puiku lėkti žemyn, kai vėjas švilpia ausyse, atrodo, tarsi tai – kosminis vėjas, kuris tau atneša likimą.

Berniuko Likimas stovėjo kalvos apačioje: apdriskęs valkata, žiurkišku aštriu veidu, tarsi atlenktas peilis, balta plėvele apneštom lūpom, ilgu liesu kaklu, ant kurio maskatavo juodas skuduras.

– Toks vyras, toks vyras... – ištarė berniuko Likimas tik tuos kelis žodžius. Ir berniukas patikliai padavė jam ranką, iš karto sutikdamas eiti ten, kur tas žmogus kviečia. Ten tarsi kažkas žaižaruoja... Gal laužo nuodėguliai? Ten kažkas kvepia... Ten laksto maži padarėliai. Tikriausiai tai bus beždžionėlės, kurias tas žmogus galėjo atsivežti iš užjūrio.

– Tu pamatysi... – žmogus nedaug kalbėjo, tik glostė berniuko ilgus plaukus, užgriebdamas sprandelį, ir jo akyse buvo baisus nuolankumas ir malonumų pažadas.

– Žinoma, aš eisiu su jumis, jeigu ten taip įdomu, kaip jūs sakote, – tarė berniukas. – Bet... man reikia mamai parvežti skalbinius.

– Skalbinius? Mamai? – pasitikslino žmogus, ir pasišlykštėjimo grimasa iškreipė jo lūpas. – Tuos visus moteriškus skarmalus? Gerai, kad tu čia jų neturi. Aš juos išmėtyčiau ant sniego ir sutrypčiau. Kas kita – tu... Duok man savo pirštines, – baisiai susijaudinęs, kalbėjo žmogus. – Aš norėčiau įsidėti jas į užantį.

– Bet aš neturiu pirštinių.

– Vis tiek ką nors duok man dabar, šią akimirką...

Vaikas nieko neturėjo, tada žmogus, greit apžvelgęs jį, pastebėjo ant siūlo kabančią sagą, išrovė ją ir įsikišo į burną.

– Atleisk, – pasakė. – Aš savo namuose tau duosiu kitą... auksinę...

– Auksinę? – berniukas jau galutinai apsisprendė neiti skalbinių, o sekti paskui tą žmogų.

Ir staiga takeliu nuo miestelio pusės pasirodė skubanti figūrėlė. Ji buvo labai maža ir smulki, bet vis tiek tai nebuvo mergaitė – tai buvo berniuko motina. Uždususi, su prilipusiais plaukais ant šlapios kaktos, ji puolė tarp berniuko ir valkatos, stvėrė jį už rankos ir patraukė į save.

– Tai štai kur tu, bjaurybe! – tyliai ištarė ji ir ėmė mušti berniuką. Jis gynėsi. – Štai kur tu, valkata... Man nereikia tokio sūnaus, kuris išeina ir negrįžta, – ji dar pastūmė berniuką iš visų jėgų į sniegą, o pati nuėjo.

Verkdamas berniukas nusekė iš paskos. Jis buvo toks nelaimingas! Motina sudaužė jam visas viltis, užsimezgusią draugystę su nepažįstamu žmogumi, dabar jis niekada nebeturės auksinės sagos.

1. Kuo pasižymi vaiko vaizdavimas, jo jausena B. Vilimaitės kūryboje? Aptarę buitines vaizdus, socialinį kontekstą, šį kūrinių palyginkite su jos novele „Šaltoji ugnis“. Kokia bendra tematika juos sieja?
2. Kaip pristatoma šeima? Ko ji stokoja? Kaip vaizduojama motina? Kokius pokyčius jos vaizdinys yra patyręs šios autorės kūryboje?
3. Paaiškinkite berniuko sutikto valkatos įvardijimą „Likimas“. Kaip ir kodėl kuriama priešprieša tarp valkatos įvardijimo ir jo išvaizdos apibūdinimo?
4. Pakomentuokite novelės pabaigą, jos akcentą – paskutinį sakinį. Kokia jo potekstė ar ironiška nuostata?
5. Pagrįskite teiginį, kad autorės prozai svarbiausios etinės, bendrosios vertybės.

Duona ir cigaretės

Maža, sena moteriškė šonu įslinkusi į tabako krautuvėlę, atsargiai padėjo ant prekystalio du litus ir paprašė pakelio pigiausių cigarečių. Gavusi prekę, tartum nustebusi, priekabiai apžiūrėjo šiurkštaus popieriaus dėžutę, kuri taip masinamai kvepėjo, ir paklausė:

- Ar jos neperdžiūvusios, tos mano cigaretės?
- Ne, ne. Tik šiandien atvežem iš bazės, – abejingai atsakė pardavėja.

Sena moteris ėmė skaičiuoti grąžą. Skaičiavo, stovėdama prie durų, atskuskusi pardavėjai nugarą, trukdydama kitiems pirkėjams, kurie ateidavo ir išeidavo, vis ją kliudydami. Pardavėja truputį pašaipiai paklausė:

- Gal kas ne taip? Sakykite, aš perskaičiuosiu mašinėle.

Tada senoji moteris atsisuko, ir pro pilkus raukšlių griovelius žybtelėjo netikėtai skvarbios, kibios akys, kaip žalias, paralyžiuojantis neatpažinto skraidančio objekto spindulys.

– Čia nereikia jokios mašinėlės. Viskas ir taip aišku. Turiu du litus, štai, iš jų nupirkau savo seniui cigarečių – jam reikia būtiniausiai – jis trečios grupės neįgalusis... Iš likusių turiu nupirkti maišelį miltų – man juk reikia maitinti du vaikaičius – duktė, jų motina, kažkur pabėgusi, linksmi gyvena... Taigi, cigaretės ir miltai. O duonai ir nebelieka. Taip, – tvirtai apsisprendė senoji moteris. – Duonos nepirksiu. – Ir vėl perskrodė pardavėją tuo baisiuoju žaliu žvilgsniu. – Tai taip mes gyvenam.

– Tikrai? – nustebę pardavėja. – Aš jums galiu duoti duonai keletą centų... – Ji pasilenkė prie valdiškų pinigų dėžės, ieškodama smulkesnių monetų, tačiau per ilgai rausėsi ir, kai pagaliau atsitiesė ir pakėlė galvą, senosios moters krautuvėlėje nebebuvo.

* * *

Senoji moteris klypavo į kalną namo. Pakelis stipriųjų cigarečių buvo rūpestingai įtaisytas sijono kišenėje. O miltus rudo popieriaus maišelyje su užrašu „žemiausia rūšis“ ji buvo užsimetusi ant nugaros. Rezginėje buvo ir papentėlis duonos, kurios trupinį, užėjus silpnumui, atsignybo ir įsidėjo į burną lyg validolio tabletę.

Vaikaičiai, kažkur pražuvusios dukters vaikai, laukė jos pareinant prie virtuvės lango, buvo matyti jų baltos kaktytės, prispaustos prie stiklo, kaip keturkampiai balti vokeliai. Senoji moteris įžengė vidun kaip tik tą akimirką, kai jos vyras, vaikų senelis, už kažkokį prasikaltimą barė vaikus ir net grasino šerti savo kriukiu. Vaikai pešėsi ir tarp savęs, versdami vienas kitam kaltę. Riksmi, verksmai, smūgiai aidėjo mažame kambarėlyje.

– Ak tu, seni, seni, – priekaištingai pasakė senoji moteris, atimdama iš ne-

įgaliojo kriukį, nušluosčiusi vaikų ašaras. – Jeigu tu dar paliesi vaikus, atiduosiu tave į prieglaudą, ir galėsi ten supūti.

– Ir mes tavęs nelankysime, – cyptelėjo vienas vaikas, iškišęs galvą iš už senelės nugaros.

– Ar atnešei? – drebėdamas iš nekantrumo, paklausė vyras. Ir toliau verksmingu balsu skundėsi: – Tie benkartai mane baigia gyvą suėsti su visais plaukais, erzino visą rytą „cigarečių nebus – bus duonos“. – Jis čiupo cigaretę, prisidegė ir, paskendęs dūmų tumuluose, pukšėjo kaip Stefensono garvežys.

– Duonytės, duonytės! – šaukė vaikai, kraustydami krepšį.

Senolė ėmė kepti blynus. Vaikai, nuprausti, sušukuoti, sėdėjo prie stalo, ramiai laukdami valgio. Tačiau taip tik atrodė – po stalu jie spardėsi, ir senelis, gulintis žemai ant čiužinio, viską matė ir vėl ketino griebtis savo kriukio.

– Kai judu taip darote, – švokštė jis iš savo kampo, – ant jūsų kojų tupi po juodą, baisų velnią. Velnias su kanopomis, su uodega, iškištu raudonu liežuviu.

Vaikai nustėro ir kelias minutes sėdėjo ramūs. O paskui vyresnysis vaikas, šešiametis, maištininkas jau nuo lopšio, šitaip atsikirto seneliui:

– Tu, seneli, nesispardai, bet tau prie kojų nematyti angelų.

Senoji moteris pro taukų čirškimą tyliai juokėsi ir tam protingam vaikaičiui įmetė į lėkštę pirmąjį blyną.

Pavalgę vaikai išbėgo į kiemą. Senolė aptvarkė kambarį ir, apimta keisto nerimo, nutarė dar kartą nueiti į socialinės rūpybos skyrių. Ten ją jau gerai pažinojo. Nuolat barama tarnautojos, kad vaikai taip greit sunešioja batelius, ir vis mokoma mažiau naudoti riebalų, ji vis tiek šio to gaudavo ir parsinešdavo namo... Išeidama senoji moteris apžvelgė kambarį, tartum ant kiekvieno daikto užklijuodama naują kainą: viryklė, vaikų vatinė antklodė, gauta iš labdaros, druskinė su besibaigiančia gyvenimo druska, jos seniokas, su kuriuo pragyventa tiek daug gražių dienų...

* * *

Išalkę, peršlapę, išsidaužę po visas pašales, berniukai grįžo namo, puolė prie keptuvės, nukėlė ketinį dangtį ir, deja, nieko nerado – blynus, didžiulius kaip drambliaus ausys, buvo suvalgę rytą. Jie ėmė žvalgytis, kažkas namie buvo pasikeitę. Nuo senelio guolio sklido šaltis. Pirmiausia vaikai numetė į šalį kriukį, tą baisų bausmių įnagį, kuris dabar jų rankose atrodė visai nepavojingas – paprasta, kreiva lazda – o paskui pradėjo judinti senelį, bet jis buvo jau sustingęs. Siaubas apėmė vaikus. Jie ėmė raudoti, įsispraudę į kampą. O paskui ašaros baigėsi, broliai vėl prisiartino prie senelio iš arčiau pasižiūrėti, kaip atrodė mirtis.

– Žiūrėk, cigaretės. O! Jeigu mes užtrauksim dūmą, nebenorėsime valgyti.

– Bet jos juk senelio.

– Senelis jau prisirūkė. Dabar mūsų eilė, – pareiškė vyresnysis berniukas.

Jie abu prisidėgė cigaretes ir labai rimti susėdo ant senelio lovos, tačiau saugojosi, kad neprisiliestų jo.

– Tu užsitrauk, užsitrauk, – mokė vyresnysis mažąjį.

Abu valandėlę papsėjo. Paskui abu staiga nuknebo, kaip kišeninio peilio geležtės. Ir taip liko gulėti prie savo mirusio senelio, o ugnis, kilusi iš mažos kibirkštėlės, spragsėjo ir šoko liepsnomis per patalą, tartum į visas puses sprunkančių oranžinių pelių pulkai. Mažasis vaikas dar iš visų jėgų stengėsi prabusti, pūtė akis, tas amžinai ašarų sklaidinas taureles. Kažkurią akimirką jam pasirodė, kad į duris beldžia iš savo tolimų kelionių sugrįžusi motina. Jis pasisuko į duris sutikti jos. Štai ji tuoj įeis veržliu žingsniu, jauna ir žydinti. Įėjo. Ji nebejauna ir nežydinti, išblyškusi, suvargusi, negailestingai sužalotu veidu moteris. Ir vaikas, graudžiai šypsodamasis, ištiesė į ją rankutes, kurių delniukai nuo mūšių gatvėje buvo šiurkštūs, kaip duonos plutelės. Motina su nežmoniška jėga stvėrė į glėbį savo vaikus, abu iš karto priglaudė prie krūtinės, ir visi, pavirtę ugnies stulpu, šovė į dangų.

1. Aptarkite sandarą, menines priemones. Kaip vaizduojama buitis? Kokiomis detalėmis išryškintas vaikų gyvenimas? Kas ypač išskiriama?
2. Kaip pagrindiniai kūrinio motyvai – duona ir cigaretės – susiję su žiauriu vaikų likimu? Kodėl?
3. Kokia pagrindinė šio kūrinio mintis? Kokius klausimus ji iškelia?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Albertas Zalatorius, „Bitė Vilimaitė: užgniaužusi gėlą“, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 190–200 (el. prieiga: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Albertas_Zalatorius_Bit%C4%97_Vilimait%C4%97.LHS000A.pdf)

SAULIUS TOMAS KONDROTAS

(g. 1953)

Nepaprastai smulkmeniškai daiktų išvardinimas, dėmesingumas detalei [...] nejučiomis pereina iš tikrovės plotmės, tampa siurrealistinis, fantastinis. [...] To platesnio pasaulio prasmė logiškai neapčiuopiama, tačiau ji nujaučiama asociacijų, simbolių ir analogijų būdu.

Audronė Barūnaitė Willeke

S. T. Kondroto biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Žalčio žvilgsnis (ištrauka)

Atsimeni, seneliuk, pasakojau tau, kaip likau gyvent vienas? Ir taip, ir ne visai. Mane pasiėmė globoti viena šeima iš to paties kaimo. Kas jie tokie... Svarbiausias dalykas jiems buvo pareiga. Jie ir mane pasiėmė, jausdami pareigą rūpintis pasaulio tvarka. Jiems atrodė, kad jų pareiga būtų neatlikta, jeigu gyventų našlaitis, kuriuo jie nepasirūpino, nors galėjo pasirūpinti.

– Geri žmonės, Meiži.

Taigi, tėvuk. Bet jų gerumas savotiškas. Labai savotiškas. Jų pareigoj nė trupučio nebuvo geros valios. Nė trupučio meilės. Priešingai, jie niekados negalėjo laikyti pareiga to, kas būtų daroma su džiaugsmu. Pareiga jiems – daryti tai, kas nėra malonu, bet *reikia*. Žmogui malonu socialiai pavalyti, vadinasi, jis turi valgyti tik tiek, kad nenumirtų. Taip jiems atrodė. Ak tėvuk, kaip papasakoti, kad tu suprastum?

– Aš nutuokiu, Meiži. Esu matęs ir tokių žmonių.

Juo geriau, seneliuk. Juo lengviau man. Aš galiu įsivaizduoti, tėvuk, kad pareiga geras dalykas, bet tik tada, kai ji yra dėl ko nors, o ne pareiga dėl pareigos. Aš buvau mažas berniukas, ir ta aplinka, į kurią pakliuvau, mane slėgė. Dievaži, senuk, tik likęs vienas pasaulyje, be jokių artimųjų, pajutau, kokioje laimingoje vienatvėje gyvenau, kol buvo gyvi tėvas su motina. Pirma man užteko nenusikalsti, nepadaryti nieko blogo, kad galėčiau sau ramiai gyventi. Dabar, naujoje šeimoje, to neužteko. Nuo ryto ligi vakaro mane persekiojo visokie prisakymai, ką privalau daryti, kaip elgtis, buvau mokomas stropumo ir pareigingumo. Anksčiau galėdavau snūstelti kur saulėkaitoje, o dabar nė pagalvoti apie tai nebuvo galima, nes „diena yra skirta darbui, o naktis poilsiui“. Jie nepervargindavo manęs, tėvuk. Jie atlaidžiai, sulig mano amžium, žiūrėjo į tai, ką nuveikdavau. Jiems rūpėjo pats dirbimas: diena skirta darbui, tėvuk.

Jų buvo trejetas. Tėvas, motina ir duktė. Aš atsiradau jų šeimoj ketvirtas.

Pavydėtinas buvo tėvių sutarimas. Girdėjau kalbant, kad jie visada buvo

tokie, o ne laikui bėgant supanašėjo. Dar būdami sužadėtiniai, jie kuo puikiausiai sutarė dėl pagrindinių dalykų: dėl būtinybės atlikti *pareigą*, laikytis tradicijų ir papročių, dėl dievo baimės ir kitų pagirtinų daiktų. Pasakysiu tau, tėvuk, kas mane nustebino iš pat pradžių, vos tik atsidūriau naujuose namuose: nuo mano įtėvių niekadose nėjo joks kvapas. Rodos, jie niekada neprakaituoja, niekada nevalgo nieko, kas paskui galėtų smirdėti ar kvėpėti. Jie buvo tarsi guminiai. Už nusizengimus jie baudavo be jokio gailėsčio. Bet ne iš piktos valios ar netinkamų įgeidžių, o kad buvo įsitikinę, jog už nusikaltimus turi būti atlyginta, kaip ir už paslaugas. Kaime jų vieni privengė, kiti baiminosi, treči iš jų šaipėsi, bet tik už akių. Įtėvis buvo stiprus vyras, stamantrus, raumeningas, ir jis būtų nepakentęs atviro pasityčiojimo. Niekas jo nesuturėtų, kai jis imtųsi atlikti *pareigą* kieno nors įžeistas. Duktė man pasirodė irgi tokia, kaip įtėvis su įmote, niūroka ir protinga, bet vėliau paaiškėjo, kad klydau. Ta mergaitė buvo mano metų, bet jau puikiai mokėjo slėpti savo kėslus ir mintis. Ir prie mano lemties prisidėjo daugiausia ne įtėvis ar įmotė, bet kaip tik ji. Galimas daiktas, tėvuk, ji taip pat turėtų būti nubausta, bet aš pernelyg trumpai gyvenau su savo įtėviais, ir jų *pareiga* nespėjo įsitvirtinti mano sieloj. Aš neišmokau bausti apdairiai. Štai kokie buvo mano įtėviai.

– Kodėl buvo, Meiži? Argi jų nebėra?

Yra, senuk, gyvi ir sveiki. Bet jie jau *ne tokie*. Dievas viską supina ir iškrai-po, kai tik kieno nors lemtis susiliečia su manąja.

Aš buvau uždaras, tėvuk, uždaras kaip tamsus rūsys, o tokiam jaunam berniukui šitai nepridera. Mano įtėviam nekėlė rūpesčio tasai uždarumas, o netgi patiko, jie manė, kad tai liudija mano rimtumą ir susikaupimą. Bet jie apsiriko, senuk, aš nebuvau toks, kokį jie norėjo mane matyti, aš buvau baikštus ir susigūžęs, o pasaulis man atrodė per didelis. Aš liūdėjau, tėvuk, ir nieko čia nėra blogo, nes buvau mažas berniukas, o permainos, mane ištikusios, buvo didelės, nemažos net ir suaugusiam žmogui. Norėjau pabūti vienas, bet tuose namuose šitai buvo neįmanoma, visiškai neįmanoma. Negalėdamas kur nors užsidaryti, aš buvau priverstas užsisklęsti bent savy. Ir daugiausia nemalonumų čia teikė man Regina, mano įseserė. Kiekviena proga ji kalbino mane ir klausinėjo. Galima buvo ją suprasti, tėvuk. Dėl mano įtėvių rūstumo beveik niekas jų nelankė, žmogus buvo retas svečias tuose namuose. Ir štai atsiradau aš, svetimas, tad jai buvo įdomu ir smalsu. Tačiau aš vengiau jos, taikydamas pabūti vienas, ir tai dar labiau gildė jos smalsumą. Ta mergaitė man buvo gyva kančia, senuk. Ji pyko, kai aš nusigrėždavau ir nueidavau jai pasirodžius, ir, nieko blogo per daug nenorėdama, o tik truputį atkeršyti, padarė tai, kas iš pagrindų pakeitė visą tolesnį mano gyvenimą.

Tai nutiko vasaros pabaigoj, nokstant obuoliams. Vieną vakarą įtėvis nutvėrė sode vagį. Pasiturinčių ūkininkų vaikas, maždaug septyniolikos metų, eidamas po šalį sumanė nusiskinti obuolį. Jis netgi nesipriešino sugautas, nesi-

muistė ir nemėgino bėgti, nes nieko labai blogo nesijautė padaręs. Užtat įtėvis įžvelgė čia blogį, kuris neišvengiamai turėjo būti nubaustas. Įtėvis atsivedė į kiemą tą vaikina, kaip kad Abraomas vedėsi aukoti nieko neįtariantį Izaoką, pririšo jo rankas per riešus prie arklių buomo ir, paėmęs medinę kaladę, vienu smūgiu sutraiškė vaikiniui dešinę plaštaką, tardamas sulig smūgiu „nevo!“ Paskui lygiai taip pat ramiai atrišo perbalusį bernioką ir nuėjo į trobą neatsigrėždamas, įsitikinęs savo teisumu.

Kitą dieną nubaustojo tėvas, dvejetas vyresniųjų brolių ir šiaip keli žmonės atėjo pas įtėvį įtūžę. Įtėvis stovėjo tarpdury, anie kieme, ir jis net nepaprašė jų vidun.

„Kodėl tu taip padarei, Juozapai? – klausė nubaustojo tėvas. – Dėl kelių obuolių?“

„Pats žinai, kad ne, Pranciškau, – atsakė įtėvis. – Jis *vogė*. Jei jis būtų atėjęs ir paprašęs, niekadose šitai nebūtų nutikę“.

„Turėsi atsakyti už tai prieš teisumą, Juozapai. Kerštas yra mano, Viešpaties sakytą“.

„Aš niekam nekerštauju. Tavo vaikas nubaustas, ir tiek. Tu turėtum man padėkoti. Aš manau, nuo šiol jis nebenorės vogti“.

„Savo vaiko tu niekadose nebaustum šitai. Juk nebaustum, Juozapai? Svetimam tu neturi širdies“.

„Blogai, vadinasi, jūs mane pažįstat“, – ramiai atsakė įtėvis, nususuko ir uždarė duris, palikdamas vyrus niršti kieme vienus.

Visas kaimas buvo nusistatęs prieš įtėvį, čia vieni, čia kiti prisiminė visų supratimu blogus jo darbus, tarėsi visi susirinkti draugėn ir nubausti įtėvį, ir dar nežinia kaip viskas būtų pasibaigę, jeigu po savaitės ar dviejų nebūtų nutikęs kitas įvykis, privertęs pamiršti aną. Čia jau bus apie mane, senuk. Tu paklausyk.

Vieną pavakarę, per patį mašalų metą, – tu žinai, tėvuk, kaip dailiai jie ima šokti tam tikrą valandą, baigiantis dienai, – taigi vieną pavakarę aš grįžau iš pievos perkėlęs ir pagirdęs karves. Tik tik buvo pradėję vėsti, ašėjau pamažu, smagindamasis taja vėsa, besileidžianti saulė man švietė tiesiai į veidą. Ir tada raudono dangaus dugne išvydau šokančius mašalų spiečius. Žengiau pirmyn, apžavėtas vabzdžių šokio, nežiūrėdamas sau po kojomis, ir nejučia išsimušiau iš tako. Ūmai pasijutau įbridęs į rugius. Apsisukau, ketindamas grįžti atgal į taką, ir tik tada pamačiau, kaip labai buvo išmindžioti rugiai. Ne, tai ne aš juos ištryčiau. Mano brydė buvo siaura ir tik viena. Čiagi atrodė, tarsi kas būtų didelio pykčio genamas laigęs po rugių lauką, tyčia stengdamasis palikti kuo platesnes brydes. Grįžau į taką. Tenai stovėjo Juozapas, mano įtėvis.

Jis stovėjo ir vos pastebimai šypsojosi, tėvuk. Štai kas mane išsyk sutrikdė ir sukėlė nerimą. Šypsena buvo retas daiktas naujojoje mano šeimoje, ir aš atpratau nuo jos visiškai. Ir tik dėl tos menkos šypsenos, kurią išvydau aną valandą įtėvio veide, vėliau aš padariau tai, ką padariau. Švelni kaip vasaros ryto drėgmė šypsena visuomet stovi man akyse, ir dabar aš dar labiau nei pirma esu įsitikinęs, kad įtėvis buvo pamėgęs *savo pareigą*.

„Ko gi tu išsigandai?“ – paklausė jis manęs, imdamas už peties ir sukdamas link namų.

„Aš neišsigandau“, – atsakiau, nes iš tiesų nebuvau išsigandęs.

„Tai blogai, – tarė tėvis, – blogai. Žmogus, padaręs ką pikto, turi bijoti atpildo“. Aš tylėjau, nesuprasdamas, apie ką jis kalba.

„Būsi nubaustas“, – ištarė jis ir daugiau nebesakė nieko.

Parsivedęs namo, išėmė vištideds duris, padėjo įkypai, atrėmęs į arklių buomą, tada pašaukė mane. Aš paklusniai atėjau, manydamas, kad tėviui reikia mano pagalbos.

„Gulkis ant durų, – pasakė tėvis. – Gulkis, gulkis.“

Atsiguliau. Tuomet jis paėmė virvę ir pririšo mane prie durų. Stipriai. Negalėjau pajudėti, tėvuk. Gulėjau aukštiekninkas, žiūrėjau į retus debesis, plaukiančius dangum, vis tamsėjančius, į kregždes, išlėkusias vakarienes. Įtėvis Juozapas, jau liovęsis šypsotis, vis tokiais pat ramiais judesiais nusišluostė nosine rankas ir išėjo iš kiemo.

Gal užsnūdau, senuk, gal tik šiaip neprisimenu kai ko, bet vienu tarpu išvydau daug žmonių stovinčių mūsų kieme pusračiu ir žiūrinčių į mane, nukryžiuotą ant vištideds durų. Vėl užsimerkiau, nenorėdamas susitikti tų žvilgsnių, ir tada išgirdau tėvio balsą:

„Kai kurie čia mano, kad Pranciškaus vaiką nubaudžiau iš pykčio. Girdi, savųjų aš niekuomet nebausčiau smarkiai.“

Jis nutilo, tėvuk, ir laukė, gal kas prieštaraus. Bet visi tylėjo. Tada vėl išgirdau jį sakant:

„Bausmę nustatau ne aš, o nusikaltimo dydis.“

„Ką jis padarė, Juozapai? Ką tavasis padarė?“ – tai buvo Pranciškaus balsas.

„Jis išmindžiojo rugius. Ar prisimena čia kas, kokia bausmė pagal paprotį dera už javų ištrypimą? Ne? Na, tuojau prisiminsit.“

Atsimerkiau. Įtėvis Juozapas stovėjo ties manimi, ne, tėvuk, virš manęs, taip, stovėjo virš manęs su lazda rankoje. Stora lazda, sulig mano riešu. Jis užsimojo ja, senuk, ir tą valandėlę žinojau, kad suknežins man galvą. Vėl užsimerkiau, kad nematyčiau žemyn švilpiančios lazdos.

– Bijojai, Meiži, vaikeli?

Ne, seneliuk. Buvau pavargęs. Nežinau nuo ko. Nepersidirbdavau. Širdis mano buvo pavargusi. Nieko nenorėjau galvoti tą valandą. Žinojau, kad mirsiu, bet man buvo tas pats.

Tada lazda trenkė, net vištideds durys subraškėjo po manimi. Buvau gyvas. Atsimerkiau nesuprasdamas, kam buvo skirtas smūgis. Man nieko neskaudėjo.

„Štai tokia yra tėvų bausmė, – pasakė tėvis, numesdamas lazda. – Dabar eikit. Daugiau jums nėra čia ko veikti.“

– Tai ką jis tau padarė, Meiži?

– A–a, tėvuk. Jis sulaužė man abiejų kojų blaudikaulius.

– Vadinasi, Meiži, tu iš tiesų buvai nekaltai nubaustas.

Tas ir yra, tėvuk. Tą aš ir noriu tau pasakyti. Ką, tavo nuomone, padarytų protingas žmogus? Jis pasistengtų užmiršti nuoskaudą.

O aš galvojau taip. Už nusikaltimą žmogus baudžiamas. Anksčiau ar vėliau. Aš esu nubaustas nepadaręs nusikaltimo. Vadinasi, turiu jį padaryti. Man nė mintis nekilo, kad tokia pusiausvyra gali būti suardyta. Tai buvo aišku kaip dieną: kada nors turėsiu padaryti tokį nusikaltimą, nes bausmę jau esu iškentęs.

– Taip, Meiži, dabar matau, kad esi tik vaikas.

Taigi, senuk. Bet anuomet aš neturėjau tokio žmogaus, kuris mane pamokytų ir man patartų. Buvau vienas pats ir sprendžiau apie viską iš savo paties patyrimo.

1. Aptarkite romano ištraukos sandarą: kuo ypatinga pasakojimo forma? Į kiek dalių jis skyla?
2. Apibūdinkite pagrindinį veikėją Meižį. Kuo jis skiriasi nuo savo tėvio?
3. Romano pavadinimas rodo pirmojo nusikaltimo, pirmosios nuodėmės mitą, kuris įvairiais pavidalais skleidžiasi Meižių šeimos istorijoje. Kokias dar ryškesnes temines prieštaras ar skirtingus poliūs galima išskirti?

Facecija

1. METAMORFOZĖ

Aš turėjau seną 1964 metų laidos motociklą, kurio visai negailėjau, bet jis man patikimai tarnavo, nors paskutinės jo paslaugos dar nesiryžtu įvertinti. Tai buvo lengva vieno cilindro mašina. Darbinė cilindro apimtis 123 cm³. Suspau-dimo laipsnis 8,0 ± 0,2. Nominalus galingumas 5,5 AJ, esant 5000–5200 apsiskukimų per minutę. Variklis aušinamas oru. Karbiuratoriaus tipas – K-55-D. Oro filtras – tepalinis. Pateikiau šiuos duomenis dėl visa ko – jeigu kas suabejotų pasakojamų faktų tikrumu.

Buvo puikus pavasario metas, kai ant miesto leidžiasi šilta prieblanda ir ant šaligatvių blanksta ką tik išsprogusių medžių šešėliai. Aš važiauvau motociklu namo, tačiau sugalvojau stabtelėti prie pieno parduotuvės. Kaip tai buvo atsitiktina ir kaip fatališka! Lygiai kaip žmogui, atsigrėžusiam pasižiūrėti įvykusios avarijos ir staiga atsidūrusiam po ratais. Taigi nusipirkau butelį pieno, įsidėjau į vidinę švarko kišenę ir grįžau atgal prie motociklo. Įkišau raktelį, paspaudžiau kikstarterį ir tuojau pat pajutau silpną dvelktelėjimą, paglosčiu-sį kaktą. Tarsi pūstelėjo drungnas vėjelis, ir aš ūmai dingau. Taip bent turėjo atrodyti kokiam nors atsitiktiniam stebėtojui. Motociklas ėmė burzgėti, o vairotojas ištirpo ore.

Tačiau tai netiesa. Aš neišnykau, tik žaibiškai susitraukiau beveik iki dujų molekulės dydžio. Pirmą akimirką nesusivokiau tapęs mažesnis už dulkę. Pama-

niau, jog pasaulis staiga išaugo iki neįsivaizduojamo dydžio, kurio nebegalėjau aprėpti menkomis savo smegenimis; kabojau didžiulių muilo burbulų pripildytoje ertmėje, iš visų pusių jų suremtas. Tačiau po kurio laiko susivokiau, jog tikriausiai sumažėjau aš pats. Mat, sviedinio dydžio muilo burbulai man buvo panašūs į oro molekules ir, gerai išžiūrėjęs, pamačiau, jog taip ir yra. Nepatyriau jokios nevilties, nei baimės. Tik patikrinau, ar kišenėje tebėra pieno butelis. Jis tebebuvo, ir man palengvėjo. Netgi pralinksmėjau: tiek neįprasta mano būklė. Motociklo nebemačiau, kadangi deguonies rutuliai, apsupę mane, viską užstojo. Būčiau galėjęs įkristi Svifto nykštukui į akį, ir tas net nepastebėtų.

2. ĮSIURBIMAS

Kabojau absoliučiai bejėgis ore, suspaustas tų matinių sviedinių ir negalėdamas pajudėti ar ką nors daryti. Kažkodėl nesijaučiau gamtos viešpačiu ar bent jau būtybe, turinčia laisvą valią. Ypač kai iš kažkur atsklendė milžiniška uola ir vos nesutraikė manęs. Matyt, tai buvo ore skraidanti smiltelė. Vienintelis dalykas, kur manoji valios laisvė pasireiškė, buvo tas, jog įsikibau lekiančio kalno ir kiek patogiau įsitaisiau. Iš nepaaiškinamų požymių supratau, jog uola ir supantis mus oras juda tam tikra kryptimi.

Nežinau, kiek laiko šitai tęsėsi, tačiau man jau buvo nusibodę, kai pajutau, jog pro supančius rutulius prasiskverbia vis mažiau ir mažiau šviesos, o ausis vis labiau kurtina ūžimas ir kažkokie reti, ritmingi sprogimai tolumoje. Iš pradžių visai negalėjau susigaudyti, paskui staiga atsistojo plaukai – mane siurbė į mano paties motociklo variklį. Sunku nusakyti užplūdusius jausmus, kadangi tikriausiai buvau pirmasis žmogus, turįs žūti motociklo viduje. Tai buvo ir panika, ir beviltiškas siaubas, ir kas tiktai norit. Linksmumas išnyko be pėdsakų. Jaučiau turįs ką nors daryti, kaip nors gelbėtis, tačiau, supraskite mane, ką galėjau nuveikti, vis artėdamas ir artėdamas prie savo galo.

Iki šiol dar nesumuju, kodėl viskas darėsi taip lėtai. Juk variklis turėjo pakankamai greit dirbti, ir oras, pakliuvęs į filtrą, būtų sunaudotas per kokią sekundę. Betgi laikas, matyt, tekėjo man lėčiau. Tikriausiai, mano mąstymas ir fiziologiniai procesai vyko daug greičiau, nei tai būtų buvę esant normaliam kūno dydžiui. Todėl laikas ištyso.

Smegenys karštligiškai ieškojo išeities. Vyliausi tiktai, jog įstrigsiu filtro alyvoje ir šitaip pratęsiu gyvenimą, kol pavyks ką sugalvoti. Tačiau tai buvo bergždžia viltis. Balti skaidrūs rutuliai sumišo su kažkokiais daug didesniais ir lipniais. Tai buvo tepalas, prie kurio turėjo prilipti dulkelytės, sklendantios ore. Mane tuoj atplėšė nuo uolos, ir tokioje tamsoje net nepastebėjau, kur ji pasiliko. Išskėtęs rankas, stengiausi sugriebti kurią nors filtro pertvarėlių, tačiau pašėlęs chaosas atplėsdavo mane ir nešė tolyn. Tikriausiai buvau panašus į žmogų, besistengiantį įsikąsti futbolo kamuolį. Negana to, nuo manęs dar buvo nuplėšti drabužiai, kurie irgi dingo tamsoje ir kauksme drauge su pieno

buteliu. Nuogas ir laužomas, aš visiškai praradau bet kokį protą, tiesiog sužvėrėjau ir ėmiau šaukti: „Gelbėkit!“. Bet kas gi galėjo čia mane išgirsti?

Dingojosi, jog tučiuojau neteksiu sąmonės, šitaip iš visų pusių stumdomas ir daužomas, ir todėl pasidarė kažkaip ramiau galvoje. Sąmonės nepraradau.

Ūmai man palengvėjo. Naujas srautas pagavo ir ėmė nešti, nebetriuškindamas kaulų. Supratau patekęs į karbiuratorių. Šitai privertė mane vėl pašiurpti iš siaubo. Išvengęs mirties alyvoje, turėjau sudegti. Prisiminiau, jog karbiuratoriuje vienas varžtelis buvo ne visai sandarus ir pro jį tekėjo benzinas. Stengiausi paskubomis susiorientuoti ir kaip nors patekti į tą vietą. Tačiau tebebuvo visiškai tamsu, o srautas nešė vis pirmyn. Tapo aišku, jog tokios mintys tėra amžinasis šiaudas, visais laikais pakišamas skęstančiam. Tad nustojau galvoti apie išsigelbėjimą ir pasistengiau nukreipti mintis kitur. Beje, kad ir kaip stengiausi, prieš akis man nebėgo buvusio gyvenimo vaizdai, kaip tai, sako, atsitinka žmonėms prieš mirtį. Tai mane šiek tiek guodė.

Ėmiau samprotauti apie begalinę visatą, žmogaus menkumą ir didybę joje. Prisiminiau Paskalį ir tą pieno butelį, kuris buvo laimingesnis už mane ir tikriausiai įstrigo oro filtre. Pienas virusams. Be to, apgailėjau neturįs vaikų ir žmonos, kurie visą gyvenimą spėliotų, kame prapuolė jų tėvas ir vyras. Prisiminiau Dantę, jo pragarą ir nutariau, jog, jeigu Dantė būtų turėjęs motociklą, jam būtų užtekę keturių taktų visiems baisumams atvaizduoti. Dar kažkas dingtelėjo į galvą (keista ar ne, kai atsiduri tokioje situacijoje?), ir tąsyk viskas aplink mane ištuštėjo. Atsidūriau cilindro degimo kameroj.

3. SUSPAUDIMAS

Ruoškis, pamaniau sau. Vis dėlto ne visuomet gera yra žinoti. Šiuo atveju labiau norėjau visai nežinoti vidaus degimo variklio principo ir mirti netikėtai. Vargu ar dar nors vienas žmogus pasaulyje taip gerai žinojo, kas jį tuojau pat ištiks, kaip aš anuo momentu. Dabar prasidės, tariu. Ir prasidėjo.

Suspaudimo laipsnis $8,0 \pm 0,2$, šmėkstelėjo galvoje. Dieve duok – 0,2, ir pajutau, kaip į akiduobes spaudžia akių obuolius. Surikau iš skausmo, bet tai buvo tik pradžia. Sekančią minutę sprogo vienos ausies būgnelis. Kitas per kažkokį stebuklą išliko. Iš paskutiniųjų sugniaužiau kumščius, įsirėžiau, stengdamasis atsispirti kylančiam slėgiui, tačiau veltui. Neišlaikė pilvo raumenys. Pilvas įsigaubė ir prisispaudė prie stuburo. Baisi jėga it geležimi suveržė raumenis aplink kaulus, ir šie ėmė braškėti. Tuoj, tuoj sustos širdis ir tuomet – viskas. Tačiau sąmonė kažkur gilumoje teberuseno. Laukiau kibirkšties, turėjusios uždegti visą tą pragarą, bet jos nebuvo.

4. DARBAS

Baisus sprogimas ir akinanti liepsna. Dabar tai jau tikrai viskas įvyko netikėtai. Nors kibirkšties nebuvo, chaosas sprogo. Detonuoja, šmėkstelėjo mintis, ir netekau sąmonės.

Gal ir gerai, kad nemačiau to ugnies srauto, kuris, manding, buvo tolygus viso pasaulio gaisrui. Lyg sapne pajutau kūlversčiais krentąs žemyn, į prarają, ir atgavau sąmonę.

5. IŠMETIMAS

Suspėjau paskutinės liepsnos gaise pamatyti kažką lekiant pro šalį, priešinga man kryptimi. Paskui karšta srovė vėl panardino mane į tamsą ir nunešė tolyn.

Kojos buvo sulaužytos, vienos pusės šonkauliai taip pat. Kažkas tamsoje daužėsi į mano kūną, sukeldamas košmariškus skausmus. Aš lėčiau ir vaitojau. Tikrai neturėjau lemčiai dėkoti už tai, kad likau gyvas, ar stebėtis žmogaus patvarumu bei ištverme. Baisūs skausmai kone atėmė man protą. Viršugalvio ir kitų vietų oda klaikiai peršėjo. Matyt, apdegiau.

Dabar lėčiau vėl lėčiau. Pakliuvau į vėsesnį sūkurį ir jau įstengiau suregzti rišlesnę mintį.

Pirmiausia nustačiau, jog esu duslintuve. Jau žinojau, kad liksiu gyvas, tačiau nė kiek nesidžiaugiau. Paskui ėmiau spėlioti, ką gi mačiau, išlėkdamas iš cilindro. Staiga supratau: ten buvo dar vienas žmogus. Matyt, koks smalsuolis, priėjęs pasižiūrėti veikiančio motociklo. Dabar nesijutau toks vienišas tame be galo dideliame pasaulyje.

Staiga vėl atsidūriau šviesoje, tarp skaidrių, baltų sviedinių. Vėl buvau erdvėje, kurią palikau dar taip neseniai ir į kurią nebesitikėjau grįšias. Labai norėjau teturėti savo pieno butelį. Bet neblogai buvo ir šiaip.

Tą pačią akimirką iš viršaus sveikąja ausimi išgirdau trenksmą, nors silpnesnį, nei ankstesni, ir vėl pasinėjau į tamsą.

Jau atsidūręs kažkieno nosyje ir pašėlusiai lėkdamas nežinion naujoms kančioms, suspėjau išgirsti:

– Viešpatie, kaip teršia orą! Viešpatie.

Tikrai. Viešpatie!!!

1. Aptarkite novelės formą ir turinį. Kaip pavadinimas susijęs su visuma?
2. Aptarkite veiksmo vietą; kuo ji neįprasta? Kas sudaro novelės pagrindą: įvykis, peizažas, kuriama atmosfera?
3. Kokiomis meninėmis priemonėmis kuriamas fantasmagoriškas vaizdas?
4. Suraskite argumentų įrodyti, kad S. T. Kondrotas yra moderniosios prozos šalininkas. Kaip atsiskleidžia naujumas ir kitoniškumas?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Nerijus Brazauskas, „Saulius Tomas Kondrotas ir Lotynų Amerikos proza“, *Metai*, 2007, nr. 5, p. 94–101 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/644-sorokin-vladimir>)
- Daiva Aliūkaitė, „Mitinės dimensijos S. T. Kondroto romane „Žalčio žvilgsnis“, *Respectus philologicus*, 2002, nr. 2 (7), p. 154–161 (el. prieiga: <http://filologija.vukhf.lt/2-7/aliukaite.htm>)
- Kino filmas „Žalčio žvilgsnis“ (scenarijus – S. T. Kondroto, režisierius – Gytis Lukšas), <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/21914>

KAZYS SAJA

(g. 1932)

„Mamutų medžioklėje“ (1968) dramaturgas daugelį tų pačių dvasinio primityvumo, egoizmo, vergiškumo, prisitaikymo ir trumparegiškumo pasireiškimų stengėsi atskleisti platesniu tiek žmogaus esmės, tiek apskritai visuomeninės raidos aspektu, sukurdamas tokias situacijas, kuriose gyvenimo anomalijos virsta groteskišku pasaulio vaizdu.

Jonas Lankutis

K. Sajos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Mamutų medžioklė

Dviejų dalių groteskas (ištraukos)

PIRMOJI DALIS

S u r s u m c o r d a

Ketvertas iš tolimos provincijos atkeliavo į svajotą Didmiestį dalyvauti Džiaugsmo šventėje – Fiestoje. Aklas Rylininkas, Čigonė, Kaminkrėtys ir kuprota Vienuolė – tokie jų karnavaliniai kostiumai, kurių šie žmonės varžosi, tačiau stengiasi atrodyti nerūpestingi ir žvalūs. Toliau, klaidžiodami gatvių labirintais ir nerasdami Šventės, jie pamažu nustos drovėtis ir maivytis, pavargs nuo įsikalbėto džiaugsmo ir sugrįš į save

Vienuolė. Dieve. Koks miestas! Langas prie lango. Žmonės turbūt žiūri – kas čia tokie išsiderglioję!...

Rylininkas. Nesijaudinkim, tik nesijaudinkim.

Čigonė. Užmeskit akį, ar mano apatinis neišlindęs.

Kaminkrėtys. Gerai gerai. Tau, kaip čigonei, viskas tinka.

Vienuolė. Bet kur jūs matot bent vieną šitaip? Vajei, vajei... (*Kaminkrėčiui*) Užstok mane, užstok.

Kaminkrėtys. Raminkis. Kuo įvairiau, tuo geriau. Tam ir Šventė.

Rylininkas. Svarbiausia, nepraraskim geros nuotaikos. Ką nusinešim, tą ir turėsime.

Čigonė. Bet kurgi ta Šventė, kad jos nematyt?

Vienuolė. Ar tik nebūsime paklydę? (*Rylininkui*) Tu – vadovas – ar žinai, kur vėdi?

Rylininkas. Aš nevedu – aš ir pats ieškau. Klausykimės – kur muzika, ten turi būti ir visa kita.

Čigonė. O gal pasiteiraukim to pono?

Storulis skaito laikraštį

Kaminkrėtys. Klausyk, brolau! Mesk tą savo juodą darbą – einam kaminų valyti!

Čigonė beria ant jo saują konfeti. Visi kaltai ir šventiškai šypsosi

Storulis (nenorom atsiplėšęs nuo laikraščio). A? Ko jūs pageidaujate?

Kaminkrėtys (dar linksmiau). Atspėkit Šventės proga vieną mįslę: sėdi aukštai, mato plačiai ir susiraukęs daro taip... (*Pamojuoja kumščiu aukštin žemyn*)

Vienuolė ir Čigonė pritardamos kikenai

Storulis. Nežinau. A... Sėdi aukštai ir daro taip? Nagi pats ir būsi – kaminkrėtys, jeigu neklystu.

Kaminkrėtys. Ne, neatspėjot. Tai – mano viršininkas... Visų kaminkrėčių viršininkas.

Storulis. Ak teisybė, teisybė...

Kaminkrėtys. O dabar vietoj alaus, kurį jūs pralošėt, pasakykit, kaip čia mums patekti į tą Fiestą?

Storulis. Fiestą? Kokią Fiestą?

Kaminkrėtys. Kaip – kokią?!

Čigonė. Tai gal tamsta ne vietinis?

Storulis. Aš? Taip, bet...

Rylininkas. Tiek buvo kalbėta, rašyta – Džiaugsmo šventė!

Kaminkrėtys. Karnavalas! Fiesta!

Čigonė. Juokų malūnas!

Vienuolė. Didžiausia mugė!

Kaminkrėtys. Visų gražiausios rinkimai...

Storulis. Tuoj tuoj tuoj... (*Varto laikraštį*) Tuoj tuoj tuoj pažiūrėsim. Kažkas, rodos, buvo.

Rylininkas. Turi būti! Nežinau, kaip jūs, o aš visą laiką girdžiu puikiausią muziką!

Vienuolė. Girdžiu ir aš. Stūgauja tarpais kaip vilkai mėnesienoj.

Storulis (skaitinėja antraštes). „Radiacija... Asociacija... Infliacija...“ Toliau: „Kibernetika. Genetika... Dėmpingas. Kempingas...“

Kaminkrėtys. Va va va!..

Rylininkas. Ne ne ne.

Storulis. „Egzotika, erotika... Marazmas, orgazmas... Perku – parduodu...“

Vienuolė. Va va...

Rylininkas. Ne ne.

Storulis. „Išbandykite savo laimę loterijoje“ ir užuojautos mirusiems. Viskas. Nėra jokios fiestos.

Čigonė. Kaip tai nėra? Juk mes visi girdim!..

Kaminkrėtys. Aš gi jaučiu, kad ji va čia kažkur... Kaip su smilga man per nosį braukia.

Storulis. O ką aš galiu? Ką aš galiu? (*Atkiša veduoklę spalvotų bilietų*) Išbandykite laimę loterijoje. Kas išloš, tam ir bus šventė.

Rylininkas. Duokite visiems po vieną!

Vienuolė. Einam – apgaus – neprasidėk.

Rylininkas. Traukit visi iš eilės. Plėškit!

Čigonė (atplėšus bilietą). Tuščias.

Kaminkrėtys. Niekai.

Vienuolė. E, pinigų laidymas. Še... (*Įkiša Storuliui į kišenę atplėštą bilietą*) Nusišluostyk skrybėlę. Kai koks paukštis apdrėbs...

Storulis. O žinot – pasitaiko – išlošia! Bet ne vien tik čia loterijos esmė. Jūs už menką pinigą perkat didelę viltį – o j e i g u! Tik nereikia taip skubiai suplėšyti.

Čigonė (Rylininkui). Pasidėk, neplėšk. Jei ko ieškom nerasis – tada...

Storulis. Taip! Taip! Rasit nerasis – ne čia esmė. Žmonės gyvena viltimis. Ieškojimas kartais geriau už atradimą.

Rylininkas. Einam – rasim. Turėsim rasti.

[...] *Nemaloni pauzė*

Vienuolė. Tfiu! Ir dar kartą – tfiu! (*Rylininkui*) Ant tavo Fiestos ir ant mūsų kvailumo. Viskas! Mano kojėlės protingesnės už tą kvaišą galvą. Jos – tik namų link... (*Atsisėda ant suolo ir taisosi užkandžiauti*)

Kaminkrėtys (Rylininkui). Na, brolau... Vesk, sakyk ką nors, meluok... Ko nešneki? Ar čia pat švęsim, ar grįšim atgal?

Rylininkas. Kaip norit. Gal jūs iš tikrųjų grįžkit, o aš dar paieškosiu. Savo Šventės.

Kaminkrėtys. Ką tu čia kalbi! Grįžti – nei valgius, nei gėrus, nei mušti gavus...

Vienuolė. Bet šitaip klaidžioti irgi nebėra jėgų.

Rylininkas. Tai ko jūs norit? Kad žadėčiau jums tai, kuo aš pats nesu tikras?

Čigonė. Žadėk. Sau ne nuodėmė ir pameluoti. Džiaukimės tuo, ką radom, ką galvojame rasti – ir bus linksmiau! Žiūrėkite, koks puikus oras! Kiek įdomių žmonių sutikom! O kiek dar visko pamatysim!.. (*Vienuolei*) Baik tu žiaumoti! Einam.

Vienuolė. Nežinau... Kažkaip kojos neklauso. Pasimeluokime dar.
Rylininkas. Melas dažniau sako „taip“, o teisybė droviai purto galvą...
 Melas tvirtina žmogui, kad jis jau rado, o teisybė siūlo paieškoti. Kaip norit?
Kaminkrėtys. Tai tu vis tiek, matyt, galvoji rasti, jeigu žadi ieškoti vienas?
Rylininkas. Yra, pasirodo, šventė akims, šventė ausims, šventė pilvui...
 Aš norėčiau rasti Šventę savo širdžiai, savo sielai.
Vienuolė. Še tau! O kuo tą sielą taip žadi privaišinti?
Čigonė. O aš suprantu. Visi mes kažko tikimės, laukiam, ieškom ir tik suradę galėsime pasakyti – štai ko mes ieškojom!
Rylininkas. Ne, tu niekada nepasakysi – radau. Tu pasakysi – tai dar ne tai... Ir ieškosi toliau.
Vienuolė. Viešpatėliau! Rodos, aiškiausiai susitarėm: karnavalo ieškom, kad galėtumėm pasiausti. Mugės – apsipirkti... Ir šiaip visokių dyvų...
Kaminkrėtys. Aš irgi maniau – apsirengsim kitaip, šnekėsime kitaip, kad nors vieną dieną pabūtume ne tu, kas esam. Kad nei savęs, nei kitų nepažintume.
Čigonė. O gal atvirkščiai? Gal mes bėgam iš to kasdieninio karnavalo – bėgam, kad nevaržomi galėtume pabūti tu, kas iš tikrųjų esam?
Vienuolė. Kaip tai? Argi mes nesame tokie, kokie mes esame? Argi mes?.. (*Susipainiojus*) Tfiu! Poniška liga tie jūsų samprotavimai – taip aš jums pasakysiu. Minkštos rankos, minkštas ir protas! Kūgiais, glėbiais tą išmintį verčiat, o kaip nelaimingi, taip nelaimingi. O aš šit pailsėjau, pavalgiau ir vėl galiu eiti. Kad tik žinočiau – kur.
Rylininkas. Klausykites! Trimitas!
Vienuolė. Kiek jau tų trimitų buvo...
Kaminkrėtys. Ne ne! Čia gali būti šauklis.
Čigonė (Rylininkui). Atsiliepk. Suk savo rylą. Eikim į tą pusę.
Rylininkas (sukdamas rylą).
 Ei, kinkyk savo žirgus ristūnus –
 Intelektą, Fantaziją, Valią,
 Vadžias į ranką, botagą prie šono
 Ir pirmyn pro vartus į kelią!
 Suk kairėn, dešinėn – olialia!
 Žingsniais ar šuoliais – tavo valia.
 Taip turėtų kiekvienas gyventi:
 Tu ieškai Šventės, ir pats – kaip Šventė!
Vienuolė. Va kas trimitavo... Dar vienas kluika².
 Ateina *Balionių Pardavėjas*, šviesiais rūbais apsivilkęs žmogynas su didele balionių puokšte. Viliodamas pirkėjus, jis pučia vaikišką trimitą
Balionių Pardavėjas. Jūs einat į Šventę, taip? Jūs – į karnavalą?
Kaminkrėtys. Nagi krutam krutam į tą pusę.

Čigonė. Galų gale sutikom žmogų!
Balionių Pardavėjas. Aš iš karto akį mečiau ir sakau – šitie žmonės į Fiesta.
Vienuolė. Bet kur ta Piesta? Kad jos nēr!..
Balionių Pardavėjas. Kaip tai nēr? Vadinasi, bus, kai jūs nueisit. Tik pirmučiausia įsigykite po balioną. Kas begali geriau išreikšti Šventės dvasią, jeigu ne šitoks gražumynas!
Čigonė. Iš tikrųjų – nuostabūs balionai. Ypač va šitas. Arba tas...
Balionių Pardavėjas. O aš pasakysiu – dar nuostabesnis jūsų skonis. Prašom. Išsirinkite visi – mažiausiai po vieną.
Kaminkrėtys (sumokėjęs jam). Gražos nereikia, tik pasakykit, kaip mums tą Šventę surasti.
Balionių Pardavėjas. Pasakysiu, viską pasakysiu. (*Dalina balionus*)
Vienuolė. Klausiam vieno, klausiam kito – niekas nežino.
Balionių Pardavėjas. O kodėl nežino? Todėl, kad mieste per maža balionių. Trūksta karnavalinės nuotaikos. (*Duoda Vienuolei balioną*) Laikykit, nepaleiskit. Geriausia pririšti pasaitėlį prie žiedo, žiedą – ant piršto, ir pamatysit, kaip lengvai keliasi ranka.
Vienuolė. O kas to žiedo neturi?
Balionių Pardavėjas. Ak, panele!.. Jeigu aš būčiau jaunesnis... Visas miestas turėtų pasipuošti įvairiaspalvių balionių girliandom! Kas begali būti švelnesnio ir grakštesnio už tokį žaismingą žmogaus fantazijos kūrinį! Rodos, toks nesudėtingas ir paprastas, bet jeigu mes surašysim jo medžiagos formulę... (*Pakelia švarko skvernus*) Matot? Matot mano diržą?
Kaminkrėtys. Simpatiškas diržas.
Čigonė. Žiūrėkite, kokia sagtis!
Balionių Pardavėjas. Ne čia, ne čia esmė. Matot, kas ant jo užrašyta? Kad sunkesnę valandą nesugalvotum žmogus pasikarti, patartina užsirašyti ant diržo ką nors reikšmingo ir mobilizuojančio.
Kaminkrėtys (perskaito). *Sursum corda*...
Balionių Pardavėjas. Taip, *sursum corda* – aukščiau širdis, kaip sakė lotynai. O toliau, per visą diržą – mano duona, mano siela, mano džiaugsmas: sintetinės elastinės universalinės dervos formulė. Kaip koks ornamentas, tiesa?
Čigonė. Taip. Gaila, kad mes nenusimanom apie chemiją.
Balionių Pardavėjas. Bet jūs įsivaizduojat!.. Aš, kaip ir kiekvienas idealistas, nesu storas, bet vis dėlto pagalvokit, kiek padirbėjo genijaus protas, kol sukūrė šitokį balioną! O tu, žmogau, ką padarei? Pakelk savo širdį ir pagalvok.
Vienuolė. Nieko mes nepadarėm, nieko mes nepakėlėm. Užsimečiau tos Šventės kaip ciuckis dešros, o patys nežinom, nei kur, nei kaip.
Kaminkrėtys. Nei leidimų, nei kvietimų neturime – nieko.
Balionių Pardavėjas. Neturit ir nereikia. Eisim, laušim vartus!.. Nerasim spragos – lipsim per tvorą. Jeigu jau turit balionus, jūs turit ir mane.

Vienuolė. O! Čia tai matau, kad žmogus – ne migla!
Rylininkas. Brautis jėga arba lįsti kaip vagiui – tai jau nebe Šventė.
Balionų Pardavėjas. Nesijaudinkit, nebijokit – aš jus išvesiu. Nors ir su lazda, ir su viena koja, bet užtat su jumis, – ar ne taip? Su tais, kurie trokšta, kurie jaučia ir kurie supranta...
Vienuolė. Tai jau – kiek įstengiam, tiek stengiamės.
Čigonė. Ar aš nesakiau? Jeigu yra tokių žmonių, turi būti ir Šventė!
Balionų Pardavėjas. Šiais laikais nėra mažaraščių, bet labai daug mažadvasių – taip aš juos vadinu.
Kaminkrėtys. Teisybė teisybė, tamsių šviesuolių pasitaiko.
Vienuolė. O–je! Bukagalvių gražuolių į valias...
Čigonė. O vis dėlto žmogus turi kažką – giliai giliai... Sielą ne sielą, dvasią ne dvasią... Kitąsyk, žiūrėk, dirbi ką nors, šneki, o siela sau. Žiūri iš šalies kaip duktė į girtą motiną ir bodisi. Sarmatijas ir žodžių, ir išvaizdos. Rodos, bėgtų iš to kūno lauk, kaip iš kalėjimo, bet nuo savęs nepabėgsi.
Balionų Pardavėjas. Jūs nuostabi moteris, nuostabi!
Čigonė. Et, nekalbėkit... Dvasia lakštingalos, o kūnas varnos. Užtat ir skrendu į tą Šventę – kad viską užmirščiau.
Vienuolė. Ne tau šitaip šnekėti. Blezdinga³ esi, blezdinga čiauški. (*Balionų pardavėjui*) Aš jūsų paklausiu – ar esat girdėjęs, kaip kukuoja varlė?
Balionų Pardavėjas. Varlė? Pirmą kartą girdžiu.
Vienuolė. Va kur mano paveikslas! Kukuoja nabagė, lyg nežinotų, kas esanti... (*Saldaus graudulio apimta, ieško nosinaitės*)
Kaminkrėtys. To dar betrūko! Į Šventę su ašarom... (*Rylininkui*) Suk savo rylą – žygiuokim su muzika.
Balionų Pardavėjas. Galit ir su muzika. Tik perspėju ir atsiprašau – mano protezas labai girgžda.
Čigonė. Ką jūs! Girgždėkit, susimildamas. Mes nieko negirdim.
Vienuolė. O Viešpatie!.. Taip kažko trūko, taip norėjosi verkti...
Kaminkrėtys (*Balionų Pardavėjui*). Atsiprašau – nežinome, kaip į jus kreiptis...
Balionų Pardavėjas. Aš jus vedu, todėl taip ir vadinkit – mūsų vedly.
Vienuolė. Mes jau turėjom vieną vedlį... Vedė vedė, klaidžiojom klaidžiojom, ogi žiūrim – mūsų vedlys aklas! (*Juokiasi*) Pradėjom klausinėti, kaip čia yra: ar tu mus vedi, ar mes tave? Tyli, žvalgosi... Kaip reikiant, pasirodo, jis ne tik aklas, bet ir nebylys.

Visi, žvilgčiodami į Rylininką, juokiasi

Čigonė. Gerai vedė, gerai – sutikom geradari.

Vienuolė (*Balionų Pardavėjui*). Jeigu nepyksit, mes taip ir vadinsim – Geradary?

Kaminkrėtys. Kaip vadinsim, taip nepagadinsim. Geriau galvokit, kaip mes Geradariui atsilyginsim.

Balionų Pardavėjas. Jokių kalbų apie tai! Būkime panašūs į šituos... (*Pripučia balioną*) Tokie pat jautrūs, pilni pakilios dvasios ir amžinai besiveržiantys aukštyn! Užriškite.

Kaminkrėtys užriša balioną

Vienuolė. Ką čia kalbėti, kur čia atsilyginsi! Auksinis žmogus, auksiniai žodžiai, mintys ir darbai – viskas, viskas... Kaip ta diržo sagtis.

Balionų Pardavėjas (*pūsdamas balionus*). Kokius nuostabius žmones sutikau, kokius nuostabius žmones!

Rylininkas. Klausykite, broliai! Mes jau čia buvom. Mes einam atgal!

Vienuolė. Eik eik! Nesapnuok.

Čigonė. Tikrai labai panaši gatvė.

Rylininkas (*Vienuolei*). Argi ne čia tu norėjai pirkti keptuvę, prie kurios nesvyla?

Vienuolė. Na ir kas? Tegul svyla. Vedlys žino, kur veda.

Kaminkrėtys. Svyla nesvyla – suk savo rylą!

Nerūpestingas juokas

Rylininkas (*dūzgina savo instrumentą*).

...Taip turėtų kiekvienas gyventi:

Tu ieškai Šventės ir pats kaip Šventė!

Bet kai vietoj vadžių – virvagalis,
 Vesk susitaikymo kuina, mušk pagaliu...

Ar prie kaimyno ratų pritvirtinęs
 Žiūrėk ir žiovauk į vežimų virtinę...

Per kelią tempiasi gyvas rožančius –
 Kalba „tikiu“ jauni bedančiai:

„Tikiu viskuo, kas parašyta,
 Kas pasakyta, ištaisyta, numatyta...“

Kiekviena redakcija ir akcija –

Viskuo tikiu ir „ačiū“ kartoju kaip „amen“!

Užu akis, kuriom galiu skaityt įstatymus,
 Užu ausis, kuriom galiu klausyt įsakymų,
 Už galvą, pilvą, rankas ir kojas
 Ir už tai, kas tarp kojų –
 Dėkoju, dėkoju, dėkoju!“

[...]

Čigonė pusbalsiu kartoja naują tekstą

Balio nų Parda vėjas (Rylininkui). O jūs ką pasakysit žmonėms, nuėjęs į Šventę?

Rylininkas. Ką sakysiu – nesakysiu, nes jūs būtinai suredaguosit.

Balio nų Parda vėjas (įžeistas). Ak šitaip? Na na!..

Čigonė (Rylininkui). Kaip tu čia kalbi?! Geradarys nori gero.

Vienuolė. Jis pavydi pavydi... Ėjo pirmas, o dabar paskutinis. Taip tau ir reikia, taip tau ir reikia!

Rylininkas. Baisiai daug šnekam, baisiai daug šnekam.

Balio nų Parda vėjas (Rylininkui). Na išmeskit tą savo neapykantos akmenį, išmeskit...

Rylininkas. Kokį akmenį? Eikim, jeigu einam. Ieškokim, jeigu ieškom.

Balio nų Parda vėjas. O mums nereikia ieškoti, mes žinom, kur einam. O akmuo vis dėlto pūpso... Norit? Aš išimsiu jį... (*Nelabai vikriais iliuzionisto judesiais „ištraukia“ Rylininkui iš užančio akmenį*) Matot? Ir jūs dar klausėt, kaip man atsilyginti... Prašom...

Rylininkas. Taip ir maniau, kad jūs – fokusininkas.

Vienuolė (pačiupinęs akmenį). Viešpatie... Viešpatie!.. Pats tikrasis... akmuo!

Čigonė. Ko tyli? Kam jis tau buvo reikalingas?

Rylininkas. Geradario paklausk. Jis tą akmenį paėmė nuo kelio.

Kaminkrėtys. Nesiaiškink, nesiaiškink. Visi matom. Eini susiraukęs ir gadini visiems nuotaiką.

Balio nų Parda vėjas. Aš iš karto pastebėjau, kaip jis tyli... Su kokia išraiška jis neša balioną...

Rylininkas. Per tuos jūsų balionus mes užmiršom, kur einam.

Balio nų Parda vėjas. Na tai veskite jūs, veskite! Prašom... (*Atsisėda ir išitraukęs sumuštinį užkandžiauja*) Aš iš karto perspėjau – esu negreitas... Protezas girgžda. Bet jau dėl jūsų, galvojau... O dabar bus ramu – nebegalvosiu.

Kaminkrėtys (Rylininkui). Na, žinai... Mes tiesiog pasipiktinę.

Vienuolė. Mes tiesiog nerandam žodžių!

Rylininkas. Mes šventės nerandam, o ne žodžių!

Balio nų Parda vėjas (valgydamas). Žmogus kaip medis – mėgsta šakotis... Bet šakotas medis tinka tik malkoms. Stulpas, ir tas privalo būti nugėtas. O jeigu aš, sakysim, trokštu padaryti smuiką?..

Vienuolė. Žinoma! Arba samtį išdrožti, arba kultuvę – aiškus dalykas. Ir dančiui išrakti – ne kiekvienas šapas...

Čigonė. Geradary, nerūstaukit... Nepykit ant jo – jis jau toks...

Rylininkas. Koks?

Vienuolė. O toks! Nori būti ir už vedlį gudresnis.

Kaminkrėtys. Už mūsų Geradari!

Vienuolė. ...kuris, negailėdamas savo sveikatos...

Čigonė. Pats matai – aiškina, rodo, veda mus kaip išmano.

Rylininkas. Kur veda?!

[...]

Vienuolė. Mūsų Geradarys kažko nebelinksma.

Kaminkrėtys. Kaip ten, Geradary? Ar jau matyti Šventę?

Balio nų Parda vėjas. Kas?

Dryžuotas. Matot? Jis jau pamiršo, kur mus veda!

Balio nų Parda vėjas. Ne, galvoju, koks gražus susicementavo kolektyvas... Tik be reikalo aš jam išplepėjau apie tuos lietpalčius...

Čigonė. Apie ką, Geradary?

Balio nų Parda vėjas. Tiek to. Ko jūs norėjot paklausti?

Rylininkas. Aš norėjau paklausti, ar neatėjo laikas pasakyti visą tiesą.

Balio nų Parda vėjas. Kokią tiesą? Sakiau – aš nenoriu jūsų nei matyti, nei girdėti.

Vienuolė. Bet juokas juokais... Kurgi ta Fiesta? Apie muge aš jau nebeklausiu.

Balio nų Parda vėjas. Viskas čia pat, viskas čia pat. Tuoju pereisim statybų zoną. Čia oficialiai draudžiama, bet aš su jumis.

Kaminkrėtys. Tai kiek čia dar liko? Kilometras ar du?

Balio nų Parda vėjas. Ką jūs!.. Čia penki žingsniai. Tuoju pamatysite Šventę.

Girdėti stadiono gausmas

Matot!.. Tik šitą zoną reiktų pereiti pagreitintais tempais.

Vienuolė. Vyrail! Pereikim tekini! Ką čia mums reiškia!

Visi (bėga). Penki žingsniai, penki žingsniai, penki žingsniai...

Staiga visi susverdėję žengia vieną kitą žingsnį ir sustoja. Nustebę ir išsigandę žiūri į savo kojas. Derva. Visi įklimpo

Vienuolė. Viešpatie! Kas čia dabar?!

Languotas. Koks čia perkūnas?! Kas čia per košė?

Balio nų Parda vėjas. Kas yra? Ko sustojom? Mes jau viena koja Šventėj.

Kaminkrėtys. Derva, Geradary. Nei vienos, nei kitos nebeiškeliu.

Dryžuotas. Idiotų kompanija...

Čigonė. Įklimpom kaip musės į medų.

Balio nų Parda vėjas. Iš tikrųjų derva! Kas čia ją paliejo?

Dryžuotas. Paliejo kažkas...

Languotas. Kažkas paliejo...

Mis – P. M. Pažiūrėkit – mano batai... Kokie mano bateliai!
Balionų Pardavėjas. Bet kaip jūs čiaėjot? Kaip jūs nematėt, po galais?
Dryžuotas. Girdi? Kaip mes čiaėjom...
Languotas. Kaip čia mus vedė, po galais?..
Rylininkas. Kaip įėjom, taip, matyt, nebeišeisim.
Čigonė. Įsižiūrėjom į balionus...
Vienuolė. Kaip į žvaigždę žiūrėjom, taip į mėšlą įlipom.
Balionų Pardavėjas. Palaukit, palaukit...
Kaminkrėtys. Aš maniau, kad ji sušalus: pakraščiai apstingę, o toliau – kaip medus.
Mis – P. M. Niekšai jūs! Kiaulės! Jūs mane įklampinot!
Balionų Pardavėjas. Palaukit palaukit... Betgi čia patentuota universalinė derva! Kas čia ją papylė?!
Dryžuotas. Taigi taigi – ar tik ne iš tokios dervos gaminamas balionas?
Languotas. O, tai *sursum corda!*
Dryžuotas. Kordą aukštyn, vedlį – žemyn! Į dervą!
Balionų Pardavėjas. Palaukit palaukit... Tiktai be triukšmo. Rasim išeitį, rasim.
Kaminkrėtys. Tiktai greičiau, Geradary, greičiau...
Vienuolė. Sarmatos, Geradary, turėk! Atsisėdo ir sėdi kaip koks...
Balionų Pardavėjas. Ramiau ramiau. Čia negalima šūkauti. Aš tuoj jums viską paaiškinsiu. Jūs žinot, kas tą dervą paliejo?
Rylininkas. Skėtininkai, kas gi daugiau...
Balionų Pardavėjas. Taip! Jie! Čia buvo pats tiesiausias kelias į Šventę – per draudžiamą zoną. Todėl prašau elgtis tyliai! (*Pusbalsiu*) Čia yra sargas, su kuriuo mums geriau nesusitikti.
Mis – P. M. (*verkšlena*). Bet jūs pažiūrėkit, kokie mano bateliai...
Balionų Pardavėjas. O ką aš galiu padaryti? Patys matot – aš jums širdį rodau.
Dryžuotas. Kame? Kur? Aš matau tik storą pasturgalį.
Čigonė. Tai ką darysim, Geradary, ką darysim?
Balionų Pardavėjas. Pirmučiausia padėkite nulipti man ant kietos plutos.
Languotas. Kaip jis aukojasi! Jis pasirenka plutą, o minkštimą palieka mums...
Balionų Pardavėjas. Aš atnešiu jums lentą. Supratot?
Vienuolė. Nepaleiskit nepaleiskit! Pirmiau tegul atneša!
Kaminkrėtys. Na tai še še – tu palaikyk. Gera tau sakyti – nepaleisk.
Vienuolė. Pamatysit – pabėgs.
Balionų Pardavėjas. Aš?! Pabėgsiu?! Ir tai sakote jūs!.. Geriausia mano užrišėja...
Čigonė. Vyrai, padėkit, padėkit žmogui nulipti.
Balionų Pardavėjas. Atnešiu lentų, padarysime lieptą... O čia pat už tvoros – keli pastatai, upė... Už upės – penki žingsniai, ir stadionas. Girdit,

kas darosi? Kaip linksmi linksminasi liaudis! (*Kažkuriam*) Pasilenkit – aš perėsiu ant jūsų nugaros. Tik atsargiau – šita koja... Nuostabi muzika!.. Tvirtai stovėkit, tvirtai. Už upės – penki žingsniai – tikrai ne daugiau. O lentų čia turėtų būti pilni pašaliai.

Jo žodžių ir stadiono gausmo užhipnotizuoti žmonės daro viską, ko vedlys reikalauja. Jis kaip krabas kabarojasi nuo vieno ant kito ir be paliovos kalba

O dabar laikykitės! Palenkit nugarą – šoksiu ant jūsų. Opa! Ačiū labai. Kiek čia dervos! Kiek čia lietpalčių, kiek pinigų!.. Čia juk milijonai, o mes brai dom. Bet kaip čia gerai girdėti muzika! O dabar – visą svorį ant jūsų. Nors aš, kaip ir visi idealistai, nesu storas, bet vis dėlto... O dabar malonėkite perduoti man tuos vargšus balionus. Ak, kaip jie ten dūksta! Bet nenusiminkit – tuoj dūksim ir mes. Ačiū... O dabar pamėginsiu nužengti ant žemės. Viens... du, trys! Čia jau nebeklimpsta. Gerai. Dabar jūs trupučiuką palaukit, paklauskite muzikos ir prisiminkit, kas užrašyta ant diržo. Tik, dieve gink, jokio triukšmo! Laukite lentos! (*Nueina. Vis tankiau girgždėdamas nutyla protezas*)

Vienuolė. Tiek mes jį, šėtoną, ir tematysim.

Dryžuotas. Nuo to staugimo vėl pašėlo dantis.

Kažkas tolumoj pokšteli

Languotas. Ponia Čigone, kur jūsų garantija?

Čigonė. Tyliau! Girdėjot – šovė kažkas.

Kaminkrėtys. Gal balionas sprogo.

Mis – P. M. Taip garsiai?

Čigonė. O gal jį sargas pašovė?

Vienuolė. Nebetikiu aš tais geradariais...

Kaminkrėtys. Geri jojikai.

Rylininkas. O ką darysi... Gerų norų pėsčias toli nepaneši.

Dryžuotas. O ko gi neįjoti? Jočiau ir aš! Kad tik atsirastų asilas.

Rylininkas. Visa bėda, kad ne tu ant asilo, o asilas ant tavęs joja.

Languotas. Tai ko nesispardei? Reikėjo spirti.

Kaminkrėtys. Visi gudrūs po laiko. Verčiau galvokim, ką dabar daryti.

Vienuolė. Meskim šalin tuos balionus! Nei jis besugrįš, nei ką.

Visi paleidžia balionus, tik Čigonė, atvyniojus nuo piršto siūlelį, dar vis nesiryžta. Gaudžia stadionas

Čigonė. Viešpatie, kokie laimingi! Kaip jie šėlsta!..

Kaminkrėtys. Taip ir praeis visa Šventė... / ...

ANTROJI DALIS

/... / *Visi nutyla. Kvailioti atsibodo. Pauzė*

Rylininkas. Šaukimės pagalbos.

Kaminkrėtys. Prisišauksim sargą.

Vienuolė. Arba naują vedlį.

Dryžuotas. Na ir kas? Išskyrus dervą, mums nebėr ko prarasti.

Languotas. Galų gale mėginsime turėt ir savo galvą.

Rylininkas. Na tai – vyrai, moterys! Šūktelsim chorą: „Ei, žmonės!“

Dryžuotas. Pala pala. Kas yra „ei“ ir kas tie tavo „žmonės“?

Kaminkrėtys. Žmonės yra žmonės... Tokie kaip mes.

Languotas. Tokie kaip jūs? Menkas džiaugsmas.

Čigonė. Nustokit maivytis. Šaukim visi kaip išmanom, ir tiek.

Dryžuotas. Nemėgstu choro. Užbausim „žmoonės“, subėgs minia, pradės stumdytis, grūstis. „Kas? kaip? kur? Leiskit mane! Aš nemačiau, aš nemačiau!“ Kuo didesnė minia, tuo mažiau galvų ir daugiau kojų. Mums reikia vieno neįklimpusio žmogaus, kuris gal bėga iš tos velnio Fiestos, galvą susiėmęs, – toliau nuo to staugimo, o jūs vėl – „žmoonės!..“

Vienuolė. Na tai šauk pats vienas, šauk tą savo žmogų.

Dryžuotas. Šūktelsim protarpiais po vieną. „Ei, tu!“ – ar kaip nors panašiai.

Čigonė. Kaip čia išdainuosi du skiemenis?

Languotas. Pridėk sau, jei nori, ir trečią. Žodžio laisvė.

Dryžuotas. Tik be panikos ir be jokio graudavimo. Šauksim visi iš eilės, kol atsilieps. (*Patylėjęs šaukia*) Ei, tu! Žmogau!

Tyla

Mis – P. M. Ar sakyti, kad aš... mažne karalienė? Kad mane gali išrinkti?..

Languotas (jai). Uždaryk lep cep cep! (*Šaukia*) Ei! Jei netingi, ateik!

Pauzė. Loja šuva

Čigonė (šaukia). Ei, žmogau!

Kaminkrėtys (priduria). Į bėdą papuolėm!

Pauzė. Loja šunys. Žvgygaudama stabdžiais praūžia mašina

Rylininkas. Ei! Atsiliepkit kas nors!

[...]

Ji ilgai ir nesuvaldomai kikeną, o kiti su nerimu laukia ateinančio S a r g o. Pagaliau jis pasirodo – tai kažkokių neteisybių iškankintas, nebesveikas žmogus

S a r g a s. Ak, vis dėlto... Vis dėlto... Sveiki atvykę, sveiki įklimpę, che che che...

Žmonės nepatikliai žiūri ir tyli

Vienas, du... šeši, septyni. Septynios žmogystos. Tai ką pasakysit, a?

Kaminkrėtys. O ką čia besakyti...

Vienuolė. Patys matot – į bėdą papuolėm.

S a r g a s. Rodos, neakli – ko bridot į dervą?

Čigonė. Ėjom į Šventę, o kaip reikiant...

S a r g a s. Ak į Šventę!.. O kaip jūs tą Šventę įsivaizduojat? A? Kaip švėsdavo urvinis žmogus? Gražioj vietoj laužas, mamuto kulšis... Pramogos dėlei muštynės, apsirijimas iki vėmimo... Krūmas, pakrūmėj boba... Norėjot išsaugoti protėvių tradiciją?

Vienuolė. Mes nieko nežinom – mus vedė...

S a r g a s. Ak vedė? Apynasrius numaustė ir paliko? Kas tokie vedė?

Dryžuotas. Ar jums ne vis tiek?

S a r g a s. O kaipgi! Iš visko sprendžiant, jūs laukiat, kad aš jus išgelbėčiau, taip? O gal aš dar pagalvosiu? Gal aš ne kiekvieną gelbėsiu?.. Gal jūs šitą dervą papylėt, o man atsakyt? A?.. Tai kas čia toks vedė?

Kaminkrėtys. Pasitaikė čia toks klišis – Balionų pardavėjas...

Čigonė. Šiaip žmogus geras. Norėjom greičiau, jis ir vedė stačiau.

S a r g a s. Tas sukčius, demagogas – geras žmogus?! Tuomet pulkit ant kelių ir pagerbkit mane kaip ne šios žemės paukštį. Aš – angelas! Aš – Jėzus Kristus, tik neseniai nusiskutęs! Per kiauras naktis lovos galą spardau ir galvoju, ką man padaryti gero tam žmogui. Žmogui! Ne mamutui – bet apie tai vėliau. /.../

/... /

S a r g a s. Aš ne dogmatikas, tik perspėjau iš anksto – niekas jūsų už ausų neiškels ir ant žalios žolelės nepasodins. Galvokite. Derva garuoja, stingsta... Jei ilgiau pastovėsite – baigta. Reiks kišti po kojų dinamitą.

Čigonė. Tai ko jūs taip ilgai šnekat?!

Kaminkrėtys. Pusprotis – argi nematot!

Dryžuotas. Velniai rautų! Tai ką mums daryti?

S a r g a s (šypsosi). Galvokit galvokit... Aš gelbėsiu – mėginsiu gelbėti, bet

jeigu suklysiu, tegul protingieji pataiso.

L a n g u o t a s. Greičiau, greičiau, po velniais!

S a r g a s (rikteli). Klausyt mano komandos! Žinoma, tie, kurie norit. Kad derva nesustingtų, mano išmanymu, ją reikia minkyti, minkyti ir dar kartą minkyti. Žygiuosime vietoje tol, kol aplinkui ta košė sukietės ir nebesiurbs. Tada ir galėsite išlipti lauk. Protingai sakau?

M i s – P. M. (entuziastingai). Jeigu jūs tikrai mus išgelbėsit, aš jus tikrai tikrai!.. Nežinau...

S a r g a s. Ir aš jus, ir aš jus. Vietoje žengte arš! Ens du. Ens du... Išraut koją, išraut! Aukščiau iškelt, aukščiau!..

Visi iš paskutiniųjų kilnoja kojas, minko dervą

Energijos, energijos! Kuo toliau... tuo sunkiau... Kuo sunkiau, tuo galvoj šviesiau... Linksmiau klampojam, linksmiau! Išraut koją, su šaknim išraut. Kam karšta, galit nusivilkt. Švarkus, mundurus ir visa, ką tik turit, meskite šen. Sukabinsim ant kopėčių.

Dryžuotas, Languotas ir kiti su apmaudu svaido Sargui švarkus, krepšelius, skrybėles. Vienuolė nusimeta abitą, Čigonė – skarą. Žmonės keičiasi: vieni, tartum iš celofano išvyniota prekė, pilkėja, blanksta, kiti – atvirksčiai. Sargas visą turtą sukrauna ant kopėčių

Gerai! Puiku! Šalin celofaną! Ir foliją! Ir vatą!.. Nuo ko prasidėdavo Šventė? Nuo mamuto medžioklės, nuo prakaito. Ens du... Ens du... Kiek turi kojų dabartinis mamutas? Jūs manote – dvi? Apsirinkat – šešias! Dvi nuosavos ir keturios krėslo, prie kurio jis priaugęs. Va taip... Laisviau, krūtinę pirmyn!..

Č i g o n ė. Nebėr jėgų. Tegul vyrai minko.

K a m i n k r ė t y s. Kad ir tiems vyrams...

V i e n u o l ė. Nujodė... Visus nujodė.

S a r g a s. Įkvėpt... giliau įkvėpt!.. (*Jis vos išveria nesijuokęs*) Derva tirštėja, kūnas lengvėja. Galvoj šviesiau ir taip toliau... Dar penki žingsniai, dar penki žingsniai... Na kaip? Kojos dirba, o galvos – nė velnio? Ar vis dar nejaučiat, kad aš jus m u l k i n u, ponai? A? Dar norit žygiuoti? Ens du...

Žmonės nebeturi jėgų atsikirsti

D r y ž u o t a s (išrovęs batą meta į Sargą, bet netoli tenumeta). Niekšas! Pasikark... ant savo kopėčių!

S a r g a s. Ak jūs... mamutai... Kur jūsų protas? Apie kurį mes tiek daug šnekėjom... Argi nematot – kuo labiau minkai, tuo derva klampesnė? Nepajutot lig šiol?

K a m i n k r ė t y s. Pats liepei! Mes klausėm komandos.

S a r g a s. Komandos... O kur jūsų akys? Kur liežuvis, galva? Komandos... Ligi kelių dervoj, ir dar jiems įrodyk, kad derva tikrai yra derva...

D r y ž u o t a s. Nustok tyčiotis! Nustok, o jei ne!..

S a r g a s. Galvok, žmoguti, galvok. Dabar tu manęs neišgąsdinsi. (*Patylėjęs*) O aš taip laukiau – gal bent vienas sustos ir pasakys: „Klausykit, broliai! Melas. Derva dar lipnesnė! Mes dar giliau klimpstam...“ Tokiam žmogui aš savo patalą būčiau po kojų paklojęs! Psalmes giedočiau! Fifti fifti... Koks aš optimistas! (*Apžiūrinėja sumestus drabužius*)

V i e n u o l ė. Kokie esam, tokie... svarbu, kad mums gerai.

R y l i n i n k a s. O kodėl? Kodėl mes tokie? Jeigu toks išmintingas...

Č i g o n ė. Gal mes ir patys nepatinkame sau?

K a m i n k r ė t y s. Jūs nepažįstate mūsų, mes – jūsų, ir nėr čia ko knaisiotis.

S a r g a s (naršo drabužius). Stengiuos pažinti, stengiuos. Skudurai skudurai... Kuo blogesnė figūra, tuo daugiau vatos. Kuo kvailesnė galva, tuo aukštesnė kepurė...

D r y ž u o t a s. Padėkit, padėkit! Ko jūs ten ieškot?

V i e n u o l ė. Pinigų, o ko daugiau...

L a n g u o t a s. Išveskite mus, mes atsilyginsim. Sumokėsime, kiek reikia.

S a r g a s (krausto kišenes). Pinigai, čekiai, pinigai ir popieriai popieriai popieriai... Diplomas, kad esu mokyta. Pažymėjimas, kad gyvenu. Pažymėjimas, kad nusipelnęs... Leidimas įeiti, leidimas išeiti. Dokumentas, duodantis teisę... Teisę turėti, teisę valdyti, teisę teisti kitus. Liudijimas, kad priklausau. Kvititas, kad gavau. Kvititas, kad užmokėjau. Fotografijos. Žmona. Nuogas kūdikis. Meiluzė. Užrašai. Telefonai. Pergalių sąrašas. Kvietimas į vendispanserį. Bilietai į cirką. Dar pažymėjimas. Dar kvititas. Tabletės. Cigaretės. Laiškas. O čia dar kas? Loterijos bilietas.

R y l i n i n k a s. Tai mano bilietas. Galit atplėšti.

S a r g a s (atplėšęs). Yra! Laimėjot! Su šituo bilietu jūs gausit kitą nemokamą bilietą. Patenkintas?

R y l i n i n k a s. Taip.

S a r g a s. Dar viena kišenė. Pažyma, kad gimė. Pažyma, kad mirė. Vėl pinigai...

Č i g o n ė. Klausykit – gana. Nejaugi jums taip malonu knaisiotis po šiukšlyną?

S a r g a s. Šiukšlyną? Aš tik pažiūrėjau, ką jūs nešiojatės arčiausiai prie širdies.

D r y ž u o t a s. Jūs naivus! Jūs – kvailys, jeigu manote čia, prabilęs į mūsų sąžinę, priversti mus raudonuoti ir žiūrėti į žemę. Toks yra pasaulis, toks žmogus, ir aš esu tikras, kad ir pats ne kitoks!

L a n g u o t a s. Mes jūsų kišenių nekraustėm.

D r y ž u o t a s. O jeigu kitoks – juo blogiau tau. Kitokius gyvenimas muša.

S a r g a s. Muša! Bet tik ne šiandien, tiktai ne šičia...

R y l i n i n k a s. Jūs – mizantropas. Tik tuo jūs iš daugelio skiriatės.

S a r g a s. Neskubėkit su išvadom... Aš dar paieškosiu tarp jūsų žmogaus. O

tada – galit mane surišti ir sudeginti kaip žvakę – kad tik tam žmogui būtų šviesiau.

V i e n u o l è. O kaip mes įrodysim? Kaip mes įrodysim? Egzaminus kokius laikysim, ar ką?

S a r g a s. Nežinau, jūs jau turėjot progos. Juk, tuos rūbus sumetę po kojų, jūs galėjot puikiausiai išeiti. Bet jūs tarpais kaip žvėrys, o tarpais kaip vergai... Kodėl jūs tokie? Be išmonės, be šilumėlės, be humoro...

M i s – P. M. Aš tai, pavyzdžiui, labai mėgstu humorą. Tik parodyk man pirštą, ir juokiuos. O kas man...

Sargas rodo pirštą, Mis – Pamatęs Mirk kvatoja

S a r g a s. Taip... (*Pagalvojęs*) Mamutus atsirinksite patys. Fifti fifti. Patys pasakysit, kuriuos gelbėti ir kurių – ne. (*Nueina*)

[...]

Sargas atritina dvi statines, o ne vieną

M i s – P. M. O! Kur jūs taip ilgai buvot pradingę?

S a r g a s. Kol išmušiau dugną, kol užvirinau vandenį, kol išmazgojau... kad nedvoktų kopūstais.

M i s – P. M. O kam tos statinės?

S a r g a s. Jums, brangieji, jums! Kurie pasirodysit verti, gausit po statinę ir būsit išgelbėti.

M i s – P. M. O aš?

S a r g a s. Tu?... (*Kitiems*) O jūs ko tylit? Ką nutarėt? Kuriuos išrinkot?

R y l i n i n k a s. Mes nutarėm, kad kiekvienas iš mūsų savaip menkas ir didelis, savaip kvailas ir savaip protingas.

S a r g a s. O!.. Jeigu taip būtų!

Č i g o n è. O kuris iš mūsų nenori būti išmintingas, būti gražus, būti laimingas? Visi nori, bet ne visi gali. O jeigu negali, tai kuo gi jis kaltas?

S a r g a s. Ne! Mamutas niekina protą. Beje, minkštą širdį – taip pat. Jeigu kažkieno išmintis kažkam sako – dėl savo tiesos lipk ant laužo, sudek, – mamutas pakiša degtuką. Mamutas mato skrendantį paukštį ir linki jam greičiau užsimušti. Jis girdi lakštingalą ir švokšdamas ieško karklyne jos lizdo. Mamutas negali pakęsti to, ko nesupranta. Jis mėgaujasi savo galybe ir nepavydi tiems, kuriuos gali sutriptyti, sutraiškyti, parblokšti savo iltim. Todėl naudokitės proga, kol mamutas stovi dervoj ant dviejų kojų, ir nelaukit, kol jis padės savo pasturgalį ant krėslo. Kalbėkit tiesiai ir drąsiai! Šitoj dervoj turi laimėti žmogus.

Languotas ir Dryžuotas lyg dvikovoje peiliais stebi vienas kitą

Drąsiau! Prisiminkite skriaudas, kurias jums padarė mamutžmogiai, ir

parodykit pirštu kurie!

D r y ž u o t a s ir L a n g u o t a s (*rodo pirštu vienas į kitą*). Jis!

S a r g a s. Motyvai?

L a n g u o t a s. Isterikas! Juda! Jis tik save myli.

D r y ž u o t a s (*ramiau*). Tipišiausias mamutas. Tikslas – karjera, priemonės bet kokios. Padlaižiavimas – ypač.

L a n g u o t a s. Tai ji pats toks! Jis ką tik apšmeižė savo brolių. Išdavikas!

S a r g a s. Palaukit. Kalbėkit po vieną. (*Dryžuotam*) Kuriuos, jūsų nuomone, vertėtų gelbėti ir kuriuos palikti?

D r y ž u o t a s. Visus! Visi mamutai!

L a n g u o t a s. Matot! Jis už patį popiežių šventesnis.

S a r g a s (*Languotam*). Jūs dar gausit žodį.

D r y ž u o t a s. Šitas (*rodo į Rylininką*) – gal ir ne mamutas. Jis – naivus arklelis, kuris galvoja patraukti tokį volą, su kuriuo būtų galima sulyginti pasaulį. O tada jis, aišku, pasidarytų vežėju.

Č i g o n è. Netiesa! Jis tik svajoja apie Šventę, kurioj...

S a r g a s. Tegul... Tegul svajoja. (*Dryžuotam*) Toliau?

D r y ž u o t a s (*apie Kaminkrėtį*). Šitas – nei savo nuomonės, nei veido... Mamutas – minta žole, bet sutiktų esti ir šiaudus.

Kaminkrėtys kažkodėl nusijuokia

S a r g a s. Na o Čigonė?

D r y ž u o t a s. „Sakykim, kad gerai, ir bus gerai“ – tokia jos filosofija. Tad jai ir derva medaus vietoj. Tegul prisilaužo.

M i s – P. M. O aš?

D r y ž u o t a s. Tu – idealas. Tu esi ta, kuo pati nori būti – mamutė.

M i s – P. M. Tiek to, nesiginčysiu.

V i e n u o l è (*Dryžuotam*). Nežiūrėk nežiūrėk... Pati pasakiau – vištas palesinkit... Jeigu sugebėsit.

D r y ž u o t a s. Tai, rodos, ir viskas.

Č i g o n è. O apie save?

L a n g u o t a s. Apie jį sakiau ir dar galiu papildyti.

S a r g a s. Užtenka. Ką siūlai išgelbėti?

L a n g u o t a s. Jeigu Čigonė atsiprašys – visus! Išskyrus tą... (*Parodo į Dryžuotą*)

S a r g a s (*Čigonei*). O jūs ką siūlot?

Č i g o n è. Visus! Išskyrus tuodu. Negaliu pakęsti išdavikų.

Sargas rodo į Kaminkrėtį

Kaminkrėtys. Arba visus, arba nė vieno. Toks tokį kaltina, toks tokį teisia.

Sargas (į *Mis – P. M.*). O tu?

Mis – P. M. Aš? Kodėl jūs kitiems sakote „jūs“, o man – „tu“?

Sargas. Atsiprašau.

Mis – P. M. Kodėl? Prašau... Tikiuos, jūs manęs nepaliksit. Vis dėlto aš...

Sargas (*Rylininkui*). Jūs nepakeitėt nuomonės?

Rylininkas. Ne. Tegul kiekvienas ieško savo Šventės. Paukštis gali agituoti kurmį, kad ir tas skraidytų, bet ar jis panorės – jo dalykas.

Sargas. O aš – ar ne to paties trokštu?

Rylininkas. Aš nemoku pasverti žmogaus žmoniškumo. Ir laikau nusikaltėliais tuos, kurie sveria.

Sargas. Gerai. Tiek to. Išgelbėsiu tave. Atsidursi po mamuto letena, tada paminėsi... (*Dryžuotam*) Ei, tu! Gaudyk statinę! Apsivožk ir tupėk, kai šunys užpuls. (*Paridena statinę*) Ir tu pasidėk savo rylą. Gaudyk!

Rylininkas. Ačiū. Aš nelaikau savęs vertesniu už kitus.

Languotas. Tai gal leisite man? Aukso medaliu baigęs mokslus... Rašiau disertaciją... Ir būtinai pasinaudosiu jūsų mintimis.

Sargas (*nenorom*). Še! (*Paridena statinę*) Tik atsimink – tu užimi jo vietą!

Rylininkas. Lįsk lįsk... Mums buvo duota pasirinkti, ir mes pasirinkom.

Sargas. Luktelkit – surasiu dar vieną. (*Rylininkui*) O tu dar pagalvok. Tuščias plepys, kuris siekdamas gėrio atsisako kovoti su blogiu. Tuščias plepys. (*Nueina*)

Čigonė ir Kaminkrėtys su panieka ir neapykanta žiūri, kaip Dryžuotas ir Languotas lenda į statines

Vienuolė (*apie Sargą*). Jau ir man pasidarė įdomu, ar jis iš tikro toks gudrus, ar toj dervoj taip nugaravęs.

Dryžuotas. Aš tik iš smalsumo dalyvauju žaidime. Ir jums patariu – žaiskime, žiūrėkime, kas iš to išeis.

Languotas. Pagal seną patarlę: kieno vežime sėdi, to ir giesmę giedi. Sugalvokit, kaip iš to vežimo išlipti, ir mes išlipsim.

Rylininkas. Aš jau sakiau ir vėl sakysiu – šaukimės pagalbos.

Dryžuotas nusikvatoja

Kaminkrėtys. Bačkoj bepigu juoktis – gerai skamba.

Čigonė. Šaukim! Bet šaukim taip, kad visiems atrodytų, jog mes neturime kur dėti savo laimės. (*Rylininkui*) Supratai?

Vienuolė. O ko čia nesuprasi. Ne dėl smarvės, ne dėl baimės, o iš džiaugsmo klykiam. Kas norit, ateikit.

Kaminkrėtys. O kaip mes tą linksmybę sukelsim?

Čigonė. Kaip kas išmano. Pūsk trimitą, tu suk savo rylą.

Rylininkas. Išsiverskit kaip nors ir be manęs.

Vienuolė. Apsieisim! Dainuosim, klyksim!.. Kuo durniau, tuo atrodyt linksmau.

Languotas (*Dryžuotam*). Kaip tu? Pritarsi?

Dryžuotas. Žinoma! Aš net galiu pabūti dirigentu. (*Pastuksena statinę*)

Pasiruošt! Trys, keturi!

Muzikinį triuką paliekam kompozitoriaus fantazijai. Šiaip ar taip, „orkestras“ turi skambėti gana įspūdingai. Muzikos suviloti, atskuba mūsų pažįstami... / ...

¹ Derglioti – išsitepti. ² Čia: išsidarkę. ³ Čia: pakvaišėlis. ³ Blezdingà – kregždė.

1. Apibūdinkite dramos personažus-tipus. Kodėl jie neturi vardų? Kas juos apibūdina? Kokie jų būdo bruožai, savybės išryškina, netgi hiperbolizuojama?
2. Ko veikėjai ieško? Ką simbolizuoja Šventė? Kaip ją apibūdina patys personažai?
3. Kodėl veikėjams reikalingas „vedlys“, rodantis kelią į Šventę? Apibūdinkite Balionų Pardavėją. Kodėl jis taip pavadintas?
4. Ieškodami Šventės, veikėjai įklimpsta į dervą. Paaškindite simbolinę šio įvykio prasmę. Kas svarbiau: ar veikėjų pasyvumas, ar jų pastangos (dervos minkymo epizodas, noras iš jos išlipti)?
5. Paaškindite žodžio „mamutas“ prasmę pjesės kontekste.
6. Aptarkite K. Sajos dramos stilistiką. Kaip kuriamas grotesko įspūdis? Kokias visuomenės negeroves autorius išjuokia?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Ginta Čingaitė, „Parabolės schemas Kazio Sajos dramoje Mamutų medžioklė“, Colloquia, 2013, nr. 31, p. 120–137 (el. prieiga: http://www.liti.lt/failai/Colloquia31_internetui_Cingaite.pdf)

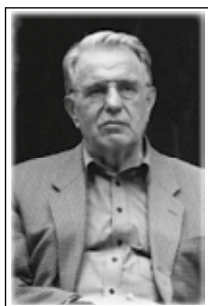

Foto Z. Baltrušio

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930–2011)

Žemės, rugio ir grūdo poetizavimas Just. Marcinkevičiaus projekte jungiasi su žmogaus dvasinės vertės, jo moralinės reikšmės bei kūrybinio veiksmo išaukštinimu. Poeto kūryboje valstietiškoji žemė tartum kokį augalą natūraliai išaugina žodį, sukaupiantį „žemės dvasią“. Tačiau žodžio metafora poeto kūryboje reiškia ne tiek intelektualinę, pažintinę ar kūrybinę veiklą, kiek tautos egzistencinę patirtį, jos kultūrinę atmintį bei žemdirbio savimonę. Šis žodis iš esmės yra gamtos, o ne civilizacijos elementas, jame nėra intelektualaus turinio. Mitologizuotas žodis, gyvenantis tarytum pagal tuos pačius gyvybės dėsnius kaip augalas ir organizmas, jungia bendruomenę, gaivina, žadina tautos sąmonę ir saugo ją nuo išnykimo, gina nuo griaušančių istorijos jėgų, padeda tautai išlikti totalitaristinės ideologijos laikais.

Regimantas Tamošaitis

J. Marcinkevičiaus biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Kiek daug tylėjimo gamtoj,
kiek atkaklaus, kantraus augimo!
Palaiminta tyla, kuri
nuo tuščiažiedžių žodžių gina.

Palaiminta žolės tyla
ir atverstos arimų mintys,
ir geležies tyla žaizdre,
ir medžių aukštos, tylios mirtys.

O žodi, žodi! Argi tu
už tylą neiškalbingesnis?
Po žodžių klodais atkakliai
kaip rūdos – tyli mūsų esmės.

Tik atsidūstame giliai
ir tuo pačiu pasakom viską.
Kiek daug tylėjimo gamtoj
ir koks kantrus augimas vyksta!

1967

1. Aptarkite eilėraščio kompoziciją, lyrinio subjekto sakymo aplinkybes. Ką jis teigia ir į ką kreipiasi?
2. Koks „žodžio“ ir „tylos“ ryšys?
3. Kuo svarbus „tylos“ motyvas šiame eilėraštyje?
4. Paašškinkite kreipimosi į „žodį“ klausimo prasmę: „Argi tu / už tylą neiškalbingesnis?“

Rudens auka

Kai vieną rytą pro gryčios langą
saulė į aslą jau nenupuola, –
vyras į slenkstį peilį galanda,
moteris tyliai užkaičia puodą.

Metas atėjo auką sudėti:
žemė jau šąla. Ji reikalauja,
kad į jos iščias imtų lašėti
šiltas šiųmečio ėriuko kraujas.

Lapai nukrito. Paukščiai išskrido.
Liko tik žemė, žmonės ir duona.
Kojos nutirpo. Rankos suskirdo
berenkant visa, kas buvo duota.

Darbą ir meilę žemei aukojom,
kaip į šventyklą ėjom į dirvą.
Vyras ant kelių puola ir kojom
auką suspaudžia. Jaučia, kaip virpa.

Tvarte tarp durų švysčioja nuogos
moteries kojos. Puodas jau laukia.
Krinta raudonos putino uogos.
Saulė pakilo. Priėmė auką.

1966

Joninės

Ant aukšto Nemuno kranto
užkursim vidurnaktį laužą.
Sėdėsime, rimti ir tylūs,
rankom apglėbę kelius.

Žiūrėsime, kaip kibirkštys kyla
į aukštą ir gilų dangų –
brangieji, tai mūsų metai,
mūs valandos, dienos, minutės.

Girdėsime – ant kito kranto
dainuoja pažįstamą dainą.
Nejaugi jau mūsų dainos
iš lėto apleidžia mus?

Ir ūktels kažkas iš tolo –
suklusę mes atsiliepsime,
tikėdami: mūsų ieško,
žinodami: jau nesuras.

1967

1. Kaip eilėraščio kalbantysis įsivaizduoja būsimą Joninių naktį? Į ką jis kreipiasi?
2. Kokios detalės pasirenkamos iš Joninių šventės? Į ką jos nurodo?
3. Iš kokios laiko perspektyvos kalba lyrinis subjektas? Kas suartina dabartį ir ateitį? Kaip tai susiję su kalbančiojo išgyvenimais?
4. Apibūdinkite lyrinio subjekto žvilgsnio trajektoriją. Kaip žiūrėjimas siejamas su išsakomomis mintimis?
5. Įrodykite, kad eilėrašties artimas meditacijai*.

Epo pradžia

Netikėtai iškilo žodis
ir įstrigo gerklėj kaip ašara.
Apverksim save, apverksim.

Akmuo.
Ant akmens ugnis.
Virš ugnies –
vanagas ir balandis.
Neamžinas tik akmuo –
jį pakeitė žalvaris ir geležis.

Ežerai dar vardų neturėjo.
Visos upės dar buvo dunojėliai.
O vaikai žaidė su žalčiais,
ir kaip šiandien – kvėpėjo pienu.

Vyrai skynimus ugnimi leido.
Vakarais jie sunkiai galvojo
apie visa, ką matė per dieną,
ieškodami priežasties ir tikslo.

Šią vasarą atkasė pilkapį
ir visa, ką rado,
antrą kartą muziejų palaidojo.
Kai niekas nematė,
aš senu papročiu
apverčiau juos –
antrą kartą.

1967

1. Apibūdinkite eilėraščio sandarą, poetinį vyksmą, sakymo aplinkybes.
2. Aptarkite pirminius gyvenimo elementus. Kaip jie susiję su žmogaus gyvenimu?
3. Kaip atskleidžiama kūrybos, istorijos, tradicijos reikšmė šiame eilėraštyje?

Sena abėcėlė

Taip supa lopšį.
Taip duoną minko.
Taip geldą tašo
iš medžio minkšto.

Taip rankom kulia.
Taip girnom mala.
Taip dega vopną¹.
Taip verda smalą.

Štai šitaip verkia.
Štai šitaip juokias.
Taip audžia juostą,
Taip juosta juosias.

Taip kala arklą.
Taip kardą kala.
Taip apšarvuoti
eina į karą.

Šitaip iš karo
grįžta negrįžta.
Šitaip prie kapo
epušė girgžda.

1967

¹ Vopna – kalkės.

Rugpjūtis

Naktys trumpos ir gilios,
ir beveik be sapnų.
Tik nematomos gijos
tarp rugių ir žmonių.

Pilnas mėnuo virš kluono
paslaptینگai iškops
tartum kepalas duonos,
tartum simbolis koks

to pilnumo, to meto,
kai labai paprastai
vienas kitą pamato
ir žmogus, ir daiktai.

Kai ir laukia, ir šaukia
jau subrendus gamta.
Kai likimas atplaukia
balta pieno puta.

Kai atgimsta iš naujo
ir viltis, ir drąsa.
Kai ant dalgių ne kraujas,
o sidabro rasa.

1968

* * *

Tai gražiai mane augino
laukas, pieva, kelias, upė,
tai gražiai už rankos vedė
vasaros diena ilga.

Tai gražiai lingavo girios,
uogų ir gegučių pilnos,
tai gražiai saulutė leidos,
atilsėlį nešdama.

Tai gražiai skambėjo žodžiai:
laukas, pieva, kelias, upė.
Tai gražiai iš jų išaugo
vienas žodis: Lietuva.

O tėviške...

O tėviške, laukų drugeli margas!
Jau tavo pieva – mano atmintis,
kur tu skraidai skambi, lengva, spalvinga,
kaip atlaidų skarelės parugėm.

O tėviške, nuvirtęs vartų stulpe,
nulūžęs šaukšte, peili be kriaunų,
takeli, dingstantis vaikystės soduos,
kur šviečia motinos graži galva.

O tėviške, suskilus tėvo klumpe,
puodeli šilto pieno vakare,
sesers maldaknyge, elementoriau,
į dilgėles nukritęs obuoly.

O tėviške, sudžiūvus duonos rieke,
ligonio kosuly nakties tamsoj,
nutrūkęs panti, šiltas karvės snuki,
komunija, prilipus gomury.

O tėviške, aprūkęs lempos stikle,
praplyšus kojine, rugių šlitie¹,
kuodeli pakulų, sulos puodyne,
dūmeli, vinguriuojantis dangun.

O tėviške, kukuojantis beržyne!
Po tavo giliašakne širdimi
lyg po užkeiktu akmeniu palindo
vaikystė mano – tas baikštus žaltys.

O tėviške, drugeli mano margas!
Po tavo sutrūnijusiu slenksčiu
lig šiol dar guli stebuklingi žodžiai,
kurių turbūt jau niekam nebereiks.

[1974]

¹ Šlitis – guba.

1. Šį eilėrašį palyginkite su Jono Aisčio kūrinio „Peizažas“. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?

Lopšinė gimtinei ir motinai

Laukai gražiai sugulę,
miškai žaliai sužėlę,
baltoji mano gulbe,
juodų arimų gėlė!

Kiek rovė – neišrovė.
Kiek skynė – nenuskynė.
Todėl, kad tu – šventovė.
Todėl, kad tu – tėvynė.

Vienų namie mylėta,
kitų svetur vadinta –
mamos skara gėlėta,
muziejų pakabinta.

1. Aptarkite prasmines eilėraščio priešpriešas, sustiprinančias emocinę įtampą.
2. Kaip ryškinama paralelė tarp gimtinės ir motinos?
3. Paaiškinkite paskutines eilutes: tėvynė – „mamos skara gėlėta, muziejų pakabinta“.

Devyni broliai: baladžių poema (ištraukos)**Pirmas atsidusimas**

Vidurnaktyje krūpteli miškai,
kažką baisaus ir tikro atsiminę.
Nuošia vėjas, švelniai ir minkštai
paliesdamas jų atmintį medinę.

Nuo jūros grįžta broliai devyni,
sunkius dalgį į klevą sukabina.
Ir maudosi rūstybės vandeny,
ir vienas kito broliu nevadina.

O aš turiu jiems rankšluostį paduoti,
prie stalo padalinti duonos plutą.
Susidrumstė likimai ir vanduo
ir išplakė į krantą kraujo putą.

Viltis ir baimė medžių rievėse
lyg papiruso ritiniuos sustingo.
Neapraudota kažkieno dvasia
pražydo kūkaliu¹ ant lauko sielvartingo.

Kūkali, kviečio broli! Kaip gražiai
siūbuoja purpurinis tavo žiedas!
Kaip sunkiai šiandien kaimo kraitvežiai
pušų kalnelin tris karstus atgieda...

1968

¹ Kūkalis – gvazdikinių šeimos javų piktžolė.

1. Aptarkite baladės sandarą, temą, motyvą, vyksmo laiką, intonaciją.
2. Iš kurių detalių atpažįstama, kad kalbama apie skaudžius pokario metus? Su kuo susiję kalbančiojo išgyvenimai? Kurie posmai atitiktų pasakojimą, kurie – išgyvenimą?
3. Paaiškinkite „atsidūsėjimo“ reikšmę. Kaip jis išryškina pokario dramatiškumą?
4. Kokie lietuvių pasakų siužetai, motyvai atpažįstami? Kokią prasmę jie suteikia tekstui?

Ženklių baladė

Raudonas vakaras per visą dangų.
Toksai raudonas, toks baisus ir šaltas.
Kieme balta avelė gailiai bliauna
ir liežuviu raudoną sniegą laižo.
Štai tėvas neša glėbį dobilų –
tarytum kraujas į raudoną sniegą
raudonos jų galvelės kraupiai varva.
Balta avelė seka jį iš paskos,
raudonus lašelius nuo sniego renka.
Prie gryčios lango prisiploja veidas,
ranka su duonos žiaubere. Tai aš.
O gal kas kitas. Duonos trupiniai
kaip kraujas ant supuvusios palangės laša.
Pradėtas verpti pakulų kuodelis
ir duonkubilis, ir aprūkus krosnis,
mamos skarelė, ir šventi paveikslai –
raudoni kaip tas vakaras...

Dangau,
kodėl mes nesupratom šito ženkle,
to pirmo išpėjimo? Ir prie stalo,
susėdę vakarienės, laužem duoną,
kraujuotom rankom, nors ir nekaltom.

[1969–1972]

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Audinga Peluritytė, „Justino Marcinkevičiaus poezijos gyvybė“, *Justinas Marcinkevičius / sudarė Jurga Katkuvienė*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 128–133 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Audinga_Peluritytė_Justino_Marcinkevičiaus_poezijos_gyvybė.LHD800B.pdf)
- Kęstutis Nastopka, „To tiesaus paprastumo“, *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 184–192 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kęstutis_Nastopka_To_tiesaus_paprastumo.LHD800A.pdf)
- Viktorija Daujotytė, „Iš žodžių, esančių ir pasirodančių“, *Justinas Marcinkevičius / sudarė Jurga Katkuvienė*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 108–127 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Viktorija_Daujotytė_Iš_žodžių_esančių_ir_pasirodančių.LHD800A.pdf)

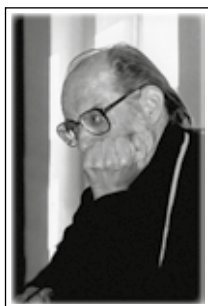

Foto Z. Baltrušio

VYTAUTAS P. BLOŽĖ

(g. 1930)

Bložė tebėra ištikimiausias verlibro riteris lietuvių poezijoje [...]. Deformuota kalba – tarsi adekvatus poezijos atsakas pasauliui, kurio tikrumo vieninteliu kriterijumi liko skausmas. Atmesdamas deklamacinį skambesį ir klasikinę versifikaciją, panaudodamas polifoninio poetinio mąstymo principus, Bložė padarė radikalesnę perversmą nei, tarkim, T. Venclova su „Kalbos ženklų“.

Marijus Šidlauskas

V. Bložės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Geležis

tai ne medžiai trypčioja vietoje, tai iš po medžių šaknų
dygsta mažyčiai grybai, panašūs į karkvabalius
ir skraido vakarais zvimbdami po medžių viršūnes
ir niekas jais nesirūpina, nekreipia nė dėmesio

užšalo šulinys, ir sniegas jo nebepramuša
ir kaip atsigerti ėriukui, nužengusiam nuo debesies
kaip atsigerti saulėgrąžai – viena koja laisva, antra pririšta prie žemės
kaip atsigerti šamanui

grįžta žmogus, ieško akmeninio kirvio ir pjūklo
iškerta savo veidą iš suanglėjusio laiko
ir nešasi po pažastim, kojom kažką sutraiškydamas
ir eina turbūt pas šamaną, pas okulistą

burtininke burtininke, aš tave pavaišinsiu geležim
tik apsvarstyk mano galvą, kuri verkia geležimi
tik pagirdyk mano galvą geležim – geležim
pasakyk man į ausį: g-l-ž-m

1. Aptarkite eilėraščio kalbantįjį. Ar jis akivaizdus? Kiek pavidalų jis turi?
2. Ar aiški kalbančiojo išgyvenimo raida? Kokiomis detalėmis, vaizdais ji ryškinama?
3. Pagal kokią logiką grupuojami vaizdai? Kas juos jungia į prasminę visumą?
4. Kokių užuominų, asociacijų su istoriniais, pasakos, mito kontekstais yra kiekviename vaizde?
5. Kokiais smurto vaizdiniais išreiškiama būties absurdo jausena, trauminė praeities patirtis?

Dievo ieškojimas

kaipgi būsi be dievo? – taria nusiaudamas kojas
čiupinėdamas pritrintas pūsles, pergalvodamas viską iš naujo
ir iš pat ryto prasideda dievo ieškojimas – stalčiuose ir ant aukšto
prasideda ieškojimas skryniose ir kailinių kišenėse

ieško dievo žmogus, apžiūrinėdamas medžių dreves
kasinėdamas apie tvartą ir upės atbradose
žiūri po suolu, tikrina kaminą, užsilipęs ant stogo
bado šake daržinės kampe pernykščio šieno plaką

persioja miltus, perrenka džiovintus grybus
išardo laikrodį ir vėl sudeda, nieko nepastebėjęs
ieško senose knygose tarp eilučių, žodžių pradžioj ir pabaigoj
tarp senų kalendoriaus lapų, pageltusių bitininkystės vadovėlių

tikrina, ar nėra kur pakasto po kuria obelaite
išsemia šulinį, išgraibo pirštais jo dugną
pertraukia keliskart akėčias skersai išilgai kūdros
pastato kampe sląsteles prie pelės urvo

varto rankose pasą, tikrina vaikų gimimo metrikus
šniukštinėja bažnyčiose už altorių, špitolėse ir klebonijose
apžiūri keletą karstų, lydimų į kapines
ieško vaistinėse tarp buteliukų, karčių ir saldžių miltelių

paskui atsisėda ant lovos krašto, ima kalbėti poteries
šiaip sau, iš įpratimo, žiovaudamas ir kasydamasis
ir šitaip kasdien – nuo ryto lig vakaro, kol užkalant karsto dangtį
staiga nusimena: kažką turbūt pamiršau

NOKTIURNAS 6

geriau rasti šaltą kelią ir nepaklysti

šalta naktis, mėnesienos švytėjimas
koks vienišas tas namelis ant ežero kranto
tu miegi kažkur viršum jo švytėdama
geriau rasti šaltą kelią ir nepaklysti
rašau ant ąžuolinio stalo save
savęs ieškodamas girioje
savęs naktį vėstančiam smėlyje
savęs pačioj pakrantėj naktį atšalusiam
ežere

toli gaudžia mašinos tolimam plente
toli aukštai praskrenda lėktuvai, šalia šikšnosparnių
kad tik nepažadintų tavęs miegančios mėnesienoje
nuoga viršum ežero
nuoga viršum Vitebsko
nuoga viršum kalėjimo

toks nemalonus laiškas, valdiški namai, nemalonus
laiškas
geriau rasti šaltą kelią ir nepaklysti
o mes paklydome ir klausėme kelio sutikto žmogaus
jis sakėsi netikįs į Dievą ir dirbantis sekmadienį,
dengiantis stogą
sakėsi nešąsis butelį degtinės, bet pirma mums parodysiąs kelią
o paskui per miegą prisikels kitus miegančius
ir išgers savo degtinę
palydėjo mus iki griovio ir jo kraštu grįžo atgal
kvėpėjo žydintys kukurūzai, švytėjo mėnuo,
jie liko, tie žmonės, pačiam nakties pakrašty

jie neparodytų kelio, jis sakė
kelio dulkės po kojų
minkštos minkštos, nieko nėra minkštesnio už jas,
gal tik pelenai
geriau rasti kelią ir nepaklysti
tu miegi tarp žvaigždžių mėnulio šviesoje miegančioji
viršum ežero

ryt iš ryto vėl prasidės
tau kelionė į Karaliaučių, sugedus plokštelė, įkyriai:

Karaliaučiuje: suksis ir suksis lyg
akmenukas rankoje, kol išsprūs ir
nukris, galva nuo pečių ir pečiai
atsities: Karaliaučiuje
man giriosna pas bites, jos laukia, bičių karalystė:
ką aš joms pasakysiu: ar rasiu su
jomis šneką: koks tolimas medus,
pirmininke, ten išvežti aviliai, miške,
kelionė, žiedų nektaras, mes tokie
laikini

negaliu pakilti, kelio dulkės slegia mane
nei mirties, nei gyvybės kaina negaliu pakilti aukščiau
kelio dulkės lyg pelenai
iš negrižtančiųjų kelio
mes Karaliaučiuje
miegot ramiai ir nesapnuok manęs: aš nekritau
ant grindinio ir nesubėgo ir nesustojo
aplink

baltam baltam kambarėlyje
guliu ir nekalbu kelio dulkėse
lošti iš jų
iš viso užstato, visų dulkių
viso savęs, savo širdies, visos meilės
vitingas
aštrūs laivai, ilgos irkluočių rankos
jų šlovė tai kelionė į nežinią
geriau rasti šaltą kelią ir nepaklysti
ak, kaip minkšta gulėt kelio dulkėse
kad tik tavęs jie nepažadintų, prisikėlimo varpai
netikintieji kelio neparodys
kelio gale stovės kelio laivas, sekluma
kad tik tavęs jie nepažadintų
tie žiedai
tie girių viržiai tas rūkas viršum durpynų

jis išvedė mus į kelią, sakydamas:
štai čia
nenubuskite
čia

ryt saulės šviesoje
varvantys bičių koriai
naktį bitės neklaidžioja
tamsoje bitės dirba

nepažadinkit jos
nepažadinkit viršum Vitebsko
virš judančio šešėlyje miesto
miegančios jos ramiai

įbersiu jai į šaltą ranką šaltų kelio dulkių saują
tartum paberia jas
viršum viršių
violetinio ryto saulėlydyje

1. Aptarkite eilėraščio sandarą, sintaksę. Kaip kuriamas teksto daugiaprasmiškumo išpūdis?
2. Išskirkite svarbiausias erdves. Kas jas sieja?
3. Aptarkite laiko struktūrą, kuri lemia meninių vaizdų (gyvybės ir mirties, praeities ir dabarties planų) kaitą.
4. Kokie kelio, kelionės ir savęs ieškojimo motyvų pavidalai?
5. Kaip poetiniame tekste skleidžiasi istorinės atminties tema?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Marijus Šidlauskas, „Erškėtrožės tiesa žmonėms“, *Orfėjas mokėjo lietuviškai*, Vilnius: Homo liber, 2006, p. 110–116 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Marijus_Sidlauskas_Ersketrozes_tiesa_zmonems.LH4200D.pdf)
- Rimantas Kmita, „Vytauto P. Bložės poezijos kaitos paradoksai“, *Colloquia*, 2008, nr. 20, p. 27–45 (el. prieiga: http://www.llti.lt/failai/Nr20_03_Kmita.pdf)

VLADAS ŠIMKUS (1936–2004)

Šimkaus antipoetiškumas, kalbinės intonacijos natūralumas, kasdieniškumas buvo gerokai radikalesnis, ir būtent ironija, kartais beveik nepastebima, kūrė jo poetinės kalbos savitumą bei autentiškumą.

Rimantas Kmita

V. Šimkaus biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

* * *

Pro miegą girdėjau – skambėjo bidonai.
O ratuose žmogui vienam nuobodu.
Žmogus pavėžėjo moksleivį batuotą,
Ir auštant per lietų važiavo jie du.

Važiavo jie dviese, per lietų nežymūs,
Pro vandenį pilkus, pro nuogus beržynus.
Važiavo keliu tarp tamsių pastatų.
Ir smaukė šlapias kepurės ant kaktų.

Ne pirmas tai rytas, ir kelias ne naujas.
Ką senas galvojo, ką mąstė sau jaunas?
Koksai gi siužetas? Nebuvo siužeto,
Skambėjo bidonai, du žmonės važiavo...

1. Apie ką šis eilėraštis? Suraskite ir aptarkite kasdienybės estetikai būdingus vaizdus.
2. Atkreipkite dėmesį į kūrinio pradžią ir pabaigą. Ką išryškina pasikartojanti frazė „skambėjo bidonai“?
3. Aptarkite eilėraščio nuotaiką, kalbančiojo intonaciją. Kaip paaiškinti frazę: „Koksai gi siužetas? Nebuvo siužeto“?

* * *

Nusileisk, dangau, ant žemės.
Taip saugiau ir patogiau.
Nebelaipioju po beržus.
Nebelaidau aitvarų.

Nusileisk, dangau, ant žemės,
mano spindintis dangau,
būk ant pievų ir ant miestų,
kaip esi ant ežerų.

Nuo aukštų kalnų dairiausi,
degė tavo pakraščiai,
o iš kokio tu metalo –
po šiai dienai nežinau.

Tupia kaip vabzdžiai lėktuvai,
krebžda plunksnom raštvedžiai.
Gal aukščiau jau ir nebūsime,
bet nebūsime ir žemiau.

Nusileisk ant duonos, druskos,
ant skardinių dubenų,
nusileisk, dangau, ant žemės,
mūsų motinas apgaubk.
Taip aukštai buvai nukeltas
nuo žmonių ir akmenų,
kuo užpildysim šį tarpą,
mano spindintis dangau?

1. Tai programinis V. Šimkaus eilėraštis, kuriame atsiskleidžia jo kūrybos samprata. Kuo grindžiamas kalbančiojo prašymas? Kokios vertybės iškeliamos?
2. Remdamiesi eilėraščiu, suraskite įrodymų patvirtinti literatūrologo Algimanto Bučio teiginį, jog „poetas atsisako būti poetizuotoju“.

Tobulas eilėraštis

Vosilką rankoje laikai
visai kitaip negu po karo.
Atėjo nuostabūs laikai.
Miške rastos žemčiūgai karo.

Iš laimės, ne nuo pagirių
parkristum į gėlėtą veją!..
O virš gimtųjų pagirių
vėjelis debesėlį veja.

Kasdien ką nors vis pamatai,
į sielą krinta gėrio grūdas.
Čia naujo namo pamatai,
ten į teatrą žmonės grūdas.

Ir plaukia į marias galias
Šventosios upė kaip ir plaukus,
ne bombos byra, o giles
tau barsto ažuolas į plaukus.

Pasiklausai dainos, kuri
galulaukėj pabaido kiškį,
ir tobulas eiles kuri,
kurias kur nori, ten ir kiški.

Sapnas

Sapnuoju kartą, kad einu keliu
ir susimąstęs dainą sau dainuoju.
Aplinkui bitės dūzgia tarp gėlių.
Staiga atbėga pėdsaku manuoju
kažkoks kiaulėnas kostiumu žaliu.
„Būt ar nebūt? – kiaulėnas aimanuoja. –
O gal galvoji – lengva būt kiauiliu?“
Žiogai skardena, kvepia apynojai.
Na, ką aš atsakyti jam galiu?
Per kiauilišką jo petį patapšnoju:
„Nespręsimė problemų didelių.
O juo labiau, kad aš tiktai sapnuoju“.

Bitės pabėgėlės

Mano darbščios mintys, šitiek metų
it bitelės kantriai rinkę medų,
kaip išskrido kartą iš galvos,
taip ir nebegrižta atgalios.

Gal aš pats padaręs būsiu klaidą –
per plačiai ganytis jas paleidau,
gal kur pasiklydo, o galbūt
patogesnių rado sau galvų.

Neteisinga, oi, kaip neteisinga!
Šitiek nuostabių žmonių aplinkui
skundžias baisiai nuo minčių kenčią, –
man baisoka, kad galva tuščia.

Negalėdamas priprast prie šito,
aš labai norėčiau paprašyti
kaip kūrėjas, na, ir kaip asmuo:
grįžkite, pabėgėlės, namo!

1. Aptarkite eilėraščio vyksmą, kalbantįjį. Kokia jo laikysena?
2. Ką simbolizuoja „bitės“? Paašrinkite potekstę, kurią slepia frazė: „Šitiek nuostabių žmonių aplinkui / skundžias baisiai nuo minčių kenčią, –“?
3. Iš kokių detalių, įvaizdžių galima atpažinti eilėraščio subjekto ironiją? Į ką ji nukreipta?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rimvydas Šilbajoris, *Žodžiai ir prasmė*. Chicago: Akademines skautijos leidykla, 1982, p. 64–67 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimvydas_Silbajoris_Vladas_Simkus_-_uzslėpto_geluonio_humoros.LHN400B.pdf)
- Kęstutis Nastopka, „Realybės poezija“, *Lietuvių eilėraščio poetika*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 245–249 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kęstutis_Nastopka_Realybės_poezija.LHN400A.pdf)
- Rimantas Kmita, „Utopijos apvertimas: ironiškoji lietuvių poezija sovietmečiu“, *Darbai ir dienos*, 2008, t. 50, p. 229–259 (el. prieiga: <http://archive.minfolit.lt/arch/20501/20796.pdf>)

* * *

Nuo amžių vakare už stalo – dviese.
Kaip angelas naminis – lempa tvieskia.
Apgaubki, angele, šviesa švaria,
ir saugoki du žmones vakare.

Diena primargino – nesužiūrėsi!
Pavargo jie nuo visokiausių pa.
Jie nieko nekalba, jie sėdi dviese –
pačia sunkiausia kalbasi kalba.

Kažkas pakito, būtinai pakito
žvaigždynų sandaroj, o gal – veiduos.
Gal mudviejų nebėr. Bet visados
du žmonės sėdi vienas priešais kitą.

Visur – Sacharoj, tundroj, tarp griuvėsių –
juk rasis lentgalys, vinis, kuria
gali sukalti stalą.

... Sėdi dviese
kaip šventame paveiksle vakare.

JUDITA VAIČIŪNAITĖ

(1937–2001)

J. Vaičiūnaitė yra poetė, kurianti iš ypatingo grožio jausmo. Grožio, kuris nėra pastovus, būnantis, o staiga atsiveria, pasirodo – dulkėtame, užmirštame paveiksle, apleistame skersgatvyje, senoje nuotraukoje, Katedroje ar mažytėje kuklioje gėlytėje, vardu Veronika.

Viktorija Daujotytė

J. Vaičiūnaitės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Funikulierius

Vaikystės funikulierius kyla į kalną.
Stveriuos už odinių kilpų,
kad išlaikyčiau pusiausvyrą...
Kaip griozdiškas užmirštas žaislas,
siūbuojantis saulėtam sausrėjy,
jis kybo ant skardžio –
sustoti dabar negalima.

Vaikystės funikulierius, išniręs iš sapno,
išplėšęs iš kambario sienų,
neša į kalno viršūnę,
kur baltos alyvos, erškėčiai, akacijos
naktį virš šulinio
svarina ūko šakas,
kur dešimtmečių sąnašom

jau užneštas dugnas
su grynų blizgančiu vandeniu,
su nebesiekiamu aidu, jame nugramzdintu,
šventadienių juokui nutrūkus...

1976

1. Į kokias dalis galima suskaidyti eilėraščio vyksmą? Kas nurodo dabartį? Kaip jungiami vaikystės įspūdžiai ir patirtys su kalbančiosios dabar situacija?
2. Eilėraštyje svarbi kilimo vertikale. Su kuo ji siejama? Kas jai sudaro priešpriešą?
3. Kokiomis aplinkos detalėmis išreiškiamas kalbančiosios jausmas?
4. Kas lemia eilėraščio nuotaiką? Kokia ji?

* * *

Ateis sekmadienis.

Ant duonos tepsim bučinius ir sviestą.
Ir cirko afišas skaitysim padrikai.
Ir klaidžiosim
po margaspalvį saulėtą triukšmingą miestą
lyg du neklaužados vaikai.

Ir – tarsi dulkės tarp dantų – dienovidį pajutę,
pripilsim bokalus oranžinio alaus,
ir baro dūmuose –
toj laivo perkimštoj kajutėj
prie broliško peties nedrįsim prisiglaust.

Ir plauks pro šalį kupolai, kolonos, tiltai,
už lango laikas plauks,
ir mes užmiršime, kad jis yra...
Ateis sekmadienis.
Ir septyni žibintai duš į miltus.
Spalvotais konfeti ištrykš aušra.

1962

Kavinukas su pastoralėm

Ant palangės – neplauti indai
(mano veidas ir vėl suirzo).
Kavinukas su pastoralėm
iš rudo vaikystės servizo
(pro vandens ir viryklės užimą –
violos, fleitos, klavesinai,
garai – lyg pavasario rūkas...)
Atleisime vėl. Gal esi
iš nebūtos lemties, iš negrižtančių posmų
namo parkeliavęs,
kai miestas po širdgėla ir šerkšnu –
lyg senovinis porcelianas

1968

Vilniaus miesto istorija. Pilies skersgatvis
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 324

1. Paaškindite kūrinio pavadinimą. Aptarkite eilėraščio erdvę. Iš ko ji sudaryta? Kokios dvi plotmės išryškėja šiame eilėraštyje?
2. Kokia lyrinio subjekto nuotaika? Kas ją atskleidžia?
3. Kokią prasmę teikia poetiniam tekstui palyginimai? Interpretuokite frazę: „kai miestas po širdgėla ir šerkšnu – / lyg senovinis porcelianas“.

Pavasaris

Ir sukasi
sukasi
sukasi lakūs sparnai lėktuvų,
malūnų,
žuvėdrų...

Ir supasi
supasi
supasi kiemo berniūkščiai ant purvino
lentgalio
vėtroje...

1969

Saulėgraža

Keičiasi pirmadieniai, antradieniai, trečiadieniai...
Vėl tavam mieste – saulėgražos ir paukščių metas,
tavo meilės, tavo lūkesčio tikrasis matas.
Paukščiai kaip varpai –
delnuos kvėpavimu prižadina...

Jie sučiulbo ant akmens frontono, ant metalo,
ir ištirpo gatvės –
skubančios, triukšmingos, gyvos...
Apšerkšnijusių naktų tylėjime įgytas
skardžiabalsis polėkis ir tavo, ir ne tavo...

Ir mašinų ūzime pavasarinis himnas –
aukštas ir švarus.
Pragysta priemiesčių gamyklos.
Aikštės – žalios
ir nuo pienių gelsvos kaip ganyklos.
Plačiabrylė saulė virš namų –
ryški kaip nimbas.

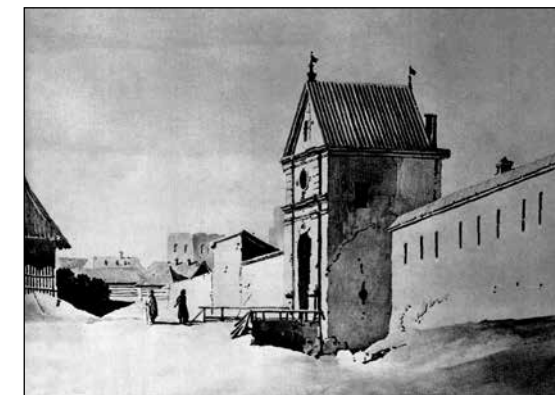
1965

1. Ką eilėraščiui teikia grafinis vaizdas? Į ką jis galėtų būti panašus?
2. Kokie žodžiai sudaro eilėraščio struktūrinį pagrindą?
3. Kokios priešpriešos jame gretinamos? Kas jas jungia?
4. Kūrinys kupinas estetiškos žaismės. Įrodykite.

1. Aptarkite eilėraščio erdvės ir laiko jungtį.
2. Į ką nukreiptos kalbančiosios mintys?
3. Raskite vaizdinius, kuriuose susijungia sakralumas ir kasdieniškumas. Kokiomis meninėmis priemonėmis sukuriama šiuolaikinio miesto realijos ir amžinybės perspektyva?
4. Kaip kuriama džiaugsminga pavasario atmosfera? Apie kokį žmogaus jausmą šiame kūrinyje prasitaria?

Miesto sienos – Vilniaus vartų bokštas. P. Smuglevičiaus akvarelė
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 325

Vilnius. Miesto vartai

Apyaušris. Aštrėja kaminai ir varpinės.
Nušvinta miesto vartai.
Šaudyklų angos susitraukia.
Tirpsta mūsų triukšmas ir šešėliai. Veltui
tu trokštum būti rūkas ir lietus –
vis tiek tu šiaurės saulėj atsivertum...
Gaisrų laukiniame apšvietime,
koplyčių žvakėms ir žvaigždynams varvant,
viršum kalvų,
virš kylančių ir krintančių stogų
suskambus varpai,
tiek daug erdvės ir polėkio...
Suskilęs grindinys pakluso laiko valdai.
Bučiuoju tavo plytą,
tavo herbą,
tavo vilnijantį švelnų vardą
ir pakeliu rūdijančius raktus...
Apyaušris. Nušvinta miesto vartai.

1966

1. Pavadiname minimas miestas – Vilnius ir konkreiti jo vieta – miesto vartai. Kaip pateikiamas eilėraščio vaizdų pasaulis? Kokios miesto detalės išryškinamos?
2. Aptarkite eilėraščio sandarą, sintaksę. Kokie žodžiai, frazės atskleidžia eilėraščio subjekto santykį su Vilniumi?
3. Aptarkite kalbančiosios regėjimo perspektyvą. Kokią kompozicinę paskirtį ji atlieka?
4. Kaip šiame eilėraštyje susitinka istorija ir dabartis? Kas jas jungia?

Kanonas* Barborai Radvilaitei

1. Elžbieta iš Habsburgų

Aš pradedu.

Buvau beveik dar vaikas ir lyg marmuras
balta, tyra ir, sako, reto grožio. Svetimšalė
nykioj šaly, į kur ištekino, kur siautė maras,
kur ištikimas pažas nebudėjo, kur sušalę

pečiai virpėjo, krečiami ligos. Kaip sniego gniūžtė
tirpau Žygimanto karštam delne. Namų man trūko –
žindyvės, seserų ir draugių. Lemta čia sugniužti
nuo persmelkiančio svetimą ir šaltą miestą rūko...

Nedrumskite manęs daugiau.

Tau nekliudžiau, Barbora.
Čia kaip vienuolė numiriau, kada pražydo medžiai.
Žiūrėjau į nutolstančią laimingą jūsų porą.
Ir mano šleifo ūką nunešė nepilnamečiai...

2. Karalienė Bona

Abi jau marčios mirė.

Nieks dabar jau neįrodys,
daviau ar nedaviau veneciniam stikle nuodų...
Pati nunuodyta buvau. Mirtis pilna ironijos.
Paduokite man liutnę. Grosiu. Daros nuobodu.

Nenorom aš tapau lemtim –
ta sena teatro kauke.

Prie Sforců vardo kraujui skirta amžinai pridžiūt.
Mane tik prie sūnaus beprotiškai ir skaudžiai traukė.
Bet salių veidrodžiuos aš vieniša – kaip iš pradžių.

Gal marčios pačios mirė.

Gal nereikia šitaip smerkti
tos moteries, kuri išvengė prakeiksmo pamilti.
Bet saugokis manęs, Barbora – barbare, net serganti.
Neapkenčiu tavęs už meilę.
Ir lemiu tau mirtį.

Barbora Radvilaitė

3. Mikalojus Radvila Rudasis Mikalojus Radvila Juodasis

Mes pavertėm tave šachmatų, kortų karaliene.
Tau ant aksomo pagalvėlės atnešėm karūną –
ji Radvilų išdidžią kaktą pirmą kartą lietė,
bet tau pavirto į erškėtrožių raudoną krūmą.

Mes stumdėm sandėriuos tave –
pirma už senio Goštauto,
už pelenų krūvos. Paskui įkalinome meilę
į skeptrą ir į karstą.

Mes panorom, kad užgožtų
net mirtį tavo grožis –
kerštas tiems, kurie mus šmeižė.

Mes sukryžiuom tarpdury špagas –
karaliaus aistrą
jėga mes pavertėm į giminės didžiausią garbę.
Bevardės mirdavo karalių mylimos.
Besklaistančią
prie lango laiškus, ir tave įamžinom kaip herbą.

4. Nežinomas dailininkas

Tos pilnos žavesio, tos liūdno akys įsikūnijo
senam paveiksle. Nutapiau jus –
šiaurišką madoną.
Prisimenu – jūs verkdavot negyvo savo kūdikio
ir vėl nusišypsodavot staiga. Žinau, jus domina

tik žinios iš Žygimanto. Ta ilgo ir lemtingo
kentėjimo žymė veide... Į aikštę jus išimčiau
iš salių. Nutapiau jus be karūnos ir be nimbo,
skurdžiu prasčiokės gobtuvu.

Paskui, po poros šimtmečių,

įvilks į prabangius rūbus jus Vilniaus juvelyrai,
išpuoš auksinėm rožėm, tulpėm ir akanto lapais,
įkeldins į koplyčią miesto vartuose. Vėlyvai
ir keistai jūsų daliai teks dangus, aušrom apakinąs...

J. Vaičiūnaitė savo poezijoje išbandė muzikinę *kanono* formą. Kanonas visų pirma suprantamas kaip visuma meninių metodų arba taisyklių, privalomų kuriam nors meno stiliui. Šiose eilėse, skirtose istorinei Lietuvos asmenybei – Barborai Radvilaitei, pasitelkiamos *kanono* kaip polifoninės muzikos technikos ypatybės. Ši technika grindžiama nuosekliai išlaikytu pradedančiojo balso imitavimu bei jo plėtote.

5. Kotryna iš Habsburgų

Tai dėl tavęs likau beveidė.
 Mano bruožai dūmuos.
 Guliu pačioj istorijos kertėj, pavirtus plėnim.
 Tavęs raudodavo Žygimantas, mane atstūmęs,
 pasišlykštėjęs iki skausmo...
 Bet skriaudos neplėsim.

Buvau maža, kada sesuo tekėjo už Žygimanto,
 Juokiaus per jų sutuoktuves, prakandus kietą obuolį.
 Mačiau, kaip mūsų išprotėjusi senelė žymi
 kas rytą kryžiaus ženklų freilinas.
 Veržiaus į tolį,

bet ne sesers dvasia, o tu stovėjai mūsų tarpe.
 Kaip kardas guoly –
 skyrė mus Barboros vardas.
 Iškeliauvu atgal į savo tėviškę. Ištarde
 jie išjuokė mane.
 Tyliu lyg surūdijęs varpas.

6. Žygimantas Augustas

Kaip šuo prie mirstančios tavęs ištikimai budėjau
 tais mėnesiais, kada nei žavesio, nei būto grožio
 neliko – tik dvasia, tik graudulys, kada bodėjos
 visi tavim, kada, dar gyvai, tau koplyčioj grojo...

Likai man ta pati, kuri sapnuodavosi rūmuos –
 raudona ir karšta dosni šviesa. Ir prisiartint
 aš vėl bijau. Nudegina tos ašaros sūrumas,
 plaukų vėsa, kurios nėra jokiuos portretuos...
 Argi

tavęs neteksiu? Argi dingsi? Kas karalių valdos,
 jei esame lyg dykvietėj – visam pasauly dviese?
 Man niekas nesvarbu – dar muša šventos tavo
 valandos,
 dar tavo švelnūs pirštai mano rankoj neatvėšė...

7. Barbora Radvilaitė

Aš būsiu ne pageltęs pergamentas. Aš nesensiu.
 Man meilė bus galia išlikti, kaip poetui eilės.
 Aš čia gimiau.
 Aš pavirtau čia Vilniaus renesansu.
 Iš čia ir mano žavesys, per amžius neapleidęs...

Grįžau čia mirusi. Tamsus ir ankštas buvo karstas.
 Už jo – kanopų ritmas tarsi laikrodžio tikslėjimas.
 Už jo – Žygimanto alsavimas, duslus ir karštas.
 Grįžau čia mirusi, į savo dangų įtikėjus.

Į šitą miestą ūkanoj – į prigesintą, drėgną
 jo bokštų spindesį, į šiltą išganingą lietu
 grįžau.
 Ne karūnavimui išvežę, bet ištrėmę
 vėl parvežė.
 Ir prisikėliau, žemės prisilietus.

1971

1. Kokią dvasinę dramą išgyvena kalbančioji?
2. Iš kokios perspektyvos kalbama 7-oje dalyje? Paaiškinkite eilėraščio eilutes: „Aš būsiu ne pageltęs pergamentas“?
3. Pirmos dvi strofos: „Aš čia gimiau“ ir „Grįžau čia mirusi“ – gyvenimo ir mirties antitezę*. Paaiškinkite jas, susiedami su istoriniu Barboros Radvilaitės ir Augusto Žygimanto kontekstu.
4. Paaiškinkite metaforą „į savo dangų įtikėjusį“.
5. Meilės tema šiame eilėraštyje – pagrindinė. Šį teiginį įrodykite.

Akmuo su pasaga

Rūkuos nutyla titnaginiai kirviai.
 Rūkuos paskęsta sentėvių skulptūros.
 Rūkuos aštrėja kadagių ir eglių kvapas.
 Atgal į rūką skrieja vieversiai,
 į rūką slėnio kaimai pasuka –
 ir vėl pro lietu išgirstu
 akmenyje iškalta pasaga,
 rugių šnarėjimą,
 vos prijaukinto žirgo tolimą žvengimą...

1966

1. Kokią reikšmę eilėraščiui teikia esamojo laiko vartojimas?
2. Rūkas – pagrindinis eilėraščio žodis. Kokia jo perkeltinė prasmė kūrinio visumos požiūriu?
3. Įrodykite, kad šis eilėraštis – tai praeities dabartyje regėjimo vizija.

Senos fotografijos (ištraukos)**1. Žemaitė**

Žiūrėk, ir po rudens žvaigždėm
 sužibs lyg nimbas žibalinė lempa,
 kaimynų vaiko atnešta –
 ir nebeskęs troba tokioj tamsoj...
 Tik nenurišk tos skepetos,
 Tos ligi graudulio savos –
 – jai lemta
 istorijoj lyg skrynioj
 tavo motinišką šilumą tausot...

Žiūrėk, jau greit pasnigs,
 padvelks žiemniais obuoliais,
 ištirpus ūkanai,
 pavirsi vadovėliuose į kaimišką madoną...
 Tu liesta
 senatvės gruodo –
 pabučiuos tau ranką
 sūnūs, dukros ir anūakai,
 ir proanūkių minios –
 tavo troboje sutilpus Lietuva...

4. Šatrijos Ragana

Kokia graži tu pareini
 iš jau sudžiūvusių pageltusių rožynų,
 palikus baltą saulės skėtį
 ant žolės prie begalinių tvenkinių,
 kur tik laibų irisų auksas
 ir arklės tuščioj ganykloj...
 Negrįžimų
 alėjomis sutemusiam sename dvare
 aš pas tave einu.

Kokia graži tu,
 kai žiebi žvakes ant pianino
 ir paleidi nakčiai
 tamsių plaukų didžiulį mazgą,
 kai žvelgi į mus mašiom liūdnom akim
 iš po tų antakių lakaus juodumo...
 Tavimi, pašnibždomis man šnekančia,
 tikiu, nes ta kalba –
 lyg varpo garsas iš vaikystės tolių –
 įsakmi...

1975

1. Kodėl autorė ciklą pavadino „Senos fotografijos“?
2. Su kokiais gyvenimo ir kūrybos faktais sietinas eilėraštyje minimas laikas – ruduo?
3. Ką simbolizuoja frazė „sužiba lyg nimbas žibalinė lempa“?
4. Paaiškinkite metonimiją* „tavo troboje sutilpus Lietuva“.
5. Pacituokite eilutę, kurioje, jūsų manymu, ryškiausia Žemaitės portreto detalė.
6. Kuo ypatingas J. Vaičiūnaitės lietuvių kultūros išgyvenimas?

1. Šį tekstą palyginkite su eilėraščiu „Žemaitė“ ir raskite bendrų bruožų. Atkreipkite dėmesį į kalbėjimo formą, kompoziciją.
2. Kokią simbolinę prasmę turi laikas?
3. Kokiomis priemonėmis kuriama eilėraščio nuotaika?
4. Iš kokių detalių atpažintinas subjektas, jo aplinka, kūryba?

Genezė*Salomėjos Nėries atminimui*

Gal butuose po abazūrais buvo lempos žiebiamos,
 o gal miegojo prieškarinis šventiškas Paryžius.
 Trapi mažutė svetimšalė, atšvaitams pažirus,
 baltam lape užrašė:
 „Apšerkšniję mūsų žiemos...“

Šarma suspindo raidės. Ir nostalgija lyg eglės
 šnarėjo prosenių balsais žodžius, kurie nemiršta.
 Iš didmiesčio nuklydus į snieguotą gūdų mišką,
 ji bėgo, nepalikdama pėdų, namo, kur begalės
 šaltinių tryško po ledu – po žodžiais negudriais...

ir Lietuva nustebo:
 „Balta balta, kur dairais...“

1976

1. Apibūdinkite eilėraščio sandarą: iš kiek dalių jis sudarytas?
2. Eilėraštis atliepia ne tik Salomėjos Nėries kūrinių „Senelės pasaka“, bet ir apima jos autobiografinius motyvus. Kokius?
3. Kokią reikšmę turi raštas, užrašymas, įsirašymas?
4. Kaip paaiškintumėte frazė „ir Lietuva nustebo“?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Virginija Balsevičiūtė, „Veidrodis Juditos Vaičiūnaitės kūryboje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2006, t. 1, p. 206–213 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/932-virginija-balseviit-veidrodis-juditos-vaiinaits-kryboje>)
- Virginija Šlekienė, „Vilnius Juditos Vaičiūnaitės kūryboje“, *Žmogus ir žodis*, 2008, nr. 2, p. 52–59 (el. prieiga: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2008/slek52-59.pdf>)
- Judita Vaičiūnaitė skaito eilėraštį „Betliejaus žvaigždė“, http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Judita_Vaičiūnaitė_skaito_eilėraštį_Betliejaus_žvaigždė.LHR412.mp3
- Apie poetę Juditą Vaičiūnaitę. Iš radijo aukso fondo (2012–07–09), <http://www.lrt.lt/me-diateka/irasas/1005309934>

TOMAS VENCLOVA

(g. 1937)

Iš trijų klasikinės poetikos komponentų – minties – žodžio – veiksmo – „Kalbos ženkle“ išskiriamas vidurinysis. Poezija suvokiama kaip tobulas kalbos padaras. Iš buities labirinto, „beformės visatos“ kuriamas tikresnis, teisingesnis pasaulis.

Kęstutis Nastopka

T. Venclovos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Veidrodis*

Daphne

Kada nukirs, nugenės ir užkas
(o plaukuos – padangės ir metai),
sugrįšiu į smegenis, veidą, rankas,
lyg paukščiai sugrįžta į medį.

Liks oras burnoj tarsi kirvio žiedai
(šakų nelieskite pirštais)
po laurų dangum, po gruoblėtom žvaigždėm,
po lapų žvilgiuoju paviršium.

Durpynų delnuos Apolono trauka,
mėlynių ir spanguolių maras
ir šiauriškų viržių sviri sunka,
akmenėjanti kapiliaruos;

o kada nukirs, nugenės ir užkas
(o manęs vis tiek nesurado),
sugrįšiu į smegenis, veidą, rankas,
lyg paukščiai sugrįžta į medį.

Albinas Elskus. „Moteris iš nugaros“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 309

Iš rinkinio *Kalbos ženklas*

* * *

Viskas būna ilgai, lyg dulkėto vandens panoramos,
Išardyti stogai ir išnykusio priemiesčio namas,
Kur net vasarą šaltis apsunkina slenkstį, ir blyksi
Kelios nuostabios valtys, lig pusės nugrimzdę į Stiksą.

Labas vakaras tau. Pasirinkusiam niekas nekeista.
Kol tavęs nematau, tu vis tiek negali pasikeisti –
Kol bevaisė migla nuo akių atitolina skardą,
O dvilypė tylą apgyvendina svetimą vardą.

Kur po kojų giliai susitinka ir aidi vagonai,
Kur juoduoja stiklai ir baltuoja spygliai, Antigone,
Švyti svarios lagūnos, ir sienos laivyno nesaugo.
Kur dabar tavo kūnas – be sielos, be dvynio, be draugo?

Tarp žibinto garų, panardintų į sąnašų tvaiką,
Po karų ir gaisrų, po sėkmingai praslinkusio laiko
Amžinai gyveni, atsisakiusi sapno ir alkio,
Ir ilgam išėjini, ir sužvangini nesančią velkę.

Taip kartojas būtis, ir šešėliai tavęs nebemato,
Taip tuščia atmintis pamažu atsilieka nuo datų,
Atsilieka lietus, išblaškydamas dūmus ir miegą,
Ir pas miesto vartus du sargybiniai stovi ant bėgių.

Eilėraštis apie žuvusį

po anglim, po sniegu; ir leidžiama netgi dairytis;
tarsi vabzdžio sparnai – po anglim, po sniegu, po žeme;
aptvėrimų svarstyklės, ir juodos atodrėkio plytos,
ir įmirkusių rąstų būry keturkampė žiema;

taip sudygę laiškai savo tostantį lauką pasiekia,
jų balti adresai, stikluose suartėja grūdai,
aš pasieksiu save, aš pasėtas, man laikas ilsėtis,
po kanalais ir varpinėm burną pripildo kreida;

taip svyruoja platybė, apėmusi dešimčia pirštų
savo galvas, ir augalas ją pasitinka laiku
po ribotu dangum, o šaltiniuose balta ir tiršta
įšalusių karčių, kanopų, laivų;

taip išmokstam surasti bityną ir parako medų,
paliesti veidą ir metų nenutylėt,
ir atverti kirviu pajuodavusį ledą,
po kuriuo atsimerkia ir auga žuvis ir žolė.

1. Kaip šiame eilėraštyje modeliuojama poetinė tikrovė?
2. Kokiomis nuorodomis, perkeltinėmis reikšmėmis kuriamas apibendrintas istorinis kontekstas?

Ghetto

Mes čia sugrįšime. Pas mus tylu.
Tiek daug namų. Anglies paprastumu
Sutikrinta, pasverta, išdalyta.
Tai paskutinis laikas.

Išdavystė

Užantspauduoja laikraščių stiklus,
Įplūsta pro geltoną durų plyšį,
Nudažo raištį, numarina ryšį
Ir rašalą, ir nusveria tinklus.

Ak, vaiko mintys, netvirtai namai,
Nusekė vandens, netikri kalnai!

Nėra mirties, ir teismas neateis.
Liepsna ir smėlis laižo lango rėmą.
Nebe hebrajų, net ir ne romėnų –
Paskutiniosios teisės pamatais
Mes vien tik raidės, išnašos, planai.
Mes baltas popierius. Mes pelenai.

1. Kuo reikšmingas pavadinimas? Į ką jis nurodo?
2. Kieno vardu kalbama? Koks santykis su istorija atsiskleidžia šiame kūrinyje?
3. Aptarkite poetinio teksto metaforas. Kuo jos pasižymi?

Iš rinkinio *Tankėjanti šviesa*

Ruduo Kopenhagoje

Iš drakono nasrų
plūsta Baltijos vandenys. Blykčioja bronzinis nagas.
Aštriabriaunė srovė čaižo erdvę tarytum botagas
ir pavirsta garu
virš fontano taurės.

Atminty ne iš karto užsiveria spragos,
ir pažįstami debesys ritasi virš Kopenhagos
iš kairės,

kai žvelgi į pietus.
Juos palydi skardiniai stogai, apkapotos ir purvinos liepos,
šimtas tūkstančių dviračių. Aidas, trumpam pasislėpęs
palei uosto vartus,
vėl išnyra šalia.

Drėksta astrai. Raudonais snapučiais puikuoja palėpės,
ir šaligatvį užtvėria baržos statmuo, atsiliepęs
drungname kanale,

kur gelmė neskaidri.
Tik stovylos įveikia šį rudenį. Šlapias karalius
tiesia vyskupui ranką. Raidės ir kryžius pjedestaluos
kantriai graužia sūri
tuštuma,

nes istorija baigias. Išnyksta valstybės ir šalys.
Įsiklausęs girdi: nuo ašigalio atslenka spalvis,
o po spalio – žiema.

Ties bulvaro kerte
 blandžiai plazda neonas. Keleivis pasideda mantą,
 dairos Annos aikštėj, liečia medį, beveik nesupranta,
 kokiam jis mieste,
 nes diena
 sklidina juosvo tėviškės prieskonio. Burlaivis brūžina krantą,
 ir šiaurietišką vardą – nugludintą gniūžtę sonantų
 ridinėja burna.

Standų tinklą apkloja
 nukryžiuoti vijokliai, nedidelės rožės,
 lapų žvaigždės. Už Tivoli plyti trunkus geležinkelio ruožas,
 šioj gamtoj neveluoja
 traukinys.
 Po vyzdziais išsilaiko ne tai, kas vadinasi grožis,
 o kalkėti smėlynai, skruosto kontūras, eisenos bruožas,
 horizonto brūkšnys.

Mėgini
 į stiprėjantį vėją pečiais atsiremti,
 atpažintąją druską ir dumblą pasemti,
 bet tamsiam šuliny
 kas akimirką slūgsta lygmuo,
 ir kelintą jau kartą dėkoji už tremtį,
 ir sumoki grynais, pasirinkdamas savąją lemtį.
 Tu negrįši namo,

nes kiekvienas atomas seniai
 atsinaujino kūne. Sutrikusi sąmonė rausias
 kalboje tarsi stalčiuje. Nuosakų, būdvardžių gausmas,
 neiginiai,
 dalelių akla
 begalybė, ankšti sakiniai, ir tik protarpiu sausas,
 lyg ne mūsų patirtas, bet kvapą užgniaužiantis skausmas
 ir tylą.

Švyti saulės dėmė,
 vainikuodama įviją bokštą. Apeidamas mūrą,
 rodos, užputi žvakę. Barokinę architektūrą
 pavaduoja ertmė,
 ir kažkur nearti
 už krūmynų ir dykviečių smėlin sugūra
 mare, pelagos, thalassa, virtus į debesį sūrų,
 tartum Stiksas plati.

Virš skardžių
 keterų, virš putojančių proskynų kaupiasi švinas,
 pranašaudamas vėtrą ir užmarštį. Lėkštas žemynas
 atsiduoda skurdžiu

metalu,
 ir užsikerta radijas. Tiek ir teliko tėvynės –
 tik begarsė gėsmė, tik prakiuręs urano banginis
 ant pakrantės uolų.

Tu kol kas dar esi.
 Gluosnių replikas lydi granito remarkos.
 Du geltonus lapus prieš vidurdienį nukrečia parkas,
 įsitempia šviesi
 barometro šerdis,
 šaltis perima kaulus. Negelbsti megztinis ir švarkas,
 ir alsuoja rūkais Kategalas, ir dvelkia ledu Telemarkas,
 ir mirtis – tai mirtis.

Tiek ir lieka: patirti suspėjusio traukinio gaidą,
 liesti svetimą veidą, rankas ant turėklų,
 kai visas žodynas per klaidą
 sutampa su įvardžiu „mes“.
 Magnio speigas nutvieskia pagalvį, paklodę, padėklą,
 ir keleivis sukanda dantis ir sumykia, be džiaugsmo
 išblokšdamas sėklą
 į nuvargintų įsčių gelmes.

Niekada
 nesugrįžti namo. Užsisklęsti, pradingti, prasmegti
 rudeninėj tvirtovėj. Netekti, ko lemta netekti,
 kas dar slypi greta
 iš senosios erdvės.
 Ir tebeplaka širdys, nors gėda ir nuodėmė plakti,
 ir skaisti sirena įsiterpia į suteptą naktį
 šiapus Zundo srovės.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą, sintaksę. Kuo savita kūrinio forma? Kaip išsidėsto garsiniai atitikmenys? Kokią reikšmę jie turi eilėraščio visumai?
2. Aptarkite eilėraščio erdvę ir laiką. Kuo jie svarbūs? Kaip kalbančiojo savijautą atliepia Kopenhagos ruduo?
3. Kaip apibūdintumėte šio kūrinio temą? Kas yra subjektas? Kas jo troškimo objektas?
4. Kaip jungiamos praeitis ir dabartis? Kaip grindžiamas negrįžimas namo?
5. Kuo šiame eilėraštyje svarbi miesto tema? Kaip ji siejasi su kalbos problemika?

Ugnyje

ugnyje ugnyje ugnyje ugnyje ugnyje
kur erdvė pasitraukia į šalį ir lenkiasi laikui
mano sielą išbrauk sunaikink ne mane manyje
kad išaukštintas niekas patyręs nežemišką taiką
būtų žiežirba krislas brūkšnys ir spraga ugnyje

vandeny vandeny vandeny vandeny vandeny
po imperijos kupolu sklidinu šalčio ir aido
tu šiandieną mane dar gini ir kitiems dalini
tenegrišiu namo nepažink neregėk mano veido
kur aštuonetas tiltų siūbuoja žvarbiam vandeny

po žeme po žeme po žeme po žeme po žeme
kur suyra akmuo ir begarsis upokšnis išlieka
kur subręsta žiema ir netenka spalvos žaluma
kūnas traukias į peleną pelenas traukias į niekad
ir iš niekad į niekad srovena ertmė po žeme

tamsuoj tamsuoj tamsuoj tamsuoj tamsuoj
mūsų oras retėja ir mūsų materija sklaidos
viskas parengta mirčiai kada prasiskleidžia skiemuo
ir juoduoja išpaustos į nesantį popierių raidės
štai šitoj tamsuoj štai šitoj aklumoj

1. Aptarkite eilėraščio sandarą: kokią reikšmę teikia pakartojimai? Kas jungia pavienius žodžius į prasminę visumą?
2. Kokios pagrindinės temos sudaro kūrinio turinį?
3. Kas lemia eilėraščio intonaciją?
4. Interpretuokite paskutinę eilutę. Kaip ji siejasi su kūrybos samprata? Apibūdinkite ją.
5. Kuo T. Venclovos poezija skiriasi nuo neoromantinės ar simbolistinės poezijos? Įrodykite, kad T. Venclova yra moderniosios poezijos atstovas.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Kęstutis Nastopka, „Tomo Venclovos tekstai“, *Reikšmių poetika*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 105–117 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kęstutis_Nastopka_Tomo_Venclovos_tekstai.LHR700B.pdf)
- Liūtas Mockūnas, „Paskutiniai iš Lietuvos. Tomas Venclova (g. 1937)“, *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990*, Čikaga: Lituaniistikos institutas, 1992, p. 690–695 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/108-v/4767-liutas-mockunas-paskutiniai-is-lietuvos-tomas-venclova.html>)

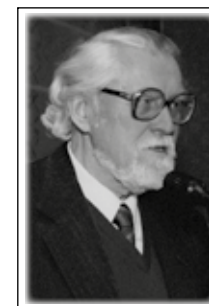

Foto Z. Baltrušio

MARCELIJUS MARTINAITIS (1936–2013)

Tariamasis yra ir M. Martinaičio kalbos paprastumas. Paprastumo išpūdį daro žodyno atranka: vyrauja arba iš tradicijos poetiški žodžiai (saulė, dangus, širdis), arba įprastiniai žemdirbio aplinkos daiktai. Tačiau poeto sintaksės paprasta nepavadinsi. Sakinys, nepaklusdamas normatyviniam nuoseklumui, spaudžiasi į netikėtas konstrukcijas [...]. Arba priešingai – formalus taisyklingumas paryškina semantinius disonansus.

Kęstutis Nastopka

M. Martinaičio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Iš rinkinio *Debesų lieptais*

* * *

Tau ačiū, tėvyne, už kalbą.
Tau ačiū už darbą.
Už nuovargį ačiū.

Tau ačiū, kad Nemunas teka,
už mėlyną bangą rugių,
tau ačiū už drobės išbalintą taką,
kad gyvas rytais pabundu.

Tau ačiū už paprastą valgį,
kurį man sušildei ir saugojai,
už rasą ant dobilo žiedo, už dalgį,
už mylimą ir už pasaulį.

Tau ačiū, kad mokei mane pavadinti žodžiu
žemę, daiktus ir visa, kas auga,
tau ačiū už tai, kad matau ir girdžiu,
kad noriu aš gerti, kad skauda...

Tau ačiū, kad gyvas,
kad šičia numirsiu,
tau ačiū už vieškelių šviesą...
Tau ačiū už tai,
kad mane tu pamirši,
suarsi mane ir apsėsi...

* * *

Tu numegzk man, mama, kelią
iš vaikystės ir iš spindulių.
Iš mirties, iš kur sugrižt negalima,
kad galėčiau aš sugrižti tuo keliu.

Tu numegzk man tai, ką myliu,
ir pavasarį – kaip tūkstantį malūnų.
Tu numegzk man, mama, tylą
ir medžius, kokių nebūna.

Tuo keliu pareisiu, pasėdėsiu
po kelionių ir visų vargų.
Tu numegzki, kad jame nebūtų priešų,
vienadienių ir lengvų draugų.

Tu numegzk man tūkstantį malūnų
ant pavasario kalvų žalių...
O jei kartais... Juk žinai, kaip būna –
tu užklok mane keliu.

1. Aptarkite motinos ir tėvynės motyvus. Kaip jie tarpusavyje siejasi?
2. Paaiškinkite „mezgimo“ metaforą. Kuo ji įdomi? Kas ja įprasminama?
3. Paskutinėje eilutėje prašoma „užkloti keliu“. Šį junginį paaiškinkite teksto visumos požiūriu.

Paskyrimas

Išsirink mane iš visų,
kad ryšėtum juodai,
jei manęs jau nebus.

Išsirink mane iš visų,
kad leidžiantis saulei
būtų tau liūdna vienai.

Išsirink mane iš visų,
kad manęs laukdama
tu girdėtum toli.

1. Aptarkite eilėraščio sandarą, formą. Iš kelių sakinių sudėtas eilėraštis? Kokios pagrindinės kiekvieno posmo mintys?
2. Kiekviena eilutė pradedama prašymu „išsirinkti“. Kodėl? Kokia situacija pateikiama pirmame, antrame, trečiame posme? Kaip kuriamas netikėtumo efektas?
3. Kas sukuria nuotolio įspūdį? Ar jį lemia patys „pokalbio“ dalyviai, ar aplinkybės? Koks jų tarpusavio santykis?
4. Interpretuokite eilėraščio pavadinimą, siedami su kūrinio visuma.

* * *

– Vaikeli, paukščio širdy
yra labai maži žmonės.

Toli, giedančio paukščio širdy,
tie žmonės gyvena kaip mes:

jie plaukia per mažus vandenynus,
žiūri į atspindį gėstančios žemės
giliai vandeny.

Kartais jie verkia,
bet verksmas toksai negarsus,
kad mes net negirdim.

O kartais jie skrenda iš paukščio
mažais sidabriniais lėktuvais –
pas mus.
Bet ne visi jie sugrižta
atgal į dainuojantį paukštį.

Vaikeli,
tie žmonės labai jau maži:
jei dar nors kiek sumažėtų,
tai jų visiškai ir nebūtų.

Greičiausiai, vaikeli,
kad jų ir nėra –
tų žmonių
giedančio paukščio širdy.

Greičiausiai, kad jie
yra tiktai mes,
kuriuos matė – tik šiaip sau –
pro šalį praskrisdamas paukštis.

Kukučio baladės (ištraukos)

„Kas tas Kukutis, ar aš įsivaizduoju jo veidą, akis, eiseną? Ne, kai tik mėginu tai padaryti – jis jau ne Kukutis. Jis man pačiam gyvas dėl to, kad jo nėra, kad jo mirtis niekuo nesiskiria nuo gyvenimo, o bet kurioj situacijoje, pačioj pavojingiausioj, jis gali tiesiog pajuokauti. Jam nutinka keisčiausių dalykų: jis veikia čia gyvas, čia miręs, išitraukia į šio amžiaus pasaulinius įvykius ar svirsto Žuveliškų kaimo reikalus. Jis yra menamas, jau praeities personažas, todėl jo santykis su naujesniais reiškiniais labai savotiškas.

Mane domino ne tiek šio personažo konkretūs bruožai, kiek tam tikra paradoksali liaudiška galvosena, kurios tiek daug yra žemaičių sakmėse bei melo pasakose. Niekas pasauly nėra praėjęs pro įdėmias mūsų liaudies žmogaus akis, daug kur jis pats yra dalyvavęs, kaip ir Kukutis.“

Marcelijus Martinaitis

Nakvynė pas žemaitį Kukutį

Už miško, už miško –
pelėdos dvi akys,
pelėdų trobelė apsamanojus.
Nei gyvas, nei miręs,
pusiau jau apakęs,
už miško gyvena Kukutis vienkojis.

Kol ūkė apuokas,
kol kirvarpa ėdė sienoją,
kapai kol įdubo,
kol jautis giliai atsiduso:
pasauliu keliavo pirmoji žinia apie Troją
ir pranešė radijas:
žemėj išnyko jau prūsai.

Kol šalys apaugo miškais
ir kol išmirė šlėktos¹,
gyvenimo pusę išgėrėm per naktį lig dugno.
Aš merkiau per stalą
liūdnei ir prislėgtai
vienturtei gražuolei –
kuprotai jo dukrai.

Kol merginau dukrą,
kol leido paimti už rankų –
sugriovę Berlyną,

vaikai vienakojai sugrižo,
ir aš pražilau,
ir mes svarstėm,
kas šviečia padangėj:
gal Skuodo pašvaistė,
gal jau bomborduoja Paryžių?

Ir kol mes supratom,
kad mūsų riba – begalybė,
vienturtė jau meldės kampe
lyg susenus pelėda.
Kol kuprė žegnojos,
suiro kraštai ir valstybės
ir padais į šiaurę atsigulė žemėn žuvėdai².

Ir kol žemaičiavo jis vokiškai,
rusiškai,
lenkiškai,
lyg briedis, plačiai išsižiojęs,
siaurukas³ subliovė.
Ir pašvietė degantis dvaras,
kol pasilenkusi
sena Kukutienė kamaroj⁴ paklojo man lovą.

Ir baigės politika...
Miunchenas perdavė džiazą.
Lyg prūsų žirgai pririšti –
saksofonai sužvengė...
Knapsojom už stalo,
Gyvenimo pusę išdažę –
nei ačiū už Varšuvą,
anei už Prūsiją danke⁵.

Ir kolei Kukutis
pritaisė sau dešinę koją,
vos lempą suspėjo uždegti –
ir šimtmetį visą gaidys išgiedojo
per vieną vienintelę naktį.

¹ Šlėktà – feodalinėje Lenkijoje ir Lietuvoje – vidutinis ir smulkusis žemvaldys, bajoras. ² Žuvėdas – švedų tautos žmogus. ³ Siaurukas – siauraisiais bėgiais važiuojantis traukinys. ⁴ Kamarà – valstiečių trobos ar klėties kambarys įvairiems produktams ir daiktams pasidėti. ⁵ Danke (vok.) – ačiū.

1. Eilėraštyje yra pasakotojas. Kokias veiksmo aplinkybes jis pamini pirmame ir paskutiniame posmuose? Pamėginkite jas išaiškinti.
2. Kuo neįprastas Kukučio pasaulis? Apibūdinkite veikėją, jo gyvenamąją vietą, gyvenimą.
3. Aptarkite istorinio laiko nuorodas. Su kokiais pasaulio įvykiais jos susijusios?
4. Kaip tie įvykiai susiję su Kukučio pasauliu?
5. Atkreipkite dėmesį į tarpusavyje susimaišiusias skirtingas laiko plotmes, nevienodos svarbos įvykius ir trukmės jungtį. Ko poetas tuo siekia?

Kaip Kukutis protą atgavo

Kai dirbau žemei dangų,
o jūrai dugną dėjau,
o jūrai dugną dėjau –
per Vokietijos gaisrą
manęs išvest atėjo,
ant kaklo pančius dėjo,
ant kaklo pančius dėjo,
per Vokietijos gaisrą
po Blinstrubiškės ažuolu
mane pakorė.

O kai mane pakorė,
tuoj atėjau į protą:
atsižadėjau žemės,
dangaus ir Lietuvos,
dangaus ir Lietuvos.

Anoj pasaulio pusėj –
danguj man davė butą,
po Blinstrubiškės ažuolu
du sieksniu¹ pievos.

O ko daugiau man reikia:
Gavau du sieksniu pievos.
Nei arti, nei akėti:
ateina kartais karvė
ir visa patręšia.

Nei arti, nei akėti –
o ko daugiau man reikia?

Tveriu sau žemei dangų,
ramus sau gulinėju
po Blinstrubiškės ažuolu –
senelių prieglaudoj.

Anoj pasaulio pusėj
žuvis varau į vandenį
ir suprantu, ko niekaip
suprasti negaliu.

1. Išskirkite mitologinį ir istorinį, politinį lygmenis. Suraskite į juos nurodančių užuominų.
2. Atkreipkite dėmesį į pasikartojimus. Kas jais pabrėžiama? Kodėl? Kokių interpretacijos galimybių teikia eilutės „ant kaklo pančius dėjo“?
3. Paaiškinkite frazeologizmą „ateiti į protą“. Kas yra „protinga“ eilėraščio visumos požiūriu? Įrodykite, kad frazeologizmas turi ironišką potekstę šiame kūrinyje.
4. Kaip kinta Kukučio požiūris į darbą, gavus „danguj butą ir du sieksnius pievos“? (plg. su balade „Kukutis nori pamatyti tėvynę“). Kaip manote, kodėl?
5. Paaiškinkite paradoksinį paskutinio posmo sakinio apibendrinimą.

¹ Sieksnis – ilgio matas, lygus 2,13 m.

Mano sugalvota pasaka pakartam Kukučiui palinksminti

Karučiuose – ant plunksnų –
veža kvailių karalių
apsidairyti:
ar didelė karalystė.
Pakelėm išrikiuoti
skambina jam varpeliais,
dėkodami,
kad gali jam skambint varpeliais...

Važiuoja aplinkui žemę
dešimt,
dvidešimt kartų
ir neranda,
kur baigiasi karalystė.
Visur –
Savo pačių pritarimui
pritaria
šokimu ir varpeliais.

– Kiek kartų, – klausia karalius, –
eina aplinkui žemę
ši karalystė?
– Tiek kartų, – atsako, –
kiek kartų yra aplink žemę...

Ir stebis karalius,
kaip vis tie patys
dėkoja karaliui už tai,
ką patys padirba,
dėkoja,
kad gali dėkoti,
skambindami varpeliais...

Tiktai keli pakarti
vejasi karučius, prašydami,
kad išduotų leidimą numirti.

– Ne, – purto galvą karalius, –
tokia karalystėj tvarka:
pakartiemis
draudžiama mirti!

Važiuoja karalius karučiuos,
jį seka vienas kitas kvailys,
ir visi jie – tas pats karalius.

1. Apibūdinkite pavadinimą. Kuo jis neįprastas?
2. Raskite pasakos apraiškų šioje baladėje. Kaip ir kodėl čia pasirodo pasaka? Kam jos prisireikia? Kaip ji perkeičiama?
3. Interpretuokite groteskišką* santykį su mirtimi, pasitelkdami eilėraščio teiginį, kad pakartiemis neleidžiama numirti, nes tokia karalystėje tvarka.
4. Į ką nukreiptas groteskas ir ironija? Kaip jis susijęs su istorinėmis Lietuvos realijomis?

Kukutis daboklėje¹

Paukšti, tu giedi ir giedi,
ar žinai,
kokie tavo giesmės žodžiai?
Ką atsakytum,
jeigu paklaustų:
– Kokie – tavo – giesmės – žodžiai?

O tu, saule,
švieti ir nežinai,
kokie tavo šviesos
žodžiai?

Neatsakytum, saule,
išgrūstų dantis tau, saule,
revolverio rankena!

¹Daboklė – areštinė.

1. Kokie žodžiai ar frazės pabrėžia užuominą apie išorinį galios stiprumą? Su kuo ta galia ar prievarta susijusi?
2. Ką atskiria brūkšniai? Kokia nuotaika ar intonacija jais sukuriama? Kokią posmo dalį jie įprasmina ar papildo?
3. Šį eilėraštį palyginkite su „Instrukcija Kukučiui, paleistam iš daboklės“. Kokie motyvai ar vaizdiniai juos jungia?

Instrukcija Kukučiui, paleistam iš daboklės

a) Negalvojant
galvoti
ko nereikia
galvoti

b) Nematant
matyti
ko nereikia
matyti

c) Nesuprantant
suprasti
ko nereikia
suprasti

1. Kuo eilėraštis panašus į instrukciją? Aptarkite jo sandarą, žodžius ir jų formą.
2. Ką instrukcija leidžia ir ko ne? Kodėl šie pasakymai paradoksalūs?
3. Kokį totalitarinės santvarkos absurda eilėraštis atskleidžia?

Kukutis nori pamatyti tėvynę

– Taip ilgai nemačiau tėvynės,
dirbdamas jos laukus,
taisydamas jos šiaudinius stogus.

Taip gyvenimas nedavė laiko,
vargindamas akis ir galvojimą:
vis ką nors reikėdavo dirbti,
eiti kur nors ar važiuoti.

Matau, nieko neišeina ir tiems,
kurie greitai važiuoja,
arba tiems,
kurie daug pasigardžiuodami valgo,
kad gražesni būtų žodžiai –
apie tėvynę.

Dirbau ir dirbau,
net savo minčių nesuprasdamas –
norėjau tik užsidirbti sekmadienį,
kad galėčiau galvoti.

Kai baigsiu visus savo darbus,
laisvą užsidirbtą sekmadienį
atsigulęs žolėj,
laisvai pasidėjęs ant žemės rankas,
norėčiau dar pamatyti tėvynę,
kam nedavė laiko gyvenimas.
Taip nieko daugiau neuždirbau
ir taip nieko daugiau neturiu,
kad jau nebenoriu turėti.

1. Eilėraštis pradedamas tiesioginės kalbos ženklu. Kokias aplinkybes rodo tiesioginė kalba? Su kuo kalbama?
2. Aptarkite kalbančiojo teiginių seką, išskirkite „buvimo“ ir „matymo“ plotmes. Kur slypi esminis eilėraščio paradoksas?
3. Kodėl, būdamas savo tėvynėje, Kukutis jos nematė? Kodėl neturėjo laiko?
4. Apibūdinkite Kukučio gyvenimo sampratą. Paašškinkite sakinį „norėjau tik užsidirbti sekmadienį“. Kokia jo prasmė baladės visumos požiūriu?
5. Apibūdinkite priešpriešą „kitų“ atžvilgiu. Kokie apibūdinimai sukuria ironijos, komiško efekto?
6. Kaip paliudijama svarbiausia tėvynės prasmė? Kokią kūrinio potekstę* atskleidžia paskutinio posmo neiginių seka?

Kukutis Katedros aikštėje susapnuoja Žuveliškių kaimą

Kukutis

Katedros aikštėj,
pasidėjęs ant duonos galvą
ir apkvaitęs nuo vasaros įsaulio,
susapnavo Žuveliškių kaimą:

Antrasis *Kukučio baladžių* leidimas,
kuriame pasirodė šis kūrinys, išėjo
1986 m.

lyg po tvano iš Nojaus išgelbėto laivo pasipylė į aikštę galvijai
žvirbliai šunes pritvinkusios karvės pirmdėlės telyčaitės
jautukų apstotos mergaitės su pienių pirmųjų vainikais
Katedros aikštės gale ant šakės parimo Žuvelis
džiaugsmingai žiūrėdamas į avelę ties varpine
dailiais išverstais kailiniukais
visa aikštė prigužėjo Žuveliškių iš visų pašalių lindo gyvis
vis skubėdamas ėmęs baubti mauroti gagenti kriuksėti švilpti
giedoti tarkšti žvengti žviegti kurkti baubti šnypšti kvarkti
mekenti kakarykuoti kaukti skalinti dėsliai kudakuoti kvepėti
mėšlavežio ratais diendaržių šiluma šimto metų kamaros vėsa
karšta degtinės gelme nevalyvais senukų žodžiais
nuo varpinės iki Vilnelės išsistatė Žuveliškių kaimas
su karvių išmintu taku per patį Katedros vidurį
su popiečio nuomigiu su vištų slopiu kvarkimu iš tranzistorių
ir su Antose ant šieno vežimo kietai sugniaužtom krūtim

Prie Kukučio pareigūnas prieina ir sako:

– Baik! Kukuti! sapnuot!
Viešoj aikštėj ko ten ieškai, Kukuti,
po moterų užančius! Ką
Europa! apie mus! pagalvos!
istorinė! aikštėj! priveisei! kiaulių!
pristatei! tvartų! vištidių!
panaikintų vienkiemų,
jau išbrauktų iš inventoriaus sąrašo!
Tuoju! baik! sapnuot!
Baik sapnuot
tą galvijų ištryptą kiemą
gražiai išgrįstam grindiny!
Tuos neraštingus baudžiauninkus!
Iškinkytus ratus tenai,
Kur ant pakylos turi susėsti orkestras!
Tuo! pat! padaryt! vietos! tautiečiams!

Jie stebės Bokšto laikrodį!
Ar? supranti? ką? darai?! Be leidimo
basą sapnuoji Žuvelį su gandalizdžiu virš galvos!
Dar kas nufilmuos jį lietuvių poezijos antologijai!

Prilėkė greitųjų pagalbų, gaisrininkų.
Vandens čiurkšlėmis
atgal ėmė vyti į žemę besikeliančius iš numirusiųjų,
nuplaudami jų gyvulėlius,
apsamanojusias, dūmines baudžiauninkų trobeles,
o ties varpine šeštadieninė talka
stojo užverst šulinių.

Pareigūnas įkaitęs
pasiutusiai rėkia į ausį:
– Baik! Kukuti! sapnuot!
matai! ką! padarei!
Kaip spalvotai filmuoja!
Kaip dabar prieš pasaulį atrodysim!
Nuvalyt aikštę! tuos senius
baik sapnuot!
Jiems negalima keltis! Jie
surašyti seniai mirties knygose
kaip išmirę beraščiai!
Jie negali su mum žengt pirma laiko!
Nėra prisikėlimo!
Nėra pomirtinio gyvenimo,
todėl ir nėra jo!

Šeštadieninė talka
kol nuverčia tvartus vienoj aikštės pusėj,
iš kitos
Kukutis vėl susapnuoja Žuveliškės
su Žuveliu,
meiliai žiūrinčiu,
kaip raikoma duona minkštai įsispaudžia
į moterų vešlias krūtines.

Pareigūnas rėkia dar pasiučiau:

– Baik sapnuot tą nešvarų Žuvelį!
Ar? nematai! ką? jis! daro?
nusisukęs nuo varpinės?!
Ar nematai? kaip! tautiečiams šlykštu:
jie negali stebėt Bokšto laikrodžio!

Ar? nematai?
kiek jau sutraukei žioplių!
Kiek mašinų sutvenkei ties perėja!
Ar? nematai? kad! jau! ne juokai!
reikia!
skubiai!
praleisti!
per aikštę
brolišką žemaičių delegaciją,
atvykusią
pasveikinti Lietuvos!

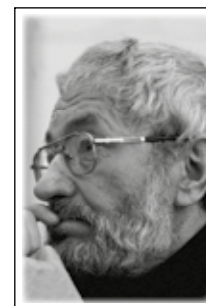

Foto Z. Baltrušio

SIGITAS GEDA

(1943–2008)

Skaitant S. Gedos eilėraščių horizontaliai – iš kairės į dešinę, eilutė po eilutės – jis gali pasirodyti keistas ir nesuprantamas. Tekstą įprasmina vertikaliųjų jungtys, paradigminiai santykiai, kultūrinis kontekstas. Be tiesioginės, akivaizdžios reikšmės, svarbiausieji poetikos komponentai turi platesnę, numanomą. Snaigyno ežero vaizdiniuose atpažįstame pirmųjų vandens mitologemą.

Kęstutis Nastopka

S. Gedos biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Ankstyvieji S. Gedos eilėraščiai artimi *primitivistinei* modernistinio meno tendencijai, kuri sąmoningai remiasi pirmųjų tautų, kultūrų meno pavyzdžiais ir siekia supaprastinti, atgaivinti archajiškas formas.

1. Aptarkite baladės kompoziciją. Kurie posmai neatitinka tikrovės? Kaip prasimanyta tikrovė motyvuojama?
2. Kukučio sapnas yra agrarinis, žemdirbiškas. Aptarkite archetipinį* sapno pobūdį.
3. Kukučio sapnas turi surrealistinių bruožų. Kokius? Aptarkite sapno ir pareigūno kalbos sintaksę.
4. Iš ko kyla vaizduojamos situacijos paradoksalumas?
5. Kokie motyvai skatina pareigūną uždrausti Kukučiui sapnuoti Katedros aikštėje? Apibūdinkite pareigūną.
6. Aptarkite trečią ir penktą posmus. Kokios detalės įgyja apibendrinamąją simbolinę prasmę kūrinio visumos požiūriu?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Donatas Sauka, „Taurus poezijos neturtas kryžkelėje tarp kaimo ir civilizacijos“, *Metai*, 2006, nr. 4, p. 99–106 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/574-donatas-sauka-taurus-poezijos-neturtas-kryzkelje-tarp-kaimo-ir-civilizacijos>)
- Rimantas Kmita, „Groteskas kaip modernėjimo veiksnys Marcelijaus Martinaičio „Kukučio baladėse“, *Archajika ir modernybė: Marcelijus Martinaitis laikų sąvartose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 95–109 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimantas_Kmita._Groteskas_kaip_modernejimo_veiksny_Marcelijaus_Martinaitis_Kukučio_baladese.LHE100C.pdf)
- TV laida „Kūrybos metas. Poetas M. Martinaitis“, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/5529>

Iš rinkinio *Ledynų Lietuva*

* * *

Stačios akys medinių dievukų –
Ar ne mano,
Ne tavo akys?

Kaip arti jūs,
Protėviai mano!

Iš kelinto šimtmečio pėdus
Drasko vėjas nuo stogo?

Pėdos, pėdos,
Pėdos ir pėdos –
Žmonės
Ir jų dievai
Sustojo.

Tokios varnos,
Varnėnai

Juk buvo
Ir penktam, ir dvyliktam amžiuj.
Senis rudžiui sukalė būdą,
Rudžio balsas rudas ir amžinas.

Kaip arti jūs,
Protėviai mano!

Ganė karves
Ir kinkė arklius,
Kiek vaikų
Ir žirnių pasėjo.

Gerkit.
Melskitės.
Melskitės.
Gerkit –
Į mane kaip į žemę suėję.

[1962]

1. Nusakykite eilėraščio temą.
2. Aptarkite poetinio teksto erdvę, jos proporcijas.
3. Kokie prasminiai žodžiai ar frazės išryškinamos pakartojimais? Kuo jie svarbūs?
4. Kokiais vaizdiniais kuriama begalybės ir amžinybės perspektyva?
5. Paaiškinkite „pėdų“ įvaizdį. Kokią prasmę jis teikia eilėraščiui?
6. Interpretuokite paskutinę eilėraščio eilutę. Kaip ji siejasi su pirmu posmu?

* * *

Arkliai siūbuoja žalią horizontą,
 Stačiom galvom iš žemės lenda vyturiai,
 Išsiskėtė beržai
 Ir laukia žalio žaibo –

Senoji šiaurė.
 Molio Lietuva.
 Dangus sapnuodamas kažką jau žada.
 Nedalomai įaugo į peizažą
 Du medžiai. Ežeras. Ir motinos galva.

Aukšti kalnai. Visur ledynų žymės.
 Kai, būdavo, susprogsta žalios žievės,
 Atšilus, po pagoniškos maldos,
 Į pelkę žmonės vijo mamutus.

Nuo ežerų parjoja surūstėjęs
 Kaip Dovydas per jūrų žolę – tėvas,
 Šakom aprietus šviesų erdvės plotą,
 Vėl žydi grūšia, šobliom¹ apkapota.

Tėvynės, Motinos
 Ir Žemės jausmas.
 Didžiulis, kosminis
 Žibuoklės džiaugsmas.

Tebus šviesu,
 Tebus labai šviesu –

Žibuoklė auga lig už debesų.

¹Šoblià – kalavijas.

Sigito Gedos piešinys
 Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 320

* * *

Buvau į Lietuvą išėjęs.
 Ten paukščiai, moterys ir vėjas.

Į dieną visos karvės ėjo,
 Ir vėju siautė ir plazdėjo
 Didžiulis – rudas – vieversys.

Ilgai sparnai ir upės plakės,
 Ir visos moterys – plaštakės.
 Žole apaugo mano akys,

Ir iš pačios gelmės žolėj
 Raudoni vertės gyvuliai.

Ar aš buvau, ar nebuvau,
 Ar molio sapną sapnavau?

1964

1. Koks metų laikas vaizduojamas šiame eilėraštyje?
2. Aptarkite eilėraščio vaizdų ekspresiją, spalvinę gamą. Kokiomis meninėmis priemonėmis jos kuriamos?
3. Paaiškinkite metaforą „Žole apaugo mano akys“.
4. Kuo ypatingas poetinis autoriaus pasaulėvaizdis?

Jotvingių žemė

Parvažiavau namo gegužės mėnesį,
Ir aiškiai buvo galima matyti
Boružės, gulinčios po akmenėliais,
O prie upelių landžiojo karvytės.

Kvėpėjo alksnių luobu. Žmonės
Sodino bulves. Lyg kokia dvasia
Vaikai, arkliai ir traktoriai, ir kovarniai¹
Pleveno prie pat žemės, vagose.

Ten buvo vandenys. Mėnulio pusė.
Koplytstulpiai ir peršviestas genys.
Žalių šakų erdvėj paskleidę pušys.
Raudonas kaimas. Baltas gyvulys.

Ir visos šito krašto dienos –
Kaip jotvingiai ant didelių kalnų.
Gulėdamas tarp moterų ir diemedžių,
Klausiausi – šventas Jurgis vandenu.

Subėgę mano seserys ir broliai
Dar pasakyt norėjo man kažką.
Aš juos paglosčiau šviečiančia ranka.
Jau užė žalias ažuolo altorius.

1967

¹Kóvarnis – varnų šeimos paukštis.

1. Išskirkite eilėraštyje pasirodančias tikrovės plotmes: kasdieninę ir sudvasintą. Kaip jos jungiamos?
2. Kokia istorija poetui svarbi? Koks lyrinio subjekto santykis su istorija? Pakomentuokite eilėraščio pavadinimą, siedami su kūrinio visuma.
3. S. Gedos eilėrašties kupinas gyvybės. Kas ją ir ką ji reprezentuoja? Kaip ji susijusi su lietuvių liaudies pasaulėvaizdžiu, tautosakine tradicija?
4. Pakomentuokite „matymo“ ir „girdėjimo“ plotmes.
5. Paašškinkite paskutinės eilutės metaforą: „Jau užė žalias ažuolo altorius“.

Poema Strazdas

(1963–1965)

(ištraukos)

Žemės arimas

Šitos bitės, kamanės,
Šita amžių galybė,
Virš apgriuvusių kaimų –
Rausva amžinybė.

Atsiverkite, žaros,
Man į amžius senus, –
Iškėtojęs sparnus,
Strazdas Lietuvą aria.

Gėriukėliai po pievas.
Plaukia upės. Kalnai.
Danguje dyvinai
Žydi saulė ir dievas.

Tarp dangaus ir tarp žemės
Žalio paukščio sparnai.
Bliauna jaučiai tenai.
Verkia vaikas. Sutemus

Vyras, paukštis, poetas
Dar ilgai ieško peno –
Viešpatie mano,
Kokios baisios jo pėdos!

„Vieversio sparnų metafora vėliau išaugo į Strazdelio paveikslą. Man tiesiog iki fizinio realumo regėdavosi, kad kažkada, neatmenamais laikais, Lietuvoje galėjo gyventi toks žmogus – su sparnais, pusiau paukštis...“

„Strazdas man ne tik istorinė ar poetinė asmenybė. Tai senasis, pagoniškas religijos ženklas, tiesiog pagonybės reliktas. Senovės lietuvių tikėjime paukščiai turėjo magiškos galios (dangaus ir žemės tarpininkai). Strazdas – kosminis simbolis, sukaupęs begalinę vitališką jėgą, sergėjantis gyvybę nuo kitos, tegu net didesnės galios – Nebūties Tamsos, Smurto.“

S. Geda

O iš rūko lyg sapno
Kyla mano tėvynė –
Senas laikas ir samanos –
Lietuva akmeninė.

Kaulakys. Kamarnykas.
Dominykas. Siratos.
Vyžos. Senas giesmynas.
Ir Drazdauskas, ir Strazdas

Žalią sparną ištiesia,
Kad net saulė – žalia,
Jo šešėlis žole –
Šviesios bangos per Lietuvą.

Tiek regėjimuos šėlus –
Mėnuo – miškas – rasa –
Lietuva – ji visa –
Dideliam jo šešėly.

Spurda, lekia gyvybė,
Eidama spirale.
Viršum jos – begalybė,
O kentauras – šalia.

1. Apibūdinkite eilėraščio erdvę. Iš kokios perspektyvos eilėraščio „aš“ ją apžvelgia?
2. Raskite ir aptarkite eilėraščio pagrindinę metaforą. Susiekite su pavadinimu.
3. Kaip jungiama erdvė ir istorinis, mitinis laikai? Kokiais vaizdiniais pabrėžiamas pasaulio gyvybingumo išpuolis?
4. Meninė informacija koncentruojama parenkant tam tikrus žodžius (žr. 7 posmą). Kuo jie reikšmingi? Kokias asociacijas sukelia? Kokias vertybines autoriaus nuostatas jie rodo? Su kokiomis istorinėmis, kultūrinėmis realijomis susiję?

Pabudimas

Medžiai ar vėliavos?
Plakasi plakasi,
Seniai jau apakusi,
Guli erdvėj.
Miškuose, žmonėse –
Paukščio dvasia.

Ieško teisybės,
Ieško ji laisvės
Nuo Kamajų iki Sibiro,
Nuo Sibiro lig Pažaislio.

Užgula ažuolus –
Daužosi, daužosi,
Keliasi bėga –
Visa Lietuva.

Besparnė – berankė...

Bėga į erdvę,
O ten negyva –
Riogso išvirtusi –
Beržo galva –

Nuprauskime dangų!!!

* * *

Laukinis ežeras.
Pirmapradis vanduo.
Rudosis nendrės,
Kvepiančios protėvių kūnais.

Žalios žolėtos žuvys dugne,
Ančių lizdai šiltame vandeny
Ir keturi kiaušiniai.

Tūno vėžys,
Prisidengęs skydu.
Žiema ar vasara –
Jokių pėdų.

O žalios žuvys
Žaliam dugne,
Jūs susapnuokit
Greičiau mane!

Iš rinkinio *Varnėnas po mėnuliu* (1984)**Lietuvos atsiradimas**

Ištiško geltona
Šviesa danguje,
Ir plaukia giedodamos
Žuvys į ją.

Raudonas ir žalias,
Kuprotas kaip krabas
Pašoka į viršų
Lietuviškas kraštas.

Kol rūstūs peizažai
Apanka erdve,
Kol medžiai žalia
Apsitraukia žieve, –

Žemelė po šviesuliu
Šildo pečius
Ir išveda šviečiančius
Jūrų paukščius,

Garuodama myli,
Raudona visa,
Ji žiūri į milžinus
Debesyse –

Ir sukasi – lekia
Amžių versmėj –
Geltoni pasauliai,
Žali vieversiai.

1. Paaiškinkite eilėraščio pavadinimą. Kaip jis siejasi su pirma eilute?
2. Paaiškinkite paukščio ir žmogaus paralelę. Kodėl Lietuva įvardijama kaip „besparnė – berankė“?
3. Kokias istorines Lietuvos realijas rodo vietovardžiai?
4. Paaiškinkite sakinio „O ten negyva – / Riogso išvirtusi – / Beržo galva –“ prasmę. Kokią užuominą ji slepia? Kokią asociaciją* sukuria?
5. Interpretuokite paskutinę eilėraščio eilutę. Kam skirtas kreipinys?

1. Kaip vaizduojamas gamtovaizdis? Kuo jis neįprastas? Suraskite įrodymų, kad jo stilistika artima avangardizmo srovei.
2. Aptarkite sintaksę, garsinę sandarą: kokie sąskambiai kartojami, kaip jie prisideda prie eilėraščio prasmės kūrimo?
3. Atkreipkite dėmesį į minimas eilėraštyje spalvas. Su kuo jos siejasi?
4. Paaiškinkite lietuviško krašto palyginimą „kuprotas kaip krabas“.

Iš rinkinio *Namai***Eilėraštis Dionizui Poškai**

Dionizai Poška, pabučiuok Adomą
 Mickevičių, šaltu absurdišku bučiniu,
 Lietuvos nebėra, nebėr bičių, skraidančių
 vasarovidžiais viršum Marcinkonių
 bažnyčios, vargonininkas numirė, šalta,
 ak šalta pavasario meilė, neršiant
 upėtakiams Ūloj ir Merky, Dionizai,
 šalta pasauly, kur Biblija,
 caras, pora upėtakių,
 senas Mickevičius klūpo Paryžiuje,
 Nemunas, piktas ir kvailas
 mūsų sienų sargybinis,
 mūsų šunų, mūsų vaikų,
 mūsų vilkdalgių Lietuvos,
 filomatai ir filaretai dar gieda,
 paklausk, Dionizai, kokia didelė
 Lietuva: kiek skruzdžių, arklių,
 kiek karvių ir dievo karvyčių,
 atvartų iš kito pasaulio,
 iš pasaulio, kur gieda niūrus Vaidevutis,
 gieda Prūsija, vištos, einančios mirti,
 gieda Mickevičius, apleisdamas Lietuvą,
 gieda akmenys, gieda ugnis,
 gieda balta dilgėlė
 palei Trakus, ak, palei Trakus
 kruvina dilgėlė,
 suuodusi kraują Kęstučio,
 kraują seno totoriaus, ugnies,
 karaimo, ruso, vokiečio lenkišką kraują,
 kmyną, takažolių mėgstamą kraują,
 kraują molio širdies, srūvantį
 nuo Himalajų, per Kolumbo
 valgomas spalgenas
 trykštantį kraują... Pašauk, Dionizai,
 pašauk Kristijoną, muziką,
 raunantį plaukus, beprotį
 iš Breigelio smuklės, iš Olandijos,

iš Belgijos miežių putpelę,
 iš kanapių, kaliausių,
 pernokusių šilo mėlynių,
 mekšro, neršiančio Snaigyno ežere,
 iš kuojos, žiedlapių, iš peleky,
 Dionizai, Lietuvą, seną, muzikišką,
 apsimetusią durniais, donelaičiais,
 širdim, pašauk tuos, kurie klauso:
 žvirblį, voverę, žmogų, Mickevičius
 miršta toli, Prancūzijoje,
 Lenkija miršta, miršta šaknis dilgėlės,
 Adomas, hebrajai, eskimai, užslenka
 ledas tamsus, Dionizai,
 hebrajiškas, rusiškas,
 vokiškas ledas, širdie,
 o širdie Lietuvos.

Eilėraštis parašytas koliažo* principu. Iš pirmo žvilgsnio poetinis tekstas atrodo kaip atsitiktinis gamtos ir kultūros įvaizdžių kratinys. Tačiau jis turi savo logiką. Raskite ją.

1. Išskirkite prasminius eilėraščio laukus (pvz.: šaltumo, mirties, giesmės, absurdiškumo). Kaip jie kuria poetinių vaizdų seką? Koks pasaulio vaizdas atsiveria eilėraštyje?
2. Kas sutelkia poetinio teksto vaizdus?
3. Į kokį istorinį Lietuvos laiką nurodo minimi asmenys – Dionizas Poška, Adomas Mickevičius, filomatai ir filaretai?
4. Kodėl eilėraštis parašytas liepiamąja nuosaka? Kas pavesta atlikti Dionizui Poškai, „Muziko Žemaičių ir Lietuvos“ autoriui?
5. Aptarkite mirties, merdėjimo motyvą. Kaip jis siejasi su lietuvių tauta, jos kultūra, istorija?
6. Kokį vaidmenį poetiniame tekste atlieka Kristijono Donelaičio, Kęstučio, Breigelio vardai? Kokią prasminę vertikalę jie suteikia eilėraščiui?
7. Aptarkite erdvinę eilėraščio horizontalę, erdvės ir laiko jungtį.
8. Apibūdinkite gamtos pasaulį. Kokiems prasminiams, jūsų išskirtiems, laukams ji priklauso? Suraskite jį sakralizuojančių, mitologinių nuorodų.
9. Kaip vaizduojama Lietuva? Kaip suprantate metaforą, kad ji – „molio širdies“?

Iš ciklo *Maironio mirtis*

Antrasis sonetas

Senatvė man į ausį pakuždėjo,
Jog vienąkart išnyksiu tarsi dūmas,
O kokią formą turi dūmas? Vėjo?
O kas tada soneto tobulumas?

O Lietuva – ar turi kokią formą?
Man kitados vaidendavos ovalas...
Į paskutinį amžiaus galo forumą
Ateina tie, kur uodegas prišalo.

Kodėl gi Dantė nesmerkė soneto,
Jei viską taip išsigemant iš lėto
Regėdavau prie Šiaurės vandenių?

Einu namo, nes nieko neradau čia,
Beliko metalinių miestų griaučiai
Išbudusiems iš motinos sapnų.

1. Suraskite Maironio eilėraščių parafrazes, motyvus, įvaizdžius.
2. Kaip mezgamas poeto „pokalbis“ su Maironiu? Koks eilėraščio „aš“ požiūris į Lietuvą? Kas leidžia manyti, kad kalbama apie dabartinę Lietuvą?
3. Kodėl pabrėžiama soneto* forma, minimas Dantes? Kaip tai siejasi su kūrybos tema?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Kęstutis Nastopka, „Pakeliui su Sigitu Geda“, *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 112–140 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Kęstutis_Nastopka_Pakeliui_su_Sigitu_Geda.LH6900A.pdf)
- Rimvydas Šilbajoris, „Sigitas Geda: iš toliau ir iš arčiau“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 403–423 (el. prieiga: http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rimvydas_Silbajoris_Sigitas_Geda.LH6900A.pdf)
- Sigitas Geda skaito eilėraščių „Suartėjimas (iš poemos „Strazdas“), http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Sigitas_Geda_skaito_eilerasti_Suartejimas_is_poemos_Strazdas.LH6915.mp3
- TV laida „Kūrybos metas. Poetas S. Geda“, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/5538>
- TV laida „Vakaras poeto Sigitos Gedos 70-osioms gimimo metinėms“, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/37260>

NIJOLĖ MILIAUSKAITĖ
(1950–2002)

Lakoniškumas Miliauskaitės poezijoje yra ir vaizdų koncentravimo, išryškavimo bei komponavimo priemonė. Dažname jos eilėraštyje galime rasti fabulos užuomazgą, tačiau saikinga metafora ar metonimija tekstą visuomet nusveria poezijos, o ne prozos pusėn. Pagrindinės jos temos, temos, kurios išskiria Miliauskaitę iš daugiabalsės poetų minios, – vaikystė ir motinystė. [...] Beje, Nijolės Miliauskaitės vaikystės rojus nėra tradicinis, su jaukumu ir saugumu sutapęs simbolis, priešingai, šis įvaizdis siejamas su vienišumu, su žmogaus pasmerkumu „kosminei našlaitystei“.

Sigitas Parulskis

N. Miliauskaitės biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

* * *

kai valydavo
paveldėtą stalo sidabrą
su monogramomis (vis trumpesnės
dienos), kaip atsargiai
kaip švelniai
tų moterų rankos
kreidos milteliais, šiltam vandeny sudrėkintu
skudurėliu nušveisdavo
šaukšteliu, šaukštus, peilius ir šakutes, cukrinę

paskui šypsodamos (vis ilgesnės
ir ilgesnės naktys) blizgindavo
minkštos flanelės gabaliukais

kiek
prisiminimų
kiek kalbų

o ta mergytė
nenuleidžia akių

dedasi viską į širdį

kiekvieną daiktelių
atskirai suvynioja
į juodą popierių (kaip greitai jau
temsta), paskui dar kartą į drobę
sukrauna į stalčius

nieko
neliko, nė vieno

1. Aptarkite subjektyviškumo raišką. Kuo ji ypatinga?
2. Išskirkite kasdieninės buities dalykus ir veiksmus. Kodėl jie tokie svarbūs kalbančiajam?
3. Pasak lietuvių literatūros tyrinėtojos Brigitos Speičytės, „Namai yra kasdienybės erdvėje prarasta, tačiau asmens sieloje, atmintyje nuolatos realiai egzistuojanti tikrovė“. Teiginį pagrįskite.

šaukštelio, nė vieno
prisiminimo
nė vieno

kur tauriu mėnesienos švytėjimu
tau nušvistų
tamsią vėjuotą lapkričio pavakarę
geriant arbatą

1985

* * *

atsargiai papučiu, ir dugnas
susidrumsčia, ir aprasoja
skaidrus paviršius, stebuklingas
sielos veidrodi

tamsiausios tavo užkaboriuos
yra tas kambarys, jaučiu
man uždraustas įeiti, beveik kad užmirštas
ar užrakintas? turbūt kad ne

ko aš taip ieškau, ko blaškausi
tavo sapnų labirintuos
tačiau niekaip neužeinu
nei ramios slėptuvės, nei tikrų namų, nei uždrausto
įeiti kambario
delnai staiga sudrėksta, negi būtų čia?
ko taip bijausi – peržengt slenkstį
praskleisti
užuolaidą, aksominę, auksiniais raštais
išsiūtą, kur tebesikartoja
ta pati scena, vis ta pati, vis ta pati
baisiausia, nesuprantama, jau užmiršta, iš tolimos
vaikystės, ne

negaliu

nenoriu

kambarys, man uždraustas įeiti, iš rankų išplėšta skrynutė
ar kada žinosiu
kas ten slepiama, kokie lobiai, kokios paslaptys
kokia bedugnė

tamsusis mano sielos veidrodi

Izis. „Jardin des Tuileries“
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite
► p. 323

* * *

esi tik veidrodis, kuriame
atsispindi dienos
ir gėlės
parvežtos dviračiu iš laukų ir lankų

metų
laikų kaita, iš ežero
raudona
bažnyčia, žmonės, vėliavos, Niemeno
įsikūnijimas

jaunės
mergaitės svajonės
veidas, balsas
balta vienaragio galva
besiilsinti ant kelių

veidrodis, kuriame
vyksta slaptas gyvenimas

mažas patamsėjęs veidrodelis
rastas kape

* * *

Buvau dvylikos metų
kai sutikau misterį Ročesterį
tą žiemos vakarą
nedrąsi mergaitė iš prieglaudų
iš niekur

ne mano tos lygumos
ne mano tas sodas, aukšti kambariai
klaidūs koridoriai, tamsūs vingiuojantys laiptai
ir amžinas šaltis

net ruda nunešiota suknelė
prigludus prie liesų pečių, ne mano
net ši juoda prijuostė

turiu tik sapnus
ir save

* * *

žinau, kad lig šiol nedrįsti
pasibelst
į auklėtojų kambario duris
vaikas
išblukusioj
prieglaudos nuotraukoj

išeigine suknele su balta apykakle
per vidurį sklastymas, lygiai
prišukuoti plaukai

mums irgi
ateina žiema:
monotoniškai verkiam už lango
kai vėjas
ilgom kaulėtom rankom
žarsto sniegą patamsy
sukaukdamas protarpiais kamine

bet neverkei nubausta
atkakliai šiūravai
trenkiančias chlorkalkėm valgyklos grindis

1. Aptarkite „mergaitės iš prieglaudos“ vaizdinį. Kuo jis ypatingas? Apie kokias kalbančiosios būsenas užsimenama?
2. Iš ko galima spręsti, kad kalbama iš laiko perspektyvos?
3. Kuo N. Miliauskaitės eilėraščiuose svarbi vaikystės, paauglystės tema?
4. Palyginkite su eilėraščiu „Buvau dvylikos metų...“. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?

* * *

ji nieko nežino
ji nieko negali suprasti
bet kaip susikaupus
klausos balsų
savo miglotoj sieloj

džiaugsmas
užplūsta staiga kaip karštas
alsavimas
liūdesys nesuprantamas ir saldus

gera
liūdėti ir laukti

maudžia kūną, kuris tebeauga

nori būti viena
matuojas motinos rūbus
persirenginėja
karštligiškai
renka sau vardą
ieško knygose sau biografijos

negražaus veido, slapūnė
užsižiūrėjus į stiklinį rutulį
į plūdę, jūros išskalautą
į veidrodį
pamatyti
trokšta

savo paskirtį
savo likimą
tavo
veidą

tai paslaptis

1. Kuo šis poetinis N. Miliauskaitės tekstas artimas pasakojamajam eilėraščio tipui?
2. Aptarkite eilėraščio „siužetą“: kas pagrindinė veikėja? Ko ji siekia?
3. Kokios detalės atskleidžia „veikėjos“ būseną, kalbančiosios santykį su vaizduojama „ja“?
4. Išskirkite pagrindinius N. Miliauskaitės poetinio stiliaus bruožus. Kuo jos poetika skiriasi nuo išpažintinio Salomėjos Nėries eilėraščiomodelio?

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- Rimvydas Šilbajoris, „Nijolė Miliauskaitė – sudėtingo paprastumo poetė“, *Moteris su lauko gėlėmis: knyga apie Nijolę Miliauskaitę* / sudarytoja ir redaktorė Gražina Ramoškaitė-Gedienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 207–217 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/449-m/2005-rimvydas-silbajoris-nijole-miliauskaites-sudetingo-paprastumo-poete-sielos-labirintas-1999>)
- Brigita Speičytė, „Sieloj kaip namie“, *Moteris su lauko gėlėmis: knyga apie Nijolę Miliauskaitę* / sudarytoja ir redaktorė Gražina Ramoškaitė-Gedienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 189–194 (el. prieiga: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1330>)
- Judita Vaičiūnaitė, „Lyg peteliškė iš kokono“, *Moteris su lauko gėlėmis: knyga apie Nijolę Miliauskaitę* / sudarytoja ir redaktorė Gražina Ramoškaitė-Gedienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 156–160 (el. prieiga: <http://www.tekstai.lt/buvo/tekstai/trijukrt/petelisk.htm>)

1989-ieji: dabarties akivaizdoje

Istorine prasme pagrindinė politinė ir socialinė permaina, įvykusi Lietuvoje – Nepriklausomos valstybės atkūrimas, pratęsęs sovietinės okupacijos pertrauktą valstybingumo tradiciją. Tai buvo šalies istorijoje neturintis precedento socialinių pokyčių laikotarpis, tapęs ne tik lietuvių literatūros atsinaujinimo šaltiniu, bet ir vienu iš kūrybinės refleksijos objektų.

Nepriklausomybės pradžioje (1989 m.) nebeteko prasmės ezopinė kalba, žodžio laisvės nebevaržė socialinio realizmo postulatai, nusigręžiama nuo literatūrinės puskalbės ir socialistinių šampų. Permainos ir pokyčiai literatūroje buvo susiję ir su nacionalinio tapatumo kaita, ir su naujomis rašymo formų paieškomis. Plūsteli nauja literatūros banga – tremtinių, politinių kalinių, Lieuvos partizanų prisiminimai ir kūryba, perspausdinama išėivijos kūryba. Gausiai publikuojama dokumentinė medžiaga buvo suvokiama kaip svarbus sociokultūrinis veiksnys, skatinęs įtvirtinti naują nacionalinį tapatumą ir siekį atsiriboti nuo sovietinės sistemos. Tuo metu buvo aktualizuota visa pokario patirtis.

1989 m. periodikoje dalimis publikuotas Ričardo Gavelio romanas „Jauno žmogaus memuarai“ ženklino lietuvių literatūros „nepriklausomybę“. Tai vienas pirmųjų kūrinių, postulavęs laisvos, kritinės sąmonės atbudimą, nebevaržomą socialistinio realizmo postulatų. R. Gavelis – intelektualus antiro-mantinės pakraipos autorius, vienas ryškiausių moderniosios lietuvių prozos atstovų (dar kartais vadinamas ryškiausiu postmoderno epochos jausenos, mąstysenos reiškėju lietuvių literatūroje). Jo kūryba Atgimimo laikotarpiu suvaidino ypatingą vaidmenį. R. Gavelis pateikė precizišką sovietmečio sistemos kaip totalitarinio mechanizmo, traiškančio atskirų žmonių likimus, analizę ir kritiką. Savo kūryba tyrinėjo lietuviško mentaliteto deformacijas, pirmasis tiesiai prabilo apie trėmimus, rusifikaciją, komunistinės ideologijos absurda. R. Gavelis miesto kultūros atstovas, radikaliai atsiskyręs nuo realinės, kaimiškosios lietuvių literatūros tradicijos.

Foto Z. Baltrušio

RIČARDAS GAVELIS (1950–2002)

„Samprotaujantys nebūna laimingi“ – charakterizuoja savo paradoksalią būseną „Jauno žmogaus memuarų personažas“. Visas šio kūrinio tekstas – minėto pasakojimo apmąstymai, savo likimo pervertinimas aplinkybių fone, – tarsi dar kartą paliudija cituoto aforizmo prasmę. Vientatvė čia išskyla kaip egzistencijos garantas.

Laima Arnatkevičiūtė

R. Gavelio biografija ir kūrybos bruožai: www.saltiniai.info

Jauno žmogaus memuarai (ištrauka)

VIENUOLIKTASIS:

apie mano mėgėjišką disidentystę¹ ir Uošvio slaptąją erdvę, savęs tyrimus kitų akimis ir Didžiojo Li apsireiškimą

Negyvenk šalyje, kurios niekas nevaldo, valdo daugybė, valdo moteris ar valdo kūdikis

Kada žmogaus gyvenimo indas sudūžta, nereikia rankioti šukių, lipdyti jų. Geriausia žiesti suvis naują indą.

Mano gyvenime po lemtingosios kalbos viskas absoliučiai susimaišė. Sėdėjau prie šukių krūvos ir liūdnai rankiojau jas, gal pirmąsyk suvokdamas, iš ko buvo nužiestas manojo gyvenimo indas. Visos mano bendrijos subyrėjo, visos pasirodė buvusios netikros. Mano beviltiškas išpuolis nieko neišjudino. Sutiktas buvęs bendrakursis pasakė turbūt už visus:

– Girdėjau, įsipainiojai į kažkokią komjaunuolišką aferą?

Jis nieko tikro nežinojo, tebuvo girdėjęs kažkur skambinant varpais. Jo balse jutau šiek tiek nuostabos, gal daugėliau smalsumo, tačiau bene daugiausia – piktdžiugiško pasitenkinimo. Jis tarsi sakė: taip tau ir reikia, karjeriste prakeiktas. Aš jam nieko neaiškinau, neįrodinėjau, jog niekad nebuvau nei karjeristas, nei šiukšlė. Jis nebūtų nieko supratęs, nebūtų nė klausęsis. Aš jam seniai buvau aiškus. Matyt, ir visiems kitiems.

Visą neilgą gyvenimą ieškojęs savo bendrijos, ūmai likau vienas kaip pirštas. Tai buvo žiauru. Tai buvo neteisinga. Tai buvo tikrų tikriausia DDN². Jau rašiau tau, kad vienas būti nesugebėjau. O per savo didžiąsias paieškas neradau nė draugo. Žodelytis „nė“ čia, žinoma, netinka: draugą rasti labai sunku, galbūt visų sunkiausia.

Šeimos gyvenimas irgi pašlijo. Galbūt kiekvienam ateina toks metas, kai staiga pamatai žmoną visai kitomis akimis. Tačiau man jis atėjo per greit. Virginija, mano antroji pusė, mano ranka ar širdis, mano nepamainoma dalis, pasirodė besanti ne ta Virginija. Nelauktai pamačiau, su kuo gyvenu. Tik nelauk kokių triukšmingų tragedijų, nuplėštų kaukių, pavydo ar nevilties. Tiesiog pamačiau, su kuo aš visą laiką gyvenau. Mano žmona buvo vardu Virginija. Ji buvo protinga, itin savarankiška, nelabai jautri moteris. Ji mėgo savo lingvistiką, studijavo Rytų kalbas, vakarais net mokėsi senųjų japonų hieroglifų. Ji netapo man svetima, sergėk Dieve, bet pasirodė, kad nėra ir toji stebuklinga mano dalis, kad ji paprasčiausiai kitas, skirtingas žmogus. Kad jai gal labiau trukdau negu padėdau. O ji pati man padėti irgi negali. Nesupyko ant manęs už baisų akibroktą, ji net savaip guodė mane, tačiau visai nesuvokė, ką man reiškia tasai pralaimėjimas. Ji nesuprato, kad mano gyvenimo indas sudužo. Jai turbūt atrodė, kad pasielgiau nuosekliai ir logiškai, kad manyje tebėra kitados buvusi darna. O jos suvis nebeliko. Buvau žmogelis su fiziko diplomu, nemėgstas nei fizikos, nei fizikų. Buvau visai nusifunkcionavęs komjaunimo funkcionierius³. Buvau neužgimęs pranašas, iš pat pradžių pamiršęs, kad šiam pasauly svarbiausia ne pačios pranašystės, o tik jų klausytojai, – tokių deja, niekad neturėjau. Privalėjau pradėti viską iš pradžių, bet nežinojau, kur yra toji pradžia. Nežinojau, kur aš klydau, nežinojau nė kas mane paklaidino.

Uošvis elgėsi su manim korektiškai, nekurstė prieš mane dukros, netgi anuliavo raštą, šalinantį mane iš darbo technikume už šiurpią politinę klaidą. Raštą paskubėjo surašyti mūsų direktorius, jame įtaigiai paaiškino, kad toks tipas kaip aš neturi teisės auklėti jaunosios kartos. Uošvis nė nesiteikė jam paskambinti, tik nusiuntė savo padėjėją, kuris kukliai pasiteiravo, ar direktoriui nepabodo sėdėti savo kėdėje. Aš ta proga nė pirštelio nepajudinau, man buvo vis vien. Man į viską buvo nusispjaut. Rodės, dar ilgai ilgai bus nusispjaut.

Labai greit įsitikinau, kad mano jausmai ne tokie jau atbukę. Susijaudinti mane privertė begal paprastas dalykas: Virginija ėmė vis dažniau dingti vakarais. Ji pareidavo vis vėliau ir vėliau, o ką veikia, aiškinti nė nemanė. Ne, mes nesiriejom, aš nekėliau skandalų, kankinausi tyliai ir beviltiškai. Nė nesiryžau jos nieko klausinėti. Aš ją beveik supratau. Mudviem ūmai neliko apie ką šnekėti. Parėjusi ankstėliau, ji paruošdavo vakarienę, mudu tylėdami pavalgydavom ir tylėdami susėsdavom prie televizoriaus. Jeigu užtrukdavo – o vis dažniau užtrukdavo, – būtinai paskambindavo ir paaiškindavo, ką valgyti man, o ką duoti Levukui. Aš ją beveik supratau. Mus jungusios gijos visai nelauktai, nepaaiškinamai nutrūko, mes netgi nebesimylėjom. Net jei kada tingiai, beveik nenorom suguldavom, tatai nebūdavo pasimylėjimas, slaptas dviejų žmonių susiliejimo aktas. Tatai būdavo sausas, dalykiškas

kūniško poreikio tenkinimas, po jo tenorėdavai kuo skubiau nusiprausti. Galiu prisipažinti – iš anapus galiu nerausdamas viską prisipažinti, – kad aš ir nenorėjau mylėtis. Suvis nieko nebenorėjau – net moters.

Liūdni vieniši vakarai mane ir slogino, ir varė iš proto. Nežinodamas, kur ir ką veikia Virginija, prisigalvodavau ko tik nori. Turbūt kiekvienas vyras tokioje keistoje situacijoje pasidaro kaip tas šuo ant šieno: pats savo žmonos nebenori, tačiau net menkiausia mintelė apie jos galimą neištikimybę kelia vidinį šėlsmą. Taip jaučiausi ir aš. Kada visai nebegalėdavau tvirti, nuėidavau į svetainę ir iš visų jėgų trenkdavau į sieną Uošvio dovanoto servizo puodelį. Tačiau greit radau universalų ramintoją. Nesitikėk nieko įmantraus: viso labo ėmiau gėrinėti vienui vienas. Nusriaubdavau lygiai tiek, kad apsimčiau, o paskui garsiai šnekėdavau – su Virginija, su tavim, su Kamiu, su Jėzum Kristum. Dievaž, mažumą nukvėšau. Atsisėsdavau prie Levuko loveles ir pasakodavau jam apie savo sujauktą gyvenimą. Mokiau jį niekad neiti mano keliu, ginčijausi su juo, nors jis, suprantama, nieko man neatsakydavo.

– Bu! – šniaukrodavo Levukas. – De-de! Pūpi!

Labai rimtai palinguodavau galva, nusriaubdavau dar pusę taurelės ir liūdnei atsiliepdavau:

– Tu teisus. Tikriausiai esminė mano klaida buvo ta, kad nenorėjau prie nieko pritapti, o vis dėlto troškau savo bendrijos. Jei būčiau pritapęs prie kurios nors aiškios grupės – nuo pat vaikystės ar bent paauglystės, – dabar eičiau kartu su ja. Velniai žino, kur eičiau, bet nors nebūčiau vienas. Klaičiausia mano nelaimė – kad niekam nebuvau ištis savas. Niekas nelaikė manęs tikru savo draugu.

Ir taip toliau, ir panašiai. Ištis buvau trumpam kvaištelėjęs, nors išsi-blaivēs save pateisindavau: pats užsispeičiau į tokią kertę, kad galėjau imt šnekėtis ne tik su kūdikiu, bet ir su musėmis ant lubų.

Tarpais, ištuštinęs barą, tyčia nepirkdavau alkoholio, slampinėdavau prospektu, stengdamasis sutikti žmogų, kuriam buvau padaręs ką gero. Turbūt ieškojau užuojautos ar paramos. Kaži ar žmogus gali labiau smukti – tai buvo grynų gryniausias dvasinis elgetavimas. Taip nieko ir neprielgetavau: didžiama sutiktųjų išvis nežinojo apie mano žlugimą, o pats skūstis vis dėlto nesiryžau. Vienas kitados remtas rokeris liūdnei palingavo galva ir pasiūlė švirkštą. Narkotikai tuo metu dar tik ėmė plisti, tačiau tas rokeris visad buvo avangardistas. Ačiū Dievui, griežtai atsisakiau. Visad klaikiai bijojau injekcijų į veną, pamatęs švirkštą kone alpdavau.

Porąsyk susitikau tave, tu sveikinai be pykčio, net be atsainumo, tačiau taip ir nedrįsau tavęs užkalbinti, tik vėl pradėjau naktimis rašyti tau laiškus, kuriuos paryčiais suplėšydavau. Žinojau, kad pakeitei temą ir apsigynei disertaciją; jei neklystu, kažką apie Adorną ir muziką.

Perslinkęs prospektu, dažniausiai užeidavau pas Marių, užsidarydavom

virtuvėje ir niūriai perlauždavom⁴ butelį. Kalbėdavom mažai, ir nė žodžio apie skenduolius – tai buvo tabu. Marius nebebuvo skyriaus vedėjas, tiesa, operavo lygiai taip pat meistriškai, dabar lupo už operaciją po tris šimtus rublių. Pinigus jis atiduodavo šeimai kaip mokestį, kad netrukdytų jam elgtis kaip tinkamam. Deja, nieko gudraus nepajėgė sumanyti: gėrė brangiausius konjakus, dulkino klinikų seseles ir postringavo apie brežnevizmą⁵. Jis pirmasis įdavė man indeksuotų knygų. Berods pirmoji buvo „Žiojėjančios aukštumos“⁶. O gal „1984“. Laikyti tokias namuose buvo smagiai baugoka. Jei kas būtų tokią namie aptikęs, turėjau sakyti, kad radau ją paliktą troleibuse, iš smalsumo pavarčiau, ir nieku gyvu nekeisti tokių parodymų.

Tau juokinga? Man irgi buvo truputį juokinga. Skaitydavau tas knygas garsiai, kol Levukas imdavo knerkčioti⁷. Jei kūdikio pašamonė ką nors fiksuoja, mano sūnus gavo šiurpoką auklėjimą. Apie sūnų – bent jau šiame laiške – nenoriu rašyti. Dabar jam penkiolika, jo šukuosena postpankiška, jis atmintinai moka Šapokos istoriją. Daugiau apie jį sunku ką nors pasakyti. Iš manęs jis nepaveldėjo nieko, išskyrus didelę galvą ir atlėpusias ausis. Jis manęs veik neprisimena. Aš pats dėl to kaltas. Pats jį išdaviau ir pamečiau.

Tu, žinoma, jau seniai numanai, kad ėmiausi dauginti indeksuotą literatūrą. Tai buvo natūrali psichologinė reakcija. Tai buvo asmeninis kerštas. Keletą „1984“ egzempliorių atšvietė toks vaikinys, kuris už litrą spirito galėjo atšviesti ką nori, parsinešiau juos namo ir su siaubu patyriau, kad negaliu jų platinti. Neturėjau kam jų duoti. Dievaž, net pagalvojau, kad juos išties verta palikti troleibuse. Paskui nusprendžiau nunešti į savo buvusį rajkomą⁸ ir nusviesti kur ant palangės, paskui...

Tatai buvo nelinksmas kliedesys. Nežinau, ko būčiau pridaręs, bet vieną pavakarę, grįžęs namo, radau prie savo rašomojo stalo Uošvį. Jis ramiai laukė manęs, sukrovęs ant stalo visą mano disidentišką produkciją. Uošvis visad buvo protingas kaip velnias. Jis ir šitai numatė, o gal iš seno papratimo sekė mane – pagaliau, ar tai svarbu.

– Pats dar nerašai? – kuo ramiausiai pasiteiravo. – Partijos nesteigi? Į Helsinkio grupę⁹ neįstojai?

Jis manęs nieko nemokė, nekvailino, daugiau nieko neklausinėjo. Jis mane sutriuškino savo šalta panieka.

– Jei norėsi ko paskaityti, – pats vienas paskaityti! – griežtai pabrėžė, – užsuk pas mane. Gausi ne šitos populiarščinos¹⁰, o šio to retesnio. Milovaną Džilasą¹¹ arba Avtorchanovą¹². Sumanūs vyrai, nors ir intelektualiniai banditai. Tave, kiek suprantu, domina valdžios struktūra?

Jis mane išjuokė pačiu savo požiūriu. Jis žinojo visus sovietologų ir vietinių kitaminčių darbus geriau negu bet kuris profesionalas disidentas.

– O ką dar skaityt? – ramiai paaiškino. – Bene Lavonido¹³ kalbas? Jas padėjėjai perskaito.

Jam buvo nebaisūs jokie komitetai nei grupės. Šituo būdu negalėjau jo įveikti, negalėjau jam nė pakenkti. Šitaip niekam negalėjau atkeršyti.

– Virgutė vaikšto pažaliavus, – pareiškė Uošvis. – Tu vyras ar ne vyras, po galais? Prisišikai, tai bent turėk galių pakilti.

– Kur? Kur pakilti?

– Kur nori. Aš tavęs nevaržau. Tik jei vėl darysi kvailystes, pirma atsiklausk manęs. Aš tave sustabdysiu. Kad nebūtų kaip su ana tavo kalba ar šitais popieriais.

– Mano kalba buvo nuoširdi, – beviltiškai pareiškiau.

– Ir kvailutėlė. Net jei viskas ūmai pasikeistų pagal tavo norus – o tai neįmanoma! – tu liktum nuošaly. Pirmeivių niekas neprisimena, į pirmąsias gretas išeina visai kiti. Viską reikia daryti laiku!

Šiuos žodžius labai gerai įsidėmėjau. Pats matai, kad Uošvis ir čia buvo teisus. Bet vieną klaidą, esminę klaidą, jis vis dėlto padarė.

– Čia niekas negali pakisti per artimiausius tris šimtus metų, mano vaike! – tvirtai pasakė jis.

Jis tikrai taip galvojo. Jis mirtinai pasiklovė nenugalima fantasmagoriškųjų sporų galia. Jis pats buvo tų sporų užhipnotizuotas. Jis būtent taip ir pasakė: tris šimtus metų!

Dabar, tūnodamas anapus, bent dėl šito galiu džiūgauti: vienu atžvilgiu Uošvis pasirodė besąs kvailas per visą pilvą. Cha – tris šimtus metų! Pakako ir dešimties!

Lioviausi dauginęs disidentiškas knygas lygiai ūmai, kaip buvau pradėjęs. Mane pribloškė Uošvio abejingumas mano ryžtui ir drąsai. Uošvis vis dėlto darė man milžinišką įtaką: pamatęs, jog jis to nebijo, iškart nusprendžiau, kad tai tuščias darbas.

Tai ir buvo tuštokas darbas. Šitaip negalėjau burti savos bendrijos, galėjau tik kenkti bendrijai, kuri man nepatiko.

Ar gali įsivaizduoti mane – profesionalų disidentą? Tūnantį zonoje¹⁴, o jei ir netūnantį – pilną niršulio ir fanatizmo, apsikarusį uždraustomis knygomis, kolekcionuojantį visa, kas aplink yra blogo ir baisaus, apskritai nebesuvokiantį realaus pasaulio, vien tą kitą – uždraustų tekstų, blogybių ir baisybių pasaulį. Netgi dabar, kada viskas taip ūmai pakito, žvelgčiau į naujus įvykius su kreiva šypsena, pagiežiai ieškočiau trūkumų net pakitimuose, šaipyčiausi iš visų viešų sąjūdžių ir klubų.

Nesu tuo įsitikinęs, gal taip ir nebūtų, bet man regis, kad slapčia, širdies gelmėje, gailėčiausi, kad mūsų gyvenimas šiek tiek palengvėjo ir palaisvėjo, vogčia ilgėčiausi senų juodų laikų. Ar gali mane tokį įsivaizduoti?

Tiktai kur kas vėliau susimąščiau, kas vertė Uošvį manimi domėtis, net rūpintis. Tuo metu man rodėsi, kad visas pasaulis privalo mane užjausti ir

guosti. Turbūt tai menkystės požymis, bet man ištis to norėjosi. Tačiau niekas – net Virginija – manim nesirūpino. Taip jau išėjo, kad labiausiai mano reikalais domėjosi Uošvis.

Bet kodėl?

Tikriausiai viskas buvo labai paprasta: jis rūpinosi ne manim, o savo dukra. Didelėje Uošvio galvoje derinomi nesuderinami dalykai: tėviška meilė ir dvasinis sadizmas, kandus intelektas ir slogios nešvankybės. Jis turėjo pakankamai sveiko proto, kad nerinktų dukrai ypatingo vyro. Sakyčiau, išvis ne kentė jaunųjų aukštuomenės atžalų. Jis, matyt, suprato, kad Virginija manęs nepaliks, tad stengėsi pagelbėti man, kad jai būtų lengviau.

Nors tai pernelyg paprastas aiškinimas. Man rodos, Uošviui buvau lyg koks įdomus vabzdys, lyg koks gyvūnėlis, kurį smagu tyrinėti. Gyvendamas savo irealiam pasauly su specialiais medžioklės plotais, griežtai apibrėžtu bendravimo ratu, ypatingu bufetu, kurio neturėjo teisės lankyti net artimiausi, greta dirbantys jo pagalbininkai, Uošvis privalėjo just, kad toks gyvenimas teikia jam smarkiai iškreiptą pasaulio vaizdą. Jis buvo smalsus, jam turėjo rūpėti ir kitoks, normalių žmonių gyvenimas. Anaipol ne todėl, kad norėtų čia ką pagerinti ar pataisyti – turėjo rūpėti iš vaikiško smalsumo, kaip egzotiškas romanas, kaip keistas filmas, kurį gali ne tik pažiūrėti, bet ir šiek tiek perfilmuoti. Turbūt buvau jam dar vienas pasaulį tiriantis čiuptuvas, keistas, savarankiškas čiuptuvas. Gal todėl ir nesirengė manęs slopinti, keisti, deformuoti, buvau jam reikalingas toks, koks esu – egzotiškas gyvūnėlis monotoniškame jo kastos zooparke.

Daug syk bandžiau perprasti Uošvį, bet vis bergždžiai. Apie jo kilmę, jo tėvus nieko nežinojau. Jo žmona, mano uošvė, buvo neregimas, neegzistuojantis žmogus, visai neatitiko poniutės stereotipo. Ji nebuvo nei tuščia laiko leidėja, nei briliantų kaupėja, nei dar kokia menkysta. Ji buvo neegzistuojantis asmuo. Uošvė kažkur dirbo, bet niekaip neįsidėmėjau kur. Ji rengdavosi dailiai ir maloniai, bet niekad neįsidėmėdavau kuo. Šnekėdavo santūriai ir veik išmintingai, bet niekad negirdėdavau, apie ką. Virginija pasakojo, kad – kiek ji bepamena – Uošvis, net dar visai menkutes pareigas teuzimdamas, neturėjo nė menkiausio rūpesčio. Jam viskas būdavo paruošta, paduota, išskalbta ir išlyginta. Jis niekad nežinojo, kiek kainuoja duona ir prie ko parduotuvėse stovi eilės. Žmona atribojo jį nuo realaus pasaulio kruopščiai ir nuosekliai, kai valdžia dar nebuvo tuo pasirūpinusi. Ji seniai ištirpo vyro asmenyje ir todėl neegzistavo. Ji taip suprato savo gyvenimo paskirtį. Tikriausiai buvo laiminga.

Su Uošvio dukra gyvenau jau šešerius metus, bet ji negalėjo paaiškinti apie tėvą nieko.

Jis visad buvo toks, – tai visa, ką man pasakydavo.

Bet koks gi jis buvo? Koks jis tebėra?

Jeigu pavyktų šitai perprasti, galbūt pavyktų perprasti pačią valdžios struktūrą. Gal sužinotume, kodėl kaip tik jis, o ne kuris kitas, užkopė taip aukštai.

Deja, net aš jo neperprantu. Jis egzistuoja kitokioje erdvėje nei mudu su tavim, nei mes visi. Toje erdvėje galioja kitokie fizikos dėsniai. Toje erdvėje kitaip eina laikas. Aš jau nekalbu apie tokias smulkmenas kaip moralė ar kas nors panašaus.

Viena, ką aš tikrai supratau, – kad jis tvarkė ir tvarko visus savo, o svarbiausia, mūsų reikalus pagal tos nemūsiškos erdvės taisykles. Nemanau, jog kada tyčia norėjo mums blogo ar stengėsi mus juodai engti. Nemanau, kad tyčia žudė mus chemikalais. Jis tiesiog veikė pagal savosios erdvės taisykles, o jos dėsniai mums svetimi ir nesuprantami. Jis darė tai, kas toje erdvėje buvo naudinga ir teisinga, o mūsų pasauliui tatau atsiliepdavo visai – retkarčiais visai neblogai, bet dažniausiai klaidingai. Štai ir visa paslaptis.

Nors ne, žinoma, ne visa. Galiu kiek tinkamas svaičioti apie visokias erdves ir panašius dalykus, bet vis vien neperprantu Uošvio kaip žmogaus. Po galais, jis juk žmogus – kaip ir mudu su tavim!

Labai naivu ir juokinga būtų tarti, kad jis iš tiesų yra monstras.

Tuomet buvo labai šaltas ruduo arba šlapia, drėgna žiema. Slankiojau po Vilnių kaip dūšia be vietos, vėl, kaip paauglystėje, pajutęs panieką bei neapykantą pačiam sau. Pasijutau esąs visiškai menkysta, banalus ir nevykęs žmogutis. Viskas mano gyvenime buvo banalu. Jame nevyko jokie stebuklai, jokios tragedijos, nekunkuliavo aistros. Argi ką reiškė manoji komjaunoliška pseudotragedija? Tai nebuvo tragedija, tai buvo tragifarsas. Balaganas. Nieko gyvenime nebegebėjau padaryti deramai.

Net mano meilė buvo banali kaip reta. Rašydamas tau laiškus, vis troškiau pasakyti savo meilę Virginijai, bet neradau jokių ypatingų žodžių. Mano meilė buvo lygiai tokia pat kaip ir tūkstančiai, milijonai kitų. Jai aprašyti ir nereikėjo jokių ypatingų, unikalių žodžių.

Šitai galvojau tą šaltą rudenį ar drėgną, šlapia žiemą. Jaučiausi klaidingai. Mano kopija, manasis atspindys, mažasis Levukas, taipogi niekuo nesiskyrė nuo kitų vaikų – nebent didele galva ir atlėpusiomis ausimis.

Ir ūmai man kilo keista idėja: turėjau skubiai sužinoti, kokį mane regi kiti. Staiga pamaniau, kad gal save susigalvojau, kad gal nė mirksnio nebuvau tas žmogus, dėl kurio taip jaudinausi, kurio gyvenimą čia tau dėstau. Staiga pamaniau, kad gal apskritai visui viską išsigalvojau: ir Virginiją, ir savo siekius, ir tave, ir savo mažas tragedijas. Smarkiai suabejojau, ar žmogus išvis gali suvokti save. Gal žmogui – bent jau lietuviui – suvis nelemta mąstyti, gal jis ištis tegali vien jausti – tą man primygtinai teigė kone visa lietuvių literatūra.

Negalėjau, o ir nenorėjau tuo tikėti. Žmogus, svarsčiau aš, tuo ir skiriasi nuo žemesniųjų gyvūnų, kad sugeba mąstyti. Beje, tai atskira tema, apie šitai aš tau dar parašysiu.

O tą žvarbų rudenį ar drėgną žiemą mane apsėdo tikra manija: turėjau kuo skubiau sužinoti, kokį mane regi kiti. Tai tik iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasta. Žmonės taip įprato slėpti teisybę, kad galiausiai nė patys nebežino, ką jie iš tiesų galvoja. Veik neįmanoma išklausti žmogaus apie jo tikrąjį manymą, jis nejučia tau sumeluos, padailins ar pabjaurins savo tikrąsias mintis. Mūsų sujauktame gyvenime absurdiška tiesiai klausti kokio žmogaus: ką tu iš tikrųjų manai apie mane? Tave geriausiai atveju palaikys idiotu. Nors ne, išsyk pradės svarstyti, kokį turi slaptų ir negerų kėslų. Niekam nė į galvą neateis, kad tikrai nori sužinoti teisybę. Kiekvienas iškart ims spėlioti, kodėl užduodi provokacinius klausimus, kokį atsakymą nori išgirsti ir kam jį panaudos. Žmonės seniai pamiršo sokratišką priesaką, „pažink save“, kiekvienas, panoręs jo laikytis, atrodo itin įtartinas. Šitai gavau patirti panūdęs išklausti kiekvieno sutiktojo, ką jis iš tikrųjų apie mane mano.

Elgiausi išties absurdiškai.

– Klausyk, o kas aš, tavo manymu, toks? – stačiai klausdavau kokio buvusio kursioko. – Koks aš tau atrodau? Tik nemeluok. Man svarbu teisybė.

Tik vėliau pagalvojau: o ką atsakyčiau, jei kas man pačiam užduotų tokį klausimą? Vieno nenorėtum įžeisti, kitą bijotum pergirti, o trečiam tyčia primeluotum – vien iš piktdžiugiško pasitenkinimo, kad jį apgauni. Netgi taip pagalvojau: norėdamas kitam pasakyti teisybę, pirmiausia turi nebijoti kito išsakytos teisybės apie tave. O tokių nebijančiųjų reta. Vienas jų – tu, Tomai. O tą žvarbų rudenį ar drėgną žiemą toks buvau ir aš. Tikriau sakant – buvau toks trumpą mirksnį, kol neiškvočiau pirmųjų atsiliepimų.

Pirmasis, kurį pavyko prakalbinti, buvo toksai Robertas, baigęs fizikos fakultetą gal pora metų anksčiau už mane. Jis pašaipokai perkreipė savo gaižų veidelį ir įžūlokai rėžė:

– Gal manai, kad esi Jėzus Kristus? Man vis atrodė, kad slapčia taip galvoji. Tos tavo kalbos susirinkimuose... Fantastika!.. Jos būdavo naivios, tu pamokslavai kaip... Net nežinau. Rodės, čia ne komjaunimas, o kokio sekta. Labai naivi sekta... Supranti, tavųjų šnekų niekas neklausė, štai kur paslaptis. Kas suprato tavo norus, tiems į juos buvo nusišvilpt. Jie suvokė pasaulį realiau ir protingiau už tave. O kiti... Kiti tavęs nė negirdėjo... Tavęs niekas nesiklausė, vaikeliai. Jei norėjai būt Jėzum, reikėjo daryti stebuklus. Kitaip minios nesužavėsi. Ne, tu nebuvai Jėzus Kristus, buvai... buvai toks... naivus kvailėlis. Atleisk, žinoma, bet juk prašei teisybės.

Klausydamas raudau ir balau, mano invalidė širdis tvaksėjo kaip pašėlus. Žiūrėjau į tą įžūloką lapino snuktį, kažkaip nešvankiai rangantį lūpas, ir siutau. Robertėlis – bridžistas, biznieriūs ir šiek tiek pleibojus – tyčiojo-

si iš manęs. Tasai žmogus, kuriam niekad neskaudėjo sielos, gerdamas už mano pinigų, mielai sutiko pašikti man ant galvos. Tą mirksnį galėjau jį pasmaugti.

Jis buvo kaip kreivas veidrodis. Jo išklauses iškart pagalvojau, kad nė vienas žmogus negalės man būti tikras veidrodis – kiekvienas bus savaip iškreiptas. Iš kitų apie save nieko nesužinosi. Jie pateiks tau skirtingus tavo atvaizdus, bet nė vienas nebus tikrasis.

Manasis troškimas sužinoti apie save teisybę iš kitų išvėso po paties pirmojo atsiliepimo. Gal tiesiog pataikiau išklaudyti nedorą žmogų, tačiau nusivyliau visais iškart. Iš inercijos išklausinėjau dar keletą, bet į jų žodžius kreipiau vis menkesnį ir menkesnį dėmesį. Kiekvienas giedojo savą giesmelę.

Kazys, buvęs sunkumų kilnotojas, ilgai dūsavo ir niurnėjo, pildamas į gerklę kokteilį po kokteilio, kol pagaliau pratrūko ir išdėjo man visą savą teisybę.

– Suskis esi! Suskis! – kriokė užkimisium bosu. – Išdavei tautą ir parsidavei ruskeliams. Ką bendra turi tavasis komsomolas¹⁵ su lietuvių tauta? Ką? Ką tu visą laiką veikei, susna tu? Kam tai reikalinga? Ko tu siekei? Norėjai duonos su daug daug sviesto? Juodos „Volgos“?

Ir taip toliau, ir panašiai. Kazys purkštavo nuoširdžiai, maniau, kad mane primuš. Jis pasmerkė mane, sumaišė su žemėm, bet nepaaiškino vieno dalyko: o ką, jo galva, privalėjau daryti, kad būčiau tikras lietuvis ir doras žmogus. Jį buvo apėmęs siutas. Buvo vyresnis už mane, jo tėvą kitados nekaltai išvežė į Sibirą ir ten nugalabijo.

Ramiausiai ir gailiausiai kalbėjo Linukas. Jis vienintelis žinojo mano didžiojo žlugimo smulkmenas. Jis vis čepsėjo lūpomis ir gūžčiojo pečiais. Jam tiesiog širdį skaudėjo – ne dėl manęs, o dėl galimybių, kurias praradau sava valia.

– Tokį šansą sugadinai, tokį šansą! – liūdnei rypavo Linukas. – Galėjai kopti aukštai aukštai. Galėjai pasilypėt aukščiau nei tavo uošvis. Esi tam labai tinkamas. Tu man visad atrodei toks... nesugadintas ar kaip. Man rodos, galėjai kilti ir neprarasti žmogiškų savybių. O tu ėmei ir viską sugadinai. Na, pratrūkai, na, pašnekėjai. Ir kas pasikeitė? Niekas apie tai nė nežino. Privalėjai elgtis visai kitaip. Turėjai kilti, kilti ir kilti. Turėjai iškopti į padebesius, supranti? O tik paskui... Tik tuomet...

– Nusiplėšt kaukę?

– Gali sakyti ir taip. Toks buvo tavo šansas. Iškilęs galėjai daug ką pakeisti. O dabar nieko negali. Ir kam šakojaisi?

Linukas šnekėjo bene protingiausiai, tačiau vis vien primityviai. Visi šnekėjo primityviai. Nė vienas neprabilo apie dvasią, sielą ar žmogaus gyvenimo tikslą. Nė vienas nebandė nutapyti mano dvasinio portreto, visi tešnekėjo apie faktus, realų gyvenimą, tikriau, apie tai, ką mes įpratę vadinti gyvenimu.

Dažnai pamanau, kad tai, ką mes vadiname gyvenimu, anaipol nėra gyvenimas. Gyvenimas yra visai kas kita.

Vakarais sėdėdavau su sūnum, pradėjau labai daug skaityti. Ėmiau kai ko iš esmės nebesuprasti. Aš dairiausi ir ieškojau žmogaus, tikro žmogaus, bet jo niekur nebuvo. Slapčia vyliausi, kad gal tu toks esi, tačiau tu buvai neprieinamas. O visi kiti beviltiškai mane nuyklė. Nesupratau, ką beveikti tokiam pasauliui. Kaupti pinigus? Aš jų niekad neturėjau, nepajutau jų galios, gal todėl jie manęs neviliojo. Be to, neturėjau nė menkiausių komercinių gabumų. Politinę savo karjerą sužlugdžiau pats. Fizikas iš manęs jau nebegalėjo išeiti. Ką tat turėjau daryti? Negalėjau šiaip gyventi, stumti dienas ir auginti vaikus. To man nepakako. Negalėjau taip gyventi. Man reikėjo kažko dar. Bet visai nebesuvokiau, ko dar galiu ieškoti šitam nusususiam pasauliui.

Tokį mane ir sutiko Nijolė, Robertėlio žmona, mūsų kurso gražuolė, dėl kurios kitados pešėsi bent dešimt fizikų. Ji gal ir nebuvo tokia jau pribloškiančiai graži, bet kurse merginų studijavo gal dešimt. Nijolė, be abejo, smarkiai išsiskyrė. Ji ilgai rinkosi porą, bet neatsilaikė, kai Robertas ėmė važinėti į paskaitas automobiliu. Anuomet tai buvo retenybė.

Dabar ji augino du vaikus ir matydavo Robertą retokai: šis arba lošdavo bridžą, arba tvarkydavo biznio reikalus.

Tąsyk Nijolė siautėjo, rankinuke turėjo bene du šimtus rublių ir, regis, buvo pasiryžusi visus tuoj pat išleisti. Ji nusitempė mane į „Erfurtą“, netoliese ir gyveno. Buvo įkaušusi ir be galo liūdna. Vaikus savaitgaliui nuvežė angtai, vyras buvo išvažiavęs į Čeliabinską. Tuo metu jis perpardavinėjo automobilius, Vilniaus rinkoje jie kainavo dviem trim tūkstančiais brangiau negu Rusijos gilumoje.

– Mudu nelaimės draugai, – ilgesingai dėstė man Nijolė. – Abu gyvenam be meilės. Meilė – tai viskas. Visui viskas.

Aš nė nesiginčijau, aš tik klausiausi. Pasirodė, ji seniai pažįsta Virginiją, pažinojo dar tada, kai mes nebuvom vedę.

– Ji jau tada sakė, kad kažgi ar myli tave, – aiškino man Nijolė, žvelgdama tiesiai į mane didelėmis, gražiomis, kiek apgirtusiomis akimis. – Ji tik buvo įsitikinusi, kad tu ją myli. Ją – ne didelio tėvo dukrą, o kaip tik ją. Paliegusių kikumorą Virgutę.

Nijolė turbūt elgėsi šlykščiai taip šnekėdama, bet manęs jos žodžiai veik neskaudino. Gražuolės visad negailestingos prastesnės išvaizdos merginoms. Dievaži, manęs tie žodžiai neskaudino. Ramiai žiūrėjau į auksinius Nijolės plaukus, niršiai besikilnojančias krūtis. Jos riesta nosikė aprasojo smulkučiais prakaito lašais. Stebėjau, kiek ji gali išgerti. Aš pats smarkokai apkaušau, o ji plepėjo vis taip pat, neužsikirdama, jai nesipynė liežuvis. Tik kai nupėdino į tualetą, pamačiau, kad žengia ne itin tvirtai. Mudu šnekėjome ir rūkėm, rūkėm ir bučiavomės tiesiai prie baro. Bučiavomės draugiškai, iš gir-

to ilgesio, kaip nelaimės draugai. Abudu gyvenom be meilės, dėl šito galiausiai visiškai sutarėm.

Na, žinoma, aš nuėjau pas ją. Na, žinoma, mudu pergulėjome. Kitokio žodžio nė neparinksi – būtent pergulėjome, kitaip nepasakysi. Buvom visiškai nusilešę, pamenu, niekaip neįstengiau nusmaukti jai kelnaičių, o iš ryto ji nubudo nuogutėlė, bet nenusegta liemenėle. Daugiau nieko nepamenu. Tikriausiai mudu pasimylėjome ar bent labai stengėmės tatau padaryti. Kad ir kaip keista, iš ryto nejutau nei pasibjaurėjimo, nei liūdesio, buvau tuščias ir lengvas. Nijolė buvo nuostabi, spruko iš lovos, kol nespėjau į ją įsižiūrėti, o po pusvalandžio grįžo naujutėlaitė, nešina šviežiu alum. Ji buvo stulbinamai atvira.

– Visai smagu, kol tatau yra nauja, – pasakė man kerinčiai šypsodamasi. – Niekas dar nepabodė, nėra įprasto tokių rytų ritualo, ir į partnerį nebjauru žiūrėt.

Ji patikino mane, kad naktį viskas buvę labai gerai, ji nuo to netgi prablaivėjusi, bet paskui iškart užmigusi. Ji nuoširdžiai kvatojosi iš mudviejų nusilesimo ir noriai pasakė, ką apie mane galvoja.

– Levuk, – išplėtė savo gražias akis. – Tu visad buvai nuostabus. Kurso merginos tavo atžvilgiu susiskirstė į dvi grupes. Kvailelės ieškojo gražuolių plieniniais raumenimis, o tave niekino. Tačiau išmintingos merginos troško tave suvilioti. Ir aš taipogi. Tačiau tu buvai doruolis, tu buvai angelas, nė nepastebėjai, kad tau rezgamos pinklės. Buvai žaviai, pribloškiamai naivus.

– O kuo galėjau žavėti? – nuoširdžiai nustebau aš.

– Nuo tavęs dvelkė patikimumu. Iškart buvo matyti, kad esi rimtuolis. Kad jei mylėsi – tai bus tikra meilė. Kad jei vesi – tai bus tikra šeima. Ne kokia ten visuomenės ląstelė, o šeima! Tavim buvo galima šventai pasikliauti. Be to, galėjai daug pasiekti, tik reikėjo tave deramai vairuoti. Buvai svaičiotojas, tave reikėjo prižiūrėti, pasukti reikiama linkme.

– Svaičiotojas?

– Aha, labai mėgai gražiai pakalbėt. Man būdavo malonu klausyt, kai prabildavai apie jauno žmogaus siekius ir tikslus, apie dar nežinau ką. Tau reikėjo knygas rašyt. Žodžiu, buvai nuostabuolis, tik reikėjo tave stipriai suimti į rankas. Protingos merginos svajoja apie tokį vyrą.

Taip pagarbintas ir atsisveikinau su Nijole. Daugiau jos veik ir nematydavau. Toji naktis tebuvo sapnas, nesijaučiau nė nusikaltęs Virginijai, net priremtas prie sienos, net šautuvu grasinamas nebūčiau prisipažinęs, kad jai nusikaltau. Nesijaučiau ją išdavęs, tos nakties tarytum nė nebuvo.

Bet kartu toji naktis ir tas vakaras keistai paveikė mano gyvenimą. Aš tarytum išsiveržiau iš slaptų kerų tinklo, nelauktai pajutau gyvenimo skonį. Netgi taip pasakyčiau – pajutau, kad esu dar gyvas, kad daug ko gyvenime dar nesu patyręs, nė nepažįstu, nė neįsivaizduoju, kiek daug jame dar galiu

George Tooker. „Valstybinė įstaiga“ (1956)
Spalvotą reprodukciją žiūrėkite ► p. 317

surasti. Visą laiką gyvenau užsisklendęs savų tikslų, savų taisyklių, savos moralės labirinte, nematydamas, kas dedasi už jo.

Po tos nakties pasijutau laisvesnis, kur kas laisvesnis. Pasijutau kur kas daugiau galįs. Tik dar nežinojau, kur link nukreipti savo galias.

Vaikštinėjau mažumą apkvakęs, be kita ko, man buvo piktdžiugiškai smagu, kad prisegiau ragus tam sumautam lapinui Robertui. Man nereikėjo, kad šitai kas nors žinotų, nereikėjo nė kad jis pats žinotų. Man tiesiog buvo smagu, kad net prieš tokius galima rasti ginklą, tegu ir nedorėlišką. Pats nežinau, kodėl jo taip nemėgau, beveik nekenčiau. Mudu veik nesusitikdavom, jis man nė kiek nekliudė. Turbūt mane mirtinai žeidė pats jo egzistavimo būdas. Jis buvo mano klasinis priešas. Robertėlis buvo gabus fizikas, bet visas jėgas skyrė nelegaliam bizniui. Jis klestėjo finansiškai, tačiau tam paaukojo visą savo dvasią. Jis neturėjo dvasios, o baisiausia – pagiežiai niekino tuos, kurie buvo jį išsaugoję, kurie tebenorėjo pagauti savo klaidžiojančią po pasaulį sielą. Kitados jis puikiai piešė, o dabar šaipėsi iš visų dailininkų. Kitados jis buvo vienas aktyvesnių mano pagalbininkų fakultete – juk ne atsitiktinai norėjau sužinoti kaip tik jo nuomonę apie save. O dabar savo elgesiu pastūmėjo mane į nuotykių su jo žmona ir dar privertė pajusti dėl tos nedorybės slaptą smagumą. Jis privertė mane pakisti. Nebebuvau toks tyras ir doras kaip anksčiau.

Beje, Robertėlis galiausiai sėdo, visiškai neseniai, sužinojau apie šitai jau čia, anapus. Jis įsipainiojo į nelegalų spirito varymą milžiniškais kiekiais. Buvo pagautas su sunkvežimiu vogtų grūdų. Gavo penkerius metus su konfiskacija, palikęs Nijolę su keturiais vaikais. Vaikus jis darė ne prasčiau negu pinigais. Jei galėčiau, būtinai pagelbėčiau Nijolei. Deja, negaliu. Aš labai daug ko nebegaliu.

Prisimindamas anuos metus, vis noriu parašyti laišką Alberui Kamiu, didžiajam absurdo žmogaus specialistui. Miglotą, man pačiam ligi galo neaiškų laišką. Kamiu pernelyg anksti užsipliekė toje autokatastrofoje, jis dar privalėjo šį tą pridurti prie savųjų jaunystės minčių – išmintingo, jau nuriusio senio lūpomis.

Gerbiamas Alberai,

man labai įstrigo viena jūsų mintis – kad dažniausiai gyvename rytojui: esmingai pasikliaujame žodžiais „ryt“, „vėliau“, „kai susitvarkysiu reikalus“. Sutinku, jog kur kas svarbesnis yra „dabar“: turi dabar arba suvis niekad neturėsi, darai dabar arba suvis niekad nepadarysi. Reikia nemąstyti apie „rytoj“, nes „rytoj“ iš esmės reiškia mirtį. Aš visad jutau mirtį labai realiai, matyt, dėl savo šlubuojančios širdies. Tatai vertė mane skubėti ir atsakyti už kiekvieną poelgį, tačiau neišsprendė jokių didžiųjų problemų.

Jūs sakėte, kad rytojaus išvis nėra, yra tik mirtis, todėl žmogus yra laisvas. Aš buvau atsidūręs padėjime, kai jokio rytojaus man išties nebeliko, tačiau nepasijaučiau laisvas nė per nago juodymą. Išorinę laisvę turėjau – galėjau elgtis kaip tinkamas. Tačiau nejutau jokios vidinės laisvės, štai kas baisiausia. Tikintys turi dvi buvimo atsparas – nežinojimą arba viltį. Aš sužinojau ir neturėjau jokios vilties. Taip ir likau nelisvas: žinojau, jog ką bedaryčiau, viskas išvirs tuo pačiu. Suprantat – lyg ir galėjau daryti ką tinkamas, bet visi mano poelgiai neišvengiamai turėjo virsti tuo pačiu, vadinasi, beprasmiška liko bet ką daryti. Tegalėjau ieškoti įspūdžių ir aistrų, pamylėti šimtą nijolių arba vieną Nijolę šimtą kartų, tegalėjau išplatinti šimtą uždraustų knygų arba vieną knygą šimtu egzempliorių, įteigti savo pažiūras šimtui žmonių arba parašyti Tomui Kelertui šimtą neišsiųstų laiškų. Ir visa tai buvo beprasmiška, nes šimtas iš esmės ir tėra vienetas.

Jūs siūlėte visiems neišvengiamą laisvę kaip pasirinkimo kančią, bet nepasakėt, ką daryti, kai kiekvienas pasirinkimas beprasmiškas. Jūs sukonstravot mąstymo sistemą ir stoviškai pratarėt: o dabar, visa tai žinant, reikia toliau gyventi ir laisvai rinktis. Ir padarėt esminę klaidą: toks pasirinkimas galioja tik toje mąstymo sistemoje, tik tame jūsų sukonstruotame pasaulyje. Jūs nepagalvojot, kad galima rinktis kitokį pasaulį, ir pasirinkimas anaipol nėra kančia. Jūs buvot pernelyg racionalūs, nes tikėti Dievą galėjote tik racionaliai.

Jūs atsisakėt pripažinti pasaulį kaip metaforą – aš nežinau, kokią ir kieno metaforą. Jūs nė nepamanėt, kad pasaulį galima suvokti aukštesniuoju regėjimu, kai logika palieka bejėgę, kai negali nieko nei įrodyti, nei paneigti.

Jūs nemylėjot savęs, o aš save, regis, vis dėlto mylėjau.

Nė pats nežinau, kuo čia dėtas Kamiu. Turbūt prisiminiau jį todėl, kad visuomet įtariau, jog jis tyčia žuvo toje katastrofoje. Ne sąmoningai nusižudė, ne, tačiau lemiamu momentu pagalvojo kažką neįmanomo ir kryptelėjo vairą į šalį.

Beje, aš nė nežinau tos katastrofos smulkmenų, kažką paistau.

Anuomet išties buvau tikrų tikriausias absurdo žmogus, kol nepasiju-

tau kur kas laisvesnis po tos nakties su Nijole. Vėlyvi Virginijos grįžimai manęs nebeskaudino. Anksčiau, smaugiamas klaikių įtarimų, jutau pirmiausia nuoskaudą, vėliau turbūt patino, savininko niršulį. Paskui viskas ūmai pakito. Pirmiausia lioviausi įsivaizdavęs, kad ji kažkur ištvirkauja. Tai man ėmė rodytis pernelyg menka ir nereikšminga. Manoji Virginija negalėjo būti tokia žemiška, ją turėjo kamuoti svarbesni, slaptingesni dalykai. Vėl pajutau, kad ji tikrai artimas man žmogus. Juo artimesnė dėl to, kad taip nutolo. Pradėjau laukti jos ligi išnaktų, pasitikdavau, pamaitindavau ir vis bandžiau šnekinti. Kalbėti ji nenorėjo, tik žvelgdavo į mane giliomis, gildančiomis akimis. Jos žvilgsnis buvo pakitęs, jame glūdėjo neįspėjama paslaptis. Net jos kūnas buvo pakitęs – aš vėl pajutau jai geismą. Tyrinėdavau ją naktimis. Man rodėsi, kad jos kūnas tamsoje švyti. Na, supranti, iš tikrųjų jis nešvytėjo, bet žiūrint į jį, liečiant jį pirštais, dingojosi, kad jis švyti. Ji visa buvo begal tolimes ir nereali. Net pamaniau, kad ji mirtinai įsimylėjusi.

Bet ji nebuvo įsimylėjusi. Ji nekvepėjo meile. Intymiausiais mirksniais glostė man plaukus kaip ir anksčiau ir kartodavo tik mano vardą. Ją buvo apnikusi visai kitokia dvasia. Gan greit ir aš patyriau tos dvasios kerus.

Pirmasis tos nelemtos dvasios apsireiškimas buvo buitiškas, net pernelyg konkretus. Grįždamas namo, užsukau į „Žariją“ bent kiek kaukštelėti¹⁶. Manęs nebetraukė nykiai gėrinėti, kaip traukė visai neseniai, bet žinojau, kad Virginija grįš dar negreit, o namie gėrimų tyčia nebelaikiau. Gerai pamenu, kad sumeistravau „atsuktuvėlį“ – anuomet „Žarijoje“ buvo ir „Kristalinės“, ir graikiškų greipfrutų sulčių. Iškart atkreipiau dėmesį į rytietiško veido tipą magnetizuojančiomis akimis. Dar pamaniau, kad jis galėtų būti kinas. Bet galėtų būti ir uzbekas. Pasvarsčiau, kad patys neskiriame tautybių, o kaip siuntam, kada mus painioja su latviais. Nusprendžiau, kad Virginija iškart pasakytų, kas jis toks, gal net mokėtų su juo pašnekėti gimtąja kalba. Paskui nugrimzdau į tingias absurdiškas svajas. Vaizdavausi esąs didelės svarbios bendrijos narys. Visą dieną buvau skaitęs reikšmingas, pačią esmę liečiančias paskaitas – savaime suprantama, ne nusususias fizikos paskaitas. Dabar užėjau kiek atsipalaiduoti po dvasingos darbo dienos. Žinojau, kad ryt manęs laukia dar dvasingesnė diena. „Atsuktuvėlis“ buvo tikrai gardus, jis padėjo kiek atlyžti, bet visai nurimti negalėjau, galvoje kunkuliavo mintys ir idėjos, žinojau, kad mano žodžių, mano darbų laukia žmonės, net susigėdau, kad leidau sau taip tuščiai atsikvėpti.

Mano svajas sutrikdė pora įkaušusių bernų. Jie buvo ne iš nuolatinių, triukšmavo ir aiškiai ieškojo priekabių. Iš pradžių laidė bjaurokas replikas rotytiečio adresu, bet šis sėdėjo ramus kaip uola. Tuomet jie ėmėsi manęs.

Visuomet klaikiai bijojau smurto. Lig tol manęs niekas nebuvo žiauriai mušęs, bet juo labiau to bijojau. Pamatęs triukšmingą paauglių govėdą¹⁷,

visad sprukdavau į kitą gatvės pusę. Jeigu kokiam bare įkaidavo atmosfera, pasistengdavau tyliai dingti. Kai buvau pradėjęs dauginti uždraustas knygas, dažnai įsivaizduodavau, kad pakliūvu į kalėjimą. Vaizduotėje narsiai atsakinėjau tardytojams, šaipiausi iš jų, buvau nepalaužiamas it didžiausias revoliucionierius, bet vos atsidurdavau bendroje kameroje, tarp kriminalinių, mano vaizduotė ūmai išsekdavo. Negalėdavau nė pagalvoti apie smurtą. Aš jo bijojau. Aš bijojau ir tų triukšmingų, priekabiuojančių bernų „Žarijoje“.

Sako, šunys bemat atskiria jų bijantį žmogų iš kvapo. Gal tie bernai turėjo ką šuniško, nes mirksniu perprato, kad jų bijau. Išėiti palikus nebaigtą gėrimą man vis dėlto neleido išdidumas. Aš vis dar buvau išdidus. Jie iškart prie to prikibo.

– O ką čia veikia tas pasipūtęs atlėpaušis? – šitaip jie pareiškė arba kaip nors panašiai.

„Atlėpaušis“ nurijau tylomis, apsimečiau išvis nieko negirdįs. Aš apsimečiau kurčnebyliu, paprašiau barmeno sąskaitos ženklais. Baimė staiga persmelkė mane ligi kaulų smegenų, matyt, todėl tapau toks drąsus. Nervingai pakilau ir, ūmai atgavęs kalbos dovaną, aiškiai pasakiau, praeidamas pro tuodu bernus:

– Geriau žmogus atlėpusiom ausim, negu dvi kiaulės dailiais bruožais.

Tai buvo kvaila, beprasmiška ir fiziškai pavojinga. Net kokios įdomesnės pašaipos sugalvoti neįstengiau, pasakiau nesąmonę. Tiedu bernai anaipol nebuvo dailūs, o išgirdę mano žodžius tapo visai nesimpatiški.

Aš dar spėjau pabėgėti ligi pavartės, ten jie mane ir pavijo. Bandžiau gintis, bet visiškai nemokėjau muštis, tik tarsi koks mamytės lepūnelis isteriškai taikiausi spirti artimesniajam į klyną. Iš gatvės pusės pavartėje sušmėžavo tasai rytietis iš baro, ūmai nusprendžiau, kad jie visi išvien, su siaubu pajutau, kad manęs laukia kažkas azijatiškai rafinuoto ir klaikaus. Dievaž, norėjau sukalbėti maldą ir atsisveikinti su gyvenimu. Bernai buvo perniršę, artėjantis azijatiškas veidas buvo suvis nežmoniškas. Jis prikaustė mano žvilgsnį, net lioviausi beprasmiškai spardyti.

Rytietis patiesė tuodu bernus dviem profesionaliais kojos spyriais, tarp jų dar spėjęs sušokti painų baleto piruetą. Paskui dar čiaukštelėjo delno briauna vienam, bandančiam pakilti. Aš nieko nespėjau suvokti.

– Jie elgėsi negražiai, – ramiai pasakė rytietis nelaukta aukštu balsu, paskui pridūrė jau duslesniu ir žemesniu: – Eime, aš jus pavaišinsiu.

– Man reikėtų vaišinti... – vos išlemenau.

– Kaip tik todėl pavaišinsiu aš. Reikia laužyti taisykles, – atsiliepė rytietis.

Prie baro jis įdėmiai nužvelgė mane magnetizuojančiomis akimis ir rimtai pratarė:

– Jūs mirsite plaučių uždegimu. Jums reikia ypatingai saugotis peršalimo.

Taip mano gyvenime pasirodė Li Čin Čajus, labiau žinomas kaip Didysis Li, grynakraujis korėjietis, ilgam pavergęs mano lietuvišką sielą.

¹ Disidentas – asmuo, nepripažįstantis (nesilaikantis) viešpatuojančios ideologijos. ² DDN – didžioji Dievo neteisybė. ³ Funkcionierius – partinių, visuomeninių organizacijų ar profsąjungų darbuotojas. ⁴ Čia: išgerdavom. ⁵ Brežnevizmas, stagnacija – krizinis Tarybų Sąjungos istorijos laikotarpis, Leonidui Brežnevui tapus Komunistų partijos vadovu. Stagnacijos pradžia laikoma XX a. septinto dešimtmečio pradžia. ⁶ Kalbama apie Aleksandro Zinovjevo knygą „Žiojėjančios aukštumos“. Ši kandi sovietinės santvarkos satyra buvo išleista 1976 m. užsienyje. ⁷ Knėrkčioti – pamažu verksti, knerkti. ⁸ Čia: rajono Komunistų partijos komitetas. ⁹ Lietuvos Helsinkio grupė – Lietuvos disidentų organizacija, veikusi 1975–1983 m. ¹⁰ Tai, kas populiariu (*rus.*). ¹¹ Milovanas Džilasas (1911–1995) – Jugoslavijos politikas, disidentas, publicistas. ¹² Abdurachmanas Avtorchanovas (1908–1997) – čekėnų kilmės politologas. 1952 m. parašė knygą „Tautžudystė Tarybų Sąjungoje“. ¹³ Čia: Leonido Brežnevo. ¹⁴ Čia: įkalinimo įstaiga. ¹⁵ Čia: komjaunuolis. ¹⁶ Čia: išgerti. ¹⁷ Čia: gauja, šutvė.

PAPILDOMA LITERATŪRA:

- *Blūzas Ričardui Gaveliui* / sudarė Nijolė Gavelienė, Antanas A. Jonynas, Almantas Samalavičius, Vilnius: Tyto alba, 2007.
- TV laida „Kūrybos metas. Vilniaus rojuje ir pragare. Rašytojas Ričardas Gavelis“, scenarijaus autorius ir režisierius – Marius Ivaškevičius, <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/77>

Žodynėlis

Absurdas – beprasmybė, prieštaringas ar visai prasmės neturintis teiginys ar reiškinys.

Adresatas – asmuo, kuriam kas adresuojama, gavėjas.

Alegorija [gr. *allegoria* – kitoks nusakymas] – abstrakčios sąvokos reiškinimas konkrečiu vaizdu. Tai vienas iš žodžių, vaizdų vartojimo perkeltine prasme atvejų.

Aliteracija – vienodų garsų ar garsų junginių pasikartojimas.

Antifrāzė – posakis, kurio reikšmę ironija paverčia priešinga.

Antitezė – tam tikra paralelizmo atmaina; priešingų minčių ar vaizdų sugretinimas.

Archetipas – pirmavaizdis; pirmų tikėjimų, mitų, apeigų, papročių vaizdinys, susidaręs kolektyvinėje sąmonėje ir išryškėjęs meno kūrinuose.

Asociacija – atskirų sąmonės vaizdinių sąryšis.

Asonansas – balsių sąskambis, vienodų ar panašių balsių kartojimas gretimuose žodžiuose, stiprinantis kalbos raiškumą, muzikalumą.

Avangardizmas – [pranc. *avant-garde* – priešakinis būrys] – kraštutinė modernizmo kryptis, visiškai atmetanti ar net sąmoningai naikinti ankstesnes meno tradicijas ir skelbianti meno ir pasaulio revoliucinio atnaujinimo idėjas.

Binārinis [lot. *binarius* – dvigubas] – dvinaris, dvilypis, susidedantis iš dviejų dalių; paremtas tų dalių (narių) gretinimu, lyginimu, priešprieša.

Cinizmas [gr. *kynismos*] – pasaulėžiūra, pagrįsta moralės principų, dvasinės kultūros neigimu, tyčiojimusi iš jų.

Dadaizmas – [pranc. *dadaïsme* – *dada* – arkliukas (vaikų kalba)] – XX a. (1916–1922) Vakarų Europoje, ypač Vokietijoje ir Prancūzijoje klestėjusi modernistinio meno kryptis; propagavo anarchizmą, nihilizmą, cinizmą, neigė nusistovėjusias visuomeninio gyvenimo, etikos ir estetikos normas.

Deminutīvas – mažybiniškas, maloninis žodis.

Destrūkcija [lot. *destructio* – griovimas] – objekto sandaros suardymas.

Dialogas – kalbinės veikėjų komunikacijos forma literatūros kūrinyje; dramoje – pagrindinė ir svarbiausia gyvenimiškos kalbos raiška, kuri atlieka informacinę, apibūdinančią ir veiksmo plėtotės funkciją; poetiniame arba prozos kūrinyje – dviejų subjektų pokalbio forma.

Eilėraščio žiedas – vienas iš kompozicijos būdų. Žiedą gali sudaryti bet kurie teksto dėmenys: garsai, vaizdai, laikai, figūros ir pan.

Elėgija – poezijos kūriny, kuriame ryškūs liūdesio, kančios, nevilties motyvai, kalbama liūdno prisiminimo ar skundo tonais; šis žanras kilęs iš antikinių laidotuvių giesmių.

Epigrāfas – citata, įrašyta kūrinio ar jo dalies pradžioje, naudojama lyg atramos taškas vaizdų plėtotei, pagrindinę idėją apibūdinanti išvada.

Epitėtas – žodis, dažniausiai būdvardis, kuriuo meniškai atskleidžiama daikto, reiškinių ar veiksmo ypatybė.

Epopėja – didelės apimties kūrinys, paprastai susidedantis iš kelių knygų, tomų, vaizduojantis istoriškai reikšmingus įvykius. Svarbus jos bruožas – visapusiškas kūrinių nors reiškinių atskleidimas.

Estetizmas – literatūros kryptis, meno kūrybą laikanti savaimine vertebe, aukščiausiu gyvenimo tikslu.

Eufonija [gr. *euphōnia* < *eu* – gerai + *phōne* – garsas] – kalbos skambesio darna.

Frazeologizmas – pastovus, vientisos reikšmės vaizdingas žodžių junginys.

Grotėskas – vaizdavimo būdas, pagrįstas netikėtais grožio ir bjaurumo, juoko ir baisumo, tikrovės ir fantazijos deriniais.

Idilė – [gr. *eidyllion* – vaizdelis] – lyrikos žanras, nedidelės giedros nuotaikos kūrinys, kurio dažniausi vaizdai – saulė, pieva, žiedai, upelis.

Instrumentuotė – savito estetinio įspūdžio kūrimas, pasitelkus kalbos garso savybes.

Intonacija [lot. *intono* – garsiai tariau] – ištariamų elementų sancaupa, kuri apima ritmą, garsyną, tempą, tembrą, loginius akcentus, pauzes ir pan.

Invėrsija [lot. *inversio* – apvertimas, perstatymas] – stiliaus figūra, paremta įprastinės žodžių tvarkos sakinyje pakeitimu.

Irėnija – paslėpta sąmojinga pašaipa; stiliaus priemonė, kai žodis ar posakis vartojamas priešinga, atvirkščia reikšme.

Kakofonija [gr. *kakophōnia* – blogas skambėjimas] – nedarnus garsų sąskambis; kalbot. sunkiai tariamų garsų samplaika.

Karikatūra [it. *caricatura* < *caricare* – perkrauti, iškreipti] – juokingas kieno nors panašumas, nevykęs originalo mėgdžiojimas; sekimas, labai iškraipantis originalą.

Katastrofizmas – pesimistinis požiūris į kultūros, civilizacijos ateitį, žlugimo nuojauta ir jos raiška.

Kòdas – bet kokia ženklų sistema, pagal kurią gali būti kuriami atskiri pranešimai. Kodo sąvoka plačiai taikoma ir lingvistikoje, ir literatūros bei kultūros teorijoje, ją taikant tiek sintaksinėms ar fonologinėms kalbos taisyklėms, tiek kultūros reikšmių sistemoms.

Koliāžas – įvairios kilmės atsitiktinių daiktų, teksto fragmentų derinimas.

Konfliktas – priešingų interesų, požiūrių, siekių susidūrimas; veikėjų ginčas, kova.

Kontrāstas – ryški priešybė, akivaizdus lyginamų daiktų, reiškinių ir kt. skirtumas.

Leitmotyvas – literatūros kūrinio turinio arba stiliaus elementas, pasikartojantis per visą kūrinį.

Lyrinis vyksmas – išgyvenimo raida, vaizdų ir minčių kaita; lyrikos kūrinio ypatybė – lyrinio subjekto vidinių būsenų kaita, plėtotė. Lyrinis vyksmas – eilėraščio kompozicijos pagrindas.

Manifėstas – programinis kreipimasis į visuomenę, kuriame išdėstoma programa, siekiai, tikslai.

Meditācija – apmąstymas, pasinėrimas į savo mintis, gilus susikaupimo būseną.

Melodramà – dramos žanras – ryškios intrigos, efektingų veiksmo posūkių, didaktinių tendencijų (ryškios gėrio ir blogio priešpriešos) ir patetinių sentimentalijų intonacijų scenos kūrinys.

Metāfora – perkeltinės reikšmės pasakymas, pagrįstas reiškinių gretinimu, tapatinimu.

Metonimija – vieno daikto ar reiškinių pavadinimo pakeitimas kitu, turinčiu su pirmu loginį ryšį (dalis pakeičia visumą, autorius – kūrinį, padarinys – priežastį ir pan.).

Monològas – vieno veikėjo kalba, sakoma sau; dramoje – žiūrovui.

Motyvas – pasikartojantis kūrinio vaizduojamo pasaulio elementas – įvykis, daiktas, situacija.

Onomatopėja – garsų pamėgdžiojimas, žodžiai, skambesiu primenantys tikrovės reiškinių, dažniausiai gamtos, garsus.

Palýginimas – vaizdingas dviejų dalykų sugretinimas, pagrįstas jų panašumu.

Parābolė – palyginimu, alegorija pagrįstas nedidelis prozos arba dramos

kūrinys, paprastai turintis filosofinę arba etinę prasmę. Parabolinis stilius itin būdingas Šventajam Raštui.

Paradòksas – netikėtas reiškiny, prieštaraujantis įprastai tvarkai, sampratai.

Parafrāzė – svetimų tekstų, minčių pateikimas savais žodžiais; grožinio teksto pagrindinių motyvų perteikimas kita forma, atpasakojimas.

Pėrkėlimas [pranc. *enjambement*] – sintaksiškai susijusių žodžių atskyrimas pauze, kuri atsiranda eilutės viduryje arba pabaigoje; frazės pabaigos perkėlimas į kitos eilutės pradžią.

Personifikācija – metaforos atmaina, kai gyvos būtybės požymiai priskiriami negyvam daiktui ar reiškiniui.

Perspektyvā – nutolęs taškas, iš kurio kas nors stebima, vaizduojama.

Pótekstė – esmė, nujaučiama iš teksto ir konteksto santykio. Tekste esanti ir tiesiai neišsakyta reikšmė.

Psālmė – religinė giesmė; poezijos kūrinys, stilizuojantis religinę giesmę; jam būdingi atgailos, skundo, padėkos ir šlovinimo motyvai.

Rākursas – filmavimo ir fotografavimo būdas; akiai neįprasta daikto vaizdavimo perspektyva.

Retrospekcija – žvilgsnis į praeitį; meninio vaizdavimo būdas, praeities įvykius atkeliantis į dabartį. Ji padeda išryškinti svarbiausius motyvus, suformuluoti kūrinio mintį.

Rimas – eilėraščio eilučių pabaigos sąskambis.

Ritmas – simetriškas garsų, žodžių išsidėstymas ar vienodu intervalu pasikartojančios frazės ar eilučių atkarpos.

Rondò – penkiolikos eilučių, trijų strofų, dviejų rimų eilėraštinis, atėjęs iš prancūzų poezijos. Tai rimuotas eilėraštinis, kurio atskiros eilutės ir keli rimai pasikartoja.

Sarkāzmas – piktas pašiepimas, kandi, aštri ironija.

Simbolizmas [pranc. *symbolisme*] – XIX a. II pusės ir XX a. pradžios modernistinė literatūros, teatro, dailės kryptis; smerkė racionalizmą, pasaulio pažinimą grindė individo intuicija, emociniais išgyvenimais; svarbiausiomis meninės išraiškos priemonėmis laikė simbolius, asociacijas, užuominas, formos muzikalumą.

Siurrealizmas [pranc. *surréalisme*] – XX a. III–V dešimtmečių modernistinio (avangardinio) meno (dailės, literatūros, teatro) kryptis; būdinga

intuityvizmas, pašamonės impulsai, metaforizavimas, daiktų savybių iškraipymas, absurdiškas vaizduojamų objektų sugretinimas.

Siužėtas – kūrinio įvykių seka.

Sonėtas – keturiolikos eilučių eilėraštinis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis sonetas) arba trys ketureiliai ir dvielis (angliškas sonetas). Ketureiliai dažniausiai būna pasakojamieji, o trieiliai – apibendrinamieji, filosofiniai.

Stilizācija – specialus, sąmoningas kurio nors kūrinio, kurių nors bruožų pamėgdžiojimas.

Strofā – posmas, eilučių derinys, pasižymintis intonacine vienove ir pasikartojantis kūrinyje.

Šaržas – pašaipus veikėjo bruožų, vaidmens ar atliekamų funkcijų sustiprinimas, padidinimas. Kai pabrėžiama tik viena kuri savybė, šaržas virsta karikatūra.

Temā – pagrindinis kūrinio motyvų derinys.

Tòpas [gr. *bendra tema, bendrybė*] – pasikartojantis motyvas, įvaizdis ar posakis, paplitęs pasaulinėje literatūroje.

Tekstų šaltiniai

P. (183–194) Aistis, Jonas: *Katarsis*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 37, 59, 76, 83, 89, 91, 109, 114, 126, 128, 152–153, 171, 196, 336.

P. (480–488) Aputis, Juozas: *Keleivio novelės*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 25–34, 115–118.

P. (488–493) Aputis, Juozas: *Novelės*, Vilnius: Žaltvykslė, 2007, p. 44–51.

P. (334–336) Baliukevičius, Lionginas: *Partizano Dzūko dienoraštis*: 1948 m. birželio 23 d.–1949 m. birželio 6 d., Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 25, 68–69.

P. (108–110) Baltrušaitis, Jurgis: *Poezija*, Vilnius: Vaga, 2004, p. 90, 105, 127–128, 131–132.

P. (29–41) Biliūnas, Jonas: *Liūdna pasaka*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 64–70, 61–62, 99–101, 82–86.

P. (127–132) Binkis, Kazys: *Raštai*, Vilnius: Pradai, 1999, t. 1, p. 29–30, 32–33, 33–34, 34–35, 43–44, 44–45.

P. (562–563) Bložė, Vytautas P.: *Sena laužavietė*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 129, 131–132.

P. (534–566) Bložė, Vytautas P.: *Noktiurnai*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 101–103.

P. (357–361) Bradūnas, Kazys: *Sutelktinė*, Vilnius: Aidai, 2001, d. I, II, p. 219, 226, 305, 400, 404, 420, 422, 434, 269, 280.

P. (200–212) Brazdžionis, Bernardas: *Poezijos pilnatis*, Vilnius: Lietuvos kultūros fondas „Sietynas“, 1989, p. 46, 55, 58–59, 96, 109, 148–150, 151, 160, 175, 265–267.

P. (235–243) Cvirka, Petras: *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1983, t. 1, p. 232–237, 243–249.

- P. (615–630) Gavelis, Ričardas: *Jauno žmogaus memuarai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 90–104.
- P. (599–603, 606–608) Geda, Sigita: *Pėdos*, Vilnius: Vaga, 1966, p.
- P. (494–508) Geda, Sigita: *Sokratas kalbasi su vėju*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 10–11, 14, 17, 18, 24–25, 48, 252–253, 305.
- P. (494–508) Granauskas, Romualdas: *Raudoni miškai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 53–60, 82–95.
- P. (290–300) Grinkevičiūtė, Dalia: *Lietuviai prie Laptevų jūros*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 36–41, 61–63, 72–80.
- P. (442–447) Grušas, Juozas: *Barbora Radvilaitė*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 385–387, 419–423.
- P. (13–20) Herbačiauskas, Juozapas Albinas: *Erškėčių vainikas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 29–34, 101–105.
- P. (509–519) Juknaitė, Vanda: *Šermenys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 5–15.
- P. (339–356) Katiliškis, Marius: *Užuovėja; Išėjusiems negrįžti*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 245–257, 505–518.
- P. (124–125, 126) *Keturi vėjai*, Nr. 1, Kaunas, 1924 m. sausis.
- P. (123) *Keturių vėjų pranašas*, Kaunas, 1922 m. vasario 16 d.
- P. (529–532) Kondrotas, Tomas Saulius: *Žalčio žvilgsnis*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 177–183.
- P. (532–536) Kondrotas, Tomas Saulius: *Pasaulis be ribų*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 93–101.
- P. (63–71) Krėvė, Vincas: *Skerdžius*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 75–87.
- P. (71–80) Krėvė, Vincas: *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*, Vilnius: „Vyturys“, 1992, p. 43–60.
- P. (81–92) Krėvė, Vincas: *Skirgaila*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 93–115.
- P. (331–333) Krivickas, Bronius: *Broniaus Krivicko raštai*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999, p. 263–264.
- P. (379–386) Liūnė Sutema: *Poezijos rinktinė*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 12–13, 7–8, 35, 93–98.
- P. (387–396) Mackus, Algimantas: *Ir mirtis nebus nugalėta*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 53, 67, 97, 100, 114, 145–146, 157–160, 163, 164.
- P. (268–273) Mačernis, Vytautas: *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 52, 55, 60, 61, 67, 78, 79, 84, 104, 106, 122, 131.
- P. (559–560) Marcinkevičius, Justinas: *Lopšinė gimtinei ir motinai*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 14, 15, 33–34, 85.
- P. (560–561) Marcinkevičius, Justinas: *Šešios poemos*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 99–100.
- P. (556–559) Marcinkevičius, Justinas: *Liepsnojantis krūmas*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 11, 22, 71, 76–77, 79, 86.
- P. (596–598) Martinaitis, Marcelijus: *Sugrįžimas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 281–284.
- P. (587–595) Martinaitis, Marcelijus: *Vainikas*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 7, 12, 76, 124–125, 139–141, 147–148, 149–150, 152, 154, 163–164.
- P. (425–432) Mekas, Jonas: *Semeniškių idilės; Reminiscencijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 17–18, 65–68, 71–77.
- P. (453–471) Meras, I.: *Lygiosios trunks akimirka*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 18–30, 104–117, 148–159.
- P. (609–613) Miliauskaitė, Nijolė: *Sielos labirintas*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 150, 277, 29, 14, 16, 12.
- P. (195–199, 301–304, 329–330) Miškinis, Antanas: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1991, t. 1, p. 34–35, 71, 87–88, 91, 96, 126–127, 189–193, 197–198, 203–204.
- P. (114–121) Mykolaitis-Putinas, Vincas: *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1989, t. 1, p. 195, 203, 263, 245–249.
- P. (135) Morkūnas, Pranas: *Dainuoja degeneratas*, Kaunas: Nemunas, 1993, p. 40.
- P. (363–367) Nagys, Henrikas: *Grįžulas*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 91, 133, 145, 151, 206, 230, 241, 248, 249.
- P. (172–182) Nėris, Salomėja: *Poezija*, Vilnius: Vaga, 1979, p. 98, 100, 108–109, 112, 217, 219, 226, 270, 311, 314, 342, 345, 358–359, 395, 455, 473, 567, 568–569.
- P. (368–378) Nyka-Niliūnas, Alfonsas: *Būties erozija; 1937–1984*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 45–46, 68, 70–72, 98, 108, 146, 151, 188–189, 202, 298, 322.
- P. (448–452) Ostrauskas, Kostas: *Čičinskas ir kiti*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 195–200.
- P. (433–439) Pūkelevičiūtė, Birutė: *Metūgės*, Toronto: Baltija, 1952, p. 17–18, 41, 43–44, 45–46, 47–48, 57–58, 59–60, 61–62, 63–64, 69–70, 71–72.
- P. (162–168) Radauskas, Henrikas: *Eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 196, 206, 215, 124, 131, 136, 171, 172, 179, 89, 54.
- P. (472–478) Radzevičius, Bronius: *Link Debesijos*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 33–35, 228–234, 89–90.
- P. (537–555) Saja, Kazys: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1990, t. 1, p. 134–145.
- P. (146–160) Savickis, Jurgis: *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1990, t. 1, p. 22–24, 78–83, 94–102.
- P. (244–263) Simonaitytė, Ieva: *Aukštųjų Šimonių likimas*, Vilnius: Vaga, 1973, p. 5–33, 42–49, 229–241.
- P. (113–116) Sruoga, Balys: *Raštai*, Vilnius: Alma Littera, 1996, t. 1, p. 18, 13–14, 28.
- P. (276–289) Sruoga, Balys: *Raštai*, Vilnius: Alma Littera, 1997, t. 4, p. 268–284, 296–303, 487–493.
- P. (21–28) Šatrijos Ragana: *Raštai*, Vilnius: Margi raštai, 2006, t. 1, p. 239–279.
- P. (93–97) Šeinius, Ignas: *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautoskos institutas, 2001, t. 1, p. 149–152, 162–165.
- P. (98–106) Šeinius, Ignas: *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautoskos institutas, 2003, t. 3, p. 34–39, 61–66, 80–84.
- P. (567–569) Šimkus, Vladas: *Nusileisk, dangau, ant žemės*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 62, 109, 149, 170, 171, 111.
- P. (397–412) Škėma, Antanas: *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1994, t. 1, p. 257–266, 275–293.
- P. (397–412) Škėma, Antanas: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1994, t. 2, p. 240–260.
- P. (137–144) Tarulis, Petras: *Gyvas stebuklas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 14–35.
- P. (136) Tysliava, Juozas: *Poezija*, New York: Lithuanian Press Corporation, 1935, p. 28.
- P. (224–234) Vaičiulaitis, Antanas: *Popiežiaus paukštė*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 67–72, 58–66.
- P. (214–224) Vaičiulaitis, Antanas: *Linksmam būti sunkiausia*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 125–142.
- P. (570–579) Vaičiūnaitė, Judita: *Nemigos aitvaras*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 15, 61, 62, 169, 233, 234, 259–264, 334, 375–378, 379.
- P. (42–62) Vaižgantas, *Raštai*, Vilnius, Pradai, 1995, t. 3, p. 9–18, 24–30, 51–54, 56–64.
- P. (580–586) Venclova, Tomas: *Pašnekesys žiemą*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 29, 59, 81, 115, 124–126, 143.
- P. (520–528) Vilimaitė, Bitė: *Papartynų saulė*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 190–192, 279–281, 305–307, 320–323.
- P. (133–134) Žlabys-Žengė, Juozas: *Pavasarių gramatikos*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 81, 77.

Iliustracijų šaltiniai

P. (77, 327) *Šimtas liaudies baladžių* parengė, J. Balsys, Kaunas: LTSR valstybinė leidykla, 1941, p. 93. Domicelės Tarabildienės iliustracija.

P. (315, 391) *Modern art*, author Michael Kerrigan, foreword Michael Robinson, London: Flame Tree Publishing, 2005, p. 37. Morton Schamberg, *God* (1917) reprodukcija. Museum of Fine Arts, Houston, Texas, USA, Brown Foundation Accessions Endowment Fund / www.bridgeman.co.uk

P. (317, 626) *Modern art*, author Michael Kerrigan, foreword Michael Robinson, London: Flame Tree Publishing, 2005, p. 118. George Tooker, *Government Bureau* (1956) reprodukcija. Courtesy of Metropolitan Museum of Art, New York, USA, George A. Hearn Fund / www.bridgeman.co.uk

P. (264, 316) *Modern art*, author Michael Kerrigan, foreword Michael Robinson, London: Flame Tree Publishing, 2005, p. 98. Aleksandr Mikhajlovich Rodchenko, *The Construction of the USSR*, c. (1920) reprodukcija. Courtesy of Museum of the Revolution, Moscow, Russia, Giraudon / www.bridgeman.co.uk / © DACS 2005.

P. (122, 310) *Modern art*, author Michael Kerrigan, foreword Michael Robinson, London: Flame Tree Publishing, 2005, p. 28. Carlo Carrà, *Interventionist Manifesto* (1914) reprodukcija. Courtesy of Mottoli Collection, Milan, Italy / Lauros / Giraudon / www.bridgeman.co.uk / © DACS 2005.

P. (123, 328) Gudaitis Leonas, *Permainų vėjai*, Vilnius: Vaga, 1986 (įklijos). „Keturių vėjų“ pirmojo numerio viršelis. Raižė J. Petrėnas; antraštinis „Keturių vėjų puslapis“.

P. (428) Jonas Mekas. *The Fluxus Wall*. The Centre for Fine Arts, Brussels (BOZAR) October 18, 2013–January 26, 2014. editors Liutauras Psibilskis, Lolita Jablonskienė. Vilnius: International Cultural Programme Centre; Lithuanian Art Museum, 2013, p. 19 Adolfas Mekas ir Jonas Mekas Niujorke, 1951. *Fotografijos nežinomas*.

P. (301, 342) *Arūno Baltėno fotografija*, Nukryžiuotasis (fragmentas), XIX a. *Lietuvos istorijos paminklai*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 275.

P. (318, 459) *Mariampole Lithuania / English Section*, editor: Avraham Tory-Golub, Tel-Aviv: 1983, p. 23. Moshe Rozentalis piešinys.

P. (11, 306) *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis*, parengė Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Judita Grigienė, Vilnius: Vaga, 1977, p. 181. M. K. Čiurlionio paveikslo *Saulės sonata* (1907). *Finale* reprodukcija.

P. (170, 307) *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis* parengė Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Judita Grigienė, Vilnius: Vaga, 1977, p. 199. M. K. Čiurlionio paveikslo *Jūros sonata* (1908). *Finale* reprodukcija.

P. (14, 16) Binkis, Kazys, Šimonis, Kazys. *Dainos*, Šiauliai: „Kultūros“ bendrovė, 1922, p. 14, 15, 16. *Kazio Šimonio iliustracijos*.

P. (154, 311, 312, 313, 435, 438) *Klimtas 1862–1918*, [Confidential Concept, worldwide, USA, 2005], leidimas lietuvių kalba, Vilnius: Mūsų knyga, 2008, p. 52, 129, 130.

P. (319, 448) *Kazimiera Zimblytė (Kazė)* / Parodos katalogas sudarė: Birutė Patašienė, Vilnius: „Lietuvos aidas“ galerija, 1999, K. Zimblytės *Karalius I, II* (1996). Monotipijos.

P. (574) Grinius Jonas, *Vilniaus meno paminklai*: Su 70 paveikslų pagal H. Bulhako ir kitų fotografijas, Kaunas: „Šv. Kazimiero draugija“, 1940. Karalienės Barboros Radvilaitės-Žygimantienės paveikslo reprodukcija.

P. (145, 308, 309, 580) Kleizaitė-Vasaris Beatričė, *Albinas Elskus: Grožio ir vizijos dailininkas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2009, p. 106, 180.

P. (320, 600) Geda Sigita, *Sokratas kalbasi su vėju*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 5. S. Gedos piešinys.

P. (168, 314) Leonardo da Vinci, *Madona su gvazdiku*, 1478 (Madonna and Carnation, 1478; www.backtoclassics.com)

P. (116, 326) Rūkštelė Antanas, *Lietuvių tautodailė*, Kaunas: Lietuvių dailės draugija, 1929, p. 81, 82.

P. (324, 325, 571, 573) *Vilniaus miesto istorija*, J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilnius: Mintis, 1968. P. Smuglevičiaus *Miesto sienos Vilniaus vartų bokštas* (akvarelė), Pilies skersgatvis.

P. (322, 323, 522, 610) Catherine Aygalinc, *Paris Poète*, Éditions Hazan, 2000 (2008), p. 63, 67. Izis, *Jardin des Tuileries*, 1950; André Kertész, *Champs-Élysées*, 1927–1929.

P. (321, 473) Gitanos Simonavičiūtės fotografijos.

P. (13, 21, 42, 63, 93, 108, 111, 114, 127, 133, 136, 137, 146, 162, 172, 183, 195, 200, 214, 235, 244, 268, 276, 301, 331, 339, 357, 363, 368, 379, 387, 425, 433, 448, 472, 494, 520, 537, 570, 580, 609) fotografijos iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus rankraštyno.

P. (480, 509, 556, 562, 587, 599, 615) - Zenono Baltrušio fotografijos.

P. (135, 397, 442, 453) fotografijos iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos fonotekos.

P. (529, 567) fotografijos iš Lietuvos naujienų agentūros (ELTA) fototekos.

P. (29) fotografija iš A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus archyvo.

P. (290, 334) fotografijos iš Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Genocido aukų muziejaus.

UDK 821.172(082)(075)

Dv26

ISBN 978-609-437-266-7

Užsienio studentams liuanistams skirtoje chrestomatijoje pristatomi iškiliausių XX a. lietuvių autorių kūrybos tekstai (ar jų fragmentai), aprėpiantys 1904–1989 m. laikotarpį. Knygoje glaustai pateikiama svarbiausia autoriaus kūrybą ar literatūros reiškinius apibūdinanti įvadinė medžiaga, papildomos kritinės literatūros nuorodos; aiškinamieji komentarai ir retesnių žodžių ar tarmybių žodynėlis, atrinktų tekstų ar jų ištraukų bibliografinė rodyklė.

XX a. LIETUVIŲ LITERATŪROS CHRESTOMATIJA 1904–1989

Redagavo

Ona Balkevičienė

Viršelio dailininkas ir maketuotojas

Laimis Kosevičius

Tiražas 500 egz.

Išleido UAB „Eugrimas“

Kalvarijų 98-42, LT-08211 Vilnius

Tel./faks. (8 5) 273 3955, (8 5) 275 4754

El. paštas info@eugrimas.lt

www.eugrimas.lt

Spausdino UAB „Ciklonas“

J. Jasinskio g.15, LT-01111 Vilnius